69-8-652

DE RE RV STICA

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE LI= BRI XIII.

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

APVD SEB. GRYPHIVM LVGDVNI,

1537.

L. IVNII MODERATI COLV=MELLAE DE RE RVSTICA LI=BER PRI=MVS.

PRAEFATIO AD P. SILVINVM.

SAEPENVMERO *ciuitatis noſtræ principes audio culpantes modò agrorum infœcunditatem, modò cœli per multa iam tempora noxiam frugibus intemperiem: quoſdam etiam prædictas querimonias uelut ratione certa mitigantes, quòd exiſtiment, ubertate nimia prioris æui defatiga=tum, & effœtum ſolum nequire priſtina benignitate præ=bere mortalibus alimenta. Quas ego cauſas, Publi Silui=ne, procul à ueritate abeſſe certum habeo: quòd neq; fas eſt exiſtimare, humi naturam, quam primus ille mundi genitor perpetua fœcunditate donauit, quaſi quodam mor bo ſterilitate affectam: neq; prudentis eſt credere, tellu=rem, quæ diuinam & æternam iuuentam ſortita, commu=nis omnium parens dicta ſit, quia & cuncta peperit ſem=per, & deinceps paritura ſit, uelut hominem conſenuiſ=ſe. Nec poſt hæc reor intemperantia cœli nobis iſta, ſed noſtro potius accidere uitio, qui rem ruſticam peſſimo cuiq; ſeruorum, uelut carnifici noxiæ dedimus, quam ma=*

iorum noſtrorum optimus quiſque optimè tractauerit. Atqui ego ſatis mirari non poſſum, quid ita dicendi cupidi ſeligant oratorem, cuius imitentur eloquentiam, menſurarum, & numerorum modum rimantes, placitæ diſciplinæ conſectentur magiſtrum uocis, & cantus modulatorem: nec minus corporis geſticulatorem ſcrupuloſiſsimè requirant ſaltationis, ac muſicæ rationis ſtudioſi. Iamq; qui ædificare uelint, fabros & architectos aduocent: qui nauigia mari concredere, gubernandi peritos: qui bella moliri, armorum & militiæ gnaros: & ne ſingula perſequar, ei ſtudio, quod quis agere uelit, conſultiſsimum rectorem adhibeat. Denique animi ſibi quiſq; formatorem præceptoremq; uirtutis è cœtu ſapientium arceſſat. Sola res ruſtica, quæ ſine dubitatione proxima, & quaſi conſanguinea ſapientiæ eſt, tam diſcentibus egeat, quàm magiſtris. Adhuc enim ſcholas rhetorum, & ut dixi, geometrarũ, muſicorumq;, uel quod magis mirandum eſt, contemptiſsimorum uitiorum officinas guloſius condiendi cibos, & luxurioſius fercula ſtruendi, capitumq; & capillorum concinnatores non ſolum eſſe audiui, ſed & ipſe uidi. Agricolationis neque doctores, qui ſe profiterentur, neq; diſcipulos cognoui. Cùm etiam ſi prædictarum artium profeſſoribus ciuitas egeret, tamen ſicut apud priſcos florere poſſet Reſp. Nam ſine ludicris artibus, atq; etiam ſine cauſidicis olim ſatis fœlices fuere futuræq; ſunt urbes. At ſine agricultoribus nec conſiſtere mortales, nec ali poſſe manifeſtum eſt. Quò magis prodigij ſimile eſt, quod accidit, ut res corporibus noſtris, uitæq; utilitati maximè conueniens, minimam uſq; in hoc

in hoc tempus conſummationem haberet, idq́; ſperneretur genus amplificandi, retinendiq́; patrimonij, quod omni crimine caret. Nam cætera diuerſa, & quaſi repugnantia diſsident à iuſtitia. Niſi æquius exiſtimamus cepiſſe prædam ex militia, quæ nobis nihil ſine ſanguine & cladibus alienis affert. An bellum peroſis, maris & negotiationis alea ſit optabilior, ut rupto naturæ fœdere terreſtre animal homo, uentorum, & maris obiectus iræ, ſe fluctibus audeat credere, ſemperq́; ritu uolucrum, longinqui littoris peregrinus, ignotum pererret orbem? An fœneratio probabilior ſit, etiam his inuiſa, quibus ſuccurrere uidetur? Sed ne caninum quidem, ſicut dixere ueteres, ſtudium præſtantius locupletiſsimum quenq; adlatrandi, & contra innocentes, ac pro nocentibus neglectum à maioribus, à nobis etiam conceſſum intra mœnia, & in ipſo foro latrocinium? An honeſtius duxerim mercenarij ſalutatoris mendaciſsimum aucupiũ circumuolitantis limina potentiorum, ſomnumq́; regis ſui rumoribus inaugurantis: neq; enim roganti, quid agatur intus, reſpondere ſerui dignantur. An putem fortunatius à catenato repulſum ianitore ſæpe nocte ſera foribus ingratis adiacere, miſerrimoq́; famulatu per dedecus, faſcium decus, & imperium, profuſo tamen patrimonio, mercari? Nam nec gratuitæ ſeruituti, ſed donis rependitur honor: quæ ſi & ipſa, & eorum ſimilia bonis fugienda ſunt, ſupereſt (ut dixi) unum genus liberale, & ingenuum rei familiaris augendæ, quod ex agricolatione contingit. Cuius præcepta ſi uel temere ab indoctis, dum tamen agrorum poſseſſoribus antiquo more adminiſtrarentur, minus iacturæ pate-

rentur res ruſticæ: nam induſtria dominorum cum ignorantiæ detrimentis multa penſaret. Nec quorum commodum ageretur, tota uita uellent imprudentes negotij ſui conſpici, eoq́; diſcendi cupidiores agricolationem pernoſcerent. Nunc & ipſi prædia noſtra colere dedignamur, & nullius momenti ducimus, peritiſſimum quenq; uillicum facere, uel ſi neſcium, certè uigoris experrecti, quò celerius, quod ignoret, addiſcat. Sed ſiue fundum locuples mercatus eſt, è turba pediſequorum, lecticariorumq́; defectiſſimum annis, & uiribus, in agrum relegat (cùm iſtud opus non ſolum ſcientiam, ſed & uiridem ætatem, cum robore corporis, ad labores ſufferendos deſideret) ſiue mediarum facultatum dominus ex mercenarijs aliquem iam recuſantem quotidianum illud tributum, qui uectigalis eſſe non poſſit, ignarum rei, cui præfuturus eſt, magiſtrum fieri iubet. Quæ cùm animaduertam, ſæpe mecum retractans, ac recogitans, quàm turpi conſenſu deſerta exoluerit diſciplina ruris, uereor, ne flagitioſa, & quodammodo pudenda, aut inhoneſta uideatur ingenuis. Verùm cùm plurimis monumentis ſcriptorum admonear, apud antiquos noſtros fuiſſe gloriæ curam ruſticationis (ex qua Quintius Cincinnatus obſeſſi conſulis, & exercitus liberator, ab aratro uocatus ad Dictaturam uenerit, ac rurſus faſcibus depoſitis, quos feſtinantius uictor reddiderat, quàm ſumpſerat Imperator, ad eoſdem iuuencos, & quatuor iugerum auitum hærediolum redierit. Itemq́; C. Fabritius, & Curius Dentatus, alter Pyrrho finibus Italiæ pulſo, domitis alter Sabinis, accepta quæ uiritim diuidebantur captiui agri, ſeptem iugera,

gera, non minus induſtriè coluerit, quàm fortiter armis quæſierat. Et ne ſingulos intempeſtiuè nunc perſequar, cùm tot alios Romani generis intuear memorabiles duces, hoc ſemper duplici ſtudio floruiſſe, uel defendendi, uel colendi patrios, quæſitos'ue fines) intelligo luxuriæ, & delitijs noſtris priſtinum morem, uirilemq; uitam diſplicuiſſe. Omnes enim (ſicut M. Varro *iam temporibus auorum conqueſtus eſt) patresfamiliæ falce, & aratro relictis, intra murum correpſimus, & in circis potius ac theatris, quàm in ſegetibus & uinetis manus mouemus: attonitiq; miramur geſtus effœminatorum, quòd à natura ſexum uiris denegatum, muliebri motu mentiantur, decipiantq; oculos ſpectantium.* Mox deinde ut *apti ueniamus ad ganeas, quotidianam cruditatem* Laconi*cis excoquimus, & exucto ſudore ſitim quærimus, noctesq; libidinibus, & ebrietatibus, dies ludo, uel ſomno conſumimus.* Ac *noſmetipſos ducimus fortunatos, quòd nec orientem ſolem uidemus, nec occidentem: itaq; iſtam uitam ſocordem perſequitur ualetudo.* Nam *ſic iuuenum corpora fluxa & reſoluta ſunt, ut nihil mor[illegible] mutatura uideatur.* At *mehercule uera illa* Romuli *p[illegible] aßiduis uenatibus, nec minus agreſtibus operibus exer[illegible]ta, firmißimis præualuit corporibus, ac militiam belli, cùm res poſtulauit, facilè ſuſtinuit, durata pacis laboribus, ſemperq; ruſticam plebem præpoſuit urbanæ.* Vt *enim qui in uillis intra conſepta morarentur, quàm qui foris terram molirentur, ignauiores habitos: ſic eos, qui ſub umbra ciuitatis intra mœnia deſides cunctarentur, quàm qui rura colerent adminiſtrarent'ue opera colonorum ſegniores uiſos.*

Nundinarum etiam conuentus manifeſtum eſt propterea uſurpatos, ut nonis tantummodo diebus urbanæ res agerentur, reliquis adminiſtrarentur ruſticæ: illis enim temporibus, ut antè iam diximus, proceres ciuitatis in agris morabantur, & cùm conſilium publicum deſiderabatur, à uillis arceſſebantur in ſenatum. Ex quo qui eos euocabant, Viatores *nominati ſunt: isq; mos dum ſeruatus eſt perſeuerantiſſimo colendorum agrorum ſtudio, ueteres illi Sabini Quirites, atauiq;* Romani, *quanquàm inter ferrum, & ignes hoſticisq; incurſionibus uaſtatæ fruges, largius tamen condidere, quàm nos, quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem ruſticam.* Itaq; *in hoc Latio & Saturnia terra, ubi dij cultus agrorum progeniem ſuam docuerant, ibi nunc ad haſtam locamus, ut nobis ex tranſmarinis prouincijs aduehatur frumentum, ne fame laboremus: & uindemias condimus ex inſulis* Cycladibus, *ac regionibus* Beticis, Gallicisq;. Nec *mirum, cùm ſit publicè concepta, & confirmata iam uulgaris exiſtimatio, rem ruſticam ſordidum opus, & id eſſe negotium, quod nullius egeat magiſterio præceptoris.* At *ego, cùm aut magnitudinem totius rei, quaſi quandam uaſtitatem corporis, aut partium eius, uelut ſingulorum membrorum numerum recenſeo, uereor ne ſupremus antè me dies occupet, quàm uniuerſam diſciplinam ruris poſſim cognoſcere.* Nam *qui ſe in hac ſcientia perfectum uolet profiteri, ſit oportet rerum naturæ ſagaciſſimus, declinationum mundi non ignarus, ut exploratum habeat, quid cuique plagæ conueniat, quid repugnet: ſyderum ortus & occaſus memoria repetat, ne imbribus, uentisq; imminen*

imminentibus opera inchoët, laboremq́; fruſtretur. Cœli, & anni præſentis mores intueatur: neq; enim ſemper eundem, uelut ex præſcripto, habitum gerunt: nec omnibus annis eodem uultu uenit æſtas, aut hyems: nec pluuium ſemper eſt uer, aut humidus autumnus. Quæ prænoſcere ſine lumine animi, & ſine exquiſitiſsimis diſciplinis non quenquam poſſe crediderim. Iam ipſa terræ uarietas, & cuiuſque ſoli habitus, quid nobis neget, quid promittat, paucorum eſt diſcernere. Contemplatio uerò cunctarum in ea diſciplina partium quando cuiq; contingit, ut & ſegetum, arationumq́; perciperet uſum, & uarias diſsimilimasq́; terrarum ſpecies pernoſceret, quarum nonnullæ colore, nonnullæ qualitate fallunt, atq; in alijs regionibus nigra terra, quam pullam uocant, ut in Campania, eſt laudabilis: in alijs pinguis rubrica melius reſpondet quibuſdam (ſicut in Africa Numidia) putres arenæ fœcunditate uel robuſtiſsimum ſolum uincunt. In Aſia Myſiaq́; denſa, & glutinoſa terra maximè exuberat. Atq; in his ipſis habere cognitum, quid recuſet collis, quid cāpeſtris poſitio, quid cultus, quid ſylueſter ager, quid humidus, & graminoſus, quid ſiccus, & ſpurcus, ratione quoq; diſpicere: & in arboribus, uinetiſq́;, quorum infinita ſunt genera, conſerendis, ac tuendis, & in pecoribus parandis, conſeruandiſq́;, quoniam & hanc adſciuimus quaſi agriculturæ partem, cùm ſeparata ſit ab agricolatione paſtoralis ſcientia. Nec ea tamen ſimplex: quippe aliud exigit equinum, atq; aliud bubulum armentum, aliud pecus ouillum, & in eo ipſo diſsimilem rationem poſtulat tarentinum, atque hirtum, aliud caprinum

& id ipſum aliter curatur mutilum, & raripilum, aliter cornutum, & ſetoſum, quale eſt in cilicia. Porculatoris *uerò, & ſubulci diuerſa profeßio, diuerſæ paſtiones, nec eundem glabræ ſues, denſæq;, cœli ſtatum nec eandem educationem, cultum'ue quærunt.* Et *ut à pecoribus recedam, quorum in parte auium cohortalium, & apium cura poſita eſt, quis tanti ſtudij fuit, ut ſuper iſta, quæ enumerauimus, tot noſſet ſpecies inſitionum? tot putationum? tot pomorum holerumq; cultus exercere? tot generibus ficorum, ſic ut roſarijs impenderet curam, cùm à plerisq; etiam maiora negligantur? quanquàm & iſta iam non minima uectigalia multis eſſe cœperunt.* Nam *prata, & ſalicta, geniſtæq;, & arundines, quamuis, tenuem, nihilo minus aliquam deſiderant induſtriam.* Poſt *hanc tam multarum, tamq; multiplicium rerum prædicationem non me præterit, ſi quem deſideramus agricolam, quemq; deſcribimus, exegero à participibus agreſtium operum tardatum iri ſtudia diſcentium, qui tam uariæ, tamq; uaſtæ ſcientiæ deſperatione conterriti, nolent experiri, quod ſe aſſequi poſſe diffident.* Veruntamen *quod in oratore iam* M. Tulius *rectißimè dixit,* Par *eſt eos qui generi humano res utilißimas conquirere, & perpenſas, exploratasq; memoriæ tradere concupierint, cuncta tentare.* Nec *ſi uel illa præſtantis ingenij uis, uel inclytarum artium defecerit inſtrumentum, confeſtim debemus ad otium et inertiam deuolui, ſed quod ſapienter ſperauimus, perſeueranter conſectari. Summum enim culmen affectantes, ſatis honeſtè uel in ſecundo faſtigio conſpicienur.* An Latiæ *muſæ non ſolos adytis*

ſuis

ſuis Accium & Vergilium recepere, ſed eorum & proximis & procul à ſecundis ſacras conceſſere ſedes? Nec Brutum, aut Cælium, Pollionem'ue cum Meſſala, & Catulo deterruere ab eloquentiæ ſtudio fulmina illa Ciceronis. Nam neq; ille ipſe Cicero territus ceſſerat tonãtibus Demoſtheni, Platoniq́;: nec parens eloquentiæ deus ille Mæonius uaſtiſsimis fluminibus facundiæ ſuæ poſteritatis ſtudia reſtinxerat. Ac ne minoris quidem famæ opifices per tot iam ſecula uidemus laborem ſuum deſtituiſſe qui Protogenem, Apellemq́; cum Parrhaſio mirati ſunt. Nec pulchritudine Iouis Olympij, Mineruæq́; Phidiacæ ſequentis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lyſippũ, Praxitelem, Polycletum, quid efficere, aut quouſq; progredi poſſent. Sed in omni genere ſcientiæ, & ſummis admiratio, ueneratioq́;, & inferioribus merita laus contingit. Accedit huc, quòd ille, quem nos perfectum eſſe uolumus agricolam, ſi quidẽ artis conſummatæ non ſit, nec in uniuerſa rerum natura ſagacitatem Democriti, uel Pythagoræ non fuerit conſecutus, & in motibus aſtrorum, uentorumq́; Metonis prouidentiam, uel Eudoxi, & in pecoris cultu doctrinam Chironis ac Melampodis, & in agrorum ſoliq́; molitione Triptolemi aut Ariſtei prudentiam, multum tamen profecerit, ſi uſu Tremellios, Saſernaſq́; & Stolones noſtros æquauerit. Poteſt enim nec ſubtiliſsima, nec rurſus, quod aiunt, pingui Minerua res agreſtis adminiſtrari. Nam illud procul uerò eſt, quod pleriq; crediderũt, facilimam eſſe, nec ullius acuminis ruſticationem. De cuius uniuerſitate nihil attinet plura nunc diſſerere, quandoquidem cunctæ partes eius deſtinatis aliquot uoluminibus

expli

& id ipſum aliter curatur mutilum, & raripilum, aliter cornutum, & ſetoſum, quale eſt in cilicia. Porculatoris *uerò, & ſubulci diuerſa profeßio, diuerſæ paſtiones, nec eundem glabræ ſues, denſæq;, cœli ſtatum nec eandem educationem, cultum'ue quærunt.* Et *ut à pecoribus recedam, quorum in parte auium cohortalium, & apium cura poſita eſt, quis tanti ſtudij fuit, ut ſuper iſta, quæ enumerauimus, tot noſſet ſpecies inſitionum? tot putationum? tot pomorum holerumq; cultus exercere? tot generibus ficorum, ſic ut roſarijs impenderet curam, cùm à pleriſq; etiam maiora negligantur? quanquàm & iſta iam non minima uectigalia multis eſſe cœperunt.* Nam *prata, & ſalicta, geniſtæq;, & arundines, quamuis, tenuem, nihilo minus aliquam deſiderant induſtriam.* Poſt *hanc tam multarum, tamq; multiplicium rerum prædicationem non me præterit, ſi quem deſideramus agricolam, quemq; deſcribimus, exegero à participibus agreſtium operum tardatum iri ſtudia diſcentium, qui tam uariæ, tamq; uaſtæ ſcientiæ deſperatione con territi, nolent experiri, quod ſe aſſequi poſſe diffident.* Veruntamen *quod in oratore iam* M. Tullius *rectißimè dixit,* Par *eſt eos qui generi humano res utilißimas conquirere, & perpenſas, exploratasq; memoriæ tradere con cupierint, cuncta tentare.* Nec *ſi uel illa præſtantis ingenij uis, uel inclytarum artium defecerit inſtrumentum, confeſtim debemus ad otium et inertiam deuolui, ſed quod ſapienter ſperauimus, perſeueranter conſectari. Summum enim culmen affectantes, ſatis honeſtè uel in ſecundo faſtigio conſpiciemur.* An Latiæ *muſæ non ſolos adytis*

ſuis

ſuis Accium & Vergilium recepere, ſed eorum & proximis & procul à ſecundis ſacras conceſſere ſedes? Nec Brutum, aut Cælium, Pollionem'ue cum Meſſala, & Catulo deterruere ab eloquentiæ ſtudio fulmina illa Ciceronis. Nam neq; ille ipſe Cicero territus ceſſerat tonātibus Demoſtheni, Platoniq́;: nec parens eloquentiæ deus ille Mæonius uaſtiſsimis fluminibus facundiæ ſuæ poſteritatis ſtudia reſtinxerat. Ac ne minoris quidem famæ opifices per tot iam ſecula uidemus laborem ſuum deſtituiſſe qui Protogenem, Apellemq́; cum Parrhaſio mirati ſunt. Nec pulchritudine Iouis Olympij, Mineruæq́; Phidiacæ ſequentis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lyſippū, Praxitelem, Polycletum, quid efficere, aut quouſq; progredi poſſent. Sed in omni genere ſcientiæ, & ſummis admiratio, ueneratioq́;, & inferioribus merita laus contingit. Accedit huc, quòd ille, quem nos perfectum eſſe uolumus agricolam, ſi quidē artis conſummatæ non ſit, nec in uniuerſa rerum natura ſagacitatem Democriti, uel Pythagoræ non fuerit conſecutus, & in motibus aſtrorum, uentorumq́; Metonis prouidentiam, uel Eudoxi, & in pecoris cultu doctrinam Chironis ac Melampodis, & in agrorum ſoliq; molitione Triptolemi aut Ariſtei prudentiam, multum tamen profecerit, ſi uſu Tremellios, Saſernasq́; & Stolones noſtros æquauerit. Poteſt enim nec ſubtiliſsima, nec rurſus, quod aiunt, pingui Minerua res agreſtis adminiſtrari. Nam illud procul uerò eſt, quod pleriq; crediderūt, facilimam eſſe, nec ullius acuminis ruſticationem. De cuius uniuerſitate nihil attinet plura nunc diſſerere, quandoquidem cunctæ partes eius deſtinatis aliquot uoluminibus expli

explicandæ ſunt, quas ordine ſuo tunc demum perſequar, cum præfatus fuero quæ reor ad uniuerſam diſciplinam maximè pertinere.

Præcepta quæ ſequantur qui ruſticari uelint. CAP. I

QVi ſtudium agricolationi dederit, antiquiſsima ſciat hæc ſibi aduocanda, prudentiam rei, facultatem impendendi, uoluntatem agendi. Nam is demum cultiſsimum rus habebit, ut ait Tremellius, qui & colere ſciet, & poterit, & uolet: neq; enim ſcire, aut uelle, cuiquam ſatis fuerit ſine ſumptibus, quos exigunt opera. Nec rurſus faciendi, aut impendendi uoluntas profuerit ſine arte: quia caput eſt in omni negotio, noſſe quid agendum ſit, maximeq́; in agricultura, in qua uoluntas, facultasq́; citra ſcientiam ſæpe magnam dominis afferunt iacturam, cùm imprudenter facta opera fruſtrantur impenſas. Itaq; diligens paterfamilias, cui cordi eſt ex agri cultu certam ſequi rationem rei familiaris augendæ, maximè curabit, ut ætatis ſuæ prudentiſsimos agricolas de quaq; re conſulat, & commentarios antiquorum ſedulò ſcrutetur, atq; æſtimet, quid eorum quiſq; ſenſerit, quid præceperit. An uniuerſa, quæ maiores prodiderunt, huius temporis culturæ reſpondeant, an aliqua diſſonent. Multos enim iam memorabiles autores comperi perſuaſum habere, longo æui ſitu qualitatem cœli, ſtatumq́; mutari, eorumq́; conſultiſsimum aſtrologiæ profeſſorem Hipparchum prodidiſſe, tempus fore, quo cardines mundi loco mouerentur, idq́; etiam non ſpernendus autor rei ruſticæ Saſerna uidetur adcredidiße. Nam eo libro, quem de agricul

griculturæ ſcriptum reliquit, mutatam cœli ſtatum ſic colligit, quòd quæ regiones antea propter hyemis aßiduam uiolentiam nullam ſtirpem uitis, aut oleæ depoſitam cuſtodire potuerint, nunc mitigato iam & intepeſcente priſtino frigore largißimis oliuitatibus, Liberiq; uindemijs exuberent. Sed hæc ſiue falſa, ſeu uera ratio eſt, literis aſtrologiæ concedatur. Cætera non dißimulanda erunt agrorum cultori præcepta ruſticationis, quæ cùm plurima tradiderint Pœni ex Africa ſcriptores, multa tamen ab his falsò prodita coarguunt noſtri coloni, ſicut Tremellius, qui querens id ipſum tamē excuſat, quòd Italiæ & Africæ ſolum, cœlumq; diuerſæ naturæ, nequeat eoſdem prouentus habere. Quæcunq; ſunt autem, quæ propter diſciplinam ruris noſtrorum temporum cum priſcis diſcrepent, nō deterrere debent à lectione diſcentem. Nam multò plura reperiuntur apud ueteres, quæ nobis probanda ſint, quàm quæ repudianda. Magna porrò & Græcorum turba eſt, de ruſticis rebus præcipiens, cuius princeps celeberrimus uates non minimum profeßioni noſtræ contulit Heſiodus Bœotius. Magis deinde eam iuuere fontibus orti ſapiētiæ Democritus Abderites, Socraticus Xenophon, Tarentinus Architas, Peripatetici magiſter ac diſcipulus Ariſtoteles cum Theophraſto. Siculi quoq; non mediocri cura negotium iſtud proſecuti ſunt, Hieron, & Epicarmus diſcipulus, Philometor, & Attalus. Athenæ uerò ſcriptorum frequentiam pepererunt, è queis probatißimi autores Chæreas, Ariſtandros, Amphilochus, Euphron, Chreſtus Euphronis, non, ut multi putant, Amphipolites (qui & ipſe laudabilis habetur agricola,

ſed

ſed indigena ſoli Attici. Inſulæ quoq; curam iſtam celebrauerunt, ut teſtis eſt Rhodius Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, & Anaxipolis Thaſij. Vnius quoque de ſeptem Biantis illius populares Mænander, & Diodorus in primis ſibi uendicauerunt agricolationis prudentiam. Nec his ceſſere Mileſij Bacchius & Mnaſſeas, Antigonus Cymæus Pergamenus, Apollonius, Dion Colophonius, Hegeſias Maronites. Nam quidem Diophanes Bithynius Vticenſem totum Dionyſium Pœni Magonis interpretem per multa diffuſum uolumina, ſex epitomis circunſcripſit. Et alij tamen obſcuriores, quorum patrias non accepimus, aliquod ſtipendiũ noſtro ſtudio contulerunt. Hi ſunt Androtion, Aeſchrion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionyſius περὶ φυτῶν, Euphorion. Nec minori fide pro uirili parte tributum nobis intulerunt Lyſimachus, & Cleobolus, Meneſtratus, Pleutiphanes, Perſis, Theophilus. Et ut agricolationem Romana tandem ciuitate donemus (nam adhuc iſtis autoribus Græcæ gentis fuit) iam nunc M. Catonem Cenſorium illum memoremus, qui eam latinè loqui primus inſtituit. Poſt hunc duos Saſernas patrem & filium, qui eam diligentius erudierunt, ac deinde Scrofam Tremellium, qui eam eloquentem reddidit, & M. Terentium, qui expoliuit, mox Vergilium, qui carmine quoq; potentem fecit. Nec poſtremo quaſi pædagogi eius meminiſſe dedignemur Iulij Higinij. Veruntamen, ut Carthaginienſem Magonem ruſticationis parentem maximè ueneremur. Nam huius octo & uiginti memorabilia illa uolumina ex ſenatuſconſulto in latinum ſermonem cõuerſa ſunt. Non mino

rem

rem tamen laudem meruerunt noſtrorum temporum uiri Cornelius Celſus, & Iulius Atticus. Quippe Cornelius totum corpus diſciplinæ quinq; libris complexus eſt. Hic de una ſpecie culturæ pertinētis ad uites ſingularem librum edidit. Cuius uelut diſcipulus duo uolumina ſimilium præceptorum de uineis Iulius Græcinus compoſita facetius, eruditius poſteritati tradenda curauit. Hos igitur Publi Siluine prius quàm cum agricolatione contrahas, aduocato in conſilium: nec tamen ſic mente diſpoſitus uelut ſummam totius rei ſententijs eorū conſecuturus: quippe eiuſmodi ſcriptorum monumenta magis inſtruunt, quàm faciunt artificem. Vſus, & experientia dominantur in artibus: neque eſt ulla diſciplina, in qua non peccando diſcatur: nam ubi quid perperam adminiſtratum ceſſerit improſperè, uitatur quod fefellerat, illuminatq; rectam uiam docentis magiſterium. Quare noſtra præcepta non conſummare ſcientiam, ſed adiuuare promittunt, nec ſtatim quiſquam compos agricolationis erit his perlectis rationibus: niſi & obire eas uoluerit, & per facultates potuerit. Ideoq; hæc uelut adminicula ſtudioſis promittimus, non profutura per ſe ſola, ſed cū alijs. Ac ne iſta quidem præſidia, ut diximus, non aſsiduus labor, & experientia uillici, non facultates, ac uoluntas impendendi tantum pollēt, quantum uel una præſentia domini: quæ niſi frequens operibus interuenerit, ut in exercitu cū abeſt imperator, cuncta ceſſant officia: maximeq; reor hoc ſignificantem Pœnum Magonem ſuorum ſcriptorum primordium talibus auſpicatum ſententijs, Qui agrum parabit, domum uendat, ne malit urbanum, quàm ruſticum larem colere. Cui

re. Cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, ruſtico prædio non erit opus: quod ego præceptum, ſi poſſet his temporibus obſeruari, non immutarem. Nunc quo*niam pleroſq; noſtrum ciuilis ambitio ſæpe euocat, ac ſæpius detinet euocatos, ſequitur, ut ſuburbanum prædium commodiſsimum eſſe putem, quò ut occupato quotidianus excurſus facile poſt negocia fori contingat.* Nam *qui longinqua, ne dicam tranſmarina, rura mercantur, uelut hæredibus patrimonio ſuo, & quod grauius eſt, uiui cedunt ſeruis ſuis, quoniam quidem & illi tam longa dominorum diſtantia corrumpuntur, & corrupti poſt flagitia, quæ commiſerunt, ſub expectatione ſucceſſorum rapinis magis quàm culturæ ſtudent.*

Qualiter diſpoſitus fundus maxime probetur. CAP. II.

C*Enſeo igitur in propinquo agrum mercari, quò & frequenter dominus ueniat, & frequentius ſe uenturum, quàm ſit uenturus, denunciet. Sub hoc enim metu cũ familia uillicus erit in officio.* Quidquid *uerò dabitur occaſionis ruri moretur, quæ non ſit mora ſegnis, nec umbratilis: nam diligentem patremfamilias decet agri ſui particulas omnes, & omni tempore anni frequentius circumire, quò prudentius naturam ſoli, ſiue in frondibus, & herbis, ſiue iam maturis frugibus contempletur: nec ignoret quicquid in eo rectè fieri poterit.* Nam *illud uetus eſt, &* Catonis, *agrum peſsimè multari, cuius dominus, quid in eo faciendum ſit, non docet, ſed audit uillicum.* Q*uapropter uel à maioribus traditum, poſsidenti, uel empturo fundum præcipua cura ſit ſcire, quod maximè re-*

gionis

gionis genus probetur, ut uel careat inutili, uel merce-tur laudabilem. Quòd ſi uoto fortuna ſubſcripſerit, agrum habebimus ſalubri cœlo, uberi gleba, parte campeſtri, parte alia collibus uel ad orientem, uel ad meridiem molliter de-uexis, terreniſq́;, alijs cultis, atq; alijs ſylueſtribus & aſpe-ris, nec procul à mari, aut nauigabili flumine, quo depor-tari fructus, & per quod merces inuehi poßint. Campus in prata, & arua, ſalictáq;, & arundineta digeſtus, ædifi-cio ſubiaceat. Colles alij uacui arboribus, ut ſolis ſegeti-bus ſeruiant, quæ tamen modicè ſiccis, ac pinguibus cam-pis melius, quàm præcipitibus locis proueniunt. Ideoq́; etiam celſiores agri frumentarij planicies habere, & quammollißimè deuexi, ac ſimillimi debent eſſe campeſtri poſitioni. Alij deinde colles oliuetis, uinetiſq́;, & earum futuris pedamentis ueſtiantur: materiam, lapidemq́;, ſi ne-ceßitas ædificandi coëgerit: nec minus pecudibus paſcua præbere poßint. Tum riuos decurrentes in prata, & hor-tos, & ſalicta, uiuæ aquæ ſalientes demittant, nec abſint greges armentorum, cæterorumq́; quadrupedum culta, & dumeta paſcentium: ſed hæc poſitio, quam deſideramus, difficilis & rara paucis contingit. Proxima eſt huic, quæ plurima ex his habet, tolerabilis, quæ nō paucißima.

Quæ præcipuè reſpiciendo agro, antè, quàm ematur, notanda ſunt. CAP. III.

PORcius quidem Cato cenſebat in emendo, inſpicien-doq́; agro præcipuè duo eſſe conſideranda, ſalu-britatem cœli, & ubertatem loci: quorum ſi alterum deeſſet, ac nihilo minus quis uellet incolere, mente eſſe captum, atque eum ad agnatos, & gentiles deducendum.

Neminem enim ſanum debere facere ſumptus in cultura ſterilis ſoli, nec rurſus peſtilenti quamuis feraciſsimo, pinguiq; agro dominum ad fructus peruenire. Nam ubi ſit cum orco ratio ponenda, ibi non modò perceptionē fructuum, ſed & uitam colonorum eſſe dubiam, uel potius mortem quæſtu certiorem. Poſt hæc duo principalia, ſubiungebat illa non minus intuenda, uiam, & aquam, & uicinum. Multum conferre agris iter commodum: primùm, quod eſt maximum, ipſam præſentiam domini, qui libentius commeaturus ſit, ſi uexationem uiæ non reformidet: deinde ad uehenda, & exportanda utenſilia, quæ res frugibus conditis auget precium, & minuit impenſas rerum inuectarum, quia minoris apportentur eò, quò facili niſu perueniatur. Nec non nihil eſſe etiam paruo uehi, ſi conductis iumentis iter facias, quod magis expedit, quàm tueri propria. Seruos quoq;, qui ſecuturi patremfamiliâs ſint, non ægrè iter pedibus ingredi. De bonitate aquæ ita omnibus clarum eſt, ut pluribus non ſit diſſerendum. Quis enim dubitet eam maximè probatam haberi, ſine qua nemo noſtrum uel proſperæ, uel aduerſæ ualetudinis uitam proroget? De uicini commodo non eſt quidem certum, quem nonnunquam mors, aliæq; nobiſcum diuerſæ cauſæ mutant. Et ideo quidam reſpuunt Catonis ſententiam, qui tamen multum uidentur errare: nam quemadmodū ſapientis eſt, fortuitos caſus magno animo ſuſtinere, ita dementis eſt, ipſum ſibi malam facere fortunam: quod facit, qui nequam uicinum ſuis numis parat, cùm à primis cunabulis, ſi modò liberis parentibus eſt oriundus, audiſſe potuerit,

Μὴ δὲ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ' εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

quod non ſolùm de boue dicitur, ſed etiam de omnibus partibus rei noſtræ familiaris: adeò quidem, ut multi prætulerint carere penatibus, & propter iniurias uicinorum ſedes ſuas profugerint, niſi aliter exiſtimamus diuerſum orbem gentes uniuerſas petiiſſe, relicto patrio ſolo, Achæos dico, & Hiberos, Albanos quoque, nec minus Siculos: &, ut primordia noſtra contingam, Pelaſgos, Aborigines, Arcadas, quàm quia malos uicinos ferre non poterant. Ac ne tantùm de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoq; memoria tradidit, & in regionibus Græciæ, & in hac ipſa Heſperia deteſtabiles fuiſſe uicinos, niſi Autolicus ille cuiquam potuit tolerabilis eſſe conterminus, aut Auentini montis incola Palatinis ullum gaudium finitimis ſuis Cacus attulit. Malo enim præteritorum, quàm præſentium meminiſſe, ne uicinum meum nominem, qui nec arborem prolixiorem ſtare noſtræ regionis, nec inuiolatum ſeminarium, nec pedamenti quicquam adnexum uineæ, nec etiam pecudes negligentius paſci ſinit. Iure igitur, quantum mea fert opinio, M. Portius talem peſtem uitare cenſuit. Et in primis futurum agricolam præmonuit, ne ſua ſponte ad eam perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adijcimus, quod ſapiens unus de ſeptem in perpetuum poſteritati pronuntiauit, μέτρον ἄριστον, adhibendum modum menſuramq; rebus, idq; ut non ſolum aliud acturis, ſed & agrum paraturis dictum intelligatur, ne maiorem quàm ratio calculorum patiatur, emere uelit: nam huc pertinet præclara noſtri poëtæ ſententia:

Laudato ingentia rura, Exiguum colito.

Quod uir eruditiſsimus, ut mea fert opinio, traditum uetus præceptum numeris ſignauit: quippe acutiſsimam gentem Pœnos dixiſſe conuenit, Imbecilliorem agrum, quàm agricolam eſſe debere: quoniam cùm ſit colluctandum cum eo, ſi fundus præualeat, allidi dominum. Nec dubium quin minus reddat laxus ager non rectè cultus, quàm anguſtus eximiè. Ideoq; poſt reges exactos Liciniana illa ſeptena iugera, quæ plebis tri. uiritim diuiſerat, maiores quæſtus antiquis retulere, quàm nunc nobis præbent ampliſsima ueruacta, tanta quidem Curius Dentatus, quem paulò antè retulimus, proſpero ductu parta uictoria ob eximiam uirtutem deferente populo præmij nomine quinquaginta ſoli iugera, ſupra conſularem, triumphalemq́; fortunam putauit eſſe. Repudiatoq́; publico munere populari, ac plebeia menſura contentus fuit. Mox etiam cùm agrorum uaſtitatem uictoriæ noſtræ, & interniciones hoſtium feciſſent, criminoſum tamen ſenatori fuit ſupra quinquaginta iugera poſſediſſe. Suáq; lege C. Licinius damnatus eſt, quòd agri modum, quem in magiſtratu rogatione tribunitia promulgauerat, immodica poſsidendi libidine tranſcendiſſet; nec magis quia ſuperbum uidebatur tantum loci detinere, quàm quia flagitioſum quos hoſtis profugiendo deſolaſſet agros, nouo more ciuem Romanum ſupra uires patrimonij poſsidendo deſerere. Modus ergo qui in omnibus rebus, etiam parandis agris adhibebitur: tantum enim obtinendum eſt, quanto eſt opus, ut emiſſe uideamur, quo potiremur, nō quo oneraremur ipſi, atq; alijs fruendum eriperemus, more præpotentium, qui poſsident fines gentium, quos ne circumire equis quidem ualent, ſed proculcan

*proculcandos pecudibus, & uaſtandos, ac populandos feris derelinquunt, aut occupatos nexu*ciuium, & ergaſtulis tenent. Modus autem erit ſua cuiq; moderata uoluntas, facultasq;. Neq; enim ſatis eſt, ut iam prius dixi, poßidere uelle, ſi colere non poßis.* * crurum.

De ſalubritate regionum. CAP. IIII.

SEquitur deinceps Cæſonianum præceptum, quo fertur uſus etiam Cato, mercaturis agrum eſſe reuiſendum ſæpius eum, quem uelint mercari. Nam prima inſpectione neq; uitia, neq; uirtutes abditas oſtendit, quæ mox retractantibus facilius apparent. Inſpectionis quoque uelut formula nobis à maioribus tradita eſt. Agri pinguis, ac læti, de cuius qualitate dicemus ſuo loco, cum de generibus terræ diſſeremus. In uniuerſum tamen quaſi teſtificandum, atq; ſæpius prædicandum habeo, quod primo iam Punico bello dux inclytißimus M. Attilius Regulus dixiſſe memoratur, fundum, ſicuti ne fœcundißimi quidem ſoli, cùm ſit inſalubris, ita nec effœti, ſi uel ſaluberrimus ſit, parandum: quod Attilius ætatis ſuæ agricolis, maiore cum autoritate ſuadebat peritus uſu. Nam Pupiniæ peſtilentis ſimul, & exilis agri cultorem fuiſſe eum loquuntur hiſtoriæ. Quapropter cùm ſit ſapientis, non ubiq; emere, nec aut ubertatis illecebris, aut delitiarum concinnitate decipi: ſic uerè induſtrij patrisfamiliâs eſt, quicquid aut emerit, aut acceperit, facere fructuoſum, atq; utile: quoniam & grauioris cœli multa remedia priores tradiderunt, quibus mitigetur peſtifera lues, & in exili terra cultoris prudentia, ac diligentia maciem ſoli uincere poteſt. Hæc autem conſequemur, ſi uerißimo uati, uelut oraculo crediderimus

mus dicenti,

Ventos, & uarium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultusq́;, habitusq́; locorum,
Et quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuſet.

Nec contenti tamen autoritate uel priorum uel præſentium colonorum, noſtra prætermiſerimus exempla, nouaq́; quæ tentauerimus, experimenta. Quod etſi per partes nonnunquam damnoſum eſt, in ſumma tamen fit compendioſum, quòd nullus ager ſine profectu colitur: ſimul attentando poſſeſſor efficit, ut in id formetur, quod maximè præſtare poßit, ea res etiam feracißimos agros utiliores reddit. Itaque nuſquam experimentorum uarietas omittenda eſt: Longeq́; etiam in pingui ſolo magis audendum, quoniam nec laborem, nec ſumptum fruſtratur effectus. Sed quoniam refert qualis fundus, & quomodo colatur, tum uilla qualiter ædificetur, & quàm utiliter diſponatur. Multos enim deerraſſe, memoria prodidit, ſicut præſtantißimos uiros L. Lucullum, & Q. Scæuolam, quorum alter maiores, alter minus amplas, quàm poſtulauit modus agri, uillas extruxit, cùm utrunq; ſit contra rem familiarem. Diffuſiora enim conſepta, non ſolùm pluris ædificamus, ſed etiam impenſis maioribus tuemur: at minora cùm ſunt, quàm poſtulat fundus, dilabitur fructus, nam & humidæ res, & ſiccæ, quas terra progenerat, facilè uitiantur, ſi aut non ſunt, aut propter anguſtias, incommoda ſunt tecta, quibus inferantur. Pro portione etiam facultatum, quàm optimè paterfamiliás debet habitare, ut & libentius rus ueniat, & degat in eo. Iucundius utique uiro, ſi etiam matrona comitabitur, cuius ut

ſexus,

ſexus, ita animus eſt delicatior, quamobrem amœnitate aliqua demerenda erit, quo patientius moretur cum uiro. Eleganter igitur ædificet agricola, nec ſit tamen ædificator, atque areæ idem tantum complectatur, quod ait Cato, quantum ne uilla fundum quærat, ne'ue fundus uillam: cuius uniuerſum ſitum qualem oporteat eſſe, nunc explicabimus. Quod inchoatur ædificium, ſicut ſalubri regione, ita ſaluberrima parte regionis debet conſtitui: nam circunfuſus aër, atq; corruptus plurimas affert corporibus noſtris cauſas offenſarum. Sunt quædam loca, quæ ſolſtitijs nunus concaleſcunt, ſed frigoribus hyemis intolerabiliter horrent, ſicut Thebas ferunt Bœotias. Sunt quæ tepent hyeme, ſed æſtate ſæuiſsimè candent, ut affirmant Euboïcam Calcidem. Petatur igitur aër calore, & frigore temperatus, quem ferè medius obtinet collis, quòd neq; depreſſus hyeme pruinis torpet, aut torret æſtate uaporibus, neq; elatus in ſumma montium perexiguis uentorum motibus, aut pluuijs omni tempore anni ſæuit. Hæc igitur eſt medij collis optima poſitio, loco tamen ipſo paululum intumeſcente, ne cùm à uertice torrens imbribus conceptus effluxerit, fundamenta conuellat.

De aqua. CAP. V.

SIt autem uel intra uillam, uel extrinſecus inductus fons perennis, lignatio, pabulumq; uicinum. Si deerit fluens unda, putealis quæratur in uicino, quæ non ſit hauſtus profundi, non amari ſaporis, aut ſalſi: hæc quoque ſi deficient, & ſpes arctior aquæ manantis coëgerit, uaſtæ ciſternæ hominibus, piſcinæq; pecoribus inſtruantur, colligendæ aquæ tandem pluuiali, quæ ſalubritati

corporis eſt accommodatiſſima:ſed ea ſic habetur eximia, ſi fictilibus tubis in contectam ciſternam deducatur: huic proxima fluens aqua è montibus oriunda, ſi per ſaxa præceps deuoluitur, ut eſt in Guarceno Campaniæ. *Tertia putealis, uel collina, uel quæ non infima ualle reperitur.* Deterrima *paluſtris, quæ pigro lapſu repit.* Peſtilens, *quæ in palude ſemper conſiſtit.* Hic *idem tamen humor quamuis nocentis naturæ, temporibus tamen hyemis edomitus imbribus miteſcit, ex quo cœleſtis aqua maximè ſalubris intelligitur, quòd etiam uenenati liquoris eluit perniciem: ſed hanc potui probatiſſimam diximus.* Cæterùm *ad æſtuum temperandos calores, & amœnitatem locorum, plurimum conferunt ſalientes riui, quos, ſi conditio loci patietur, qualeſcunq;, dummodo dulces, utiq; perducendos in uillam cenſeo.* Sin *ſummotus longius à collibus erit amnis, & loci ſalubritas, editiorq́; ſitus ripæ permittet ſuperponere uillam profluenti, cauendum tamen erit, ut à tergo potius, quàm præ ſe flumen habeat, & ut ædificij frons auerſa ſit ab infeſtis eius regionis uentis, & amiciſſimis aduerſa, cùm pleriq; amnes æſtate uaporatis, hyeme frigidis nebulis caligent: quæ, niſi ui maiore inſpirantium uentorum ſubmoueantur, pecudibus, hominibusq́; conferunt peſtem.* Optime *autem ſalubribus, ut dixi, locis ad orientem, uel ad meridiem: grauibus ad ſeptentrionem uilla conuertitur, eademq́; ſemper mare rectè conſpicit, cùm pulſatur, ac fluctu reſpergitur, nunquàm ex ripa, ſed paulùm ſummota à littore.* Nam *præſtat à mari longo potius interuallo, quàm breui refugiſſe, quia media ſunt ſpatia grauioris halitus: nec paludem quidẽ uicinam eſſe oportet*

ædificijs

*ædificijs, nec iunctam militarem uiam, quòd illa calori=
bus noxium uirus eructat, & infeſtis aculeis armata gi=
gnit animalia, quæ in nos denſißimis examinibus inuo=
lant. Tum etiam natricum, ſerpentiumq; peſtes hyberna
deſtitutas uligine, cœno & fermentata colluuie uenenatas
emittit, ex quibus ſæpe contrahuntur cæci morbi, quorum
cauſas ne medici quidem perſpicere queunt. Sed & anni
toto tempore ſitus atq; humor inſtrumentum ruſticum,
ſupellectilemq;, & inconditos, conditosq; fructus cor=
rumpit. Hæc autem prætereuntium uiatorum populati=
onibus, & aſiduis diuertentium hoſpitijs infeſtat rem fa
miliarem, propter quæ cenſeo eiuſmodi uitare incommo=
da, uillamq; nec in uia, nec peſtilenti loco, ſed procul, &
editiore ſitu condere, ut frons eius ad orientem æquinocti
alem directa ſit. Nam eiuſmodi poſitio medium, tempera=
tumq; libramentum uentorum hyemalium, & æſtiuorum
tenet: quantoq; fuerit ædificij ſolùm pronius orienti, tan=
to & æſtate liberius capere perflatus, & hyemis procel=
lis minus infeſtari, & matutino regelari ortu poterit, ut
concreti rores liqueſcant: quoniam ferè peſtilens habe=
tur, quod eſt remotum ac ſiniſtrum ſoli, & apricis flati=
bus, quibus ſi caret, nulla alia uis poteſt nocturnas prui=
nas, & quodcunq; rubiginis aut ſpurcitiæ reſedit, ſiccare
atq; detergere. Hæc autē cùm hominibus afferant pernici=
em, tum & armentis, & uirentibus eorumq; fructibus. Sed
quiſquis ædificia uolet in decliuibus areis extruere, ſem=
per ab inferiore parte auſpicetur, quia cùm ex depreßio=
re loco fuerint orſa fundamenta, non ſolùm ſuperficiem
ſuam facile ſuſtinebunt, ſed & pro fultura, & ſubſtructi*

one fungentur, aduerſus ea, quæ mox, ſi fortè uillam prolatare libuerit, ad ſuperiorem partem applicabuntur: quippe ab imo præſtructa ualenter reſiſtent contra ea, quæ poſtmodum ſuperpoſita incumbent: at ſi ſumma pars cliui fundata, propriam molem ſuſceperit, quidquid ab inferiore mox appoſueris, fiſſum erit, rimoſumq́;. Nam nouum cum ueteri adſtruitur, rimoſoq́; recens, ædificium quaſi ſurgenti reluctans oneri cedit, & quod prius extructum imminebit cedenti paulatimq́; degrauatum pondere ſuo præceps attrahetur. Igitur id ſtructuræ uitium cùm primùm ſtatim fundamenta iaciuntur euitandum eſt.

De poſitione uillæ CAP. VI.

M*Odus autem, membrorumq́; numerus aptetur uniuerſo concepto, & diuidatur in tres partes, urbanam, ruſticam, & fructuariam. Vrbana rurſus in hybernam, & æſtiua, ſic digeratur, ut ſpectent hyemalis temporis cubicula brumalem orientem: cœnationes, æquinoctialem occidentem. Rurſus æſtiua cubicula ſpectent meridiē æquinoctialem, ſed cœnationes eiuſdem temporis proſpectent hybernum orientem. Balnearia occidenti æſtiuo aduertantur, ut ſint poſt meridiem, & uſq; in ueſperum inluſtria. Ambulationes meridiano æquinoctiali ſubiectæ ſint, ut hyeme plurimum ſolis, & æſtate minimum recipiant. At in ruſtica parte, magna & alta culina ponetur, ut & contignatio careat incendij periculo, & in ea commodè familiares omni tempore anni morari queant. Optimè ſolutis ſeruis cellæ meridiem æquinoctialem ſpectantes fient: uinctis quàm ſaluberrimum ſubterraneum ergaſtulum plurimis, ſitq́; id anguſtis illuſtratum feneſtris,*

atque à terra ſic editis, ne manu contingi poßint. Pecudibus fient ſtabula, quæ neque frigore, neque calore infeſtentur. Domitis armentis duplicia bubilia ſint, hyberna, atque æſtiua. Cæteris autem pecoribus, quæ intra uillam eſſe conuenit, ex parte tecta loca, ex parte ſub dio parietibus altis, circunſepta, ut illic per hyemem, hic per æſtatem ſine uiolentia ferarum conquieſcant. Sed omnia ſtabula ſic ordinentur, ne quis humor influere poßit: & ut quiſque, qui ibi conceptus fuerit, quàm celerrime dilabatur, ut nec fundamenta parietum corrumpantur, nec ungulæ pecudũ. Lata bubilia eſſe oportebit pedes decem, uel minimè nouem: quæ menſura & ad procumbendum pecori, & iugario ad circumeundum laxa miniſteria præbeat. Non altius edita eſſe præſepia conuenit, quàm ut bos, aut iumentum ſine incommodo ſtans ueſci poßit. Villico iuxta ianuam fiat habitatio, ut intrantium exeuntiumq́; conſpectum habeat. Procuratori ſupra ianuam ob eaſdem cauſas, & is tamen uillicum obſeruet ex uicino, ſitq́; utrique proximum horreum, quò conferatur omne ruſticum inſtrumentum, & intra ad ipſum clauſus locus, quo ferramenta condantur. Bubulcis, paſtoribusq́; cellæ ponantur iuxta ſua pecora, ut ad eorũ curam ſit opportunus excurſus. Omnes tamen quàmproximè alter ab altero debent habitare, ne uillici diuerſas partes circũeuntis ſedulitas diſtendatur, & ut inter ſe diligentiæ, & negligentiæ cuiuſq; teſtes ſint. Pars autem fructuaria diuiditur in cellam oleariã, torculariam, cellam uinariã, defrutariam, fœnilia, paleariaq́;, & apothecas, & horrea, ut ex iis quæ ſunt in plano, cuſtodiã recipiant humidarũ rerum

tan

tanquam uini aut olei uenalium. Siccæ autem res congerantur tabulatis, ut frumenta, fœnum, frondes, paleæ, cæteraq; pabula. Sed granaria, ut dixi, ſcalis adeantur, & modicis feneſtellis aquilonibus inſpirẽtur. Nam ea cœli poſitio maximè frigida & minimè humida eſt, quæ utraq; perennitatem conditis frumentis afferunt. Eadem ratio eſt in plano ſitæ uinariæ cellæ, quæ ſummota procul eſſe debet à balneis, furno, ſterquilinio, reliquisq; immundicijs tetrũ odorem ſpirantibus: nec minus à ciſternis, aquis'ue ſalientibus, ex quibus qui extrahitur humor, uinum corrumpit. Neq; me præterit ſedem frumentis optimam quibuſdam uideri horreum camera contectum, cuius ſolum terrenum prius quàm conſternatur perfoßum, & amurca recenti non ſalſa madefactum, uelut ſigninum opus pauiculis condenſatur. Tum deinde cum exaruit ſimili modo pauimenta teſtacea, quæ pro aqua receperint amurcam miſtam calci, & arenæ ſuperſternuntur, & magna ui pauiculis inculcantur, atque expoliuntur, omnesq; parietum, & ſoli iuncturæ teſtaceis puluinis fibulantur. Nam fere cum his partibus ædificia rimas egerunt, caua præbent, & latebras ſubterraneis animalibus. Sed & lacubus diſtinguntur granaria, ut ſeparatim quæq; legumina ponantur. Parietes oblinuntur amurca ſubacto luto, cui pro paleis admiſta ſunt arida oleaſtri, uel ſi ea non ſunt, oleæ folia. Deinde cum prædictum tectiorum inaruit, rurſus amurca reſpergitur, qua ſiccata frumentum infertur. Ea res ab noxa curculionum, & ſimilium animalium commodißimè uidetur conditas fruges defendere, quæ niſi diligenter repoſitæ ſint, celeriter ab ijs conſumun

ſumuntur. Sed id genus horrei, quod ſcripſimus, niſi ſit in ſicca poſitione uillæ, quamuis granum robuſtiſsimum corrumpit ſitu: qui ſi nullus adſit, poſſunt etiam defoſſa frumenta ſeruari, ſicut tranſmarinis quibuſdam prouincijs, ubi puteorum in modum, quos appellant Syros, exhauſta humus, editos à ſe fructus recipit. Sed nos in noſtris regionibus, quæ redundant uligine, magis illam poſitionem penſilis horrei, & hanc curam pauimentorum, & parietum probamus, quoniam, ut retuli, ſic emunita ſola, & latera horreorum prohibent curculionem, quod genus exitij cùm incidit, multi opinantur arceri poſſe, ſi exeſæ fruges in horreo uentilentur, & quaſi refrigerentur. Id autem falſiſsimum eſt: neq; enim hoc facto expelluntur animalia, ſed immiſcentur totis aceruis: qui ſi maneant immoti, ſummis tantum partibus infeſtantur, quoniam infra menſuram palmi non naſcitur curculio, longeq́; præſtat id ſolum, quod iam uitiatum eſt, quàm totum periculo ſubijcere: nam cùm exiget uſus, facilè eſt eo ſublato, quod uitiatum erit, integro inferiore uti: ſed hæc, etſi extrinſecus, non tamen intempeſtiuè uideor hoc loco retuliſſe. Torcularia præcipuè, cellæq́; oleariæ calidæ eſſe debent, quia commodius omnis liquor uapore ſoluitur, ac frigoribus magis conſtringitur. Oleum, quod minus prouenit, ſi congelatur, fraceſcet: ſed ut calore naturali eſt opus, qui contingit poſitione cœli, & declinatione, ita non eſt opus ignibus, aut flammis, quoniam fumo & fuligine ſapor olei corrumpitur. Propter quod torcular debet à meridiana parte illuſtrari, neceſſe ne habeamus ignes lucernamq́; adhibere, cùm premetur olea. Cortinale ubi defrutum

tum fiat,nec anguſtum,nec obſcurum ſit,ut ſine incommo do miniſter,qui ſapam decoquet,uerſari poſsit. Fumarium *quoq;, quo materia, ſi non ſit iampridem cæſa, feſtinato ſiccetur,in parte ruſticæ uillæ fieri poteſt iunctum ruſticis balneis,nam eas quoq; refert eſſe,in quibus familia,ſed tan tum ferijs, lauetur.* Neq; *enim corporis robori conuenit frequens uſus earum.* Apothecæ *recte ſuperponentur his locis,unde plerunq; fumus earum exoritur,quoniam uina celerius uetuſteſcunt,quæ fumi quodam tenore præcocem maturitatem trahunt.* Propter *quod & aliud tabulatum eſſe debebit,quo admoueantur,ne rurſus nimia ſuffitione medicata ſint.* Quod *ad uillæ pertinet ſitum, partiumq́; eius diſpoſitionem,ſatis dictum eſt.* Circa *uillam deinceps hæc eſſe oportebit, furnum & piſtrinum, quantum futu= rus numerus colonorum poſtulauerit..* Piſcinas *minimum duas,alteram,quæ anſeribus,ac pecoribus ſeruiat:alteram in qua lupinum,uimina,& uirgas, atq; alia quæ ſunt uſi bus noſtris apta,maceremus.* Sterquilinia *quoq; duo ſint, unum,quod noua purgamēta recipiat,& in annum con= ſeruet:alterum ex quo uetera uehantur:ſed utrunq; more piſcinarum deuexum leni cliuo,& extructum pauitumq́; ſolum habeat,ne humorem tranſmittant.* Plurimum *enim refert non adſiccato ſucco fimum uires continere,& aſsi= duo macerari liquore, ut ſiqua interiecta ſint ſtramentis aut paleis,ſpinarum,uel graminum ſemina,intereant, nec in agrum exportata ſegetes herbidas reddant.* Ideoq́; *pe riti ruſtici quidquid ouilibus, ſtabuliſq́; cōuerſum progeſ ſerunt,ſuperpoſitis uirgeis cratibus tegunt, nec areſcere uentis ſinunt,aut ſolis incurſu patiūtur exuri.* Area,*ſi cō= petit,*

petit,ita conſtituenda eſt,ut uel à domino,uel certè à procuratore deſpici poßit. Eaq́; optima eſt ſilice conſtrata, quòd & celeriter frumenta deteruntur,non cedente ſolo pulſibus ungularum, tribularumq́;, & eadem euentilata mundiora ſunt,lapilliſq́; carent, & glebulis,quas per trituram ferè terrena remittit area. Huic autem nubilarium applicari debet, maximeq́; in Italia propter inconſtantiã cœli,quò collata ſemitrita frumenta protegantur,ſi ſubitaneus imber inceſſerit. Nam in tranſmarinis quibuſdã regionibus,ubi ætas pluuia caret, ſuperuacuũ eſt. Pomaria quoq; & hortos oportet ſepto circundari,& eſſe in propinquo,atq; in ea parte,quò poßit omnis ſtercorata colluuies cortis,balineorumq́;,& oleis expreſſa amurcæ ſanies influere : nam eiuſmodi quoq; lætatur alimentis,& olus & arbor.

De officijs patrisfamilias. CAP. VII.

HIS omnibus ita uel acceptis, uel compoſitis præcipua cura domini requiritur, cùm in cæteris rebus, tum maximè in hominibus. Atque hi uel coloni, uel ſerui ſunt ſoluti,aut uincti. Comiter agat cũ colonis, facilemq́; ſe præbeat,& auarius opus exigat,quàm penſiones,quoniam & minus id offendit, & tamen in uniuerſum magis prodeſt.Nam ubi ſedulò colitur ager,plerunq; cõpendiũ, nũquam(niſi ſi cœli maior uis,aut prædonis inceßit)detrimentum affert,eoq́; remißionẽ colonus petere non audet.Sed nec dominus in unaquaque re, cui colonum obligauerit,tenax eſſe iuris ſui debet,ſicut in diebus pecuniarum,ut lignis, & cæteris paruis acceßionibus exigendis, quarum cura maiorem moleſtiam, quàm impenſam ruſti-

cis

cis affert. Nec ſanè eſt uindicandum nobis quicquid licet. Nam ſummum ius antiqui ſummam putabant crucem. Nec rurſus in totum remittendum, quoniam uel optima nomina non appellando fieri mala, fœnerator Alphius dixiſſe ueriſſimè fertur. Sed & ipſe noſtra memoria ueterem conſularem, uirumq; opulentiſſimum L. Voluſium aſſeuerantem audiui, patrisfamilias feliciſſimum fundum eſſe, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paterna poſſeſſione natos, iam inde à cunabulis longa familiaritate retineret. Ita certè mea fert opinio, rem malam eſſe frequentem locationem fundi, peiorem tamen urbanum colonum, qui per familiam mauult agrum, quàm per ſe colere. Saſerna dicebat ab eiuſmodi homine ferè pro mecede litem reddi. Propter quod operam dandam eſſe, ut & ruſticos, & eoſdem aſſiduos colonos retineamus, cùm aut nobiſmetipſis non licuerit, aut per domeſticos colere non expedierit, quod tamen non euenit, niſi in his regionibus, quæ grauitate cœli, ſoliq; ſterilitate uaſtantur. Cæterum cùm mediocris adeſt & ſalubritas, & terræ bonitas, nunquàm non ex agro plus ſua cuiq; cura reddidit, quàm coloni: nunquàm non etiam uillici, niſi ſi maxima uel negligentia ſerui, uel rapacitas interuenit. Quæ utraq; peccata plerunq; uitio domini, uel cõmitti, uel foueri, nihil dubium eſt: cum liceat, aut cauere, ne talis præficiatur negotio: aut iam præpoſitus, ut ſubmoueatur, curare. In longinquis tamen fundis, in quos non eſt facilis excurſus patrisfamilias, cùm omne genus agri tolerabilius ſit ſub liberis colonis, quàm ſub uillicis ſeruis habere, tum præcipuè frumentarium, quem minime (ſicut uineas aut arbuſtum) colonus

euer

euertere poteſt, & maximè uexant ſerui, qui boues elocant,eoſdemq́;,& cætera pecora male paſcunt, nec induſtriè terram uertunt, longeq́; plus imputant ſeminis iacti, quàm quod ſeuerint: ſed nec quod terræ mandauerint ſic adiuuant,ut rectè proueniat:idq́; cùm in aream contulerunt,per trituram quotidie minuunt uel fraude,uel negligentia. Nam *& ipſi diripiunt,& ab alijs furibus non cuſtodiunt.* Sed *nec conditum cum fide,rationibus inferunt: ita fit,ut & actor, & familia peccent, & ager ſæpius infametur: quare talis generis prædium, ſi, ut dixi, domini præſentia cariturum eſt,cenſeo locandum.*

De pecore,& pecorum magiſtris, CAP. VIII.

PRoxima *eſt cura de ſeruis,cui quenq; officio præponere conueniat, quosq́; & qualibus operibus deſtinare.* I*gitur præmoneo, ne uillicum ex eo genere ſeruorum,qui corpore placuerunt,inſtituamus;ne ex eo quidem ordine,qui urbanas,ac delicatas arteis exercuerit. Socors & ſomniculoſum genus id mancipiorum,otijs, campo,circo, theatris, aleæ,popinæ, lupanaribus conſuetum, nunquàm non eaſdem ineptias ſomniat, quas cùm in agriculturam tranſtulit,non tantum in ipſo ſeruo,quantum in uniuerſa re detrimenti dominus capit.*E*ligendus eſt ruſticis operibus ab infante duratus & inſpectus experimentis. Si tamen is nõ erit,de ijs præficiatur,qui ſeruitutẽ laborioſam tolerauerunt.*I*amq́; is tranſcenderit ætatem primæ iuuentæ, necdum ſenectutis attigerit:illa ne & autoritatem detrahat ad imperium,cùm maiores dedignentur parêre adoleſcentulo:hæc ne laborioſiſſimo ſuccũbat operi.*M*ediæ igitur ſit ætatis, & firmi roboris, peritus rerum ruſticarum,*

aut certè maximè curæ, quò celerius addiſcat. Nam non eſt noſtri negotij alterum imperare, & alterum docere: neque enim rectè opus exigere ualet, qui quid, aut qualiter faciendum ſit, ab ſubiecto diſcit. Poteſt etiam illiteratus, dummodo tenaciſsimæ ſit memoriæ, rem ſatis commodè adminiſtrare. Eiuſmodi uillicum Cornelius Celſus ait, ſæpius numos domino, quàm librum afferre, quia neſcius literarum uel ipſe minus poßit rationes confingere, uel per alium propter conſcientiam fraudis timere. Sed qualicunq; uillico contubernalis mulier aßignanda eſt, quæ contineat eum, & in quibuſdam rebus tamen adiuuet. Idemq́; actori præcipiendum eſt, ne conuictum cum domeſtico, multoq́; minus cum extero habeat. Nonnunquam tamen eum, quem aßiduè ſedulum, & fortem in operibus adminiſtrandis cognouerit, honoris cauſa menſæ ſuæ die feſto dignetur adhibere. Sacrificia, niſi ex præcepto domini, ne fecerit. Aruſpices, ſagasq́;, quæ utraq; genera uana ſuperſtitione rudeis animos ad impenſas, ac deinceps ad flagitia compellunt, ne admiſerit: neque urbem, neque ullas nundinas nouerit, niſi emendæ, uendendæ'ue pertinentis ad ſe rei cauſa. Villicus enim, quod ait Cato, ambulator eſſe non debet, nec egredi terminos, niſi ut addiſcat aliquam culturam, & hoc ſi ita in uicino eſt, ut citò remeare poßit. Semitas, nouosq́; limites in agro fieri ne patiatur, ne'ue hoſpitem, niſi amicum, familiaremq́; domini neceßarium receperit. Vt ab his arcendus, ita exhortandus eſt ad inſtrumentorum, ferramentorumq́; curam, ut duplicia quàm numerus ſeruorum exigit, refecta, & repoſita cuſtodiat, ne-

quid

quid à uicino petendum ſit, quia plus in operis ſeruorum, quàm in pretio rerum eiuſmodi conſumitur. Cultam ueſti tamq; familiam magis utiliter quàm delicatè habeat, munitamq; diligenter à uento, frigore, pluuiaq;, quæ cuncta prohibentur pellibus manicatis, centonibus confectis, uel ſagis cucullis. Id ſi fiat, nullus dies tam intolerabilis eſt, quo non ſub diuo moliri aliquid poßit. Nec tantum operis agreſtis ſit artifex, ſed & animi, quantum ſeruile patitur ingenium, uirtutibus inſtructus, ut neque remiſſè, neque crudeliter imperet. Semperq; aliquos ex melioribus foueat, parcat tamen etiam minus bonis, ita ut potius timeant eius ſeueritatem, quàm crudelitatem deteſtentur. Id contingere poterit, ſi maluerit cuſtodire ſubiectos, ne peccent, quàm negligentia ſua committere, ut puniat delinquentes. Nulla eſt autem maior uel nequißimi hominis cuſtodia, quàm operis exactio: ut iuſta reddantur, ut uillicus ſemper ſe repræſentet. Sic enim & magiſtri ſingulorum officiorum ſedulò munia ſua exequentur, & cæteri poſt defatigationem operis quieti, ac ſomno potius, quàm delitijs operam dabunt. Iam illa uetera, ſed optimi moris, quæ nunc exoleuerunt, utinam poßint obtineri: ne conſeruo miniſtro quoquam, niſi in re domini, utatur: ne cibum, niſi in conſpectu familiæ, capiat: neúe alium, quàm qui cæteris præbetur: ſic enim curabit, ut & panis diligenter confiat, & reliqua ſalubriter apparentur. Ne extra fines, niſi à ſe miſſum, progredi ſinat: ſed nec ipſe mittat, niſi magna neceßitate cogente. Neúe negotietur ſibi, pecuniamq; domini, aut animalibus, aut rebus alijs promercalibus occupet. Hæc enim negotiatio curam uillici auocat,

nec unquam patitur eum cum rationibus domini paria facere. Sed ubi numeratio exigetur, rem pro numis oſtendit. In uniuerſum tamen hoc maximè obtinendum ab eo eſt, ne quid ſe putet ſcire, quod neſciat, quæratq; ſemper addiſcere quod ignorat. Nam cùm multum prodeſt peritè quid facere, tum plus obeſt perperam feciſſe. Vnum enim ac ſolùm dominatur in ruſticatione, quicquid exigit ratio culturæ ſemel facere, quippe cùm emendatur uel imprudentia, uel negligentia, iam res ipſa decoxit. Nec in tantum poſtmodum exuberat, ut & rem amiſſam reſtituat, & quæſtum temporum præteritorum reſarciat. In cæteris ſeruis hæc ferè præcepta ſeruanda ſunt, quæ me cuſtodiſſe non pœnitet, ut ruſticos, qui modò non incommodè ſe geſsiſſent, ſæpius quàm urbanos, familiariusq; alloquerer, & cum comitate domini leuari perpetuum laborum eorum intelligerem. Nonnunquam etiam iocarer, & plus ipſis iocari permitterem. Iam illud ſæpe facio, ut quaſi cũ peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, & per hoc cognoſcã cuiuſq; ingenium, quale, quamq; ſit prudens. Tum etiam lubentius eos id opus aggredi uideo, de quo ſecum deliberatum, & conſilio ipſorum ſuſceptum putant: nam illa ſolennia ſunt omnibus circumſpectis, ut ergaſtuli mancipia recognoſcant, ut explorent, an diligenter uincta ſint, an ipſæ ſedes cuſtodiæ ſatis tutæ, munitæq; ſint: num uillicus aut alligauerit quempiam domino neſciente, aut reuinxerit: nam utrunq; maximè ſeruare debet, ut & quem paterfamiliâs tali pœna multauerit, uillicus niſi eiuſdem permiſſu compedibus non eximat: & quem ipſe ſua ſponte uinxerit,

antè,

ante, quàm ſciat dominus, non reſoluat: tantoq; curioſior inquiſitio patrisfamiliâs debet eſſe pro tali genere ſeruorum, ne aut in ueſtiarijs, aut in cæteris præbitis iniurioſe tractentur, quanto & pluribus ſubiecti, ut uillicis operum magiſtris, ut ergaſtularijs, magis obnoxij perpetiendis iniurijs, & rurſus ſæuitia atq; auaritia læſi magis timendi ſunt. Itaq; diligens dominus, cùm & ab ipſis, tum & ab ſolutis, quibus maior eſt fides, quærat an ex ſua conſtitutione iuſta percipiant. Atq; ipſe panis, potioniſq; bonitatem guſtu ſuo exploret, ueſtem, manicas, pedumq; tegmina recognoſcat. Sæpe etiam querendi poteſtatem faciat, de ijs, qui aut crudeliter eos, aut fraudulenter infeſtent. Nos quidem aliquanto iuſtè dolentes, tam uindicamus, quàm animaduertimus in eos, qui ſeditionibus familiam concitant, qui calumniantur magiſtros ſuos: ac rurſus præmio proſequimur eos, qui ſtrenuè, atq; induſtriè ſe gerunt. Fœminis quoque fœcundioribus, quarum in ſobole certus fuerit numerus, honorari debet, otium nonnunquam, & libertatem dedimus, cùm complures natos educaſſent: nam cui tres erant filij, uacatio: cui plures, libertas quoq; contingebat. Hæc enim iuſtitia, & cura patrisfamiliâs multum confert augendo patrimonio. Sed & illa meminerit, cùm è ciuitate remeauerit, deos penates adorare: deinde ſi tempeſtiuum erit, confeſtim: ſi minus, poſtero die fines oculis perluſtrare, & omnes partes agri reuiſere atq; æſtimare, nunquid abſentia ſua de diſciplina, & cuſtodia remiſerit. Num aliqua uitis, num arbor, num fruges abſint: tum etiam pecus & familiam recenſeat, fundiq; inſtrumentum, & ſuppellectilem: quæ cuncta ſi per plureis

annos facere inſtituerit, bene moratam diſciplinam, cùm ſenectus aduenerit, obtinebit. Nec erit ulla eius ætas annis ita confecta, ut ſpernatur à ſeruis.

Qualis corporaturæ mancipia, cuiq; operi contribuenda ſunt.

CAP. IX.

DIcendum etiam eſt, quibus operibus quemq; habitum corporis aut animi contribuendum putemus. Magiſtros pecoribus oportet præponere ſedulos, ac frugaliſſimos, ea res utraq; plus quàm corporis ſtatura, roburq́; confert huic negotio, quoniam id miniſterium cuſtodiæ diligentis & artis officium eſt. Bubulco quamuis neceſſaria, non tamen ſatis eſt indoles mentis, niſi eum uaſtitas uocis, & habitus metuendum pecudibus efficit. Sed tempe ret uires clementia, quoniam terribilior debet eſſe, quàm ſæuior, ut & obſequantur eius imperijs, & diutius perennent boues nõ confecti uexatione ſimul operum, uerberumq́;. Sed quæ ſint magiſtrorum munia, quæq́; bubulcorum, ſuo loco repetam. Nunc admonuiſſe ſatis eſt, nihil in his, in illis plurimum referre uires & proceritatem. Nam longiſſimum quenq; aratorem, ſicut dixi, faciemus, & propter id, quod paulò antè retuli, & quòd in re ruſtica nullo minus opere fatigatur prolixior, quia in arando ſtiuæ penè rectus innititur: mediaſtinus qualiſcunq; ſtatus poteſt eſſe, dummodo perpetiendo labori ſit idoneus. Vineæ non ſic altos, quemadmodum latos, & lacertoſos uiros exigunt. Nam is habitus foſſuris, & putationibus, cæteriſq́; earum culturis magis aptus. Minus in hoc officio, quàm in cæteris agricolatio frugalitatem requirit,

quia

quia & in turba, & ſub monitore uinitor opus facere debet. Ac plerunque uelocior animus eſt improborum hominum, quàm deſiderat huius operis conditio: non ſolùm enim fortem, ſed & acuminis ſtrenui miniſtrum poſtulat. Ideoq; uineta plurimum per alligatos excoluntur. Nihil tamen eiuſdem agilitatis homo frugi non melius, quàm nequam faciet. Hoc interpoſui, ne quis exiſtimet in ea me opinione uerſari, qua malim per noxios, quàm per innocentes rura colere. Sed & illud cenſeo, ne confundantur opera familiæ, ſic ut omnes omnia exequantur. Nam id minimè conducit agricolæ, ſeu quia nemo ſuum proprium aliquod eſſe opus credit, ſeu quia cùm enixus eſt, non ſuo, ſed communi officio proficit, ideoq; labori multum ſe ſubtrahit: nec tamen uiritim maleſactum deprehenditur, quod fit à multis: propter quod ſeparandi ſunt aratores à uinitoribus, & uinitores ab aratoribus, iiq; à mediaſtinis. Claſſes etiam non maiores, quàm denûm hominum faciundæ, quas decurias appellauerunt antiqui, & maximè probauerunt, quòd is numeri modus in opere commodiſſimè cuſtodiretur, nec præeuntis monitoris diligentiam multitudo confunderet. Itaq; ſi latior eſt ager, in regiones deducendæ ſunt eæ claſſes, diuidundumq; ita opus, ut neq; ſinguli, bini'ue ſint, quoniam diſperſi non facilè cuſtodiuntur. Nec tamen ſupra decem, ne rurſus ubi nimia turba ſit, id opus ad ſe pertinere ſinguli non exiſtiment: hæc ordinatio non ſolùm concitat æmulationem, ſed & deprehendit ignauos. Nam cum certamine opus excitetur, tum in ceſſanteis animaduerſio iuſta, & ſine querela uidetur adhiberi. Sed nimirum

rum dum quæ maximè prouidenda ſunt agricolæ futuro præcipimus, de ſalubritate, de uia, de uicino, de aqua, ſitu uillæ, fundi modo, colonorum, & ſeruorum generibus, officiorum, operumq; diſtributione, tempeſtiuè per hæc ad ipſum iam terræ cultum peruenimus, de quo pluribus libro inſequente mox diſſeremus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER II.

Terram nec ſeneſcere, nec fatigari, ſi ſtercoretur. CAP. I.

QVAERIS *ex me* Publi Siluine, *quod ego ſine cunctatione non recuſo docere, cur priore libro ueterum opinionem ferè omnium, qui de cultu agrorum locuti ſunt, à principio confeſtim repulerim, falſamq; ſententiam repudiauerim, cenſentium longo æui ſitu, longiq; iam temporis exercitatione fatigatam, & effœtam humum conſenuiſſe.* Nec *te ignoro cùm & aliorum illuſtrium ſcriptorum, tum præcipuè* Tremellij *autoritatem reuereri, qui cùm plurima ruſticarum rerum præcepta ſimul eleganter, & ſcitè memoriæ prodiderit, uidelicet illectus nimio fauore priſcorum de ſimili materia diſſerentium, falſò credidit parentem omnium terram, ſicut muliebrem ſexum ætate anili iam confectam, progenerandis eſſe fœtibus inhabilem.* Quod

ipſe quoq; confiterer, ſi in totum nullæ fruges prouenirent. Nam & hominis tum demum declaratur ſterile ſenium, non cùm deſinit mulier trigeminos, aut geminos parere, ſed cùm omnino nullum conceptum edere ualet. Itaque tranſactis iuuentæ temporibus, etiam ſi longa uita ſupereſt, partus tamen annis denegatus, non reſtituitur. At è contrario ſeu ſponte, ſeu quolibet caſu deſtituta humus, cùm eſt repetita cultu, magno fœnore ceſſationis colono reſpondet. Non ergo eſt exiguarum frugum cauſa terræ uetuſtas, ſi modò cùm ſemel inuaſit ſenectus, regreſſum non habet, nec reuireſcere, aut repubeſcere poteſt: ſed ne laſſitudo quidem ſoli minuit agricolæ fructum. Neque enim prudentis eſt adduci tanquam in hominibus nimia corporis exercitatione, aut oneris alicuius pondere, ſic cultibus, & agitationibus agrorum fatigationem ſuccedere. Quid ergo eſt, inquis, quod aſſeuerat Tremellius intacta, & ſylueſtria loca, cùm primùm cœperint cultu exuberare, mox deinde non ita reſpondere labori colonorum? Videt ſine dubio quid eueniat, ſed cur id accidat, non peruidet: neque enim idcirco rudis, & modò ex ſylueſtri habitu in aruum transducta fœcundior haberi terra debet, quòd ſit requietior & iunior, ſed quòd multorum annorum frondibus, & herbis, quas ſuapte natura progenerabat, uelut ſaginata largioribus pabulis facilius edendis educandiſq; frugibus ſufficit. At cum perruptæ raſtris, & aratris radices herbarum, ferroq; ſucciſa nemora frondibus ſuis deſierunt alere matrem, quæq; temporibus autumni frutetis & arboribus delapſa folia ſuperiaciebantur, mox conuerſa uomeri-

bus, & inferiori ſolo, quod plerunque eſt exilius, permiſta, atque abſumpta ſunt, ſequitur, ut deſtituta priſtinis alimentis macreſcat humus. Non igitur fatigatione, quemadmodum plurimi crediderunt, nec ſenio, ſed noſtra ſcilicet inertia minus benignè nobis arua reſpondent. Licet enim maiorem fructum percipere, ſi frequenti & tempeſtiua & modica ſtercoratione terra refoueatur. De cuius cultu dicturos nos priori uolumine polliciti, iam nunc diſſeremus.

Quot ſint genera terreni, quot deinde ſpecies generibus ſubiungantur: quod ſolum maxime probetur. CAP. II.

CAllidiſſimi ruſticarum rerum Siluine genera terreni tria eſſe dixerunt: campeſtre, collinum, montanum. Campum non æquiſſima ſitum planicie, nec perlibrata, ſed exiguè prona. Collem clementer, & molliter aſſurgentem. Montem non ſublimem & aſperum, ſed nemoroſum & herbidum maximè probauerunt. His autem generibus ſingulis ſenæ ſpecies contribuuntur: ſoli pinguis uel macri ſoluti uel ſpiſſi, humidi uel ſicci: quæ qualitates inter ſe miſtæ uicibus, & alternatæ, plurimas efficiunt agrorum uarietates: eas enumerare non eſt artificis agricolæ. Neq; enim artis officium eſt, per ſpecies, quæ ſunt innumerabiles, euagari: ſed ingredi per genera, quæ poſſunt cogitatione mentis, & ambitu uerborum facilè copulari. Recurrendum eſt igitur ad qualitatum inter ſe diſſidentium, quaſi quaſdam coniunctiones, quas Græci συζυγίας ἐναντιοτήτων, nos diſcordantium comparationes tolerabiliter dixerimus. Atque etiam ſignificandum eſt ex omnibus

bus quæ terra progeneret,plura campo magis quàm colle,plura pingui ſolo quàm macro lætari. De ſiccaneis & riguis non comperimus utra numero uincant,cum utique penè infinita ſint,quæ ſiccis,quæq; humidis locis gaudent, ſed ex his nihil non melius reſoluta humo, quàm denſa prouenit. Quod noſter quoq; Vergilius cum & alias fœcundi arui laudes retuliſſet, adiecit,

Et cui putre ſolum,nanq; hoc imitamur arando.

Neq; enim aliud eſt colere, quàm reſoluere,et fermentare terram,ideoq; maximos quæſtus ager præbet. Idem pinguis ac putris,quia cum plurimum reddat,minimũ poſcit: & quod poſtulat, exiguo labore atq; impenſa conficitur. Præſtantiſſimum igitur tale ſolum iure dicatur.Proximum deinde huic pinguiter denſum,quod impenſam coloni,laboremq; magno fœtu remuneratur. Tertia eſt ratio loci rigui,quia ſine impenſa fructum reddere poteſt.Hanc primam Cato eſſe dicebat, qui maximè redditum pratorum cæteris anteponebat:ſed nos de agitatione terræ nunc loquimur, non de ſitu. Nullum deterius habetur genus, quàm quod eſt ſiccum, pariter & denſum, & macrum, quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert : nec relictum pratis, uel paſcuis abunde ſufficit. Itaque hic ager ſiue exercetur, ſeu ceſſat, colono eſt pœnitendus, ac tanquam peſtilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic teterrimam comitem mortis famem. Si tamen Græcis camœnis habemus fidem clamitantibus, λιμῷ δ' οἴκτιστον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν. *Sed nunc potius uberioris ſoli meminerimus, cuius demonſtranda eſt duplex ratio, culti & ſylueſtris : de ſylueſtri regione in*

aruo

aruorum formam redigenda prius dicemus, quoniam eſt antiquius facere agrum, quàm colere. Incultum igitur *locum conſideremus, ſiccus, an humidus, nemoroſus arboribus, an lapidibus confragoſus, iunco'ne ſit, an gramine ueſtitus, ac filictis alijs'ue frutetis impeditus: ſi humidus erit, abundantia uliginis ante ſiccetur foßis.* Earum *duo genera cognouimus, cæcarum & patentium, ſpißis atque cretoſis regionibus apertæ relinquuntur: at ubi ſolutior humus eſt, aliquæ fiunt patentes, quædam etiam obcæcantur, ita ut in patentes ora hiantia cæcarum competant: ſed & patentes latius, & apertas ſumma parte decliuesq́;, & ad ſolum coarctatas, imbricibus ſupinis ſimiles facere conueniet: nam quarum recta ſunt latera, celeriter aquis uitiantur, & ſuperioris ſoli lapſibus replentur.* Opertæ *rurſus obcæcari debebunt, ſulcis in altitudinem tripedaneam depreßis, qui cùm parte dimidia lapides minutos, uel nudam glaream receperint, æquentur ſuperiecta terra, quæ fuerat effoſſa.* Vel *ſi nec lapis erit, nec glarea, ſarmentis connexus uelut funis informabitur in eam craßitudinem, quam ſolum foſſæ poßit anguſtè, quaſi accommodatam coarctatamq́; capere.* Tum *per imum contendetur, ut ſuper calcatis cupreßinis, uel pineis, aut ſi eæ non erunt, alijs frondibus terra contegatur, in principio atque exitu foſſæ more ponticulorum binis ſaxis tantummodo pilarum uice conſtitutis, & ſingulis ſuperpoſitis, ut eiuſmodi constructio ripam ſuſtineat, ne præcludatur humoris illapſu atque exitu.* Nemoroſi, *frutetoſiq́; tractus duplex cura eſt, uel extirpandis radicitus arboribus & remouendis, uel, ſi raræ ſint, tantum*

ſucci

ſuccidendis, incendendisq́;, & inarandis. At ſaxoſum facile eſt expedire lectione lapidum, quorum ſi magna eſt abundantia, uelut quibuſdã ſubſtructionibus partes agri ſunt occupandæ, ut reliquæ emundentur: uel in altitudinem ſulco depreſſo lapides obruendi, quod tamen ita faciendum erit, ſi ſuadebit operarum uilitas. Iunci & graminis pernicies, repaſtinatio eſt: filicis frequens extirpatio, quæ uel aratro fieri poteſt, quoniam intra biennium ſæpius conuulſæ moriuntur: celerius etiam, ſi eodem tempore ſtercores, & lupino uel faba cõſeras, ut cum aliquo reditu medearis agri uitio. Nanque conſtat filicem ſationibus & ſtercoratione facilius interimi. Verum & ſi ſubinde naſcentem falce decidas, quod uel puerile opus eſt, intra prædictum tempus uiuacitas eius abſumitur. Sed iam expedienti rudis agri rationem ſequitur cultorum noualium cura, de qua mox quid cenſeam profitebor, ſi quæ antè diſcenda ſunt aruorum ſtudioſis præcepero. Plurimos antiquorum, qui de ruſticis rebus ſcripſerunt, memoria repeto, quaſi confeſſa, nec dubia ſigna pinguis, ac frumentorum fertilis agri prodidiſſe, dulcedinem ſoli propriam herbarum & arborum prouentum, nigrum colorem uel cinereum. De cæteris ambigo, de colore ſatis admirari non poſſum cum alios, tum Cornelium Celſum, non ſolum agricolationis, ſed uniuerſæ naturæ prudentem uirum, ſic & ſententia, & uiſu decrraſſe, ut oculis eius tot paludes, tot etiam campi ſalinarum non occurrerent, quibus ferè contribuuntur prædicti colores. Nullum enim temerè uidemus locum, qui modò pigrum contineat humorem, non eundem uel nigri, uel cinerei

coloris

coloris, niſi fortè in eo fallor ipſe, quòd non putem aut in ſolo limoſæ paludis, & uliginis amare, aut in maritimis areis ſalinarum gigni poſſe iacta frumenta: ſed eſt manifeſtior hic antiquorum error, quàm ut pluribus argumentis conuincendus ſit: non ergo color, tanquam certus autor, teſtis eſt bonitatis aruorum. Et ideo frumentarius ager, id eſt pinguis magis alijs qualitatibus æſtimandus eſt. Nam ut fortiſsimæ pecudes diuerſos ac penè innumerabiles, ſic etiam robuſtiſsimæ terræ plurimos & uarios colores ſortitæ ſunt. Itaq; conſiderandum erit, ut ſolum, quod excolere deſtinamus, pingue ſit. Per ſe tamen id parum eſt, ſi dulcedine caret, quod utrunq; ſatis expedita nobis ratione contingit diſcere: nam perexigua cõſpergitur aqua gleba, manuq́; ſubigitur, ac ſi glutinoſa eſt, & quouis leuiſsimo tactu preſſa inhæreſcit, et picis in morem ad digitos lenteſcit habendo, ut ait Vergilius. Eademq́; illiſa humo non diſsipatur, ea res admonet nos ineſſe tali materiæ naturalem ſuccum, & pinguitudinem. Sed & ſi uelis ſcrobibus egeſtam humum recondere, et recalcare, cùm aliquo quaſi fermento abundauerit, certum erit eſſe eam pinguem: cùm defuerit, exilem: cùm æquauerit, mediocrem: quanquàm iſta quæ nunc retuli, non tam uera poſſunt uideri, quàm ſi ſit pullula terra, quæ melius prouentu frugum approbatur. Sapore quoq; ſic dignoſcemus, ſi ex ea parte agri, quæ maximè diſplicebit, effoßæ glebæ, & in fictili uaſe madefactæ, dulci aqua permiſceantur, ac more feculenti uini diligenter colatæ guſtu explorentur: nam qualem traditũ ab eis retulerit humor ſaporem, talem eſſe dicemus eius ſoli: ſed citra hoc experimentum multa ſunt, quæ & dulcem

terram

terram, & frumentis habilem ſignificent, ut iuncus ut calamus, ut gramen, ut trifolium, ebulum, rubi pruni ſylueſtres, & alia complura, quæ etiam indagatoribus aquarum nota, non niſi dulcibus terræ uenis educãtur. Nec contentos eſſe nos oportet prima ſpecie ſummi ſoli, ſed diligenter exploranda eſt inferioris materiæ qualitas, terrena nec'ne ſit. Frumentis autem ſat erit, ſi æquè bona ſuberit bipedana humus: arboribus altitudo quatuor pedum abundè eſt. Hæc cum ita explorauerimus, agrum ſationibus faciundis expediamus. Is autem non minimum exuberat, ſi curioſè & ſcitè ſubigitur: quare antiquiſsimi ferè omnes formam huius operis conſcripſere, quam uelut ſcita legemq; in proſcindendis agris ſequantur agricolæ. Igitur in opere boues arctè iunctos habere conuenit, quò ſpecioſius ingrediantur ſublimes, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, iugumq; melius aptum ceruicibus inſidat. Hoc enim genus iuncturæ maximè probatum eſt. Nam illud, quod in quibuſdam prouincijs uſurpatur, ut cornibus illigetur iugum, ferè repudiatum eſt ab omnibus, qui præcepta ruſticis conſcripſerunt, neq; immeritò: plus enim queunt pecudes collo & pectore conari, quàm cornibus. Atque hoc modò tota mole corporis, totoq; pondere nituntur: at illo, retractis & reſupinis capitibus excruciantur, ægreq; terræ ſummam partem leui admodum uomere ſauciant. Et ideo minoribus aratris moliuntur, qui non ualent altè perfoſſam noualium terram reſcindere: quod cùm fit, omnibus uirentibus plurimum confert: nam penitus aruis ſulcatis maiore incremento ſegetum, arborumq; fœtus grandeſcunt. Et in hoc

igitur

igitur à Celſo diſſentio, qui reformidans impenſam, quæ ſcilicet largior eſt in amplioribus armentis, cenſet exiguis uomeribus & dentalibus terram ſubigere, quò minoris formæ bubus adminiſtrari id poßit, ignorans plus eſſe reditus in ubertate frugum, quàm impendij, ſi maiora mercemur armenta, præſertim in Italia, *ubi arbuſtis atq; oleis conſitus ager altius reſolui ac ſubigi deſiderat, ut et ſummæ radices uitium, olearumq́; uomeribus reſcindantur: quæ ſi maneant, frugibus obſint, et inferiores penitus ſubacto ſolo facilius capiant humoris alimentum.* Poteſt *tamen illa* Celſi *ratio* Numidiæ, & Aegypto *conuenire, ubi plerunque arboribus uiduum ſolum frumentis ſeminatur.* Atq; *eiuſmodi terrā pinguibus arenis putrem ueluti cinerem ſolutam, quamuis leuißimo dente moueri ſatis eſt.* Bubulcum *autem per proſciſſum ingredi oportet, alternisq́; uerſibus obliquum tenere aratrum, & alternis recto plenoq́; ſulcare, ſed ita necubi crudum ſolum, & immotum relinquat, quod agricolæ ſcamnum uocant.* Boues, *cùm ad arborem uenerint, fortiter retinere ac retardere, ne in radicem maiore niſu uomis impactus colla commoueat, ne'ue aut cornu bos ad ſtipitem uehementius offendat, aut extremo iugo truncum delibet, ramumq́; deplantet, uoce potius quàm uerberibus terreat.* Vltimaq́; *ſint opus recuſantibus remedia, plagæ. nunquàm ſtimulo laceſſat iuuencum, quod retrectantem, calcitroſumq́; eum reddit nonnunquam tamen admoneat flagello.* Sed *nec in media parte uerſuræ conſiſtat, detq́; requiem in ſumma, ut ſpe ceſſandi totum ſpatium bos agilius enitatur.* Sulcum *autem ducere longiorem, quàm pedum centumuiginti, contrarium*

trarium pecori eſt,quoniam plus æquo fatigatur,ubi hunc modum exceßit.Cùm uentum erit ad uerſuram,in priorem partem iugũ propellat, & boues inhibeat,ut colla eorum refrigeſcant,quæ celeriter conflagrant (niſi aßiduè refrigerentur) & ex eo tumor,ac deinde ulcera inuadunt.Nec minus dolabra,quàm uomere bubulcus utatur, & præfractas ſtirpes,ſummasq; radices,quibus ager arbuſto conſitus implicatur,omnes refodiat,ac perſequatur.

Quæ cura adhibenda ſit bubus ab opere diſiunctis. CAP. III.

Boues cùm ab opere diſiunxerit,ſubſtrictos confricet, manibusq; comprimat dorſum, & pellem reuellat, nec patiatur corpori adhærere, quia id genus morbi maximè eſt armentis noxium.Colla ſubigat, merumq; faucibus, ſi æſtuauerint,infundat.Satis autem eſt ſingulis binos ſextarios præbere: ſed antè ad præſepia boues religari non expedit, quàm ſudare,atque anhelare deſierint:cùm deinde tempeſtiuè potuerint ueſci, non multum, nec uniuerſum cibum, ſed partibus, & paulatim præbere conuenit. Quem cùm abſumpſerint ad aquam duci oportet,ſibiloq; allectari, quò libentius bibant, tum demum reductos largiori pabulo ſatiari. Hactenus de officio bubulci dixiſſe abunde eſt. Sequitur, ut tempora quoque ſubigendi arui præcipiamus.

Quo tempore campi arandi ſint, & quomodo. CAP. IIII.

Pingues campi, qui diutius continent aquam, proſcindendi ſunt anni tempore iam incaleſcente, cùm omneis herbas ediderint,neq; adhuc earum ſemina matu-

ruerint, ſed tam frequentibus denſisq; ſulcis arandi ſunt, ut uix dignoſcatur in utram partem uomer actus ſit, quoniam ſic omnes radices herbarum perruptæ necantur. Sed & compluribus iterationibus ſic reſoluatur ueruactum in puluerem, ut, uel nullam, uel exiguam deſideret occationem, cùm ſeminauerimus. Nam ueteres Romani di*xerunt malè ſubactum agrum, qui ſatis frugibus occandus ſit: eum porrò an rectè aretur, frequenter explorare debet agricola.* Nec *tantùm uiſu, qui fallitur nõnunquam, ſuperfuſa terra latentibus ſcamnis, uerumetiam tactu, qui minus decipitur, cùm ſolidi rigoris admota pertica tranſuerſis ſulcis inſeritur: ea ſi æqualiter, ac ſine offenſione penetrauit, manifeſtum eſt totum ſolùm deinceps eſſe motum: ſin autem ſubeunti durior aliquà pars obſtitit, crudum ueruactum eſſe demonſtrat.* Hoc *cùm ſæpius bubulci fieri uident, non committunt ſcamna facere.* Igi*tur uliginoſi campi proſcindi debent poſt* Idus *menſis* Aprilis. Quo *tempore cùm arati fuerint diebus interpoſitis circa ſolſtitium, quod eſt nonum, uel octauum* Calendas Iulias, *iteratos eſſe oportebit, ac deinde circa* Septembris Calendas *tertiatos. Cùm id tempus ab æſtiuo ſolſtitio conuenit inter peritos rei ruſticæ non eſſe arandum, niſi ſi magnis, ut fit nonnunquam, ac ſubitaneis imbribus, quaſi hybernis pluuijs terra permaduerit.* Quod *cùm accidit, nihil prohibet, quò minus menſe* Iulio *ueruacta ſubigantur: ſed quandocunque arabitur, obſeruabimus, ne lutoſus ager tractetur, neúe exiguis nimbis ſemumadidus, quam terram ruſtici uariam carioſamq; appellant.* Ea *eſt cùm poſt longas ſiccitates leuis pluuia*

pluuia ſuperiorem partem glebarum madefecit, inferiorem non attingit. Nam quæ limoſa uerſantur arua, toto anno deſinunt poſſe tractari, nec ſunt habilia ſementi, aut occationi, aut ſationi. At rurſus, quæ uaria ſubacta ſunt, continuo triennio ſterilitate afficiuntur. Medium igitur temperamentum maximè ſequamur in arandis agris, ut neq; ſucco careant, nec abundent uligine. Quippe nimius humor, ut dixi, limoſos, lutoſosq; reddit: at quæ ſiccitatibus aruerunt, expediri probè non poſſunt: nam uel reſpuitur duritia ſoli dens aratri, uel ſi qua parte penetrauit, non minutè diffindit humum, ſed uaſtos ceſpites conuellit, quibus obiacentibus impeditũ aruum minus rectè poteſt iterari, quia ponderibus glebarum, ſicut aliquibus obſtantibus fundamentis uomis à ſulco repellitur: quo euenit, ut in iteratione quoque ſcamna fiant, & boues iniquitate operis maximè multentur. Accedit huc, quòd omnis humus quamuis lætiſſima, tamen inferiorem partem ieiuniorem habet, eamq; attrahunt excitatæ maiores glebæ. Quò euenit, ut infœcundior materia mixta pinguiori ſegetem minus uberem reddat, tum etiam ratio ruſtici aggrauatur exiguo profectu operis. Iuſta enim fieri nequeunt, cùm induruit ager. Itaque ſiccitatibus cenſeo quod iam proſciſſum eſt, iterare, pluuiamq; opperiri, quæ madefacta terra, facilem nobis culturam præbeat. Sed iugerum talis agri quatuor operis expeditur: nam commodè proſcinditur duabus, una iteratur, tertiatur dodrante, in liram ſtatim redigitur quadrante opere. Liras autem ruſtici uocant eaſdem porcas, cùm ſic aratum eſt, ut inter duos latius diſtantes ſulcos medius cumulus ſiccam ſedem frumentis præbeat. Colles

pinguis ſoli peracta ſatione trimeſtri menſe Martio, ſi uerò tepor cœli, ſiccitasq; regionis ſuadebit, Februario ſtatim proſcindendi ſunt. Deinde de Aprili medio uſq; in ſolſtitium iterandi, tertiandiq;. Septembri, circa æquinoctium ac totidem operis, quot uliginoſi campi excolitur iugerum talis agri. Sed in arando maximè eſt obſeruandum, ſemper ut tranſuerſus mons ſulcetur. Nam hac ratione difficultas accliuitatis infringitur, laborq; pecudum, & hominum commodiſſimè ſic minuitur. Paulum tamen quotieſcunq; iterabitur, modò in elatiora, modò in depreſſiora cliui obliquum agi ſulcum oportebit, ut in utranque partem reſcindamus, nec eodem ueſtigio terram moliamur. Exilis ager planus, qui aquis abundat, primùm aretur, ultima in parte menſis Auguſti. Subinde Septembri ſit iteratus, paratusq; ſementi circa æquinoctium. Expeditior autem labor eiuſmodi ſolo eſt, eò quòd pauciores impenduntur operæ, nam tres uni iugero ſufficiunt. Item graciles cliui non ſunt æſtate arandi, ſed circa Septembres Calendas, quoniam ſi ante hoc tempus proſcinditur, effœta, & ſine ſucco humus æſtiuo ſole peruritur, nullasq; uirium reliquias habet. Itaq; optimè inter Calendas, & Idus Septembris aratur, ac ſubinde iteratur, ut primis pluuijs æquinoctialibus conſeri poſſit: neq; in lira, ſed ſub ſulco talis ager ſeminandus eſt.

Exilis terra quomodo ſtercoretur. CAP. V.

PRius tamen, quàm exilem terram iteremus, ſtercorare conueniet, nam eo quaſi pabulo gliſcit. In campo rarius, in colle ſpiſſius, acerui ſtercoris inſtar quinque modiorum diſponentur, atque in plano pedes interualli quoquo

quoquo uerſus octo, in cliuo duobus minus relinqui ſat erit, ſed id nobis decreſcente luna fieri placet, nam ea res herbis liberat ſegetes. Iugerum autem deſiderat, quod ſpiſsius ſtercoratur; uehes quatuor & uiginti, quod rarius, duodeuiginti. Diſiectum deinde protinus fimum inarari, & obrui conuenit, ne ſolis halitu uires amittat, & ut permiſta humus prædicto alimento pingueſcat. Itaque cùm in agro diſponentur acerui ſtercoris, non debet maior modus eorum diſsipari, quàm quem bubulci eodem die poſsint obruere.

De generibus ſeminum. CAP. VI.

QVoniam ſementi terram docuimus præparare, nunc ſeminum genera perſequemur. Prima, & utiliſsima ſunt hominibus frumenta, triticum, & ſemen adoreũ. Tritici genera complura cognouimus. Verum ex his maximè ſerendum eſt, quod robus dicitur, quoniam & pondere, & nitore præſtet. Secunda conditio eſt habenda ſiliginis, cuius ſpecies in pane præcipua pondere deficitur. Tertium erit trimeſtre, cuius uſus agricolis gratiſsimus. Nam ubi propter aquas, aliam'ue cauſam matura ſatio eſt omiſsa, præſidium ab hoc petitur. Id genus eſt ſiliginis. Reliquæ tritici ſpecies, niſi ſi quos multiplex uarietas frugum, & inanis delectat gloria, ſuperuacuæ ſunt. Adorei autem plerunque uidimus in uſu genera quatuor. Far, quod appellatur cluſinum candoris nitidi. Far, quod uocatur uennuculum rutilum, atq; alterum candidum, ſed utrunq; maioris ponderis, quàm cluſinum. Semen trimeſtre, quod dicitur halicaſtrum, idq; pondere, & bonitate eſt præcipuum. Sed hæc genera tritici, & adorei, propterea cuſtodienda

ſunt agricolis, quòd rarò quiſquam ager ita ſitus eſt, ut uno ſemine contenti eſſe poſſimus, interueniente parte aliqua uel uliginoſa, uel arida. Triticum autem ſicco loco melius coaleſcit. Adoreum minus infeſtatur humore.

De generibus leguminum. CAP. VII.

LEguminum genera cùm ſint complura, maximè grata, & in uſu hominum uidentur, faba, lenticula, piſum, phaſellus, cicer, cannabis, milium, panicum, ſeſama, lupinum, linum etiam, & ordeum, quia ex eo ptiſana eſt. Item pabulorum optima ſunt medica, & fœnum græcum, nec minus uitia. Proxima deinde cicera, & eruum, & farrago, quæ eſt ex ordeo: ſed de his prius diſſeremus, quæ noſtra cauſa ſeminantur, memores antiquiſſimi præcepti, quò monemur, ut locis frigidis nouiſſimè, tepidis celerius, calidis ocyſſimè ſeramus. Nunc autem proinde, ac ſi temperatæ regioni præcepta dabimus.

Quod ſit ſeminandi tempus. CAP. VIII.

PLacet noſtro poëtæ adoreum, atque etiam triticum non antè ſeminare, quàm occiderint Vergiliæ, quod ipſum numeris ſic ediſſerit:

At ſi triticeam in meſſem, robuſtaq́; farra.
Exercebis humum, ſolisq́; inſtabis ariſtis,
Antè tibi eoæ Atlantides abſcondantur.

Abſconduntur autem altero & trigeſimo die poſt autumnale æquinoctium, quod ferè conficitur nono Calend. Octobris, propter quod intelligi debet tritici ſatio dierum ſex & quadraginta ab occaſu Vergiliarum, qui fit ante diem IX. Calend. Nouemb. ad Brumæ tempora. Sic enim ſeruant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius,

prius,quàm conficiatur bruma,totidemq́; poſt eam confectam neque arent,neque uitem,aut arborem putent. Nos quoq; non ambigimus in agro temperato, & minimè humido ſementem ſic fieri debere. Cæterum locis uliginoſis, atq; exilibus, aut frigidis,aut etiam opacis plerunq; citra Calendas Octobris ſeminare conuenire, dum ſicca tellure licet,dum nubila pendent, ut prius conualeſcant radices frumentorum, quàm hybernis imbribus, aut gelicidijs, pruinisúe infeſtentur. Sed quamuis tempeſtiuè ſementis confecta erit,cauebitur tamen,ut patenteis liras,crebroſq́; ſulcos aquarios,quos nonnulli elices uocant,faciamus,& omnem humorem in colliquias,atq; inde extra ſegetes deriuemus. Nec ignoro quoſdam ueteres autores præcepiſſe, ne ſeminarentur agri,niſi cùm terra pluuijs permaduiſſet. Quód ego,ſi tempeſtiuè competat,magis conducere agricolæ non dubito. Sed ſi, quod euenit nonnunquam, ſeri ſunt imbres, quamuis ſitienti ſolo rectè ſemen committitur,idq́; etiam in quibuſdam prouincijs,ubi ſtatus cœli talis eſt,uſurpatur. Nam quod ſicco ſolo ingeſtum, & inoccatum eſt, perinde ac ſi repoſitum in horreo non corrumpitur: atq; ubi uenit imber multorum dierum ſementis uno die ſurgit. Tremellius quidē aſſeuerat, prius quàm impleuerit, ab auibus,aut formicis ſata edi, ubi æſtiuis ſerenitatibus ager aret. Idq́; etiam ſæpius nos experti,uerum adhuc eſſe comperimus. Magis aptè tamen in eiuſmodi agris adoreum,quàm triticum ſeritur,quoniam folliculum, quo continetur, firmum & durabilem aduerſus longioris temporis humorem habet.

Quot ſeminum modios iugerum poſtulet, & medicinæ ſeminum. CAP. IX.

IVgerum agri pinguis plerunque modios tritici quatuor, mediocris quinq; poſtulat: adorei modios nouem, ſi eſt lætum ſolum, ſi mediocre, decem deſiderat. N*am quamuis de menſura minus autoribus conuenit, hanc tamen uideri commodiſſimam docuit noſter uſus, quem ſiquis ſequi recuſat, utatur præceptis eorum, qui bene uberem campum in ſingula iugera tritici quinq;, & adorei octo modijs obſerere præcipiunt.* A*tq; hac portione mediocribus agris ſemina præbenda cenſent.* N*obis ne iſtam quidem, quam prædiximus, menſuram ſemper placet ſeruari, quòd eam uariat aut loci, aut temporis, aut cœli conditio.* L*oci, cùm uel in campis, uel collibus frumentum ſeritur, atque his uel pinguibus, uel mediocribus, uel macris.* T*emporis, cùm autumno, aut etiam ingruente hyeme frumenta iacimus.* N*am prima ſementis rarius ſerere permittit, nouiſſima ſpiſſius poſtulat.* C*œli, cùm aut pluuium, aut ſiccum eſt.* N*am illud idem, quod prima ſementis, hoc quoq; ultima deſiderat.* O*mne autem frumentum maximè campo patente, & ad ſolem prono, apricoq́;, & ſoluto lætatur.* C*ollis enim quamuis granum robuſtius aliquanto, minus tamen tritici reddit.* D*enſa, cretoſaq́;, & uliginoſa humus ſiliginem, & far adoreum non incommodè alit.* O*rdeum niſi ſolutum, & ſiccum locum non patitur.* A*tq; illa uicibus annorum requietum, agitatumq́; alternis, & quàm lætiſſimum uolunt aruum.* H*oc nullam mediocritatem poſtulat: nam uel pinguiſſima, uel macerrima humo iaciatur, perit: illa poſt con*

tinuos

tinuos imbres, ſi neceßitas exigat, quamuis adhuc limoſo & madente ſolo ſparſeris, iniuriam ſuſtinent. Hoc *ſi lutoſo commiſeris, emoritur. Siliginis autem, uel tritici, ſi mediocriter cretoſus uliginoſus'ue ager eſt, etiam paulò plus, quàm ut prius iam dixi, quinque modijs ad ſationem opus eſt. At ſi ſiccus, & reſolutus locus, idemq́; uel pinguis, uel exilis eſt, quatuor: quoniam & è contrario macer tantundem ſeminis poſcit. Nam niſi rarè conſeritur, uanam, & minutam ſpicam facit. At ubi ex uno ſemine pluribus culmis fruticauit, etiam ex rara ſegete denſam facit.* Inter *cætera quoq; non ignorare debemus, quintam partem ſeminis amplius occupare agrum conſitum arbuſto, quàm uacuum, & apertum. Atque adhuc de ſatione autumnali loquimur, hanc enim potißimam ducimus. Sed & eſt altera, cum cogit neceßitas, trimeſtrem uocant agricolæ. Ea locis prægelidis ac niuoſis, ubi æſtas eſt humida, & ſine uaporibus rectè committitur. Cæteris admodum raro reſpondet, quam tamen ipſam celeriter, & utiq; ante æquinoctium uernum cõueniet peragere. Si uerò locorum, & cœli conditio patietur, quantò maturius ſeuerimus, tantò commodius proueniet.* Neq; *enim eſt ullum, ſicut multi crediderunt, natura trimeſtre ſemen, quippe idem iactum autumno melius reſpondet. Sed ſunt nihilo minus quædam alijs potiora, quæ ſuſtinent ueris tepores, ut ſiligo, & ordeum galaticum, & halicaſtrũ, granumq́; fabæ marſicæ.* Nam *cætera robuſta frumenta ſemper ante hyemem ſeri debent in regionibus temporatis. Solet autem ſalſam nonnunquam & amaram uliginem uomere terra, quæ quamuis matura iam ſata manan-*

te noxio humore corrumpit, & locis glabrentibus ſine ulla ſtirpe ſeminum areas reddit. Ea glabreta ſignis adhibitis notari conuenit, ut ſuo tempore uitijs eiuſmodi medeamur. Nam ubi uel uligo, uel aliqua peſtis ſegetem enecat, ibi columbinum ſtercus, uel ſi id non eſt, folia cupreßi conuenit ſpargi, & inarari. Sed antiquißimum eſt, omnẽ inde humorem, facto ſulco, deducere, aliter uana erunt prædicta remedia. Nonnulli pelle hyænæ ſatoriam trimodiam ueſtiunt, atq; ita ex ea, cum paulùm immorata ſunt ſemina iaciunt, non dubitantes prouentura, quæ ſic ſata ſint. Quædam etiam ſubterraneæ peſtes adultas ſegetes radicibus ſubſectis enecant. Id ne fiat, remedio eſt, aquæ miſtus ſuccus herbæ, quam ruſtici ſedum appellant: nam hoc medicamine una nocte ſemina macerata iaciuntur. Quidam cucumeris anguinei humorẽ expreßum, & eiuſdem tritam radicem diluunt aqua, ſimiliq; ratione madefacta ſemina terræ mandant. Alij hac eadẽ aqua, uel amurca inſulſa, cum cœpit infeſtari ſeges, perfundunt ſulcos, & ita noxia animalia ſummouent. Illud deinceps præcipiendum habeo, ut demeßis ſegetibus iam in area futuro ſemini cõſulamus. Nam quod ait Celſus, ubi mediocris eſt fructus, optimã quanq; ſpicã legere oportet, ſeparatimq; ex ea ſemen reponere: cùm rurſus amplior meßis prouenerit, quidquid exteretur, capiſterio expurgandum erit, & ſemper quod propter magnitudinẽ ac pondus in imo ſubſederit, ad ſemẽ reſeruandum: nam id plurimum prodeſt, quia quamuis celerius locis humidis, tamen etiã ſiccis frumenta degenerant, niſi cura talis adhibeatur. Neq; enim dubium eſt, ex robuſto ſemine poſſe fieri non robuſtum:

quod

quod uerò protinus exile natum ſit, nunquàm robur accipere manifeſtum eſt. Ideoq; Vergilius cùm & alia tum & hoc de ſeminibus præclarè ſic diſſeruit:

Vidi ego lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret, ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.

Granum autem rutilum ſi cùm diffißum eſt, eundem colorem interiorem habet, integrum eſſe non dubitamus. Quod extrinſecus albidum, intus etiam conſpicitur candidum, leue, ac uanũ intelligi debet: nec nos tanquam optabilis agricolis fallat ſiligo. Nam hoc tritici uitium eſt, & quamuis candore præſtet, pondere tamen uincitur. Verum in humido ſtatu cœli rectè prouenit, & ideo locis manantibus magis apta eſt. Nec tamen ea longè nobis, aut magna difficultate requirenda eſt. Nam omne triticum ſolo uliginoſo poſt tertiam ſationem conuertitur in ſiliginē.

Proximus eſt his frumentis uſus ordei, quod ruſtici hexaſtichum, quidam etiam cantherinũ appellant, quoniam et alia animalia, quæ ruri ſunt, melius quàm triticum: & hominem ſalubrius quàm malum triticum paſcit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiã defendit. Seritur ſoluta, ſiccaq; terra, & uel prævalida uel exili, quia conſtat arua ſegetibus eius maceſſere: propter quod pinguißimo agro, cuius nimijs uiribus noceri non poßit, aut macro, cui nihil aliud committitur. Altero ſulco ſeminari debet poſt æquinoctium media ferè ſementi, ſi læto ſolo: ſi gracili, maturius. Iugerum quinque modij occupabunt. Idq; ubi paulum maturuerit, feſtinantius, quàm ullum aliud

frumen

frumentum demetendum erit. Nam & fragili culmo, & nulla ueſtitum palea granum eius celeriter dicidit, iiſdemq; de cauſis facilius teritur, quàm cætera. Sed cũ eius meſſem ſuſtuleris, optimum eſt noualia pati anno ceſſare: ſi minus, ſtercore ſaturare, & omne uirus, quod adhuc ineſt terræ, propulſare. Alterum quoque genus ordei eſt, quod alij diſtichum, galaticum nonnulli uocant, ponderis, & candoris eximij, adeò ut tritico miſtum egregia cibaria familiæ præbeat. Seritur quàm pinguiſsimis, ſed frigidis locis circa Martium menſem. Melius tamen reſpondet, ſi clemẽtia hyemis permittit, cùm ſeminatur circa Idus Ianuarias. Iugerũ ſex modios poſtulat. Inter frumenta etiam panicum & miliũ ponenda ſunt, quamuis iam leguminibus ea contribuerim: nam multis regionibus cibarijs eorum coloni ſuſtinentur. Leuẽ, ſolutamq; humum deſiderant. Nec in ſabuloſo ſolo, ſed in arena quoq; proueniunt, modò humido cœlo, uel riguo ſolo, nam ſiccum cretoſumq; reformidant. Ante uer ſeri non poſſunt quoniam teporibus maximè lætantur: ultima tamen parte Martij menſis commodiſsimè terræ committuntur. Nec impenſa graui ſationẽ cultoris onerant, quippe ſextarijs ferè quatuor iugerum implent. Fequentem tamen exigunt ſarritionem, & runcationem, ut herbis liberentur. Ea cum ſpicas ediderunt, prius quàm ſemina hient æſtibus, manu carpuntur, & ſuſpenſa in ſole cum aſsicata fuerint, reconduntur, atq; ita repoſita perennant diutius quàm cætera. Panis ex milio conficitur, qui antè quàm refrigeſcat, ſine faſtidio poteſt abſumi. Panicum pinſitum, & euolutum furfure, ſed & milium quoq; pultem, quauis inopia, maximè

cum

cum lacte non faſtidiendam præbet.

Quod ſolum cuiq; legumini conueniat. CAP. X.

Quoniam de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus deinceps diſſeramus. Lupini prima ratio eſt, quod & minimum operarum abſumit, & uiliſſimè emitur, & maximè ex ijs, quæ ſeruntur, iuuat agrum. Nam uineis iam emaciatis, & aruis optimum ſtercus præbet, ac uel effœto ſolo prouenit, uel repoſitum in granario patitur æuum. Boues per hyemem coctum maceratumq́; probè alit. Famem quoq;, ſi ſterilitas annonæ inceſſit hominibus, commodè propulſat. Spargitur ſtatim ex area. Atq; id ſolum omnium leguminum non deſiderat requiem in horreo, ſiue Septembri menſe ante æquinoctium, ſeu protinus à calendis Octobris crudis noualibus ingeras. Et qualitercunq; obruas, ſuſtinet coloni negligentiam. Teporem tamen autumni deſiderat, ut celeriter confirmetur. Nam ſi non ante hyemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum quod ſeminis ſupereſt, in tabulatum, quò fumus peruenit, optime reponis, quoniam ſi humor inuaſit, uermes gignit, qui ſimulatq; oſcilla lupinorum ederunt, reliqua pars enaſci non poteſt. Id ut dixi, exilem amat terram, & rubricam præcipuè. Nam cretam reformidat, limoſoq́; non exit agro. Iugerum decem modij occupant. Ab hoc rectè phaſelus terræ mandabitur, uel in ueruacto, uel melius pingui, & reſtibili agro. Nec amplius quatuor modijs iugerum obſeritur. Similis quoq; ratio eſt piſi, quod tamen facilem, & ſolutam terram deſiderat, tepidumq́; locum & cœlum frequentis humoris. Eadem menſura iugerum, uel modio minus

nus quàm phaſelum, licet obſerere primo tempore ſemen tis ab æquinoctio autumnali. Fabæ *pinguiſsimus locus, uel ſtercoratus deſtinatur, & ſi ueruactum erit in ualle ſitum, quod à ſuperiore parte ſuccum accipit, prius tamen iaciemus ſemina, deinde proſcindemus terrã, proſciſſamq́; in liram reuocabimus, occabimusq́;, quò altius largiore humo contegatur.* Nam *id plurimũ refert, ut radices enatorum ſeminum penitus demerſæ ſint.* Sint *autem proximæ meßis, occupandum erit reſtibile, deſectis ſtramentis quatuor & uiginti uehes ſtercoris in iugerum diſponemus, dißipabimusq́;.* Et *ſimiliter cùm ſemen crudo ſolo ingeſſerimus, inarabimus, imporcatumq́; occabimus, quamuis ſint, qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia extantes glebæ à gelicidijs adhuc eam teneram uindicent, & aliquem teporem frigore laboranti præbeant.* Sunt *etiam qui putent in aruis hanc eandem uice ſtercoris fungi, quod ſic ego interpretor, ut exiſtimẽ non ſationibus eius pingueſcere humum, ſed minus hanc quàm cætera ſemina uim terræ conſumere.* Nam *certum habeo frumentis utiliorem agrum eſſe, qui nihil, quàm qui iſtam ſiliquam proximo anno tulerit.* Iugerum *agri, ut* Tremellio, *quatuor, ut nobis uidetur, fabæ ſex occupant modij, ſi ſolum pingue ſit: ſi mediocre, paulò amplius.* Eaq́; *nec macrum, nec nebuloſum locum patitur.* Denſa *tamen humo ſæpe commodè reſpondet.* Media *ſementi pars ſeri, & pars ultima debet, quæ ſeptimuncialis ſatio dicitur.* Tempeſtiua, *frequentius, nonnunquam tamen ſera, melior eſt.* Poſt *brumam parum rectè ſeritur, peßimè uere, quamuis ſit etiam trimeſtris faba, quæ menſe* Febru-

ario

ario ſeratur, quinta parte amplius, quàm matura, ſed exiguas paleas nec multam ſiliquam facit. Veteres itaq; ruſticos plerunq; dicenteis audio, malle ſe matura fabalia, quàm fructum trimeſtrem. Sed quocunque tempore anni ſeretur, opera danda erit, ut quantum deſtinauerimus in ſationem, tantum quintadecima luna, ſi tamen ea non tranſcurret eo die ſolis radios, quod Græci ἀπόκρουσιν uocant. Si minus, quartadecima utiq; adhuc creſcente lumine ſpargatur, etiam ſi confeſtim totum ſemen operiri non poterit. Nihil enim nocebitur ei nocturnis roribus, alijs'ue ex cauſis, dum à pecore & auibus uindicetur. Priſcis autem ruſticis, nec minus Vergilio prius amurca, uel nitro macerari eam, & ita ſeri placuit:

Lætior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet.
Et quamuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoq; ſic medicatā comperimus, cùm ad maturitatē perducta ſit, minus à curculione infeſtari. Sed & illud quod deinceps dicturi ſumus, experti præcipimus, ſilente luna fabam uellito ante lucē. Deinde cū in area exaruerit, confeſtim prius quàm luna incrementum capiat, excuſſam refrigeratamq; in granarium conferto. Sic condita à curculionibus erit innoxia. Maximeq; ex leguminibus ea, & ſine iumentis teri, & ſine uento purgari expeditiſſimè ſic poterit. Modicus faſciculorum numerus reſolutus in extrema parte areæ collocetur, quem per longiſſimum eius, mediumq; ſpatium tres uel quatuor homines promoueāt pedibus, & baculis furcillis'ue contundant: deinde cum ad alteram partem areæ peruenerint, in aceruum culmos regerant. Nam ſemina excuſſa in area iacebunt, ſuperq; ea

paula

paulatim eodem modo reliqui faſciculi excutientur. Ac duriſsimæ quidem acus reſectæ, ſeparatæq; erunt à cudentibus: minutæ uerò, quæ de ſiliquis cum faba reſederunt, aliter ſecernentur. Nam cùm aceruus paleis, granisq; miſtus in unum fuerit congeſtus, paulatim ex eo uentilabris per longius ſpatium iactetur: quo facto, palea, quæ leuior eſt, citrà decidet: faba, quæ longius emittetur, pura eò perueniet, quò uentilator eam iaculabitur. Lentem ſementi media, creſcente luna uſq; in duodecimam, ſolo tenui & reſoluto, uel pingui & ſicco maximè loco ſeri conuenit: nam in flore facilè luxuria & humore corrumpitur, quæ ut celeriter prodeat, & ingrandeſcat, antè quàm ſeratur, fimo arido permiſceri debet, & cùm ita quatuor, aut quinque diebus requieuerit, ſpargi. Sationes eius duas ſeruamus, alteram maturam per mediam ſementim, ſeriorem alteram menſe Februario. Iugerum agri paulò plus quàm modius occupat. Ea ne curculionibus abſumatur (nam etiam dum eſt in ſiliqua, eſtur) curandum erit, ut cùm extrita ſit, in aquam demittatur, & ab inani, quæ protinus innatat, ſeparetur ſolida: tum in ſole ſiccetur, & radice ſilphij trita cum aceto aſpergatur, defriceturq;, atq; ita rurſus in ſole ſiccata, & mox refrigerata recondatur, ſi maior eſt modus, in horreo: ſi minor, in uaſis olearijs, ſalſamentarijsq;, quæ repleta cùm confeſtim gypſata ſint, quandocunq; in uſus prompſerimus, integram lentem reperiemus. Poteſt tamē etiam citra iſtam medicationem cineri miſta commodè ſeruari. Lini ſemen, niſi magnus eſt eius in ea regione quam colis prouentus, & pretiū prouitat, ſerendum non eſt: agris enim præcipuè noxium eſt:

itaq;

itaq; pinguiſsimum locum, & modicè humidum poſcit. Seritur à Calend. Octob. in ortum Aquilæ, qui eſt VII. Idus Decembris. Iugerum agri octo modijs obſeritur. Non nullis placet macro ſolo quàm ſpiſsiſsimum ſemen eius committi, quo tenue linum proueniat. Idem etiam ſi læto ſolo ſeratur menſe Februario, x. modios in iugerum iaci oportere dicunt. Seſama, quæ rigantur maturius, quæ carent humore, ab æquinoctio autumnali ſerenda ſunt, in Idus Octob. putre ſolum, quod Campani pullum uocant, plerunq; deſiderant: non deterius tamen etiam pinguibus harenis, uel congeſtitia humo proueniunt: tantumq; ſeminis, quantum milium panicumq;, interdum etiam duobus ſextarijs amplius in iugerum ſpargitur. Sed hoc quidem ſemen Ciliciæ Syriæq; regionibus ipſe uidi menſe Iunio Julioq; conſeri, & per autumnum cùm permaturuerit, tolli. Cicercula quæ piſo eſt ſimilis, menſe Ianuario, aut Februario ſeri debet læto loco, cœlo humido. Quibuſdam tamen Italiæ locis ante Calend. Nouemb. ſeritur. Tres modij iugerum implent. Nec ullum legumen minus agro nocet, ſed raro reſpondet, quoniam nec ſiccitates, nec auſtros in flore ſuſtinet, quæ utraq; incommoda ferè eo tempore anni ſunt quo defloreſcit. Cicer quod arietinum uocatur, itemq; alterius generis quod punicum, ſeri menſe Martio toto poteſt, cœlo humido, loco quàm lætiſsimo. Nam etiam id terram lædit: atq; ideo improbatur à callidioribus agricolis, quod tamen ſi ſeri debeat, pridie macerandum erit, ut celerius enaſcatur. Iugero modij tres abunde ſunt. Cannabis ſolum pingue ſtercoratumq;, & riguum, uel planum, atq; humidum, & altè ſubactum, depoſcit. In quadratum pe-

E dem

dem ſeruntur grana ſex eius ſeminis Arcturo exoriente, quod eſt ultimo menſe Februario circa ſextum aut quintum Calend. Mart. Nec tamen uſq; in æquinoctium uernum, ſi ſit pluuius cœli ſtatus, improbè ſeretur. Ab his leguminibus ratio eſt habenda naporum raporumq́;, nam utraq; ruſticos implent. Magis tamen utilia rapa ſunt, quia & maiore incremento proueniunt, & non hominem ſolùm, uerumetiam boues paſcunt, præcipuè in Gallia, ubi hyberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. Solum putre, & ſolutum res utraq; deſiderat, nec denſa naſcitur humo. Sed rapa campis & locis humidis lætantur Napus deuexam amat, & ſiccam, tenuiq́; propiorem terram. Itaque glareoſis, ſabuloſisq́; aruis melior exit, lociq́; proprietas utriuſq; ſemen commutat. Nanq; in alio ſolo rapa biennio ſata conuertuntur in napum, in alio napus raporum accipit ſpeciem. Riguis locis utrunque rectè ab ſolſtitio ſeritur, ſiccis ultima parte menſis Auguſti, uel prima Septembris. Subactum ſolum pluribus iterationibus aratri uel raſtri, largoq́; ſtercore ſatiatum poſtulant. Nam id plurimum refert, non ſolùm quòd melius ea proueniunt, ſed quòd etiam poſt fructum eorum ſic tractatum ſolum ſegetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor ſextarijs raporum ſeminis obſerendum eſt, quarta parte amplius napis ſpargendum, quia non in uentrem lateſcunt, ſed tenuem radicē deorſum agunt. Atq; hæc hominum cauſſa ſerenda cenſemus, illa deinde pecudum.

De genere pabulorum, & de medica, uicia, farragine, auena, fœno græco, eruo, & cicera. CAP. XI.

Pabu

PAbulorum genera complura, ſicut medicam, & uiciam, farraginem quoque ordeaceam, & auenam, fœnum græcum, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neque enumerare, ac minus ſerere dignamur, excepta tamen cythiſo, de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus ſurculorum conſcripſimus. Sed ex ijs, quæ placent, eximia eſt herba medica, quòd cùm ſemel ſeritur, decem annis durat: quòd per annum, deinde rectè quater, interdum etiam ſexies demetitur, quòd agrum ſtercorat, quòd omne emaciatum armentum ex ea pingueſcit, quòd ægrotanti pecori remedium eſt, quòd iugerum eius toto anno tribus equis abunde ſufficit. Seritur, ut deinceps præcipiemus. Locum in quo medicam proximo uerè ſaturus es, proſcindito circa Calendas Octobris, & eum tota hyeme putreſcere ſinito. Deinde Calendis Februarijs diligenter iterato, & lapides omnes egerito, glebasq; effringito. Poſteà circa Martium menſem tertiato, & occato. Cùm ſic terram ſubegeris, in morem horti areas latas pedum denûm, longas pedum quinquagenum facito, ut per ſemitas aqua miniſtrari poſſit. Aditusq; utraque parte runcantibus pateat: deinde uetus ſtercus inijcito, atque ita menſe ultimo Aprilis ſerito tantum, quantum ut ſinguli cyathi ſeminis locum occupent decem pedum longum, & quinq; latum: quod ubi feceris, ligneis raſtris, id enim multum confert, ſtatim iacta ſemina obruantur, nam celerrimè ſole aduruntur. Poſt ſationem ferro tangi locus non debet. Atq;, ut dixi, ligneis raſtris ſarriendus, & identidem runcandus eſt, ne alterius generis herba inualidam medicam perimat. Tardius meſſem primam eius facere oportebit,

tebit, cùm iam ſeminum aliquam partem eiecerit. Poſteaquàm uoles teneram, cùm proſiluerit, deſeces licet, & iumentis præbeas. Sed inter initia parcius, dum conſueſcant, ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, & multum creat ſanguinem. Cùm ſecueris autem, ſæpius eam rigato. Paucos deinde poſt dies, ubi cœperit fruticare, omneis alterius generis herbas eruncato. Sic culta, ſexies in anno demeti poterit, & permanebit annis decem. Viciæ autem duæ ſationes ſunt. Prima, quam pabuli cauſa circa æquinoctium autumnale ſerimus, ſeptem modios eius in unum iugerum. Secunda, qua ſex modios menſe Ianuario, uel etiam ſerius iacimus ſemini progenerando. Vtraque ſatio poteſt cruda terra fieri, ſed melius proſciſſa, idq́; genus præcipuè non amat rores, cùm ſeritur. Itaq; poſt ſecundam diei horam, uel tertiam ſpargendum eſt, cùm iam omnis humor ſole uento'ue deterſus eſt: neq; amplius proiici debet, quàm quod eodem die poſſit operiri. Nam ſi nox inceſſit, quantulocunq; humore prius, quàm obruatur, corrumpitur. Obſeruandum erit, ne ante quintam & uigeſimam lunam terræ mandetur. Aliter ſatæ ferè limacem nocere comperimus. Farraginem in reſtibili ſtercoratiſſimo loco, & altero ſulco ſerere conuenit. Ea fit optima, cùm cantherini ordei decem modijs iugerum obſeritur circa æquinoctium autumnale, ſed impendentibus pluuijs, ut conſita, rigatáq; imbribus celeriter prodeat, & confirmetur ante hyemis uiolentiam. Nam frigoribus cùm alia pabula defecerunt, ea bubus cæterisq́; pecudibus optimè deſecta præbetur, & ſi depaſcere ſæpius uoles, uſq; in menſem Maium ſufficit. Quòd ſi etiam ſemen uoles ex

les ex ea percipere, à Calend. Martijs pecora depellenda, & ab omni noxa defendenda eſt, ut ſit idonea frugibus. Similis ſatio auenæ, quæ autumno ſata, partim cæditur in fœnum, uel pabulum, dum adhuc uiret, partim ſemini cuſtoditur. Fœnum græcum, quod ſiliquam uocant ruſtici, duo tempora ſationum habet, quorum alterum eſt Septembris menſis (cùm pabuli cauſa ſeritur) ijſdem diebus, quibus uicia circa æquinoctium: alterum autem menſis Ianuarij ultimo, uel primo Februarij, cùm in meſſem ſeminatur: ſed hac ratione iugerum ſex modijs, illa ſeptem occupamus: utraque cruda terra non incommodè fit: daturq; opera, ut ſpiſſè aretur, nec tamen altè: nam ſi plus quatuor digitis adobrutum eſt, ſemen eius non facilè prodit: propter quod nonnulli prius quàm ſerant, minimis aratris proſcindunt, atque ita iaciunt ſemina, & ſarculis adobruunt. Eruum autem lætatur loco macro, nec humido, quia luxuria plerunque corrumpitur. Poteſt & autumno ſeri, nec minus poſt brumam Ianuarij parte nouiſſima, uel toto Februario, dum ante Calendas Martias: quem menſem uniuerſum negant agricolæ huic legumini conuenire, quòd eo tempore ſatum pecori ſit noxium, & præcipuè bubus, quos pabulo ſuo cerebroſos reddat. quinque modijs iugerum obſeritur. Cicera bubus erui loco, freſa datur in Hiſpania bætica, quæ cum ſuſpenſa mola diuiſa eſt, paulum aqua maceratur, dum lenteſcat. Atque ita miſta paleis ſubtritis pecori præbetur. Sed erui duodecim libræ ſatisfaciunt uni iugo, ciceræ ſexdecim: eadem hominibus non inutilis, neque iniucunda eſt. Sapore certè nihilo differt à cicercula, colore tantùm diſcernitur:

nam eſt obſoletior, & nigro propior: ſeritur primo uel altero ſulco, menſe Martio, ita ut poſtulat ſoli lætitia: quòd eadem quatuor modijs, nonnunquam & tribus, interdum etiam duobus ac ſemodio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquodq; legumen colatur. CAP. XII.

Q*Voniam quando quidq; ſerendum ſit perſecuti ſumus, nunc quemadmodum, quotq; operis ſingula eorum, quæ retulimus colenda ſint, demonſtrabimus. Peracta ſementi, ſequens cura eſt ſarritionis, de qua non conuenit inter autores. Quidam negant eam quicquam proficere, quòd frumenti radices ſarculo detegantur, aliquæ etiam ſuccidantur, ac ſi frigora inceſſerint, poſt ſarritionem gelu frumenta enecentur. Satius autem eſſe ea tempeſtiuè runcari & purgari. Pluribus tamen ſarriri placet, ſed neque eodem modo, neque iiſdem temporibus uſquequaq; fieri. Nam in agris ſiccis & apricis, ſimulac primùm ſarritionem pati queant ſegetes, debere eas permota terra adobrui, ut fruticare poßint: quod ipſum ante hyemem fieri oportere, deinde poſt hyemem iterari. In locis autem frigidis, & paluſtribus plerunq; tranſacta hyeme ſarriri, nec adobrui, ſed plana ſarritione terram permoueri. Multis tamen nos regionibus aptam eſſe hyemalem ſarritionem comperimus, duntaxat ubi & ſiccitas cœli, & tepores permittunt. Sed nec iſtud ubique fieri cenſemus, uerum incolarum conſuetudine uti: ſunt enim regionum propria munera, ſicut Aegypti & Africæ, quibus agricola poſt ſementem, ante meſſem ſegetem non attingit, quoniam cœli conditio, & terræ bonitas ea eſt, ut uix*

uix ulla herba exeat, niſi ex ſemine iacto, ſiue quia rari ſunt imbres, ſeu quia qualitas humi ſic ſe cultoribus præbet. In ijs autem locis, ubi deſideratur ſarritio, non antè ſunt attingendæ ſegetes, etiam ſi cœli ſtatus permittit, quàm cùm ſata ſulcos cõtexerint. Triticumq́; & adoreum cùm quatuor fibras habere cœperint, ordeum cùm quinque, faba & cætera legumina cùm quatuor digitis à terra extiterint, rectè ſarrientur. Excepto tamen lupino, cuius ſemini contraria eſt ſarritio, quoniam unam radicem habet, quæ ſiue ferro ſucciſa eſt, ſeu uulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiam ſi non fieret, ſuperuacuus tamen eſſet cultus, cùm ſola hæc res adeò non infeſtetur herbis, ut ipſa herbas perimat. At aliæ ſegetes uel quæ humidæ moueri poſſunt, melius tamen ſiccæ ſarriuntur, quoniam ſic tractatæ non infeſtantur rubigine, hordeum uerò niſi ſicciſsimum tangi non debet. Fabam multi ne ſarriendam quidem putant, quòd & manibus, cùm maturuerit, ducta ſecernatur à cætera runcatione, & internatæ herbæ fœno reſeruentur. Cuius opinionis etiam Cornelius Celſus eſt, qui inter cæteras dotes leguminis hanc quoq; enumerat, quòd ſublata faba fœnum ex eodem loco ſecari poſſe dicat. Sed mihi uidetur peſsimi agricolæ, committere, ut ſatis herba proueniat. Frugibus enim plurimum detrahitur, ſi relinquitur runcatio. Neque enim eſt ruſtici prudentis magis pabulis ſtudere pecudum, quàm cibis hominum, cùm præſertim liceat illa quoque cultu pratorum conſequi: adeoq́; fabam ſarriendam cenſeo, ut exiſtimem debere ter ſarriri, nam ſic cultam comperimus non ſolùm multiplicare fructum, ſed exiguam portionẽ in ualuulis ha

bere. Freſæq; eius & expurgatæ modium penè tam plenum eſſe, quàm integræ, cùm uix minuatur menſura detractis putaminibus. Atq; in totum, ſicut antè iam diximus, hyberna ſarritio plurimum iuuat diebus ſerenis, ac ſiccis poſt brumam confectam menſe Ianuario, ſi gelicidia non ſint. Ea porrò ſic debet fieri, ne radices ſatorum lædantur, & ut potius adobruantur, cumulisq; exaggerentur, ut latius ſe frutex humi diffundat. Id prima ſarritione feciſſe proderit, ſecunda oberit, quia cùm pullulare deſijt frumentum, putreſcit ſi adobrutum eſt. Nihil itaq; amplius in iteratione, quàm remoliri terra debet æqualiter: eamq; tranſacto æquinoctio uerno ſtatim peragi oportet intra dies uiginti antè, quàm ſeges in articulum eat, quoniam ſerius ſarrita corrumpitur inſequentibus æſtiuis ſiccitatibus, & caloribus. Subiungenda deinde eſt ſarritioni runcatio, curandumq; ne florentem ſegetem tangamus, ſed aut anteà, aut mox cùm defloruerit. Omne autem frumentum, & hordeum, quicquid deniq; non duplici ſemine eſt, ſpicam à tertio ad quartum nodum emittit, & cùm totam edidit, octo diebus defloreſcit, ac deinde grandeſcit diebus quadraginta, quibus poſt florem ad maturitatem deuenit. Rurſus quæ duplici ſemine ſunt, ut faba, piſum, lenticula, diebus XL. florent, ſimulq; grandeſcunt.

Pro modo cuiuſq; agri quot operæ deſignentur. CAP. XIII.

ET *ut iam percenſeamus quot operis in aream perducantur ea, quæ terræ credidimus. Tritici modij quatuor, uel quinq;, bubulcorum operas occupant quatuor, occatoris unam, ſarritoris duas primũ, & unam cùm iterũ ſarriun*

ſarriuntur, runcatoris unam, meſſoris unam & dimidiam: in totum ſumma operarum decem & dimidia. Siliginis modij quinq;, totidem operas deſiderant. Seſami modij nouem, uel decem, totidem operas quot tritici modij quinq; poſtulant. Hordei modij quinq; bubulci operas tres exigunt, occatoriam unam, ſarritoriā unam & dimidiam, meſſoriam unam. Summa operarum ſex & dimidia. Fabæ modij quatuor, uel ſex, in ueruacto duas operas bubulcorum detinent, at in reſtibili unam. Occantur ſeſquiopera, ſarriuntur ſeſquiopera, iterum ſarriuntur una opera, & tertio una, metuntur una. Summa fit operarum octo, uel ſeptem. Viciæ modij ſex, uel ſeptem, in ueruacto bubulcorum duas operas uolunt, in reſtibili unam: item, occantur una opera, metuntur una. Summa fit operarum quatuor uel trium. Erui modij quinque totidem operis conſeruntur, occantur una: item ſingulis ſarriuntur, runcantur, metunturq;: cuncta ſex operas occupant. Siliquæ modij ſex, uel ſeptem totidem operis obruuntur, metuntur una. Phaſeoli modij quatuor obruuntur totidem operis, occantur una, metuntur una. Ciceræ, uel cicerculæ modij quatuor, operas bubulcorum tres poſtulant occantur opera una, runcantur una, uelluntur una. Summa fit ſex operarum. Lentis ſeſquimodius totidem operas deſiderat, occatur una, ſarritur duabus, runcatur una, uellitur una. Summa fit operarū octo. Lupini modij decem, obruuntur una, occantur una, metuntur una. Milij ſextarij quatuor, totidemq; panici, bubulcorum operas occupant quatuor, occantur operis tribus, ſarriuntur tribus: quot operis carpantur incertum eſt. Ciceris modij tres, operis totidem ſe-

minantur, occantur duabus, ſarriuntur una, runcantur una, uelluntur tribus. Summa fit decem operarum. Lini decem modij, uel octo, quatuor iugis conſeruntur, occantur operis tribus, runcantur una, uelluntur tribus. Summa fit undecim operarum. Seſami ſextarij ſex, tribus iugis à proſciſsione coluntur, occãtur operis quatuor, ſarriuntur quatuor, & ſarriuntur iterum duabus, metuntur duabus. Summa fit operarum quindecim. Cannabis ſeritur, ut ſupra docuimus: ſed incertũ eſt quantam impenſam, curamq́; deſideret. At medica obruitur non aratro, ſed ut dixi, ligneis raſtellis. Iugerum agri eius occatur duabus, ſarritur una, metitur una. Hac conſummatione operarum colligitur poſſe agrum ducentorum iugerum ſubigi duobus iugis boum, totidemq́; bubulcis, & ſex mediaſtinis, ſi tamen uacet arboribus: at ſi ſit arbuſtum, eundem modum Sacerna tribus hominibus adiectis aſſeuerat probè ſatis excoli: quæ nos ratio docet ſufficere poſſe iugũ boum tritici centũ uigintiquinq; modijs totidemq́; leguminum, ut ſit in aſſem autumnalis ſatio modiorum ducentorum quinquaginta: & poſt hanc nihilominus conſerat trimeſtrium modios quinq; & ſeptuaginta. Hoc deinde ſic probatur. Semina, quæ quarto ſulco ſeruntur in iugeribus uigintiquinq;, deſiderant bubulcorũ operas CXV. Nam proſcinditur is agri modus, quamuis duriſsimi, quinquaginta operis, iteratur quinq; & uiginti, tertiatur & conſeritur XL. Cætera legumina occupant operas LX. id eſt mẽſes duos. Pluuiales quoq; & feriarum computantur, quibus non aratur, dies quinq; & XL. item peracta ſementi, quibus requieſcũt, dies XXX. Sic in aſſe fiunt octo menſes, et dies X.

Super

Superſunt tamen de anno tres reliqui menſes, et dies v. & xx. quos abſumamus aut in ſatione trimeſtrium, aut in uecturis fœni, et pabulorũ, et ſtercorũ, aliorumq́; utenſilium.

Quæ legumina aruis noceant, quæq́ proſint. CAP. XIIII.

SEd ex ijs, quæ retuli, ſeminibus, idem Sacerna putat alijs ſtercorari & iuuari agros, alijs rurſus peruri, & emaciari. Stercorari lupino, faba, uicia, eruo, lente, cicercula, piſo. De lupino nihil dubito, atq; etiã de pabulari uicia, ſi tamẽ eam uiridem deſectã confeſtim aratrũ ſubſequatur, & quod falx reliquerit prius quàm inareſcat, uomis reſcindat, atq; obruat: id enim cedit pro ſtercore: nam ſi radices eius deſecto pabulo relictæ inaruerint, ſuccũ omnem ſolo auferent, uimq; terræ abſument. Quod etiam in faba, cæteriſq́; leguminibus, quibus terra gliſcere uidetur, ueriſimile eſt accidere, ut niſi protinus ſublata meſſe eorũ proſcindatur, nihil ijs ſegetibus, quæ deinceps in eo loco ſeminari debent, profuturum ſit. Ac de ijs quoq; leguminibus, quæ uelluntur, Tremellius obeſſe maximè ait ſolo uirus ciceris, & lini: alterum quia ſit ſalſæ, alterum quia ſit feruidæ naturæ, quod etiam Vergilius ſignificat dicendo,

Vrit enim lini campum ſeges, urit auenæ,
Vrunt letheo perfuſa papauera ſomno.

Neq; enim dubium, quin & ijs ſeminibus infeſtetur ager, ſicut etiam milio, et panico. Sed omni ſolo, quod prædictorum leguminum ſegetibus fatiſcit, una præſens medicina eſt, ut ſtercore adiuues, et abſumptas uires hoc uelut pabulo refoueas. Nec tantum propter ſemina, quæ ſulcis aratri committuntur, uerumetiam propter arbores, ac uirgulta, quæ maiorem in modum lætantur eiuſmodi alimento.

nus quàm phaſelum, licet obſerere primo tempore ſemen tis ab æquinoctio autumnali. Fabæ pinguiſsimus locus, uel ſtercoratus deſtinatur, & ſi ueruactum erit in ualle ſitum, quod à ſuperiore parte ſuccum accipit, prius tamen iaciemus ſemina, deinde proſcindemus terrã, proſciſſamq; in liram reuocabimus, occabimusq;, quò altius largiore humo contegatur. Nam id plurimũ refert, ut radices enatorum ſeminum penitus demerſæ ſint. Sint autem proximæ meſsis, occupandum erit reſtibile, deſectis ſtramentis quatuor & uiginti uehes ſtercoris in iugerum diſponemus, diſsipabimusq;. Et ſimiliter cùm ſemen crudo ſolo ingeſſerimus, inarabimus, imporcatumq; occabimus, quamuis ſint, qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia extantes glebæ à gelicidijs adhuc eam teneram uindicent, & aliquem teporem frigore laboranti præbeant. Sunt etiam qui putent in aruis hanc eandem uice ſtercoris fungi, quod ſic ego interpretor, ut exiſtimẽ non ſationibus eius pingueſcere humum, ſed minus hanc quàm cætera ſemina uim terræ conſumere. Nam certum habeo frumentis utiliorem agrum eſſe, qui nihil, quàm qui iſtam ſiliquam proximo anno tulerit. Iugerum agri, ut Tremellio, quatuor, ut nobis uidetur, fabæ ſex occupant modij, ſi ſolum pingue ſit: ſi mediocre, paulò amplius. Eaq; nec macrum, nec nebuloſum locum patitur. Denſa tamen humo ſæpe commodè reſpondet. Media ſementi pars ſeri, & pars ultima debet, quæ ſeptimuncialis ſatio dicitur. Tempeſtiua, frequentius, nonnunquam tamen ſera, melior eſt. Poſt brumam parum rectè ſeritur, peſsimè uere, quamuis ſit etiam trimeſtris faba, quæ menſe Februario

ario

ario ſeratur, quinta parte amplius, quàm matura, ſed exiguas paleas nec multam ſiliquam facit. Veteres itaq; ruſticos plerunq; dicenteis audio, malle ſe matura fabalia, quàm fructum trimeſtrem. Sed quocunque tempore anni ſeretur, opera danda erit, ut quantum deſtinauerimus in ſationem, tantum quintadecima luna, ſi tamen ea non tranſcurret eo die ſolis radios, quod Græci ἀπόκρουσιν uocant. Si minus, quartadecima utiq; adhuc creſcente lumine ſpargatur, etiam ſi confeſtim totum ſemen operiri non poterit. Nihil enim nocebitur ei nocturnis roribus, alijs'ue ex cauſis, dum à pecore & auibus uindicetur. Priſcis autem ruſticis, nec minus Vergilio prius amurca, uel nitro macerari eam, & ita ſeri placuit:

Lætior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet.
Et quamuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoq; ſic medicatã comperimus, cùm ad maturitatẽ perducta ſit, minus à curculione infeſtari. Sed & illud quod deinceps dicturi ſumus, experti præcipimus, ſilente luna fabam uellito ante lucẽ. Deinde cũ in area exaruerit, confeſtim prius quàm luna incrementum capiat, excuſſam refrigeratamq; in granarium conferto. Sic condita à curculionibus erit innoxia. Maximeq; ex leguminibus ea, & ſine iumentis teri, & ſine uento purgari expeditiſſimè ſic poterit. Modicus faſciculorum numerus reſolutus in extrema parte areæ collocetur, quem per longiſſimum eius, mediumq; ſpatium tres uel quatuor homines promoueãt pedibus, & baculis furcillis'ue contundant: deinde cum ad alteram partem areæ peruenerint, in aceruum culmos regerant. Nam ſemina excuſſa in area iacebunt, ſuperq; ea

paula

nus quàm phaſelum, licet obſerere primo tempore ſemen tis ab æquinoctio autumnali. Fabæ pinguiſsimus locus, uel ſtercoratus deſtinatur, & ſi ueruactum erit in ualle ſitum, quod à ſuperiore parte ſuccum accipit, prius tamen iaciemus ſemina, deinde proſcindemus terrã, proſciſſamq́; in liram reuocabimus, occabimusq́;, quò altius largiore humo contegatur. Nam id plurimũ refert, ut radices enatorum ſeminum penitus demerſæ ſint. Sint autem proximæ meßis, occupandum erit reſtibile, defectis ſtramentis quatuor & uiginti uehes ſtercoris in iugerum diſponemus, diſsipabimusq́;. Et ſimiliter cùm ſemen crudo ſolo ingeſſerimus, inarabimus, imporcatumq́; occabimus, quamuis ſint, qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia extantes glebæ à gelicidijs adhuc eam teneram uindicent, & aliquem teporem frigore laboranti præbeant. Sunt etiam qui putent in aruis hanc eandem uice ſtercoris fungi, quod ſic ego interpretor, ut exiſtimẽ non ſationibus eius pingueſcere humum, ſed minus hanc quàm cætera ſemina uim terræ conſumere. Nam certum habeo frumentis utiliorem agrum eſſe, qui nihil, quàm qui iſtam ſiliquam proximo anno tulerit. Iugerum agri, ut Tremellio, quatuor, ut nobis uidetur, fabæ ſex occupant modij, ſi ſolum pingue ſit: ſi mediocre, paulò amplius. Eaq́; nec macrum, nec nebuloſum locum patitur. Denſa tamen humo ſæpe commodè reſpondet. Media ſementi pars ſeri, & pars ultima debet, quæ ſeptimuncialis ſatio dicitur. Tempeſtiua, frequentius, nonnunquam tamen ſera, melior eſt. Poſt brumam parum rectè ſeritur, peßimè uere, quamuis ſit etiam trimeſtris faba, quæ menſe Februario

ario ſeratur, quinta parte amplius, quàm matura, ſed exiguas paleas nec multam ſiliquam facit. Veteres itaq; ruſticos plerunq; dicenteis audio, malle ſe matura fabalia, quàm fructum trimeſtrem. Sed quocunque tempore anni ſeretur, opera danda erit, ut quantum deſtinauerimus in ſationem, tantum quintadecima luna, ſi tamen ea non tranſcurret eo die ſolis radios, quod Græci ἀπόκρουσιν uocant. Si minus, quartadecima utiq; adhuc creſcente lumine ſpargatur, etiam ſi confeſtim totum ſemen operiri non poterit. Nihil enim nocebitur ei nocturnis roribus, alijs'ue ex cauſis, dum à pecore & auibus uindicetur. Priſcis autem ruſticis, nec minus Vergilio prius amurca, uel nitro macerari eam, & ita ſeri placuit:

Lætior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet.

Et quamuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoq; ſic medicatã comperimus, cùm ad maturitatẽ perducta ſit, minus à curculione infeſtari. Sed & illud quod deinceps dicturi ſumus, experti præcipimus, ſilente luna fabam uellito ante lucẽ. Deinde cũ in area exaruerit, confeſtim prius quàm luna incrementum capiat, excuſſam refrigeratamq; in granarium conferto. Sic condita à curculionibus erit innoxia. Maximeq; ex leguminibus ea, & ſine iumentis teri, & ſine uento purgari expeditiſſimè ſic poterit. Modicus faſciculorum numerus reſolutus in extrema parte areæ collocetur, quem per longiſſimum eius, mediumq; ſpatium tres uel quatuor homines promoueãt pedibus, & baculis furcillis'ue contundant: deinde cum ad alteram partem areæ peruenerint, in aceruum culmos regerant. Nam ſemina excuſſa in area iacebunt, ſuperq; ea

paula

paulatim eodem modo reliqui faſciculi excutientur. Ac duriſsimæ quidem acus reſectæ, ſeparatæq́; erunt à cudentibus: minutæ uerò, quæ de ſiliquis cum faba reſederunt, aliter ſecernentur. Nam cùm aceruus paleis, granisq́; miſtus in unum fuerit congeſtus, paulatim ex eo uentilabris per longius ſpatium iactetur: quo facto, palea, quæ leuior eſt, citrà decidet: faba, quæ longius emittetur, pura eò perueniet, quò uentilator eam iaculabitur. Lentem ſementi media, creſcente luna uſq; in duodecimam, ſolo tenui & reſoluto, uel pingui & ſicco maximè loco ſeri conuenit: nam in flore facilè luxuria & humore corrumpitur, quæ ut celeriter prodeat, & ingrandeſcat, antè quàm ſeratur, fimo arido permiſceri debet, & cùm ita quatuor, aut quinque diebus requieuerit, ſpargi. Sationes eius duas ſeruamus, alteram maturam per mediam ſementim, ſeriorem alteram menſe Februario. Iugerum agri paulò plus quàm modius occupat. Ea ne curculionibus abſumatur (nam etiam dum eſt in ſiliqua, eſtur) curandum erit, ut cùm extrita ſit, in aquam demittatur, & ab inani, quæ protinus innatat, ſeparetur ſolida: tum in ſole ſiccetur, & radice ſilphij trita cum aceto aſpergatur, defriceturq́;, atq; ita rurſus in ſole ſiccata, & mox refrigerata recondatur, ſi maior eſt modus, in horreo: ſi minor, in uaſis olearijs, ſalſamentarijsq́;, quæ repleta cùm confeſtim gypſata ſint, quandocunq; in uſus prompſerimus, integram lentem reperiemus. Poteſt tamē etiam citra iſtam medicationem cineri miſta commodè ſeruari. Lini ſemen, niſi magnus eſt eius in ea regione quam colis prouentus, & pretiū proritat, ſerendum non eſt: agris enim præcipuè noxium eſt: itaq;

itaq; pinguiſsimum locum, & modicè humidum poſcit. Seritur à Calend. Octob. in ortum Aquilæ, qui eſt VII. *Idus Decembris. Iugerum agri octo modijs obſeritur. Non nullis placet macro ſolo quàm ſpiſsiſsimum ſemen eius committi, quo tenue linum proueniat. Idem etiam ſi læto ſolo ſeratur menſe Februario,* X. *modios in iugerum iaci oportere dicunt. Seſama, quæ rigantur maturius, quæ carent humore, ab æquinoctio autumnali ſerenda ſunt, in Idus Octob. putre ſolum, quod Campani pullum uocant, plerunq; deſiderant: non deterius tamen etiam pinguibus harenis, uel congeſtitia humo proueniunt: tantumq; ſeminis, quantum milium panicumq;, interdum etiam duobus ſextarijs amplius in iugerum ſpargitur. Sed hoc quidem ſemen Ciliciæ Syriæq; regionibus ipſe uidi menſe Iunio Iulioq; conſeri, & per autumnum cùm permaturuerit, tolli. Cicercula quæ piſo eſt ſimilis, menſe Ianuario, aut Februario ſeri debet læto loco, cœlo humido. Quibuſdam tamen Italiæ locis ante Calend. Nouemb. ſeritur. Tres modij iugerum implent. Nec ullum legumen minus agro nocet, ſed rarò reſpondet, quoniam nec ſiccitates, nec auſtros in flore ſuſtinet, quæ utraq; incommoda ferè eo tempore anni ſunt quo defloreſcit. Cicer quod arictinum uocatur, itemq; alterius generis quod punicum, ſeri menſe Martio toto poteſt, cœlo humido, loco quàm lætiſsimo. Nam etiam id terram lædit: atq; ideo improbatur à callidioribus agricolis, quod tamen ſi ſeri debeat, pridie macerandum erit, ut celerius enaſcatur. Iugero modij tres abunde ſunt. Cannabis ſolum pingue ſtercoratumq;, & riguum, uel planum, atq; humidum, & altè ſubactum, depoſcit. In quadratum pe-*

E dem

dem ſeruntur grana ſex eius ſeminis Arcturo exoriente, quod eſt ultimo menſe Februario circa ſextum aut quintum Calend. Mart. Nec tamen uſq; in æquinoctium uernum, ſi ſit pluuius cœli ſtatus, improbè ſeretur. Ab his leguminibus ratio eſt habenda naporum raporumq́;, nam utraq; ruſticos implent. Magis tamen utilia rapa ſunt, quia & maiore incremento proueniunt, & non hominem ſolùm, uerumetiam boues paſcunt, præcipuè in Gallia, ubi hyberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. Solum putre, & ſolutum res utraq; deſiderat, nec denſa naſcitur humo. Sed rapa campis & locis humidis lætantur Napus deuexam amat, & ſiccam, tenuiq́; propiorem terram. Itaque glareoſis, ſabuloſisq́; aruis melior exit, lociq́; proprietas utriuſq; ſemen commutat. Nanq; in alio ſolo rapa biennio ſata conuertuntur in napum, in alio napus raporum accipit ſpeciem. Riguis locis utrunque rectè ab ſolſtitio ſcritur, ſiccis ultima parte menſis Auguſti, uel prima Septembris. Subactum ſolum pluribus iterationibus aratri uel raſtri, largoq́; ſtercore ſatiatum poſtulant. Nam id plurimum refert, non ſolùm quòd melius ea proueniunt, ſed quòd etiam poſt fructum eorum ſic tractatum ſolum ſegetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor ſextarijs raporum ſeminis obſerendum eſt, quarta parte amplius napis ſpargendum, quia non in uentrem lateſcunt, ſed tenuem radicē deorſum agunt. Atq; hæc hominum cauſſa ſerenda cenſemus, illa deinde pecudum.

De genere pabulorum, & de medica, uicia, farragine, auena, fœno græco, eruo, & cicera. CAP. XI.

Pabu

PAbulorum genera complura, ſicut medicam, & uiciam, farraginem quoque ordeaceam, & auenam, fœnum græcum, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neque enumerare, ac minus ſerere dignamur, excepta tamen cythiſo, de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus ſurculorum conſcripſimus. Sed ex ijs, quæ placent, eximia eſt herba medica, quòd cùm ſemel ſeritur, decem annis durat: quòd per annum, deinde rectè quater, interdum etiam ſexies demetitur, quòd agrum ſtercorat, quòd omne emaciatum armentum ex ea pingueſcit, quòd ægrotanti pecori remedium eſt, quòd iugerum eius toto anno tribus equis abunde ſufficit. Seritur, ut deinceps præcipiemus. Locum in quo medicam proximo uerè ſaturus es, proſcindito circa Calendas Octobris, & eum tota hyeme putreſcere ſinito. Deinde Calendis Februarijs diligenter iterato, & lapides omnes egerito, glebasq; effringito. Poſteà circa Martium menſem tertiato, & occato. Cùm ſic terram ſubegeris, in morem horti areas latas pedum denûm, longas pedum quinquagenum facito, ut per ſemitas aqua miniſtrari poſsit. Aditusq; utraque parte runcantibus pateat: deinde uetus ſtercus inijcito, atque ita menſe ultimo Aprilis ſerito tantum, quantum ut ſinguli cyathi ſeminis locum occupent decem pedum longum, & quinq; latum: quod ubi feceris, ligneis raſtris, id enim multum confert, ſtatim iacta ſemina obruantur, nam celerrimè ſole aduruntur. Poſt ſationem ferro tangi locus non debet. Atq;, ut dixi, ligneis raſtris ſarriendus, & identidem runcandus eſt, ne alterius generis herba inualidam medicam perimat. Tardius meſſem primam eius facere opor-

 tebit,

tebit, cùm iam ſeminum aliquam partem eiecerit. Poſteà quàm uoles teneram, cùm proſiluerit, deſeces licet, & iumentis præbeas. Sed inter initia parcius, dum conſueſcant, ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, & multum creat ſanguinem. Cùm ſecueris autem, ſæpius eam rigato. Paucos deinde poſt dies, ubi cœperit fruticare, omneis alterius generis herbas eruncato. Sic culta, ſexies in anno demeti poterit, & permanebit annis decem. Viciæ autem duæ ſationes ſunt. Prima, quam pabuli cauſa circa æquinoctium autumnale ſerimus, ſeptem modios eius in unum iugerum. Secunda, qua ſex modios menſe Ianuario, uel etiam ſerius iacimus ſemini progenerando. Vtraque ſatio poteſt cruda terra fieri, ſed melius proſciſſa, idq; genus præcipuè non amat rores, cùm ſeritur. Itaq; poſt ſecundam diei horam, uel tertiam ſpargendum eſt, cùm iam omnis humor ſole uento'ue deterſus eſt: neq; amplius proijci debet, quàm quod eodem die poſſit operiri. Nam ſi nox inceſſit, quantulocunq; humore prius, quàm obruatur, corrumpitur. Obſeruandum erit, ne ante quintam & uigeſimam lunam terræ mandetur. Aliter ſatæ ferè limacem nocere comperimus. Farraginem in reſtibili ſtercoratiſſimo loco, & altero ſulco ſerere conuenit. Ea fit optima, cùm cantherini ordei decem modijs iugerum obſeritur circa æquinoctium autumnale, ſed impendentibus pluuijs, ut conſita, rigataq; imbribus celeriter prodeat, & confirmetur ante hyemis uiolentiam. Nam frigoribus cùm alia pabula defecerunt, ea bubus cæteriſq; pecudibus optimè deſecta præbetur, & ſi depaſcere ſæpius uoles, uſq; in menſem Maium ſufficit. Quòd ſi etiam ſemen uoles ex

les ex ea percipere, à Calend. Martijs pecora depellenda, & ab omni noxa defendenda eſt, ut ſit idonea frugibus. Similis ſatio auenæ, quæ autumno ſata, partim cæditur in fœnum, uel pabulum, dum adhuc uiret, partim ſemini cuſtoditur. Fœnum græcum, quod ſiliquam uocant ruſtici, duo tempora ſationum habet, quorum alterum eſt Septembris menſis (cùm pabuli cauſa ſeritur) iiſdem diebus, quibus uicia circa æquinoctium: alterum autem menſis Ianuarij ultimo, uel primo Februarij, cùm in meſſem ſeminatur: ſed hac ratione iugerum ſex modijs, illa ſeptem occupamus: utraque cruda terra non incommodè fit: deturq; opera, ut ſpiſsè aretur, nec tamen altè: nam ſi plus quatuor digitis adobrutum eſt, ſemen eius non facilè prodit: propter quod nonnulli prius quàm ſerant, minimis aratris proſcindunt, atque ita iaciunt ſemina, & ſarculis adobruunt. Eruum autem lætatur loco macro, nec humido, quia luxuria plerunque corrumpitur. Poteſt & autumno ſeri, nec minus poſt brumam Ianuarij parte nouiſsima, uel toto Februario, dum ante Calendas Martias: quem menſem uniuerſum negant agricolæ huic legumini conuenire, quòd eo tempore ſatum pecori ſit noxium, & præcipuè bubus, quos pabulo ſuo cerebroſos reddat. quinque modijs iugerum obſeritur. Cicera bubus erui loco, freſa datur in Hiſpania bætica, quæ cum ſuſpenſa mola diuiſa eſt, paulum aqua maceratur, dum lenteſcat. Atque ita miſta paleis ſubtritis pecori præbetur. Sed erui duodecim libræ ſatisfaciunt uni iugo, ciceræ ſexdecim: eadem hominibus non inutilis, neque iniucunda eſt. Sapore certè nihilo differt à cicercula, colore tantùm diſcernitur:

nam eſt obſoletior, & nigro propior: ſeritur primo uel altero ſulco, menſe Martio, ita ut poſtulat ſoli lætitia: quòd eadem quatuor modijs, nonnunquam & tribus, interdum etiam duobus ac ſemodio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquodq; legumen colatur. CAP. XII.

QVoniam quando quidq; ſerendum ſit perſecuti ſumus, nunc quemadmodum, quotq́; operis ſingula eorum, quæ retulimus colenda ſint, demonſtrabimus. Peracta ſementi, ſequens cura eſt ſarritionis, de qua non conuenit inter autores. Quidam negant eam quicquam proficere, quòd frumenti radices ſarculo detegantur, aliquæ etiam ſuccidantur, ac ſi frigora inceſſerint, poſt ſarritionem gelu frumenta enecentur. Satius autem eſſe ea tempeſtiuè runcari & purgari. Pluribus tamen ſarriri placet, ſed neque eodem modo, neque iiſdem temporibus uſquequaq; fieri. Nam in agris ſiccis & apricis, ſimulac primùm ſarritionem pati queant ſegetes, debere eas permota terra adobrui, ut fruticare poßint: quod ipſum ante hyemem fieri oportere, deinde poſt hyemem iterari. In locis autem frigidis, & paluſtribus plerunq; tranſacta hyeme ſarriri, nec adobrui, ſed plana ſarritione terram permoueri. Multis tamen nos regionibus aptam eſſe hyemalem ſarritionem comperimus, duntaxat ubi & ſiccitas cœli, & tepores permittunt. Sed nec iſtud ubique fieri cenſemus, uerum incolarum conſuetudine uti: ſunt enim regionum propria munera, ſicut Aegypti & Africæ, quibus agricola poſt ſementem, ante meſſem ſegetem non attingit, quoniam cœli conditio, & terræ bonitas ea eſt, ut uix

uix ulla herba exeat, niſi ex ſemine iacto, ſiue quia rari ſunt imbres, ſeu quia qualitas humi ſic ſe cultoribus præbet. In ijs autem locis, ubi deſideratur ſarritio, non antè ſunt attingendæ ſegetes, etiam ſi cœli ſtatus permittit, quàm cùm ſata ſulcos cōtexerint. Triticumq; & adoreum cùm quatuor fibras habere cœperint, ordeum cùm quinque, faba & cætera legumina cùm quatuor digitis à terra extiterint, rectè ſarrientur. Excepto tamen lupino, cuius ſemini contraria eſt ſarritio, quoniam unam radicem habet, quæ ſiue ferro ſucciſa eſt, ſeu uulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiam ſi non fieret, ſuperuacuus tamen eſſet cultus, cùm ſola hæc res adeò non infeſtetur herbis, ut ipſa herbas perimat. At aliæ ſegetes uel quæ humidæ moueri poſſunt, melius tamen ſiccæ ſarriuntur, quoniam ſic tractatæ non infeſtantur rubigine, hordeum uerò niſi ſicciſſimum tangi non debet. Fabam multi ne ſarriendam quidem putant, quòd & manibus, cùm maturuerit, ducta ſecernatur à cætera runcatione, & internatæ herbæ fœno reſeruentur. Cuius opinionis etiam Cornelius Celſus eſt, qui inter cæteras dotes leguminis hanc quoq; enumerat, quòd ſublata faba fœnum ex eodem loco ſecari poſſe dicat. Sed mihi uidetur peſſimi agricolæ, committere, ut ſatis herba proueniat. Frugibus enim plurimum detrahitur, ſi relinquitur runcatio. Neque enim eſt ruſtici prudentis magis pabulis ſtudere pecudum, quàm cibis hominum, cùm præſertim liceat illa quoque cultu pratorum conſequi: adeoq; fabam ſarriendam cenſeo, ut exiſtimem debere ter ſarriri, nam ſic cultam comperimus non ſolùm multiplicare fructum, ſed exiguam portionē in ualuulis ha

bere. Freſæq; *eius & expurgatæ modium penè tam plenum eſſe, quàm integræ, cùm uix minuatur menſura detractis putaminibus.* Atq; *in totum, ſicut antè iam diximus, hyberna ſarritio plurimum iuuat diebus ſerenis, ac ſiccis poſt brumam confectam menſe* Ianuario*, ſi gelicidia non ſint.* Ea *porrò ſic debet fieri, ne radices ſatorum lædantur, & ut potius adobruantur, cumulisq; exaggerentur, ut latius ſe frutex humi diffundat.* Id *prima ſarritione feciſſe proderit, ſecunda oberit, quia cùm pullulare deſijt frumentum, putreſcit ſi adobrutum eſt.* Nihil *itaq; amplius in iteratione, quàm remoliri terra debet æqualiter: eamq; tranſacto æquinoctio uerno ſtatim peragi oportet intra dies uiginti antè, quàm ſeges in articulum eat, quoniam ſerius ſarrita corrumpitur inſequentibus æſtiuis ſiccitatibus, & caloribus.* Subiungenda *deinde eſt ſarritioni runcatio, curandumq; ne florentem ſegetem tangamus, ſed aut anteà, aut mox cùm defloruerit.* Omne *autem frumentum, & hordeum, quicquid deniq; non duplici ſemine eſt, ſpicam à tertio ad quartum nodum emittit, & cùm totam edidit, octo diebus defloreſcit, ac deinde grandeſcit diebus quadraginta, quibus poſt florem ad maturitatem deuenit.* Rurſus *quæ duplici ſemine ſunt, ut faba, piſum, lenticula, diebus* XL. *florent, ſimulq; grandeſcunt.*

Pro modo cuiuſq; agri quot operæ deſignentur. CAP. XIII.

ET *ut iam percenſeamus quot operis in aream perducantur ea, quæ terræ credidimus.* Tritici *modij quatuor, uel quinq;, bubulcorum operas occupant quatuor, occatoris unam, ſarritoris duas primũ, & unam cùm iterũ*

ſarriun

ſarriuntur, runcatoris unam, meſſoris unam & dimidiam: in totum ſumma operarum decem & dimidia. Siliginis modij quinq;, totidem operas deſiderant. Seſami modij nouem, uel decem, totidem operas quot tritici modij quinq; poſtulant. Hordei modij quinq; bubulci operas tres exigunt, occatoriam unam, ſarritoriã unam & dimidiam, meſſoriam unam. Summa operarum ſex & dimidia. Fabæ modij quatuor, uel ſex, in ueruacto duas operas bubulcorum detinent, at in reſtibili unam. Occantur ſeſquiopera, ſarriuntur ſeſquiopera, iterum ſarriuntur una opera, & tertio una, metuntur una. Summa fit operarum octo, uel ſeptem. Viciæ modij ſex, uel ſeptem, in ueruacto bubulcorum duas operas uolunt, in reſtibili unam: item, occantur una opera, metuntur una. Summa fit operarum quatuor uel trium. Erui modij quinque totidem operis conſeruntur, occantur una: item ſingulis ſarriuntur, runcantur, metunturq;: cuncta ſex operas occupant. Siliquæ modij ſex, uel ſeptem totidem operis obruuntur, metuntur una. Phaſeoli modij quatuor obruuntur totidem operis, occantur una, metuntur una. Ciceræ, uel cicerculæ modij quatuor, operas bubulcorum tres poſtulant occantur opera una, runcantur una, uelluntur una. Summa fit ſex operarum. Lentis ſeſquimodius totidem operas deſiderat, occatur una, ſarritur duabus, runcatur una, uellitur una. Summa fit operarũ octo. Lupini modij decem, obruuntur una, occantur una, metuntur una. Milij ſextarij quatuor, totidemq; panici, bubulcorum operas occupant quatuor, occantur operis tribus, ſarriuntur tribus: quot operis carpantur incertum eſt. Ciceris modij tres, operis totidem ſeminan

Superſunt tamen de anno tres reliqui menſes, et dies v. & xx. quos abſumamus aut in ſatione trimeſtrium, aut in uecturis fœni, et pabulorũ, et ſtercorũ, aliorumq́; utenſilium.

Quæ legumina aruis noceant, quæq́ profint. CAP. XIIII.

SEd ex ijs, quæ retuli, ſeminibus, idem Saſerna putat alijs ſtercorari & iuuari agros, alijs rurſus peruri, & emaciari. Stercorari lupino, faba, uicia, eruo, lente, cicercula, piſo. De lupino nihil dubito, atq; etiã de pabulari uicia, ſi tamẽ eam uiridem deſectã confeſtim aratrũ ſubſequatur, & quod falx reliquerit prius quàm inareſcat, uomis reſcindat, atq; obruat: id enim cedit pro ſtercore: nam ſi radices eius deſecto pabulo relictæ inaruerint, ſuccũ omnem ſolo auferent, uimq; terræ abſument. Quod etiam in faba, cæteriſq́; leguminibus, quibus terra gliſcere uidetur, ueriſimile eſt accidere, ut niſi protinus ſublata meſſe eorũ proſcindatur, nihil ijs ſegetibus, quæ deinceps in eo loco ſeminari debent, profuturum ſit. Ac de ijs quoq; leguminibus, quæ uelluntur, Tremellius obeſſe maximè ait ſolo uirus ciceris, & lini: alterum quia ſit ſalſæ, alterum quia ſit feruidæ naturæ, quod etiam Vergilius ſignificat dicendo,

Vrit enim lini campum ſeges, urit auenæ,
Vrunt lethæo perfuſa papauera ſomno.

Neq; enim dubium, quin & ijs ſeminibus infeſtetur ager, ſicut etiam milio, et panico. Sed omni ſolo, quod prædictorum leguminum ſegetibus fatiſcit, una præſens medicina eſt, ut ſtercore adiuues, et abſumptas uires hoc uelut pabulo refoueas. Nec tantum propter ſemina, quæ ſulcis aratri committuntur, uerumetiam propter arbores, ac uirgulta, quæ maiorem in modum lætantur eiuſmodi alimento.

Quare ſi eſt, ut uidetur agricolis utiliſsimum, diligentius de eo dicendum exiſtimo cum priſcis autoribus, quamuis non omiſſa res, leui tamen admodum cura ſit prodita.

De generibus ſtercoris. CAP. XV.

TRia igitur ſtercoris genera ſunt præcipua, quod ex auibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus conſit. Auium primum habetur, quod ex columbarijs egeritur. Deinde quod gallinæ, ceteræq; uolucres edunt, exceptis tamen paluſtribus, aut nantibus, ut anatis & anſeris: nam id noxium quoque eſt. Maximè tamen columbinum probamus, quod modicè ſparſum terram fermentare comperimus. Secundum deinde quod homines faciunt, ſi & alijs uillæ purgamentis immiſceatur, quoniam per ſe naturæ eſt feruentioris, & idcirco terram perurit. Aptior eſt tamen ſurculis hominis urina, quam ſex menſibus paſſus fueris ueteraſcere, ſi uitibus aut pomorum arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec ſolum ea res maiorem facit prouentum, ſed etiam ſaporem, & odorem uini, pomorumq́; reddit meliorem. Poteſt & uetus amurca, quæ ſalem non habet, permiſta huic commodè frugiferas arbores, & præcipuè oleas rigare. Nam per ſe quoq; adhibita multum iuuat. Sed uſus utriuſq; maximè per hyemem eſt: & adhuc uere ante æſtiuos uapores, dum etiam uites, & arbores ablaqueatæ ſunt. Tertium locum obtinet pecudum ſtercus, atq; in eo quoque diſcrimen eſt, nam optimum exiſtimatur, quod aſinus facit, quoniam id animal lentiſsime mandit, ideoq́; facilius concoquit, & bene cõfectum, atq; idoneum protinus aruo fimum reddit. Poſt hæc quæ diximus, ouillum, & ab hoc ca

prinum

prinum eſt,mox cæterorum iumentorum,armentorumq́;. Deterrimum ex omnibus ſuillum habetur. Quinetiam ſatis profuit cineris uſus & fauillæ. Frutex uerò lupini ſuccisus optimi ſtercoris uim præbet. Nec ignoro quoddam eſſe ruris genus, in quo neq; pecora neque auis haberi poßint, attamen inertis eſt ruſtici eo quoque loco defici ſtercore. Licet enim quamlibet frondem, licet è uepribus compitisq; congeſta colligere. Licet filicem ſine iniuria uicini, etiam cum officio decidere,& permiſcere cum pur gamentis cortis. Licet depreſſa foſſa, qualem ſtercori reponendo primo uolumine fieri præcipimus,cinerem, cœnumq́; cloacarum,& culmos,cæteraq; quæ euerrūtur, in unum congerere, ſed eodem medio loco robuſtam materiam defigere conuenit:nanq; ea res ſerpentum noxam latere in ſtercore prohibet.Hæc ubi uiduus pecudibus ager, nam ubi greges quadrupedum uerſantur,quædam quotidie,ut culina,& caſeale, quædam pluuijs diebus,ut bubilia, & ouilia debent emundari. At ſi tantum frumentarius ager eſt,nihil refert genera ſtercoris ſeparari,ſin autem ſurculo,& ſegetibus,atq; etiam pratis fundus eſt diſpoſitus,generatim quoq; reponendum eſt,ſicut caprarum & auium.Reliqua deinde in prædictum locum concauum congerenda,& aßiduo humore ſatienda ſunt, ut herbarum ſemina culmis,cæterisq́; rebus immiſta putreſcāt. Aeſtiuis deinde menſibus non aliter, ac ſi repaſtines, totum ſterquilinium raſtris permiſceri oportet, quo facilius putreſcat,& ſit aruis idoneum.Parum autem diligentes exiſtimo eſſe agricolas, apud quos minores ſingulæ pecudes tricenis diebus minus quàm ſingulas,itemq́; maiores denas

uehes

uehes ſtercoris efficiunt, totidemq́; ſinguli homines, qui non ſolum ea purgamenta quæ ipſi corporibus edunt, ſed & quæ colluuies cortis & ædificij quotidie gignit, contrahere & congerere poſſunt. Illud quoq; præcipiendũ habeo, ſtercus omne quod tempeſtiuè repoſitum anno requieuerit, ſegetibus eſſe maximè utile. Nam & uires adhuc ſolidas habet, & herbas non creat. Quanto autem uetuſtius ſit, minus prodeſſe, quoniam minus ualeat. Itaque pratis quàm recentiſſimum debere inijci, quòd plus herbarum progeneret: idq́; menſe Februario luna creſcente fieri oportere: nam ea quoq; res aliquantum fœni fructum adiuuat. De cætero uſus ſtercoris qualis in quaq; re debeat eſſe, tum dicemus, cum ſingula perſequemur.

Quibus tẽporibus agri ſtercorãdi ſunt. CAP. XVI.

INterim qui frumentis arua præparare uolet, ſi autumno ſementẽ facturus eſt, menſe Septembri, ſi uere, qualibet parte hyemis modicos aceruos luna decreſcente diſponat, ita ut plani loci iugerum duodeuiginti, cliuoſi quatuor & uiginti uehes ſtercoris teneant: &, ut paulò prius dixi, non antea diſſipet cumulos, quàm erit ſaturus. Si tamen aliqua cauſa tempeſtiuam ſtercorationem facere prohibuerit, ſecunda ratio eſt, antè quàm ſarrias more ſeminantis ex auiarijs puluerem ſtercoris per ſegetem ſpargere. Si & is non erit, caprinum manu iacere, atq; ita terram ſarculis permiſcere, ea res lætas ſegetes reddit. Nec ignorare colonos oportet, ſicuti refrigeſcere agrum, qui non ſtercoretur, ita peruri ſi nimium ſtercoretur, magiſq́; conducere agricolæ, frequenter id potius, quàm immodicè facere. Nec dubium, quin aquoſus ager maiorem

eius

cius copiam,ſiccus minorem deſideret. Alter quòd aßiduis humoribus rigens hoc adhibito regelatur. Alter quòd per ſe tepens ſiccitatibus, hoc aßumpto largiore torretur, propter quod nec deeſſe ei talem materiam, nec ſupereſſe oportet. Si tamen nullum genus ſtercoris ſuppetet, ei multum proderit feciſſe, quod M. Columellam patruum meum doctißimum & diligentißimum agricolam ſæpenumero uſurpaſſe memoria repeto, ut ſabuloſis locis cretam ingereret:cretoſis ac nimium denſis,ſabulum:atq; ita non ſolum ſegetes lætas excitaret, uerumetiam pulcherrimas uineas efficeret. Nam idem negabat ſtercus uitibus ingerendum, quòd ſaporem uini corrumperet: melioremq́; cenſebat eſſe materiam uindemijs exuberandis, congeſtitiam,uel de uepribus,uel deniq; aliam quamlibet arceßitam,& aduectam humum. Iam uero,ut ego reor,ſi deficiatur omnibus rebus agricola, lupini certè expeditißimum præſidium non deeſſe,quod cùm exili loco circa Idus Septembris ſparſerit, & inarauerit, idq́; tempeſtiuè uomere uel ligone ſucciderit, uim optimæ ſtercorationis exhibebit. Succidi autem lupinum ſabuloſis locis oportet,cum ſecundum florem:rubricoſis, cum tertium egerit. Illic dum tenerum eſt conuertitur,ut celeriter ipſum putreſcat,permiſceaturq́; gracili ſolo:hic iam robuſtius,quòd ſolidiores glebas diutius ſuſtineat,& ſuſpendat,ut eæ ſolibus æſtiuis uaporatæ reſoluantur.

Quēadmodū ex aruo prata fiāt. CAP. XVII.

ATq; hæc arator exequi poterit,ſi non ſolùm,quæ retuli genera pabulorū,prouiderit,uerumetiā copiam fœni,quò melius armēta tueatur, ſine quibus terrā commo

dè mo

de moliri difficile eſt: & ideo neceſſarius ei cultus eſt etiã prati,cui ueteres Romani primas in agricolatione tribue runt.Nomen quoq; indiderunt ab eo,quòd protinus eſſet paratum,nec magnum laborem deſideraret. M. quidem Porcius & illa commemorauit,quòd nec tẽpeſtatibus affli geretur,ut aliæ partes ruris,minimiq; ſumptus egens,per omneis annos præberet reditum:neq; eum ſimplicem,cum etiam in pabulo non minus redderet, quàm in fœno. Eius igitur animaduertimus duo genera,quorum alterũ eſt ſic caneum,alterum riguum.Læto pinguiq; campo nõ deſide ratur influens riuus,meliusq; habetur fœnũ, quod ſuapte natura ſuccoſo gignitur ſolo,quàm quod irrigatum aquis elicitur,quæ tamen ſunt neceſſariæ,ſi macies terræ poſtu= lat.Nam et in denſa & reſoluta humo quamuis exili,pra= tũ fieri poteſt,cum facultas irrigãdi datur.Ac nec campus concauæ poſitionis eſſe, neq; collis prærupti debet:ille ne collectam diutius contineat aquam:hic ne ſtatim præcipi= tem fundat.Poteſt tamẽ mediocriter accliuis,ſi aut pinguis eſt aut riguus ager pratum fieri.At planicies maximè talis probatur, quæ exiguè prona non patitur diutius imbres, aut influentes riuos immorari: aut ſi quis eam ſuperuenit humor,lentè prorepit.Itaq; ſi palus in aliqua parte ſubſi dens reſtagnat,ſulcis deriuãda eſt.Quippe aquarum abun dantia atq; penuria graminibus æquè eſt exitio.

Quemadmodũ facta prata colãtur. CAP.XVIII.

Cultus autem pratorũ magis curæ, quàm laboris eſt. Primùm ne ſtirpes aut ſpinas ualidiorisq; incrementi herbas ineſſe patiamur : atq; alias ante hyemem, & per autumnũ extirpemus,ut rubos, uirgulta, iuncos:alias per

uer

uer euellamus: ut intuba, ac ſolſtitialeis ſpinas: ac neque ſuem uelimus impaſci, quoniam roſtro ſuffodiat, & ceſpites excitet, neq; pecora maiora, niſi cùm ſicciſsimum ſolum eſt, quoniam demergunt ungulas, & atterunt, ſcinduntq; radices herbarum. Tum deinde macriora, & pendula loca menſe Februario luna creſcente fimo iuuanda ſunt. Omnesq; lapides, & ſi qua obiacent falcibus obnoxia colligi debent, ac longius exportari, ſummittiq; pro natura locorum, aut temporius, aut ſerius. Sunt etiam quædam prata ſitu uetuſtatis obducta ueteri uel craſſo muſco, quibus mederi ſolent agricolæ ſeminibus de tabulato ſuperiectis, uel ingeſto ſtercore, quorum neutrum tantùm prodeſt, quantùm ſi cinerem ſæpius ingeras, ea res muſcum enecat. At tamen pigriora ſunt iſta remedia, cùm ſit efficaciſsimum de integro locũ exarare. Sed hoc ſi prata cœpimus, facere debemus: ſin autem noua fuerint inſtituenda, uel antiqua renouanda (nam multa ſunt, ut dixi, quæ negligentia exoleſcant, & fiant ſterilia) ea expedit interdum etiam frumenti cauſſa exarare, quia talis ager poſt longam deſidiam lætas ſegetes affert. Igitur eum locum, quem prato deſtinauerimus, æſtate proſciſſum, ſubactumq; ſæpius per autumnum rapis, uel napis, uel etiam faba conſeremus: inſequente deinde anno, frumento: tertiò diligenter arabimus, omnesq; ualidiores herbas, & rubos, & arbores, quæ interueniunt radicitus extirpabimus: niſi, ſi fructus arbuſti id facere nos prohibuerit: deinde uiciam permiſtam ſeminibus fœni ſeremus, tum glebas ſarculis reſoluemus, & inducta crate coæquabimus, grumosq;, quos ad uerſuram plerunq; tractæ faciunt crates, diſsipabimus

ita, ut necubi ferramentum fœniſecæ poßit offendere. Sed eam uiciã non conuenit antè deſecare, quàm permaturuerit, & aliqua ſemina ſubiacenti ſolo iecerit. Tum fœniſecam meſſorem oportet inducere, & deſectam herbam religare, & exportare, deinde locum rigare, ſi fuerit facultas aquæ, ſi tamen terra denſior eſt, nam in reſoluta humo non expedit inducere maiorem uim riuorum, prius quàm conſpißatum, & herbis colligatum ſit ſolùm, quoniã impetus aquarum proluit terram, nudatisq; radicibus gramina nõ patitur coaleſcere, propter quod nec pecora quidem oportet teneris adhuc & ſubſidentibus pratis immittere, ſed quoties herba proſiluerit falcibus deſecare. Nam pecudes, ut antè iam dixi, molli ſolo infigunt ungulas, atque interruptas non ſinunt herbarum radices ſerpere, & condenſare. altero tamen anno minora pecora poſt fœniſicia permittemus admitti, ſi modò ſiccitas, & conditio loci patietur. Tertio deinde cùm pratum ſolidius, ac durius erit, poterit etiam maiores recipere pecudes: ſed in totum curandum eſt, ut ſecundum Fauonij exortum, menſe Februario, circa Idus immiſtis ſeminibus fœni, macriora loca, & utiq; celſiora ſtercorentur: nam editior cliuus præbet etiam ſubiectis alimentum, cùm ſuperueniens imber, aut manu riuus perductus, ſuccum ſtercoris in inferiorem partem ſecum trahit: atque ideo ferè prudentes agricolæ etiam in aratis collem magis, quàm uallem ſtercorant, quoniam, ut dixi, pluuiæ ſemper omnem pinguiorem materiam in ima deducunt.

Quemadmodum ſuccisum fœnum tractari, & condi debeat. CAP. XIX.

Fœnum

FOenum autem demetitur optimè antè, quàm inareſcat, nam & largius percipitur, & iucundiorem cibum pecudibus præbet. Eſt autem modus in ſiccando, ut neque peraridum, neque rurſus uiride colligatur: alterum quòd omnem ſuccum ſi amiſit, ſtramenti uicem obtinet: alterum quòd ſi nimium retinuit, in tabulato putreſcit: ac ſæpe concaluit, ignem creat, & incendium nonnunquam etiam cùm fœnum cecidimus, imber oppreßit, quòd ſi permaduit, inutile eſt udum mouere: meliusq́; patiemur ſuperiorem partem ſole ſiccari. tunc demum conuertemus, & utrunq; ſiccatum coartabimus in ſtriam, atq; ita manipulos uinciemus: nec omnino cunctabimur, quò minus ſub tectum congeratur, uel ſi non competit, ut aut in uillam fœnum portetur, aut in manipulos colligatur. Certè quicquid ad eum modum, quo debet, ſiccatum erit, in metas extrui cõueniet, easq́; ipſas in anguſtißimos uertices exacui. Sic enim cõmodißimè fœnum defenditur à pluuijs, quæ etiam ſi non ſint, non alienum tamen eſt prædictas metas facere, ut ſi quis humor herbis ineſt, exudet, atq; excoquatur in aceruis, propter quod prudentes agricolæ, quamuis iam illa tum tecto non antè componunt, quàm per paucos dies tenuere congeſtum, ut in ſe concoqui, & deferueſcere patiantur. Sed & iam fœniſicia ſequitur cura meßis, quam ut rectè poßimus percipere, prius inſtrumenta præparanda ſunt, quibus fruges coguntur.

De area conſtituenda. CAP. XX.

AREa quoq; ſi terrena erit, ut ſit ad trituram ſatis habilis, primùm radatur, deinde confodiatur, permiſtisq́; paleis cum amurca, quæ ſalem non accepit, extergatur:

nam ea res à populatione murium, formicarumq; frumenta defendit: tum æquata pauiculis, uel molari lapide condenſetur, & rurſus ſubiectis paleis inculcetur, atq; ita ſolibus ſiccanda relinquatur. Sunt tamen qui potius adiacentium fabalium partem trituræ deſtinant, areamq; demeſſa faba & lecta expoliunt, nam dum à pecudibus legumina proculcantur, herbæ etiam ungulis atteruntur, atq; ita glabreſcit, & fit idonea trituris area.

De meſſe facienda, & de tritura. CAP. XXI.

SEd cùm matura fuerit ſeges, antè, quàm torreatur uaporibus æſtiui ſideris, qui ſunt uaſtiſſimi per ortum Caniculæ celeriter demetatur. Nam diſpendioſa eſt cunctatio. Primùm, quòd auibus prædam, cæteriſq; animalibus præbet: deinde quòd grana, & ipſæ ſpicæ culmis arentibus & ariſtis celeriter decidunt, ſi uerò procellæ uentorum, aut turbines inceſſerint, maior pars ad terram defluit: propter quæ recraſtinari non debet: ſed æqualiter flauentibus iam ſatis, antè, quàm ex toto grana indureſcant, cùm rubicundum colorem traxerunt, meſſis facienda eſt, ut potius in area, & in aceruo, quàm in agro grandeſcant frumenta: conſtat enim ſi tempeſtiuè deciſa ſint, poſteà capere incrementum. Sunt autem metendi genera complura, multi falcibus uerriculatis, atque ijs uel roſtratis, uel denticulatis medium culmum ſecant, multi mergis, alij pectinibus ſpicam ipſam legunt, idq; in rara ſegete facilimum, in denſa difficilimum eſt. Quòd ſi falcibus ſeges cum parte culmi demeſſa ſit, protinus in aceruum, uel in nubilarium congeritur, & ſubinde opportunis ſolibus torrefacta proteritur. Sin autem ſpicæ tantummodo reciſæ ſunt,

poſſunt

poſſunt in horreum conferri, & deinde per hyemem, uel baculis excuti, uel exteri pecudibus. At ſi competit, ut in area teratur frumentum, nihil dubium eſt, quin equis melius, quàm bubus ea res conficiatur, & ſi pauca iuga ſunt, adijcere tribulam & trabam poßis, quæ res utraq; culmos facilimè comminuit. Ipſæ autem ſpicæ melius fuſtibus tunduntur, uanniſq; expurgantur. At ubi paleis immuſta ſunt frumenta, uento ſeparentur: ad eam rem Fauonius habetur eximius, qui lenis, æqualiſq; æſtiuis menſibus perflat, quem tamẽ opperiri lenti eſt agricolæ: quia dum expectatur, ſæua nos hyems deprehendit. Itaq; in area detrita frumenta ſic ſunt aggerenda, ut omni flatu poßint excerni. At ſi compluribus diebus undiq; ſilebit aura, uannis expurgentur, ne poſt nimiam uentorum ſegnitiem uaſta tempeſtas irritum faciat totius anni laborem. Pura deinde frumenta, ſi in annos reconduntur, repurgari debent: nã quanto ſunt expolitiora minus à curculionibus exeduntur: ſin protinus uſui deſtinantur, nihil attinet repoliri, ſatiſq; eſt in umbra refrigerari, & ita granario inferri. Leguminum quoq; nõ alia cura eſt, quàm reliquorum frumentorũ: nam ea quoq; uel ſtatim abſumuntur, uel reconduntur, atq; hoc ſupremum eſt aratoris emolumentum percipiendorum ſeminum quæ terræ crediderat.

Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non liceat facere. CAP. XXII.

SEd cùm tam ocij, quàm negotij rationem reddere maiores noſtri cenſuerint, nos quoq; monendos eſſe agricolas exiſtimamus, quæ ferijs facere, quæq; non facere debeant. Sunt enim, ut ait poëta, quæ feſtis exercere diebus,

Fas,& iura ſinunt.riuos deducere nulla
Relligio uetuit,ſegeti prætendere ſepem,
Inſidias auibus moliri,incendere uepres,
Balantumq; gregem fluuio merſare ſalubri.

Quanquàm Pontifices negent ſegetem ferijs ſepiri debe-re. Vetant quoq; lanarum cauſa lauari oues, niſi propter medicinam. Verg. quòd liceat ferijs flumine abluere gre-gem,præcepit,& idcirco adiecit, fluuio merſare ſalubri. Sunt enim uitia,quorum cauſa pecus utile ſit lauare.Ferijs autem ritus maiorum etiam illa permittit,far pinſere,faces incidere,candelas ſebare,uineam conductam colere,piſci-nas,lacus,foſſas ueteres tergere,& purgare,prata ſicilire, ſtercora æquare,fœnum in tabulata componere,fructus o-liueti conductos cogere,mala,pyra,ficos pandere,caſeum facere, arbores ferendi cauſa,collo uel mulo clitellario af-ferre, ſed iuncto aduehere non permittitur, nec apportata ſerere, neq; terram aperire, neq; arborem collucare : ſed ne ſementem quidem adminiſtrare, niſi prius catulo fece-ris:nec fœnum ſecare,aut uincire,aut uehere,ac ne uinde-miam quidem cogi per religiones pontificum ferijs licet: nec oues tondere,niſi prius catulo feceris.Defrutum quoq; facere,& defrutare uinum licet.Vuas,itemq; oliuas condi tui legere licet. Pellibus oues ueſtiri non licet. In horto quicquid olerum cauſa facias, omne licet. Ferijs publicis hominem mortuum ſepelire non licet.M.Porcius Cato mu lis,equis,aſinis nullas eſſe ferias dixit. Idemq; boues per-mittit coniungere lignorum,& frumentorum aduehendo rum cauſa,nos apud Pontifices legimus ferijs tantum deni-calibus mulos iungere non licere,cæteris licere. Hoc loco certum

certum habeo quoſdam cùm ſolennia feſtorum percenſuerim, deſideraturos luſtrationum, cæterorumq; ſacrificioru͂, quæ pro frugibus fiunt, morem priſcis uſurpatum. nec ego abnuo docendi curam: ſed differo in eum librum, quem cõponere in animo eſt, cùm agricolationis totam diſciplinam præſcripſero. Finem interim præſentis diſputationis faciã, dicturus exordio ſequente, quæ de uineis, arbuſtiſq; prodidere ueteres autores, quæq; ipſe mox comperi.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER III.

Quod genus uitis conueniat cuiq; ſolo, & ſtatui cœli. CAP. I.

HACTENVS *aruorum cultus, ut ait præſtantiſſimus poëta. Nihil enim prohibet nos, P. Siluine, de iiſdem rebus dicturos celeberrimi carminis auſpicari principia. Sequitur arborum cura, quæ pars rei ruſticæ uel maxima eſt. Earum ſpecies diuerſæ, & multiformes ſunt, quippe uarij generis (ſicut autor idem refert) nullis hominum cogentibus ipſæ ſponte ſua ueniunt: multæ etiam noſtra manu ſatæ procedunt. Sed quæ non ope humana gignuntur, ſylueſtres ac feræ, ſui cuiuſque ingenij ſemina gerunt. At quibus labor adhibetur, magis aptæ ſunt frugibus. De eo igitur prius genere dicendum eſt, quod nobis alimenta præbet. Idq; tripartitò diuiditur.*

Nam ex ſurculo uel arbor procedit, ut olea: uel frutex, ut palma campeſtris: uel tertium quiddam, quod nec arborem nec fruticem propriè dixerim, ut eſt uitis. Hanc nos cæteris ſtirpibus iure præponimus, non tantum fructus dulcedine, ſed etiam facilitate, per quam omni penè regione, & omni declinatione mundi, niſi tamen glaciali, uel præfruida, curæ mortalium reſpondet. Tamq; ſilix campis, quàm collibus prouenit, & in denſa non minus, quàm in reſoluta, ſæpe etiam gracili, atq; pingui terra, ſiccaq; & uliginoſa. Tum ſola maximè utranq; patitur intemperiem cœli, uel ſub axe frigido, æſtiuo, procelloſoq;. Refert tamen cuius generis, aut quo habitu uitem pro regionis ſtatu colere cenſeas: neq; enim omni cœlo ſolo'ue cultus idem: neq; eſt idem ſtirpis eius genus: quodq; præcipuum eſt, ex omnibus non facile dictu eſt, cùm ſuum cuiq; regioni magis aut minus aptum eſſe doceat uſus. Exploratum tamen habebit prudens agricola genus uitis habile campo, quod nebulas pruinamq; ſine noxa perfert, cœliq; ſiccitatem, uentosq; patitur. Pingui & uberi dabit agro gracilem uitem, nec natura nimis fœcundam: macro feracem: terræ denſæ uehementem, multaq; materia frondentem: reſoluto, & læto ſolo rari ſarmenti: humido loco ſciet non rectè mandari fructus teneri, & amplioris acini, ſed calloſi, & anguſti, frequentisq; uinacei: ſicco rectè contribui diuerſæ quoq; naturæ ſemina. Sed & poſt hæc non ignorabit dominus loci, plus poſſe qualitatem cœli frigidam, uel calidam, ſiccam, uel roſidam, grandinoſam, uentoſamq;, uel placidam, ſerenam, uel nebuloſam. Frigidæq; aut nebuloſæ duorum generum uites aptabit, ſeu præcoques, quarum

rum maturitas frugum præcurrit hyemem:ſeu firmi, duriq; acini, quarum inter caligines uuæ defloreſcunt, & mox gelicidijs ac pruinis,ut aliæ,caloribus miteſcunt:uentoſo quoq; & tumultuoſo ſtatu cœli fidentes eaſdem tenaces,ac duri acini committet.rurſus calido teneriores uberioresq́; cõcredet:ſicco deſtinabit eas,quæ pluuijs aut continuis roribus putreſcũt:roſido,quæ ſiccitatibus laborant: grandinoſo,quæ folijs duris latisq́; ſunt, quò melius protegant fructum:nam placida & ſerena regio nullam non recipit:commodiſsime tamen eam,cuius uel uuæ uel acini celeriter decidunt. At ſi noto eſt eligẽdus uineis locus,& ſtatus cœli,ſicut cenſet ueriſsime Celſus,optimum eſt ſolum,nec denſum nimis,nec reſolutum, ſoluto tamen propius:nec exile,nec lætiſsimum,proximum tamen uberi:nec campeſtre nec præceps,ſimile tamen edito campo:nec ſiccum,nec uliginoſum,modicè tamen roſidum : quod fontibus non in ſummo,non in profundo terræ ſcaturiat, ſed ut uicinum radicibus humorem ſubminiſtret, eumq́; nec amarum,nec ſalſum, ne ſaporem uini corrumpat, & incrementa uirentium ueluti quadam ſcabra rubigine coerceat,ſi modò credimus Vergilio dicenti,

Salſa autem tellus,& quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix,ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus,aut pomis ſua nomina ſeruat.

Cœlum porrò neq; glaciale,uinea,ſicut prædixi,nec rurſus æſtuoſum deſiderat. Calido tamen potius quàm frigido lætatur, imbribus magis quàm ſerenitatibus offenditur,& ſolo ſicco quàm nimis pluuio eſt amicior: perflatu modico leniq; gaudet,procellis obnoxia eſt, atq; hæc

maximè probabilis eſt cœli & ſoli qualitas.

Quæ uites ſuburbanis regionibus ad eſcam conſerendæ ſunt. CAP. II.

Vitis autem uel ad eſcam, uel ad effuſionem deponitur. Ad eſcam non expedit inſtituere uineta, niſi cum tam ſuburbanus eſt ager, ut ratio poſtulet inconditum fructum mercantibus uelut promum uendere, quæ cum talis eſt conditio, maximè præcoques, & duracinæ, tum deniq; purpureæ, & bumaſti, dactyliq; & rhodiæ, libycæ quoq; & ceraunię. Nec ſolum quæ iucunditate ſaporis, uerumetiam quæ ſpecie commendari poßint, conſeri debent, ut ſtephanitæ, ut tripedaneæ, ut unciariæ, ut cydonitæ. Item quarum uuæ temporibus hyemis durabiles uaſis conduntur, ut uenuculæ, ut nuper in hos uſus exploratæ, numiſianæ. At ubi uino conſulimus, uitis eligitur, quæ & in fructu ualet, & in materia: quòd alterum ad redditus coloni, alterum ad diuturnitatem ſtirpis plurimum confert. Sed ea tum præcipua eſt, ſi nec nimis celeriter ſpondet, & primo quoque tempore defloreſcit, nec nimis tarde miteſcit: quinetiam pruinas, & caliginem, & carbunculum facilè propulſat, eademq; nec imbribus putreſcit, ſiccitatibus aboleſcit. Talis nobis eligatur uel mediocriter fœcunda, ſi modò is locus habetur, in quo guſtus nobilis pretioſusq; fluit: nam ſi ſordidus aut uilis eſt, feracißimam quanque ſerere conducit, ut multiplicatione frugum redditus augeatur. Fere autem omni ſtatu locorum campeſtria largius uinum, ſed iucundius afferunt collina: quæ tamen ipſa modico ſtatu cœli magis exuberant Aquiloni prona, ſed ſunt generoſiora

roſiora ſub Auſtro. Nec dubium quin ſit ea nonnulla=rum uitium natura, ut pro locorum ſitu bonitate uini modò uincat, modò ſuperetur. Solæ traduntur amineæ ex=cepto cœli ſtatu nimis frigido, ubicunq; ſint etiam ſi degenerent, ſibi comparatæ magis aut minus probi guſtus ui=na præbere, & cæteras omneis ſapore præcedere. Eæ, cum ſint unius nominis, non unam ſpeciem gerunt. Duas ger=manus cognouimus, quarum minor ocyus & melius defloreſcit, habilis arbori, nec non iugo: illic pinguem terram, hic mediocrem deſiderat, longeq; præcedit maiorem, quia & imbres & uentos fortius patitur: nam maior celeriter in flore corrumpitur, & magis in iugis, quàm in arbori=bus. ideoq; non eſt uineis apta, uix etiam arbuſto, niſi præpingui & uuida terra: nam nec mediocri ualet, multoq; minus in exili: prolixarum frequentia materiarum, folio=rumq;, & uuarum, & acinorum magnitudine dignoſci=tur: internodius quoq; rarior, largis fructibus à minore ſuperatur, guſtu non uincitur, & hæ quidem utranq; ami=neæ. Verum et aliæ duæ geminæ, quæ ab eo quòd duplices uuas exigunt gemellæ uocantur, auſterioris uini, ſed æquè perennis: Earum minor uulgo notiſſima: quippe campa=niæ celeberrimos Veſuuij colles, ſurrentinosq; ueſtit. Hilaris inter æſtiuos Fauonij flatus, Auſtris affligitur. Cæteris itaq; partibus Italiæ non tam uineis, quàm arbuſto eſt ido=nea, cum prædictis regionibus commodiſſime iugum ſuſti=neat materiam, fructumq;, niſi quòd duplicem non abſimilē minori germanæ egerit, ſicut maior gemina minori germanæ: quæ tamen minor hoc melior eſt, quòd fœcũdior etiam mediocri ſolo: nam illã niſi præpingui non reſpondere

iam

iam dictum eſt. Lanatam quoq; amineam quidam maximè probant, quæ hoc uocabulum non ideo uſurpat, quòd ſola ex omnibus amineis, uerum quòd præcipuè caneſcit lanugine. Sanè boni uini, ſed leuioris, quàm ſuperioris, crebram quoque materiam fundit, atq; ideo propter pampini denſitatem ſæpe parum rectè defloreſcit, eademq; maturo fructu celeriter putreſcit. Super hunc numerum, quem retulimus, ſingularis habetur aminea maiori geminæ non diſsimulis, primùm ſpecie pampini & trunci, ſed uini ſapore aliquanto inferior, quamuis generoſiſsimus ſit, proximæ præferenda etiam proprijs uirtutibus: nam & feracior eſt, & flore melius exuitur, ſpiſſaq; & albidas uuas, ac tumidioris acini gerit, gracili aruo non deſciſcit: atq; ideo inter uberrimas uites numeratur. Nomentanæ uini nobilitate ſubſequuntur amineas, fœcunditate uerò etiam præueniunt: quippe cum ſe frequenter impleant, & id, quod ediderunt, optime tueantur. Sed earum quoq; feracior eſt minor, cuius & folium parcius ſcinditur, & materia non ita rubet, ut amineis, à quo colore rubellianæ nuncupantur: eædemq; feciniæ, quòd plus quàm cæteræ fecis afferunt. Id tamen incommodum repenſant uuarum multitudine, quas & in iugo, ſed & in arbore melius exhibent. Ventos & imbres ualenter ſufferunt, & celeriter defloreſcunt, & ideo citius miteſcunt, omnis incommodi patientes, præter caloris: nam quia minuti accini, & duræ cutis uuas habent, æſtibus contrahuntur. Pingui aruo maximè gaudent, quòd ubertatem aliquã natura gracilibus & exilibus uuis præbere ualet. Frigidum ac roſidum ſolum, & cœlum commodiſsime ſuſtinent

nent eugeniæ, dum ſunt in Albano colle: nam mutato loco uix nomini ſuo reſpondent. nec minus allobrogicæ, quarum uini iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiam dotibus tres apianæ commendantur, omnes feraces, iugoq́; & arboribus ſatis idoneæ, generoſior tamen una, quæ nudis folijs eſt: nam duæ lanatæ quamuis frondibus & palmitum pari facie fluxuræ, qualitate ſunt diſpariles, cum tardius altera recipiat cariem uetuſtatis. Pingui ſolo feraciſſimæ, mediocri quoq; fœcundæ, præcoquis fructus. Ideoq; frigidis locis aptiſſimæ, uini dulcis, ſed capiti, neruis, uenisq́; non aptæ, niſi maturè lectæ: pluuijs, uentisq́;, & apibus afferunt prædam, quarum uocabulo propter hanc expopulationem cognominantur: atq; hæ pretioſi guſtus celeberrimæ. Poſſunt tamen etiam ſecundæ notæ uites prouentu et ubertate commendari, qualis eſt biturica, qualis baſilica, quarum minorem cocolubem uocant Hiſpani, longe omnium primis utræq; proximæ: nam & uetuſtatem uinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam per annos uenit. Iam uerò ipſæ fœcunditate præſtant omnibus quas antè retuli, tum etiam patientia quippe turbines, imbresq́; fortiſſimè ſuſtinent, & cōmodè fluunt nec deficiunt macro ſolo. Frigora melius quàm humores ſuſtinēt, humores commodius quàm ſiccitates, nec caloribus tamen contriſtantur. Viſulæ deinde ab his & minor argitis terræ mediocritate lætantur: nam in pingui nimijs uiribus luxuriant, in macra tenues & uacuæ fructu ueniunt. Amiciores iugo quàm arboribus, ſed argitis etiam in ſublimibus fertilis uaſtis materijs & uuis exuberat, humilimis tabulatis aptior. Viſula breuem materiam & latum folium exigit,

exigit, cuius amplitudine fructus ſuos optime aduerſus grandinem tuetur:qui tamen niſi primo quoq; tẽpori maturi legantur,ad terram decidunt:humoribus etiam prius quàm defluant putreſcunt. Sunt & heluolæ quas nonnulli uarias appellant,neq; purpureæ,neq; nigræ,ab heluo(niſi fallor)colore uocitatæ:melior eſt nigrior abundantia uini,ſed hæc ſapore pretioſior:color acinorũ in neutra conſpicitur æqualis, utraq; candidi muſti alterna uice annorum plus aut minus afferunt:melius arborẽ,ſed & iugum commodè ueſtiunt:mediocri quoq; ſolo fœcundæ,ſicut pretiæ minor,& maior:ſed eæ generoſitate uini magis commendantur,& frequentibus materijs frondent,et cito matureſcunt. Albuelis utilior, ut ait Celſus,in colle,quàm in campo:in arbore,quàm in iugo : in ſumma arbore, quàm in ima,ferax & materiæ frequentis,& uuæ:nam quæ græculæ uites ſunt,ut mareoticæ, thaſiæ, pſithiæ, ſophortiæ ſicut habent probabilem guſtum,ita noſtris regionibus et raritate uuarum, & acinorum exiguitate minus fluunt. Inerticula tamen nigra,quam quidam Græci amethyſton appellant,poteſt in ſecunda quaſi tribu eſſe,quòd et boni uini eſt,& innoxia,unde etiam nomen traxit,quòd iners habetur in tentandis neruis, quamuis guſtu non ſit hebes. Tertium gradum facit earum Celſus, quæ fœcunditate ſola commendãtur,ut tres heluenaciæ,quarum duæ maiores nequaquam minori bonitate & abundantia muſti pares habentur : earum altera, quam Galliarum incolæ emarcum uocant, mediocris uini:& altera, quam longam appellant, eandemq; auaram ſordidi,nec tam largi quàm ex numero uuarum,quas prima ſpes promittit. Mi

nima

nima & optima è tribus facilime ſolio dignoſcitur: nam rotundiſsimum omnium id gerit, atq; eſt laudabilis, quòd ſiccitates maximè perfert, quòd frigora ſuſtinet, dũ tamen ſine imbribus ſit, quòd nonnullis locis etiam uinum eius in uetuſtatem diffunditur, quòd præcipuè ſola accerrimum quoq; ſolum fertilitate ſua commendat. At ſpionia dapſilis muſto & amplitudine magis uuarum, quàm numero fertilis, ut oleaginia, ut murgentina, eademq́; pompeiana, ut numiſiana, ut uenucula eademq́; ſcirpula, atq; ſticula ut nigra fregellana, ut merica, ut retica, ut omnium, quas cognouimus copioſiſsima arcelaca maior, à multis argitis falsò exiſtimata. Nam has nuper mihi cognitas pergulanam dico, & irtiolam, ſtreolamq́; non facilè aſſeuerem quo gradu habendæ ſint: quòd & ſi ſatis fœcundas ſcio, nondum tamen de bonitate uini, quod afferunt iudicare potui: unam etiã præcocem uitem nobis ante hoc tempus incognitã in græca cõſuetudine dracont ion uocitari com perimus, quæ fœcunditate iucunditate'ue arcelatæ baſilicæq́; & bituricæ comparari poſsit, generoſitate uini amineæ. Multa prætereà ſunt genera uitium, quarũ nec numerum, nec appellationes cum certa fide referre poſſumus. Neq; enim, ut ait poëta, numero comprehendere refert:

Quem qui ſcire uelit, libyci uelit æquoris idem
Diſcere quàm multæ zephiro uerſentur harenæ.

Quippe uniuerſæ regiones, regionumq́; pene ſingulæ partes habent propria uitium genera, quæ conſuetudine ſua nominant: quædam etiam ſtirpes cum locis uocabula mutauerunt, quædam propter mutationes locorũ, ſicut ſuprà diximus, etiã à qualitate ſua diſceſſerũt, ita ut dignoſci non poſsint:

poßint:ideoq; in hac ipſa Italia,*ne dicã in tam diffuſo terrarum orbe,uicinæ etiã nationes nominibus earum diſcrepant,uariantq; uocabula:quare prudẽtis magiſtri eſt eiuſmodi nomenclationis aucupio quo potiri nequeãt,ſtudioſos nõ demorari:ſed illud in totum præcipere,quod et* Celſus *ait,& ante eum* M.Cato,*Nullum genus uitium conſerendum eſſe niſi fama,nullum diutius conſeruandum niſi experimẽto probatum:atq; ubi multa inuitabunt regionis commoda, ut nobilem uitem conſeramus, generoſam requiremus,inquit* Iulius Græcinus, *ubi nihil erit, aut non multum,quod proritet, feracitatem potius ſequemur:quæ non eadẽ portione uincitur pretio quàm uincit abundantia:*Sed *de hac ſententia,quanquam & ipſe paulò antè id cenſuerim,quid tamen arcanius iudicẽ, ſuo loco mox dicam.*Propoſitum *eſt enim docere qua ratione uineæ pariter feraces & pretioſæ,fluxuræ poßint conſtitui.*

Nihil magis ruſticis conuenire,quàm uitem colere CAP. III.

N*Vnc prius quàm de ſatione uitium diſſeram, non alienum puto, uelut quoddam fundamentum iacere diſputationi futuræ,ut antè perpenſum & exploratum habeamus,an locupletet patremfamilias uinearum cultus: eſt enim penè adhuc ſuperuacuum de his cõſerendis præcipere,dum quod prius eſt nondũ concedatur, an omnino ſint habendæ.* Idq; *adeò plurimi dubitent, ut multi refugiant,& reformident talem poſitionem ruris, atque optabiliorem pratorum poſſeßionem, paſcuorumq;, uel ſyluæ cæduæ iudicent : nam de arbuſto etiam inter autores non exigua pugna fuit, abnuente* Saſerna *genus id ruris,*

ruris, Tremellio maximè probante, ſed & hanc ſententiam ſuo loco æſtimabimus. interim ſtudioſi agricolationis hoc primùm docendi ſunt, uberrimum eſſe reditum uinearum, atq; ut omittam ueterem illam felicitatem aruorum, quibus & antè iam M. Cato, & mox Terentius Varro prodidit ſingula iugera uinearum ſexcenas urnas uini præbuiſſe: id enim maximè aſſeuerat in primo libro rerum ruſticarum Varro: nec una regione prouenire ſolitum, uerùm & in Fauentino agro, & in Gallico, qui nunc Pyceno contribuitur: hæc ijs certè temporibus. Sed Nomentana regio nunc celeberrima fama eſt illuſtris, & præcipuè, quam poſſidet Seneca, uir excellentis ingenij, atq; doctrinæ, cuius in prædijs uinearum iugera ſingula culleos octonos reddidiſſe plerunq; compertum eſt: nam illa uidentur prodigialiter in noſtris Ceretanis accidiſſe, ut aliqua uitis apud te excederet uuarum numerum duorum millium, & apud me octogenæ ſtirpes inſitæ intra biennium ſeptenos culleos peræquarent, ut primæ uineæ centenas amphoras iugeratim præberent, cùm prata, & paſcua, & ſyluæ, ſi centenòs ſeſtertios in ſingula iugera efficiant, optimè domino conſulere uideantur: nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quando cùm quarto reſponderint, uix meminiſſe poſſumus. Cur ergo res infamis eſt? non quidem ſuo, ſed hominum inquit uitio Græcinus. Primùm, quòd in explorandis ſeminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo peſſimi generis pleriq; uineta conſerunt, deinde ſata non ita enutriunt, ut antè conualeſcant, ac proſiliant, quàm retorreſcant, ſed & ſi fortè adoleuerint, negligenter colunt. Iam illud à principio nihil referre cen-

ſent, quem locum conſerant, immo etiam ſeligunt deterrimam partem agrorum, tanquam ſola ſit huic ſtirpi maximè terra idonea, quæ nihil aliud ferre poßit. Sed ne ponendi quidem rationem, aut perſpiciunt, aut perſpectam exequuntur: tum etiam dotem, id eſt, inſtrumentum raró uineis præparant, cùm ea res ſi omißa ſit, plurimas operas, nec minus arcam patrisfamiliâs ſemper exhauriat. Fructum uerò pleriq; quàm uberrimum præſentem conſectantur, nec prouident futuro tempori, ſed quaſi planè in diem uiuant, ſic imperant uitibus, & eas ita multis palmitibus onerant, ut poſteritati non conſulant. Hæc omnia uel certè plurima ex his cùm commiſerint, quiduis malunt, quàm ſuam culpam confiteri: queruntúrq; non reſpondere ſibi uineta, quæ uel per auaritiam, uel inſcitiam, uel per negligentiam perdiderunt. At ſiqui cum ſcientia ſociauerint diligentiam, non ut ego exiſtimo tricenas uel quadragenas certè, ſed ut Græcinus minimum computans, licet, inquit, amphoras uicenas percipient ex ſingulis iugeribus, omneis iſtos, qui fœnum ſuum, & olera amplexantur, incremento patrimonij facilè ſuperabunt: nec in hoc errat, quippe ut diligens ratiocinator calculo poſito uidet id genus agricolationis maximè rei familiari conducere. Nam ut amplißimas impenſas uineæ poſcant, non tamen excedunt ſeptem iugera unius operam uinitoris, quem uulgus quidem parui æris, uel de lapide noxium poſſe comparari putat: ſed ego plurimorum opinioni diſſentiens, pretioſum uinitorem in primis eſſe cenſeo, iſq; licet ſit emptus ſex, uel potius ſeſtertijs octo millibus, cùm ipſum ſolum ſeptem iugerum totidem millibus

bus numerorum partum, uineasq́; cum ſua dote, id eſt, cum pedamentis, & uiminibus binis millibus in ſingula iugera poſitas duco. Fit tum in aſſem conſummatum pretium ſeſtertiorum XXIX. millium. Huc accedunt ſemiſſes uſurarum ſeſtertia tria millia, & quadringenti octoginta numi biennij temporis, quo uelut infantia uinearum ceſſat à fructu. Fit in aſſem ſumma ſortis, & uſurarum XXXII. millium quadringentorum LXXX. numorum. quod quaſi nomen ſi, ut fœnerator cum debitore, ita ruſticus cum uineis ſuis fecerit, eius ſummæ, ut in perpetuum prædictam uſuram ſemißium dominus conſtituat, percipere debet in annos ſingulos mille ſeptingentos quadraginta ſeſtertios numos, qua computatione uincit tamen reditus VII. iugerum ſecundum opinionem Græcini, uſuram trium millium quadringentorum octoginta numorum. Quippe, ut deterrimi generis ſint uineæ, tamen ſi cultæ ſingulos utiq; culleos uini, ſingula earum iugera peræquabunt: utq́; trecentis numis quadragenæ urnæ ueneant, quod minimum pretium eſt annonæ, conſumant tamen ſeptem cullei ſeſtertia duo millia, & centum numos: ea porrò ſumma excedit uſuram ſemißium: atq; hic calculus quem poſuimus, Græcini rationem continet: ſed nos extirpanda uineta cenſemus, quorum ſingula iugera minus, quàm ternos culleos præbent, & adhuc tamen ſic computauimus, quaſi nullæ ſint uiuiradices, quæ de paſtinato eximantur: cùm ſola ea res omnem impenſam terreni pretio ſuo liberet, ſi modò non prouincialis, ſed Italicus ager eſt: neque id cuiquam dubium eſſe debet, cùm & noſtram, & Iulij Attici rationem diſpexerit. Nos iam enim

vide Sozi
l. i. si hære
item si rnp
ad. l. falc
iiij. et. v.

uicena millia malleolorum per uineæ iugerum inter ordines pangimus. Ille minus quatuor millibus deponit, cuius ut uincat ratio, nullus tamen uel iniquiſſimus locus non maiorem quæſtum reddet, quàm acceperit impenſam. Sit quidẽ, ut cultoris negligentia ſex millia ſeminum intereant, reliqua tamen decem millia tribus millibus numorum libenter, & cum lucro redemptor emerit, quæ ſumma tertia parte ſuperat duo millia ſeſtertia, quanti cõſtare iugerum uinearum prædiximus: quanquàm noſtra cura in tantum iam proceſſit, ut nõ inuiti ſeſtertijs ſexcentis numis, ſingula millia uiuiradicis à me ruſtici mercentur. Sed uix iſtud alius præſtiterit: nam nec quiſquam nobis facilè crediderit, tantam in agellis eſſe noſtris abundantiã uini, quantam tu Siluine nouiſti. Mediocre itaq;, uulgatumq́; pretium uiuiradicis poſui, quò celerius nullo diſſentiente perduci poſſent in noſtram ſententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidant. Siue ergo paſtinationis reditus, ſeu futurarum ſpes uindemiarum cohortari nos debet ad poſitionem uinearum, quas cùm docuimus rationis eſſe conſerere, nunc inſtitutionis earum præcepta dabimus.

Quæ obſeruare debet, qui uineas inſtituit. CAP. IIII.

CVi uineta facere cordi eſt, præcipuè caueat, ne alienæ potius curæ, quàm ſuæ credere uelit, ne'ue mercetur uiuiradicem. Sed genus ſurculi probatiſſimum domi conſerat, faciatq́; uitiarium, ex quo poſſit agrum uineis ueſtire: nam quæ peregrina ex diuerſa regione ſemina tranſferuntur, minus ſunt familiaria noſtro ſolo, quàm uernacula: eoq; uelut alienigena reformidant mutatam cœli, lociq; poſi

tiq; poſitionem. Sed nec certam generoſitatis fidem pollicentur, cùm ſit incertum, an is, qui conſeruerit ea, diligenter exploratum, probatumq; genus ſurculi depoſuerit. Quamobrem biennij ſpatium longum eſſe minimè exiſtimandum eſt, intra quod utique tempeſtiuitas ſeminum reſpondet, cùm ſemper, ut dixi, plurimum retulerit exquiſiti generis ſtirpem depoſuiſſe. Poſt hæc deinde meminerit accuratè locum uineis eligere, de quo cùm iudicauerit, maximam diligentiam ſciat adhibendam paſtinationi: quam cùm peregerit, non minore cura uitem conſerat: & cùm ſeruerit, ſumma ſedulitate culturæ ſeruiat: id enim quaſi caput & columen eſt impenſarum, quoniam in eo conſiſtit, melius an ſegnius terræ mandauerit paterfamiliâs pecuniam, quàm in otio tractare. Igitur unumquodq; eorum, quæ præpoſui, ſuo iam proſequar ordine.

Quali ſolo, & quomodo uitiarium faciendum ſit. CAP. V.

Vitiarium neq; ieiuna terra, neq; uliginoſa faciendum eſt: ſuccoſa tamen, & mediocri potius, quàm pingui, tametſi ferè omnes autores huic rei lætiſsimum locum deſtinauerunt. Quod ego minimè reor eſſe pro agricola: nam depoſitæ ſtirpes ualido ſolo, quamuis celeriter comprehendant, atque proſiliant, tamen cùm ſint uiuiradices factæ prius, quàm transferantur, retorreſcunt, nec adoleſcere queunt. Prudentis autem coloni eſt ex deteriori terra potius in meliorem, quàm ex meliore in deteriorem transferre. Propter quod mediocritas in electione loci maximè probatur, quoniam in confinio boni, maliq; poſita eſt. Siue enim poſtmodum neceſſitas poſtulauerit

uerit tempeſtiua ſemina ieiuno ſolo committere, non magnam ſentient differentiam, cùm ex mediocri terra in exilem translata ſunt, ſiue lætior ager conſerendus eſt, longè celerius in ubertate coaleſcunt. Rurſus tenuiſsimo ſolo uitiarium facere minimè rationis eſt, quoniam malleolorum pars maior deperit, & quæ ſupereſt tardè fit idonea translationi. Ergo mediocris, & modicè ſiccus ager uitiario eſt aptiſsimus, isq́; bipalio prius ſubigi debet, quæ eſt altitudo paſtinationis, cùm in duos pedes, & ſemiſſem conuertitur humus, ac deinde tripedaneis relictis ſpatijs, per quæ ſemina excolantur, in ſingulis ordinibus, qui ducenos quadragenos pedes obtinent, ſexcenteni malleoli pangendi ſunt: is numerus conſumat per totum iugerum ſeminum millia quatuor & uiginti. Verùm hanc curam præuenit inquiſitio, & electio malleolorum: nam ut ſæpe iam retuli, quaſi fundamentum eſt prædictæ rei, probatiſsimum genus ſtirpis deponere.

Qualis, & ex quibus partibus uitis malleolus legendus ſit. CAP. VI.

SEd electio dupliciter facienda eſt: non enim ſolùm fœcundam eſſe matrem ſatis eſt, ex qua ſemina petuntur, ſed adhibenda ratio eſt ſubtilior, ut ex his partibus trunci ſumantur, quæ & genitales ſunt, & maximè fertiles. Vitis autem fœcunda, cuius progeniem ſtudemus ſubmittere, non tantum debet eò æſtimari, quòd uuas complures exigit: poteſt enim trunci uaſtitate id accidere, & frequentia palmitum, nec tamen eam feracem dixerim, cuius ſingulæ uuæ in ſingulis ſarmentis conſpiciuntur, ſed ſi per unumquenq; pampinum maior numerus,

merus uuarum dependet, ſi ex ſingulis gemmis compluribus materijs cum fructu germinat: ſi deniq; etiam è duro uirgam cum aliquibus racemis citat, ſi etiam nepotum fructu, grauida eſt, ea ſine dubitatione ferax deſtinari debet legendo malleolo. Malleolus autem nouellus eſt, palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusq; à ſimilitudine rei, quòd in ea parte, quæ deciditur ex uetere ſarmento prominens utrinque malleoli ſpeciem præbet. Hunc ex fœcundiſsima ſtirpe legendum cenſemus omni tempore, quo uineæ putantur, ac ſuper terram gemmis tribus, uel quatuor extantibus diligenter obruendum loco modicè humido non uliginoſo, dum tamen antiquiſsimum ſit conſiderare, ne uitis, ex qua is ſumitur, ancipitem floris habeat euentum, ne difficulter acinus ingrandeſcat, ne aut præcoquem, aut ſeræ maturitatis fructum afferat: nam illa uolucribus, hæc etiam tempeſtatibus hyemis infeſtatur. Tale porrò genus non una comprobatur uindemia: poteſt enim uel anni prouentu, uel alijs de cauſis etiam naturaliter infœcunda uitis ſemel exuberare. Sed ubi plurium uelut emeritis annorum ſtipendijs fides ſurculo conſtitit, nihil dubitandum eſt de fœcunditate: nec tamen ultra quadriennium talis extenditur inquiſitio: id enim tempus ferè uirentium generoſitatem declarat, quo ſol in eandem partem ſigniferi per eoſdem numeros redit, per quos curſus ſui principium cœperat, quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum ſexagintaunius ἀποκατάστασιν uocant ſtudioſi rerum cœleſtium.

Quomodo fœcunditatem uitis explores. CAP. VII.

SEd certum habeo, P. Siluine, iamdudum te tacitum requirere, cuius generis ſit iſta fœcunda uitis, quam nos tam accuratè deſcribimus, ac ne de ijs aliqua ſignificetur, quæ uulgò non habentur feraciſſimæ: plurimi nanq; bituricam, multi ſpioniam, quidam baſilicam, nonnulli arcelacam laũdibus efferunt. Nos quoque hæc genera non fraudamus teſtimonio noſtro, ſunt enim largiſſimi uini: ſed propoſuimus docere uineas eiuſmodi conſerere, quæ nec minus uberes fructus prædictis generibus afferant, & ſint pretioſi ſaporis, uelut aminei, uel certè non procul ab eo guſtu: cui noſtræ ſententiæ ſcio penè omnium agricolarum diuerſam eſſe opinionem, quæ de amineis inueterata longo iam tempore conualuit, tanquam natali & ingenita ſterilitate laborantibus, quò magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmanda ratio eſt, quæ deſidia, nec minus imprudentia colonorum damnata, & uelut ignorantiæ tenebris obcæcata luce ueritatis caruit. Quare non intempeſtiuum eſt nos ad ea præuerti, quæ uidentur hunc publicum errorem corrigere poſſe.

Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo, quod uineis deſtinaueris. CAP. VIII.

IGitur ſi rerum naturam P. Siluine, uelut acrioribus mentis oculis intueri uelimus, reperiemus parem legem fœcunditatis eam dixiſſe uirentibus, atque hominibus, cæterisq; animalibus, nec ſic alijs nationibus, regionibus'ue proprias tribuiſſe dotes, ut alijs in totum ſimilia munera denegaret: quibuſdam gentibus numeroſam progenerandi ſobolem dedit, ut Aegyptijs, & Afris, quibus gemini partus familiares, ac penè ſolennes ſunt: ſed & Itali

ci

lici generis eſſe uoluit eximiæ fœcunditatis Albanas Curiatiæ familiæ trigeminorum matres. Germaniam decorauit altißimorum hominum exercitibus, ſed & alias gentes non in totum fraudauit præcipuæ ſtaturæ uiris. Nam & M. Tullius Cicero teſtis eſt Romanum fuiſſe ciuem Næuium Pollionem pede longiorem quàm quenquam longißimũ: & nuper ipſi uidere potuimus in apparatu pompæ Circenſium ludorum Iudææ gentis hominem proceriorem celſißimo Germano. Tranſeo ad pecudes. Armentis ſublimibus inſignis Meuania eſt, Liguria paruis. Sed & Meuaniæ bos humilis, & Liguriæ nonnunquam taurus eminentis ſtaturæ conſpicitur. India perhibetur molibus ferarum mirabilis, pari tamen in hac terra uaſtitate beluas progenerari quis neget? cum intra mœnia noſtra natos animaduertamus elephantos. Ad genera frugum redeo. Myſiam, Libyamq́; largis aiunt abundare frumentis, nec tamen Appulos, Campanosq́; agros opimis defici ſegetibus. Tmolon, & Corycion florere croco. Iudæam et Arabiam pretioſis odoribus illuſtrem haberi, ſed nec noſtram ciuitatem prædictis egere ſtirpibus, quippe cum pluribus locis urbis, iam caſiam frondentem conſpicimus, iam turéam plantam, florentesq; hortos myrrha & croco. His tamẽ exemplis nimirum admonemur curæ mortalium obſequentißimam eſſe Italiam, quæ penè totius orbis fruges, adhibito ſtudio colonorum, ferre didicerit: quo minus addubitamus de eo fructu, qui uelut indigena, peculiarisq́; et uernaculus eſt huius ſoli. Neq; enim dubium eſt maßici, ſurrẽtiniq́;, & albani, atq; cecubi agri uites omnium, quas terra ſuſtinet, in nobilitate uini principes eſſe.

Quomodo Amineas feraces facias. CAP. IX.

FOecunditas ab his forſan deſideratur, ſed & hæc adiuuari poteſt cultoris induſtria: nam ſi, ut paulò antè retuli, benigniſsima rerum omnium parens natura quaſq; genteis atq; terras ita muneribus proprijs ditauit, ut tamen cæteras non in uniuerſum ſimilibus dotibus fraudaret: cur eam dubitemus etiam in uitibus prædictam legem ſeruaſſe? ut quamuis earum genus aliquod præcipuè fœcundum eſſe uoluerit, tanquam bituricum, aut baſilicum, non tamen ſic amineum ſterile reddiderit, ut ex multis millibus eius ne pauciſsimæ quidem uites fœcundæ, tanquam in Italicis hominibus Albanæ illæ ſorores reperiri poſsint. Id autem cum ſit ueriſimile, tum etiam uerum eſſe nos docuit experimentum, cum & in Ardeatino agro, quem multis temporibus ipſi antè poſſedimus, & in Carſeolano, itemq; in Albano generis aminei uites huiuſmodi notæ habuerimus, numero quidem perpaucas, uerum ita fertiles, ut in iugo ſingulæ ternas urnas præberent, in pergulis autem ſingulæ denas amphoras peræquarent. Nec incredibilis debet in amineis hæc fœcunditas uideri: nam quemadmodum Terentius Varro, & ante eum M. Cato poſſent affirmare, ſexcentenas urnas priſcis cultoribus ſingula uinearum iugera fudiſſe, ſi fœcunditas amineis defuiſſet? quas plerunque ſolas antiqui nouerant, niſi putamus ea quæ nuper, ac modò planè longinquis regionibus accerſita notitiæ noſtræ ſunt tradita, biturici generis, aut baſilici uineta eos coluiſſe, cum uetuſtiſsimas quaſque uineas adhuc exiſtimemus amineas. Siquis ergo tales, quales paulò antè poſſediſſe me retuli, amineas pluribus

pluribus uindemijs exploratas notet, ut ex his malleolos feraciſsimos eligat, poſſet is pariter generoſas uineas & uberes efficere: nihil enim dubium eſt, quin ipſa natura ſobolem matri ſimilem eſſe uoluerit. Vnde etiam paſtor ille in Bucolicis ait.

Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos
Noram.

Vnde ſacrorum certaminum ſtudioſi perniciſsimarum quadrigarum ſemina, diligenti obſeruatione cuſtodiunt, & ſpem futurarum uictoriarum concipiunt propagata ſobole generoſi armenti: nos quoque pari ratione uelut olympionicarum equarum, ita feraciſsimarum aminearum ſeminibus electis largæ uindemiæ ſpem capiamus: neque eſt quod temporis tarditas quenquam deterreat, nam quidquid moræ eſt, in exploratione ſurculi abſumitur. Cæterum cum fœcunditas uitis comprobata eſt, celerrime inſitionibus ad maximum numerum perducitur, eius rei teſtimonium tu præcipuè Publi Siluine perhibere nobis potes, cum pulchre memineris à me duo iugera uinearum intra tempus biennij ex una præcoque uite, quam in Ceretano tuo poßides, inſitione facta conſummata. Quemnam igitur exiſtimas uitium numerum intra tantundem temporis interſeri poſſe duorum iugerum malleolis, cum ſint ipſa duo iugera unius uitis progenies? quare ſi, ut dixi, laborem & curam uelimus adhibere, facilè prædicta ratione tam feraces aminei generis uineas conſtituemus, quàm biturici, aut baſilici, tantum retulerit, ut in transferendis ſeminibus ſimilem ſtatum cœli, lociq́;, & ipſius uitis habitum obſeruemus, quoniam

peruenerit, ibi conſiſtit, atque conſumitur. Vnde etiam materiæ uehementiſſimæ reperiuntur aut in capite uitis, aut in crure uicino radicibus: ſed & eæ ſtirpes, quæ è duro citantur, duplici ex cauſa probatæ ſunt, quòd à fœtu uacant, quodq́; ex proximo terræ integro atque illibato ſucco aluntur; & illæ fertiles ac firmæ, quia è tenero prorepunt, & quidquid, ut ſuprà dixi, ad eas alimenti peruenit, indiuiduum eſt. Mediæ ſunt macerrimæ, quia tranſcurrit hinc parte aliqua interceptus, illinc à ſe tractus humor. Non debet igitur ultimum flagellum quaſi fœcundum obſeruari, etiamſi plurimum afferat, ſiquidem loci ubertate in fructum cogitur: ſed id ſarmentum quod media uite ſitum, non importuna quidem parte deficit, ac numeroſo fœtu benignitatem ſuam oſtendit. Hic ſurculus translatus rarius degenerat, cum ex deteriore ſtatu meliorem ſortitur; ſiue enim paſtinato deponitur, ſiue trunco inſeritur, largioribus ſatiatur alimentis, quàm prius, cum eſſet in egeno. Itaque cuſtodiemus, ut à prædictis locis, quos humoroſos ruſtici uocant, ſemina legamus, tamen quæ attuliſſe fructum antea animaduerterimus: nam ſi fœtu uacua ſint, quamuis laudabilem partem uitis nihil cenſemus ad feracitatem conferre malleolo: quare uitioſiſſima eſt eorum agricolarum opinio, qui minimum referre credunt, quot uuas ſarmentum habuerit, dum ex uite fertili legatur, & non ex duro trunco enatum, quod pampinarium uocant. Hæc autem opinio, quæ orta eſt ex inſcitia ſeminum eligendorum, primum parum fœcundas uineas, deinde etiam nimis ſteriles reddit. Quis enim omnino iam per tam longam ſeriem

anno

annorum agricolæ malleolum legenti præcepit ea quæ paulò antè retulimus? Immo quis non imprudentiſsimum quenque, & eum, qui nihil aliud operis facere ualeat, huic negotio delegat? Itaq; ex hac conſuetudine ueniunt imprudentiſsimi,ad rem maximè neceſſariam,deinde etiam infirmiſsimi: nam & inutiliſsimus quiſque, ut dixi, qui nullum alium laborem ferre queat, huic officio applicatur. Is porrò etiam ſi quam ſcientiam eligendi malleoli habet,eam propter infirmitatem diſsimulat, aut ſeponit: & ut numerum,quem uillicus imperauit, explere poſsit, nihil curioſe, nihil religioſe adminiſtrat: unumq́; eſt ei propoſitum peragere operis ſui penſum, cum tamen & ut ſciat, & quod ſcit exequatur,hoc ſolum præceptum à magiſtris accepit, ne pampinariam uirgam deplantet, cætera omnia ut ſeminibus contribuat. Nos autem primum rationem ſecuti, nunc etiam longi temporis experimentum, non aliud ſemen eligimus, nec frugiferum eſſe ducimus, niſi quod in parte genitali fructum attulerit. Nam illud quidem, quod loco ſterili lætum, robuſtumq́; ſine fœtu proceſsit, fallacem fœcunditatis imaginem præfert, nec ullam generandi uim poſsidet. Id procul dubio uerum eſſe ratio nos admonet, ſi modò ut in corporibus noſtris propria ſunt officia cuiuſque membri,ſic & frugiferarum ſtirpium partibus propria munia. Videmus hominibus inſpiratam uelut aurigam rectricemq́; membrorum animam, ſenſusq́; iniectos ad ea diſcernenda, quæ tactu, naribus, auribusq́;, & oculis indagantur,pedes ad greſsum compoſitos, brachia ad complexum:ac ne per omnes uices miniſteriorum uagetur inſolen

ſolen

ſolenter oratio, nihil aures agere ualent quod eſt oculorum, nihil oculi quod aurium, nec generandi quidem data eſt facultas manibus aut plantis, ſed quod hominibus ignotum uoluit eſſe genitor uniuerſi uentre protexit, ut diuina præditus ratione rerũ æternus opifex, quaſi quibuſdam ſecretis corporis in arcano atq; operto ſacra illa ſpiritus elementa cum terrenis primordijs miſceret, atque hanc animantis machinæ ſpeciem effingeret. Hac lege *pecudes, ac uirgulta progenuit, hac uitium genera figurauit, quibus eadem ipſa mater ac parens primum radices uelut fundamenta quædam iecit, ut ijs quaſi pedibus inſiſteret.* Truncum *deinde ſuperpoſuit uelut quandam ſtaturam corporis, & habitus: mox ramis diffudit quaſi brachijs.* Tum *caules & pampinos elicuit, uelut palmas, eorumq́; alios fructu donauit, alios fronde ſola ueſtiuit ad protegendos tutandosq́; partus.* Ex *his igitur, ut ſuprà diximus, ſi non ipſa membra genitalia conceptu atq; fœtu grauida, ſed tanquam tegmina & umbracula eorum, quæ fructibus uidua ſunt, legerimus, umbræ ſcilicet non uindemiæ laborabimus.* Quid *ergo eſt cur quamuis non ſit è duro pampinus, ſed è tenero natus, ſi tamen orbus eſt, etiam in futurum quaſi ſterilis damnatur à nobis?* Modò *enim diſputatio noſtra colligebat unicuiq; corporis parti proprium eſſe attributũ officium, quod ſcilicet ei conuenit, ut malleolo quoq;, qui opportuno loco natus eſt, fœcũditatis uis adſit, etiam ſi interim ceſſet à partu.* Nec *ego abnuerim in hoc me inſtitiſſe argumentari: ſed & illud maximè profiteor, palmitem, quamuis frugifera parte enatum, ſi fructũ non attulerit, ne uim quidem fœcunditatis habere:*

nec

nec hoc illi ſententiæ repugnat. Nam & homines quoſdam non poſſe generare, quãuis omnium membrorum numero conſtante, manifeſtum eſt, ne ſit incredibile, ſi genitali loco uirga nata fructu careat, carituram quoq; eſſe fœtu. Itaque ut ad conſuetudinem agricolarum reuertar, eiuſmodi ſurculos, qui nihil attulerint, ſpadones appellant, quod non facerent, niſi eos ſuſpicarentur inhabiles frugibus, quæ & ipſa appellatio rationem mihi ſubiecit non eligendi malleolos, quamuis probabili parte uitis enatos, ſi fructum non tuliſſent: quanquàm & hos ſciam non in totum ſterilitate affectos: nam confiteor pampinarios quoque cum è duro prorepſerint, tempore anni ſequentis acquirere fœcunditatem, & ideo in reſecem ſubmitti, ut progenerare poßit. Verum eiuſmodi partum comperimus, non tam ipſius reſecis, quàm materni eſſe muneris. Nam quia inhæret ſtirpi ſuæ, quæ eſt natura ferax, miſtus adhuc parentis alimentis, & fœcundi partus ſeminibus, ac uelut altricis uberibus eductus, paulatim fructum ferre condiſcit. At quæ citra naturæ quandam pubertatem, immatura atque intempeſtiua planta direpta trunco, uel terræ, uel etiam ſtirpi reciſæ inſeritur, quaſi puerilis, ætas ne ad coitum quidem, nedum ad conceptum habilis uim generandi uel in totum perdit, uel certè minuit. Quare magnopere cenſeo in eligendis ſeminibus adhibere curam, uti fructuoſa parte uitis palmites legamus eos, qui futuram fœcunditatem iam toto fructu promittunt. Nec tamen contenti ſimus ſingulis uuis, maximeq; probemus eos, qui numeroſißimis fœtibus conſpiciuntur. An non opilionem laudabimus ex ea matre ſobolem

bolem propagantem, quæ geminos enixa ſit, & capra=rium ſummittentem fœtus earum pecudum, quæ trige=mino partu commendantur? uidelicet quaſi ſemper ſit pa=rentum fœcunditati proles reſponſura, & nos ſequamur in uitibus hanc ipſam rationem, tanto quidem magis, quòd compertum habeamus naturali quadam malignitate deſciſcere interdum, quamuis diligenter probata ſemina, idq; nobis poëta uelut ſurdis ueritatis indulget dicendo,

Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret, ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.

Quod non tantùm de ſeminibus leguminum, ſed in totam agricolationis rationem dictum eſſe intelligendum eſt. Si modò longi temporis obſeruatione comperimus, quod cer=tè comperimus, eum malleolum, qui quatuor uuas tulerit, deputatum, & in terram depoſitum à fœcunditate materna ſic degenerare, ut interdum ſingulis, nonnunquam etiam binis uuis minus afferat. Inquantum autem cenſemus de=fecturos eos, qui binos, aut ferè ſingulos fœtus in matre tulerint, cùm etiam feraciſſimi translationem ſæpe reformi dent: itaque huius rationis demonſtratorem magis eſſe me, quàm inuentorem, libenter profiteor, nequis exiſtimet frau dari maiores noſtros laude merita: nam id ipſum cenſuiſſe eos non dubium eſt, quamuis nullo alio ſit ſcripto proditũ, exceptis quæ retulimus metris Vergilij. Et hic tamen ut de ſeminibus leguminum præcipiatur. Cur enim aut è duro na tam uirgam, aut etiã ex fœcundo malleolo, quem ipſi pro=baſſent, deciſam ſagittam repudiabãt, ſi nihil intereſſe dice

 bant,

bant, ex quo loco ſemina legerentur? Nunc quia uim fœcunditatis certis quaſi membris ineſſe non dubitabant, idcirco pampinarium, & ſagittam uelut inutiles ad deponendum prudentiſsimè damnauerunt. Quod ſi ita eſt, nihil dubium eſt multo magis ab his improbatum eſſe etiam illum palmitem, qui frugifero loco natus, fructum non attuliſſet. Nam, ſi ſagittam, id eſt, ſuperiorem partem malleoli, uituperandam cenſebant, cùm eſſet eadem pars ſurculi frugiferi, quanto magis uel ex optima uitis parte natum flagellum, ſi eſt ſterile improbatum ab his, ratio ipſa declarat? Niſi tamen (quod eſt abſurdum) crediderunt id translatum, & abſciſſum à ſua ſtirpe, deſtitutumq́; materno alimento, frugiferum, quod in ipſa matre nequam fuiſſet. Atq; hæc & forſitan pluribus dicta ſunt, quàm exigebat ratio ueritatis, minus tamen multis, quàm poſtulabat prauè detorta, & inueterata opinio ruſticorum.

Quæ ſpectandæ qualitates in eo ſolo, quod uineæ deſtinaueris. CAP. XI.

Nunc ad reliquum ordinem propoſitæ diſputationis redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam paſtinationis officium, ſi tamen antè de qualitate ſoli conſtiterit, nam eum quoq; plurimum & bonitati, & largitati frugum conferre nihil dubium eſt, ac prius, quàm ipſum perſpiciamus, illud antiquiſsimũ cenſemus, rudem potius eligendum agrum, ſi ſit facultas, quàm ubi fuerit ſeges, aut arbuſtum: nam de uinetis, quæ longo ſitu exoleuerunt, inter omnes autores cõſtitit, peſsima eſſe ſi reſerere uelimus, quòd & inferius ſolum pluribus radicibus ſit impeditum, ac uelut irretitum, & adhuc non amiſerit uirus, & cariem illam

uetuſta

uetuſtatis, quibus hebetata quaſi aliquibus uenenis humus torpeat. Quam ob cauſam ſylueſtris ager præcipuè eſt eligendus, qui etiam ſi frutetis, aut arboribus obſeſſus eſt, facilè extricatur, quòd ſuapte natura quæcunq; gignuntur, non penitus, nec in profundum radices agunt, ſed per ſummum terræ diſpergunt, atq; deducunt, quibus ferro reciſis, atq; extirpatis, parum, quod ſupereſt, inferioris ſoli raſtris licet effodere, & in fermentum congerere, atque componere: ſi tamen rudis terra non ſit, proximum eſt uacuum arboribus aruum: ſi nec hoc eſt, rariſſimum arbuſtum, uel oliuetum quod non fuerit maritum, uineis deſtinatur. Vltima eſt, ut dixi, conditio reſtibilis uineæ: nam ſi neceſſitas facere cogit, prius quicquid eſt reſiduæ uitis extirpari debet: deinde totum ſolum ſicco fimo, aut, ſi id non ſit, alterius generis quamrecentiſſimo ſtercorari, atque ita conuerti, & diligentiſſimè refoſſas omnes radices in ſummum regeri, atque comburi. Tunc rurſus uel ſtercore uetuſto, quia non gignit herbas, uel de uepribus egeſta humo paſtinatum largè contegi. At ubi pura noualia arboribus ſunt libera, conſyderandum eſt antè, quàm paſtinemus, ſurcularis, nec'ne ſit terra: idq́; facilimè exploratur per ſtirpes, quæ ſua ſponte proueniunt. Neq; enim eſt ullum tandiu uiduum ſolum uirgultis, ut non aliquos ſurculos progeneret tanquam pyros ſylueſtres, & prunos, uel rubos certè. Nam hæc quamuis genera ſpinarum ſint, ſolent tamen fortia, & læta, & grauida fructu conſurgere. Igitur ſi non retorrida, & ſcabra, ſed leuia, & nitida, & prolixa, fœcundáq; uiderimus, eam intelligemus eſſe terram ſurcularem. Sed hoc in totum ad illud,

quod uineis præcipuè eſt idoneum, propriè conſyderandum, ut prius retuli, ſi facilis eſt humus, & modicè reſoluta, quam diximus pullam uocitari, nec quia ſola ea, ſed quia ſit habilis maximè uinetis. Quis enim uel mediocris agricola neſciat etiam duriſsimum tophum, uel carbunculum, ſimulatq; ſunt confracti, & in ſummo regeſti tempeſtatibus, gelu'ue, nec minus æſtiuis putreſcere caloribus, ac reſolui, eoſq́; pulcherrimè radices uitium per æſtatem refrigerare, ſuccumq́; retinere? quæ res alendo ſurculo ſunt accommodatiſsimæ. Similiquoque de cauſa probari ſolutam glaream, calculoſumq́; agrum, & mobilem lapidem, ſi tamen hæc pingui glebæ permiſta ſunt, nam eadem ieiuna maximè culpantur. Eſt autem (ut mea fert opinio) uineis amicus etiam ſilex, cui ſuperpoſitum eſt modicum terrenum, quia frigidus, & tenax humoris per ortum caniculæ non patitur ſitire radices. Higinius quidem ſecutus Tremellium præcipuè montium ima, quæ à uerticibus defluentem humum receperint, uel etiam ualles, quæ fluminum alluuie, & inundationibus concreuerint, aptas eſſe uineis aſſeuerat, me non diſſentiente. Cretoſa humus utilis habetur uiti, nam per ſe ipſa creta, qua utuntur figuli, quamq́; nonnulli argillam uocant, inimiciſsima eſt: nec minus ieiunus ſabulo, & quicquid, ut ait Iulius Atticus, retorridum ſurculum facit. Id autem ſolum uel uliginoſum eſt, uel ſalſum, uel amarum, & uel ſiticuloſum, & peraridum. Nigrum tamen, & rutilum ſabulonem, qui ſit humidæ terræ permiſtus, probauerũt antiqui, nam carbunculoſum agrum, niſi ſtercore iuues, macras uineas efficere dixerunt. Grauis eſt rubrica, ut idem Atticus ait,

ait, & ad comprehendendum radicibus iniqua. Sed alit eadem uitem, cùm tenuit, uerùm eſt in opere difficilior, quòd neq; humentē fodere poßis, quòd ſit glutinoſißima, nec nimium ſiccam, quia ultra modum prædura.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra uineali. CAP. XII.

SEd *ne nunc per infinitas terreni ſpecies euagemur, non intempeſtiuè commemorabimus* Iulij *Græcini con ſcriptam uelut formulam, ad quam poſita eſt limitatio terræ uinealis.* Idem *enim* Græcinus *ſic ait:* E*ſſe aliquam terram calidam, uel frigidam, humidam, uel ſiccam, raram, uel denſam, leuem, aut grauem, pinguem, aut macram: ſed neque nimium calidum ſolum poſſe tolerare uitem, quia inurat, neq; prægelidum, quoniam uelut ſtupentes, & congelatas radices nimio frigore moueri non ſinat, neque humidum, quoniam cùm ſe promunt uites, modico tepore euocant humorem terræ iuſto maiorem; qui putrefacit depoſita ſemina.* Rur*ſus nimiam ſiccitatem deſtituere plantas dicit naturali alimento, aut in totum necare, aut ſcabras, & retorridas facere.* Per*denſam humum cœleſteis aquas non ſorbere, nec facilè perflari, facilimè perrumpi, & præbere rimas, quibus ſol ad radices ſtirpium penetret: eademq; uelut conclauſa, & coarctata ſemina comprimere, atq; ſtrangulare.* R*aram ſupra modum uelut per infundibulum tranſmittere imbres, & ſole, ac uento penitus ſiccari, atq; exareſcere.* G*rauem terram uix ulla cultura uincibilem, leuem uix ulla ſuſtineri, pinguißimam, & lætißimam luxuria, macram, ac tenuem ieiunio laborare.* O*pus eſt, inquit, inter has tam diuerſas inæqualitates ma*

gno temperamento, quod in corporibus quoq; noſtris deſyderatur, quorum bona ualetudo calidi, & frigidi, humidi, & aridi, denſi, & rari, certo, & quaſi examinato modo continetur. Nec tamen hoc temperamentum in terra, quæ uineis deſtinetur, pari momento libratum eſſe debere ait, ſed in alteram partē propenſius, ut calidior terra ſit, quàm frigidior, ſiccior quàm humidior, rarior quàm denſior, & ſiqua ſunt his ſimulia, ad quæ contemplationem ſuam dirigat, qui uineas inſtituet: quæ cuncta (ſicut ego reor) magis proſunt, cùm ſuffragatur etiam ſtatus cœli, cuius regionem, quam ſpectare debeant uineæ, uetus eſt diſſenſio, Saſerna maximè probante ſolis ortum, mox deinde meridiē, tum occaſum, Tremellio Scrofa præcipuam poſitionē meridianā cenſente, Verglio de induſtria occaſum ſic repudiante,

Ne'ue tibi ad ſolem uergant uineta cadentem.

Democrito, & Magone laudantibus cœli plagam ſeptentrionalem, quia exiſtiment ei ſubiectas feraciſſimas fieri uineas, quæ tamen bonitate uini ſuperentur. Nobis in uniuerſum præcipere optimum uiſum eſt, ut in locis frigidis meridiano uineta ſubijciantur, tepidis orienti aduertantur, ſi tamen non infeſtabuntur auſtris, euriſq́;, uelut oræ maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis uentis fuerint obnoxiæ, melius aquiloni, uel fauonio committentur, nam feruentibus prouincijs, ut Aegypto, & Numidia, uni ſeptentrioni rectius opponentur, quibus omnibus diligenter exploratis, tum demum paſtinationem ſuſcipiemus.

Quomodo terra paſtinetur. CAP. XIII.

EIus autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum etiam prouincialibus tradenda eſt, quoniam in

longin

longinquis, & remotis regionibus iſtud genus uertendi, & ſubigendi agri minimè uſurpatur, ſed aut ſcrobibus, aut ſulcis uineæ plerunq; conſeruntur. Scrobibus uineta ſic ponuntur. Quibus uitem mos eſt ſcrobibus deponere, ferè per tres longitudinis pedes, perq́; duos in altitudinem, cauato ſolo quantum latitudo ferramenti patitur, malleolos utrinq; iuſta latera foßarum conſternunt, & aduerſis ſcrobium frontibus curuatos erigunt, duabuſq́; gemmis ſupra terram eminere paßi repoſita humo cætera coæquant, quæ faciunt in eadem linea intermißis totidem pedum ſcamnis, dum peragant ordinem. Tum deinde relicto ſpatio prout cuiq; mos eſt uineas colenti, uel aratro, uel bidente, perſequentes ordinem inſiſtunt. Et ſi foſſore tantum terra uerſetur, minimum eſt quinq; pedum interordinium, ſeptem maximum: ſin bubus, & aratro, minimum eſt ſeptem pedum, ſatis a nplum decem. Nonnulli tamen omnem uitem per denos pedes in quicuncem diſponunt, ut more nouallium terra tranſuerſis, aduerſiſq́; ſulcis proſcindantur. Id genus uineti non conducit agricolæ, niſi ubi lætißimo ſolo uitis amplo incremento conſurgit. At qui paſtinationis impenſam reformidant, ſed aliqua tamen parte paſtinationem imitari ſtudent, paribus alternis omißis ſpatijs, ſenum pedum latitudinis ſulcos dirigunt: fodiuntq́; & exaltant in tres pedes, ac per latera foßarum uitem, uel malleolum diſponunt. Auarius quidam dupondio, & dodrante altum ſulcum, latum pedum quinq; faciunt: deinde ter tanto amplius ſpatium crudum relinquunt: atq; ita ſequentem ſulcum infodiunt: quod cùm per definitum uinetis locum fecerint in lateribus ſulcorum uiuiradices, uel deciſos quàm

recentiſsimos palmites nouellos erigunt, conſitis complu= ribus inter ordinaria ſemina malleolis, quos poſteaquàm conualuerint crudo ſolo quod emiſſum eſt, tranſuerſis ſcro bibus propagent, atq; ordinent uineam paribus interuallis: ſed eæ, quas retulimus, uinearum ſationes, pro natura, & benignitate cuiuſq; regionis aut uſurpandæ, aut repudian dæ ſunt nobis. Nunc paſtinandi agri propoſitum eſt ratio nem tradere. Ac primùm ex omni ſiue arbuſtiuo, ſiue ſyl= ueſtri loco, quem uineis deſtinauerimus, omnis frutex, atq; arbor erui, & ſummoueri debet, ne poſteà foſſorem mo= retur, ne'ue iam paſtinatum ſolum iacentibus mollibus imprimatur, & exportantium ramos, atq; trũcos ingreſſu proculcetur. Neq; enim parum refert ſuſpenſiſsimum eſſe paſtinatum, & ſi fieri poſsit; ueſtigio quoq; inuiolatum, ut mota æqualiter humus nouelli ſeminis radicibus quan= cunque in partem prorepſerint, molliter cedat, ne incre= menta duritia ſua reuerberet, ſed tenero uelut nutritio ſi= nu recipiat, & cœleſtes admittat imbres: eoſq; alendis ſe= minibus diſpenſet: ac ſuis omnibus partibus ad educan= dam prolem nouam conſpiret. Campeſtris locus altè duos pedes, & ſemiſſem infodiendus eſt, accliuis regio treis. Præ ruptior uerò collis uel in quatuor pedes uertendus, quo= niam cùm à ſuperiore parte in inferiorem detrahitur hu= mus, uix iuſtum paſtinationi præbet regeſtum: niſi multo editiorem ripam, quàm in plano feceris. Rurſus depreſsis uallibus minus altè duobus pedibus deponi uineam non placet. Nam præſtat non conſerere, quàm in ſumma terra ſuſpendere. Niſi tamen ſi ſcaturigo paluſtris obuia (ſicut in agro Rauennate) plus quàm ſeſquipedem pro=

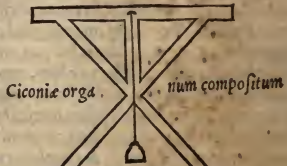
hibeat

hibeat infodere. Primum autem prædicti operis exordium eſt,non ut huius temporis pleriq; faciunt agricolæ,ſulcum paulatim exaltare, & ita ſecundo, uel tertio gradu peruenire ad deſtinatam paſtionis altitudinem. Sed protinus æqualiter linea poſita rectis lateribus perpetuam foßam educere, & poſt tergum motam humum componere, atq; in tantum deprimere, donec altitudinis menſuram datam cœperit:tum per omne ſpatium gradus æqualiter mouenda linea eſt:obtinendumq; ut eadem latitudo in imo reddatur,quæ cœpta eſt in ſummo:opus eſt autem perito,ac uigilante exactore,qui ripam erigi iubeat,ſulcumq; uacuari,ac totum ſpatiũ crudi ſoli cum emota iam terra committi,ſicut præcepi ſuperiore libro, cum arandi rationem traderem, monendo necubi ſcamna omittantur, & quod eſt durum,ſummis glebis obtegatur:ſed huic operi exigendo quaſi quandam machinam commenti maiores noſtri,regulam fabricauerunt, in cuius latere uirgula prominens ad eam altitudinem,qua deprimi ſulcum oportet, contingit ſummam ripæ partem. Id genus menſuræ ciconiam uocant ruſtici.

Sed ea quoq; fraudem recipit, quoniam plurimum intereſt, utrum eam pronam, an rectam ponas:nos itaq; huic

machinæ quaſdam partes adiecimus,quæ contendentium litem,diſputationemq́; dirimerent. Nam duas regulas eius latitudinis, qua paſtinator ſulcum facturus eſt in ſpeciem Græcæ literæ x *decuſſauimus, atq; ita mediæ parti, qua regulæ committuntur, antiquam illam ciconiã infiximus, ut tanquam ſuppoſitæ baſi ad perpendiculum normata inſiſteret: deinde tranſuerſæ quæ eſt in latere uirgulæ, fabrilem libellam ſuppoſuimus.*

Sic compoſitum organum,cum in ſulcum demiſſum eſt,litem domini,& conductoris ſine iniuria deducit. Nam ſtella, quam diximus Græcæ literæ faciem obtinere, pariter imæ foſſæ ſolum metitur, atq; perlibrat, quia ſiue pronũ, ſeu reſupinũ eſt,poſitione machinæ deprehenditur:quippe prædictæ uirgulæ ſuperpoſita libella alterutrum oſtendit, nec patitur exactorem operis decipi:ſic permenſum, & perlibratum opus in ſimilitudinem ueruacti ſemper procedit:tantumq́; ſpatij linea promota occupatur,quantum effoſſus ſulcus lõgitudinis, ac latitudinis obtinet,atq; id genus præparandi ſoli probatiſſimum eſt.

Quot

Quot modis uitis ponatur aut in prouincijs, aut in Italia. CAP. XIIII.

SEquitur opus uineæ conſerendæ, quæ uel uere, uel autumno tempeſtiuè deponitur. Vere melius, ſi aut pluuius, aut frigidus ſtatus cœli eſt, aut ager pinguis, aut cãpeſtris, & uliginoſa planicies: rurſus autumno ſi ſicca, ſi calida eſt aëris qualitas, ſi exilis, atq; aridus campus, ſi macer præruptus'ue collis: uernæq; poſitionis dies ferè quadraginta ſunt ab Idibus Februarijs uſq; in æquinoctium: rurſus autumnalis ab Idibus Octob. in Cal. Decembres. Sationis autem duo genera malleoli, uel uiuiradicis, quod utrũq; ab agricolis uſurpatur, & in prouincijs magis malleoli: neq; enim ſeminarijs ſtudent, nec uſum habẽt faciendæ uiuiradicis: hanc ſationem cultores Italiæ pleriq; iure improbauerũt, cum plurimis dotibus præſtet uiuiradix. Nam minus interit, cum & calorẽ, & frigus, & cæteras tempeſtates propter firmitatem facilius ſuſtineat: deinde adoleſcit maturius, ex quo euenit, ut celerius quoq; ſit tempeſtiua edendis fructibus, tum etiam nihil dubium eſt ſæpius translatum: poteſt tamen malleolus protinus in uicem uiuiradicis conſeri ſoluta, et facili terra: cæterum denſa, & grauis utiq; uitem deſyderat.

Meliorem eſſe poſitionem paſtinato ſolo, quàm nouali. CAP. XV.

SEritur ergo prius in emundata, inoccataq;, & æquata paſtinatione, macro ſolo quinis pedibus inter ordines omiſsis: mediocri, ſenis: in pingui uerò ſeptenum pedum ſpatia danda ſunt, quò largiora uacent interualla, per quæ frequentes, prolixæq; materiæ diffundantur: hæc in qui

in quincuncem uinearum metatio expeditiſſima ratione conficitur: quippe linea per totidem pedes, quot deſtinaueris interordiniorum ſpatijs purpura, uel quolibet alio conſpicuo colore inſuitur: eaq; ſic denotata per repaſtinatum intenditur, & iuxta purpuram calamus defigitur: atque ita paribus ſpatijs ordines diriguntur: quod deinde cum eſt factum, foſſor inſequitur, ſcrobemq; alternis omiſſis per ordinem ſpatijs à calamo ad proximum calamum non minus altum quàm duos pedes & ſemiſſem planis locis refodit, accliuibus in dupondium & dodrantem, præcipitibus etiam in tres pedes: in hanc mēſuram ſcrobibus depreſſis uiuiradices ita deponuntur, ut à media ſcrobe ſingulæ & in diuerſum ſternantur, & contrarijs frondibus foſſarum ad calamos erigantur. Satoris autem officium eſt primum quàm recentiſſimam, & ſi fieri poſſit, eodem momento, quo ſerere uelit, de ſeminario transferre plantam diligenter exemptam et integram: deinde eam uelut ueteranam uitem totam exputare, et ad unā materiam firmiſſimam redigere, nodoſq;, & cicatrices alleuare: ſi quæ etiam radices (quod maximè cauendum eſt, ne fiat in eximēdo) laborauerint, eas amputare, ſic deinde curuatam deponere, ne duarum uitium radices implicentur: id enim uitare facile eſt per imum ſolū iuxta diuerſa latera foſſarū diſpoſitis paucis lapidibus, qui ſinguli nō excedāt quinq; librale pondus. Hi uidentur (ut Mago prodit) & aquas hyemis, & uapores æſtatis propulſare radicibus: quē ſecutus Vergilius tutari ſemina, & muniri ſic præcipit, Aut lapidem bibulū, aut ſquallētes infode conchas: et paulo poſt.

Iamq; reperti

Qui

Qui ſaxo ſuper, atq; ingentis pondere teſtæ
Vrgerent: hoc effuſos munimen ad imbres,
Hoc ubi hiulca ſiti findit canis æſtifer arua.

Ideóq; Pœnus autor probat uinacea permiſta ſtercori depoſitis ſeminibus in ſcrobem uires mouere, quòd illa prouocent, & eliciant nouas radiculas: hoc per hyemem frigentem, & humidã ſcrobibus inferre calorem tempeſtiuũ, ac per æſtatẽ uirentibus alimentũ, & humorẽ præbere. Si uerò ſolũ, cui uitis committitur, uidetur exile, longius accerſitam pinguem humũ ſcrobibus inferre cenſet: quod an expediat, regionis annona, operarumq́; ratio nos docebit.

Quæ menſura paſtinandi ſoli abunde ſit uineis. CAP. XVI.

Exiguè humidum paſtinatum ſationi cõuenit: melius tamen uel arido, quàm lutoſo ſemẽ committitur: idq́; cum ſupra ſummã ſcrobem cõpluribus internodijs productum eſt, quod de cacumine ſupereſt, duabus gemmis tantum ſupra terrã relictis amputatur, & ingeſta humo ſcrobis completur. Coæquato, deinceps paſtinato malleolus ordinarijs uitibus interſerendus eſt: cumq́; ſat erit medio ſpatio, quod uacat inter uites per imam lineam depangere. Sic enim melius & ipſe cõualeſcit, & ordinarijs ſeminibus modicè uacuum ſolum ad culturam præbebit iter: in eadem deinde linea, in qua uiuiradix obtinebit ordinem ſuum, præſidij cauſa quorum ex numero propagare poſſit in locũ demortuæ uitis, quinq; malleoli pangendi ſunt, per ſpatium pedis, iſq́; pes à medio interordinio ſumitur, ut ab utraque parte paribus interuallis diſtent: tali conſitioni Iulius Atticus abunde putat eſſe malleorũ ſexdecim millia,

millia. Nos tamen plus quatuor millibus conſerimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitu ſeminum cætera, quæ uirent, rareſcunt.

Quemadmodum, & quo tempore uitis ſerenda ſit. CAP. XVII.

De poſitione ſurculi nõ minima diſputatio fuit inter autores: quidam totum flagellum ſicut erat matri detractum crediderunt ſationi conuenire: idq́; per gemmas quinas, uel etiam ſenas partiti cõplureis talcolas terræ mandauerunt. Quod ego minime probo, magisq́; aſſentior his autoribus, qui negauerunt eſſe idoneam frugibus ſuperiorem partem materiæ, ſolamq́; eam, quæ eſt iuncta cum uetere ſarmento, probauerunt. Cæterum omnem ſagittam repudiauerunt. Sagittam ruſtici uocant nouiſsimã partẽ ſurculi, ſiue quia longius receßit à matre, & quaſi micuit, atq; proſiluit, ſeu quia cacumine attenuata prædicti teli ſpeciem gerit. Hanc ergo prudentiſsimi agricolæ negauerunt conſeri debere: nec tamen ſententiæ ſuæ rationem nobis prodiderũt, uidelicet quæ ipſis in re ruſtica multum callentibus prompta erat, & ante oculos penè expoſita: omnis enim fœcundus pampinus intra quintã, aut ſextam gemmam fructu exuberat, reliqua parte quãuis longiſsima uel ceſſat, uel perexiguos oſtẽdit racemos: quam ob cauſam ſterilitas cacuminis iure ab antiquis incuſata eſt. Malleolus autem ſic ab iiſdem pangebatur, ut nouello ſarmento pars aliqua ueteris hæreret: ſed hãc poſitionẽ damnauit uſus. Nam quicquid ex uetere materia relictum erat, depreßum, atq; obrutum celeriter humore putreſcebat, proximasq́; radices teneras, & uixdum prorumpen

rumpentes uitio ſuo enecabat: quod cum acciderat, ſuperior pars ſeminis retorreſcebat. Mox Iulius *Atticus, & Cornelius Celſus ætatis noſtræ celeberrimi autores patrem, atque filium Sacernam ſecuti, quicquid reſidui fuit ex uetere palma per ipſam commiſſuram, qua naſcitur materia noua, reſecuerunt, atque ita cum ſuo capitulo ſarmentum depreſſerunt.*

Quæ obſeruare debet, qui uitem ponit.

CAP. XVIII.

SEd Iulius *Atticus prætorto capite, & recuruato, ne paſtinum effugiat, prædictum ſemen demerſit.* Pa*ſtinum uocant agricolæ ferramentum bifurcum, quo ſemina panguntur: unde etiam repaſtinatæ dictæ fuere uineæ ueteres, quæ refodiebantur: hæc enim propria appellatio reſtibilis uineti erat: nunc antiquitatis imprudens conſuetudo quicquid emoti ſoli uineis præparatur, repaſtinatum uocat: ſed redeamus ad propoſitum, uitioſa eſt (ut mea fert opinio)* Iulij *Attici ſatio, quæ contortis capitibus malleolum recipit: eiuſq; rei uitandæ non una ratio eſt.* Primum, *quòd nulla ſtirps antè quàm deponatur, uexata, & infracta melius prouenit, quàm quæ integra, & inuiolata ſine iniuria depoſita eſt: deinde quicquid recuruum, & ſurſum uerſus ſpectans, demerſum eſt: cum tempeſtiuum eximitur, in modum hami repugnat obluctanti foſſori: & uelut uncus infixus ſolo antè quàm extrahatur, prærumpitur.* Nam *fragilis eſt ea parte materia, qua torta, & recuruata cum deponeretur, cœperat uitium, propter quod perfractam maiorem partem radicum amittit. Sed ut incommoda iſta præteream,*

certè

certè illud, quod eſt inimiciſsimum, diſsimulare nequeo. Nam paulò antè cum de ſumma parte ſarmenti diſputarem, quam ſagittam dixeram uocitari, colligebā fore intra quintam, uel ſextam gemmā, quæ ſint proximæ ueteri ſarmento fructus medij. Hanc ergo fœcundam partem conſumit, qui contorquet malleolum, quoniam & ea pars, quæ duplicatur, tres gemmas uel quatuor obtinet, & reliqui duo, uel tres fructuarij oculi penitus in terram deprimantur, merſiq́; non materias, ſed radices creant: ita euenit, ut quod in ſalicto conſerendo uitaueramus, id ſequamur in eiuſmodi malleolo, quem neceſſe eſt facere longiorem, ſi uolumus detortum depangere: nec dubiū, quin gemmæ cacumini proximæ, quæ ſunt infœcundæ, in eo relinquantur, ex quibus pampini pullulant uel ſteriles, uel certè minus feraces, quos ruſtici uocant racemarios: quid quod plurimum intereſt, ut malleolus, qui deponitur ea parte, qua eſt à matre deciſus, coaleſcat, & celeriter cicatricem ducat. Nam ſi id factum non eſt, uelut per fiſtulā, ita per apertam uitis medullam nimius humor trahitur, idemq́; truncum cauat: unde formicis, alijsq́; animalibus, quæ putrefaciunt crura uitium, latebræ præbentur: hoc autem euenit retortis ſeminibus: cum enim per exemptionem imæ partes eorū perfractæ ſunt, apertæ medullæ deponuntur: atq; irrepentibus aquis, prædictisq́; animalibus celeriter ſeneſcunt, quare pangendi optima eſt ratio recti malleoli, cuius imum caput, cum conſertum eſt bifurco paſtini, anguſtis faucibus ferramenti facilè continetur, ac deprimitur: idq́; ſarmentum ſic depreſsum citius coaleſcit. Nam & radices è capite, qua reciſum eſt, æquè mittit:

tit: quæ cùm excreuerunt, cicatricem obducunt, & alioquin plaga ipſa deorſum ſpectans non tantum recipit humorem, quantum illa, quæ reflexa, & reſupina more infundibuli per medullam tranſmittit quicquid aquarum cœleſtium ſuperfluit.

Quam longus debet eſſe malleolus. CAP. XIX.

Longitudo, quæ debeat eſſe malleoli, parum certa eſt, quoniam ſiue crebras gemmas habet, breuior faciendus eſt: ſeu raras, longior: attamen nec maior pede, nec dodrante minor eſſe debet. hic ne per ſumma terræ ſitiat æſtatibus: ille ne depreſſus altius cùm adoleuerit, exemptionem difficilem præbeat. ſed hæc in plano. Nam in cliuoſis, ubi terra decurrit, poteſt palmipedalis deponi. Vallis & uliginoſi campi ſitu ſerimus etiam trigemmem, qui eſt paulò minor dodrante, longior utiq; ſemipede, isq; non ab eo trigemmis dictus eſt, quòd omnino trium oculorum eſt, cùm ferè circa plagam, qua matri abſciſſus eſt, plenus ſit gemmarum, ſed quòd his exceptis, quibus eſt frequens: in ipſo capite, tres deinceps articulos, totidemq; gemmas habet. Super cætera illud quoq; ſiue malleolum, ſiue uiuiradicem ſerentem præmoneo, ne ſemina exareſcant, immodicum uentum, ſolemq; uitare, qui uterque non incommodè arcetur obiectu ueſtis, aut cuiuslibet denſi teguinis. Veruntamen præſtat eligere ſationi ſilentis, uel certè placidi ſpiritus diem. Nam ſol umbraculis facilè depellitur. Sed illud etiam, quod nondum tradidimus, antè quàm diſputationi clauſulam imponamus, dicendum eſt, an plurium generum uites habendæ ſint, eæq; ſeparatæ, & diſtinctæ ſpecialiter, an confuſæ, & miſtæ cateruatim.

uatim. Prius diſſeremus de eo, quod primùm propoſuimus.

Quot genera uitium ponenda ſint. CAP. XX.

P*Rudentis igitur agricolæ eſt uitem, quam præcipuè probauerit, nulla interueniente alterius notæ ſtirpe conſerere, numerumq́; quammaximum eius ſemper augere. Sed prouidentis eſt diuerſa quoq; genera deponere: neque enim unquam ſic mitis, ac temperatus eſt annus, ut nullo incommodo uexet aliquod uitis genus: ſiue enim ſiccus eſt, id, quod humore proficit, contriſtatur, ſeu pluuius, quod ſiccitatibus gaudet, ſeu frigidus, & pruinoſus, quod non eſt patiens uredinis, ſeu feruens, quod uaporem non ſuſtinet. Ac ne nunc mille tempeſtatum iniurias perſequar, ſemper eſt aliquid, quod uineas offendat: igitur ſi unum genus ſeuerimus, cùm id acciderit, quod ei noxium eſt, tota uindemia priuabimur. Neq; enim ullum erit ſubſidium, cui diuerſarum notarum ſtirpes non fuerint: at ſi uarij generis uineta fecerimus, aliquid ex ijs inuiolatum erit, quod fructum perferat: nec tamen ea cauſa nos debet compellere ad multas uitium uarietates, ſed quod iudicauerimus eximium genus, id quantæ multitudinis poſſumus, efficiamus: quod deinde proximum à primo, tum quod eſt tertiæ notæ, uel quartæ, quodq́; eatenus uelut lectarum quodam contenti ſimus tetartæo, ſatis eſt enim per quatuor, uel ſummum quinq; genera uindemiæ fortunam opperiri: de altero quod mox propoſueram, nihil dubito, quin per ſpecies digerendæ uites, deponendæq; ſint in proprios hortos ſemitis, ac decumanis diſtinguendæ: nec quod ipſe potueram à meis familiaribus obtinere, ut ante me quiſquam*

eorum,

eorum, qui quammaximè id probauerit, effecerit. Eſt enim omnium ruſticorum operum difficilimum, quia, & ſummam diligentiam legendis deſyderat ſeminibus, & nonnihil diſcernendis, in quo maxima plerunq; felicitate, & prudentia opus eſt, ſed interdum (quod ait diuinus autor Plato) rei nos pulchritudo trahit, uel ea conſectandi, quæ propter infirmitatem commortalis naturæ conſequi nequeamus. Iſtud tamen ſi ætas ſuppetat, & ſcientia, facultasq; cum uoluntate congruant, non ægerrimè perficiemus, quamuis non omnino minimè ætatis ſpatio perſeuerandum ſit, ut magnus numerus per aliquot annos diſcernatur: neq; enim omne tempus permittit eius rei iudicium: nam uites, quæ propter ſimilitudinem coloris, aut trunci, flagellorum ue dignoſci nequeunt, maturo fructu, folijsq; declarantur, quam tamen diligentiã niſi per ipſum patremfamuliâs exhiberi poſſe non affirmauerim: nam credidiſſe uillico, uel etiam uinitori ſecordis eſt, cùm quod longè ſit facilius, adhuc perpauciſſimus agricolis contigerit, ut nigri uini ſtirpe careant, quamuis color uuæ poſſit uel ab imprudentiſſimo deprehendi.

Vtrum diſtinctis generibus uitium horti conſerendi ſint. CAP. XXI.

ILla tamen una mihi ratio ſuppetit, celerrimè quod propoſuimus efficiendi, ſi ſint ueteranæ uineæ, ut ſeparatorum ſurculorum cuiuſque generis ſingulos hortos inſeramus, ſic paucis annis multa nos millia malleolorum ex inſitis percepturos: atq; ita diſcreta ſemina per regiones conſituros, nihil dubito: eius porrò faciendæ rei nos utilitas multis de cauſis compellere poteſt: & ut à leuio-

ribus incipiam, primùm quòd ad omnem rationem uitæ, nõ ſolùm agricolationis, ſed cuiuſq; diſciplinæ, prudentem delectant impenſius ea, quæ proprijs generibus diſtinguntur, quàm quæ paßim uelut abiecta, & quodam aceruo confuſa ſunt. Deinde quòd uel alieniſsimus ruſticæ uitæ, ſi in agrum tempeſtiuè conſitum ueniat, ſumma cum uoluptate naturæ benignitatem miretur, cùm iſtinc bituricæ fructibus opimæ, hinc pares ijs beluolæ reſpondent. Illinc arcellæ, rurſus illinc ſpioniæ, baſilicæ'ue conueniant, quibus alma tellus annua uice (uelut æterno quodam puerperio) læta, mortalibus diſtenta muſto demittit ubera. Inter quæ fauente libero fœtis palmitibus, uel generis albi, uel flauentis, ac rutili, uel purpureo nitore micantis, undiq; uerſicoloribus pomis grauidus collucet autumnus. Sed hæc quamuis plurimum delectent, utilitas tamen uincit uoluptatem. Nam & paterfamiliâs libentius ad ſpectaculum rei ſuæ quanto eſt ea luculentior deſcendit, & quod de ſacro numine poëta dicit,

Et quocunq; deus circum caput egit honeſtum.

Verùm quocunq; domini præſentis oculi frequenter acceſſere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud, quod in deſcriptis etiam uitibus contingere poteſt, illa, quæ ſunt maximè ſpectanda, perſequar. Diuerſæ notæ ſtirpes nec pariter defloreſcunt, nec ad maturitatem ſimul perueniunt. Quam ob cauſam, qui ſeparata generibus uineta non habet, patiatur alterum incommodum neceſſe eſt, ut aut ſerum fructum cum præcoque eleuet, quæ res mox acorem facit, aut ſi maturitatem ſerotini expectet, amittat uindemiam præcoquem, quæ plerunq; populationibus

nibus uolucrum, pluuijsq́; , aut uentis laceſſita dilabitur. Si uerò interiectibus capere cuiuſque generis fructum aueat, primùm neceſſe eſt, ut uindemiatorum aleam ſubeat, neq; enim ſingulis totidem antiſtites dare poteſt, qui obſeruent, quiq́; præcipiant, ne acerbæ uuæ cum maturis demetantur : deinde etiam quarum uitium maturitas competit, cùm diuerſæ notæ ſint, melioris guſtus ab deteriore corrumpitur, confuſusq́; in unum multarum ſapor, uetuſtatis impatiens fit : atq; ideo neceſſitas cogit agricolam muſti annonam expedire, cùm plurimum pretio accedat, ſi uenditio uel in annum, uel in æſtatem certè differri poſſit. Iam illa generum ſeparatio ſummam commoditatem habet, quòd uinitor ſuam cuiq; facilius putationem reddet, cùm ſcit cuius notæ ſit hortus, quem deputet: idq; in uineis non conſemineis obſeruari difficile eſt, quia maior pars putationis per id tempus adminiſtratur, quo uitis neq; folium notabile gerit, ac multum intereſt plures'ne, an pauciores materias pro natura cuiuſque ſtirpis uinitor ſummittat, prolixis'ue flagellis incitet, an anguſta putatione uitem coërceat. Quin etiam quam cœli partem ſpectat genus quodq; uineti plurimum refert, neq; enim omni calido ſtatu, nec rurſus frigido lætatur, ſed eſt proprietas in ſurculis, ut alij meridiano axe conualeſcant, quia rigore uitiantur: alij ſeptentrionem deſyderent, quia contriſtentur æſtu, quidem temperamento lætentur orientis, uel occidentis. Has differentias ſeruat pro ſitu, & poſitione locorum, qui genera per hortos ſeparat. Illam quoq; non exiguam ſequitur utilitatem, quòd & laborem uindemiæ minorem patitur, & ſumptum. Nam & quæ matureſcere

incipiunt, tempeſtiuè leguntur, & quæ nondum maturitatem cœperunt uuæ, ſine diſpendio differuntur. Nec *pariter uetus, atq; tempeſtiuus fructus præcipitat uindemiam, cogitq; plureis operas quantocunque pretio conducere.* Iam *& illud magnæ dotis eſt poſſe guſtum cuiuſq; generis non miſtum, ſed uere merum condere, ac ſeparatim reponere, ſiue eſt ille bituricus, ſeu baſilicus, ſeu ſpionicus, quæ genera cùm ſic diuiſa ſunt, quia nihil interuenit diuerſæ naturæ, quod repugnet, per potus tamen nobilitantur: neq; enim poſt annos quindecim, uel paulò plures deprehendi poteſt ignobilitas in guſtu, quoniam ferè omne uinum poſt id tempus eam qualitatem ſortitur, ut uetuſtate acquirat bonitatem.* Q*uare, ut dicere inſtituimus, utiliſsima eſt generum diſpoſitio, quam ſi tamen obtinere non poſsis, ſecunda eſt ratio, ut diuerſæ notæ non alias conſeras uites, quàm quæ ſaporem conſimilem, fructumq; maturitatis eiuſdem præbeant.* Potes *iam (ſi te cura pomorum tangit) ultimis ordinibus in ea uineti fine, quæ ſubiacet ſeptentrionibus, ne cùm increuerint, obumbrent, cacumina ficorum, pyrorum'ue, & malorum depangere, quæ uel inſeras interpoſito biennij ſpatio, uel ſi generoſa ſint, adulta transferas.* H*æc de poſitione uinearum.*

Supereſt pars antiquiſsima, ut præcipiamus etiam cultus earum, de quibus ſequenti uolumine pluribus diſſeremus.

LVCII

LVCII IVNII MO-DERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER QVARTVS.

Contra opinionem Attici, & Celſi non eſſe ſatis altos ſcrobes bipedaneos uineaticis ſeminibus. CAP. I.

CVM de uineis conſerendis librum à me ſcriptum Publi Siluine compluribus agricolationis ſtudioſis relegiſſes, quoſdam repertos eſſe ais, qui cætera quidem noſtra præcepta laudaſſent, unum tamen, atque alterum reprehendiſſent, quippe ſeminibus uineaticis nimium me profundos cenſuiſſe fieri ſcrobes adiecto dodrante ſuper altitudinē bipedaneam, quam Celſus, & Atticus prodiderant, ſingulasq; uiuiradices ſingulis adminiculis parum prudenter contribuiſſe, cùm permiſerint ijdem illi autores minore ſumptu gemmis diductis duo continua per ordinem ueſtire pedamenta, quæ utraq; ambiguam magis habent æſtimationem, quàm ueram. Etenim (*ut quod prius propoſui, prius refellam) ſi contenti bipedanea ſcrobe futuri ſumus, quid ita cenſemus altius paſtinare tam humili menſura uitem poſituri?* Dicet *aliquis, ut ſit inferior tenera ſubiacens terra, quæ non arceat, nec duricie ſua repellat nouas irrepentes radiculas. Iſtud quidem contingere poteſt etiam ſi ager bipalio moueatur, & deprimantur ſemina in regeſto, quod eſt firmentatū, plus dupondio ſemiſſe:*

nam ſemper in plano refuſius egeſta humus tumidior eſt, quàm gradus ſoli crudi : nec ſanè poſitio ſeminum ſibi altum cubile ſubſterni deſyderat. Verùm abunde eſt ſemipedaneam conſitis reſolutam uitibus terram ſubijcere, quæ uelut hoſpitali, atque etiam materno ſinu recipiat incrementa uirentium. Exemplum eius rei capiamus in arbuſto, ubi cùm ſcrobes defodimus, admodum exigui pulueris uiuiradici ſubijcimus. Verior igitur cauſa eſt depreßius paſtinandi, quoniam iugata uineta melius conſurgunt altioribus demißa ſcrobibus, nam bipedanei uix etiam prouincialibus agricolis approbari poſſunt, apud quos humili ſtatu uitis plerunque iuxta terram coërcetur. Cumq́; iugo deſtinatur, altiore fundamento ſtabilienda ſit, & ſi modò ſcandit excelſius, plus alimenti, terræq́; deſyderat. Et ideo in maritandis arboribus nemo minorem bipedanea ſcrobem uitibus comparat. Cæterum illa parum proſunt agricolarum ſtudio præcipua commoda humilis poſitionis, quòd & celeriter adoleſcant ſemina, quæ non fatigantur multo ſoli preßa pondere, fiantq́; uberiora, quæ leuiter ſuſpenſa ſunt. Nam utraq; iſta Iulij Attici ratio conuincitur exemplo arbuſtiuæ poſitionis, quæ ſcilicet multo ualidiorem, fertilioremq́; ſtirpem reddit, quod non facerent, ſi non laborarent altius demerſa ſemina. Quid quòd repaſtinata humus, dum eſt recens ſoluta, laxaq́; uelut fermento quodam intumeſcit? cùm deinde non longißimam cepit uetuſtatem, condenſata ſubſidit, ac uelut innatantes radices uitium ſummo ſolo deſtituit? Hoc autē minus accidit noſtræ ſationi, in qua maiore menſura uitis demittitur. Nā quòd in profundo ſemina frigore laborare

laborare

laborare dicũtur, nos quoq; non diffitemur. Sed nõ eſt du pondij, et dodrantis altitudo, quæ iſtud efficere poſsit, cum præſertim, quod paulò antè retulimus, depreſsior arbuſtiuæ uitis ſatio tamen effugiat prædictum incommodum.

Non oportere unius uiuiradicis duos palos ueſtire, ſed ſingula ſemina ſingulis adminiculis eſſe contribuenda. CAP. II.

ALterum illud, quòd minori impenſa duos palos unius ſeminis flagellis cenſent maritari, falſum eſt. Siue enim caput ipſum demortuũ eſt, duo uideantur ſtatumina, & mox uiuiradices totidem ſubſtituendæ ſunt, quæ numero ſuo rationem cultoris onerant. Siue uiuit, & ut ſæpe uenit, uel nigri eſt generis, uel parum fertilis, non in uno, ſed in pluribus pedamentis fructus claudicat, quanquàm etiam generoſæ ſtirpis uitem ſic in duos palos diuiſam rerum ruſticarum prudentiores exiſtimant minus fertilem fore, quia cratem factura ſit. Et idcirco ueteres uineas mergis propagare potius, quàm totas ſternere idem ipſe Atticus præcipit, quòd mergi mox facilè radicantur, ita ut quæq; uitis ſuis radicibus tanquam proprijs fundamentis innitatur. Hæc autẽ, quæ toto proſtrata corpore cũ inferius ſolum quaſi cancellauit, atq; irretiuit, cratem, facit, & pluribus radicibus inter ſe connexis angitur, nec aliter quàm ſi multis palmitibus grauata deficit. Quare per omnia prætulerim duobus potius ſeminibus depoſitis, quàm unico periclitari, nec id uelut compendiũ conſectari, quod in utranq; partẽ longe maius afferre poſsit diſpendium. Sed iam prioris libri diſputatio repetit à nobis promiſsum ſequentis exordium.

Nouam conſitionẽ uineæ, niſi magna, & aſsidua cultura adiuuetur, celeriter interire. CAP. III.

IN omni genere impenſarum (ſicut ait Græcinus) pleriq; noua opera fortius auſpicantur, quàm tuẽtur perfecta. Nam quidã, ut inquit, ab inchoato domos extruũt, nec perædificatis cultum adhibent. Nonnulli ſtrenuè fabricant nauigia, nec conſummata perinde inſtruũt armamentis, miniſtriſq;: quoſdã emacitas in armentis, quoſdam exercet in cõparandis mancipijs, ſed iiſdem tuendis nulla cura tangit. Multi etiam beneficia quæ in amicos contulerũt, leuitate deſtruunt. Ac ne iſta Siluine miremur, liberos ſuos nonnulli nuptijs, uotiſq; quæſitos auarè nutriunt, nec diſciplinis, aut cæteris corporis excolunt inſtrumentis. Quid ijs colligitur? ſcilicet plerunque ſimili genere peccari etiam ab agricolis, qui pulcherrime poſitas uineas ante quàm pubeſcant, uarijs ex cauſis deſtituunt. Alij ſumptum annuum refugientes, & hunc primum reditum certiſsimum exiſtimantes impendere nihil, quaſi planè fuerit neceſſe uineas facere, quas mox auaritia deſererent. Nonnulli magna potius, quàm culta uineta poſsidere pulchrum eſſe ducunt. Cognoui iam plurimos, qui perſuaſum haberent, agrum bonis, ac malis rationibus colendum. At ego, cum omne genus ruris, niſi diligenti cura, ſciteq; exerceatur, fructuoſam eſſe non poſſe iudicem, tum uel maximè uineas. Res enim eſt tenera, infirma, iniuriæ maximè impatiens, quæ plerunq; nimio labore, & ubertate conſumitur, peritq; ſi modum non adhibeas, fœcunditate ſua. Cum tamen aliquatenus ſe confirmauit, & ueluti

luit iuuenile robur accepit, negligentiam ſuſtinet. Nouel*la uerò, dum adoleſcit, niſi omnia iuſta perceperit, ad ultimam redigitur maciem, & ſic intabeſcit, ut nullis deinceps impenſis recreari poßit. Igitur ſumma cura ponenda ſunt quaſi fundamenta, & ut membra infantium à primo ſtatim die conſitionis formanda, quod niſi fecerimus, omnis impenſa incaßum recidat, nec prætermiſſa cuiuſq; rei tempeſtiuitas reuocari queat.* Ex*perto mihi crede* Si*luine, bene poſitam uineam, boniq; generis, & bono cultore nunquàm non cum magno fœnore gratiam reddidiſſe.* Id*q; non ſolùm ratione, ſed etiam exemplo nobis idem* Gr*æcinus declarat eo libro, quem de uineis ſcripſit, cum refert ex patre ſuo ſæpe ſe audire ſolitum* Pa*ridium quendam* V*eterenſem uicinum ſuum duas filias, & uineis conſitum habuiſſe fundum, cuius partem tertiam nubenti maiori filiæ dediſſe in dotem, ac nihilo minus æquè magnos fructus ex duabus partibus eiuſdem fundi percipere ſolitum.* M*inorem deinde filiam nuptui collocaſſe in dimidia parte reliqui agri.* N*ec ſic ex priſtino reditu detraxiſſe.* Q*uo quid conijcit? niſi melius ſcilicet poſteà cultam eſſe tertiam illam fundi partem, quàm antea uniuerſam.*

Proſterni uitem in ſcrobem, & recuruatam uſque ab imo ſolo rectam calamo applicari oportere. CAP. IIII.

ET *nos igitur* P*ubli* S*iluine magno animo uineas ponamus, ac maiore ſtudio colamus. quarum conſitionis ſola illa commodißima ratio eſt, quàm priore tradidimus exordio, ut facta in paſtinato ſcrobe, tota uitis à media ferè parte ſulci proſternatur, et ad frontē eius ab imo*

uſq;

uſq; recta materies erigatur, calamoq; applicetur, id enim præcipuè obſeruandum eſt, ne ſimilis ſit alueo ſcrobs, ſed ut expreſsis angulis uelut ad perpendiculum frontes eius dirigantur. Nam uitis ſupina, & uelut recũbens in alueo depoſita, poſteaquã ablaqueatur uulneribus obnoxia eſt. Nam dum exaltare fortius orbẽ ablaqueationis foſſor ſtudet, obliquam uitem plerunq; ſauciat, & nonnunquam præcidit. Meminerimus ergo uſque ab imo ſcrobis ſolo rectum adminiculo ſarmentum applicare, & ita in ſummũ perducere. Tum cætera, ut priore libro præcepimus, ac deinde duabus gemmis ſuper extantibus terram coæquare. Deinde malleolo inter ordines poſito crebris foſſionibus paſtinatum reſoluere, atq; in puluerẽ redigere. Sic enim malleoli, & uiuiradices, & reliqua ſemina, quæ depoſuerimus, conualeſcent, ſi mollis, ac tenera humus nullis herbis irrepentibus humorem ſtirpibus præbuerit, nec duritia ſoli nouellas adhuc plantas uelut arcto uinculo compreſſerit.

A' cõſitione omnibus menſibus fodiendũ, & curandũ, ne herbæ naſcantur. CAP. V.

NVmerus autem uertendi ſoli bidentibus (ut uerum fatear) definiendus non eſt, cùm quanto crebrior ſit, plus prodeſſe foßionem conueniat. Sed quoniã impenſarũ ratio modũ poſtulat, ſatis pleriſq; uiſum eſt, ex Calẽdis Martijs uſq; in Octobres trigeſimo quoq; die nouella uineta cõfodere, omneſq; herbas, et præcipuè gramina extirpare, quæ niſi manu eliguntur, et in ſummũ reijciũtur, quantulacunq; parte adobruta ſunt, reuiuiſcunt, & uitium ſemina ita perurunt, ut ſcabra, atq; retorrida efficiant.

De pam

De pampinatione malleolis, & uiuiradicibus facienda. CAP. VI.

EA porrò ſiue malleolo, ſeu uiuiradice depoſuimus, optimum eſt ab initio ſic formare, ut frequenti pāpinatione ſuperuacua detrahãtur: nec patiamur plus quàm in unam materiam uires, & omne alimentũ conferre, primò tamen bini pampini ſummittũtur, ut ſit alter ſubſidio, ſi alter fortè deciderit. Cum deinde paulũ induruere uirgæ, tum deteriores ſingulæ detrahuntur. Ac ne quæ relictæ ſunt procellis uentorũ decutiãtur, molli, & laxo uinculo adſurgentes ſubſequi conueniet, dum clauiculis ſuis quaſi quibuſdã manibus adminicula comprehendant. Hoc ſi operarum penuria facere prohibet in malleolo, quē & ipſum pampinare cenſemus: at certè in ordinarijs uitibus utique obtinendum eſt, ne pluribus flagellis emacientur, niſi ſi propaginibus futuris proſpiciemus. Sed ut ſingulis materijs ſeruiant, quarum incrementa eligere debebimus, applicato lõgiore adminiculo, per quod prorepãt in tantum, ut ſequentis anni iugum exuperent, & in fructum curuari poßint. Ad quam menſuram cum increuerint, cacumina infringenda ſunt, ut potius craßitudine conualeſcant, quàm ſuperuacua longitudine attenuentur. Idem tamen ſarmentum, quod in materiam ſubmittimus, ab imo uſque in tres pedes, & ſemiſſem pampinabimus, & omnes eius intra id ſpatium nepotes enatos ſæpius decerpemus. Quicquid deinde ſuprà germinauerit, intactum relinqui oportebit. magis enim conueniet proximo autumno falce deputari ſuperiorem partem, quàm æſtiuo tēpore pampinari, quoniã ex eo loco, unde

nepotem

nepotem ademeris, confeſtim alterum fundit, quo enato, nullus relinquitur oculus in ipſa materia, qui ſequenti anno cum fructu germinet.

Tempeſtiuam eſſe pampinationem, qua digito palmites deijciuntur. CAP. VII.

OMnis autem pampinationis ea eſt tempeſtiuitas, dũ adcò teneri palmites ſunt, ut leui tactu digiti decutiantur. Nam ſi uehementius induruerint, aut maiore niſu conuellendi ſunt, aut falce deputandi, quod utrunq; uitandum eſt. Alterũ quia lacerat matrem, ſi reuellere coneris. Alterũ quia ſauciat, quod in uiridi, & adhuc ſtirpe immatura fieri noxium eſt. Neq; enim eatenus plaga conſiſtit, qua ueſtigium fecit acies: ſed æſtiuis caloribus falce uulnus penitus impreſſum, latius inareſcit ita, ut non minimã partem de ipſo matris corpore enecet. Atq; ideo ſi iam caulibus duris falcem adhibere neceſſe eſt, ij paululum ab ipſa matre recidendi, & uelut reſeces relinquendi ſunt, qui caloris excipiant iniuriam, eatenus qua naſcuntur à latere palmitis. Vltrà enim non ſerpit uaporis uiolentia. In malleolo ſimilis ratio eſt pampinandi, & in longitudinem eliciendi materiã, ſi eo uelimus adminiculo uti, quod ego ſæpe feci: ſed ſi propoſitum eſt utiq; recidere, ut bino potius utamur, cum ad unum pampinum iam redegeris, & ipſe exceſſerit pedalem longitudinem, decacuminare cõueniet, ut in ceruicem potius confirmetur, & ſit robuſtior. Atque hæc poſitorum ſeminum prima cultura eſt.

Per autumnum ablaqueandam eſſe uineam. CAP VIII.

SEquens deinde tempus (ut prodidit Celſus, & Atticus,

cus, quos in re ruſtica maximè noſtra ætas probauit) ampliorem curam depoſcit. Nam poſt Idus Octobris priuſquam frigora inuadant, uitis ablaqueanda eſt, quod opus adopertas oſtendit æſtiuas radiculas, easq́; prudens agricola ferro decidit. Nam ſi paſſus eſt conualeſcere, inferiores deficiunt, atque euenit, ut uinea ſumma parte terreni radices agat, quæ & frigore infeſtentur, & caloribus maiorem in modum æſtuent, ac uehementer ſitire matrem in ortu caniculæ congant. Quare quicquid intra ſeſquipedem natum eſt, cum ablaqueaueris, recidendum eſt. Sed huius non eadem ratio eſt, quæ amputandi, quæ traditur in ſuperiori parte uitis. Nam minime adleuanda plaga eſt, minimeq́; applicandum ferramentum ipſi matri, quoniam ſi iuxta truncum radicem præcideris, aut ex cicatrice plures enaſcentur, aut hyemalis, quæ ex pluuijs conſiſtit in lacuſculis ablaqueationis aqua brumæ congelationibus noua uulnera peruret, & ad medullam penetrabit, quod ne fiat, recidere ab ipſo codice inſtar unius digiti ſpatio conueniet, atq; ita radiculas præcidere, quæ ſic ademptæ non amplius pullulant, & à cætera noxa truncum defendunt. Hoc opere conſummato, ſi eſt hyẽs in ea regione placida, patens uitis relinquenda eſt, ſin uiolentior, id facere nos prohibet, ante Idus Decembris prædicti lacuſculi æquãdi ſunt. Si uerò etiam prægelida frigora regionis eius ſuſpecta erunt, aliquid fimi, uel, ſi eſt commodius, colũbini ſtercoris, aut in hũc uſum præparatæ ueteris urinæ ſenos ſeſtarios, antè quàm uitẽ adobruas, radicibus ſuperfundes. Sed ablaqueare omnibus autũnis oportebit, primo quinquennio, dum uitis conualeſcat: ubi uerò truncus adoleuerit,

rit, ferè triennio intermittendus eſt eius operis labor. Nā & minus ferro crura uitium læduntur, nec tam celeriter radiculæ inueterato iam codice enaſcuntur.

Quemadmodum ablaqueata uinea putetur. CAP. IX.

ABlaqueationem deinde ſequitur talis putatio, ut ex præcepto ueterum autorum uitis ad unam uirgulā reuocetur, eaq́; recidatur duabus gemmis iuxta terram relictis. Quæ putatio non debet ſecundum articulum fieri, ne reformidet oculus, ſed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit, ne ſi tranſuerſa fuerit cicatrix, cœleſtem ſuperincidentem aquam contineat. Sed nec ad eam partem, qua eſt gemma, uerùm ad poſteriorem declinatur, ut in terram potius deuexa, quàm in germen delachrymet. Namq; defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondeſcere.

Quod ſit optimū tempus putādi. CAP. X.

PVtandi autem duo ſunt tempora, melius autem (ut ait Mago) uernum, antè quàm ſurculus progerminet, quoniam humoris plenus facilem plagam, & leuem, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc autem ſecuti ſunt Celſus, & Atticus. Nobis neq; anguſta putatione coërcenda ſemina uidentur, niſi ſi admodum inualida ſunt, neq; utique uerno recidenda. Sed primo quidem anno, quo ſunt poſita, frequentibus foßionibus, omnibus menſibus dum frondent, ac pampinationibus adiuuanda ſunt, ut robur accipiant. Nec plus quàm uni materiæ ſeruiant, quam ut educauerint, autumno, uel uere ſi magis competit, abradenda, & nepotibus, quos pampinator in ſuperiore

ſuperiore parte omiſerat., liberanda cenſemus, atq; ita in iugum imponenda. Ea enim leuis, & recta ſine cicatrice uinea eſt, quæ ſe primi anni flagello ſupra iugum extulit. Quod tamen apud paucos agricolas, & raro contingit. Ideoq; prædicti autores primitias uitis reſecare cenſuerunt. Sed nec utiq; uerno omnibus regionibus melior putatio eſt: nam ubi cœlum frigidum eſt, ea ſine dubio eligenda eſt. Vbi uerò aprica loca ſunt, mollesq; hyemes, optima, & maximè naturalis eſt autumnalis, quo tempore diuina quadam lege, & æterna fructum cum fronde ſtirpes deponunt.

Quomodo malleolus reſecandus ſit. CAP. XI.

HOc facere ſiue uiuiradicem, ſiue malleolum conſeueris, cenſeo: nam illam ueterem opinionem damnauit uſus, non eſſe ferro tangendos anniculos malleolos, quòd aciem reformident: quod fruſtra Vergilius, & Saſerna, Stolonesq;, & Catones timuerunt, qui non ſolùm in eo errabant, quòd primi anni capillamenta ſeminum intacta patiebantur, ſed & poſt biennium cùm uiuiradix recidenda erat, omnem ſuperficiem amputabant ſolo tenus iuxta ipſum articulum, ut è duro pullularet: nos autem magiſter artium docuit uſus primi anni malleolorum formare incrementa, nec pati uitem ſuperuacuis frondibus luxuriantem ſylueſcere: nec rurſus in tantum coërcere, quantum antiqui præcipiebant, ut totam ſuperficiem amputemus: nam id quidem maximè contrarium eſt. Primùm quòd cùm ad terram decideris, ſemina (uelut intolerabili affecta uulnere) pleraque intereunt, & nonnulla etiam, quæ pertinaciter uixerunt, minus fœcundas materias

afferunt:ſiquidē è duro quæ pullulant,omniū conſeßione, pampinaria ſæpißimè fructu carent.Media igitur ratio ſequenda eſt,ut neq; ſolo tenus malleolum recidamus,nec rurſus in longiorē materiā prouocemus: ſed annotato ſuperioris anni pollice ſupra ipſam commißuram ueteris ſarmenti unam,uel duas gemmas relinquemus,ex quibus germinet.

Quemadmodum pedanda ſit uinea,& de canterio. CAP. XII.

PVtationem ſequitur iam pedandæ uineæ cura:uerùm hic annus nondum uehementem palum, aut ridicam deſyderat: notatum eſt enim à me plerunque teneram uineam melius adminiculo modico, quàm uehementi palo adquieſcere: itaque aut ueteres (ne nouæ radicem agant) arundines binas ſingulis uitibus applicabimus, aut ſi regionis conditio permittit, uetera deponemus haſtilia, quibus adnectantur ſingulæ tranſuerſæ perticæ in imam partem ordinis, quod genus iugi canterium uocant ruſtici:plurimum id refert eſſe, quod paulùm infra curuationem uitis prorepens pampinus ſtatim apprehendat, & in tranſuerſa potius ſe fundat, quàm in edita, uentosq; facilius ſuſtineat ſubnixus canterio. Idq; iugum intra quartum pedem conueniet alleuari, dum ſe uinea corroboret in pedationem.

Quomodo uitis alliganda ſit. CAP. XIII.

DEinde ſequitur alligator,cuius officium eſt,ut rectam uitem producat in iugum, quæ ſiue iuxta palum eſt poſita, ut quibuſdam placuit autoribus, obſeruare debebit, qui adnectit, ne in alliganda materia flexum pali (ſi fortè curuus eſt) ſequendum putet, nam ea res uncam uitem facit,

tem facit,ſiue(ut Attico, & nonnullis alijs agricolis uiſum eſt)inter uitem & palum ſpatium relinquetur, quod nec mihi diſplicet.Recta arundo adiungēda ſtirpi eſt, & ita per crebra retinacula in iugum perducenda. Vinculi genus quale ſit,quo religantur ſemina, plurimum refert. Nam dū nouella uinea eſt,quàm molliſsimo nectenda eſt, quia ſi uiminibus ſalicis,aut ulmi ligaueris, increſcens uitis ſeipſam præcidit. Optima eſt ergo geniſta,uel paludibus deſectus iuncus,aut ulua.non peſsime tamen in umbra ſiccata faciunt in hunc uſum arundinum quoq; folia.

Malleolis iugum imponendum, & quàm alte canterius alleuandus ſit. CAP. XIIII.

SEd & malleorum ſimilis cura agenda eſt, ut ad unam aut duas gemmas deputatis autumno, uel uere prius quàm germinent, iugentur. is, ut dixi canterius propius à terra,quàm uitibus ordinarijs ſubmittendus eſt: neq; enim editior eſſe debet pedali altitudine, ut ſit quo teneri adhuc pampini ſe capreolis illigent ſuis, ne uentis explantentur.inſequitur deinde foſſor,qui crebris bidentibus æqualiter, & minutim ſoli terga conuertat: hanc planam foſſuram maximè nos probamus:nam illa, quam in Hiſpania hybernam appellant, cum terra uitibus detrahitur, & in media ſpatia interordiniorum confertur, ſuperuacua nobis uidetur,quia iam præceſsit autumnalis ablaqueatio, quæ & nudauit ſummas, & ad inferiores peruenit radiculas, & hybernos tranſmiſit imbres: numerus autem foſsionis, aut idem debet eſſe, qui primi anni, aut una minus: nam utique frequenter ſolum exercendum eſt, dum id incremento ſuo uites inumbrent,

nec patiantur herbam ſubcreſcere. Pampinationis eadem debet eſſe ratio huius anni, atq; prioris. adhuc enim compeſcenda, quaſi pueritia ſeminum eſt, nec plus quàm in unum flagellum eſt ſubmittenda: tanto quidem magis, quòd tenera eius ætas non ſuſtinet, & fœtu, & materijs, onerari.

Quemadmodum nouella uinea frequentanda eſt, & propagines faciendæ ſint. CAP. XV.

SEd cùm annicula, menſiumq; ſex ad uindemiam perducta eſt, ſublato fructu protinus frequentanda eſt, & præſidiarij malleoli propagandi ſunt, qui in hunc uſum fuerant depoſiti; uel ſi ne hi quidem ſunt, ex ordinaria uite in alterum palum mergus eſt attrahendus; nam plurimum intereſt, adhuc noua conſitione, pedamen omne ueſtiri: nec mox uineam tum ſubſeri, cum fructus capiendus eſt: mergi genus eſt, ubi ſupra terram iuxta adminiculum uitis curuatur, atq; ex alto ſcrobe ſummerſa perducitur ad uacantem palum: tum ex arcu uehementer citat materiam, quæ protinus applicata ſuo pedamento ad iugum euocatur. Sequente deinde anno inſecatur ſuperior pars curuaturæ, uſq; ad medullam, ne totas uires matris propagatum flagellum in ſe trahat, & ut paulatim condiſcat ſuis radicibus ali, bima deinde præciditur proximè palmam, quæ ex arcu ſummiſſa eſt; & id, quod à matre abſciſſum recens erit, confeſtim altè circunfoditur, & ſcrobiculo facto ad imum ſolum præciditur, adobruiturq;, ut & radices deorſum agat, nec ex propinquo negligenter in ſumma terra reſectum progerminet: tempus autem non aliud magis idoneum eſt hunc mergũ amputandi, quàm

di, quàm ab Idibus Octob. in Idus Nouemb. ut hybernis menſibus ſuas radices confirmet, nam ſi uere id fecerimus, quo gemmare palmites incipiunt, matris alimentis ſubitò deſtitutus langueſcit.

Quo tẽpore uiuiradix transferenda ſit. CAP. XVI.

EAdem ratio eſt in transferendo malleolo: nam in ſecundo autumno, ſi cœli, & loci qualitas patitur, commodiſſime poſt Idus Octob. exemptus conſeritur: ſin autem aliqua terræ, uel aëris repugnat iniuria, tempeſtiuitas eius in proximum uer differtur: neq; diutius in uineis relinquendus eſt, ne ſoli uires abſumat: & ordinaria ſemina infeſtet: quæ quanto celerius liberata ſunt conſortio uiuiradicum, tanto facilius conualeſcunt: at in ſeminario licet trimam, atq; etiam quadrimam uitem reſectam, uel anguſtè putatam cuſtodire, quoniam non conſulitur uindemiæ: cum menſem trigeſimum exceſſerit poſita uinea, id eſt tertio autumno uehementioribus ſtatuminibus ſtatim impedanda eſt, idq; non ut libet, aut fortuitò faciendum: nam ſiue prope truncum defigitur palus, pedali tamen ſpatio recedendum eſt, ne aut premat, aut radicem uulneret, & ut foſſor ab omni parte ſemina circunfodiat: isq; palus ſic ponendus eſt, ut frigorum, & Aquilonum excipiat uiolentiam, uitemq; protegat, ſiue medio interordinio pangetur, uel defodiendus eſt, uel prius paxillo perforato ſolo, altius adigendus, quò facilius & iugum, & fructum ſuſtineat. Nam quanto propius truncus cum ridica ſtatuitur, etiam leuiter defixa ſtabilior eſt, quoniã contingens uitem mutua uice ſuſtinetur, & ſuſtinet. Statuminibus deinde firmiora iuga ſunt alliganda, eaq; uel

ſaligneis perticis, uel compluribus quaſi faſciculis arundinum cõnectuntur, ut rigorem habeant, nec pandantur onere fructuũ: nam binæ iam materiæ ſingulis ſeminibus ſummittendæ erũt, niſi ſi tamẽ gracilitas uitis alicuius anguſtiorem putationem deſyderabit, cuius unus palmes, atq; idem paucorum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendum ſit. CAP. XVII.

PErticæ iugum firmius faciunt, minusq́; operoſum, arundines pluribus operis iugantur, quoniam & pluribus locis nectuntur: eæq́; inter ſe conuerſis cacuminibus uinciendæ ſunt, ut æqualis craßitudo totius iugi ſit: nam ſi cacumina in unum competunt, imbecillitas eius partis grauata pondere iam maturum fructum proſternit, & canibus, feriſq́; reddit obnoxium. At cum iugum in faſcem pluribus arundinibus alterna cacuminum uice ordinatum eſt, ferè quinquennij præbet uſum: neq; enim eſt alia ratio putationis, aut cæteræ culturæ, quàm quæ primi biennij: nam & autumnalis ablaqueatio ſedulò facienda, nec minus uacantibus palis propagines applicandæ: hoc enim opus nunquã intermittendum eſt, quin omnibus inſtauretur annis. Neq; enim ea, quæ ſeruntur à nobis, immortalia eſſe poſſunt, attamen æternitati eorũ ſic conſulimus, ut demortuis ſeminibus alia ſubſtituamus: nec ad occidionem uniuerſum genus perduci patimur compluriũ annorum negligentia: quinetiam crebræ foßiones dandæ, quamuis poßit una detrahi culturæ prioris anni: pampinationes quoq; ſæpe adhibendæ: neq; enim ſatis eſt ſemel, aut iterum tota æſtate uiti detrahere frondẽ ſuperuacuam. Præcipuè autẽ decutienda ſunt omnia, quæ infra trunci

trunci caput egerminauerint: item ſi oculi ſinguli ſub iugo binos pampinos emiſerint, quamuis largos fructus oſtendant, detrahendi ſunt eis ſinguli palmites, quò lætior, quæ ſupereſt materia conſurgat, & reliquum melius educet fructum: poſt quadrageſimum & alterum menſem perfecta uindemia, ſic inſtuenda eſt putatio, ut ſubmiſsis pluribus flagellis, uitis in ſtellam diuidatur. Sed putatoris officium eſt pedali ferè ſpatio circa iugum uitem compeſcere, ut è capite quicquid tenerum eſt, per brachia emiſſum prouocetur, & per iugum inflexũ præcipitetur, ad eam menſuram, quæ terram non poſsit contingere: ſed modus pro uiribus trunci ſeruandus eſt, ne plures palmites ſubmittantur, quàm quibus uitis ſufficere queat: ferè autem prædicta ætas læto ſolo, truncoq; tres materias, raro quatuor deſyderat, quæ per totidem partes ab alligatore diuidi debent: nihil enim refert iugum in ſtellam decuſſari, atque diduci, niſi & palmites adiugentur: quam tamen formam non omnes agricolæ probauerunt, nam multi ſimplici ordine fuere contenti: uerùm ſtabilior eſt uinea, & oneri ſarmentorum, & fructui ferendo, quæ ex utraq; parte iugo deuincta pari libramento uelut anchoris quibuſdam diſtinetur: tum etiam per plura brachia materias diffundit, & facilius eas explicat undique ſubnixa, quàm quæ in ſimplici canterio frequentibus palmitibus ſtipatur: poteſt tamen, ſi uel parum latè diſpoſita uinea, uel parum fructuoſa, cœlumq́; non turbidum, nec procelloſum habeat, uno iugo contenta eſſe: nam ubi magna uis, & incurſus eſt pluuiarum, procellarumq́;, ubi frequentibus aquis uitis labefactatur, ubi præcipitibus cliuis uelut

Bud. Tasse

pendens plurima præſidia deſyderat, ibi quaſi quadrato circunfirmanda eſt agmine: calidis uerò, & ſiccioribus locis in omnem partem iugum porrigendum eſt, ut prorepentes undiq; pampini iungantur, & condenſati cameræ more, terram ſitientem obumbrent: contrà frigidis, & pruinoſis regionibus ſimplices ordines inſtituendi, nam & ſic facilius inſolatur humus, & fructus percoquitur, perflatumq́; ſalubriorem habet: foſſores quoq; liberius, & aptius iactant bidentes, meliusq́; perſpicitur à cuſtodibus fructus, & commodius legitur à uindemiatore.

Quomodo in hortulos uineæ diuidendæ ſint. CAP. XVIII.

SEd *quando uineta placuerit ordinare, centenæ ſtirpes per ſingulos hortos ſemitis diſtinguantur: uel (ut quibuſdam placet) in ſemiiugera omnis modus dirimatur, quæ diſtinctio præter illud commodum, quòd plus ſolis, & uenti uitibus præbet, tum etiam oculos, & ueſtigia domini (res agro ſaluberrima) facilius admittit, certamq́; æſtimationem in exigendis operibus præbet: neq; enim falli poſſumus per paria interualla iugeribus diuiſis.* Quin*etiam ipſa hortulorum deſcriptio quanto eſt minoribus modulis conſita fatigationem ueluti minuit, & ſimul eos, qui opera moliuntur, ad feſtinandum inuitat: nam ferè uaſtitas inſtantis laboris animos debilitat: nonnihil etiam prodeſt uires, & prouentum cuiuſq; partis uinearũ noſſe, ut æſtimemus, quæ magis, aut minus colenda ſint.* Vinde*miatoribus quoq; hæ ſemitæ, & iugum, pedamentaq́; ſarrientibus opportunam laxitatem præbent, per quam uel fructus, uel ſtatumina portentur.*

De poſi

De poſitione iugi, & quatenus à terra leuandum. CAP. XIX.

DE *poſitione iugi quatenus à terra leuandum ſit, hoc dixiſſe abunde eſt, humilimam eſſe quatuor pedum, celſißimam ſeptem. Quæ tamen in nouellis ſeminibus uitanda eſt. Neq; enim hæc prima conſtitutio uinearum eſſe debet, ſed per annorum longam ſeriem ad hanc altitudinem uitis perducenda eſt. Cæterum quanto humidius eſt ſolum, & cœlum, humidioresq́; uenti, tanto eſt altius attollendum iugum. Nam lætitia uitium patitur ſe celſius euagari, fructusq́; ſummotus à terra minus putreſcit: & hoc uno modo perflatur uentis, qui nebulam, & rorem peſtiferum celeriter adſiccant, multumq́; ad defloreſcendum, & ad bonitatem uini conferunt. Rurſus exilis terra, & accliuis, torrensq́; æſtu, uel quæ uehementibus procellis obnoxia eſt, humilius iugum poſcit. At ſi cuncta competunt uoto, iuſta eſt altitudo uineæ pedum quinq;, nec tamen dubium, quin uites tanto melioris ſaporis præbeant muſtum, quanto in editiora iuga conſurgunt.*

De cura, & modo alligandarum uitium. CAP. XX.

PE*datam uineam, iugatamq́; ſequitur alligatoris cura, cui antiquißimum eſſe debet, ut ſuprà dixi, rectam conſeruare ſtirpem, nec flexum ridicæ perſequi, ne prauitas ſtatuminum ad ſimilitudinem ſui uitem conſiguret. Id non ſolùm ad ſpeciem plurimum refert, ſed ad ubertatem, & ad firmitatem, perpetuitatemq́;. Nam rectus truncus ſimilem ſui medullam gerit, per quam uelut quodam itinere ſine flexu, atq; impedimento facilius terræ*

matris alimenta meant, & ad ſummum perueniunt. At quæ curuæ ſunt, & diſtortæ, non æqualiter alligantur, inhibentibus nodis, & ipſo flexu incurſum terreni humoris ueluti ſalebris, retardante. quare cùm ad ſummum palum recta uitis extenta eſt, capiſtro conſtringitur, ne fœtu grauata ſubſidat, curueturq́;. tum ex eo loco quod proximum iugo ligatum eſt, brachia diſponuntur in diuerſas partes, palmæq; ſuperpoſitæ deorſum uerſus curuantur à uinculo: itaq; id quod iugo dependet, fructu impletur: rurſusq; curuatura iuxta uinculum materiã exprimit. Quidã eam partem, quam nos præcipimus, ſupra iugum porrigunt, & crebris uiminibus innexis continent, quos ego minimè probandos puto. Nam dependentibus palmitibus, neque pluuiæ, neq; pruinæ, grandinesúe tantum nocent, quantum religatis, & quaſi tempeſtatibus oppoſitis. ijdẽ tamen palmites prius quàm fructus miteſcant, uariantibus adhuc, & acerbis uuis religari debent, quo minus roribus queant putreſcere, aut uentis, feriſq; deuaſtentur. Iuxta decumanum, atq; ſemitas palmites intrinſecus flectendi ſunt, ne prætereuntium incurſu lædantur. & hac quidem ratione tempeſtiua uitis ad iugum perducitur. Nam quæ uel infirma, uel breuis eſt, ad duas gemmas recidenda eſt, quo uehementiorẽ fundat materiam, quæ protinus emicet in iugum.

Nouella uinea quomodo putanda ſit.

CAP. XXI.

QVinquennis uineæ non alia eſt putatio, quàm ut figuretur, quemadmodum ſuprà inſtituimus, neúe ſuperuagetur. Sed ut caput trunci pedali ferè ſpatio ſit inferius iugo, quaterniſq; brachijs, quæ duramẽta quidam uocant,

uocant, diuidatur in totidem partes. Hæc brachia ſat erit interim ſingulis palmitibus in fructum ſummitti, donec uineæ iuſti ſint roboris. cum aliquot deinde annis, quaſi iuuenilem ætatem cœperint, quot palmites relinqui debeāt, incertum eſt. Nam loci lætitia plures, exilitas pauciores deſyderat. Siquidem luxurioſa uitis niſi fructu compeſcitur, male defloreſcit, & in materiam, frondemq; effunditur: infirma rurſus, cum onerata eſt, affligitur. Itaque pingui terra ſingulis brachijs licebit bina iungere flagella, nec tamen numeroſius onerare, quàm ut una uitis octo ſeruiat palmitibus, niſi ſi admodum nimia ubertas plureis poſtulabit. illa enim pergulæ magis, quàm uineæ figuram obtinet, quæ ſupra hunc modum materijs diſtenditur: nec debemus committere, ut brachia pleniora trunco ſint: uerum aßiduè, cum è lateribus eorū flagella licuerit ſummittere, amputanda erunt ſuperiora duramenta, ne iugum excedant, ſed nouellis palmis ſemper uitis renouetur, quæ ſi ſatis excreuerint, iugo ſuperponātur: ſin aliqua earum uel perfracta, uel parum procera fuerit, locumq; idoneum obtinebit, unde uitis anno ſequenti renouari debeat, in pollicem tondeatur, quem quidam cuſtodem, alij reſecem, nonnulli præſidiarium appellant, id eſt ſarmentum gemmarum duarum, uel trium, ex quo cum proceſſere fructiferæ materiæ, quicquid eſt ſuprà uetuſti brachij amputatur, & ita ex nouello palmite uitis pullulaſcit. Atque hæc ratio bene inſtitutarum uinearum in perpetuum cuſtodienda erit.

Quemadmodum ueteraneæ uineæ reſtituantur. CAP. XXII.

Si uerò

SI uerò aliter formatas acceperimus uineas, & multorum annorum negligentia ſuperuenerint iugum, cõſyderandum erit, cuius longitudinis ſint duramina, quia excedunt prædictam menſuram. Nam ſi duorum pedũ, aut paulò amplius fuerint, poterit adhuc uniuerſa uinea ſub iugum mitti. Si autem palus trunco eſt applicitus, is à uite ſummouetur, & in medio ſpatio duorum duraminum ad lineam pangitur, tranſuerſa deinde uitis ad ſtatumen perducitur, atq; ita iugo ſubijcitur. At ſi duramenta eius longius exceſſerint, aut in quartum, uel etiam in quintum ſtatumen prorepſerint, maiore ſumptu reſtituentur mergis. His nanque, quod nobis maximè placet, propagata celerrime prouenit. Hoc tamen ſi uetus, & exeſa eſt ſuperficies trunci, maiorem, at ſi robuſta, & integra, minorem operam deſyderat. Quippe hyberno tempore ablaqueata fimo ſatiatur, anguſteq; deputatur, & inter quartum, ac tertium pedem à terra uiridiſsima parte corticis acuto mucrone ferramenti uulneratur. Frequentibus deinde foſſuris terra permiſcetur, ut incitari uitis poſsit, & ab ea maximè parte, quæ uulnerata eſt, pampinum fundere. Plerunq; autem germen de cicatrice procedit, quod ſiue longius proſiluerit, in flagellũ ſummittitur, ſiue breuius, in pollicem, ſiue admodum exiguum in furunculum, is ex quolibet uel minimo capillamento fieri poteſt. Nam ubi unius, aut alterius folij pampinus prorepſit è duro, dũmodo ad maturitatem proueniat, ſequente uere ſi non abnodatus, neq; abraſus eſt, uehementem fundit materiam: quæ cum conualuit, & quaſi brachium fecit, licet tunc ſuperuagatam partem duramenti recidere, et ita reliquam iugo ſubijce

ſubijcere. Multi ſequentes compendium temporis, tales uineas ſupra quartum pedem detruncant, nihil reformidãtes eiuſmodi reſectionem, quoniam ferè plurimarum ſtirpium natura ſic ſe commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondibus repulluleſcant. Sed hæc quidem ratio minime nobis placet, ſiquidem uaſtior plaga niſi habeat ſuperpoſitã ualentem materiam, qua poßit inoleſcere, ſolis halitu torretur: mox deinde roribus putreſcit, & imbribus. Attamen cum eſt utique uinea recidenda, prius ablaqueare, deinde paulum infra terram conuenit amputare, ut ſuperiecta humus uim ſolis arceat, & è radicibus nouellos prorumpentes caules tranſmittat, qui poßint uel ſua maritare ſtatumina, uel ſiqua ſunt uidua in propinquo propaginibus ueſtire. Hæc autem ita fieri debebunt, ſi uineæ altius poſitæ, nec in ſummo labenteis radices habebunt, & ſi boni generis erunt, nanque aliter incaßum dependitur opera, quoniam degeneres etiam renouatæ priſtinum ſeruabunt ingenium, atque ſumma parte terræ uix adhærebunt, & deficient antè, quàm conualeſcant. Altera ergo uinea fructuoſis potius ſurculis inſerenda erit, altera funditus extirpanda & reſerenda, ſi modo ſoli bonitas ſuadebit, at ſi cum eius uitio conſenuit, nullo modo reſtituendam cenſemus. Loci porrò uitia ſunt, quæ ferè ad internitionem uineta perducunt, macies, & ſterilitas, terra ſalſa, uel amara, uligo, præceps, & prærupta poſitio, nimium opaca, & ſoli auerſa, ualles arenoſæ, arenoſus etiã tofus, & plus iuſto ieiunus ſabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glarea, & ſiqua eſt proprietas ſimilis, quæ uitem non alit: Cæterum ſi uacat ijs, & horũ ſimilibus incommo

commo

commodis, poteſt ea ratione fieri reſtibilis uinea, quam priore libro præcepimus. Illa rurſus mali generis uineta, quæ quamuis robuſta ſint, propter ſterilitatem fructu carent, ut diximus, emendantur inſitione facta, de qua ſuo loco diſſeremus, cum ad eam diſputationẽ peruenerimus.

Quemadmodũ eædem putentur. CAP. XXIII.

NVnc quoniam parum uidemur de putatione uinearum locuti, maximè neceſſariam partem propoſiti operis diligentius perſequemur. Placet ergo ſi mitis, ac tẽperata permittit in ea regione, quam colimus, cœli clementia, facta uindemia ſecundum Idus Octobris auſpicari putationem, cũ tamen æquinoctiales pluuiæ præceſſerint, & ſarmenta iuſtam maturitatẽ cœperint, nam ſiccitas ſeriorem putationem facit. Sin autem cœli ſtatus frigidus, & pruinoſus hyemis uiolentiã denuntiat, in Idus Febr. hanc curam differemus. Atq; id licebit facere, ſi erit exiguus poſſeßionis modus. Nam ubi ruris uaſtitas electionem nobis temporis negat, ualentißimam quanq; partem uineti frigoribus, macerrimã uere, uel autumno, quin etiam per brumam meridiano axi oppoſitas uites, aquiloni per uer, & autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin ſit horum uirgultorum natura talis, ut quanto maturius detonſa ſint, plus materiæ, quãto ſerius, plus fructus afferãt.

Quæ bonus uinitor in cõſtituta iã uinea uitare, aut ſequi debeat. CAP. XXIIII.

QVandocunque igitur uinitor hoc opus obibit, tria præcipuè cuſtodiat. Primum, ut quammaxime fructui conſulat. deinde, ut in annum ſequentem quamlætißimas iam hinc eligat materias. tum etiam, ut quamlongißi

giſsimam perennitatem ſtirpi acquirat. Nam quicquid ex his omittitur, magnum affert domino diſpendium. Vitis autem cùm ſit per quatuor diuiſa parteis, totidem cœli regiones aſpicit. Quæ declinationes cùm contrarias inter ſe qualitates habeant, uariam quoque poſtulant ordinationem pro conditione ſuæ conſtitutionis à parte uitium. Igitur ea brachia, quæ ſeptentrionibus obiecta ſunt, pauciſsimas plagas accipere debent, & magis ſi putabuntur ingruentibus iam frigoribus, quibus cicatrices inuruntur. Itaque una tantummodo materia iugo proxima, & unus infra eam cuſtos erit ſummittendus, qui uitem mox in annum renouet. At è contrario per meridiem plures palmites ſubmittantur, qui laborantem matrem feruoribus æſtiuis opacent, nec patiantur ante maturitatem fructum inareſcere. Orientis, atque occidentis haud ſanè magna eſt in putatione differentia, quoniam ſolem pari horarum numero ſub utroque axe uitis accipit. Modus itaque materiarum is erit, quem dictabit humi, atque ipſius ſtirpis lætitia. Hæc in uniuerſum, illa per parteis cuſtodienda ſunt. Nam ut ab una uite quaſi à quibuſdã fundamentis incipiam, ſemper circa crus dolabella dimouenda terra eſt. Et ſi ſoboles, quàm ruſtici ſuffraginem uocant, radicibus adhæret, diligenter explantanda, ferroq́; alleuanda eſt, ut hybernas aquas reſpuat. Nam præſtat ex uulnere ſobolem repulleſcentem uellere, quàm nodoſam, & ſcabram plagam relinquere. Hoc enim modo celeriter cicatricem ducit, illo cauatur, atq; putreſcit. Percuratis deinde quaſi pedibus crura ipſa, trunciq́; circũſpiciendi ſunt, ne aut pampinarius palmes internatus, aut uerucæ ſimilis furunculus relinqua

relinquatur, niſi ſi iugo ſuperiecta uitis, deſyderabit ab inferiore parte reuocari. Si *uerò trunci pars ſecta ſolis afflatu peraruit, aut aquis, noxijs'ue animalibus, quæ per medullas irrepunt, cauata uitis eſt, dolabella conueniet expurgare, quicquid emortuum eſt: deinde falce eradi uiuo tenus, ut à uiridi codice ducat cicatricem.* Neque *eſt difficile, mox alleuatas plagas terra, quam prius amurca madefeceris, linire: nam & teredinem, formicamq; prohibet.* Solem *etiam, & pluuias arcet eiuſmodi litura, propter quæ celerius coaleſcit, & fructum uiridem conſeruat.* Cor*tex quoq; aridus, fiſſuſq; per ſumma trunci dependens corpore tenus delibrandus eſt, quod & melius uitis quaſi ſordibus liberata conualeſcit, & minus uino fæcis affert.* Iam *uerò muſcus, qui more compedis crura uitium deuincta comprimit, ſituq; & ueterno macerat, ferro diſtringendus, & eradendus eſt. Atque hæc in ima parte uitis.* Nec *minus ea, quæ in capite ſeruanda ſint, deinceps præcipiantur.* Plagæ, *quas in duro uitis accipit, obliquæ, rotundæq; fieri debent, nam citius conualeſcunt, & quandiu cicatricem non obduxerint, commodius aquam fundunt.* Tranſuerſæ *plus humoris & excipiunt, & continent.* Eam *culpam maximè uinitor fugito. Sarmenta lata, uetera, male nata, contorta, deorſum ſpectantia recidito.* Nouella, *& fructuaria recta ſummittito.* Brachia *tenera, & uiridia ſeruato.* Arida, *& uetera falce amputato.* Vngues *cuſtodum annotinos reſecato.* In *quatuor fermè pedes ſupra terram uitem elatam totidem brachijs componito, quorum ſingula ſpectent decuſſati iugi partes. tum uel unum flagellum, ſi macrior uitis erit, uel duo, ſi plenior, brachio*

cuiq;

cuiq; ſummittito, eaq́; iugo ſuperpoſita præcipitato. Sed meminiſſe oportebit, ne in eadem linea, unoq́; latere brachij eſſe duas materias, plures'ue patiamur. Nanq; id maximè uitem infeſtat, ubi nō omnis pars brachij pari uice laborat, atq; æqua portione ſuccum proli ſuæ diſpenſat, ſed ab uno latere exugitur. Quo fit, ut ea uena, cuius omnis humor aſſumitur, uelut icta fulgure areſcat. Vocatur etiam ſocaneus palmes, qui ſolet in bifurco medius prorepere, & idcirco eum prædicto uocabulo ruſtici appellant, quòd inter duo brachia, quà ſe diuidit uitis, enatus uelut fauces obſidet, atq; utriuſq; duramenti alimenta præripit. Hunc ergo tanquam æmulum diligenter ijdem amputant, & abnodant, priuſquàm corroboretur. Si tamen ita præualuit, ut alterutrum brachium afflixerit, id quod imbecillius eſt, tollitur, & ipſe ſocaneus ſummittitur. Reciſo enim brachio, æqualiter utriq; parti uires mater ſumminiſtrat. Igitur caput uitis pendens infra iugum conſtituito, unde ſe pandant quatuor (ut dixi) brachia, in quibus quotannis uitis renouetur, amputatis ueteribus, & ſummiſsis nouis palmitibus, quarum delectus ſcitè faciendus eſt. Nam ubi magna materiarū facultas eſt, putator cuſtodire debet, ne aut proximas duro, id eſt, à trunco, & capite uitis relinquat, aut rurſus extremas. Nam illæ minimum uindemiæ conferunt, cùm exiguum fructum præbent, ſimiles ſcilicet pampinarijs, hæ uitem exhauriunt, quia nimio fœtu onerant, & uſq; in alterum, ac tertium palum, quod uitioſum eſſe diximus, ſe extendunt. Quare medio in brachio commodiſsimè palmæ ſummittentur, quæ nec ſpem uindemiæ deſtituant, nec emacient ſtirpem ſuam, nonnulli fructus aui-

L dius

dius eliciunt extrema, & media flagella ſummittendo, nec minus proximum duro ſarmentum in cuſtodem reſecando, quod faciendum, niſi permittentibus ſoli, & trunci uiribus minimè cenſeo. Nam ita ſe induunt uuis, ut nequeant maturitatem capere, ſi benignitas terræ, atq; ipſius trunci lætitia non adſit, ſubſidiarius, idemq; cuſtos in pollicem reſecari non debet, cùm palmæ, ex quibus proximi fructus ſperantur, idoneo loco ſitæ ſunt. Nam ubi ligaueris eas, & in terram ſpectantes deflexeris, infra uinculũ materias exprimes. At ſi longius, quàm ritus agricolarum permittit, & à capite uitis emicuerit, & brachijs in aliena iugorum compluuia perrepſerit, cuſtodem ualidum, & quàm maximum iuxta truncum duorum articulorum, uel trium relinquemus, ex quo quaſi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachium, ut ſic reciſa uitis, ac renouata intra iugum contineatur. Sed in ſummittendo cuſtode hæc maximè ſunt obſeruanda. Primùm, ne reſupina cœlum, ſed prona potius plaga terram ſpectet: ſic enim & gelicidijs ipſa ſe protegit, & ab ſole obumbratur: deinde ne ſagittæ, ſed ungulis quidem ſimilis fiat reſectio: nam illa celerius, & latius emoritur, hæc tardius, & anguſtius reformidat. Quodq; etiam uſurpari uitioſiſsimè animaduerto, maximè uitandum eſt. Nam dum ſeruiunt decori, quo ſit breuior cuſtos, & ſimilis pollici, iuxta articulũ ſarmentum recidunt. Id autem plurimũ officit, quoniã ſecundum plagam poſita gemma pruinis, & frigore, tum deinde æſtu laborat. Optimum eſt igitur medio ferè internodio ſubſidiarium tondere palmitem, deuexamq; reſectionem facere poſt gemmam ne (ut iam antè diximus) ſuperlachrymet,

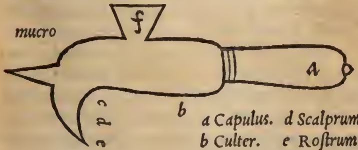
chrymet,& gemmantem cæcet oculum. Sed ſi reſecis facultas nõ erit,circunſpiciendus eſt furunculus,qui quamuis anguſtiſsime præciſus in modum uerrucæ proximo uere materiam exigat,quam uel in brachium,uel in fructuarium remittamus: ſi neque is reperiatur, ſaucianda ferro eſt, atque exulceranda uitis in ea parte, qua pampinum ſtudemus elicere.Iam uerò ipſos palmites,quos uindemiæ præparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos magnopere cenſeo.Sed in ijs recidendis alia conditio eſt, atque alia in ijs, quæ procedunt è trunco, nam quicquid eſt, quod è duro prominet, uehementius applicata falce abnodatur, atque eraditur quò celerius obducat cicatricem. Rurſus quicquid è tenero proceſsit,ſicut nepos parcius detondetur, quoniam ferè coniunctam gerit ab latere gemmam, cui conſulendum eſt, ne falce deſtringatur, preſsius enim ſi abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut couulneratur: propter quod palmes, quem mox in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuoſus erit:tum etiam magis obnoxius uentis,ſcilicet, quia infirmus de cicatrice prorepſerit.Ipſius autem materiæ,quam ſummittemus longitudini modum difficile eſt imponere. Plerique tamen in tantum prouocant, ut curuata,& præcipitata per iugum nequeat terram contingere. Nos ſubtilius diſpicienda illa cenſemus: primùm uitis habitum, nam ſi robuſta eſt, ampliores materias ſuſtinet: deinde ſoli quoque pinguitudinem,quæ niſi adeſt,quamuis ualidiſsimam uitem celeriter necabimus procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi palmites non menſura, uerum gemmarum numero æſtimantur: nam ubi maiora ſunt

ra ſunt ſpatia inter articulos, licet couſque materiam producere, dum penè terram cõtingat: nihilo minus enim paucis frondeſcet pampinis. At ubi ſpiſſa internodia, frequentesq́; oculi ſunt, quamuis breue ſarmentum, multis palmitibus uireſcit, & numeroſo fœtu exuberat. Quare modus talis generis neceſſariò maximè eſt adhibendus, ne procerioribus fructuarijs oneretur. Et ut conſyderet uinitor proximi anni magna, nec'ne fuerit uindemia. Nam poſt largos fructus parcendum eſt uitibus, & ideo anguſtè putandum, poſt exiguos, imperandum. Super cætera illud etiam cenſemus, ut duris, tenuiſſimisq́;, et acutiſſimis ferramentis totum iſtud opus exequamur: obtuſa enim, & hebes, & mollis falx putatorem moratur, eoq́; minus operis efficit, et plus laboris affert uinitori. Nam ſiue curuatur acies, quod accidit molli, ſiue tardius penetrat, quod euenit in retuſo, & craſſo ferramento, maiore niſu eſt opus. Tum etiam plagæ aſperæ, atq; inæquales, uites lacerant. Neq; enim uno, ſed ſæpius repetito ictu res tranſigitur. Quo plerunq; fit, ut quod præcidi debeat, perfringatur, & ſic uitis laniata, ſcabrataq́; putreſcat humoribus, nec plagæ conſanentur. Quare magnopere monendus putator eſt, ut prolixet aciem ferramenti, & quantum poſſit, nouaculæ ſimilẽ reddat. Nec ignoret in quaq; re, qua parte falcis utendũ ſit. Nam plurimos per hanc inſcitiam uaſtare uineta comperi.

Figura falcis CAP. XXV.

Eſt autẽ ſic diſpoſita uinitoriæ falcis figura, ut capulo pars proxima, quæ rectam gerit aciem, culter ob ſimilitudinem nominetur. Quæ flectitur, ſinus: quæ à flexu procur

procurrit, ſcalprum. Quæ deinde adunca eſt, roſtrũ appellatur. Cui ſuperpoſita ſemiformis lunæ ſpecies, ſecuris dicitur. Eiusq́; uelut apex pronus immunens, mucro uocatur. Harum partiũ quæq; ſuis muneribus fungitur, ſi modò uinitor gnarus eſt. Nam cum in aducrſum preſſa manu deſecare quid debet, cultro utitur: cum autem retrahere, ſinu: cum alleuare, ſcalpro: cum incauare, roſtro: cum ictu cædere, ſecuri: cum in anguſto aliquid expurgare, mucrone. Maior autem pars operis in uineam ductim potius, quàm cæſim facienda eſt. Nam ea plaga, quæ ſic efficitur, uno ueſtigio alleuatur. Prius enim putator applicat ferrũ, atq; ita quæ deſtinauit præcidit. Qui cæſim uitem petit, ſi fruſtratus eſt (quòd ſæpe euenit) pluribus ictibus ſtirpem uulnerat. Tutior igitur, & utilior putatio eſt, quæ (ut retuli) ductu falcis non ictu conficitur.

a Capulus. d Scalprum.
b Culter. e Roſtrum.
c Sinus. f Securis.

De cura adminiculandæ, iugandæq́; uineæ. CAP XXVI.

HIs *peractis, ſequitur (ut antè iam diximus) adminiculandæ, iugandæq́; uineæ cura, cui ſtabiliendæ melior eſt ridica palo, neq; ea quælibet: nam eſt præcipua cu- reis fiſſa olea, quercus, & ſuber, ac ſi qua ſunt ſimilia ro-*

 bora.

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare, aut ſequi debeat. CAP. XXVII.

SIc deinde ordinata uineta feſtinabimus emundare, ſarmentiſq́;, & calametis liberare. Quæ ſicco tamen ſolo legenda ſunt, ne lutoſa humus inculcata maiorem foſſori laborem præbeat, qui protinus adhuc ſilentibus uineis inducendus eſt. Nam ſi palmis incipientibus, progemmantibuſq́; foſſorem immiſeris, magnam partem uindemiæ decuſſeris. Igitur antè, quàm gemment, per diuortium ueris, atq; hyemis quamaltiſſimè fodiendæ uineæ ſunt, quo lætius, atq; hilarius pullulent. Eæq́; ubi ſe frondibus, & uuis ueſtierint, teneris caulibus necdum adultis modus adhibendus eſt. Idemq́; uinitor, qui antè ferro, nunc manu decutiet, umbraſq́; compeſcet, ac ſuperuacuos pampinos deturbabit. Nam id plurimum refert, non inſcitè facere, ſiquidem uel magis pampinatio, quàm putatio uitibus conſulit. Nam illa quamuis multum iuuat, ſauciat tamen, & reſecat: hæc clementius ſine uulnere medetur, & anni ſequentis expeditiorem putationem facit. Tum etiam uitem minus cicatricoſam reddit, quoniam id, ex quo uiride, & tenerum decerptum eſt, celeriter conſaneſcit. Super hæc materiæ, quæ fructum habent, melius conualeſcunt, & uuæ commodius inſolatæ percoquuntur. Quare prudentis eſt, ac maximè callentis uinitoris æſtimare, ac diſpicere, quibus locis in annum debeat materias ſummittere, nec orbos tantum detrahere palmites, uerum etiam frugiferos, ſi ſupra modum ſe numerus eorũ profuderit: ſiquidem euenit, ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent, quibus binos detrahere oportet, quò commodius ſingulos a-

 lumnos

lúmnos educent. Eſt enim ſapientis ruſtici reputare, num maiore fructu uitis ſe induerit, quàm ut perferre eum poſſit. Itaq; non ſolùm frondem ſuperuacuam debet decerpere, quod ſemper faciendum eſt, uerùm interdum partem aliquam fœtus decutere, ut ubere ſuo grauatam uitem leuet. Idq́; faciet uarijs de cauſis pampinator induſtrius, etiam ſi non erit maior fructus, quàm ut matureſcere queat. Si autem continuis ſuperioribus annis dapſili prouentu fatigata uitis fuerit, requieſcere, ac refici par erit, & ſic futuræ [illegible]*teriæ conſulendum. Nam cacumina flagellorum ce*[illegible]*fringere luxuriæ comprimendæ cauſa uel è dura parte, aut à trunco ſurgentes pampinos ſubmouere oportebit, niſi ad renouandam uitem unus, atque alter ſeruandus eſt. Tum è capite quicquid inter brachia uiret explantare: atq; eos, qui per ipſa duramenta ſteriles, nequicquam matrem occupant, palmites detergere, cuiuslibet uel pueri eſt officium.*

Quomodò pampinari, & quot foſſuris uinea excoli debeat. CAP. XXVIII.

TEmpus autem pampinationis antè, quàm florem uitis oſtendat, maximè eſt eligendum, ſed & poſteà licet eandem repeter[illegible]*. Medium igitur eorum dierum ſpatium, quo acini formantur uinearum, nobis aditum negat, quippe florentem fructum mouere non expedit, pubeſcentem uerò, & quaſi adoleſcentem conuenit religare, folijsq́; omnibus nudare, tum & crebris foßionibus implere, nam fit uberior puluerationibus. Nec inficior pleroſque ante me ruſticarum rerum magiſtros tribus foßuris contentos fuiſſe: ex quibus Græcinus, qui ſic refert, Poteſt uideri ſatis*

eſſe conſtitutam uineam ter fodere. Celſus quoq́;, & Atticus conſentiunt tres eſſe motus in uite, ſeu potius in omni ſurculo naturales: unum, quo germinet: alterum, quo floreat: tertium, quo matureſcat. Hos *ergo motus cenſent foſſionibus concitari.* Non *enim natura, quod uult ſatis efficit, niſi eam labore cum ſtudio iuueris.* Atq; *hæc colendarum uinearum cura eſt, quæ finitur uindemia.*

De inſerendis uitibus, & inſitione tuenda.

CAP. XXIX.

R*Edeo nunc ad eam partem diſputationis, qua ſum profeſſus uitium inſerendarum, tuendarumq́; inſitionum præcepta.* T*empus inſerendi* I*ulius* A*tticus tradidit ex* C*alendis* N*ouembribus in* C*alendas* I*unias quoad poſſe cuſtodiri ſurculum, ſiue gemmam affirmat.* E*oq́; debemus intelligere nullam partem anni excipi, ſi ſit ſarmentis alendis facultas.* I*d porrò in alijs ſtirpium generibus, quæ firmioris, & ſuccoſioris libri ſunt, poſſe fieri ſanè conceſſerim.* I*n uitibus nimis temerè tot menſium ruſticis inſitionem permiſſam diſsimulare non eſt fidei meæ, non quòd ignorem brumæ temporibus aliquando inſitam uitem comprehendere: ſed non quid in uno uel altero experimento caſu fiat: uerùm quid certa ratione plerunque proueniat diſcentibus, præcipere debemus.* E*tenim ſi exiguo numero periclitandum ſit, in quo maior cura temeritati medetur, poſſum aliquatenus conniuere.* C*ùm uerò uaſtitas operis etiam diligentiſsimi agricolæ curam diſtendat, omnem ſcrupulum ſummouere debemus.* E*ſt enim contrarium quod* A*tticus præcipit.* N*am idem per brumam negat rectè putari uineam.* Q*uæ res, quamuis minus lædat*

lúmnos educent. Eſt enim ſapientis ruſtici reputare, num maiore fructu uitis ſe induerit, quàm ut perferre eum poſſit. Itaq; non ſolùm frondem ſuperuacuam debet decerpere, quod ſemper faciendum eſt, uerùm interdum partem aliquam fœtus decutere, ut ubere ſuo grauatam uitem leuet. Idq; faciet uarijs de cauſis pampinator induſtrius, etiam ſi non erit maior fructus, quàm ut matureſcere queat. Si autem continuis ſuperioribus annis dapſili prouentu fatigata uitis fuerit, requieſcere, ac refici par erit, & ſic futuræ materiæ conſulendum. Nam cacumina flagellorum confringere luxuriæ comprimendæ cauſa uel è dura parte, aut à trunco ſurgentes pampinos ſubmouere oportebit, niſi ad renouandam uitem unus, atque alter ſeruandus eſt. Tum è capite quicquid inter brachia uiret explantare: atq; eos, qui per ipſa duramenta ſteriles, nequicquam matrem occupant, palmites detergere, cuiuslibet uel pueri eſt officium.

Quomodò pampinari, & quot foſſuris uinea excoli debeat. CAP. XXVIII.

TEmpus autem pampinationis antè, quàm florem uitis oſtendat, maximè eſt eligendum, ſed & poſteà licet eandem repetere. Medium igitur eorum dierum ſpatium, quo acini formantur uinearum, nobis aditum negat, quippe florentem fructum mouere non expedit, pubeſcentem uerò, & quaſi adoleſcentem conuenit religare, folijsq; omnibus nudare, tum & crebris foßionibus implere, nam fit uberior puluerationibus. Nec inficior pleroſque ante me ruſticarum rerum magiſtros tribus foßuris contentos fuiſſe: ex quibus Græcinus, qui ſic refert, Poteſt uideri ſatis

eſſe conſtitutam uineam ter fodere. Celſus quoq́;, & Atticus conſentiunt tres eſſe motus in uite, ſeu potius in omni ſurculo naturales: unum, quo germinet: alterum, quo floreat: tertium, quo matureſcat. Hos ergo motus cenſent foſſionibus concitari. Non enim natura, quod uult ſatis efficit, niſi eam labore cum ſtudio iuueris. Atq; hæc colendarum uinearum cura eſt, quæ finitur uindemia.

De inſerendis uitibus, & inſitione tuenda.

CAP. XXIX.

REdeo nunc ad eam partem diſputationis, qua ſum profeſſus uitium inſerendarum, tuendarumq́; inſitionum præcepta. Tempus inſerendi Iulius Atticus tradidit ex Calendis Nouembribus in Calendas Iunias quoad poſſe cuſtodiri ſurculum, ſiue gemmam affirmat. Eoq́; debemus intelligere nullam partem anni excipi, ſi ſit ſarmentis alendis facultas. Id porrò in alijs ſtirpium generibus, quæ firmioris, & ſuccoſioris libri ſunt, poſſe fieri ſanè conceſſerim. In uitibus nimis temerè tot menſium ruſticis inſitionem permiſſam diſsimulare non eſt fidei meæ, non quòd ignorem brumæ temporibus aliquando inſitam uitem comprehendere: ſed non quid in uno uel altero experimento caſu fiat: uerùm quid certa ratione plerunque proueniat diſcentibus, præcipere debemus. Etenim ſi exiguo numero periclitandum ſit, in quo maior cura temeritati medetur, poſſum aliquatenus conniuere. Cùm uerò uaſtitas operis etiam diligentiſsimi agricolæ curam diſtendat, omnem ſcrupulum ſummouere debemus. Eſt enim contrarium quod Atticus præcipit. Nam idem per brumam negat rectè putari uineam. Quæ res, quamuis minus lædat

uitem, merito tamen fieri prohibetur, quòd frigoribus omnis ſurculus rigore torpet, nec propter gelicidia corticem mouet, ut cicatricem conſanet. Atq; idem Atticus non prohibet eodem ipſo tempore inſerere, quod tum, & totius obtruncatione uitis, & cum eiuſdem reſectionis fiſſura præcipit fieri. Verior itaq; ratio eſt inſerendi tepentibus iam diebus poſt hyemem, cùm & gemmas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod poſſit aut ſurculum inſitum, aut fiſſuræ plagam inurere. Permiſerim tamen feſtinantibus autumno uitem inſerere, quia non diſſimilis eſt eius aëris qualitas uernæ: ſed quocunq; quis tempore deſtinauerit inſerere, non aliam ſciat eſſe curam ſurculis explorandis, quàm quæ tradita eſt priore libro, cùm de malleolis eligendis præcepimus, quos ubi generoſos, & fœcundos, & quàm maturiſſimos uiti detraxerit, diem quoque tepidum, ſilentemq; à uentis eligat. Tum conſyderet ſurculum teretem, ſolidiq; corporis, nec fungoſæ medullæ crebris etiam gemmis, & breuibus internodijs: nam plurimum intereſt non eſſe longum ſarmentum, quod inſeratur, & rurſus plures oculos, quibus egerminet, ineſſe. Itaque ſi ſunt longa internodia, neceſſe eſt ad unam, uel ſummum duas gemmas recidere ſurculum, ne proceriorem faciamus, quàm ut tempeſtates, & uentos, & imbres immobilis pati poſſit. Inſeritur autem uitis uel reſciſſa, uel integra perforata terebra: ſed illa frequentior, & penè omnibus agricolis cognita inſitio: hæc rarior, & paucis uſurpata: de ea igitur prius diſſeram, quæ magis in conſuetudine eſt. Reciditur uitis plerunq; ſupra terram, nonnunquam tamen & infrà, quò loco magis ſolida eſt,

atq;

atq; enodis: cum iuxta terram inſita eſt, ſurculus adobruitur cacumine tenus: at cum editior eſt à terra, fiſſura diligenter ſubacto luto linitur, atq; ſuperpoſito muſco ligatur, quòd & calores, & pluuias arceat: tẽperatur ita ſurculus, ut calamo nõ abſimilis, coagmentet fiſſurã, ſub qua nodus in uite deſyderatur, qui quaſi alliget eam fiſſurã, nec rimam patiatur ultrà procedere. Is nodus etiã ſi quatuor digitis à reſectione abfuerit, illigari tamen cũ prius, quàm uitis findatur, conueniet, ne cùm ſcalpro factum fuerit iter ſurculo, plus iuſto plaga hiet: calamus autem non amplius tribus digitis debet alleuari: æqualiter ex ea parte, qua raditur, ut ſit leuis, eáq; raſura ita deducitur, ut medullam contingat uno latere, atque altero paulò ultra corticem diſtringatur, figureturq́; in ſpeciem cunei, ſic ut ab ima parte acutus ſurculus, latere altero ſit tenuior, atque altero plenior: perq́; tenuiorem partem inſertus eo latere arctetur quo eſt plenior, & utrinq; contingat fiſſuram. Nam niſi cortex cortici ſic applicetur, ut nullo loco trãsluceat, nequit coaleſcere. Vinculi genus ad inſitionem non unum eſt: alij uiminibus obſtringunt: nonnulli circundãt libro fiſſuram: plurimi ligant iunco, quod eſt aptiſſimum. Nam uimen, cum inaruit, penetrat, & inſecat corticẽ, propter quod molliora uincula magis probamus, quæ cũ circunuenere truncum, adactis arundineis cuneolis arctantur: ſed antiquiſſimum eſt, et ante hæc ablaqueari uitem, radiceſq́; ſummas, uel ſoboles amputari, & poſt hæc adobrui truncum: iſq́; cum comprehendit, aliam rurſus exigit curam, nam ſæpius pampinandus eſt, cùm germinat, frequentiuſq́; detrahendæ ſunt ſoboles,

quæ

quæ à lateribus, radicibusq; prorepunt: tum quod ex inſito profundit ſubligandum, ne uento ſurculus motus labefactetur, aut explantetur tener pampinus, qui cum excreuit, nepotibus orbandus eſt, niſi ſi propter penuriam, & caluitium loci ſumitur in propagines autumnus: deinde falcem maturis palmitibus admouet: ſed putationis inſitis cuſtoditur ea ratio, ut ubi nulla deſyderatur propago, unus ſurculus euocetur in iugū: alter ita recidatur, ut adæquetur plaga trunco, ſic tamē nequid radatur è duro: pāpinandum non aliter eſt, quàm in nouella uiuiradice: putandum uerò ſic, ut uſq; in quartum annum parcius imperetur, dum plaga trunci ducat cicatricem: atq; hæc per fiſſuram inſitarum eſt ordinatio, in illa autem, quæ fit per terebrationem, primum ex uicino fructuoſiſſimam oportet conſyderare uitem, ex qua (uelut traducem inhærentē matri) palmitem attrahas, & per foramē tranſmittas: hæc enim tutior, & certior eſt inſitio, quoniam & ſi proximo uere non comprehendit, ſequente certè, cū increuit, coniungi cogitur, & mox à matre reciditur: atq; ita ſuperficies inſitæ uitis uſq; ad receptum ſurculum obtruncatur: huius traducis ſi non eſt facultas, tum detractū uiti quàm recentiſſimum eligitur ſarmentum, & leuiter circumraſum, ut cortex tantum detrahatur, aptatur foramini, atq; ita luto circumlinitur reſecta uitis, ut totus truncus alieni generis uiti ſeruiat: quod quidem non fit in traduce, qui à materno ſuſtinetur ubere, dū inoleſcat: ſed aliud eſt foramentum, quo priores uitē perforabant: aliud, quod ipſe uſu nunc magis aptum comperi. Nam antiqua terebra, quam ſolam ueteres agricolæ nouerant, ſcobem faciebat,

perure

perurebatq́; eam partem, quam perforauerat, deuſta porro raro reuireſcebat, uel cum priore coaleſcebat, in eaq́; nec inſitus ſurculus cõprehendebat: tum etiam ſcobis nunquàm ſic eximebatur, ut non inhæreret foramini: ea porrò interuentu ſuo prohibebat corpus ſurculi corpori uitis applicari: nos terebram, quam gallicam dicimus, ad hanc inſitionem cõmenti longè habiliorẽ, utilioremq́; comperimus, nam ſic excauat truncum, ne foramen inurat: quippe non ſcobem, ſed ramenta facit, quibus exẽptis, plaga leuis relinquitur, quæ facilius omni parte ſedentem ſurculũ contingat, nulla interueniente lanugine, quam excitabat antiqua terebra: igitur ſecundum uernum æquinoctiũ perfectam uitium inſitionem habeto, locisq́; aridis, & ſiccis nigram uitem inſerito, humidis albam: neq; eſt ulla eius propagandi neceßitas, ſi modò tam mediocris eſt craßitudo trunci, ut incremẽtum inſiti plagam poßit contegere, & niſi tamen uacuus locus demortui capitis uitem repoſcit: quod cũ ita eſt, alter ex duobus ſurculis mergitur, alter eductus ad iugum in fructum ſummittitur: neq; inutile ex ea uite, quam merſeris, enaſcentes in arcu propaginis pampinos educare, quos poßis mox, ſi ita cõpetet, uel propagare, uel ad fructum relinquere.

De ratione pedaminum, uiminum, & de ſalicto. CAP. XXX.

QVoniam conſtituendis, colendisq́; uineis, quæ uidebantur utiliter præcipi poſſe, diſſeruimus, pedaminum, iugorumq́; & uiminũ proſpiciendorũ tradenda ratio eſt: hæc enim quaſi quædam dotes uineis antè præparantur, quibus ſi deficitur agricola, cauſam faciẽdi uineta

non

non habet,cum omnia, quæ ſunt neceſſaria extra fundum quærenda ſint: nec emptionis tantum (ſicut ait Atticus*) preciū onerat uitis rationē,ſed eſt etiam comparatio moleſtiſsima:conuehenda ſunt enim tempore iniquiſsimo hyberno,quare ſalices uiminales,atq; arūdineta,uulgaresq́; ſyluæ uel conſultò conſitæ è caſtaneis prius facienda ſunt.* V*iminaliū(ut* Atticus *putat) ſingula iugera,ſufficere poſſunt quinis,& uigenis iugeribus ligandæ uineæ: arundineti ſingula iugera, uigenis iugandis:caſtaneti iugerum, totidem palandis,quot arundineti iugandis:ſalicē uel riguus ager,uel uliginoſus optimè,nec incōmodè tamen alit planus,& pinguis,atq; is debet conuerti bipalio(ita enim præcipiunt ueteres) in duos pedes & ſemiſſem ſalicto deſtinatum ſolum:nec refert cuius generis uimen feras,dū ſit lentiſsimū,putant tamen tria eſſe genera præcipuè ſalicis, Græcæ,Gallicæ,Sabinæ,quam plurimi uocant amerinam. Græca flaui coloris eſt, Gallica obſoleti purpurei, & tenuiſsimi uiminis.Amerina ſalix gracilem uirgā, & rutilā gerit.Atq; hæ uel cacuminibus, uel taleis deponūtur, perticæ cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamen dipondiarij orbiculi craſsitudinem non excedant, optime panguntur,eouſq; dum ad ſolidū demittantur, taleæ ſeſquipedales terreno immerſæ paululū obruuntur.* R*iguus locus ſpatia laxiora deſyderat,eáq; ſenum pedum per quincuncem rectè faciunt,ſiccaneus ſpiſsiora ſic, ut ſit facilis acceſſus colentibus ea,quinū peduinterordinia eſſe abunde eſt, ut tamen in ipſa linea conſitionis alterna uacuis intermiſſis bipedaneis ſpatijs conſiſtant ſemina.* S*atio eſt eorum prius, quàm germinent, dum ſilent uirgæ,quas arboribus*

detrahi

detrahi ſiccas conueniet. Nam roſidas ſi reciderís, parum proſperè proueniunt: ideo pluuij dies in exputanda ſalice uitantur: fodienda ſunt primo triennio ſalicta crebrius, ut nouella uineta, cùm deinde conualuerint, tribus foſſuris contenta ſunt, aliter culta celeriter deficiũt. Nam quamuis adhibeatur cura, plurimæ ſalices intereunt, quarum in loco ex propinquo mergis propagari debent, curuatis, & defoſſis cacuminibus, quibus reſtituatur quicquid intercidit: anniculus deinde mergus decidatur à ſtirpe, ut ſuis radicibus tanquam uitis ali poſſit.

De geniſta. CAP. XXXI.

PErarida loca, quæ genus id uirgultorum non recipiunt, geniſtam poſtulant, eius cùm ſit ſatis firmum, tum etiam lentiſſimum eſt uinculum. Seritur autẽ ſemine, quod cùm eſt natum, uel defertur bima uiuiradix, uel relicta cùm id tempus exceſſit, omnibus annis more ſegetis iuxta terram demeti poteſt: cetera uincula, qualia ſunt ex rubo, maiorem operam, ſed in egeno tamen neceſſariam exigunt: perticalis ferè ſalix eundem agrum, quem uiminalis, deſyderat, melior tamen riguo prouenit, atq; ea taleis conſeritur, & cùm germinauit ad unam perticam ſummittitur, crebroq; foditur, atq; exherbatur, nec minus, quàm uinea pampinatur, ut in longitudinem ramorum potius, quàm in latitudinem euocetur: ſic culta quarto demum anno ceditur. Nam quæ uinculis preparatur, poteſt annicula præcidi ad ſemiſſem ſupra duos pedes, ut è trunco fruticet, & in brachia uelut humilis uinea diſponatur: ſi tamen ſiccior fuerit ager, bima potius reſecabitur.

De arundinetis, CAP. XXXII.

Arundo

ARundo minus altè paſtinatur, melius tamen bipalio ſeritur:ea cùm ſit uiuaciſsima, nec recuſet ullum locum, proſperius reſoluto, quàm denſo, humido, quàm ſicco, uallibus, quàm cliuis, fluminum ripis, & limitibus, ac uepretis commodius, quàm medijs agris deponitur: ſeritur bulbus radicis, ſeritur & talea calami, nec minus toto proſternitur corpore: bulbus tripedaneis interuacantibus ſpatijs obrutus anno celerius maturam perticam præbet: talea, & tota arundo ſerius prædicto tempore euenit: ſed ſiue reciſa in dupondium, & ſemiſſem talea, ſiue totæ arundines proſtratæ deponantur, extent earum cacumina oportet, quòd ſi obruta ſunt, totæ putreſcunt: ſed cultus arundinetis primo triennio non alius eſt, quàm cæteris: cùm deinde conſenuit, repaſtinandum eſt: ea eſt autem ſenectus, cùm uel exaruit ſitu, & inertia plurium annorũ, uel ita denſatum eſt, ut gracilis, & cannæ ſimilis arundo prodeat. Sed illud deintegro refodi debet, hoc poteſt intercidi, & diſrarari, quod opus ruſtici caſtrationem uocant: quæ tamen reſectio arundineti cæca eſt, quia non apparet in terra quid aut tollendum ſit, aut relinquendum: tolerabilius tamen arundo caſtratur antè, quàm cæditur: quatenus calami uelut indices demonſtrant, quid eruendum ſit: tempus repaſtinandi, & conſerendi eſt prius, quàm oculi arundinum egerminent: cæditur deinde poſt brumam. Nam uſq; in id tempus incrementum capit, ac tum compeſcitur, cùm obrigant hyberno frigore, fodiendum quoties & uineta: ſed & macies eius, cinere, uel alio ſtercore iuuanda eſt, propter quod cæſum pleriq; incendunt arundinetum.

De caſtaneis, & caſtanetis. CAP. XXXIII.

Caſtanea

CAſtanea roboribus proxima eſt, & ideo ſtabiliendis uineis habilis, eius enim in repaſtinato nux poſita celeriter emicat, & poſt quinquennium cæſa more ſalicti recreatur, atq; in palum formata ferè uſq; in alteram cæſionē perennat: ea pullam terram, & reſolutam deſyderat, ſabulonem humidum, uel refractum tofum non reſpuit: opaco, & ſeptentrionali cliuo lætatur, ſpiſſum ſolum, & rubricoſum reformidat: ſeritur ab Nouembri menſe per totam hyemem ſicca terra, & repaſtinata in altitudinem dupondij, & ſemiſſis: nuces in ordinem ſemipedalibus: ordines autem quinûm pedum ſpatijs dirimuntur: in altitudinem dodrantis caſtanea depreſſis ſulcis committitur, qui ubi nucibus ſunt conſiti prius, quàm complanentur, breues arundines ab latere caſtanearum panguntur, ut per hos ſationis indices cautius fodi, & runcari poſſint: ſimul atq; ſemina ſtillauerint, & iam bima transferri queunt, interuelluntur, ac bini pedes arbuſculis uacui relinquuntur, ne denſitas plantas emaciet: ſpiſſius autem ſemen propter uarios caſus deponitur: nam interdum prius quàm enaſcatur, aut ſiccitatibus nux inareſcit, aut aquarum abundantia putreſcit: interdum ſubterraneis animalibus ſicuti muribus, & talpis infeſtatur: propter quæ ſæpe nouella caſtaneta calueſcunt: atq; ubi frequentanda ſunt, melius ex uicino, ſi competit (mergi more) pertica declinata propagatur, quàm exempta reſeritur: hæc enim uelut immota ſua ſede uehemēter germinat, at quæ radicitus exempta, & depoſita eſt, biennio reformidat, propter quod compertum eſt commodius nucibus, quàm uiuiradicibus eiuſmodi ſyluas inſtitui: ſpatia huiuſce ſationis, quæ ſu-

prà ſcripta ſunt, capita caſtanearum recipiunt M. M. D. CCCLXXX. cuius ſummæ (ſicut ait Atticus) ex facili iugera ſingula præbebunt ſtatuminum duodena millia: etenim taleæ propius ſtirpem reciſæ quadrifidas plerunq;, ac deinde ſecundæ taleæ eiuſdem arboris bifidas ridicas ſumminiſtrant: quod genus fiſſilis adminiculi manet diutius, quàm teres palus. Cultus eiuſdem eſt foßionis, poſitionisq;, qui uineæ ſupputari debet bima, quinetiam trima, nam bis ferro repetenda eſt ueris principio, ut incitetur eius proceritas: poteſt etiam quercus ſimili ratione ſeri, uerum biennio tardius, quàm caſtanea deciditur: propter quod ratio poſtulat tempus potius lucrari, niſi ſi dumoſi, glareoſiq; montes, atq; ea genera terræ, quæ ſuprà diximus, glandem magis, quàm caſtaneam poſtulabunt. Hæc de uineis Italicis, uinearumq; inſtrumentis, quantum reor, non inutiliter, & abunde diſſerui, mox agricolarum prouincialium uineaticos, nec minus noſtratis, & Gallici arbuſti cultus traditurus.

LVCII

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER QVINTVS.

Quemadmodum datas formas agrorum metiri debeas. CAP. I.

SVPERIORIBVS *libris, quos ad te de conſtituēdis, colendisq; uineis Siluine ſcripſerā, nōnulla defuiſſe dixiſti, quæ agreſtium operum ſtudioſi deſyderarēt: neq; inficior aliqua me præterijſſe, quāuis inquirentem ſedulò, quæ noſtri ſæculi cultores, quæq́; ueteres literarum monimentis prodiderunt: ſed cum ſim profeſſus ruſticæ rei præcepta, niſi fallor, non aſſeueraueram, quæ uaſtitas eius ſcientiæ contineret, cuncta me dicturum, ſed plurima: nam illud in unius hominis prudentiam cadere non poterat: neq; enim eſt ulla diſciplina, aut ars, quæ ſingulari conſummata ſit ingenio: quapropter ut in magna ſylua boni uenatoris eſt indaganter feras quamplurimas capere, nec cuiquam culpæ fuit non omnes cepiſſe, ita nobis ſatis, abundeq́; eſt, tam diffuſæ materiæ, quam ſuſcepimus, maximam partem tradidiſſe: quippe cum in ea uelut omiſſa deſyderentur, quæ non ſunt propria noſtræ profeſsionis, ut proxime cum de commetiendis agris rationem* M. *Trebellius noſter à me requireret, uicinum adeò atq; coniunctum eſſe cenſebat demonſtranti quemadmodum agrum paſtinaremus, præcipere etiam paſtinatum quemadmodum metiri debeamus,*

quod ego non agricolæ,ſed menſoris officiũ eſſe dicebam, cum præſertim ne architecti quidem, quibus neceſſe eſt menſurarũ noſſe rationẽ, dignentur conſummatorum ædificiorum,quæ ipſi diſpoſuerint,modũ comprehendere,ſed aliud exiſtiment profeßioni ſuæ conuenire, aliud eorum, qui iam extructa metiuntur,& impoſito calculo perfecti operis rationem computant,quo magis ueniam tribuendã eſſe noſtræ diſciplinæ cenſeo,ſi eatenus progreditur,ut dicat,qua quidq; ratione faciendum, non quantum id ſit, quod effecerit. Verũ *quoniã familiariter à nobis tu quoq; Siluine præcepta menſurarum deſyderas, obſequar uoluntati,tuæ,cum eo,ne dubites id opus geometrarũ magis eſſe quàm ruſticorum,desq́; ueniam,ſiquid in eo fuerit erratum,cuius ſcientiam mihi non uindico:ſed ut ad rem redeam,modus omnis areæ pedali menſura cõprehenditur,qui digitorum eſt* XVI. *pes multiplicatus in paſſus, & actus, & climata,& iugera,& ſtadia,centuriasq́;,mox etiam in maiora ſpatia procedit.* Paſſus *pedes habet quinq;: actus minimus(ut ait* M. Varro) *latitudinis pedes quatuor,longitudinis habet pedes* CXX. *Clima qnoquouerſus pedum eſt* LX. *actus quadratus undiq; finitur pedibus* CXX. *hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo, quod erat iunctum, nomen iugeri uſurpauit:ſed hunc actum prouinciæ* B*æticæ ruſtici agnam uocant ; ijdemq́; triginta pedum latitudinem, &* CLXXX. *longitudinem porcam ducunt : at Galli candetum appellant in areis urbanis, ſpatium centum pedum,in agreſtibus autem pedum* CL. *quod aratores cadetum nominant : ſemiiugerum quoq; arepennem uocant : ergo (ut dixi) duo actus iugerum efficiunt longitudi*

gitudine pedum CCXL. latitudine pedũ CXX. quæ utræque ſummæ inter ſe multiplicatæ quadratorũ faciunt pedum uigintioctomillia & octingentos: ſtadium deinde habet paſſus CXXV. id eſt pedes DCXXV. quæ octies multiplicata efficit mille paſſus, ſic ueniunt quinquemillia pedum. Centuriam nunc dicimus (ut idem Varro ait) ducentorum iugerũ modum: olim autẽ ab centum iugeribus uocabatur cẽturia, ſed mox duplicata nomen retinuit: ſicuti tribus dictæ primum à partibus populi tripartito diuiſi, quæ tamen nunc multiplicatæ priſtinũ nomen poßident: hæc non aliena, nec procul à ratiocinio, quod tradituri ſumus, breuiter præfari oportuit: nunc ueniamus ad propoſitum. Iugeri partes non omnes poſuimus, ſed eas, quæ cadunt in æſtimationem facti operis, nam minores perſequi ſuperuacuũ fuit pro quibus nulla merces dependitur. Igitur (ut diximus) iugerũ habet quadratorũ pedũ uigintioctomillia et octingẽtos, qui pedes efficiũt ſcrupula CCLXXXVIII. ut autẽ à minima parte, id eſt ab dimidio ſcrupulo incipiam, pars quingenteſimaſeptuageſimaſexta pedes efficit quinquaginta: id eſt iugeri dimidium ſcrupulũ: pars ducenteſimaoctogeſimaoctaua pedes centum: hoc eſt ſcrupulum: pars CXLIIII. pedes CC. hoc eſt ſcrupula duo: pars ſeptuageſimaſecunda, pedes CCCC. hoc eſt ſextula, in qua ſunt ſcrupula quatuor. Pars quadrageſimaoctaua, ped. DC. hoc eſt ſicilicus, in quo ſunt ſcrupula ſex. Pars uigeſimaquarta, pedes milleducentos, hoc eſt ſemuncia, in qua ſunt ſcrupula XII. pars duodecima duomillia & quadringentos, hoc eſt uncia, in qua ſunt ſcrupula. XXIIII. pars ſexta, pedes quatuormillia & octingentos, ho

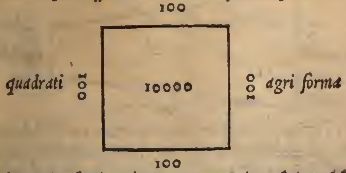
Bud. l. p. 7 aſſ

eſt Sextans,*in quo ſunt ſcrupula* XLVIII.*pars quarta pedes ſeptẽmillia & ducẽtos,hoc eſt* Quadrans,*in quo ſunt ſcrupula* LXXII.*Pars tertia pedes nouemmillia & ſexcentos,hoc eſt* Triẽs,*in quo ſunt ſcrupula* XCVI. *Pars tertia & unaduodecima,ped. duodecimmllia,hoc eſt* Quincũx, *in quo ſunt ſcrupula* CXX. *pars dimidia pedes quatuordecim millia & quadringentos,hoc eſt* Semis,*in quo ſunt ſcrupula* CXLIIII.*Pars dimidia & unaduodecima, pedes ſexdecim millia et octingẽtos,hoc eſt* Septũx, *in quo ſunt ſcrupula* CLXVIII. *Partes duæ tertiæ, pedes decemnouẽ millia & ducẽtos,hoc eſt* Bes, *in quo ſunt ſcrupula* CXCII.*Partes treſquartæ,pedes unum et uiginti millia & ſexcẽtos,hoc eſt* Dodrãs,*in quo ſunt ſcrupula* CCXVI. *pars dimidia & tertia.ped. uigintiquatuormillia, hoc eſt* Dextans,*in quo ſunt ſcrupula* CCXL.*Partes duæ tertiæ & una quarta,pedes uigintiſexmillia & quadringentos, hoc eſt* Deunx,*in quo ſunt ſcrupula* CCLXIIII.*Iugerũ pedes uigintioctomillia & octingentos,hoc eſt* As, *in quo ſunt ſcrupula* CCLXXXVIII. *Iugeri autem modus ſi ſemper quadraret,& in agendis menſuris in longitudinem haberet pedes* CCXL.*in latitudinẽ pedes* CXX.*expeditiſſimum eſſet eius ratiocinium,ſed quoniam diuerſæ agrorũ formæ ueniunt in diſputationem, cuiuſq; generis ſpecies ſubijcimus,quibus quaſi formulis utemur.*

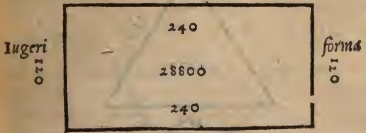
De uarijs agrorum formis,& eorum dimenſionibus. CAP. II.

O*Mnis ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus,aut triquetrus, aut rotundus,aut etiã ſemicirculi,uel arcus,nonnunquam etiã plurium angulorũ formam exhibet*

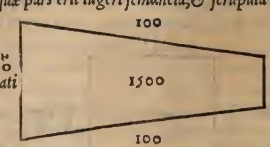
exhibet. Quadrati menſura facilima eſt: nam cùm ſit undiq; pedum totidem, multiplicantur in ſe duo latera, & quæ ſumma ex multiplicatione effecta eſt, eam dicemus eſſe quadratorum pedum: tanquam eſt locus quoquouerſus C. *pedum: ducimus centies centenos, fiunt decemmillia.* Dicemus *igitur eum locum habere decemmillia pedum quadratorum, quæ efficiunt iugeri trientem, & ſextulam, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.*

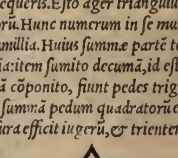
At ſi longior fuerit, quàm latior, ut exẽpli cauſa iugeri forma pedes habeat longitudinis CCXL. *latitudinis pedes* CXX. *ita ut paulò antè dixi, latitudinis pedes cum longitudinis pedibus ſic multiplicabis centies uicies duceni quadrageni fiunt uigintioctomillia, & octingenti.* Dicemus *iugerum agri tot pedes quadratos habere. Similiterq́; fiet de omnibus agris, quorũ longitudo maior ſit latitudine.*

Sin autem cuneatus ager fuerit,ut puta longus pedes cen= tum:latus ex una parte pedes xx.& ex altera pedes de= cem,tunc duas latitudines componemus,fiet utraq; ſumma pedes xxx.Huius dimidia pars eſt quindecim, quam cum longitudine multiplicando efficiemus pedes mille & quin gentos.Hos igitur in eo cuneo quadratos pedes eſſe dice= mus,quæ pars erit iugeri ſemuncia,& ſcrupula tria.

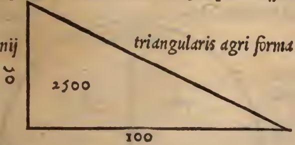
Cuneati agri for=ma

At ſi tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris, hanc formam ſequêris.Eſto ager triangulus pedũ quoquò uerſus tricentorũ.Hunc numerum in ſe multiplicato,fiunt ped.nonagintamillia.Huius ſummæ partẽ tertiã ſumito, id eſt,trigintamilia:item ſumito decumã,id eſt, nouemmillia. Vtranq; ſummã cõponito, fiunt pedes trigintanouẽmillia. Dicemus hanc ſummã pedum quadratorũ eſſe in eo trique tro. Quæ menſura efficit iugerũ,& trientem,& ſicilicum.

Triquetri agri forma

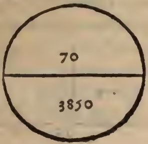
Sed ſi triangulus diſparibus fuerit lateribus ager tanquam in ſubiecta forma, quæ habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Eſto unius lateris linea, quæ facit angulum rectum pedum quinquaginta, & alterius pedum centum. Has duas ſummas in ſe multiplicato, quinquagies centeni fiunt quinquemillia. Horū pars dimidia duomillia quingeni: quæ pars iugeri unciam, & ſcrupulum efficit.

Orthogonij triangularis agri forma

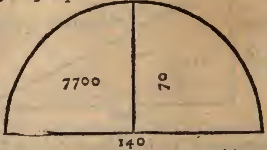

Si rotundus ager erit, ut circuli ſpeciem habeat, ſic pedes ſumito. Eſto area rotunda, cuius diametros habeat pedes LXX. *Hoc in ſe multiplicato, ſeptuagies ſeptuageni fiunt quatuormillia & noningenti. Hanc ſummā undecies multiplicato, fiunt pedes quinquagintatriamillia nongenti. Huius ſummæ quartamdecimam ſubduco, ſcilicet pedes triamillia octingenti, & quinquaginta. Hos eſſe quadratos in eo circulo dico. Quæ ſumma efficit iugeri ſexcunciam, ſcrupula duo & dimidium.*

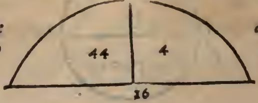
Rotundi agri forma

Si ſemicirculus fuerit ager, cuius baſis habeat pedes C X L. *curuaturæ autem latitudo pedes* L X X. *oportebit multiplicare latitudinem cum baſi, ſeptuagies centeni quadrageni fiunt nouemmillia & octingenti. Hæc undecies multiplicata fiunt centum ſeptemmillia & octingenti. Huius ſummæ quartadecima eſt ſeptemmillia & ſeptingenti. hos pedes eſſe dicemus in ſemicirculo, qui efficiunt iugeri quadrantem ſcrupula quinq;.*

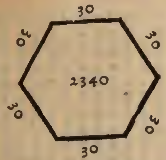
Semicircularis *agri forma*

Si autem minus, quàm ſemicirculus erit, arcũ ſic metiemur. Eſto arcus, cuius baſis habeat pedes X V I. *latitudo autem pedes* I I I I. *Latitudinem cum baſi pono. Fit utrunq; pedes* X X. *Hoc duco quater, fiunt* L X X X. *horum pars dimidia eſt* X L. *Itẽ ſexdecim pedum, qui ſunt baſis pars dimidia* V I I I. *hi* V I I I. *in ſe multiplicati fiũt* L X I I I I. *Quartamdecimam partem duco, ea efficit pedes* I I I I. *paulò amplius, hoc adijcies ad quadraginta. Fit utraq; ſumma pedes* X L I I I I. *hos in arcu quadratos eſſe dico, qui faciunt iugeri dimidium ſcrupulum quinta, & uigeſima parte minus.*

Minor ſemicirculo *agri forma*

Si fuerit ſex angulorum in quadratos pedes,ſic redigitur. Eſto hexagonum quoquouerſus lineis pedum XXX. *Latus unũ in ſe multiplico tricies triceni fiunt* DCCCC.*Huius ſummæ tertiam partem ſtatuo* CCC. *eiuſdem partem decumam* XC. Fiunt CCCXC. Hoc *ſexies ducendum eſt, quoniã ſex latera ſunt, quæ conſummata efficiunt duomilia tricenteni & quadraginta.* Tot *igitur pedes quadratos eſſe dicemus.* I*taque erit iugeri uncia dimidio ſcrupulo, & decima parte ſcrupuli minus.*

Hexagoni

agri forma

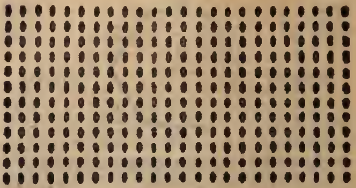
Inter uites pangendas quot pedes relinquendi ſint. CAP. III.

H*Is igitur uelut primordijs talis ratiocinij perceptis non difficiliter menſuras inibimus agrorum, quorũ nunc omneis perſequi ſpecies & longum,& arduum eſt.* Duas *etiam nunc formulas præpoſitis adijciã,quibus frequenter utuntur agricolæ in diſponendis ſeminibus.* E*ſto ager longus pedes milleducentos,latus pedes* CXX. *in eo uites diſponẽdæ ſunt ita, ut quini pedes inter ordines relinquantur.* Q*uæro quot ſeminibus opus ſit, cum quinum pedum ſpatia inter ſemina deſyderantur.* Duco *quintam partem longitudinis, fiunt* CCXL. & *quintam partem*

latitu

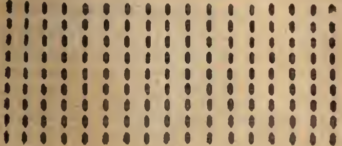
*latitudinis,hoc eſt x x i i i i.his utriſq; ſummis ſemper ſin=
gulos aſſes adijcio, qui efficiunt extremos ordines, quos
uocant angulares. Fit ergo altera ſumma ducentorū qua=
draginta unius,altera uigintiquinq;.Has ſummas ſic mul=
tiplicato,quinquies & uicies duceniquadrageni ſinguli,
fiunt ſexmillia & uigintiquinque. Totidem dices opus
eſſe ſeminibus.*

Semina inter quinos pedes.

*Similiter inter ſenos pedes ſi uoles ponere, duces ſextam
partem longitudinis milleducentorum, fiunt c c. & ſex=
tam latitudinis c x x.ideſt x x. His ſummis ſingulos aſ=
ſes adijcies, quos dixi angulares eſſe. Fiunt c c i. &
x x i. Has ſummas inter ſe multiplicabis uicies, & ſe=
mel ducentos & unum, atque ita efficies quatuormillia
ducentos & uigintiunum. Totidem ſeminibus opus eſ=
ſe dices.*

Semina inter ſenos pedes.

Similiter ſi inter ſeptenos pedes ponere uoles ſeptimam partem longitudinis, & latitudinis duces, & adijcies aſſes angulares, eodē modo, eodemq́; ordine conſummabis numerum ſeminum.

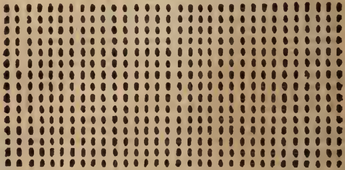
Semina inter ſeptenos pedes.

Denique quotcunque pedum ſpatia facienda cenſueris, totam partem longitudinis, & latitudinis duces, & prædictos aſſes adijcies. Hæc cum ita ſint, ſequitur uti iugerū agri, qui habet pedes CCXL. *longitudinis, & latitudinis pedes* CXX. *recipiat inter pedes ternos (hoc enim ſpatiū minimum eſſe placet uitibus ponendis) per longitudinem ſemina* LXXXI. *per latitudinē inter quinos pedes ſemina* XXV. *Qui numeri inter ſe multiplicati fiunt ſeminum duomil*

duomillia & uigitiquinque.

Semina inter ternos pedes.

Vel ſi quoquouerſus inter quaternos pedes uinea erit diſpoſita, longitudinis ordo habebit ſemina LXI. *latitudinis* XXXI. *qui numeri efficiunt in iugero uites milleoctingentas & nonagintaunā, uel ſi in longitudinem per quaternos pedes, in latitudinē per quinos pedes fuerit diſpoſita, ordo longitudinis habebit ſemina* LXI. *latitudinis* XXV. *quòd ſi inter quinos pedes conſitio fuerit, per longitudinem ordinis habebit ſemina* XLIX. *& rurſus per latitudinem ſemina* XXV. *qui numeri duo inter ſe multiplicati efficiunt milleducentū & uigintiquinq;. At ſi per ſenos pedes eundem uitibus locum placuerit ordinare, nihil dubiū eſt, quin longitudini dandæ ſint* XLI. *uites, latitudini autem uigintiuna. Quæ inter ſe multiplicatæ efficiunt numerum* DCCCLXI. *Sin autem inter ſeptenos pedes uinea fuerit conſtituenda, ordo per longitudinem recipiet capita trigintaquinque, per latitudinem* XVIII. *qui numeri inter ſe multiplicati efficiunt* DCXXX. *Totidem dicemus ſemina præparanda. At ſi inter octonos pedes uinea conſeretur,*

ſeretur, ordo per longitudinem recipiet ſemina XXXI. *per latitudinem autem* XVI. *qui numeri inter ſe multiplicati efficiũt* CCCCXCVI. *At ſi inter nouenos pedes, ordo in longitudinem recipiet ſemina uigintiſeptem, & in latitudinem quatuordecim, hi numeri inter ſe multiplicati faciunt* CCCLXXVIII. *At ſi inter denos pedes, ordo longitudinis recipiet ſemina* XXV. *latitudinis* XIII. *Hi numeri inter ſe multiplicati faciunt* CCCXXV. *& ne in infinitum procedat diſputatio noſtra, eadem portione, ut cuiq; placuerint laxiora ſpatia, ſemina faciemus. Ac de menſuris agrorum, numeriſq; ſeminum dixiſſe abunde ſit, nunc ad ordinem redeo.*

De cultura prouincialium uinearũ. CAP. IIII.

Vinearum prouincialium plura genera eſſe comperi. Sed ex ijs, quas ipſe cognoui, maximè probantur, uelut arbuſculæ, breui curæ ſine adminiculo per ſe ſtantes: deinde quæ pedaminibus adnixæ ſingulis iugis imponuntur, eas ruſtici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arundinibus circummunitæ per ſtatumina calamorum materijs ligatis in orbiculos, gyroſq; flectuntur, eas nonnulli characatas uocant. Vltima eſt conditio ſtratarum uitium, quæ ab enata ſtirpe confeſtim uelut proiectæ per humum porriguntur. Omnium autem ſationis ferè eadem eſt conditio. Nam uel ſcrobe, uel ſulco ſemina deponuntur, quoniam paſtinationis expertes ſunt externarũ gentium agricolæ: quæ tamen ipſa penè ſuperuacua eſt ijs locis, quibus ſolum putre, & per ſe reſolutũ eſt: nanq; hoc imitamur arando (ut ait Vergilius) quod etiam paſtinando: itaq; Campania, quoniã uicinũ ex nobis capere poteſt exemplũ, non

utitur hac molitione terræ, quia facilitas eius ſoli minorem operam deſyderat: ſicubi autem denſior ager prouincialis ruſtici maiorem poſcit impenſam, quod nos paſtinando efficimus, ille ſulco facto conſequitur, ut laxius ſubacto ſolo deponat ſemina.

Repetitio eorum, quæ dicta ſunt, per ſingula genera. CAP. V.

SEd ut ſingula earum, quæ propoſui, uinearum genera perſequar, prædictum ordinem repetam. Vitis, quæ ſine adminiculo ſuis uiribus conſiſtit, ſolutiore terræ ſcrobe, denſiore ſulco ponenda eſt. Sed & ſcrobes, & ſulci plurimum proſunt, ſi in locis temperatis, in quibus æſtas non eſt perferuida, ante annum fiant, quàm uineta conſerantur: ſoli tamen antè bonitas exploranda eſt. Nam ſi ieiuno, atq; exili agro ſemina deponentur, ſub ipſum tempus ſationis ſcrobs, aut ſulcus faciendus eſt. Si ante annum fiant, quàm uinea conſeratur, ſcrobs in longitudinem, altitudinemq́; defoſſus tripedaneus abunde eſt, latitudine tamen bipedanea: uel ſi quaternum pedum ſpatia inter ordines relicturi ſumus, commodius habemus eandem quoquouerſus dare menſuram ſcrobibus, non amplius tamen quàm in tres pedes altitudinis depreſſis. Cæterū quatuor angulis ſemina applicabuntur ſubiecta minuta terra, & ita ſcrobes adobruentur. Sed de ſpatijs ordinum eatenus præcipiendum habemus, ut intelligant agricolæ ſiue aratro uineas culturi ſint, laxiora interordinia relinquenda, ſiue bidentibus anguſtiora: ſed neque ſpatioſiora, quàm decem pedum, neque contractiora quàm quatuor. Multi tamen ordines ita diſponunt, ut per rectam lineam binos pedes,

pedes aut, ut plurimum, ternos inter ſemina relinquant. Trāſuerſa rurſus laxiora ſpatia faciāt, per quæ uel foſſor, uel arator incedat. Sationis autem cura nō alia debet eſſe, quàm quæ tradita eſt à me tertio uolumine. Vnum tamen huic conſitioni Mago Carthaginienſis adijcit, ut ſemina ita deponantur, ne protinus totus ſcrobs terra compleatur, ſed dimidia ferè pars eius ſequente biennio paulatim adæquetur. Sic enim putat uitem cogi deorſum agere radices. Hoc ego ſiccis locis fieri utiliter non negauerim, ſed ubi aut uliginoſa regio eſt, aut cœli ſtatus imbrifer, minimè faciundum cenſeo. Nam conſiſtens in ſemiplenis ſcrobibus nimius humor antè, quàm conualeſcant, ſemina necat. Quare utilius exiſtimo repleri quidem ſcrobes ſtirpe depoſita, & cùm ſemina comprehenderint, ſtatim poſt æquinoctium autumnale debere diligenter, atque altè ablaqueari, & reciſis radiculis, ſi quas in ſummo ſolo citauerint, poſt paucos dies adobrui: ſic enim utrunq; incommodum uitabitur, ut neque radices in ſuperiorem partem euocentur, neq; immodicis pluuijs parum ualida uexētur ſemina: ubi uerò iam corroborata fuerint, nihil dubium eſt, quin cœleſtibus aquis plurimum iuuentur. Itaque locis, quibus clementia hyemis permittit, adapertas uites relinquere, & tota hyeme ablaqueatas habere eas conueniet. De qualitate autem ſeminum inter autores non conuenit. Alij malleolo protinus conſeri uineam melius exiſtimant, alij uiuiradice: de qua re quid ſentiam, iam ſuperioribus uoluminibus profeſſus ſum. Et nunc tamē hoc adijcio, eſſe quoſdam agros, in quibus nō æquè bene translata ſemina, quàm immota reſpondeant, ſed iſtud rariſſimè accidere.

Notandum itaq; & diligenter explorandum eſſe, & quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuſet: depoſitam ergo ſtirpem, id eſt, malleolum, uel uiuiradicem formare ſic conuenit, ut uitis ſine pedamine conſiſtat: hoc autem protinus effici non poteſt. Nam niſi adminiculum teneræ uiti, atque infirmæ contribueris, prorepens pampinus terræ ſe applicabit: itaq; poſito ſemini arundo adnectitur, quæ uelut infantiam eius tueatur, atq; educet, producatq; in tantam ſtaturam, quantam permittit agricola: ea porrò non debet eſſe ſublimis: nam uſque in ſexquipedem coërcendum eſt: cum deinde robur accipit, & iam ſine adiumento conſiſtere ualet, aut capitis, aut brachiorum incrementis adoleſcit: nam duæ ſpecies huius quoq; culturæ ſunt: alij capitatas uineas, alij brachiatas magis probant, quibus cordi eſt in brachia uitem componere, conuenit ut à ſumma parte, qua decisa nouella uitis eſt, quicquid iuxta cicatricem citauerit, conſeruari, & in quatuor brachia pedalis menſuræ diuidere, ita ut omnem partem cœli ſingula aſpiciant: ſed hæc brachia non ſtatim primo anno proceſra ſummittuntur, ne oneretur exilitas uitis, ſed compluribus putationibus in prædictam menſuram educuntur: deinde ex brachijs, quaſi quædam cornua prominentia relinqui oportet, atque ita totam uitem omni parte in orbem diffundi: putationis autem ratio eadem eſt, quæ in iugatis uitibus: uno tantum differt, quòd pro materijs longioribus pollices quaternum, aut quinum gemmarum reliquuntur. pro cuſtodibus autem bigemmes reſeces fiunt: in ea deinde uinea quam capitatam diximus, iuxta ipſam matrem uſq; ad corpus ſarmentum detrahitur, una aut altera tantum-

modò

modò gemma relicta, quæ ipſi trunco adhæret: hæc autem riguis, aut pinguiſsimis locis fieri tutò poteſt, cum uires terræ, & fructum, & materias ualent præbere: maximè autem aratris excolunt, qui ſic formatas uineas habent, & eam rationem ſequuntur detrahendi uitibus brachia, quod ipſa capita ſine ulla extantia neq; aratro, neq; bubus obnoxia ſunt: nam in brachiatis plerunque fit, ut aut crure, aut cornibus boum ramuli uitium defringantur, ſæpe etiam & ſtiua, dum ſedulus arator uomere perſtringere ordinem, & quàm proximam partem uitium excolere ſtudet: atque hæc quidem cultura uel brachiatis, uel capitatis uitibus antè, quàm gemment, adhibetur: cum deinde germinauerint, foſſor inſequitur, ac bidentibus eas partes ſubigit, quas bubulcus non potuit pertingere: mox ubi materias uitis exigit, inſequitur pampinator, & ſuperuacuos deterget, fructuoſósque palmites ſubmittit, qui cum induruerunt, uelut in coronam religantur: hoc duabus ex cauſis fit, una, ne libero excurſu in luxuriam prorepant, omniaq́; alimenta pampini abſumant, altera ut religata uitis rurſus aditum bubulco, foſſoriq́; in excolenda ſe præbeat. Pampinandi *autem modus is erit, ut opacis locis, humidisq́;, & frigidis æſtate uitis nudetur, foliaq́; palmitibus detrahantur, ut maturitatem fructus capere poſsit, & ne ſitu putreſcat: locis autem ſiccis, calidisq́;, & apricis, ut è contrario palmitibus uuæ contegantur, etſi parum pampinoſa uitis eſt, aduectis frondibus, & interdum ſtramentis fructus muniatur.* M. *quidem* Columella *patruus meus uir illuſtribus diſciplinis eruditus, ac diligentiſsimus*

agricola Bæticæ prouinciæ ſub ortu caniculæ palmeis te getibus uineas adumbrabat, quoniam plerunq; dicti ſyde ris tempore quædam partes eius regionis ſic infeſtantur Euro, quem incolæ Vulturnum appellant, ut niſi tegmini bus uites opacentur, uelut halitu flammeo fructus uratur: atq; hæc capitatæ, brachiatæq; uitis cultura eſt nam illa, quæ uno iugo ſuperponitur, aut quæ materijs ſummiſsis arundinum ſtatuminibus per orbem connectitur, ferè eandem curam exigit, quam iugata: nonnullos tamen in uineis characatis animaduerti, & maximè eluenaci generis prolixos palmites, quaſi propagines ſummo ſolo adobruere, deinde rurſus ad arundines erigere, & in fructū ſummittere, quos noſtri agricolæ mergos, Galli candoſoccos uocant; eosq; adobruunt ſimplici ex cauſa, quòd exiſtiment plus alimenti terrā præbere fructuarijs flagellis: itaq; poſt uindemiam uelut inutilia ſarmenta decidunt, & à ſtirpe ſummouent: nos autem præcipimus eaſdem uirgas, cum à matre fuerint præciſæ, ſicubi demortuis uitibus ordines uacent, aut ſi nouellam quis uineā inſtituere uelit, pro uiuiradice ponere, quoniam quidem partes ſarmentorū quæ fuerant obrutæ, ſatis multas habent radices, quæ depoſitæ ſcrobibus, confeſtim comprehendant. Supereſt reliqua illa cultura proſtratæ uineæ, quæ niſi uiolentiſsimo cœli ſtatu ſuſcipi non debet: nam & difficilē laborem colonis exhibet, nec unquā generoſi ſaporis uinum præbet: atq; ubi regionis conditio ſolam eam culturam recipit, bipedaneis ſcrobibus malleolus deponitur, qui cum egerminauit, ad unam materiā reuocatur: eaq; primo anno compeſcitur in duas gemmas: ſequente deinde, cū palmites profudit, unus

ſummi

ſummittitur, cæteri decutiũtur: at ille, qui ſummiſſus eſt, cũ fructum ędidit, in eam longitudinem deputatur, uti iacens non excedat interordinij ſpatiũ: nec magna eſt putationis differẽtia cubantis, & ſtantis rectæ uineæ, niſi quod iacẽti uiti breuiores materiæ ſummitti debẽt, reſeces quoq; anguſtius in modũ furunculorum relinqui, ſed poſt putationẽ: quam utiq; autumno in eiuſmodi uinea fieri oportet, ut uitis tota deflectatur in alterũ interordinium, atq; ita pars ea, quæ fuerat occupata, uel foditur, uel aratur, & cũ exculta eſt, eandẽ uitem recipit, ut altera quoq; pars excoli poſſit: de pampinatione talis uineæ parum inter autores conuenit: alij negant eſſe nudandam uitem, quo melius contra iniuriam uentorum, ferarumq; fructum abſcondat, alijs placet parcius pampinari, ut & uitis nõ in totum ſuperuacuis frõdibus oneretur, & tamen fructũ ueſtire, aut protegere poſſit, quæ ratio mihi quoq; commodior uidetur.

De ulmarijs faciendis. CAP. VI.

SEd iam de uineis ſatis diximus, nunc de arboribus præcipiendũ eſt: qui uolet frequens, & diſpoſitum arbuſtum paribus ſpatijs, fructuoſumq; habere, operã dabit ne emortuis arboribus rareſcat, ac primam quanq; ſenio, aut tempeſtate afflictam ſummoueat, et in uicẽ nouellam ſobolem ſubſtituat: id autem facilè conſequi poterit, ſi ulmorum ſeminarium paratum habuerit: quod, & quomodo, & qualis generis faciendum ſit, non pigebit deinceps præcipere: ulmorum duo eſſe genera conuenit: gallicum, & uernaculum: illud atinia, hoc noſtrâs dicitur. Atiniam ulmum Tremelleius Scrofa non ferre ſameram (quod eſt ſemen eius arboris) falsò eſt opinatus: nam rariorem

ſine dubio creat, & idcirco pleriſq; & ſterilis uidetur, ſeminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latentibus: itaq; nemo iam ſerit ex ſamera, ſed ex ſobolibus: eſt autem ulmus longè lætior, & procerior, quàm noſtrâs, frondemq́; iucundiorem bubus præbet: qua cum aßiduè pecus alueris, & poſteà generis alterius frondem dare inſtitueris, faſtidium bubus affert: itaq; ſi fieri poterit, totum agrum genere uno atiniæ ulmi conſeremus: ſi minus dabimus operam, ut in ordinibus diſponendis pari numero uernaculas, & atinias alternemus, ita ſemper miſta fronde utemur, & quaſi hoc condimento illectæ pecudes fortius iuſta cibariorum conficient: ſed uitem maximè opulus uidetur alere, deinde ulmus, pòſt etiam fraxinus. Opulus, *quia raram, neq; idoneam frondē pecori præbet à pleriſq; repudiata eſt.* Fraxinus, *quæ capris, & ouibus gratißima eſt, nec inutilis bubus, locis aſperis, montoſis, quibus minus lætatur ulmus, rectè ſeritur: ulmus, quòd & uitem commodißimè patitur, & iucundißimum pabulum bubus affert, uarijsq; generibus ſoli prouenit, à pleriſq; reſeritur: itaq; cui arbuſtum nouum inſtituere cordi eſt, ſeminaria ulmorum, uel fraxinorum parentur ea ratione, quam deinceps ſubſcripſimus: nam opuli melius cacuminibus, in arbuſto protinus deponuntur. igitur pingui ſolo, & modicè humido bipalio terrā paſtinabimus, ac diligenter occatam, & reſolutam, uerno tempore in aream componemus, ſameram deinde, quæ iam rubicundi coloris erit, & compluribus inſolata diebus iacuerit, ut aliquem tamen ſuccū, et lentorē habeat, inijciemus areis, & eas totas ſeminibus ſpißè contegemus,*

atq;

atq; ita cribro putrem terram duos altè digitos incernemus, & modicè rigabimus, ſtramentisq́; areas cooperiemus, ne prodeuntia cacumina ſeminum ab auibus prærodantur: ubi deinde prorepſerint plantæ, ſtramenta colligemus, & manibus herbas carpemus: idq; leuiter, & curioſè faciendum eſt, ne adhuc teneræ, breuesq́; radiculæ ul morum conuellantur, atq; ipſas quidem areas ita anguſtè compoſitas habebimus, ut qui runcaturi ſunt, medias partes earum facilè manu contingant: nam ſi latiores fuerint ipſis ſeminibus, quæ proculcata erunt, noxam capient. Aeſtate deinde prius quàm ſol oriatur, aut ad ueſperum, ſeminaria conſpergi potius, quàm rigari debent: & cùm ternûm pedum plantæ fuerint, in aliud ſeminarium transferri, ac ne radices altius agant (quæ res poſtmodum in eximendo magnum laborem affert, cùm plantas in aliud ſeminarium transferre uolumus) oportebit non maximos ſcrobiculos ſeſquipede inter ſe diſtantes fodere: deinde radices in nodum ſi breues, uel in orbē coronæ ſimulem, ſi longiores erunt, inflecti, & oblitas fimo bubulo ſcrobiculis deponi, ac diligenter circunculcari: poſſunt etiam collectæ cum ſtirpibus plantæ eadem ratione diſponi: quod in atinia ulmo fieri neceſſe eſt, quæ nō ſeritur è ſamera, ſed hæc ulmus autumni tempore melius, quàm uere diſponitur, paulatimq́; ramuli eius manu detorquentur, quoniam primo biennio, ferri reformidat ictum, tertio demum anno acuta falce abraditur, atque ubi translationi iam idonea eſt, ex eo tempore autumni, quo terra imbribus permaduerit, uſque in uernum tempus antè, quàm radix ulmi in eximendo deli bretur, rectè ſeritur. igitur in reſoluta terra ternûm pedum

quoquò uerſus faciendi ſcrobes: at in denſa, ſulci eiuſdem altitudinis, qui arbores recipiant præparandi: ſed deinde in ſolo roſido, & nebuloſo conſerendæ ſunt ulmi, ut earum rami ad orientem, & in occidentem dirigantur, quo plus ſolis mediæ arbores, quibus uitis applicata, & religata innititur, accipiant. Quòd ſi etiam frumentis conſulemus, uberi ſolo intra quadraginta pedes, exili ubi nihil ſeritur, intra uiginti arbores diſponantur: cùm deinde adoleſcere incipient, falce formandæ, & tabulata inſtituenda ſunt: hoc enim nomine uſurpant agricolæ ramos, truncosq́; prominentes, eosq; uel propius ferro compeſcunt, uel longius promittunt, ut uites laxius diffundantur: hoc in ſolo pingui, melius illud in gracili: tabulata inter ſe ne minus ternis pedibus abſint, atq; ita formentur, ne ſuperior ramus in eadē linea ſit, qua inferior: nā demuſsum ex eo palmitem germinantem inferior atteret, & fructum decutiet: ſed quacunque arborem ſeueris, eam biennio proximo putare non oportet: pòſt deinde ſi ulmus exiguum incrementū recipit, uerno tempore, antè quàm librum demittat, decacuminanda eſt iuxta ramulum, qui uidebitur eſſe nitidiſsimus, ita tamen uti ſupra eum trunco ſtirpem dodrantalem relinquas, ad quam ductus, & applicatus ramus alligetur, & correptus cacumen arbori præbeat. Deinde ſtirpem poſt annū præcidi, & alleuari oportet, quòd ſi nullum ramulum arbor idoneum habuerit, ſat erit nouē pedes à terra relinqui, & ſuperiorem partē detruncari, ut nouæ uirgæ, quas emiſerit, ab iniuria pecoris tutæ ſint: ſed ſi fieri poterit, uno ictu arborē præcidi, ſi minus, ſerra deſecari, & plagā falce alleuari oportebit, eamq́; plagam

plagam luto paleato contegi, ne ſole, aut pluuijs infeſte=tur. Poſt annum, aut biennium, cùm enati ramuli rectè conualuerint, ſuperuacuos deputari, & idoneos in ordinem ſummitti conueniet: quæ ulmus à poſitione bene proue=nerit, eius ſummæ uirgæ falce debent enodari. At ſi robu=ſti ramuli erunt, ita ferro amputentur, ut exiguam ſtirpem prominentem trunco relinquas. Cùm deinde arbor conua=luerit, quicquid falce contingi poterit, exputandum eſt, alleuandumq; eatenus, ne plaga corpori matris applicetur. Vlmum autem nouellam ſic formare conueniet: loco pin=gui octo pedes à terra, ſine ramo relinquendi, uel in aruo gracili ſeptem pedes: ſupra quod ſpatiũ deinde per circui=tum in tres partes arbor diuidenda eſt, ac tribus lateribus ſinguli ramuli ſubmittendi, primo tabulato aßignentur. mox de ternis pedibus ſuperpoſitis, alij rami ſummittendi ſunt, ita ne ijſdem lineis, quibus in ſuperiore poſiti ſint. in eademq; ratione uſq; in cacumen ordinãda erit arbor, atq; in frondatione cauendũ, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis uirgis relinquũtur, aut rurſus ita alleuentur, ne ipſe truncus lædatur, aut delibretur, nam parũ gau=det ulmus, quæ in corpus nudatur: uitandumq; ne de dua=bus plagis una fiat, cùm talem cicatricem non facilè cortex comprehendat. Arboris autem perpetua cultura eſt, non ſolùm antè diligenter eadem diſponere, ſed etiam truncum circunfodere, & quicquid frondis enatum fuerit, alternis annis aut ferro amputare, aut aſtringere, ne æmula umbra uiti noceat. cùm deinde arbor uetuſtatem fuerit adepta, propter ramum uulnerabitur ita, ut excauetur uſque in medullam, quà ſit exitus humori, quem ex ſuperiore parte

conceperit. uitem quoq; antè quàm ex toto arbor præualeſcat, conſerere conuenit. At ſi teneram ulmum maritaueris, nouam ſufferet, ſi uetuſtam uitem applicueris, coniugem necabit: ita ſibi pares eſſe ætate, & uiribus arbores, uitesq́; conuenit. Sed arboris maritandæ cauſa ſcrobis uiuiradici fieri debet, latus pedum duorum, altus leui terra, totidem pedum, graui, dupondio, & dodrante, longius pedum ſex, aut minimum quinque: abſit autem hic ab arbore ne minus ſexquipedali ſpatio. Nam ſi radicibus ulmi iunxeris, male uitis comprehendet, & cùm tenuerit, incremento arboris opprimetur. Hunc ſcrobem, ſi res permittit, autumno facito, ut pluuijs, & gelicidijs maceretur. Circa uernum deinde æquinoctium binæ uites, quo celerius ulmum ueſtiant, pedem inter ſe diſtantes ſcrobibus deponendæ: cauendumq́; ne aut ſeptentrionalibus uentis, aut rorulentæ, ſed ſiccæ ſerantur. Hanc obſeruationem non ſolùm in uitium poſitione, ſed in ulmorum, cæterarumq́; arborum præcipio, & uti cùm de ſeminario eximuntur, rubrica notetur una pars, quæ nos admoneat, ne aliter arbores conſtituamus, quàm quemadmodum in ſeminario ſteterint. plurimum enim refert, ut eam partem cœli ſpectent, cui ab tenero conſueuerunt: melius autem locis apricis, ubi cœli ſtatus neq; prægelidus, neq; nimium pluuius eſt, autumni tempore, & arbores, & uites poſt æquinoctium deponuntur. Sed eæ ita conſerendæ ſunt, ut ſummam terram, quæ aratro ſubacta ſit, ſemipedem altè ſubſternamus, radicesq́; omnes explicemus, & depoſitas ſtercoremus (ut ego exiſtimo) ſi minus terra ſubacta operiamus, & circuncalcemus ipſum ſeminis codicem, uites in ultimo ſcrobe

deponi

deponi oportet, materiaſq́; earum per ſcrobem porrigi, deinde ad arborem erigi, atque ab iniuria pecoris caueis emuniri. Locis autem feruidis ſemina ſeptentrionali parte arbori applicanda ſunt: locis frigidis à meridie, temperato ſtatu cœli, aut ab oriente, aut ab occidente, ne toto die ſolem, uel umbram patiantur. Proxima deinde putatione melius exiſtimat Celſus ferro abſtineri, ipſoſq́; coles in modum coronæ contortos arbori circundari, ut flexura materias profundat, quarum ualidiſſimam ſequente anno caput uitis faciamus. Me autem longus docuit uſus, multo utilius eſſe primo quoque tempore falcem uitibus admouere, nec ſuperuacuis ſarmentis pati ſylueſcere. Sed eam quoq;, quæ primo ſummittetur, materiam ferro coërcendam cenſeo uſq; in alteram, uel tertiam gemmam, quo robuſtiores palmites agat: qui cum primum tabulatū apprehenderint, proxima putatione diſponetur omnibus annis, alioquin in ſuperius tabulatum excitabitur relicta ſemper una materia, quæ applicata trunco cacumen arboris ſpectet. Iamq́; uiti cōſtitutæ certa lex ab agricolis imponitur: pleriq; ima tabulata materijs frequentant: uberiorem fructum, & magis facilem cultum ſequentes. At qui bonitati uini ſtudent, in ſummas arbores uitē promouent, ut quæq; materiæ ſe deuectæ in celſiſſimū quenq; ramum extendūt ſic, ut ſumma uitis ſummā arborem ſequatur, id eſt ut duo palmites extremi trunco arboris applicentur, qui cacumē eius ſpectent, & prout quiſq; ramus conualuit, uitem accipiat. Plenioribus ramis plures palmites alius ab alio ſeparati imponantur, gracilioribus pauciores. Vitiſq́; nouella tribus toris ad arborē religetur, uno qui eſt in crure

arboris

arboris à terra quatuor pedibus diſtans: altero, qui ſumma parte uitem capit: tertio,qui mediam uitem complectitur. Torum imum imponi tum oportet, cum uires uiti adimit, interdum enim neceſſarius habetur, cum aut arbor ſine ramis truncata eſt,aut uitis præualens in luxuriã euagatur. Cætera putationis ratio talis eſt,ut ueteres palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes recidantur,noui circuncißis undique capreolis, & nepotibus,qui ex his nati ſunt,amputati committantur. & ſi læta uitis eſt,ultimi potius palmites per cacumina ramorum præcipitentur: ſi gracilis, trunco proximis:ſi mediocris, medijs:quoniam ultimus palmes plurimũ fructum affert, proximus nimium, uitemq́; exhaurit, atque atenuat: maximè autem prodeſt uitibus, omnibus annis reſolui. Nam *& commodius enodantur,& refrigerantur,cum alio loco alligatæ ſunt,minusq́; læduntur,ac melius cõualeſcunt, atque ipſos palmites ita tabulatis ſuperponi conuenit, ut à tertia gemma,uel quarta religati dependeant,eosq́; non conſtringi,ne ſarmentum uimine præcidatur. Quòd ſi ita longe tabulatum eſt,uti materia parũ commodè in id perduci poßit, palmitem ipſum uiti alligatum ſuprà ternam gemmã religabimus:hoc ideo fieri præcipimus, quia quæ pars palmitis præcipitata eſt, fructu induitur. At quæ uinculo adnexa ſurſum tendit, ea materias ſequente anno præbet. Sed ipſorum palmitum duo genera ſunt. Alterum, quod ex duro prouenit,quod quia primo anno pleruncq́; frondem ſine fructu affert, pampinarium uocant. Alterũ, quod ex anniculo palmite procreatur, quod quia protinus creat,fructuarium appellant, cuius ut ſemper habeamus*

mus copiam in uinea, palmitis partes ad tres gemmas reli gandæ ſunt, ut quicquid intra uinculum eſt, materias exi= gat. Cum deinde annis, & robore uitis conualuit, tradu= ces in proximam quanq; arborē mittendæ, easq́; poſt bien nium amputare, ſimulatq; alias teneriores tranſmittere conuenit: nam uetuſtate uitem fatigant. nonnunquā etiam cum arborem totam uitis comprehendere nequit, ex uſu fuit partem aliquam eius deflexam terræ immergere, & rurſus ad eandem arborem duas, uel tres propagines exci tare, quò pluribus uitibus circumuenta celerius ueſtiatur. Viti nouellæ pampinarium dimitti non oportet, niſi ne= ceſſario loco natus eſt, ut uiduū ramum maritet. ueteribus uitibus loco nati palmites pampinarij utiles ſunt, & ple= riq; ad tertiam gemmam reſecti optimè ſubmittūtur. Nam in ſequenti anno materias fundunt. Quiſquis autem pam pinus loco natus in exputando, uel alligando fractus eſt, modò ut aliquam gemmam habuerit, extolli non oportet, quoniam proximo anno uel ualidiorem materiam ex una creabit. Præcipites palmites dicuntur, qui de hornotinis uirgis enati in duro alligantur. Hi plurimum fructus affe= runt, ſed plurimum matri nocēt. Itaq; niſi extremis ramis, aut ſi uitis arboris cacumen ſuperauerit, præcipitari pal= mitem non oportet. Quòd ſi tamen id genus colis propter fructum ſummittere quis uelit, palmitem introqueat. De= inde alliget, & præcipitet. Nam et poſt eum locum, quem intorſeris, lætam materiam citabit, & præcipitata minus uirium in ſe trahet, quamuis fructu exuberet. Præcipitem uerò plus anno pati non oportet. Alterum eſt genus pal= mitis, quod de nouello naſcitur, & in tenero alligatum depen

dependet:(materiã uocamus) ea & fructum & noua flagella bene procreat, & iam ſi ex uno capite duæ uirgæ ſummittantur,tamen utraq; materia dicitur. Nam pampinarius quam uim habeat, ſuprà docui. Focaneus eſt, qui inter duo brachia uelut in furca de medio naſcitur. Eum colem deterrimum eſſe comperi, quòd neq; fructũ ferat, & utraq; brachia inter quæ natus eſt, attenuet: itaq; tollendus eſt. Pleriq; uitem ualidam,& luxurioſam falsò crediderunt feraciorem fieri, ſi multis palmitibus ſubmiſsis oneretur. Nam ex pluribus uirgis plures pampinos creat, & cum ſe multa fronde cooperit, peius defloret, nebulasq́;, & rores diutius continet, omnemq́; uuam perdit. Validam ergo uitem in ramos diducere cenſeo, & traducibus diſpergere, atque diradiare, cæterosq́; uinearios coles præcipitare, & ſi nimis luxuriabitur, ſolutas materias relinquere, ea ratione uitem feraciorem facere. Sed ut denſum arbuſtum commendabile fructu, & decore eſt, ſic ubi uetuſtate rareſcit, pariter inutile,& inuenuſtum eſt. Quod ne fiat, diligentis patrisfamilias eſt, primã quanque arborem ſenio defectam tollere, ut in eius locũ nouellam reſtituere uitem queat, nec tam uiuiradice frequentare (ea & ſi ſit facultas) quàm(quod eſt longè melius) ex proximo propagare. Cuius utriuſque ratio conſimilis eſt ei, quam tradidimus. Atque hæc de Italico arbuſto ſatis præcepimus.

De arbuſto Gallico. CAP. VI.

EST & alterum genus arbuſti Gallici, quod uocatur rumpotinum. Id deſyderat arborẽ humilem, nec frondoſam. Cui rei maximè uidetur idonea opulus. Ea eſt arbor

bor corno ſimilis, quinetiam cornus, & carpinus, & orñus, nonnunquam & ſalix à pleriſque in hoc ipſum diſponitur. Sed ſalix niſi in aquoſis locis, ubi aliæ arbores difficiliter comprehendunt, ponenda non eſt, quia uini ſaporem infeſtat. Poteſt etiam ulmus ſic diſponi, ut adhuc tenera decacuminetur, ne altitudinem quindecim pedum excedat. Nam ferè ita conſtitutum rumpotinetum animaduerti, ut ad octo pedes locis ſiccis, & cliuoſis, ad duodecim locis planis, & uliginoſis tabulata diſponantur. Plerunq; autem ea arbor in tres ramos diuiditur, quibus ſingulis ab utraque parte complura brachia ſummittuntur, tum omnes penè uirgæ ne umbrent eo tempore, quo uitis putatur, abraduntur. Arboribus rumpotinis ſi frumentum non inſeritur, in utranq; partem uiginti pedum ſpatia interueniunt. At ſi ſegetibus indulgetur, in alteram partem quadraginta pedes, in alteram uiginti relinquuntur. Cætera ſimili ratione, atq; in arbuſto Italico adminiſtrantur, ut uites longis ſcrobibus deponantur, ut eadem diligentia curetur, atq; in ramis deducatur, ut noui traduces omnibus annis inter ſe ex arboribus proximis connectantur, & ueteres decidantur. Si tradux traducem non contingit, media uirga inter eas deligetur. Cùm deinde fructus pondere urgebit, ſubiectis adminiculis ſuſtineatur. Hoc autem genus arbuſti, cæteraéq; omnes arbores quanto altius arantur, & circunfodiuntur, maiore fructu exuberant, quod an expediat patrifamiliâs facere cultus docet.

De generibus olearum. CAP. VII.

OMnis tamen arboris cultus ſimplicior, quàm uinearum eſt, longeéq; ex omnibus ſtirpibus minorem impenſam

penſam deſiderat olea, quæ prima omnium arborum eſt, nam quamuis non continuis annis, ſed ferè altero quoque fructum afferat, eximia tamen eius ratio eſt, quòd leui cultu ſuſtinetur, & cùm ſe non induit, uix ullam impenſam poſcit: ſed & ſiquam recipit, ſubinde fructus multiplicat: neglecta compluribus annis non ut uinea deficit, eoq; ipſo tempore aliquid etiam interim patrifamiliâs præſtat, & cùm adhibita cultura eſt, uno anno emendatur. Quare etiam nos in hoc genere arboris diligenter præcipere cenſuimus. Olearum, ſicut uitium, plura genera eſſe arbitror, ſed in meam notitiam decem modò peruenerunt. Pauſia, algiana, liciniana, ſergia, neuia, culminia, orchis, regia, circites, murtea. Ex quibus bacca iucundiſsima eſt pauſiæ, ſpecioſiſsima eſt regiæ, quæ potius eſcæ, quàm oleo eſt idonea. Pauſiæ tamen oleum ſaporis egregij, dum uiride eſt, uetuſtate corrumpitur. Orchis quoque, & radius melius ad eſcam, quàm in liquorem ſtringitur. Oleum optimum licinia dat, plurimum ſergia: omniſq; olea, & maior ferè ad eſcam, minor oleo eſt aptior. Nulla ex his generibus, aut perferuidum, aut gelidum ſtatum cœli patitur. Itaq; æſtuoſis locis ſeptentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neque depreſſa loca, neq; ardua, magiſq; modicos cliuos amat, quales in Italia Sabinorum, uel tota prouincia Bætica uidemus. Hanc arborē pleriq; exiſtimant ultra miliarium ſexageſimum à mari, aut non uiuere, aut non eſſe feracem. Sed in quibuſdam locis rectè ualet. Optimè uapores ſuſtinet pauſia, frigus ſergia. Aptiſsimum genus terræ eſt oleis, cui glarea ſubeſt, ſi ſuperpoſita creta ſabulo admiſta eſt. Non minus probabile eſt ſolum, ubi

ubi pinguis ſabulo eſt. Sed & denſior terra, ſi uuida, & læta eſt, commodè recipit hanc arborem. Creta ex toto repudianda eſt, magis etiam ſcaturiginoſa, & in qua ſemper uligo conſiſtit. Inimicus eſt etiam ager ſabulo macer, & nuda glarea. Nam & ſi non emoritur in eiuſmodi ſolo, nunquàm tamen conualeſcit. Poteſt tamen in agro frumentario ſeri, uel ubi arbutus, aut ilex ſteterant. Nam quercus etiam exciſa radices noxias olíueto relinquit, quarum uirus enecat oleam. Sed hæc in uniuerſum de toto genere huius arboris habui uobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.

De ſeminarijs oliuarum faciendis. CAP. IX.

SEminarium olíueto præparetur cœlo libero, terreno modicè ualido, ſed ſuccoſo, neq; denſo, neq; ſoluto ſolo, potius tamē reſoluto id genus terræ ferè nigræ eſt, quam cùm in tres pedes paſtinaueris, & alta foſſa circundederis, ne aditus pecori detur fermētari ſinito. Tum ramos nouellos proceros, & nitidos, quos comprehenſos manus poſſit circunuenire, hoc eſt manubrij craßitudine feracißimos arboribus adimito, & ex his quàm recentißimas taleas recidito, ita ut ne corticem, aut ullam aliam partem, quàm quæ ſerra præciderit, lædas: hoc autem facilè contingit, ſi prius uaram feceris, & eam partem, ſupra quam ramum ſecaturus es, fœno, aut ſtramentis texeris, ut molliter, & ſine noxa corticis taleæ ſuperpoſitæ ſecentur. Taleæ deinde ſexquipedales ſerra præcidantur, atq; earum plagæ utraq; parte falce leuentur, & rubrica notentur, ut ſic quemadmodum in arbore ſteterat ramus, ita parte ima terram, & cacumine cœlum ſpectans deponatur.

Nam ſi uniuerſa mergatur, difficulter comprehendet, & cùm ualidius conualuerit, ſterilis in perpetuum erit. Sed oportebit talearum capita, & imas partes muſto fimo cum cinere oblinire, & ita totas eas immergeri, ut putris terra quatuor digitis altè ſuperueniat. Sed binis indicibus ex utraque parte humantur: hi ſunt de qualibet arbore breui ſpatio iuxta eas poſiti, & in ſumma parte inter ſe uinculo connexi, ne facilè ſinguli deijciantur. Hoc facere utile eſt propter foſſorum ignorantiam, ut cum bidentibus, aut ſarculis ſeminarium colere inſtitueris, depoſitæ taleæ non lædantur. Quidā melius exiſtimāt hortulis excolere, & chorda ſimili ratione diſponere: ſed utrunq; debet poſt uernum æquinoctium fieri, & quàm frequentiſsimè ſeminarium primo anno ſarriri, poſtero, & ſequentibus, cùm iam radiculæ ſeminum conualuerint, raſtris excoli. Sed biennio à putatione abſtineri, tertio anno ſingulis ſeminibus binos ramulos relinqui, & frequenter ſarriri ſeminarium conueniet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputandus eſt, ſic excultæ quinquennio arbuſculæ habiles tranſlationi ſunt. Plantæ autem in oliueto diſponuntur optimè ſiccis, minimeq; uliginoſis agris per autumnum, lætis, & humidis uerno tempore paulò antè, quàm germinent. Atq; ipſis ſcrobes quaternum pedum præparantur anno antè: uel ſi tempus non largitur, prius quàm deponantur arbores, ſtramentis incendantur ſcrobes, ut eos ignis putres faciat, quos ſol, & pruina facere debuerat. Spatium inter ordines minimum eſſe debet, pingui, & frumentario ſolo ſexagenum pedum in alteram partem, atque in alteram quadragenum, macro, nec idoneo ſegetibus quidem

& uice

& uicenûm pedum. Sed in Fauonium dirigi ordines conuenit, ut æſtiuo proflatu refrigerentur. Ipſæ autem arbuſculæ hoc modò poßunt transferri, antè quàm explantes arbuſculam, rubrica notato partem eius, quæ meridiẽ ſpectat, ut eodem modo, quo in ſeminario erat, deponatur. Deinde ut arbuſculæ ſpatiũ pedale in circuitu relinquatur, atq; ita cum ſuo ceſpite planta eruatur. Qui ceſpes in eximendo ne reſoluatur, modicos ſurculos uirgarũ inter ſe connexos facere oportet, eosq́; pilæ, quæ eximitur, applicare, & uiminibus ita innectere, ut conſtricta terra uelut incluſa teneatur. Tum ſubruta parte ima leuiter pilã commouere, & ſuppoſitis uirgis alligare, atq; plantam transferre. Quæ antè quàm deponatur, oportebit ſolum ſcrobis imum fodere bidentibus, deinde terram aratro ſubactam (ſi tamen pinguior erit ſumma humus) immittere, & ita ordei ſemina ſubſternere, & ſi conſtet in ſcrobibus aqua, ea omnis haurienda eſt antè, quàm demittantur arbores: deinde ingerendi minuti lapides, uel glarea miſta pingui ſolo, depoſitisq́; ſeminibus latera ſcrobis circuncidenda, & aliquid ſtercoris interponendum. Quòd ſi cum ea terra planta non conuenit, tum optimũ eſt omni fronde priuare truncum, atq; leuatis plagis, fimoq́;, & cinere oblitis in ſcrobẽ, uel ſulcum deponere. Truncus autem aptior translationi eſt, qui brachij craßitudinem habet. Poterit enim longè maioris incrementi, & robuſtioris transferri, quem ita conuenit poni, ut ſi non periculum à pecore habeat, exiguus admodum ſuprà ſcrobem emineat, lætius enim frondet: ſi tamen incurſus pecoris aliter uitari non poterit, celſior truncus conſtituetur, ut ſit inno-

xius ab iniuria pecorum. atq; etiam rigandæ ſunt plantæ, cum ſiccitates inceſſerunt, nec niſi poſt biennium ferro tangendæ; ac primo ſurculari debent, ita ut ſimplex ſtylus altitudinem maximi ſcrobis excedat; deinde arando ne coxam bos, aliam'ue partem corporis offendat; optimum eſt etiam conſtitutas plantas circummunire caueis, deinde conſtitutum iam, & maturum oliuetũ in duas partes diuidere, quæ alternis annis fructu induantur, neque enim olea continuo biennio uberat. Cum ſubiectus ager conſitus non eſt, arbor coliculum agit, cum ſeminibus repletur, fructum affert, ita ſic diuiſum oliuetum omnibus annis æqualem reditum adfert. Sed id minime bis anno arari debet; & bidentibus altè circunfodiri. Nam poſt ſolſtitiũ cum terra æſtibus hiat, curandum eſt, ne per rimas ſol ad radices arborum penetret. Poſt æquinoctium autumnale ita ſunt arbores ablaqueandæ, ut à ſuperiore parte, ſi olea in cliuo ſit, incilia excitentur, quæ limoſam aquam ad codicem deducant. Omnis deinde ſoboles, quæ ex uno ſtirpe nata eſt, quotannis extirpanda eſt, ac tertio quoq; fimo uel pabulandæ ſunt oleæ. Atq; eadem ratione ſtercorabitur oliuetũ, quam in ſecundo libro propoſui, tamen ſegetibus proſpicietur. Ac ſi ipſis tantũmodo arboribus ſatis ſeruaueris, ſingulis ſtercoris caprini ſex libræ, ſtercoris ſicci modij ſinguli, uel amurcæ in ſingulis congius. Stercus autumno debet inijci, ut permiſtũ hyemi radices oleæ calefaciat. Amurca ualentibus infundenda eſt: nam per hyemẽ ſi uermes, atq; alia ſuberunt animalia, hoc medicamento necantur. Plerunq; etiam locis ſiccis, & humidis arbores muſco infeſtantur, quem niſi ferramento reſecueris,

nec fru

nec fructum, nec lætam frondem olea inducet. Quinetiam compluribus interpoſitis annis oliuetum putandum eſt: nam ueteris prouerbij meminiſſe conuenit. Eum, qui aret oliuetum, rogare fructum: qui ſtercoret, exorare: qui cædat, cogere. Quod tamen ſatis erit octauo anno feciſſe, ne fructuarij rami ſubinde amputentur. Solent etiam quamuis lætæ arbores fructū non afferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit, atq; ita in foramen uiridē taleam oleaſtri demitti, ſic uelut inita arbor fœcundo ſemine fertilior exetat. Sed & ſine ablaqueatione adiuuanda eſt amurca inſulſa cum ſuilla, uel noſtra urina uetere, cuius utriuſq; modus ſeruatur. Nam maximè arbori, ni tantundem aquæ miſceatur, urna abunde erit. Solent etiam uitio ſoli fructum oleæ necare. Cui rei ſic medebimur: altis gyris ablaqueamus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus, minus'ue circundabimus: ſed minima arbor modicum poſtulat. Hoc remedio ſi nihil fuerit effectum, ad præſidium inſitionis confugiendum erit. Quemadmodum autem olea inſerenda ſit, poſtmodum dicemus, nonnunquam etiam in olea unus ramus cæteris aliquanto eſt lætior, quem niſi recideris, tota arbor contriſtabitur. Ac de oliuetis hactenus dixiſſe ſatis eſt. Supereſt ratio pomiferarum arborum, cui rei deinceps præcepta dabimus.

De arboribus pomiferis. CAP. X.

Locum pomarij, priuſquàm ſemina feras, circummunire macerijs oportet, uel ſepe, uel foſſa præcipiti, ut non ſolum pecori, ſed & homini tranſitū negare ualeat: quoniam ſi ſæpius cacumina hominis manu tractata, aut à pecoribus præroſa ſunt, in perpetuū ſemina incrementum

capere nequeunt. Generatim autẽ diſponere arbores utile eſt, maximè etiam ne imbecilla à ualẽtiore prematur, quia nec uiribus, nec magnitudine par eſt, impariq; ſpatio temporis adoleſcit. Terra, quæ uitibus apta eſt, etiã arboribus eſt utilis: ante annũ, quàm ſeminare uoles, ſcrobẽ fodito, ita ſolet pluuijs'ue macerabitur, & quod poſitũ eſt, cito comprehendet. At ſi eodem anno & ſcrobẽ facere, & arbores ſerere uoles, minimum ante duos menſes ſcrobes fodito, poſteà ſtramẽtis incenſis calefacito: quos ſi latiores, patentioresq; feceris, lætiores, uberioresq; fructus percipies. Sed ſcrobis clibano ſimilis fiat, cuius imum ſummo patentius eſt, ut laxius radices uagentur, ac minus frigoris hyeme, minusq; æſtate uaporis per anguſtum os penetret, etiam ut cliuoſis locis terra, quæ in eum congeſta eſt, à pluuijs non abluatur: arbores raris interuallis ſerito ut cum creuerint, ſpatium habeant, quò ramos extendant: nam ſi ſpiſſe poſueris, nec infrà ſerere quid poteris, nec ipſæ fructuoſæ erunt, niſi interuulſeris: itaq; inter ordines quadragenos pedes, minimumq; tricentos relinquere conuenit. Semina lege craſſa, non minus, quàm manubrium bidentis, recta, leuia, procera, ſine ulceribus, integro libro, ea bene, & celeriter comprehendent. Si ex ueteribus ramis ſumes, de ijs quoq;, qui quotannis bonos, & uberiores fructus afferunt, eligito, ac illos magis qui ſunt contra ſolem, quàm qui umbris, ramis, aut plantis continentur. Sed antè quàm arbuſculas transferas, nota quibus uentis antea fuerant conſtitutæ, poſteà manus admoueto, ut de cliuo, & ſicco in humidum agrum transferas. Trifurcam maximè ponito. Ea extet minime tribus pedibus. Si eodem ſcrobe duas, aut tres arbuſculas uoles conſtituere, curato, ne in-

ter ſeſe contingant, quoniam mutuo contactu aut compu=treſcent, aut uermibus interibūt. Cùm ſemina depones, dextra, ſiniſtraq; uſq; in imum ſcrobem faſciculos ſarmentorum brachij craßitudinis demittito, ita ut ſupra terram paululum extent, per quos æſtate paruo labore aquam radicibus ſumminiſtrare poßis. Arbores, ac ſemina cū radicibus autumno ſerito, hoc eſt circa Calendas, & Idus Octobris. Primo uere antè quàm germinent, arbores deponito: ac ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imum ſcrobem lentiſci taleam inuerſo cacumine demittito. Ficum frigoribus ne ſerito. Loca aprica, calculoſa, glareoſa, interdum & ſaxoſa amat. Eiuſmodi arbor cito conualeſcit, ſi ſcrobes amplos, patentesq; feceris. Ficorum genera, & ſi ſapore, atque habitu diſtant, uno modo, ſed pro differentia agri ſeruntur. Locis frigidis autumni temporibus, & aquoſis præcoques ponito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hybernas ſerito: at ſi uoles ficum, quamuis non natura, ſeram facere, tum groſſulos, prioremúe fructum decutito, iterum alterum edet, quem in hyemem differet: nonnunquam etiam, cùm frondere cœperunt cacumina fici ferro ſumma prodeſt amputare, ſic firmiores arbores, & feraciores fiunt: ac ſemper conueniet, ſimulatq; folia agere cœperint ficus, rubricam amurcam diluere, & cum ſtercore humano ad radicem infundere. Ea res efficit uberiorem fructum, & farctum fici pleniorem, ac meliorem. Serendæ ſunt autem præcipuè liuianæ, africanæ, calcidicæ, ſulcæ, lydiæ, calliſtrutiæ, topiæ, rhodiæ, libycæ, hybernæ, omnes etiam biferæ, & triferæ floſculi. Nucem græcam ſerito circa Cal. Febr. quæ prima gem-

maſcit:agrum durum,calidum,ſiccum deſyderat. Nam in locis diuerſis nucem ſi depoſueris,plerunq; putreſcit.Antè quàm nucem deponas,in aqua mulſa, nec nimis dulci macerato. Ita iucundioris ſaporis fructum, cum adoleuerit, præbebit,& interim melius,atq; celerius frondebit. Ternas nuces in trigonum ſtatuito, ut nux à nuce minimè palmo abſit,& anceps ad fauonium ſpectet. Omnis autē nux unam radicem mittit,& ſimplici ſtylo prorepit. Cùm ad ſcrobis ſolum radix peruenit,duritia humi coërcita recuruatur, & ex ſummo duûm ramorum ambas radices emittit.Nucem græcam, & auellanam tarentinam facere hoc modo poteris. In quo ſcrobe deſtinaueris nuces ſerere, in eo terram minutam pro modo ſemipedis ponito, ibiq; ſemen ferulæ repangito.Cùm ferula fuerit enata, eam findito, & in medulla eius ſine putamine nucem græcam, aut auellanam abſcondito,& ita adobruito.Hoc ante Calend. Martias facito,uel etiã inter Nonas, & Idus Mart. Eodē tempore iuglandem,& pineam,& caſtaneam ſerere oportet.Malum punicum ab eodem tempore uſq; in Cal. Aprilis rectè ſeritur. Quòd ſi acidum, aut minus dulcem fructum feret,hoc modo emendabitur. Stercore ſuillo,& humano, urinâq; uetere radices rigato. Ea res & fertilem arborem reddet,& primis annis fructum uinoſum,& poſt quinquennium dulcem, & apyrenum facit. nos exiguum admodum laſaris uino diluimus, & ita cacumina arboris ſumma obleuimus. Ea res emendabit acorem malorum. Mala punica ne in arbore rumpantur,remedio ſunt lapides tres,ſi cum ſeres arborem, ad radicem ipſam collocaueris:at ſi iam arborem ſatam habueris, ſcillam ſecundum

radicem arboris ſerito. Alio modo cùm iam matura mala fuerint antè, quàm rumpantur, ramulos, quibus dependent, intorqueto, eodem modo ſeruabuntur incorrupta etiam toto anno. Pyrum autumno ante brumam ſerito, ita ut minimè dies XXV. ad brumam ſuperſint: quæ ut ſit ferax, cùm adoleuerit, altè eam ablaqueato, & iuxta ipſam radicem truncum findito, & fiſſuram cuneo tedæ pineæ adigito, & ibi relinquito, deinde abſumpta ablaqueatione, cinerem ſupra terram inijcito. Curandum eſt autem, ut quàm generoſiſſimis pyris pomaria conſeramus. Ea ſunt cruſtumina, regia, ſignina, tarentina, quæ ſyria dicuntur, purpurea, ſuperba, ordeacea, aniciana, neuiana, fauoniana, lateritana, dolabelliana, turraniana, uolema, mulſa, præcocia, uenerea, & quædam alia, quorum enumeratio nunc longa eſt. Prætereà malorum genera exquirenda maximè ſcandiana, matiana, orbiculata, ſextiana, peluſiana, amerina, ſyrica, melimela, cydonia, quorum genera tria ſunt ſtruthia, chryſomeliana, muſtea. Quæ omnia non ſolùm uoluptatem, ſed etiam ſalubritatem afferunt. Sorbi quoq;, & armeniaci, atq; perſici nō minima eſt gratia. Et mala ſorba pruna poſt mediam meſſem uſq; in Idus Febr. ſerito. Mororum ab Idibus Febrar. uſq; ad æquinoctium uernum ſatio eſt. Siliquam græcam, quam quidam κεράτιον uocant, & perſicum ante brumam per autumnum ſerito. Amygdala ſi parū ferax erit, forrata arbore lapidem adijcito, & ita librum arboris inoleſcere ſinito. Omnium autem generum ramos, circa Cal. Martias in hortis ſubacta, & ſtercorata terra ſupra puluinos arearum diſponere conuenit: danda eſt opera, ut dum teneros ramulos ha-

bent, ueluti pampinentur, & ad unum ſtylum primo anno ſemina redigantur, & cùm autumnus inceſſerit, antè quàm frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expedit, & ita craßis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habeant, uelut pileis induere, atque ſic à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Poſt uigintiquatuor deinde menſes ſiue transferre, & diſponere in ordinem uoles, ſiue inſerere, ſatis tutè utrunq; facere poteris.

De inſitione arborum. CAP. XI.

O*Mnis ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi non eſt ei cui inſeritur, cortice dißimilis. Si uerò etiam ſimilem fructum, & eodem tempore affert, ſine ſcrupulo egregiè inſeritur. Tria genera porrò inſitionum antiqui tradiderunt. Vnum, quo reſecta, & fißa arbor reſectos ſurculos accipit. Alterum quo reſecta inter librum, & materiã ſemina admittit, quæ utraq; genera uerni temporis ſunt. Tertium, quo ipſas gemmas cum exiguo cortice in partem ſui deliberatam recipit, quam uocant agricolæ emplaſtrationem, uel, ut quidam, inoculationem. Hoc genus inſitionis æſtiuo tempore optimè uſurpatur, quarum inſitionum rationem cùm tradiderimus, à nobis quoq; repertam docebimus. Omnes arbores ſimulatq; gemmas agere cœperint, luna creſcente inſerito, oliuam autem circa æquinoctium uernum uſq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere uoles, & ſurculos ad inſitionem ſumpturus es, uideto, ut ſit tenera, & ferax, nodiſq; crebris, & cùm primùm germina tumebunt de ramulis anniculis, qui ſolis ortũ ſpectabunt, & integri erunt, eos legito craßitudine digiti minimi, ſurculi ſint bifurci, uel trifurci. Arborem, quam inſerere uoles,*

ſerra

ſerra diligenter exſecato ea parte, qua maximè nitida, & ſine cicatrice eſt, dabisq; operam, ne librũ lædas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum tenuem ferreum, uel oſſeum inter corticem, & materiam ne minus digitos tres, ſed conſideratè demittito, ne lædas, aut rumpas corticem. Poſteà ſurculos, quos inſerere uoles, falce acuta ex una parte deradito tantum, quantum cuneus demiſſus ſpatij dabit, atq; ita, ne medullas, ne'ue alterius partis corticem lædas. Vbi ſurculos paratos habueris, cuneũ uellito, ſtatimq; ſurculos in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, & materiam feceris, demittito. Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos ſic inſerito, ut ſemipede, nec amplius de arbore extent, ſuprà deinde muſcum imponito, & ita ligato, ne pluuia dilabatur. Quoſdam tamen magis delectat in trunco arboris locũ ſeminibus ſerra facere, inſectasq; partes tenui ſcapello leuare, atq; ita ſurculos aptare. Si puſillam arborem inſerere uoles, imam abſcindito, ita ut ſexquipede è terra extet, & cum deinde præcideris, plagam diligenter leuato, et medium truncum acuto ſcalpello permodicè findito, ita ut fiſſura digitorũ trium ſit in ea: deinde cuneum, quo diducatur, inſerito, & ſurculos ex utraq; parte deraſos dimittito, ſic ut librum ſeminis libro arboris æqualem facias. Cum ſurculos diligenter aptaueris, cuneum eximito, & arborem, ut ſuprà dixi, alligato: deinde terram circa arborem adaggerato uſq; ad ipſum inſitum. ea res à uento, et calore maximè tuebitur. Hoc tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſsimum, non omni generi arborum idoneum eſt, ſed ferè recipiunt talem inſitionem, quæ humidum,

ſucco

ſuccoſumq́;, & ualidum librum habent, ſicut ficus. Nam & lactis plurimum mittit, & corticem robuſtum habet. optime itaq; inſeritur caprifici ramus. Ex arbore: de qua inſerere uoles, nouellos, & nitidos ramos eligito. in ijſdemq́; obſeruato gemmam, quæ bene apparebit, certamq́; ſpem germinis habebit, eam duobus digitis quadratis circunſignato, ut gemma media ſit, & ita acuto ſcalpello circuncidito, delibratoq́; diligenter, ne gemmã lædas. poſteà item alterius arboris, quam emplaſtraturus es, nitidißimum ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem circuncidito, & materiam delibrato: deinde in eam partem, quam nudaueris, præparatum emplaſtrum aptato, ita ut alteræ delibratæ parti conueniat. ubi ita hæc feceris, circa gemmam bene alligato, cauetoq́; ne lædas ipſum germen. deinde commißuras, & uincula luto oblinito ſpatio relicto, ut gemma libera uinculo non urgeatur. arboris autẽ inſitæ ſobolẽ, & ramos ſuperiores præcidito, nequid ſit, quo poßit ſuccus euocari, aut ne cui magis, quàm inſito ſeruiat. poſt XXI. diem ſoluito emplaſtrum. & hoc genere optime etiam inſeritur olea. Quartum illud genus inſitionis iam docuimus, cum de uitibus diſputauimus. Itaq; ſuperuacuum eſt hoc loco repetere traditam rationem terebrationis. Sed cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri, & illam quaſi finitionem, qua nos paulò antè uſi ſumus, ueluti quandam legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, & fructu conſimiles ijs arboribus, quibus inſeruntur, exiſtimauimus errorem huius opinionis diſcutiendum, tradẽdamq́; poſteris rationem, qua poſ

ſit

ſit omne genus ſurculi omni generi arboris inſeri. quod ne longiore exordio legentem fatigemus, unũ quaſi exemplum ſubijciemus, quo poßit omne genus ſurculi omnibus arboribus inſeri. Scrobem quoquò uerſus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami oleæ poßint eam contingere: in ſcrobem deinde fici arbuſculam deponito, diligentiamq́; adhibeto, ut robuſta, & nitida fiat. Poſt triennium, cũ iam ſatis amplum incrementum cœperit, ramum oliuæ, qui uidetur nitidißimus, deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa, atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inſerere uoles, relinque. tum arborem fici detrunca, plagamq́; leua, & mediam cuneo finde. cacumina deinde oliuæ, ſicuti matri cohærent, ex utraq; parte abrade, & ita fiſſuræ fici inſere, cuneumq́; exime, diligenterq́; ramulos colliga, ne quaſi reuellantur, ſic interpoſito triennio conualeſcet ficus cum olea, et tum demum quarto anno, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre reſecabis. hoc modo omne genus in omnem arborem inſeres. At prius quàm finem libri faciamus, quoniam ferè ſpecies ſurculorum omnium perſecuti ſumus, prioribus libris, de Cythiſo dicere nunc tempeſtiuum eſt.

De Cythiſo. CAP. XII.

Cythiſum in agro eſſe quamplurimũ maximè refert, quòd gallinis, apibus, capris, bubus quoq;, & omni generi pecudũ utilißimus eſt, quòd ex eo cito pingueſcit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd octo menſibus uiridi eo pabulo uti, & poſteà arido poßis. præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter compre

comprehendit: omnem iniuriam ſine noxa patitur. mulieres quidem, ſi lactis inopia præmuntur, cythiſum aridum in aquam macerari oportet, & cùm tota nocte permaduerit, poſtero die expreßi ſucci ternas heminas permiſceri modico uino, atq; ita potandum dari, ſic & ipſæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythiſi uel autumno circa idus Octobr. uel uere fieri poteſt. Cum terram bene ſubegeris, areolas facito, ibiq; uelut ocymi ſemen cythiſi autumno ſerio. Plantas deinde uere diſponito, ita ut inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatia diſtent. Si ſemen non habueris, cacumina cythiſorum uere deponito, & ſtercoratam terram circumaggerato. Si pluuia non inceſſerit, rigato quindecim proximis diebus, ſimulatq; nouam frondem agere cœperit, ſarrito, & poſt triennium deinde cædito, & pecori præbeto. E quo abunde eſt uiridis pondo. XV. bubus pondo uicena, cæteriſq; pecoribus pro portione uirium. Poteſt etiam ante Septembrem ſatis commodè ramis cythiſus ſeri, quoniam facilè comprehendit, & iniuriam ſuſtinet. Aridum ſi dabis, parcius præbeto, quoniam uires maiores habet, priuſq; aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto. Cythiſum cum aridum facere uoles, circa menſem Septembrem, ubi ſemen eius grandeſcere incipiet, cædito, pauciſq; horis, dum flacceſcat, in ſole habeto: deinde in umbra exſiccato, & ita condito. Hactenus de arboribus præcepiſſe abunde eſt, reddituro pecoris curam, et remedia ſequenti uolumine.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER VI.

SCIO quoſdam Publi Siluine, prudentes agricolas pecoris, gregariorumq; paſtorum abnuiſſe curam, & eam uelut inimicam profeſſionis ſuæ diſciplinam conſtantiſſimè repudiaſſe: neque inficior id eos aliqua ratione feciſſe, quaſi ſit agricolæ contrarium paſtoris propoſitum: cùm ille quammaximè ſubacto, & puro ſolo gaudeat, hic nouali, graminoſoq;: ille fructum è terra ſperet, hic è pecore. Ita fit, ut quod arator abominatur, contrà paſtor optet herbarum prouentum. Sed in his tam diſcordantibus uotis eſt tamen quædã ſocietas, atq; coniunctio, quoniam & pabulum è fundo plerunque domeſticis pecudibus magis, quàm alienis depaſcere ex uſu ſit, & copioſa ſtercoratione, quæ contingit è gregibus, terreſtres fructus exuberare. Nec tamen ulla regio eſt, in qua modò frumenta gignantur, quæ nõ, ut hominum, ita armentorum adiumento iuuetur: unde etiam iumenta nomen à retraxere, quòd noſtrum laborẽ, uel onera ſubuectando, uel arando iuuarent. Itaq; ſicut ueteres Romani præceperunt, ipſe quoque cenſeo tam pecorum, quàm agrorum cultum pernoſcere. Nam in ruſticatione uel antiquiſſima eſt ratio paſcendi, eademq; quæſtuoſiſſima: propter quod nomina quoq; & pecuniæ, & peculij tracta uidẽtur à pecore: quoniam id ſolum ueteres poſſederunt, & adhuc apud quaſdã

gentes

gentes unum hoc uſurpatur diuitiarum genus: & nunc apud noſtros quidem colonos alia res uberior nulla eſt, ut etiam M. Cato credidit, qui conſulenti quam partem rei ruſticæ exercendo celeriter locupletari poſſet, reſpondit, ſi bene paſceret: rurſusq́; interroganti quid deinde faciendo ſatis uberes fructus percepturus eſſet, affirmauit ſi mediocriter paſceret: cæterum de tam ſapiente uiro piget dicere, quod cum quidam autores memorant, quidnam quærenti cuidam tertium in agricolatione quæſtuoſum eſſet, aſſeueraſſe, ſiquis uel male paſceret, cùm præſertim maius diſpendium ſequatur inertem, & inſcium paſtorem, quàm prudentem, diligentemq́; compendium. De ſecundo tamen reſponſo, dubium non eſt, quin mediocrem negligentiam domini fructus pecoris exuperet. Quam ob rem nos quoque hanc partem rei ruſticæ Siluine: quanta ualuimus induſtria, maiorum ſecuti præcepta, poſteritati mandauimus. Igitur cùm ſint duo genera quadrupedum, quorum alterum paramus in conſortium operum, ſicut bouem, mulam, equum, aſinum. Alterum uoluptatis, ac reditus, & cuſtodiæ cauſa, ut ouem, capellam, ſuem, canem, de eo genere primùm dicemus, cuius uſus noſtri laboris eſt particeps, nec dubium, quin (ut ait Varro) cæteras pecudes bos honore ſuperare debeat, præſertim autẽ in Italia, quæ ab hoc nuncupationem traxiſſe creditur, quòd olim Græci tauros ἰταλοὺς uocarent, & in ea urbe, cuius mœnibus condendis mas, & fœmina aratro terminum ſignauerunt, uelut pecus: quòd item Athenis Cereris, & Triptolemi fertur miniſter: quòd inter fulgentiſſima ſydera particeps cœli; quòd deinde laborioſiſſimus adhuc hominis ſocius

ſocius in agricultura: cuius tanta fuit apud antiquos uene=ratio, ut tam capitale eſſet bouem necaſſe, quàm ciuem. Ab hoc igitur promiſsi operis capiamus exordium.

De bubus parandis, atq; emendis, earumq; forma. CAP. I.

QVæ in emendis bubus ſequenda, quæq; uitanda ſint, non ex facili dixerim, cùm pecudes pro regio=nis cœliq; ſtatu, & habitum corporis, & ingenium ani=mi, & pili colorem gerant: aliæ formæ ſunt Aſiaticis, a=liæ Gallicis, Epiroticis aliæ: nec tantum diuerſitas prouin=ciarum, ſed ipſa quoque Italia partibus ſuis diſcrepat. Campania plerunque boues progenerat albos & exiles, labori tamen & culturæ patrij ſoli non inhabiles. Vm=bria uaſtos, & albos, eademq; rubros: nec minus pro=babiles animis, quàm corporibus. Hetruria & Latium compactos, ſed ad opera fortes. Apenninus duriſsimos, omnemq; difficultatem tolerantes, nec ab aſpectu deco=ros: quæ cùm tam uaria & diuerſa ſint, tamen quædam quaſi communia, & certa præcepta in emendis iuuencis arator ſequi debet, eaq; Mago Carthaginienſis ita pro=didit, ut nos deinceps memorabimus. Parandi ſunt boues nouelli, quadrati, grandibus membris, cornibus proceris, ac nigrantibus, & robuſtis, fronte lata & criſpa, hirtis au ribus, oculis, & labijs nigris, naribus reſimis patulisq;, ceruice longa, & toroſa, palearibus amplis, & penè ad genua promiſsis, pectore magno, armis uaſtis, capaci & tanquam implente utero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorſo recto planoq;, uel etiam ſubſidente, clunibus rotun dis, cruribus compactis ac rectis, ſed breuioribus potius,

quàm longis, nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis longiſsimis, & ſetoſis, piloſiſq́;, corpore denſo, breuiq́;, colore rubeo, uel fuſco, tactu corporis molliſsimo.

De bubus domandis. CAP. II.

Talis notæ uitulos oportet, cùm adhuc teneri ſunt, cõſueſcere manu tractari, ad præſepia religari, ut exiguus in domitura labor eorum, & minus ſit periculi: uerùm neq; ante tertium, neq; poſt quintum annum iuuencos domari placet, quoniam illa ætas adhuc tenera eſt, hæc iam prædura: eos autem, qui de grege feri comprehendun tur, ſic ſubigi conuenit. Primùm omnium ſpatioſum ſtabulum præparetur, ubi domitor facilè uerſari, & unde digre di ſine periculo poſsit. Ante ſtabulum nullæ anguſtiæ ſint, ſed aut campus, aut uia latè patens, ut cùm producentur iuuenci, liberum habeant excurſum, ne pauidi aut arboribus, aut obiacenti cuilibet rei ſe implicent, noxamq́; capiant. In ſtabulo ſint ampla præſepia, ſupraq́; tranſuerſi aſſeres in modum iugorum à terra ſeptem pedibus elati configantur, ad quos religari poſsint iuuenci: diem deinde, quo domituram auſpiceris, liberum à tempeſtatibus, & à religionibus matutinum eligito: canabiniſq; funibus cornua iuuencorum ligato: ſed iaculi, quibus copulantur, lanatis pellibus inuoluti ſint, ne tenera fronte ſub cornua lædantur: cùm deinde buculos comprehenderis, extra ſtabulum producito, & ad ſtipites religato ita, ut exiguum laxamenti habeant, diſtentq; inter ſe aliquanto ſpatio, ne in colluctatione alter alteri noceat: ſi nimis aſperi erunt, patere unum diem noctemq; deſæuiant, ſimulatque iras contuderint, manu producantur, ita ut & aliquis antè,

& à

& à tergo complures, qui ſequantur, retinaculis eos continean, & unus cum claua ſalignea procedens modicis ictibus ſubinde impetus eorum coërceat: ſin autem placidi & quieti boues erunt, uel eodem die, quo alligaueris, ante ueſperum licebit producere, & docere per mille paſſus compoſitè, ac ſine pauore ambulare: cum domum perduxeris, arctè ad ſtipites religato, ita ne capite moueri poßint: tum demum ad alligatos boues, neq; à poſteriore parte, neq; à latere, ſed aduerſus placidè, & cum quadam uocis adulatione uenito, ut accedẽtem conſueſcant aſpicere: deinde nares perfricato, ut hominem diſcant odorari. Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & reſpergere mero, quo familiariores bubulco fiant: uentri quoq;, & ſub femina manum ſubijcere, ne ad eiuſmodi tactum poſtmodum paueſcant, & ut ricini, qui plerunq; feminibus inhærent, eximantur: itaq; cum fit, à latere domitor ſtare debet, ne calce contingi poßit. Poſt hæc diductis malis, educito linguam, totumq́; eorum palatũ ſale defricato, libralesq́; offas in præſulſæ adipis liquamine tinctas, lingula demittito, ac uini ſingulos ſextarios per cornu faucibus infundito: nam per hæc blandimẽta triduo ferè manſueſcunt, iugumq́; quarto die accipiunt, cui ramus illigatur, & temonis uice trahitur: interdũ & pondus aliquod iniungitur, ut maiore niſu laboris exploretur patientia, poſt eiuſmodi experimenta uacuo ploſtro ſubiungendi, & paulatim longius cum oneribus producendi ſunt. Sic perdomiti mox ad aratrum inſtituantur, ſed in ſubacto agro ne ſtatim difficultatem operis reformidẽt, ne'ue adhuc tenera colla, dura proſcißione terræ contundant. Quemadmo

admodum autē bubulcus in arando bouem inſtituat, primo præcepi uolumine:curandum ne in domitura bos calce,aut cornu quenquam contingat:nam niſi hæc caueantur,nunquàm eiuſmodi uitia,quamuis ſubacta,eximi poterunt. Verum iſta ſic agenda præcipimus,ſi ueteranum pecus non aderit:nā ſi aderit,expeditior,tutiorq́; ratio domādi eſt,quam non in noſtris agris ſequimur:nam ubi plauſtro,aut aratro iuuencum conſueſcimus, ex domitis bubus ualentiſſimū,eundemq́; placidiſſimū cum indomito iungimus,qui & procurrentem retrahat, & cunctantem producat.ſi uerò non pigeat iugum fabricare,quo tres iungātur,hac machinatione cōſequemur,ut etiam contumaces boues grauiſſima opera non recuſent:nam ubi piger iuuencus medius inter duos ueteranos iungitur,aratroq́; iniuncto terrā moliri cogitur, nulla eſt imperium reſpuendi facultas; ſiue enim efferatus proſilit, duorum arbitrio inhibetur:ſeu conſiſtit, duobus gradientibus etiam obſequitur:ſeu conatur decumbere, à ualentioribus ſubleuatus trahitur:propter quæ undiq; neceſſitate contumaciam deponit, & ad patientiam laboris pauciſſimis uerberibus perducitur : eſt etiam poſt domituram mollioris generis bos,qui decumbit in ſulco:eū non ſæuitia,ſed ratione cenſeo emendandū:nam qui ſtimulis, aut ignibus,alijsq́; tormentis id uitium eximi melius iudicant,ueræ rationis ignari ſunt,quoniā peruicax contumacia plerunq; ſæuientem fatigat. Propter quod utilius eſt citra corporis uexationem fame potius,& ſiti cubitorem bouem emendare:nam eum uehementius afficiūt naturalia deſyderia,quàm plagæ.Itaq; ſi bos decubuit,utiliſſimū eſt ſic pedes eius uinculis

culis obligari, ne aut inſiſtere, aut progredi, aut paſci poſſit: quo facto inedia, & ſiti compulſus deponit ignauiam, quæ tamen rariſsima eſt in pecore uernaculo: longeq́; omnis bos indigena melior eſt quàm peregrinus: nam neq; aquæ, nec pabuli, nec cœli mutatione tentatur, neq; infeſtatur cõditione regionis, ſicut ille, qui ex planis, & campeſtribus locis, in montana, & aſpera perductus eſt, uel ex montanis in cãpeſtria: itaq; etiã, cũ cogimur ex longinquo boues arceſſere, curandum eſt, ut ex ſimilibus patrijs locis traducantur: item cuſtodiendũ eſt, ne incorporatione, uel ſtatura, uel uiribus impar cum ualentiore iungatur: nam utraq; res inferiori celeriter affert exitiũ. Mores huius pecudis probabiles habentur, qui ſunt propiores placidis, quàm concitatis: ſed non inertes, qui ſunt uerẽtes plagarũ, & acclamationum, ſed fiducia uirium, nec auditu, nec uiſu pauidi, nec ad ingrediẽda flumina, aut pontes formidoloſi, multi cibi edaces, uerũ in eo cõficiendo lenti: nam hi melius concoquunt: ideoq́; robora corporũ citra maciẽ conſeruant, qui ex commodo, quàm qui feſtinanter mandunt. Sed tam uitium eſt bubulci pinguem, quàm exilem bouem reddere: humilis enim, et modica corporatura pecoris operarij debet eſſe, neruisq́;, & muſculis robuſta: non adipibus obeſa, ut nec ſui tergoris mole, nec labore operis degrauetur. Sed quoniam quæ ſequenda ſunt in emendis, domandisq́; bobus tradidimus, tutelam eorum præcipiamus.

De boum cura, & cibarijs. CAP. III.

Boues calore ſub diuo, frigoribus intra tectum manere oportet: itaq; hybernæ ſtabulationi eorũ præparanda ſunt ſtramẽta, quæ mẽſe Auguſto intra dies triginta ſubla

ta ſublatæ meßis præciſa, in aceruũ extrui debent:horum deſectio cũ pecori,tum agro eſt utilis:liberantur arua ſentibus,qui æſtiuo tempore per caniculæ ortum reciſi, plerunq; radicitus intereunt, & ſtramentis pecoris ſubiecti plurimum ſtercoris efficiunt:hæc cũ ita curauerimus, tum & omne genus pabuli præparabimus, dabimusq́; operam,ne penuria cibi macreſcat pecus. Boues autem *rectè paſcendi non una ratio eſt:nam ſi ubertas regionis uiride pabulum ſumminiſtrat,nemo dubitat,quin id genus cibi cæteris præponendum ſit : quod tamen niſi riguis, aut roſidis locis non contingit:itaq; in ijs ipſis uel maximum commodum eſt,quòd ſufficit una opera duobus iugis,quæ eodem die alterna temporum uice uel arant, uel paſcuntur ſiccioribus agris.*Ad *præſepia boues alendi ſunt, quibus pro conditione regionum cibi præbentur:eosq́; nemo dubitat, quin optimi ſint uicia in faſcem ligata, & cicercula,itemq́; pratenſe fœnum.minus commodè tuemur armentum paleis,quæ ubiq; & quibuſdam regionibus ſolæ præſidio ſunt,eæ probantur maximè ex milio,tum ex ordeo,mox etiam ex tritico:ſed iumentis iuſtam operã reddentibus,ordeum præter has præbetur:bobus autem pro temporibus anni pabula diſpẽſantur.*Ianuario *menſe ſingulis freſi, & aqua macerati erui quaternos ſextarios mixtos paleis dare conuenit, uel lupini macerati modios, uel cicerculæ maceratæ ſemodios, & ſuper hæc affatim paleas;licet etiã ſi ſit leguminũ inopia,& eluta,& ſiccata uinacia,quæ de lora eximuntur, cũ paleis miſcere.* Nec *dubiũ eſt,quin ea longè melius cũ ſuis folliculis antè,quàm eluantur, præberi poßint : nam & cibi,& uini uires habent,*

bent, nitidumq́;, & hilare, & corpulentum pecus faciunt: ſi grano abſtinemus, frondis aridæ corbis pabulatoria modiorum uiginti ſufficit, uel fœni pondo triginta, uel ſi nõ, modius uiridis laureæ & iligneæ frondis, ſed his, ſi regionis copia permittat, glans adijcitur, quæ niſi ad ſatietatem detur, ſcabiem parit: poteſt etiam ſi prouentus uilitatem facit, ſemodius fabæ freſæ præberi. Menſe Februario plerunq; eadem cibaria ſufficiunt. Martio, & Aprili debet ad fœni pondus adijci, quia terra proſcinditur: ſat autem erit pondo quadragena ſingulis dari: ab Idibus tamen menſis Aprilis uſque in Idus Iunias uiride pabulum rectè ſecatur: poteſt etiam in Calend. Iulias frigidioribus locis idem præſtari: à quo tempore in Calend. Nouemb. tota æſtate, & deinde autumno ſatientur fronde, quæ tamen non antè eſt utilis, quàm cùm maturuerit uel imbribus, uel aßiduis roribus: probaturq́; maximè ulmea, poſt fraxinea, & ab hac populnea: ultimæ ſunt iligna, & quernea, & laurea, ſed poſt æſtatem neceßariæ deficientibus cæteris, poſſunt etiam & folia ficulnea probè dari, ſi ſit eorum copia, aut ſtringere arbores expediat: ilignea tamen uel melior eſt quernea, ſed eius generis, quod ſpinas nõn habet: nam id quoque uti iuniperus reſpuitur à pecore propter aculeos. Nouembri menſe, ac decembri, per ſementem quantum appetit bos, tantum præbendum eſt: plerunque tamen ſufficiunt ſingulis modij glandis, & paleæ ad ſatietatem datæ, uel lupini macerati modij, uel erui aqua conſperſi ſextarij VII. permiſti paleis, uel cicerculæ ſimiliter conſperſæ ſextarij XII. miſti paleis, uel ſinguli modij uinaceorum, ſi ijs, ut ſuprà dixi, largè paleæ adijciantur: uel ſi

nihil horum eſt,per ſe fœni pondo quadraginta.

De uitijs boum,& medicinis. CAP. IIII.

SEd non proderit cibis ſatiari pecora, niſi omni adiuuentur diligentia, ut ſalubri ſint corpore, uireſq; conſeruent: quæ utraq; cuſtodiuntur largè dato per triduum medicamento, quod componitur pari pondere triti lupini,cupreßiq;,& cum aqua, nocte una ſub diuo habito: idq; quater anno fieri debet ultimis temporibus ueris,æſtatis, autumni,hyemis:ſæpe etiam langor, & nauſea diſcutitur, ſi integrum gallinaceum crudum ouum ieiunis faucibus inſeras, ac poſtero die ſpicas ulpici, uel allij cum uino conteras,& in naribus infundas: neq; hæc tantũ remedia ſalubritatem faciunt. Multi & largo ſale miſcent pabula:quidam marrubium dederunt cum oleo, & uino, quidam porri fibras, alij grana thuris, alij ſabinam herbam, rutamq; cum mero diluunt. Eaq; medicamenta potanda præbent. Multi caulibus uitis albæ, & ualuulis erui bubus medentur: nonnulli pellem ſerpentis obtritam cum uino miſcent.Eſt etiam remedio,cum dulci uino tritum ſerpillum, & conciſa, & in aqua macerata ſcylla. Quæ omnes prædictæ potiones trium heminarum ſingulis diebus per triduum datæ, aluum purgant, depulſiſq; uitijs, recreant uires, maximè tamen habetur ſalutaris amurca, ſi tantundem aquæ miſceas,& ea pecus inſueſcas: quæ protinus dari non poteſt,ſed primo cibi aſperguntur: deinde exigua portione medicatur aqua,mox pari menſura miſta datur ad ſatietatem.

Quæ ſint,quibus peſtilentia ingruit gregi,& quæ remedia adhibenda. CAP. V.

Nullo

NVllo autem tempore, & minimè æſtate utile eſt boues in curſum concitari, nam ea res aut cit aluum, aut mouet febrem. Cauendum quoque eſt, ne ad præſepia ſus, aut gallina perrepat. Nam hoc, quod decidit, immiſtum pabulo, bubus affert necem, & id præcipuè, quod egerit ſus ægra, peſtilentiam facere ualet, quæ cùm in gregem incidit, confeſtim mutandus eſt cœli ſtatus, & in plures partes diſtributo pecore longinquæ regiones petendæ ſunt, atq; ita ſegregandi à ſanis morbidi, nequis interueniat, qui contagione cæteros labefaciat. Itaq; cùm ablegabuntur, in ea loca perducendi ſunt, quibus nullum impaſcitur pecus, ne aduentu ſuo etiam illis tabem afferant. Euincendi ſunt autem quamuis peſtiferi morbi, & exquiſitis remedijs propulſandi. Tunc panacis, & eryngij radices fœniculi ſeminibus miſcendæ, & cum defruti, ac moliti tritici farina, candentiq; aqua conſpergendæ, eoq; medicamine ſaliuandum ægrotum pecus. Tum paribus caſiæ myrrhæq;, & thuris ponderibus, ac tantundem ſanguinis marinæ teſtudinis miſcetur potio, cum uini ueteris ſextarijs tribus, & ita per nares infunditur. Sed ipſum medicamentum ponderis ſex unciæ diuiſum, portione æqua per triduum cum uino dediſſe ſat erit. Præſens etiam remedium cognouimus radiculæ, quam paſtores conſiliginem uocant. Ea in Marſis montibus plurima naſcitur, omniq; pecori maximè eſt ſalutaris. Læua manu effoditur ante ſolis ortum, ſic enim lecta maiorem uim creditur habere. Vſus eius traditur talis, ænea ſubula pars auriculæ latiſſima circunſcribitur, ita ut manante ſanguine tanquam o literæ ductus appareat orbiculus. Hoc & intrinſecus, & ex ſu-

periore parte auriculæ cùm factum eſt, media pars deſcripti orbiculi eadem ſubula tranſuitur, & facto foramini prædicta radicula inſeritur, quam cùm recens plaga comprehendit, ita continet, ut elabi non poßit: in eam deinde auriculam omnis uis morbi, peſtilensq; uirus elicitur, donec pars, quæ ſubula circunſcripta eſt, demortua excidat, & minimæ partis iactura caput conſeruatur. Cornelius Celſus etiam uiſci folia cum uino trita per nares infundere iubet. Hæc facienda, ſi gregatim pecora laborant: illa deinceps, ſi ſingula.

Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti. CAP. VI.

CRuditatis *ſigna ſunt crebri ructus, ac uentris ſonitus, faſtidia cibi, neruorum intentio, hebetes oculi. Propter quæ bos neque ruminat, neq; lingua ſe deterget. Remedio erunt aquæ calidæ duo congij, & mox triginta braßicæ caules modicè cocti, & ex aceto dati. Sed uno die abſtinendũ eſt alio cibo. Quidam clauſum intra tecta continent, ne paſci poßit. Tum lentiſci, oleaſtriq; cacuminum pondo IIII. & libra mellis una trita permiſcent aquæ congio, quam nocte una ſub dio habent, atq; ita faucibus infundunt. Deinde interpoſita hora macerati erui quatuor libras obijciunt, aliaq; potione prohibent. Hoc per triduũ fieri, dum omnis cauſa langoris diſcutiatur. Nam ſi neglecta cruditas eſt, & inflatio uentris, & inteſtinorũ maior dolor inſequitur, qui nec capere cibos ſinit, gemitus exprimit, locoq; ſtare non patitur, ſæpe decumbere, & agitare caput, caudamq; crebrius agere. Manifeſtum remedium eſt proximam clunibus partem caudæ uinculo uehementer*

menter obſtringere, uiniq; ſextarium cum olei hemina fau cibus infundere, atq; ita citatum per mille & quingentos paſſus agere. Si dolor permanet, ungulas circunſecare, & uncta manu per anum inſerta fimum extrahere, rurſusq; agere currentem. Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conteruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Vbi nec medicina proceſſit, myrti ſyluestris foliorum duæ libræ deligantur, totidemq; ſextarij calidæ aquæ miſti per uas ligneum faucibus infunduntur. Atq; ita ſub cauda ſanguis emittitur, qui cum ſatis profluxit, inhibetur papyri ligamine. Tum concitatè agitur pecus uſq;, dũ anhelet. Sunt & ante detractionem ſanguinis illa remedia, tribus heminis uini tres unciæ pinſiti allij permiſcentur, & poſt eam potionem currere cogitur. Vel ſalis ſextans, cum cepis decem conteritur, & admiſto melle decocto collyria immittuntur aluo, atq; ita citatus bos agitur.

Quo remedio ſedatur dolor uentris, & inteſtinorum pecoris. CAP. VII.

VEntris quoq; et inteſtinorũ dolor ſedatur uiſu nantium, et maximè anatis, quàm ſi conſpexerit, cui inteſtinum dolet, celeriter tormento liberatur. Eadem anas maiore profectu mulos, & equinum genus conſpectu ſuo ſanat. Sed interdum nulla prodeſt medicina. Sequitur torminum uitium, quorum ſignum eſt cruenta, & mucoſa uentris proluuies. Remedia ſunt cupreſſini quindecim coni, totidemq; gallæ, & utrorumq; ponderum uetuſtiſſimus caſeus, quibus in unum tunſis admiſcentur auſteri uini quatuor ſextarij, qui pari menſura per quatriduum diſpenſati dantur: nec deſint lentiſci, myrtiq;, & oleaſtri cacumina

cumina uiridis. Aluus corpus, ac uires carpit, operiq; inutilem reddit: quæ cum accident, prohibendus erit bos potione per triduum, primoq; die cibo abſtinēdus. Sed mox cacumina oleaſtri, & arūdinis, itē baccæ lentiſci, & myrti dandæ, nec poteſtas aquæ, niſi quamparciſſimè facienda eſt. Sunt qui teneræ laurus caulium libram, cum abrotani macerati pari portione dent, cum aquæ calidæ duobus ſextarijs, atq; ita faucibus infundant, eademq; pabula, ut ſuprà diximus, obijciant. Quidam uinaceorum duas libras torrefaciunt, & ita conterunt, & cum totidem ſextarijs uini auſteri, potandum medicamentū præbent, omniq; alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarū arborum obijciunt. Quod ſi neq; uentris reſtiterit citata proluuies, neq; inteſtinorum, ac uentris dolor, ciboſq; reſpuet, & prægrauato capite, ſi ſæpius, quàm conſueuit, lachrymæ ab oculis, & pituita à naribus profluent, uſq; ad oſſa frons media uratur, aureſq; ferro ſcindantur. Sed uulnera facta igne, dum ſaneſcunt, defricare bubula urina conuenit. At ferro reſciſſa melius pice, & oleo curantur.

De uitioſis incrementis linguæ. CAP. VIII.

SOlent etiam faſtidia cibo afferre uitioſa incrementa linguæ, quas ranas ueterinarij uocant. Hæc ferro reciduntur, & ſale cum allio pariter trito uulnera defricantur, donec laceſſita pituita decidit. Tum uino perluitur os, & interpoſito unius horæ ſpatio uirides herbæ, uel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neq; ranæ fuerint, neq; aluus citata, et nihilo minus cibos non appetet, proderit allium pinſitum cum oleo per nares infundere, uel ſale, uel cunela defricare fauces, uel eandem

partem

partem allio tonſo, & hallecula linire. Sed hæc his ſolum faſtidium eſt.

De febre boum. CAP. IX.

FEbricitanti boui conuenit abſtineri cibo uno die. Poſtero deinde exiguum ſanguinem ieiuno ſub cauda emitti, atq; interpoſita hora modicæ magnitudinis coctos braßicæ coliculos triginta ex oleo, & garo ſaluiati more demitti, eamq́; eſcam per quinque dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentiſci, aut oleæ, uel tenerrimam quanq; frondē, aut pampinos uitis obijci, tum etiam ſpongia labra detergeri, & aquam frigidam ter die præberi potandam. Quæ medicina ſub tecto fieri debet, nec ante ſanitatem bos emitti. Signa febricitantis, manantes lachrymæ, grauatum caput, oculi compreßi, fluidum ſaliuis os, longior, & cum quodam impedimento tractus ſpiritus, interdum & cum gemitu.

De tuſsi boum. CAP. X.

REcens tußis optimè ſaluiato farinæ ordeaceæ diſcutitur. Interdum magis proſunt gramina conciſa, & his admiſta freſa faba. Lentes quoq; ualuulis exemptæ, & minutæ molitæ, miſcentur aquæ calidæ Sextarij duo, factaq́; ſorbitio per cornu infunditur. Veterē tußim ſanant duæ libræ hyſſopi macerati ſextarijs aquæ tribus. Nam id medicamentum teritur, & cum lentis minutæ, ut dixi, molitæ ſextarijs quatuor more ſaluiati datur, ac poſteà aqua hyſſopi per cornu infunditur. Porri etiam ſuccum oleo, uel ipſa fibra cum ordeacea farina contrita remedio eſt. Eiuſdem radices diligenter lotæ, & cū farre triticeo pinſitæ, ieiunoq́; datæ, uetuſtißimam tußim diſcutiunt. Facit idem

idem pari menſura eruum ſine uduulis cum torrefacto ordeo molitum,& ſaluiati more in fauces demiſſum.

Suppurationis remedia. CAP. XI.

S*Vppuratio melius ferro reſcinditur,quàm medicamento. Expreſſus deinde ſinus ipſe, qui eam continebat, calida bubula urina eluitur, atque linamentis pice liquida,& oleo imbutis colligatur. Vel ſi collui ea pars non poteſt,lamina candēti ſeuum caprinum, aut bubulum inſtillatur. Quidam,cum uitioſam partem inuſſerunt, urina uetere eluunt, atq; ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum uetere axungia linunt.*

Claudicanti boui quod remedium adhibeatur. CAP. XII.

S*Anguis dimiſſus in pedes claudicationem affert.quod cum accidit,ſtatim ungula inſpicitur. tactus autem feruorem demonſtrat: nec bos uitiatam partem uehementius premi patitur.Sed ſi ſanguis adhuc ſupra ungulas in cruribus eſt, fricatione aſſidua diſcutitur:uel cū ea nihil profuit,ſcarificatione demitur. At ſi iam in ungulis eſt, inter duos ungues cultello leuiter aperies.Poſteà linamenta ſale, atque aceto imbuta applicantur, ac ſolea ſpartea pes induitur,maximeq́; datur opera,ne in aquam pedem mittat, & ut ſiccè ſtabuletur. Hic idem ſanguis niſi emiſſus fuerit,ſaniem creabit,qui ſi ſuppurauerit, tardè procurabitur:ac primo ferro circunciſus, & expurgatus, deinde pannis aceto,& ſale,& oleo madentibus inculcatis,mox axungia uetere, & ſeuo hircino pari pondere decoctis, ad ſanitatem perducitur. Si ſanguis in inferiore parte ungulæ eſt,extrema pars ipſius unguis ad uiuū reſecatur, et*

ita

ita emittitur, ac linamentis pes inuolutus ſpartea munitur. Mediam ungulam ab inferiore parte non expedit aperire, niſi eo loco iam ſuppuratio facta eſt. Si dolore neruorum claudicat, oleo, & ſale genua, poplitesq́;, & crura confricanda ſunt, donec ſanetur. Si genua intumuerint, calido aceto fouenda ſunt, & lini ſemen, aut milium detritum, conſperſumq́; aqua mulſa imponendum: ſpongiæ quoque feruenti aqua imbutæ, & expreſſæ, atque melle litæ rectè genibus applicantur, ac faſceis circundantur. Quòd ſi tumori ſubeſt aliquis humor, fermentum, uel farina ordeacea ex paſſo, aut aqua mulſa decocta imponitur: & cum maturuerit ſuppuratio, reſcinditur ferro, eaq́; emiſſa, ut ſuprà docuimus, linamentis curatur. Poſſunt etiam (ut Cornelius Celſus præcipit) lilij radix, aut ſcylla cum ſale, uel ſanguinalis herba, quàm πολύγονον Græci appellant, uel marrubium ferro recluſa ſanare. Ferè autem omnis dolor corporis, ſi ſine uulnere eſt, recens melius fomentis diſcutitur: uetus uritur, & ſupra uſtum, butyrum, uel caprinus inſtillatur adeps.

Ad ſcabiem remedia, & ad morſum rabioſi canis, uel lupi, nec non & ad coriaginem. CAP. XIII.

Scabies extenuatur trito allio defricto: eodemq́; remedio curatur rabioſæ canis, uel lupi morſus, qui tamen & ipſe impoſito uulneri uetere ſalſamento, æquè bene ſanatur. Et ad ſcabiem præſentior alia medicina eſt, cunila bubula, & ſulphur conteruntur, admiſtaq́; amurca cùm oleo, aqua, aceto incoquuntur. Deinde tepefactis ſciſsum alumen tritùm ſpargitur. Id medicamentum candente ſole

illitum

illitum maximè prodeſt. Vlceribus gallæ tritæ remedio ſunt. Nec minus ſuccus marrubij cum fuligine. Eſt & infeſta peſtis bubulo pecori, coriaginem ruſtici appellant, cum pellis ita tergori adhæret, ut apprehenſa manibus de duci à coſtis non poſsit. Ea res non aliter accidit, quàm ſi bos aut ex langore aliquo ad maciem perductus eſt, aut ſudans in opere faciendo refrixit, aut ſi ſub onere pluuia madefactus eſt. Quæ quoniam pernicioſa ſunt, cuſtodiendum eſt, ut cùm ab opere boues redierint, adhuc æſtuantes, anhelantesq; uino aſpergãtur, & offæ adipis faucibus eorum inſerantur. Quòd ſi prædictum uitiũ inhæſerit, proderit decoquere laurum, & ea calda fouere terga, multoq; oleo, & uino confeſtim ſubigere, ac per omnes partes apprehendere, & attrahere pellẽ. Idq; optimè fit ſub dio ſole feruente. Quidam fraces uino, & adipe commuſcent, eoq; medicamento poſt fomenta prædicta utuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atq; ceruicis tumorem. CAP. XIIII.

EST etiam illa grauis pernicies, cùm pulmones exulcerantur: inde tuſsis, & macies, & ad ultimum phtiſis inuadit. Quæ ne mortem afferant, radix coryli inuſta ita, ut ſuprà docuimus, perforatæ auriculæ inſeritur, tum porri ſuccus inſtar heminæ pari olei menſuræ miſcetur, & cum uini ſextario potandus datur diebus compluribus. Interdum & tumore palati cibos reſpuit, crebrumq; ſuſpirium facit, & hanc ſpeciem præbet, ut bos in latus pendere uideatur: ferro palatum opus eſt ſauciare, ut ſanguis profluat, & exemptum ualuulis eruum maceratum, uiridemq; frondem, uel aliud molle pabulum, dum ſanetur, præbere

præbere. Si in opere collum contuſum erit, præſentiſſimũ eſt remedium ſanguis de aure emiſſus: aut ſi id factum non erit, herba, quæ uocatur auia, cum ſale trita, & impoſita. Si ceruix mota, & deiecta eſt, conſyderabimus quam in partem declinet, & ex diuerſa auricula ſanguinem detrahemus. Ea porrò uena, quæ in aure uidetur eſſe ampliſſima, ſarmento prius uerberatur: deinde cũ ad ictum intumuit, cultello ſoluitur, & poſtero die iterum ex eodem loco ſanguis emittitur, ac biduo ab opere datur uacatio. Tertio deinde die leuius iniungitur labor, & paulatim ad iuſta perducitur. Quòd ſi ceruix in neutram partẽ deiecta eſt, mediaq; intumuit, ex utraq; auricula ſanguis emittitur, qui cùm intra biduum, qum bos uitium cœpit, emiſſus non eſt, intumeſcit collum, neruiq; tenduntur, & inde nata duricies iugum non patitur. Tali uitio comperimus aureum eſſe medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino ſeuo, & uetere oleo æquis ponderibus compoſitum, atq; incoctum. Hac compoſitione ſic utendum eſt, cùm diſiungitur ab opere in ea piſcina, ex qua bibit tumor ceruicis aqua madefactus ſubſiccatur, prædictoq; medicamento defricatur, & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorem iugum recuſet, paucis diebus requies ab opere danda eſt. Tum ceruix aqua frigida defricanda, & ſpuma argenti illinenda eſt. Celſus quidem tumenti ceruici herbam, quæ uocatur auia, ut ſuprà dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorum, qui ferè ceruicem infeſtant, minor moleſtia eſt; nam facilè operanti lucerna inſtillatur. Potior tamẽ ratio eſt cuſtodiendi, ne naſcantur, ne'ue colla calueſcant, quæ non aliter glabra fiunt, niſi

cùm ſudore, aut pluuia ceruix in opere madefacta eſt: itaq; cùm id accidit, ueteri lateri later conteritur, eoq; intrito prius, quàm diſiungantur, colla conſpergi oportet: deinde cùm id ſiccum erit, ſubinde oleo imbui.

Ad talum, ſeu ungulam læſam remedia. CAP. XV.

SI *talum, aut ungulam uomer læſerit, picem duram, & axungiam cum ſulfure, & lana ſuccida inuolutam candente ferro ſupra uulnus inurito. Quod idem remedium optimè facit exempta ſtirpe, ſi fortè ſurculum calcauerit, aut acuta teſta, uel lapide ungulam pertuderit, quæ tamen ſi altius uulnerata eſt, latius ferro circunciditur, & ita inuritur, ut ſuprà præcepi: deinde ſpartea calceata per triduum ſuffuſo aceto curatur. Item ſi uomer crus ſauciarit, marina lactuca, quam Græci* τιθύμαλλον *uocant, admiſto ſale imponitur. Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina: deinde faſce ſarmentorum incenſo, cùm iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineribus cogitur inſiſtere, ac pice liquida cum oleo, uel axungia cornua eius linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, ſi opere diſiunctis multa frigida lauentur pedes: & deinde ſuffragines, coronæ, ac diſcrimen ipſum, quò diuiſa eſt bouis ungula, uetere axungia defricetur.*

Ad conuulſos armos, & cornua præfracta. CAP. XVI.

SAepe *etiam uel grauitate longioris, uel cùm in proſcindendo, aut duriori ſolo, aut obuiæ radici obluctatus cõuellit armos. Quod cùm accidit, è prioribus cruribus ſanguis mittendus eſt: ſi dextrum armum læſit, in ſiniſtro: ſi læuum*

ſi læuum, in dextro: ſi uehementius utrunq; uitiauit, item in poſterioribus cruribus uenæ ſoluentur. Præfractis cornibus linteola ſale, atq; aceto, & oleo imbuta ſuperponuntur, ligatisq́; per triduum eadem infunduntur. Quartò demum axungia pari pondere cũ pice liquida, & cortice pineo, leuigatoq́; imponitur. Et ad ultimum cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricatur. Solent etiam neglecta ulcera ſcatere uermibus, qui ſi mane perfunduntur aqua frigida, rigore contracti decidunt: uel ſi hac ratione non poſſunt eximi, marrubium, aut porrum conteritur, & admiſto ſale imponitur: id celerrime necat prædicta animalia. Sed expurgatis ulceribus, confeſtim adhibenda ſunt linamẽta cum pice, et oleo, ueteréq; axungia: & extra uulnera eodem medicamento circunliniẽda, ne infeſtentur à muſcis, quæ ubi ulceribus inſederunt, uermes creant.

Ad ictus ſerpentis, & noxiorum animalium. CAP. XVII.

EST etiam mortifer ijs ſerpentis ictus, eſt & magnorum animalium noxium uirus, nam & uipera, & cæcilia ſæpe cum in paſcua bos improuidè ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Musq́; araneus, quem Græci σκυτάλην appellant, quamuis exiguis dentibus, non exiguam peſtem molitur. Venena uiperæ depellit ſuper ſcarificationem ferro factam herba, quam uocant perſonatam, trita & cum ſale impoſita. Plus etiam eiuſdem radix contuſa prodeſt: uel ſymonianum trifolium, quod inuenitur confragoſis locis, efficaciſſimũ traditur, odoris grauis, neq; abſimilis bitumini, et idcirco Græci eam ἀσφάλτιον appellant, noſtri autẽ propter figuram uocant acutũ trifolium:

lium: nam longis, & hirſutis folijs uiret, caulemq́; robu-ſtiorem facit, quàm pratenſe. Huius herbæ ſuccus uino mi-ſtus infunditur faucibus, atq; ipſa folia, cum ſale trita ma-lagmatis more, ſcarificationi intenditur: uel ſi hanc her-bam uiridem tempus anni negat, ſemina eius collecta, & leuigata cũ uino dantur potanda, radicesq́; cum ſuo cau-le tritæ, & farina, & ſale commiſtæ ex aqua mulſa ſca-rificationi ſuperponuntur. Eſt etiam præſens remediũ, ſi conteras fraxini tenera cacumina quinq; librarum cum totidem uini, et duobus ſextarijs olei, expreſſumq́; ſuccum faucibus infundas. Itemq́; cacumina eiuſdem arboris cum ſale trita læſæ parti ſuperponas. Cæciliæ morſus tu-morem, ſuppurationemq́; molitur. Idem facit etiam mu-ris aranei. Sed illius ſanatur noxa ſubula ænea, ſi locum læſum compungas, cretaq́; cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quam intulit, ſuo corpore luit: nam animal ip-ſum oleo merſum necatur, & cum imputruit, conteritur, eoq́; medicamine morſus muris aranei linitur. Vel ſi id non adeſt, humorq́; oſtendit iniuriam dentium, cuminum conteritur, eiq́; adijcitur exiguum picis liquidæ, & axun-giæ, ut lentorem malagmatis habeat. Id impoſitum per-niciem commouet. Vel ſi antequàm tumor diſcutiatur, in ſuppurationem conuertitur, optimum eſt ignea lamina conuerſionẽ reſecare, & quicquid uitioſi eſt, inurere, atq; ita liquida pice cum oleo linire: ſolet etiam ipſum animal uiuum creta figulari circundari: quæ cum ſiccata eſt, collo boum ſuſpenditur: ea res innoxium pecus à morſu muris aranei præbet. Oculorũ uitia plerunq; melle ſanantur: nã ſiue intumuerunt, aqua mulſa triticeæ farinæ cõſpergitur,

& im

& imponitur, ſiue album in oculo eſt, montanus ſal, Hiſpanus, uel Ammoniacus, uel etiã Cappadocus minutè tritus, & immiſtus melli uitium extenuat: facit idem trita ſepiæ teſta, & per fiſtulam ter die oculo inſpirata: facit & radix, quam Græci σίλφιον uocant, uulgus autem noſtra conſuetudine laſerpitium appellat: huius quantocunq; ponderi decem partes ſalis ammoniaci adijciuntur, eáq; pariter trita oculo ſimuliter infunduntur, uel eadem radix contuſa, & cum oleo lentiſci inuncta uitium expurgat: epiphoram ſupprimit polenta conſperſa mulſa aqua, & in ſupercilia, genaſq; impoſita, paſtinacæq; agreſtis ſemina, & ſuccus armoraceæ, cum melle conlinita oculorum ſedant dolorem: ſed quotieſcunq; mel, alius'ue ſuccus remedijs adhibetur, circunliniendus erit oculus pice liquida cum oleo, ne à muſcis infeſtetur: nam & ad dulcedinẽ mellis, aliorumq; medicamentorum non hæ ſolæ, ſed & apes aduolant.

Remedia ad hauſtã hirudinem. CAP. XVIII.

MAgnam etiam perniciem ſæpe affert hirudo hauſta cum aqua: ea adhærens faucibus ſanguinem ducit, & incremento ſuo tranſitum cibis præcludit: ſi tam difficili loco eſt, ut manu detrahi non poſsit, fiſtulam, uel arundinem inſerito, & ita calidum oleum infundito: nam eo contactu animal confeſtim decidit. Poteſt etiam per fiſtulam deuſti cimicis nidor immitti, qui ubi ſuperponitur igni, fumum emittit, & conceptum nidorem fiſtula uſq; ad hirudinem perfert, iſq; nidor depellit hærentem: ſi tamen uel ſtomachum, uel inteſtinum tenet, calido aceto per cornu infuſo necatur: has medicinas quãuis bubus adhibe

ri præceperimus, poſſe tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium eſt.

De machina facienda, qua clauſa, iumenta curentur. CAP. XIX.

SEd *& machina fabricanda eſt, qua clauſa, iumenta, bouesq; curentur, ut & propior acceſſus ad pecudem medentibus ſit, nec in ipſa curatione quadrupes reluctando remedia reſpuat: eſt autem talis machinæ forma, roboreis axibus compingitur ſolum, quod habet in longitudinem pedes nouem, & in latitudinem pars prior dupondium ſemiſſẽ, pars poſterior quatuor pedes: huic ſolo ſeptenûm pedũ ſtipites recti ab utroq; latere quaterni applicãtur: ij autem in ipſis quatuor angulis affixi ſunt, omnesq; trãſuerſis ſex temonibus quaſi uacerræ inter ſe ligantur, ita ut à poſteriore parte, quæ latior eſt, uelut in caueam quadrupes poßit induci, nec exire alia parte prohibentibus aduerſis axiculis: primis autem duobus ſtatuminibus imponitur firmum iugum, ad quod iumenta capiſtrantur, uel boum cornua religantur, ubi poſſunt etiam numelli fabricari, ut inſerto capite deſcendentibus per foramina regulis ceruix teneatur: cæterum corpus laqueatum, & diſtentum temonibus obligatur, ſicq; immotũ animal medentis arbitrio eſt expoſitũ: hæc ipſa machina communis erit omnium maiorum quadrupedum.*

De tauri forma. CAP. XX.

QVoniam *de bubus ſatis præcepimus, opportunè de tauris, uaccisq; dicemus. Tauros maximè membris amplißimis, moribus placidis, media ætate probandos cenſeo: cætera ferè eadem omnia in his obſeruabimus, quæ in*

bubus

bubus eligendis: neque enim alio diſtat bonus taurus à caſtrato, niſi quòd huic torua facies eſt, uegetior aſpectus, breuiora cornua, toroſior ceruix, & ita uaſta, ut ſit maxima portio corporis, uentre paulò ſubſtrictiore, qui magis rectus, & ad ineundas fœminas habilis ſit.

De forma uaccæ. CAP. XXI.

VAccæ quoque probantur altiſsimæ formæ, longæq́;, maximis uteris, frontibus latiſsimis, oculis nigris, & patentibus, cornibus uenuſtis, & leuibus, & nigrantibus, piloſis auribus, compreſsis malis, palearibus, & caudis ampliſsimis, ungulis modicis, & modicis cruribus: cætera quoq; ferè eadem in fœminis, quæ & in maribus deſyderantur, & præcipuè ut ſint nouellæ, quoniam, cùm exceſſerint annos decem, fœtibus inutiles ſunt. Rurſus minores bimis iniri non oportet. Si ante tamen cõceperint, partum earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, ubera exprimi, poſteà mulctra prohiberi.

Quotannis delectus faciendus. CAP. XXII.

SEd & curandum eſt omnibus annis in hoc æquè, atq; in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur: nã & enixæ, & uetuſtæ, quæ gignere deſierunt, ſummouendæ ſunt, & utiq; tauræ, quæ locum fœcundarũ occupant, ablegandæ, uel aratro domandæ, quoniam laboris, & operis non minus, quàm iuuenci propter uteri ſterilitatem patientes ſunt. Eiuſmodi armentum maritima, & aprica hyberna deſyderat: æſtate, opaciſsima nemorum, ac montium alta magis, quàm plana paſcua: nam melius nemoribus herbidis, & frutetis, & carectis, quàm lapidoſis locis durantur ungulæ: nec tam fluuios, riuosq́; deſyderãt, quàm

lacus manu factos, quoniam fluuialis aqua, quæ ferè frigidior eſt, partum abigit, & cœleſtis iucundior eſt. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento uacca eſt, ideoq; facilè ſub dio hybernat.

De conſeptis, & ſtabulis faciendis. CAP. XXIII.

SEd laxo ſpatio conſepta facienda ſunt, ne in anguſtijs conceptum altera alterius elidat, & ut inualida fortioris ictus effugiat: ſtabula ſunt optima ſaxo, aut glarea ſtrata, non incommoda tamen etiam ſabuloſa: illa, quòd imbres reſpuant: hæc, quòd celeriter ſorbeant, tranſmittantq;: ſed utraq; deuexa ſint, ut humorem effundant, ſpectentq; ad meridiem, ut facilè ſiccentur, & frigidis uentis non ſint obnoxia. Leuis autem cura paſcui eſt: nam ut lætior herba conſurgat, ferè ultimo tempore æſtatis incenditur: ea res & teneriora pabula recreat, & ſentibus uſtis fruticem ſurrecturum in altitudinem compeſcit: ipſis uerò corporibus affert ſalubritatem iuxta conſeptum ſaxis, & canalibus ſal ſuperiectus, ad quem ſaturæ pabulo libenter recurrunt, cum paſtorali ſigno quaſi receptui canitur: nam id quoq; ſemper crepuſculo fieri debet, ut ad ſonum buccinæ pecus, ſi quod in ſyluis ſubſtiterit, ſepta repetere conſueſcat: ſic enim recognoſci grex poterit, numerusq; cenſeri, ſi ueluti ex militari diſciplina intra ſtabularij caſtra manſerint: ſed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti uiribus per nemora uagantur, liberosq; egreſſus, reditusq; habent, nec reuocantur, niſi ad coitus fœminarum.

Quæ ætas idonea ad admiſſuram.
CAP. XXIIII.

Ex his

EX his,qui quadrimis minores ſunt, maioresq́; quàm duodecim annorum,prohibentur admiſſura:illi,quoniam quaſi puerili ætate ſeminandis armentis parum habentur idonei:hi,quia ſenio ſunt effœti. Menſe Iulio fœminæ maribus plerunq; permittendæ, ut eo tempore conceptos proximo uere adultis iam pabulis edant. Nam decem menſibus uentrem perferunt, neq; ex imperio magiſtri,ſed ſua ſponte marem patiuntur. Atq; in id ferè,quod dixi tempus,naturalia congruunt deſyderia,quoniam nimietate uerni pabuli pecudes exhilaratæ laſciuiunt: quòd ſi aut fœmina recuſat, aut non appetit taurus, eadem ratione,qua faſtidientibus equis mox præcipiemus. Elicitur cupiditas odore genitalium admoto naribus. Sed & pabulum circa tempus admiſſuræ ſubtrahitur fœminis, ne eas ſteriles reddat nimia corporis obeſitas, & tauris adijcitur, quò fortius ineant, unumq́; marem quindecim uaccis ſufficere abunde eſt: qui ubi iuuencam ſuperuenit, certis ſignis comprehēdere licet, quem ſexum generauerit,quoniam ſi parte dextra deſiliuit, marem ſeminaſſe manifeſtum eſt, ſi læua fœminam: id tamen uerum eſſe non aliter apparet, quàm ubi poſt unum coitum forda non admittit taurum: quod & ipſum raro accidit. Nam quamuis plena fœtu non expletur libidine, adeò ultra naturæ terminos etiam in pecudibus plurimum pollent blandæ uoluptatis illecebræ. Sed non dubium eſt, ubi pabuli ſit lætitia, poſſe omnibus annis partum educari: at ubi penuria eſt,alternis ſummitti:quod maximè in operarijs fieri placet,ut & uituli annui temporis ſpatio lacte ſatientur, nec forda ſimul operis, & uteri grauetur onere, quæ cùm par

tum edidit, niſi cibis fulta eſt, quamuis bona nutrix labore fatigato nato ſubtrahit alimentum. Itaq; & fœtæ cythiſus uiridis, & torrefactum ordeum, maceratumq; eruum præbetur, uel tenero olere commiſto, torrido, molitoq; milio, & per unam noctem lacte macerato ſaluiatur: melius etiã in hos uſus altinæ uaccæ probantur, quas eius regionis incolæ ceuas appellant: eæ ſunt humilis ſtaturæ, lactis abundantes, propter quod remotis earum fœtibus, generoſum pecus alienis educatur uberibus: uel ſi hoc præſidium non adeſt, faba freſa, & uinum rectè tolerat, idq; præcipuè in magnis gregibus fieri oportet.

Remedia ad lumbricos uitulorũ. CAP. XXV.

SOlent autem uitulis nocere lumbrici: qui ferè naſcuntur cruditatibus. Itaq; moderandum eſt, ut bene concoquant: aut ſi iam tali uitio laborant, lupini ſemicrudi conteruntur, & offæ ſaluiati more faucibus ingeruntur: poteſt etiam cum arida fico, & eruo conteri herba ſantonica, & formata in offam, ſicut ſaluiatũ demitti: facit idem axungiæ pars una tribus partibus hyſſopi permiſta. Marrubij quoq; ſuccus, & porri ualet eiuſmodi necare animalia.

De caſtrandis uitulus. CAP. XXVI.

CAſtrare uitulos Mago cenſet, dum adhuc teneri ſunt, neq; id ferro facere, ſed fiſſa ferula comprimere teſticulos, & paulatim confringere. Idq; optimum genus caſtrationum putat, quod adhibetur ætati teneræ ſine uulnere. Nam ubi iam induruit, melius bimus, quàm anniculus caſtratur. Idq; facere uel autumno Luna decreſcente præcipit, uitulumq; ad machinam deligare: deinde prius, quàm ferrum admoueas, duabus anguſtis ligneis regulis (ueluti

forcipibus) apprehendere teſtium neruos, quos Græci κριμαστῆρας ab eo appellant, quòd ex illis genitales partes dependent, quibus comprehenſis, ſtatim teſtes ferro reſecare, & expreſſos ita reſcindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis neruis relinquatur. Nam *hoc modo nec eruptione ſanguinis periclitatur iuuencus, nec in totum effœminatur adempta omni uirilitate, formáq; ſeruata maris, generandi uim depoſuit, quam tamen ipſam non protinus amittit.* Nam *ſi patiaris cum à recenti curatione fœminam inire, conſtat ex eo poſſe generari. Sed minime id permittendum, ne profluuio ſanguinis intereat: uerum uulnera eius ſarmentitio cinere cum argenti ſpuma linẽda ſunt, abſtinendusq; eo die ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequenti triduo uelut æger cacuminibus arborũ, & deſecto uiridi pabulo oblectandus, prohibendusq; multa potione. Placet etiam pice liquida, & cinere, cum exiguo oleo ulcera ipſa poſt triduum linire, quo & celerius cicatricem ducant, nec à muſcis infeſtentur. Hactenus de bubus dixiſſe abunde eſt.*

De equis. CAP. XXVII.

Q*Vibus cordi eſt educatio generis equini, maximè cõuenit prouidere autorem induſtrium, & pabuli copiam, quæ utraq; uel mediocria poſſunt alijs pecoribus adhiberi. ſummam ſedulitatem, & largam ſatietatem deſyderat equinum pecus. quod ipſum tripartitò diuiditur. eſt enim generoſa materies, quæ circo, ſacriſq; certaminibus equos præbet. eſt mularis, quæ precio fœtus ſui comparatur generoſo. eſt & uulgaris, quæ mediocres fœminas, maresq; progenerat. ut quæq; eſt præſtantior, ita ubere cãpo paſcitur.*

paſcitur.Gregibus autem ſpatioſa, & paluſtria, necnon montana paſcua eligenda ſunt, rigua, nec unquam ſiccanea,uacua'ue magis, quàm ſtirpibus impedita, frequenter mollibus potius quàm proceris herbis abundantia. Vulgaribus equis paßim maribus, ac fœminis paſci permittitur, nec admiſſuræ certa tempora ſeruantur. Generoſis circa uernum æquinoctium mares iungentur,ut eodem tempore,quo conceperint,iam lætis,& herbidis campis poſt anni meſſem paruo cum labore fœtum educent. nam menſe duodecimo partum edunt. Maximè itaq; curandũ eſt prædicto tempore anni,ut tam fœminis,quàm admiſſarijs deſyderantibus coëundi fiat poteſtas, quoniam id præcipuè armentum ſi prohibeas,libidinis extimulatur furijs, unde etiam ueneno inditum eſt nomen ἱππόμανες, quod equinæ cupidini ſimilem mortalibus amorem accendant. Nec dubium quin aliquot regionibus tanto flagrent ardore coëundi fœminæ,ut etiam ſi marẽ non habeant, aßidua, & nimia cupiditate figurantes ſibi ipſæ uenerem (cohortalium more auium)uento concipiant. Quæ enim poëta licentius dicit:

Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum:
Et mentem Venus ipſa dedit,quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara,transq; ſonantem
Aſcanium,ſuperant montes,& flumina tranant,
Continuoq; auidis ubi ſubdita flamma medullis,
Vere magis,quia uere calor redit oßibus,illæ
Ore omnes uerſæ in Zephyrum ſtant rupibus altis,
Exceptantq; leueis auras,& ſæpe ſine ullis

Coniu

Coniugijs,uento grauidæ(mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos,& depreſſas conualles
Diffugiunt,non Eure tuos,neq; ſolis ad ortus
In Boream,Caurumq́;,aut unde nigerrimus Auſter
Naſcitur,& pluuio contriſtat frigore cœlum.

Cum ſit notiſsimum etiam in ſacro monte Hiſpaniæ, qui procurrit in occidentem iuxta oceanum,frequenter equas ſine coitu uentrem pertuliſſe, fœtumq́; educaſſe,qui tamē inutilis eſt, quòd triennio prius quàm adoleſcat, morte abſumitur. Quare,ut dixi, dabimus operā,ne circa æquinoctium uernum equæ deſyderijs naturalibus angantur. Equos autem pretioſos reliquo tempore anni remouere oportet à fœminis,ne aut cum uolent, ineant, aut ſi id facere prohibeātur,cupidine ſolicitati noxam contrahant. itaq; uel in longinqua paſcua marem placet ablegari, uel ad præſepia contineri. eoq́; tempore, quo uocatur à fœminis,roborandus eſt largo cibo,et appropinquante uere ordeo,eruoq́;ſaginandus,ut ueneri ſuperſit,quantoq; fortior inierit, firmiora ſemina præbeat futuræ ſtirpi. Quidam etiam præcipiunt eodem ritu, quò mulos,admiſſariū ſaginare,ut hac ſagina hilaris plurimis fœminis ſufficiat. ueruntamen nec minus,quàm quindecim, nec rurſus plures quàm uiginti, unus debet implere, iſq́; admiſſuræ poteſt trimus adhiberi, & uſq; ad annos uiginti plerunque idoneus eſſe.Quòd ſi admiſſarius iners in uenerem eſt, odore perfricatur deterſis ſpongia fœminæ locis, & admota naribus equi.Rurſus ſi equa marem non patitur,detrita ſcylla naturalia eius linuntur, quæ res accendit libidinem. nonnunquā ignobilis quoq; uulgaris elicit cupidinē

coëun

coëundi. Nam ubi admotus ferè tentauit obſequium, fœmina abducitur, et iam patientiori generoſior equus imponitur, inde maior prægnantibus adhibenda cura eſt, largoq; paſcuo firmandæ. Quòd ſi frigore hyemis herbæ defecerint, tecto contineantur, ac neq; opere, neq; curſu exerceantur, neq; frigori cõmittantur, nec in anguſto, clauſóue, ne aliæ aliarum conceptus elidant, nam hæc omnia incõmoda fœtum abigunt. quod tamen ſi aut partu, aut abortu equa laborauit, remedio erit filicula trita, & aqua tepida permiſta, dataq́; per cornu. Sin autem proſperè ceſſit, minime manu contingendus pullus erit. Nam læditur etiam leuiſſimo contactu. tantum cura adhibebitur, ut & amplo, & calido loco cum matre uerſetur, ne aut frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in anguſtijs eum obterat. Paulatim deinde producendus erit, prouidendumq́; ne ſtercore ungulas adurat. mox cum firmior fuerit, in eadem paſcua, in quibus mater eſt, dimittendus, ne deſyderio partus ſui laboret equa. Nam id præcipuè genus pecudis amore natorum, niſi fiat poteſtas, noxam trahit. Vulgari fœminæ ſolenne eſt omnibus annis parere, generoſam conuenit alternis continere, quo firmior pullus lactè materno laboribus certaminum præparetur.

De ætate admiſſarij, & quis pullus generetur. CAP. XXVIII.

MArem putant minorem trimo nõ eſſe idoneũ admiſſuræ, poſſe uerò uſq; ad uigeſimum annum progenerare, fœminam bimam rectè concipere, ut poſt tertiũ annum enixa fœtũ educet, eamq́; poſt decimũ non eſſe utilẽ, quòd ex annoſa matre tarda ſit, atque iners proles. quæ ſiue

ſiue ut fœmina, ſiue ut maſculus concipiatur, noſtri arbitrij forè Democritus *affirmat, qui præcipit, ut cùm progenerari marem uelimus, ſiniſtrum teſticulum admiſſarij lineo funiculo, alio'ue quolibet obligemus, cùm fœmunam, dextrum: idemq; in omnibus penè pecudibus faciendum cenſet.*

De indole, & forma equi. CAP. XXIX.

C*V*'*m uerò natus eſt pullus, confeſtim licet indolem æſtimare, ſi hilaris, ſi intrepidus, ſi neq; conſpectu, nouæq; rei auditu terretur, ſi ante gregem procurrit, ſi laſciuia, & alacritate interdũ & curſu certans æquales exuperat, ſi foßam ſine cunctatione tranſilit, pontem, flumenq; tranſcendit. Hæc erunt honeſti animi documenta.* Corporis *uerò forma cõſtabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, & arrectis, ceruice molli, lataq;, nec longa, denſa iuba, & per dextram partẽ profuſa, láto, & muſculorũ toris numeroſo pectore, grãdibus armis, & rectis, lateribus inflexis, ſpina duplici, uentre ſubſtricto, teſtibus paribus, & exiguis, latis lumbis, & ſubſidẽtibus, cauda longa, & ſetoſa, criſpaq;, æqualibus, atq; altis, rectisq; cruribus, tereti genu, paruoq;, neq; introrſus ſpectanti, rotundis clunibus, fœminibus toroſis, ac numeroſis, duris ungulis, & altis, & concauis, rotundisq;, quibus coronæ mediocres ſuperpoſitæ ſunt: ſic uniuerſum corpus cõpoſitum, ut ſit grande, ſublime, erectum, ab aſpectu quoq; agile, & ex longo, quantũ figura permittit, rotundum.* Mores autẽ *laudantur, qui ſunt ex placido, & ex concitato mitißimi. Nam hi & ad obſequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborũ patientißimi. equus bimus ad uſum domeſticũ rectè domatur, certaminibus autem expleto triennio, ſic tamen*

men ut poſt quartum demum annum labori committatur. Annorum notæ cum corpore mutantur: nam dum bimus, & ſex menſium eſt, medij dentes ſuperiores, & inferiores cadunt: cùm quartũ agit annum, ijs, qui canini appellantur, deiectis, alios affert: intra ſextum deinde annum, molares ſuperiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cauatos gerit. Nec poſteà quot annorum ſit, manifeſtò comprehendi poteſt. Decimo tamen anno tempora cauari incipiunt, & ſupercilia nonnunquam caneſcere, & dentes prominere. Hæc, quæ ad animũ, & mores, corpuſq́;, & ætatem pertinent, dixiſſe ſatis habeo. Nunc ſequitur curam rectè, & minus ualentium demonſtrare.

De cura, & medicina equorum. CAP. XXX.

SI ſanis eſt macies, celerius torrefacto tritico, quàm ordeo reficitur, ſed & uini potio danda eſt, ac deinde paulatim eiuſmodi cibi ſubtrahendi immiſtis ordeo furfuribus, dum conſueſcat faba, & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudum, quàm hominum defricanda ſunt: ac ſæpe plus prodeſt preſſa manu ſubegiſſe terga, quàm ſi largiſſimè cibos præbeas, multum autem refert robur corporis, ac pedum ſeruare: quod utrunq; cuſtodiemus, ſi idoneis temporibus ad præſepia, ad aquã, ad exercitationem pecus duxerimus, curæq́; fuerit, ut ſtabulentur ſicco loco: ne humore madeſcant ungulæ: quod facilè euitabimus, ſi aut ſtabula roboreis axibus conſtrata, aut diligenter ſubinde emundata fuerit humus, & paleæ ſuper iectæ. Plerunq; iumenta morbos concipiunt laſſitudine, & æſtu, nonnunquã & frigore, & cùm ſuo tempore urinam non

non fecerint: uel ſi ſudant, & à concitatione confeſtim biberint: uel ſi cùm diu ſteterint, ſubitò ad curſum extimulata ſunt. Laßitudini quies remedio eſt, ita ut in fauces oleum, uel adeps uino miſta infundatur: frigori fomenta adhibentur, caputq́; & ſpina tepenti adipe uel uino liniuntur: ſi urinam non facit, eadem ferè remedia ſunt: nam oleum immiſtum uino ſuper ilia, & renes infunditur, & ſi hoc parum profuit, melle decocto, & ſale collyrium tenuè inditur foramini, quò meat urina, uel muſca uiua, uel thuris mica, uel de bitumine collyrium inſeritur naturalibus. Hæc eadem remedia adhibentur, ſi urina genitalia deuſſerit. Capitis dolorem indicant lachrymæ, quæ profluunt, aureſq́; flaccidæ, & ceruix cum capite aggrauata, & in terram ſummiſſa. Tum reſcinditur uena, quæ ſub oculo eſt, & os calda fouetur, ciboq́; abſtinetur primo die. In poſtero autem potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiride gramen, tum uetus fœnum, uel molle ſtramentum ſubſternitur, crepuſculoq́; aqua iterum datur, parumq́; ordei cum uitiæ libris II. S. ut perexigua portione cibi ad iuſta perducatur. Si equo maxillæ dolent, calido aceto fouendæ, & axungia uetere confricandæ ſunt, eademq́; medicina tumentibus adhibẽda eſt. Si armos læſerit, aut ſanguinem demiſerit, medio ferè in utroq; crure uenæ ſoluantur, & thuris polline cum eo, qui profluit, ſanguine immiſto, armi linantur, & ne plus iuſto exinaniatur, ſtercus ipſius iumenti fluentibus uenis ad motum faſcijs obligetur. Poſtero quoq; die ex ijſdem ſanguis detrahatur, eodemq́; modo curetur, ordeoq́; abſtineatur exiguo fœno dato. Poſtridie deinde uſq; in diem ſextum porri ſuccus inſtar trium cyathorum

thorum miſtus cum olei hemina faucibus per cornu infundatur. Poſt ſextum diem lentè ingredi cogatur, & cùm ambulauerit, in piſcinam demitti cum conueniet, ita ut natet: ſic paulatim firmioribus cibis adiutus ad iuſta perducetur. At ſi bilis moleſta iumento eſt, uenter intumeſcit, nec emittit uentos. Manus uncta inſeritur aluo, & obſeßi naturales exitus adaperiuntur, exemptosq́; ſtercore poſita cunila bubula, & herba pedicularis cũ ſale trita, & decocta melli miſcentur, atq; ita facta colyria ſubijciuntur, quæ uentrem mouent, bilemq́; omnem deducunt. Quidam myrrhæ tritæ quadrantem cum hemina uini faucibus infundũt, & anum liquida pice oblinunt. Alij marina aqua lauant aluum, alij recenti muria. Solent etiam uermes quaſi lumbrici nocere inteſtinis, quorum ſigna ſunt, ſi iumenta cum dolore crebro uolutantur, ſi admouent caput utero, ſi caudam ſæpius iactant. Præſens medicina eſt, ita ut ſuprà ſcriptum eſt, inſerere manum, & fimum eximere: deinde aluum marina aqua, uel muria dura lauare, poſteà radicem capparis tritam cum ſeſtario aceti faucibus infundere: nam hoc modo prædicta intereunt animalia.

Ad tuſsim. CAP. XXXI.

OMni autem imbecillo pecori altè ſubſternendum eſt, quò mollius cubet. Recens tußis celeriter ſanatur, pinſita lente, & à ualuulis ſeparata, minuteq́; molita. Quæ cum ita facta ſunt, ſeſtarius aquæ calidæ in eandem menſuram lentis miſcetur, & faucibus infunditur ſimilisq́; medicina triduo adhibetur, ac uiridibus herbis, cacuminibusq́; arborum recreatur ægrotum pecus. Vetus autem tußis diſcutitur porri ſucco trium cyathorum cum olei hemina

mina faucibus infuſo, iiſdemq́;, ut ſuprà monuimus, cibis præbitis. Impetigines, *& quicquid ſcabies occupat, aceto, & alumine defricantur.* Nonnunquam, *ſi hæc permanent, paribus ponderibus permiſtis nitro, & ſciſſo alumine, cum aceto linuntur.* Papulæ *feruentiſsimo ſole uſq; eò ſtrigile raduntur, quoad eliciatur ſanguis: tum ex æquo miſcentur radices agreſtis herbæ, ſulfurq́;, & pix liquida cum alumine.* Et *eo medicamine prædicta uitia curantur.*

Ad intertriginem, & ſcabiem. CAP. XXXII.

INtertrigo *bis in die ſubluitur aqua calida. Mox decocto, ac trito ſale cum adipe defricatur, dum ſaniei uis emanat. Scabies mortifera huic quadrupedi eſt, niſi celeriter ſuccurritur: quæ, ſi leuis eſt, inter initia candenti ſub ſole uel cædria, uel oleo lentiſci linitur, uel urticæ ſemine, & oleo detritis, uel unguine ceti, uel quod in lancibus ſalitus thynnus remittit. Præcipuè tamen huic noxæ ſalutaris eſt adeps marini uituli: ſed ſi iam inueterauerit, uehementioribus opus eſt remedijs, propter quod bitumen, & ſulfur, & ueratrum pici liquidæ, axungiæq́; ueteri commiſta pari pondere incoquuntur, atq; ea compoſitione curantur, ita ut prius ſcabies ferro raſa, perluatur urina: Sæpe etiam ſcalpello uſq; ad uiuum reſecare, et amputare ſcabiẽ profuit, atq; ita factis ulceribus mederi liquida pice, atq; oleo, quæ expurgant, & replẽt uulnera æquè: quæ cũ expleta ſunt, ut celerius cicatricem, et pilum ducant, maximè proderit fuligo ex aheno ulceri infricata.*

Ad muſcas, & oculorum dolores CAP. XXXIII.

M*Vſcas quoq; uulnera infeſtantes ſummouebimus*

pice, & oleo, uel unguine miſtis, & infuſis, cætera erui farina rectè curantur. Cicatrices oculorum ieiuna ſaliua, & ſale defricatæ extenuantur; uel cum fuſili ſale trita ſepiæ teſta, uel ſemine agreſtis paſtinacæ pinſito, & per linteum ſuper oculos expreſſo. Omniſq; dolor oculorum inunctione ſucci plantaginis, cum melle attico, uel ſi id non eſt, utiq; thymino celeriter leuatur: nonnunquam etiam per nares profluuium ſanguinis periculũ attulit. Idq; repreſſum eſt infuſo naribus uiridis coriandri ſucco.

Ad faſtidia ciborum, & labem peſtiferam remedia. CAP. XXXIIII.

INterdum & faſtidio ciborum langueſcit pecus. Eius remediũ eſt genus ſeminis, quod git appellatur. Cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & uini ſextario, atq; ita faucibus infunduntur. Et nauſea diſcutitur, etiam ſi caput allij tritum cum uini hemina ſæpius potandum præbeas. Suppuratio melius ignea lamina, quam frigido ferramento reſeratur, et expreſſa poſteà linamentis curatur. Eſt etiam illa peſtifera labes, ut intra paucos dies equæ ſubita macie, & deinde morte corripiantur. quod cum accidit, quaternos ſextarios gari ſingulis per nares infundere utile eſt, ſi minoris formæ ſunt: nam ſi maioris, etiam congios. Ea res omnem pituitam per nares elicit & pecudem expurgat.

De equarum rabie. CAP. XXXV.

RAra quidem, ſed & hæc eſt equarum nota rabies, ut cum in aqua imaginem ſuam uiderit, amore inani capiantur, Et per hunc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereant, Eius ueſaniæ ſigna ſunt, cum per paſcua ueluti

extimu

extimulatæ concurſant, ſubinde ut circunſpiciētes require re, ac deſyderare aliquid uideātur. Mētis error diſcutitur, ſi deducas ad aquam. Tum demum ſpeculatæ deformitatem ſuam priſtinæ imaginis abolent memoriā. Hæc de uniuerſo equarū genere ſatis dicta ſunt. Illa proprie præcipienda ſunt ijs, quibus mularum greges curæ eſt ſubmittere.

De mulis. CAP. XXXVI.

IN educando genere mularū antiquiſſimum eſt diligenter exquirere, atq; explorare parentem futuræ prolis fœminam, & marem: quorum ſi alter non eſt idoneus, labat etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in annos decem, quouſq; ampliſſimæ, atq; pulcherrimæ formæ ſit, membris fortibus patientiſſimam laboris eligere, ut diſcordantem utero ſuo generis alieni ſtirpem inſitam facilè recipiat, ac perferat, & ad fœtum non ſolum corporis bona, ſed & ingenij conferat: nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animentur ſemina, tum etiā concepta diutius in partum adoleſcunt, ut quæ peracto anno menſe tertiodecimo uix eduntur, natiſq; inhæret plus ſocordiæ paternæ, quàm uigoris materni. Veruntamen ut equæ dictos in uſus minore cura reperiuntur, ita maior eſt labor eligendi maris, quoniam ſæpe iudicium probantis fruſtretur experimentum. Multi admiſſarij ſpecie tenus mirabiliſſimam ſobolem forma, uel ſexu progenerant. Nam ſiue parui corporis fœminas fingant, ſiue etiam ſpecioſi, plures mares, quàm fœminas, reditum patrisfamiliæ minuunt. At quidam contempti ab aſpectu, pretioſiſſimorum ſeminum feraces ſunt, nonnunquam aliqui generoſitatem ſuam natis exhibent, ſed hebetes uoluptate,

rariſsimè ſolicitantur ad uenerẽ. Huiuſcemodi mari ſenſim magiſtri ſubadmouere debẽt generis eiuſdẽ fœminã, quoniam ſimilia ſimilibus familiariora fecit natura. Ita enim efficitur, ut eius obiectu, cum mas etiam ſuperiectu eblanditus eſt, uelut incenſus, & obcæcatus cupidine, ſubtracta, quam petierat, faſtiditæ imponatur equæ.

Ad temperandum ſæuitiam admiſſarij in libidinem furentis. CAP. XXXVIII.

Eſt et alterum genus admiſſarij furentis in libidinem, quod niſi aſtu inhibeatur, affert gregi perniciem. Nam & ſæpe uinculis abruptis grauidas inquietat, & cum admittitur, ceruicibus, dorſiſq; fœminarum imprimit morſus: quod ne faciat, pauliſper ad molam uinctus amoris ſæuitiã labore temperat, & ſic ueneri modeſtior admittitur. Nec tamen aliter admittendus eſt etiam clementioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter ſopitum pecudis ingenium modica exercitatione concuti, atq; excitari, uegetioremq́; factum matrem fœminæ iniungi, ut tacita quadam ui ſemina ipſa principijs agilioribus figurentur. Mula autem non ſolum ex equa, & aſino, ſed ex aſina, & equo, itemq́; onagro, & equa generatur. Quidam uerò non diſsimulandi autores, ut Marcus Varro, & ante eum Dionyſius, ac Mago prodiderunt, mularum fœtus regionibus Africæ adeò non prodigioſos haberi, ut tam familiares ſint incolis partus earũ, quàm ſint nobis equarum. Neq; tamen ullum eſt in hoc pecore, aut animo, aut forma præſtantius, quàm quod ſeminabit aſinus: quanquàm poſsit huic aliquatenus cõparari, quod progenerat onager, niſi & indomitum, et ſeruitio contumax ſylueſtri more,

more, ſtrigoſum, patris præferat habitum. Itaq; eiuſmodi admiſſarius nepotibus magis, quàm filijs utilior eſt: nam ubi aſina, ex onagro natus admittitur equæ, per gradus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paternam formam, & modeſtiam, fortitudinem, celeritatemq; auitam refert. Qui ex equo, & aſina concepti generantur, quamuis à patre nomen traxerint, quod hinni uocantur, matri per omnia magis ſimiles ſunt. Itaq; commodiſsimum eſt aſinum deſtinare mularum generi ſeminando, cuius (ut dixi) ſpecies experimento eſt ſpecioſior. Veruntamen ab aſpectu non aliter probari debet, quàm ut ſit ampliſsimi corporis, ceruice ualida, robuſtis, ac latis coſtis, pectore muſculoſo, & uaſto, feminibus lacertoſis, cruribus compactis, coloris nigri, uel maculoſi: nam murinus cùm ſit in aſino uulgaris, tum etiam non optimè reſpondet in mula: neque nos uniuerſa quadrupedis ſpecies decipiat, ſi qualem probamus, conſpicimus. Nam quemadmodũ arietum, quæ ſunt in linguis, & palatis maculæ, plerunq; in uelleribus agnorum deprehenduntur: ita ſi diſcolores pilos aſinus in palpebris, aut auribus gerit, ſobolem quoq; frequenter facit diuerſi coloris, qui & ipſe etiam ſi diligentiſsimè in admiſſario exploratus eſt, ſæpe tamen dominum decipit: nam interdum etiam citra prædicta ſigna diſsimiles ſui mulas fingit: quod accidere non aliter reor, quàm ut auitus color primordij ſeminis miſtu reddatur nepotibus. Igitur qualem deſcripſi aſellum, cùm eſt à partu ſtatim genitus, oportet matri ſtatim ſubtrahi, & ignoranti equæ ſubijci. Ea optimè tenebris fallitur: nam obſcuro loco partu eius amoto, prædictus quaſi ex ea natus alitur. Cui deinde cum

decem diebus inſueuit equa, ſemper poſteà deſtinãti præbet ubera. Sic nutritus admiſſarius equas diligere cõdiſcit. Interdum etiã, quamuis materno lacte ſit educatus, poteſt à tenero cõuerſatus equis familiariter earũ conſuetudinẽ appetere. Sed nõ oportet minorem, quàm trimũ admitti. Atq; idipſum ſi concedatur, uere fieri conueniet, cũ & defecto uiridi pabulo, & largo ordeo firmandus, nonnunquã etiam ſaliuandus erit. Nec tamen teneræ fœminæ cõmittetur: nam niſi prius ea marem cognouit, adſilientem admiſſarium calcibus proturbat, & iniuria depulſum etiam cæteris equis reddit inimicum. Id ne fiat, degener, & uulgaris aſellus admouetur, qui ſolicitet obſequia fœminæ: neq; is tamen inire ſinitur. Sed, ſi iam eſt equa ueneris patiens, cõfeſtim abacto uiliore, pretioſo mari iungitur. Locus eſt ad hos uſus extructus (machinam uocant ruſtici) qui duos parietes aduerſo cliuulo inædificatos habet, & anguſto interuallo ſic inter ſe diſtantes, ne fœmina conluctari, aut admiſſario aſcendenti auertere ſe poſſit. Aditus eſt ex utraq; parte, ſed ab inferiore clatris munitus, ad quæ capiſtrata imo cliuo conſtituitur equa, ut & prona melius ineuntis ſemina recipiat, & facilem ſui tergoris aſcenſum ab editiori parte minori quadrupedi præbeat, quæ cum ex aſino conceptum edidit, partum ſequenti anno uacua nutrit, id enim utilius eſt, quàm quod quidam faciunt: ut & fœtum nihilo minus admiſſo equo impleant. Annicula mula rectè à matre repellitur, & amota montibus, aut feris locis paſcitur, ut ungulas duret, ſitq; poſteà longis itineribus habilis: nam clitellis aptior mulus: illa quidem agilior: ſed uterq; ſexus & uiam rectè graditur, & terram commodè proſcindit,

niſi

niſi pretium quadrupedis rationem ruſtici oneret, aut campus graui gleba robora boum depoſcat.

De medicinis eorum. CAP. XXXVIII.

MEdicinas huius pecoris plerunq; iam in alijs generibus edocui: propria tamen quædam uitia mularum non omittam, quorum remedia ſubſcripſi. Febrienti mulæ cruda braßica datur. Suſpirioſæ ſanguis detrahitur, & cum ſextario uini, atq; olei thuris ſemuncia, marrubij ſuccus inſtar heminæ muſtus infunditur. Suffraginoſæ ordeacea farina imponitur, mox ſuppuratio ferro recluſa linamentis curatur: uel gari optimi ſextarius cum libra olei per narem ſiniſtram demittitur. Admiſceturq; huic medicamini trium, uel quatuor ouorum albus liquor ſeparatis uitellis. Femina ſecari, & interdum inuri ſolent. Sanguis demiſſus in pedes, ita ut in equis emittitur: uel ſi eſt herba, quam ueratrum uocant ruſtici, pro pabulo cedit. Eſt ὑοσκύαμος, cuius ſemen detritum, & cum uino datum prædicto uitio medetur. Macies, & langor ſubmouetur ſæpius data potione, quæ recipit ſemuncia triti ſulfuris, ouumq; crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarij. Hæc tria uino admiſcentur, atque ita faucibus infunduntur. Sed & tußi, doloriq; uentris eadem iſta æquè medentur. Ad maciem nulla res tantùm, quantùm medica poteſt: ea herba uiridis, nec tardè tamen arida fœni uice ſaginat iumenta: uerùm modicè danda, ne nimio ſanguine ſtranguletur pecus. Laſſæ, & æſtuanti mulæ adeps in fauces demittitur, merumq; in os ſuffunditur. Cætera exequemur in mulis, ſicut prioribus huius uoluminis partibus tradidimus, quæ curam boum, equarumq; continent.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER VII.

De aſello. CAP. I.

DE MINORE pecore dicturus P. Siluine principium tenebit minor Arcadiæ, uilis hic, uulgariſq; aſellus, cuius plerique ruſticarum rerum autores in emendis, tuendiſq; iumentis præcipuam rationem uolunt eſſe, nec iniuria. Nam etiam eo rure, quod paſcuo caret, contineri poteſt exiguo, & qualicunque pabulo contentus. Quippe uel folijs, ſpiniſq;, uel perticis ſalignis alitur, uel obiecto faſce ſarmentorum. Paleis uerò, quibus penè omnes regiones abundant, etiam gliſcit. Tum imprudentis cuſtodis negligentiam fortiſſimè ſuſtinet: plagarum, & penuriæ tolerantiſſimus: propter quæ tardius deficit, quàm ullum aliud armentum. Nam laboris, & famis maximè patiens, raro morbis afficitur. Huius animalis tam exiguæ tutelæ plurima, & neceſſaria opera ſupra portionem reſpondent, tum & facilem terram qualis in Bætica, totaq; Libye ſit, leuibus aratris proſcindat, & non nimio pondere uehicula trahat. Sæpe etiam, ut celeberrimus poëta memorat,

Tardi coſtas agitator aſelli
Vilibus aut onerat pomis, lapidemq; reuertens
Incuſſum, aut atræ maſſam picis urbe reportat.

Iam uerò molarum, & conficiendi frumenti penè ſolennis eſt huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maximè

ximè neceſſarium deſyderat aſſellum, qui, ut dixi, pleraq; utenſilia & uehere in urbem, & reportare collo, uel dorſo commodè poteſt. Qualis autem ſpecies eius uel cura probatiſsima ſit, ſuperiore libro, cum de pretioſo præciperetur, ſatis dictum eſt.

De Ouibus emendis, tuendiſq;. CAP. II.

POſt maiores quadrupedes ouilli pecoris ſecunda ratio eſt, quæ prima ſit, ſi ad utilitatis magnitudinem referas. Nam id præcipuè nos contra frigoris uiolentiam protegit, corporibuſq; noſtris liberaliora præbet uelamina. Tum etiam caſei, lactiſq; abundantia non ſolum agreſtes ſaturat, ſed etiam elegantium menſas iucundis, & numeroſis dapibus exornat. Quibuſdam uerò nationibus frumenti expertibus uictum commodat, ex quo Nomadum, Getarumq; plurimi γαλακτοπόται dicuntur. Igitur id pecus, quamuis molliſsimum ſit, ut ait prudentiſsimè Celſus, ualetudinis tutiſsimæ eſt, minimeq; peſtilentia laborat. Verum tamen eligendum eſt ad naturam loci: quod ſemper obſeruari non ſolùm in hoc, ſed etiam in tota ruris diſciplina Vergilius præcipit, cum ait:

Nec uerò terræ ferre omnes omnia poſſunt.

Pinguis, & campeſtris ſitus proceras oues tolerat: gracilis, & collinus quadratas: ſylueſtris, & montoſus exiguas: pratis, planiſq; noualibus tectum pecus commodiſsimè paſcitur. Idq; non ſolum generibus, ſed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximij mileſias, calabras, appulaſq; noſtri exiſtimabant, earumq; optimas tarẽtinas. Nunc gallicæ pretioſiores habentur, earumq; præcipuè altinates. Item quæ circa Parmam, & Mutinam macris ſtabulantur

campis.

campis. Color albus cum ſit optimus, tum etiam eſt utiliſſimus, quòd ex eo plurimi fiunt, neq; hic ex alio. Sunt etiã ſuapte natura pretio commendabiles pullus, atq; fuſcus, quos præbent in Italia Pollẽtia, in Bætica Corduba. Nec minus Aſia rutilos, quos uocant ἐρυθροὺς. Sed & alias uarietates in hoc pecoris genere docuit uſus exprimere. Nã cum in municipium gaditanum ex uicino Africæ miri coloris ſylueſtres, ac feri arietes, ſicut aliæ beſtiæ munerarijs deportarentur, M. Columella patruus meus acris uir ingenij, atq; illuſtris agricola quoſdam mercatus in agros tranſtulit, & manſuefactos tectis ouibus admiſit. Eæ primum hirtos, ſed paterni coloris agnos ediderunt, qui deinde & ipſi tarentinis ouibus impoſiti, tenuioris uelleris arietes progenerauerunt. Ex his rurſus quicquid conceptum eſt, maternam molliciem, paternum, & auitum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunq; ſpeciem, quæ fuerit in beſtijs, per nepotũ gradus mitigata feritate, rediiſſe. Ad propoſitũ reuertar. Ergo duo genera ſunt ouilli pecoris, molle, & hirſutum. Sed in utroq; uel emendo plura communia, quædam tamen ſunt propria generoſi, quæ obſeruari conueniat. Communia in emendis gregibus ferè illa, ſi candor lanæ maximè placet, nunquã candidiſſimos mares legeris, quoniam ex albo ſæpe fuſcus editur partus, ex erythræo, uel pullo nunquàm generatur albus.

De arietibus eligendis. CAP. III.

ITaq; *non ſolum ea ratio eſt probandi arietis, ſi uellere cãdido ueſtitur, ſed etiã ſi palatũ, atq; lingua concolor lanæ eſt. Nam cũ hæ corporis partes nigræ, aut maculoſæ*

loſæ ſunt, pulla uel etiã uaria naſcitur proles. idq́; inter cætera eximiè talibus numeris ſignificauit idem, qui ſupra:

Illum autem, quamuis aries ſit candidus ipſe,
Nigra ſubeſt udo tantum cui lingua palato,
Reijce, ne maculis infuſcet uellera pullis
Naſcentum.–

Vna eademq́; ratio eſt in erythræis, & nigris arietibus, quorum ſimiliter (ut iam dixi) neutra pars eſſe debet diſcolor lanæ, multoq́; minus ipſa uniuerſitas tergoris maculis uariet. ideo niſi lanatas oues emi non oportet, quo melius unitas coloris appareat: quæ niſi præcipua eſt in arietibus, paternæ notæ plerũq; natis inhærẽt. Habitus autem maximè probatur, cũ eſt altus, atq; procerus, uentre promiſſo, atq; lanato, cauda longiſsima, denſiq́; uelleris, fronte lata, teſtibus amplis, intortis cornibus, non quia magis hic ſit utilis (nam eſt melior mutilus aries) ſed quia minime nocent. Intorta potius, quàm ſurrecta, & patula cornua. quibuſdam tamen regionibus, ubi cœli ſtatus uuidus, uentoſusq́; eſt, capros, & arietes optauerimus uel ampliſsimis cornibus, quòd ea porrecta, altaq́; maximam partem capitis à tempeſtate defendant. Itaq; ſi plerunq; eſt atrocior hyems, hoc genus eligemus, ſi clementior, mutilum probabimus marem, quoniam eſt illud incommodum in cornuto, quòd cum ſentiat ſe uelut quodam naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam procurrit, & fit in fœminas quoq; procacior. Nam riualem (quamuis ſolus admiſſuræ non ſufficit) uiolentiſsime perſequitur. Nec ab alio tempeſtiuum patitur iniri gregem, niſi cum eſt fatigatus libidine. Mutilus autem, cum ſe tanquam exarmatum intelligat, nec ad rixam prõptus eſt, &

eſt,& in uenere mitior. Itaq; capri, uel arietis petulci ſæuitiā paſtores hac aſtutia repellūt, menſuræ pedalis robuſtam tabulam configunt aculeis, & aduerſam fronti cornibus religant. ea res ferum prohibet à rixa, cum ſtimulatū ſuo ictu ipſum ſe ſauciat: Epicharmus autē Syracuſanus, qui pecudū medicinas diligentiſſimè conſcripſit, affirmat pugnacem arietem mitigari terebra ſecundū auriculas ſoratis cornibus, quà curuantur in flexu. Eius quadrupedis ætas ad progenerandum optima eſt trima: nec tamen inhabilis uſq; in annos octo. Fœmina poſt bimatum maritari debet. Iuuenisq; habetur quinquennis: fatiſcit poſt annum ſeptimum. Igitur, ut dixi, mercaberis oueis intonſas: uariam, & canam comam improbabis, quòd ſit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem ſterilem repudiabis. eliges bimam uaſti corporis, ceruice prolixa, prolixi uilli, nec aſperi, lanoſi, & ampli uteri: nam uitandus eſt glaber, & exiguus. Atq; hæc ferè communia ſunt in comparandis ouibus. Illa etiā tuendis, humilia facere ſtabula, ſed in longitudinem potius, quàm in latitudinem porrecta, ut ſimul hyeme calida ſint, nec anguſtiæ fœtus oblidant. ea poni debent contra mediū diem: nanq; id pecus, quamuis ex omnibus animalibus ueſtitiſſimum, frigoris tamen impatientiſſimū eſt, nec minus æſtiui uaporis. itaq; cohors clauſa ſublimi macerie præponi ueſtibulo debet, ut ſit in eam tutus exitus æſtiuandi. deturq; opera, nequis humor ſubſiſtat, ut ſemper quamaridiſſimis filicibus, uel culmis ſtabula conſtrata ſint, quo purius, & mollius incubent fœtæ. Sint *quala mūdiſſima, ne qua earū ualetudo, quæ præcipuè cuſtodienda eſt, infeſtetur uligine. Omni autem

*caula.

pecudi

pecudi larga præbenda ſunt alimenta. Nã uel exiguus numerus, cùm pabulo ſatiatur, plus domino reddit, quàm maximus grex, ſi ſenſerit penuriam : ſequeris autem noualia non ſolùm herbida, ſed quæ plerunque uidua ſunt ſpinis, utımurq́; ſæpius autoritate diuini carminis:

Si tibi lanitium curæ eſt, primùm aſpera ſylua,
Lappæq́;, tribuliq́; abſint.–

Quoniam ea res, ut ait idem, ſcabras oues reddit, cum tonſis illotus adhæſit ſudor: & hirſutis ſecuerunt corpora uepres: tum etiam quotidie minuitur lana, quæ quanto prolixior in pecore concreſcit, tanto magis obnoxia eſt rubis, quibus uelut hamis inuncata à paſcentium tergoribus auellitur : molle uerò pecus etiam uelamen, quo protegitur, amittit, atq; id non paruo ſumptu reparatur : inter autores ferè conſtat primùm eſſe admiſſuræ tempus uernum parilibus, ſi ſit ouis matura: ſin uerò fœta circa Iulium menſem. Prius tamen haud dubie probabilius, ut meſſem uindemia, fructum deinde uineaticum fœtura pecoris excipiat, & totius autumni pabulo ſatiatus agnus ante mœſtitiam frigorũ, atq; hyemis ieiunium confirmetur. Nam melior eſt autumnalis uerno, ſicut ait uerißimè Celſus, quia magis ad rem pertinet, ut antè æſtiuum quàm hybernum ſolſtitium conualeſcat: ſolusq́; ex omnibus animalibus bruma commodè naſcitur: ac ſi res exigit, ut plurimi mares progenerandi ſint, Ariſtoteles uir callidißimus rerum naturæ præcipit admiſſuræ tempore obſeruare ſiccis diebus halitus ſeptentrionales, ut contra uentum gregem paſcamus, & eum ſpectans admittatur pecus : at ſi fœminæ generandæ ſunt, auſtrinos flatus captare, ut eadem ratione

matrices

matrices incantur. Nam illud, quod priore libro docuimus, ut admiſſarij dexter, uel etiam ſiniſter uinculo teſticulus obligetur, in magnis gregibus operoſum eſt. Poſt ſœturam deinde longinquæ regionis paſcua petiturus opilio, ferè omnem ſobolem paſtioni reſeruet ſuburbanæ: uillicus enim teneros agnos, dum adhuc herbæ ſunt expertes, lanio tradit, quoniam & paruo ſumptu deuehuntur, ijs ſummotis, fructus lactis ex matribus non minor percipitur. Summitti tamen etiam in uicinia urbis quandoque oportebit. Nam uernaculum pecus peregrino longè eſt utilius. Nec cõmitti debet, ut totus grex effœtus ſenectute dominum deſtituat: cum præſertim boni paſtoris uel prima cura ſit annis omnibus in demortuarum, uitioſarumq́; ouium locum totidem, uel etiam plura capita ſubſtituere, quoniam ſæpe frigorum, atq; hyemis ſæuitia paſtorẽ decipit, & eas oues interimit, quas ille tempore autumni ratus adhuc eſſe tolerabiles, non ſummouerat: quo magis etiam propter hos caſus, niſi ualidiſſima, quæ non comprehendatur hyeme, nouaq́; progenie repleatur numerus. quod qui faciet, ſeruare debebit, ne minori quadrimæ, neue ei, quæ exceſſit annos octo, prolem ſubmittat: neutra enim ætas ad educandum eſt idonea: tum etiam quod ex uetere materia naſcitur, plerunq; congeneratum parentis ſenium refert. Nam uel ſterile, uel imbecillum eſt. Partus uerò incipientis pecoris non ſecus, quàm obſtetricum more cuſtodiri debet, neq; enim aliter hoc animal, quàm muliebris ſexus enititur, ſepiusq́; etiam quanto eſt omnis rationis ignarum, laborat in partu: quare ueterinariæ medicinæ prudens eſſe debet pecoris magiſter, ut ſi res exigat, uel inte

uel integrum conceptum, cùm tranſuerſus hæret locis genitalibus, extrahat: uel ferro diuiſum citra matris perniciem partũ educat, quod Græci uocant ἐμβρύου ἄκος. Agnus autem, cùm eſt editus, erigi debet, atq; uberibus admoueri, tum etiam eius diductum os preßis humectare papillis, ut condiſcat maternum trahere alimentum: ſed prius, quàm hoc fiat, exiguum emulgendum eſt, quod paſtores coloſtram uocant: ea niſi aliquatenus emittitur, nocet agno, qui biduo quo natus eſt, cum matre clauditur, ut & ea partum ſuum foueat, & ille matrem agnoſcere condiſcat. Mox deinde quandiu non laſciuit obſcuro, & calido ſepto cuſtodiatur: poſteà luxuriantem uirgea cum comparibus area claudi oportebit, ne uelut puerili nimia exultatione maceſcat: cauendumq́; eſt, ut tenerior ſeparetur à ualidioribus, quia robuſtus angit imbecillũ: ſatisq́; eſt mane prius, quàm grex procedat in paſcua: deinde etiam crepuſculo redeuntibus ſaturis ouibus admiſcere agnos, qui cùm firmi eſſe cœperint, paſcendi ſunt intra ſtabulum cytiſo, uel medica, tum etiam furfuribus, aut ſi permittit annona, farina ordei, uel erui: deinde, ubi conualuerint, circa meridiem pratis, aut noualibus uillæ contiguis matres admouendæ ſunt, & à ſepto emittendi agni, ut condiſcant foris paſci. De genere pabuli, ut & antè diximus, & nunc eorum, quæ omißa ſunt, meminerimus, iucundißimas herbas eſſe, quæ aratro proſcißis aruis naſcantur: deinde quæ pratis uligine carentibus: paluſtres, ſylueſtresq́; minimè idoneas haberi: nec tamen ulla ſunt tam blanda pabula, aut etiam paſcua, quorum gratia non exoleſcat uſu continuo, niſi pecudum faſtidio paſtor occurrerit præbito

ſale, quod uelut ad pabuli condimentum per æſtatem canalibus ligneis impoſitum cùm è paſtu redierint oues, lambunt, atq; eo ſapore cupidinem bibendi, paſcendiq; concipiunt: at contrà penuriæ hyemis ſuccurritur obiectis intra tectum per præſepia cibis: aluntur autem commodißimè repoſitis ulmeis, uel ex fraxino frondibus, uel autumnali fœno, quod cordum uocatur: nam id mollius, & ob hoc iucundius eſt, quàm maturum: cythiſo quoque & ſatiua uicia pulcherrimè paſcuntur: neceſſariæ tamen, ubi cætera defecerunt, etiam ex leguminibus paleæ: nam per ſe ordeum, uel freſa cũ ſuis ualuulis faba, uel cicercula ſumptuoſior eſt, quàm ut ſuburbanis regionibus exiguo pretio poßit præberi: ſed ſi uilitas permittit, haud dubie ſunt optima. De temporibus autem paſcendi, & ad aquam ducendi per æſtatem non aliter ſentio, quàm ut prodidit Maro:

Luciferi primo cum ſydere frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratißimus herba.
Inde ubi quarta ſitim cœli collegerit hora,
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna–
Perducamus, medtoq; die, ut idem, ad uallem,
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingenteis tendit ramos, aut ſicubi nigrum
Illicibus crebris ſacra nemus accubat umbra.

Rurſus deinde iam mitigato uapore compellantur ad aquam, etiam per æſtatem id faciendum, & iterum ad paſcua producendum:

Solis ad occaſum, cùm frigidus aëra ueſper
Temperat, & ſaltus reficit iam roſida luna.

Sed

Sed obſeruandum eſt ſydus æſtatis per emerſum caniculæ, ut ante meridiem grex in occidentem ſpectans agatur, & in eam partem progrediatur, poſt meridiem in orientem: ſiquidem plurimum refert, ut paſcentiū capita ſint obuerſa ſoli, qui plerunq; nocet animalibus oriente prædicto ſydere. Hyeme, & uere matutinis temporibus intra ſepta contineantur, dum dies aruis gelicidia detrahat: nam pruinoſa ijs diebus herba pecudi grauedinem creat, uentremq́; proluit: quare etiam frigidis, humidisq́; temporibus anni ſemel tantum ei poteſtas aquæ facienda eſt: tum qui ſequitur gregem circunſpectus, ac uigilās (id quod omnibus, & omnium quadrupedum cuſtodibus præcipitur) magna clementia moderetur. Idemq́; duci propior quàm domino, & in cogendis, recipiendisq́; ouibus adclamatione, ac baculo minetur: nec unquam telum emittat in eas: neq; ab his longius recedat: nec aut recubet, aut conſidat: nam niſi procedit, ſtare debet, quoniam grex quidem cuſtodis officium, ſublimem, celſiſſimamq́; oculorum ueluti ſpeculam deſyderat, ut neq; tardiores, et grauidas, dum cunctantur, neq; agiles, & fœtas, dum procurrunt, ſeparari à cæteris ſinat, ne fur, aut beſtia hallucinantem paſtorem decipiat: ſed hæc communia ferè ſunt in omni pecore ouillo: nunc quæ ſunt generoſi propria dicemus.

De ouibus tectis. CAP. IIII.

G*Ræcum pecus, quod pleriq; tarentinum uocant, niſi cum domini præſentia eſt, uix expedit haberi: ſiquidem & curam, & cibum maiorem deſyderat: nam cum ſit uniuerſum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius, tum ex omnibus tarentinum eſt molliſſimum, quod nullam*

domini, aut magiſtrorum inertiam ſuſtinet, multoq́; minus auaritiam, nec æſtus, nec frigoris patiens. Raro foris, plerunq; domi alitur, & eſt auidiſſimum cibi, cui ſi detrahitur fraude uillici, clades ſequitur gregem: ſingula capita per hyemem rectè paſcuntur ad præſepia tribus ordei, uel freſæ cũ ſuis ualuulis fabæ, aut cicerculæ quatuor ſextarijs, ita ut & aridam frondem præbeat, aut ſiccam, uel uiridem medicam, cythiſum'ue, tum etiam cordi fœni ſeptena pondo, aut leguminum paleas adſatim. Minimus agnis uendundis in hac pecude, nec ullus lactis reditus haberi poteſt: nam & qui ſummoueri debent, pauciſſimos poſt dies quàm editi ſunt, immaturi ferè mactantur, orbæq́; natis ſuis matres alienæ ſoboli præbent ubera: quippe ſinguli agni binis nutricibus ſummittuntur, nec quicquam ſubtrahi ſummiſſis expedit, quo ſaturior lactis agnus celeriter confirmetur, & parta nutrici conſociata minus laboret in educatione fœtus ſui: quam ob cauſam diligenti cura ſeruandum eſt, ut & ſuis quotidie matribus, & alienis non amantibus, agni ſubrumentur. Plures autem in eiuſmodi gregibus, quàm in hirtis maſculos enutrire oportet: nam prius quàm fœminas inire poſſint mares caſtrati, cum bimatũ expleuerint, enecãtur: & pelles eorum propter pulchritudinẽ lanæ maiore pretio, quàm alia uellera mercantibus traduntur: liberis autem campis, et omni ſurculo, ruboq́; uacantibus ouem græcam paſcere meminerimus, ne, ut ſuprà dixi, et lana carpatur, & tegumen: nec tamen ea minus ſedulã curam foris, quia nõ quotidie procedit in paſcua, ſed maiorem domeſticã poſtulat: nam ſæpius detergenda, et refrigerãda eſt: ſæpius eius lana diducenda, uinoq́;

uinoq́;, & oleo inſuccanda: nonnunquam etiã tota eſt elu
enda, ſi diei permittit apricitas: idq́; ter anno fieri ſat eſt.
ſtabula uerò frequenter euerrenda, & purgãda, humorq́;
omnis urinæ deuerrendus eſt, qui commodiſsimè ſiccatur
perforatis tabulis, quibus ouilia conſternuntur, ut grex
ſupercubet: nec tantum cœno, aut ſtercore, ſed exitioſis
quoq; ſerpentibus tecta liberentur, quod ut fiat,

Diſce & odoratam ſtabulis incendere cædrum,
Galbaneoq́; agitare graues nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumq́; exterrita fugit,
Aut tecto aſſuetus coluber. – Quare, ut idem iubet,
Cape ſaxa manu, cape robora paſtor,
Tollentemq́; minas, & ſibilia, colla tumentem
Deijce. –

Vel ne iſtud cũ periculo facere neceſſe ſit, mulie
bres capillos, aut ceruina ſæpius ure cornua: quorũ odor
maximè nõ patitur ſtabulis prædictã peſtem cõſiſtere. Ton
ſuræ certum tempus anni per omnes regiones ſeruari nõ
poteſt, quoniam nec ubiq; tardè, nec celeriter æſtas ingru
it: & eſt modus optimus conſyderare tempeſtates, qui-
bus ouis, neque frigus, ſi lanam detraxeris, neque æſtum
ſi nondum detonderis, ſentiat: uerum ea quandocunq;
detonſa fuerit, ungi debet tali medicamine, ſuccus excocti
lupini, ueterisq́; uini fex, & amurca pari menſura miſcen
tur, eoq́; liquamine tonſa ouis imbuitur, atq; ubi per tri-
duum delibuto tergore medicamina perbiberit, quarto
die, ſi eſt uicinia maris, ad littus deducta merſatur, ſi
minus eſt cœleſtis aqua ſub dio ſalibus in hũc uſum durata
paulũ decoquitur: eáq; grex perluitur: hoc modo curatũ

pecus anno ſcabrum fieri non poſſe Celſus affirmat, nec dubiũ eſt, quinctiam ob eam rem lana quoq; mollior atq; prolixior renaſcatur.

Medicinæ pecoris ouilli. CAP. V.

ET *quoniam recenſuimus cultum, curamq́; rectè ualentium, nunc quemadmodum uitijs, aut morbo laborantibus ſubueniendum ſit, præcipiemus, quanquàm pars hæc exordij penè tota iam exhauſta ſit, cum de medicina maioris pecoris priore libro diſputaremus, quia cum ſit ferè eadẽ corporum natura minorum, maiorumq́; quadrupedum, paucæ, paruæq́; morborum, & remediorũ differentiæ poßunt inueniri: quæ tamen quantulæcunq; ſint, non omittentur à nobis. Si ægrotat uniuerſum pecus, ut & antè præcepimus, & nũc (quod remur eſſe maximè ſalutare) iterũ adſcueramus in hoc caſu, quod eſt remediũ præſentißimũ: pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & aliũ quæramus ſtatũ cœli, curemusq́;: ſi ex calore, & æſtu cõcepta peſtis inuaſit, ut opaca rura, ſi inuaſit frigore, ut eligãtur aprica. ſed modicè, ac ſine feſtinatione perſequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur, nec tamẽ in totũ pigre, ac ſegniter agere: nam quemadmodũ feßas morbo pecudes uehemẽter agitare, & extendere non conuenit, ita conducit mediocriter exercere, & quaſi torpentes excitare, nec pati ueterno conſeneſcere, atq; extingui: cum deinde grex ad locum fuerit perductus in lacinias colonis diſtribuatur: nam particulatim facilius quàm uniuerſus conualeſcit, ſiue quia ipſius morbi halitus minor eſt in exiguo numero, ſeu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus. Hæc ergo,*

& reli

& reliqua (ne nunc eadem repetamus) quæ ſuperiore exordio percenſuimus, obſeruare debemus, ſi uniuerſæ laborabunt: illa, ſi ſingulæ. Oues frequentius, quàm ullum aliud animal infeſtantur ſcabie, quæ ferè naſcitur, ſicut noſter memorat poëta,

–Cum frigidus imber
Altius ad uiuum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu.– Vel poſt tonſuram, ſi remedium prædicti medicaminis non adhibeas, ſi æſtiuum ſudorem mari, uel flumine non abluas, ſi tonſum gregem patiaris ſylueſtribus rubis, ac ſpinis ſauciari: ſi ſtabulo utaris, in quo mulæ, aut equi, aut aſini ſteterunt: præcipuè tamen exiguitas cibi maciem, macies autem ſcabiem facit: hæc ubi cœpit irrepere, ſic intelligitur, uitioſum locum pecudes, aut morſu ſcalpunt, aut cornu, uel ungula tundunt, aut arbori adfricant, parietibus'ue detergent: quod ubi aliquam facientem uideris, comprehendere oportebit, & lanam diducere, nam ſubeſt aſpera cutis, & uelut quædam prurigo, cui primo quoq; tempore occurrendum eſt, ne totam progeniem coinquinet, & quidem celeriter, cum & alia pecora, tum præcipuè oues contagione uexentur: ſunt autem complura medicamina, quæ idcirco enumerabimus, non quia cunctis uti neceſſe ſit, ſed quoniam nonnullis regionibus quædā reperiri nequeunt, ex pluribus aliquod inuentum remedio ſit. Facit autē commodè primùm ea compoſitio, quā paulò antè demonſtrauimus, ſi ad fæcem, & amurcam, ſuccumq; decocti lupini miſceas portione æqua detritum album elleborum: poteſt etiam ſcabriciem tollere ſuccus uiridis cicutæ: quæ uerno tempore, cùm iam

caulem nec adhuc ſemina facit, deciſa contunditur, atque expreſſus humor eius fictili uaſe reconditur, duabus urnis liquoris, admiſto ſalis torridi ſemodio: quod ubi factum eſt, oblitum uas in ſterquilinio defoditur, ac toto anno fimi uapore concoctum, mox promitur: tepefactumq́; medicamentum linitur ſcabræ parti, quæ prius aſpera teſta, uel pumice defricta redulceratur: eidem remedio eſt amurca duabus partibus decocta, item uetus hominis urina teſtis candentibus inuſta: quidā tamen hanc ipſam ſubiectis ignibus quinta parte minuunt, admiſcentq́; pari menſura ſuccum uiridis cicutæ. Deinde figularibus tritis, & picis liquidæ, & fricti ſalis ſingulos ſextarios infundunt: facit etiam ſulfuris triti, & picis liquidæ modus æqualis igne lento coactus: ſed Georgicum carmen affirmat, nullam eſſe præſtantiorem medicinam:

Quàm ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum
Vlceris os, alitur uitium, uiuitq́; tegendo.

Itaq; reſerandum eſt, & ulcera medicamentis curandum. Subijcit deinde æquè prudenter febricitantibus ouibus, de talo uel inter duas ungulas ſanguinem emitti oportere: nam plurimum id quidem,

Profuit incenſos æſtus auertere, & inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine uenam.

Nos etiam ſub oculis, & de auribus ſanguinem detrahimus. Claui quoq; dupliciter infeſtant ouem, ſiue cùm ſubluuies, atq; intertrigo in ipſo diſcrimine ungulæ naſcitur, ſeu cùm idem locus tuberculū habet, cuius media ferè parte canino ſimilis extat pilus, eiq́; ſubeſt uermiculus. Subluuies, & intertrigo pice per ſe liquida, uel alumine & ſulfure,

571

& ſulfure, atq; aceto miſtus rite eruentur, uel tenero punico malo, prius quàm grana faciat, cum alumine pinſito, ſuperfuſoq; aceto, uel æris ærugine infriata, uel combuſta galla cum auſtero uino leuigata, & ſuperpoſita: tuberculum, cui ſubeſt uermiculus, ferro quamacutiſsimè circunſecari oportet, ne, dum amputatur etiam, quod infrà eſt, animal uulneremus: id enim cùm ſauciatur, uenenatam ſaniem mittit, qua reſperſum uulnus ita inſanabile facit, ut totus pes amputandus ſit: & cùm tuberculum diligenter circunciderıs, candens ſeuum uulneri per ardentem tedam inſtillato. Ouem pulmonariam ſimiliter ut ſuem curari conuenit, inſerta per auriculam, quam ueterinarij conſiliginem uocant: de ea iam diximus, cum maioris pecoris medicinam tradidimus: ſed is morbus æſtate plerunque concipitur, ſi defuit aqua, propter quod uaporibus omni quadrupedi largius bibendi poteſtas danda eſt. Celſo placet, ſi eſt in pulmonibus uitium, acris aceti tantum dare, quantum ouis ſuſtinere poſsit, uel humanæ ueteris urinæ tepefactæ trium heminarum inſtar per ſiniſtram narem corniculo infundere, atq; axungiæ ſextantem faucibus inſerere. Eſt etiã inſanabilis ſacer ignis, quam puſulam uocant paſtores: ea niſi compeſcitur intra primam pecudem, quæ tali malo correpta eſt, uniuerſum gregem contagione proſternit: ſic quidem quòd nec medicamentorum, nec ferri remedia patitur. Nam penè ad omnem tactum excandeſcit: ſola tamen ea fomenta non aſpernatur lactis caprini, quod infuſum tantum ualet, ut & blandiatur igneam ſæuitiam, differens magis occidionem gregis, quàm prohibens. Sed Aegyptiæ gentis autor memorabilis Dolus Mendeſius, cuius commenta,

quæ appellantur Græcè ὑπομνήματα, ſub nomine Democriti falſò produntur, cenſet propter hanc ſæpius, ac diligenter ouium terga perſpicere, ut ſi fortè ſit in aliqua tale uitium deprehenſum, confeſtim ſcrobem defodiamus in limine ſtabuli, & uiuam pecudem, quæ fuerit puſuloſa, reſupinam obruamus, patiamurq́; ſuper obrutam meiere totum gregem, quòd eo facto, morbus propulſetur. Bilis æſtiuo tempore non minima pernicies potione depellitur humanæ ueteris urinæ, quæ ipſa remedio eſt etiam pecori arcuato. At ſi moleſta pituita eſt, cunelæ bubulæ, uel nepetæ ſyluestris ſurculi lana inuoluti naribus inſeruntur, uerſanturq́;, donec ſternutet ouis. Fracta pecudum non aliter, quàm hominum crura ſanantur, inuoluta lanis oleo, atque uino inſuccatis, & mox circundatis ferulis conligata. Eſt etiam grauis pernicies herbæ ſanguinariæ, quam ſi paſta eſt ouis, toto uentre diſtenditur, contrahiturq́;, & ſpumam quandam tenuem tetri odoris expuit. Celeriter ſanguinem mitti oportet ſub cauda in ea parte, quæ proxima eſt clunibus, nec minus in labro ſuperiore uena ſoluenda eſt. Suſpirioſe laborantibus, auriculæ ferro reſcindendæ, mutandæq́; regiones, quod in omnibus morbis, ac peſtibus fieri debere cenſemus. Agnis quoque ſuccurrendum eſt uel febricitantibus, uel ægritudine alia affectis: qui ubi morbo laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant. Itaq; ſeparatim mulgendæ ſunt oues, & cœleſtis aqua pari menſura lacti miſcenda eſt, atq; ea potio febricitantibus danda: multi lacte caprino iiſdem medentur, quod per corniculum infunditur faucibus. Eſt etiã mentigo, quam paſtores oſtiginem uocant, mortifera lactentibus,

ſtentibus. Ea plerunq; fit, ſi per imprudentiam paſtoris emiſſi agni, uel etiam hœdi roſidas herbas depauerint, quod minime committi oportet. Sed cum id factũ eſt, uelut ignis ſacer, os, atq; labora fœdis ulceribus obſidet. Remedio ſunt hyſſopus, & ſal equis ponderibus contrita. Nam ea miſtura palatum, atq; linguam, totumq; os perfricatur. Mox ulcera lauantur aceto, & tunc pice liquida, cum adipe ſuillo perlinuntur. Quibuſdam placet æruginis tertiam partem duabus ueteris axungiæ portionibus commiſcere, tepefactoq; uti medicamine. Nonnulli folia cupreſſi trita miſcent aquæ, & ita perluunt ulcera, atq; palatum. Caſtrationis autem ratio iam tradita eſt. Neq; enim alia in agnis, quàm in maiore quadrupede ſeruatur.

De caprino pecore. CAP. VI.

ET quoniam de ouiarico ſatis dictum eſt, ad caprinũ pecus nunc reuertar. Id autem genus dumeta potius, quàm campeſtrẽ ſitum deſyderat: aſperiſq; etiam locis, ac ſylueſtribus optime paſcitur. Nã nec rubos auerſatur, nec uepribus offenditur, & arbuſculis, frutetiſq; maximè gaudet. Ea ſunt arbutus, atq; alaternus, cythiſuſq; agreſtis. Nec minus ilignei, querneiq; frutices, qui in altitudinem non proſiliunt. Caper, cui ſub maxillis binæ uerruculæ collo dependent, optimus habetur, ampliſſimi corporis, cruribus craſſis, plena, & breui ceruice, flaccidis, & prægrauantibus auribus, exiguo capite, nigro, denſoq;, & nitido, atq; longiſſimo pilo. Nam & ipſe tundetur

Vſum in caſtrorum, ac miſeris uelamina nautis.

Eſt autem menſium ſeptem ſatis habilis ad procreandum, quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberibus alitur,

alitur, matrem ſtupro ſuperuenit, & ideo celeriter, & ante ſex annos conſeneſcit, quod immatura ueneris cupidine primis pueritiæ tẽporibus exhauſtus eſt. Itaq; quinquennis parum idoneus habetur fœminis implendis. Capella præcipuè probatur ſimilima hirco, quem deſcripſimus, ſi etiam eſt uberis maximi, & lactis abundantiſsimi. Hanc pecudem mutilam parabimus quieto cœli ſtatu. Nã procelloſo, atq; imbrifero cornutã ſemper. Nam & omni regione maritos gregum mutilos eſſe oportebit, quoniã cornuti ferè pernicioſi ſunt propter petulantiam. Sed numerum generis huius maiorem, quàm centum capitũ ſub uno clauſo non expedit habere, cum lanigeræ mille pariter commodè ſtabulentur. Atq; ubi capræ primum comparantur, melius eſt unum gregem totum, quàm ex pluribus particulatim mercari, ut nec in paſtione ſeparatim laciniæ deducantur, & in caprili maiore concordia quietè conſiſtant. Huic pecudi nocet æſtus, ſed magis frigus, & præcipuè fœtæ, quæ gelicidio hyemis conceptũ fecit. Nec tamen ea ſola creant abortus, ſed etiam glans cum citra ſatietatem data eſt. Itaq; niſi poteſt affatim præberi, non eſt gregi permittenda. Tempus admiſſuræ per autumnum ferè ante menſem Decembrem præcipimus, ut propinquante uere gemmantibus frutetis, cũ primum ſyluæ noua germinant fronde, partus edatur. Ipſum uerò caprile uel naturali ſaxo, uel manu conſtratum eligi debet, quoniam huic pecori nihil ſubſternitur. Diligenſq; paſtor quotidie ſtabulum conuerrit, nec patitur ſtercus, aut humorem conſiſtere, lutum'ue fieri, quæ cuncta ſunt capris inimica. Parit autem, ſi eſt generoſa proles, frequenter duos,

duos, nonnunquam trigeminos. Peſſima eſt fœtura cum matres bimæ, ternos hœdos efficiunt. Qui ubi editi ſunt, eodem modo, quo agni educantur, niſi quòd magis hœdorum laſciuia compeſcenda, & arctius cohibenda eſt. Tum ſuper lactis abundantiam ſamera, uel cythiſus, aut edera præbenda, uel etiã cacumina lentiſci, aliæq; tenues frondes obijciendæ ſunt. Sed ex geminis ſingula capita, quæ uidentur eſſe robuſtiora, in ſupplementum gregis reſeruantur, cætera mercantibus traduntur. Anniculæ, uel bimæ capellæ (nam utraq; ætas partum edit) ſubmitti hœdum non oportet. Neque enim educare, niſi trima debet. Sed anniculæ confeſtim depellenda ſoboles, bimæ tandiu admittenda, dum poßit eſſe uendibilis. Nec ultra octo annos matres ſeruandæ ſunt, quòd aßiduo partu fatigatæ ſteriles exiſtant. Magiſter autem pecoris acer, durus, ſtrenuus, laboris patientißimus, alacer, atq; audax eſſe debet, & qui per rupes, per ſolitudines, per uepres facilè uadat, & non ut alterius generis paſtores ſequatur, ſed plerunque ut antecedat gregem. Quare eum eſſe maximè ſtrenuum opus eſt. Capellæ, dum dumeta paſcunt, capris cedunt, ſubinde quæ cedit compeſci debet, ne procurrat. Sed placidè, ac lentè pabuletur, ut & largi ſit uberis, & non ſtrigoſißimi corporis.

De medicina caprarum. CAP. VII.

A*Lia nanq; genera pecorum, cùm peſtilentia uexantur, prius morbo, & langoribus maceſcunt, ſolæ capellæ quamuis opimæ, atq; hilares ſubitò concidũt, uelut aliqua ruina gregatim proſternãtur. Id accidere maximè ſolet ubertate pabuli. Quamobrem ſtatim cum unam, uel*

alteram

alterā peſtis perculit, omnibus ſanguis detrahendus. Nec tota die paſcendæ, ſed medijs quatuor horis intra ſepta claudendæ. Sin alius langor infeſtat, pabulo medicantur arundinis, & albæ ſpinæ radicibus, quas cùm ferreis pilis diligenter contuderimus, admiſcemus aquam pluuialem, ſolamq; potandam pecori præbemus. Quòd ſi ea res ægritudinem non depellit, uendenda ſunt pecora. uel ſi neque id contingere poteſt, ferro necanda, ſaliendaq;. Mox interpoſito ſpatio conueniet alium gregem reparare. Nec tamen antè quàm peſtilens tempus anni, ſiue id fuit hyemis, uertatur æſtate: ſiue autumni, uere mutetur. Cum uerò ſingulæ domo laborabunt, eadem remedia, quæ etiam ouibus adhibebimus. Nam cū diſtendetur aqua cutis, quod uitium Græci uocant ὕδρωπα, ſub armo pellis leuiter inciſa pernicioſum tranſmittet humorem, tum factum uulnus pice liquida curetur. Cum effœtæ loca genitalia tumebūt, aut ſecundæ non reſponderint, defruti ſextarius, uel cum id defuerit, boni uini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cerato liquido repleantur. Sed ne nunc ſingula perſequar, ſicut in ouillo pecore prædictum eſt, caprino medebimur.

Caſei faciendi ratio. CAP. VIII.

CAſei quoq; faciendi non erit omittenda cura, utique longinquis regionibus, ubi mulctram deuehere non expedit. Is porrò ſi tenui liquore conficitur, quācelerrime uendendus eſt, dum adhuc uiridis ſuccum retinet. ſi pingui, & opimo, longiorem patitur cuſtodiam, ſed lacte fieri debet ſyncero, & quàm recentiſſimo. Nam requietum, uel miſtum celeriter acorem concipit. Id plerunque cogi

agni,

agni, aut hœdi coagulo, quamuis poſsit & agreſtis cardui flore conduci, & ſeminibus gneti, nec minus ficulneo lacte, quod emittit arbor, ſi eius uirentem ſaucies corticem. Verùm optimus caſeus eſt, qui exiguum medicaminis habet. Minimum autem coagulum recipit ſinum lactis argentei pondus denarij. Nec dubium, quin fici ramulis glaciatus caſeus iucundiſsimè ſapiat. Sed mulctra, cùm eſt repleta lacte, non ſine tepore aliquo debet eſſe. Nec tamen admouenda eſt flammis, ut quibuſdam placet, ſed haud procul igne conſtituenda, & confeſtim cùm concreuit, liquor in fiſcellas, aut in calathos, uel formas transferendus eſt. nam maximè refert primo quoq; tempore ſerum percolari, & à concreta materia ſeparari. Quam ob cauſam ruſtici nec patiuntur quidem ſua ſponte pigro humore defluere, ſed cùm paulò ſolidior caſeus factus eſt, pondera ſuperponunt, quibus exprimatur ſerum: deinde ut formis, aut calathis exemptus eſt, opaco, ac frigido loco, ne poſsit uitiari, quamuis mundiſsimis tabulis componitur, aſpergitur tritis ſalibus, ut exudet acidum liquorem. Atq; ubi duratus eſt, uehementius premitur, ut conſpiſſetur. Et rurſus torrido ſale contingitur, rurſusq́; ponderibus condenſatur. Hoc cùm per dies nouem factum eſt, aqua dulci eluitur, & ſub umbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum caſeus contingat, & ut modicè ſiccetur: deinde quò tenerior permaneat, clauſo neq; uentis obnoxio loco ſtipatur per complura tabulata. Sic neque fiſtuloſus, neq; ſalſus, neq; aridus prouenit. Quorum uitiorũ primum ſolet accidere, ſi parum preſsus: ſecundum, ſi nimio ſale imbutus: tertium, ſi ſole exuſtus eſt. Hoc genus caſei poteſt

etiam

etiam trans maria permitti. Nam is, qui recens intra paucos dies abſumi debet, leuiore cura conficitur, quippe fiſcellis exemptus in ſalem, muriamq́; demittitur, & mox in ſole paulùm ſiccatur. Nonnulli antè quàm pecus numellis inducant, uirides pineas nuces in mulctram demittunt, & mox ſuper eas emulgent, nec ſeparant, niſi cùm tranſmiſerint in formas coactam materiam. Ipſos quidã uirides conterunt nucleos, & lacti permiſcent, atq; ita congelant. Sunt qui thymum contritum, cribroq́; colatum cum lacte cogant. Similiter qualiſcunq; uelis ſaporis efficere poßis adiecto quod elegeris, condimento. Illa uerò notißima eſt ratio faciundi caſei, quem dicimus manu preſſum. Nanq; is paulùm gelatus in mulctra dum eſt tepefactus, reſcinditur, & feruente aqua perfuſus, uel manu figuratur, uel buxeis formis exprimitur. Eſt etiam non ingrati ſaporis muria perduratus, atq; ita maligni ligni, uel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De ſuibus, & eorum medicinis. CAP. IX.

IN omni genere quadrupedum ſpecies maris diligenter eligitur, quoniam frequenter patri ſimilior eſt progenies, quàm matri. Quare etiam in ſuillo pecore probandi ſunt totius quidam corporis amplitudine eximij, & qui quadrati potius, quàm qui longi, aut rotundi ſunt, uentre promiſſo, clunibus uaſtis, nec perinde cruribus, aut ungulis proceris, amplæ, & glanduloſæ ceruicis, roſtris breuibus, & reſupinis. Maximeq́; quod ad rem pertinet, quàm ſalacißimos oportet eſſe mares, qui & ab annicula ætate commodè progenerant, dum quadrimatum agant: poßunt tamen etiã ſemeſtres implere fœminam. Scrofæ probantur

longißimi

*longiſsimi ſtatus, & ut ſint reliquis membris ſimules deſcriptis uerribus. Si regio frigida, & pruinoſa eſt, quàm duriſsimæ, denſæq;, & nigræ ſetæ grex eligendus eſt. Si temperata, atq; aprica, glabrũ pecus, uel etiam * priſtinale album poteſt paſci. Fœmina ſus habetur ad partus edendos idonea ferè uſq; in annos ſeptem, quæ quanto fœcundior eſt, celerius ſeneſcit. Annicula non improbè concipit, ſed iniri debet menſe Februario. Quatuor quoque menſibus fœta, quinto parere, cùm iam herbæ ſolidiores ſunt, ut & firma lactis maturitas porcis contingat, & cùm deſierint uberibus ali, ſtipula paſcantur, cæteriſq; leguminum caducis frugibus. Hoc autem fit longinquis regionibus, ubi nihil niſi ſubmittere expedit. Nam ſuburbanis lactens porcus ære mutandus eſt: ſic enim mater non educando, labori ſubtrahitur, celeriuſq; iterum conceptum partum edet. Idq; bis anno faciet. Mares uel cùm primùm ineunt ſemeſtres, aut cùm ſæpius progenerauerunt, trimi, aut quadrimi caſtrantur, ut poſsint pinguescere. Fœminis quoq; uuluæ ferro exulcerantur, & cicatricibus clauduntur, ne ſint genitales. Quod facilè non intelligo, quæ ratio compellat, niſi penuria cibi: nam ubi eſt ubertas pabuli, ſubmittere prolem ſemper expedit. Omnem porrò ſitum ruris pecus hoc uſurpat: nam & montibus, & campis commodè paſcitur, melius tamen paluſtribus agris, quàm ſitientibus. Nemora ſunt conuenientiſsima, quæ ueſtiuntur quercu, ſubere, fago, cerris, ilicibus, oleaſtris, tamaricibus, corylis, pomiferiſq; ſyluestribus, ut ſunt albæ ſpinæ, Græcæ ſiliquæ, iuniperus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus, & paliurus, atq; achrades pyri. Hæc enim diuer*

*pistrinale.

ſis temporibus miteſcunt, ac penè toto anno gregem ſaturant. At ubi penuria eſt arborum, terrenũ pabulum conſectabimur, & ſicco limoſum præferemus, ut paludẽ rimentur, effodiantq; lumbricos, atq; in luto uolutentur, quod eſt huic pecori gratiſsimum, quin etiam ut aquis abuti poſsint: nanq; & id feciſſe maximè per æſtatem profuit, & dulceis eruiſſe radiculas aquatilis ſyluæ, tanquam ſcyrpi, iunciq́;, & degeneris arundinis, quam uulgus cannam uocat: nam quidem cultus ager opimas reddit ſues, cùm eſt graminoſus, & pluribus generibus pomorum conſitus, ut per anni diuerſa tempora, mala, pruna, pyrum, multiformes nuces, ac ficum præbeat: nec tamen propter hæc parcetur horreis: nam ſæpe de manu dandum eſt, cum foris deficit pabulũ, propter quod plurima glans uel ciſternis in aquam, uel fumo tabulatis recondenda eſt. Fabæ quoq;, & ſimilium leguminum, cùm uilitas permittit, facienda eſt poteſtas, & utique uere, dum adhuc lactant. Viridia pabula ſuibus plerunq; nocent: itaq; mane prius, quàm procedant in paſcua, conditiuis cibis ſuſtinendæ ſunt, ne immaturis herbis citetur aluus. Eoq́; uitio pecus emacietur: nec ut cæteri greges uniuerſi claudi debent, ſed per porticus haræ faciendæ ſunt, quibus aut à partu, aut etiam prægnantes includantur: nam præcipuè ſues cateruatim, atq; inconditæ, cùm ſint pariter incluſæ, ſuper alias aliæ cubant, & fœtus elidunt. Quare, ut dixi, iunctæ parietibus haræ conſtruendæ ſunt in altitudinem pedum quatuor, ne ſus tranſilire ſepta queat: nam contegi non debet, ut à ſuperiore parte cuſtos numerum porcorum recenſeat, & ſiquem decumbens mater oppreſſerit, cubanti

ſubtrahat

ſubtrahat. Sit autē uigilans, impiger, induſtrius, nauus omnium, quas paſcit. Et matricum, & iuniorum meminiſſe debet, ut uniuſcuiuſq; partum conſyderet. Semper obſeruet enitentem: claudatq; ut in hara fœtum edat. Tum denotet protinus quotq́;, & quales ſint nati, & curet maximè ne quis ſub nutrice aliena educetur: nā facilime porci, ſi euaſerint haram, miſcent ſe, & ſcrofa cum decubuit, æquè alieno, ac ſuo præbet ubera. Itaq; porculatoris maximum officium eſt, ut unamquanq; cum ſua prole claudat, qui ſi memoria deficitur, quo minus agnoſcat cuiuſque progeniem, pice liquida eandē notam ſcrofæ, & porcis imponat, & ſiue per literas, ſiue per alias formas unumquenq; fœtum cum matre diſtinguat: nam in maiore numero diuerſis notis opus eſt, ne confundatur memoria cuſtodis. Attamen quia id facere gregibus amplis uidetur operoſum, commodiſsimum eſt haras ita fabricare, ut limen earum in tantam altitudinem conſurgat, quantum poſsit nutrix euadere, lactens autem ſupergredi non poſſit. Sic nec alienus irrepit, & in cubili ſuam quiſq; matrē nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere. Non quin ignorem fœcunditatem ſcrofarum maioris eſſe numeri, ſed quia celerrime fatiſcit, quæ plures educat. Atq; eæ quibus partus ſummittitur, cocto ſunt ordeo ſuſtinendæ, ne ad maciem ſummam perducantur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligens autem porculator frequenter ſuile conuerrat, & ſepius haras: nam quamuis prædictum animal in pabulationē ſpurcè uerſetur, mundiſsimum tamen cubile deſyderat. Hic ferè cultus eſt ſuilli pecoris rectè ualentis.

De medicina ſuum. CAP. X.

SEquitur ut dicamus, quæ ſit cura uitioſi. Febricitanti=um ſigna ſunt, cum obſtipæ ſues tranſuerſa capita fe=runt, ac per paſcua ſubitò cum paululum procurrerunt, conſiſtunt, et uertigine correptæ concidunt. Earum notan da ſunt capita, quam in partem proclinentur, ut ex aduer=ſa parte de auricula ſanguinem mittamus. Item ſub cauda duobus digitis à clunibus intermiſsis uenam feriamus, quæ eſt in eo loco ſatis ampla, eamq; ſarmento prius oportet uerberari, deinde ab ictu uirgæ tumentem ferro reſcindi, detractoq; ſanguine colligari ſaligneo libro, uel etiam ul=meo. Quod cum fecerimus, uno, aut altero die ſub tecto pe cudem continebimus, & aquam modicè calidam quantam uolent, farinæq; ordeaceæ ſingulos ſextarios p[illegible] bebimus. Strumoſis ſub lingua ſanguis mittendus eſt, qu[illegible] cum pro=fluxerit, ſale trito cum farina triticea confricari totum os conueniet. Quidam præſentius putant eſſe remedium, cum per cornu ſingulis ternos cyathos gari demittunt. deinde fiſſas taleas ferularum lineo funiculo religant: & ita collo ſuſpendunt, ut ſtrumæ ferulis contingantur. Nauſeantibus quoq; ſalutaris habetur eburnea ſcobis ſale fricto, & fabæ minutæ freſæ commiſta, ieiuniſq; prius quàm in paſcua prodeant obiecta. Solet etiam uniuerſum pecus ægrotare ita, ut emacietur, nec cibos capiat, productumq; in paſcua medio campo procumbat, & quodam ueterno preſſum ſomnos æſtiuo ſub ſole captet. quod cum facit, totus grex tecto clauditur ſtabulo, atq; uno die abſtinetur potione, & pabulo: poſtridie radix anguinei cucumeris trita, & commiſta cum aqua datur ſitientibus: quam cum pecudes

biberunt, nauſea correptæ uomitant, atq; expurgantur, omniq; bile depulſa cicercula, uel faba, dura muria conſperſa, deinde (ſicut hominibus) aqua calida potanda permittitur. Sed cùm omni quadrupedi per æſtatem ſitis ſit infeſta, tum ſuillo maximè eſt inimica, quare non ut capellam, uel ouem, ſic & hoc animal bis ad aquam duci præcipimus, ſed ſi fieri poteſt, iuxta flumen, aut ſtagnum per ortum caniculæ detineri, quia cum ſit æſtuoſiſsimum, non eſt contentum potione aquæ, niſi obeſam illuuiem, atq; diſtentam pabulis aluum demerſerit, ac refrigerauerit: nec ulla re magis gaudet, quàm riuis, atq; cœnoſo lacu uolutari. Quòd ſi locorum ſitus repugnat, ne ita fieri poſsit, puteis extracta & largè canalibus immiſsa præbenda ſunt pocula, quibus niſi affatim ſatientur, pulmonariæ fiunt. Iſq; morbus optime ſanatur auriculis inſerta conſiligine: de qua radicula diligenter, ac ſæpiùs iam locuti ſumus. Solet etiam uitioſi ſplenis dolor eas infeſtare, quod accidit, cum ſiccitas magna prouenit, & ut Bucolicon *loquitur poëma,*

Strata iacent paſsim ſua quæq; ſub arbore poma.

Nam pecus inſatiabile eſt, ſues enim, dum dulcedinem pabuli conſectantur, ſupra modum æſtate ſplenis incremento laborant. Cui ſuccurritur, ſi fabricentur canales ex tamaricibus, & ruſco, repleanturq; aqua, & deinde ſitientibus admoueantur. Quippe ligni ſuccus medicabilis, epotus inteſtinum tumorem compeſcit.

De caſtratione ſuum. CAP. XI.

C*Aſtrationis autem in hoc pecore duo tempora ſeruantur, ueris, & autumni: & eius adminiſtran-*

dæ duplex ratio. Prima illa quam iam tradidimus, cùm duobus uulneribus impreßis per unamquanq; plagã ſinguli exprimuntur teſticuli:altera eſt ſpecioſior, ſed magis periculoſa, quam tamen non omittam. Cum uirilem partem unam ferro reſectam detraxeris, per impreßum uulnus ſcalpellum inſerito, & mediã quaſi cutem, quæ interuenit duobus membris genitalibus, reſcindito : atq; uncis digitis alterum quoq; teſticulum educito, ſic fiet una cicatrix adhibitis cæteris remedijs, quæ prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religionẽ patrisfamiliâs, non reticendum putaui: ſunt quædam ſcrofæ, quæ mandunt fœtus ſuos: quod cum ſit, nõ habetur prodigium: nam ſues ex omnibus pecudibus impatientißimæ famis ſunt, ita ut aliquando ſi indigeant pabuli, non tantũ alienam (ſi liceat) ſobolem, ſed etiã ſuam conſumant. De armentis, cæterisq́; pecudibus, & magiſtris, per quos quadrupedum greges humana ſolertia domi, forisq́; curantur, atq; obſeruantur (niſi fallor) ſatis accuratè diſſerui.

De canibus. CAP. XII.

NVnc, ut exordio priore ſum pollicitus, de mutis cuſtodibus loquar. quanquàm canis falsò dicitur mutus cuſtos : nam quis hominum clarius, aut tanta uociferatione beſtiam, uel furem prædicat, quàm iſte latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis cuſtos incorruptior? quis excubitor inueniri poteſt uigilantior? quis denique ultor, aut uindex conſtantior? quare uel in primis hoc animal mercari, tueriq; debet agricola, quod & uillam, & fructus, familiamq́;, & pecora cuſtodit: eius autem parãdi, tuendiq; triplex ratio eſt: nanq; unũ genus

aduerſus

aduerſus hominum inſidias eligitur, & id uillam, quæq; iuncta ſunt uillæ, cuſtodit: at alterum propellendis iniurijs hominum, ac ferarum, & id obſeruat domi ſtabulum, foris pecora paſcentia. Tertium uenandi gratia comparatur, idq; non ſolùm nihil agricolam iuuat, ſed & auocat, deſidemq; ab opere ſuo reddit: de uillatico igitur, & paſtorali dicendum eſt: nam uenaticus nihil pertinet ad noſtram profeßionem. Villæ cuſtos eligendus eſt ampliſsimi corporis, uaſti latratus, canoriq;, ut prius auditu maleficum, deinde etiam conſpectu terreat, & tamen nonnunquam, ne uiſus quidem horribili fremitu ſuo fuget inſidiantem: ſit autem coloris unius, isq; magis eligatur albus in paſtorali, niger in uillatico: nam uarius in neutro eſt laudabilis: paſtor album probat, quoniam eſt feræ diſsimilis, magnoq; opus interdum diſcrimine eſt in propulſandis lupis ſub obſcuro mane, uel etiam crepuſculo, ne ſi non ſit albo colore conſpicuus, pro lupo canem feriat. Villaticus, qui hominum maleficijs opponitur, ſiue luce clara fur aduenerit, terribilior niger conſpicitur, ſiue nocte, ne conſpicitur quidem propter umbræ ſimilitudinem, quamobrem tectus tenebris canis tutiorem acceſſum habeat ad inſidiantem: probatur quadratus potius, quàm longus, aut breuis, capite tam magno, ut corporis uideatur pars maxima, deiectis, & propendentibus auribus, nigris, uel glaucis oculis acri lumine radiantibus, amplo, uilloſoq; pectore, latis armis, cruribus craßis, & hirtis, cauda breui, ueſtigiorũ articulis, & unguibus ampliſsimis, qui Græcè δράκαι appellãtur. Hic erit uillatici canis ſtatus præcipuè laudandus: mores autem neq; mitiſsimi, neq; rurſus truces, atque crudeles, quòd illi

T 4 furen

furem quoq; adulantur, hi etiam domeſticos inuadunt: ſatis eſt ſeueros eſſe, nec blandos, ut nonnunquam etiam conſeruos iratius intueantur, ſemper excandeſcant in exteros. Maximè autem debent in cuſtodia uigilaces conſpici, nec erronei, ſed aßidui, & circunſpecti magis, quàm temerarij: nam illi niſi quod certum cõpererunt, non indicant: hi uano ſtrepitu, & falſa ſuſpicione concitantur. Hæc idcirco memoranda credidi, quia non natura tantum, ſed etiam diſciplina mores facit, ut cùm emendi poteſtas fuerit, eiuſmodi probemus, & cum educabimus domi natos, talibus inſtitutis formemus. Nec multum refert an uillatici corporibus graues, & parum ueloces ſint: plus enim comminus, & in gradu, quàm eminus, & in ſpatioſo curſu facere debent: nam ſemper circa ſepta, & intra ædificium conſiſtere, immo ne longius quidem recedere debent, ſatisq; pulchrè funguntur officio, ſi & aduenientem ſagaciter adoriuntur, & latratu conterrent: nec patiuntur propius accedere, uel conſtantius appropinquantem uiolenter inuadunt. Primùm eſt enim non adtentari, ſecundum eſt laceßitum fortiter, & perſeueranter uindicari: atq; hæc de domeſticis cuſtodibus, illa de paſtoralibus. Pecuarius canis neq; tam ſtrigoſus, aut pernix debet eſſe, quàm qui damas, ceruosq;, & uelocißima ſectatur animalia, nec tam obeſus, aut grauis, quàm uillæ, horreiq; cuſtos, ſed & robuſtus nihilo minus, & aliquatenus promptus, ac ſtrenuus, quoniam & ad rixam, & ad pugnam, nec minus ad curſum comparatur, cùm & lupi repellere inſidias, & raptorem ferum conſequi fugientem, prædam excutere, atq; auferre debeat: quare ſtatus eius longior, productiorq; ad hos caſus magis

habilis

habilis eſt, quàm breuis, aut etiam quadratus, quoniam (ut dixi) nonnunquam neceßitas exigit celeritate beſtiam conſectandã: cæteri artus ſimiles membris uillatici canis æquè probantur. Cibaria ferè eadem ſunt utrique generi præbenda. Nam ſi tam laxa rura ſunt, ut ſuſtineant pecorum greges, omnes ſine diſcrimine canes ordeacea farina, cum ſero commodè paſcit. Sin autem ſurculo conſitus ager ſine paſcuo eſt, farreo, uel triticeo pane ſatiendi ſunt, admiſto tamen liquore coctæ fabæ, ſed tepido, nam feruens rabiem creat: huic quadrupedi neq; fœminæ, neq; mari, niſi poſt annum permittenda uenus eſt, quæ ſi teneris conceditur, carpit & corpus, & uires, animoſq; degenerat. Primus effœtæ partus amouendus eſt, quoniam tiruncula nec rectè nutrit, & educatio totius habitus aufert incrementum. Mares iuueniliter uſq; in annos decem progenerant: poſt id tempus ineundis fœminis nõ uidentur habiles, quorum ſeniorum pigra ſoboles exiſtit. Fœminæ concipiunt uſq; in annos nouem, nec ſunt utiles poſt decimũ. Catulos ſex menſibus primis, dum corroborentur, emitti non oportet, niſi ad matrem luſus, ac laſciuiæ cauſa, poſteà & cathenis per diem continendi, & noctibus ſoluendi, nec unquam eos, quorum generoſam uolumus indolem conſeruare, patiemur alienæ nutricis uberibus educari, quoniam ſemper & lac, & ſpiritus maternus longè magis ingenij, atque incrementa corporis auget: quòd ſi effœta lacte deficitur, caprinum maximè conueniet præberi catulis, dum fiant menſium quatuor: nominibus autem non longißimis appellandi ſunt, quò celerius quiſq; uocatus exaudiat, nec tamen breuioribus, quàm quæ duabus ſyllabis enuntientur, ſicuti

Græcum eſt σκύλαξ, Latinū ferox: Græcum λάκων, Latinum celer: uel fœmina, ut ſunt Græca σωδή, ἄλκη, ῥώμη, Latina lupa, cerua, tigris. Catulorum caudas poſt diem quadrageſimum, quàm ſint editi, ſic caſtrare conueniet: neruus eſt, qui per articulos ſpinæ prorepit, uſque ad ultimam partem caudæ: is mordicus comprehenſus, & aliquatenus eductus abrumpitur: quo facto neq; in longitudinem cauda fœdum capit incrementum, & (ut plurimi paſtores affirmant) rabies arcetur letifer morbus huic generi.

De morbis, & medicinis canum. CAP. XIII.

FEre autem per æſtatem ſic muſcis aures canum exulcerantur, ſæpe ut totas amittant: quod ne fiat amaris nucibus contritis liniendæ ſunt: quòd ſi ulceribus iam præoccupatæ fuerint, coctam picem liquidam ſuillæ adipi ulneribus ſtillari conueniet: hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt. Nam manu nō ſunt uellendi, ne, ut antè prædixeram, faciant ulcera. Pulicoſæ cani remedia ſunt, ſume cyminum tritum pari pondere, cum ueratro, aquaq; miſtum, & inlitum, ſeu cucumeris anguinei ſuccum: uel ſi hæc non ſunt, uetus amurca per totum corpus infuſa. Si ſcabies infeſtabit, cythiſi, & ſiſami tantundem conterito, & cum pice liquida permiſceto, uitioſamq; partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus eſſe conueniens: eadem peſtis, ſi fuerit uehementior, cedrino liquore aboletur: reliqua uitia ſicut in cæteris animalibus præcepimus, curanda ſunt. Hactenus de minore pecore. mox de uillaticis paſtionibus, quæ continent uolucrum, piſciumq;, & ſylueſtrium quadrupedum curam, ſequenti uolumine præcipiemus.

LVCII

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER OCTAVVS.

De uillaticis paſtionibus. CAP. I.

QVAE *ferè conſummabant Publi Siluine ruris exercendi, colēdiq́; ſcientiam, quæq́; pecuariæ negotiationis exigebat ratio, ſeptem memorauimus libris. hic nunc ſequentis numeri titulum poßidebit, nec quia proximam, propriamq́; ruſtici curam deſyderent ea, quæ dicturi ſumus, ſed quia non alio loco, quàm in agris, aut uillis debeat adminiſtrari, & tamen agreſtibus magis, quàm urbanis proſint. quippe uillaticæ paſtiones, ſicut pecuariæ, non minimam colono ſtipem conferunt, cum & auium ſtercore macerrimis uineis, & omni ſurculo, atque aruo medeantur, & eiſdem familiarem focum, menſamq́; pretioſis dapibus opulentent: poſtremo ueditorum animalium pretio uillæ redditum augent. Quare de hoc quoque genere paſtionis dicendum cenſui. Eſt autem id ferè uel in uilla, uel circa uillam. in uilla eſt, quod appellant Græci* ὀρνιθῶνας, καὶ περιστερεῶνας, *atque etiam cum datur liquoris facultas* ἰχθυοτροφεῖα *ſedula cura exercentur. Ea ſunt omnia, ut latine potius loquamur, ſicut auium cohortalium ſtabula, nec minus earum, quæ conclauibus ſeptæ ſaginantur, uel aquatilium animalium receptacula. rurſus circa uillam ponuntur*

μελιττῶνας

μελισσῶνας καὶ χηνοτροφεῖα, quin etiam λαγοτροφεῖα ſtudioſe adminiſtrantur, quæ nos ſimiliter appellamus apum cubilia, apiaria: uel nantium uolucrum, quæ ſtagnis, piſcinisq́; lætantur, auiaria: uel etiam pecudum ſylueſtrium, quæ nemoribus clauſis cuſtodiuntur, uiuaria.

De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis, & nutriendis. CAP. II.

PRius igitur de his præcipiam, quæ intra ſepta uillæ paſcuntur: ac de alijs quidem forſitan ambigitur, an ſint agreſtibus poßidenda. gallinarum uerò plerunq; agricolæ cura ſolennis eſt. Earum genera ſunt uel cohortalium, uel ruſticarum, uel africanarum. Cohortalis eſt auis, quæ uulgò per omnes ferè uillas conſpicitur. Ruſtica, quæ non dißimilis uillaticæ per aucupem decipitur: eaq́; plurima eſt in inſula, quam nautæ in liguſtico mari ſitam producto nomine alitis gallinariam uocitauerunt. Africana eſt, quam pleriq; numidicam dicunt, meleagridi ſimilis, niſi quòd rutilam galeam, & criſtam capite gerit, quæ utraq; ſunt in meleagride cærulea. Sed ex his tribus generibus cohortales fœminæ propriæ appellantur gallinæ, mares autem galli, ſemimares capi, qui hoc nomine uocantur, cum ſint caſtrati, libidinis abolendæ cauſa. Nec tamen id patiuntur amißis genitalibus, ſed ferro candente calcaribus inuſtis, quæ cum ignea ui conſumpta ſunt, facta ulcera dum conſaneſcant, figulari creta linuntur. Huius igitur uillatici generis non ſpernendus eſt reditus, ſi adhibeatur educādi ſcientia, quam pleriq; Græcorū, & præcipuè celebrauere Deliaci. ſed & ij, quoniā procera corpora, & animos ad prælia pertinaceis requirebant, præcipuè tana-

gricum genus, & rhodium probabant, nec minus chalcidicum, & medicum, quod ab imperito uulgo litera mutata melicum appellatur. nobis noſtrum uernaculum maximè placet. omiſſo tamen illo ſtudio Græcorum, qui ferociſſimũ quenq; alitem certaminibus, & pugnæ præparabant. nos enim cẽſemus inſtituere uectigal induſtrij patrisfamiliâs, non rixoſarũ auium laniſtæ, cuius plerunq; totum patrimonium pignus aleæ uictor gallinaceus pyctes abſtulit. igitur cui placebit ſequi noſtra præcepta, conſyderet oportet primum quàm multas, & cuiuſmodi parare debeat matrices: deinde qualiter eas tueri, & paſcere: mox quibus anni temporibus earum partus excipere: tum demum ut incubent, & excludant efficere: poſtremò ut commodè pulli educentur operã dare. his enim curis, & miniſterijs exercetur ratio cohortalis, quam Græci uocant ὀρνιθοτροφίαν. Parandi autem modus eſt, ducentorum capitum, quæ paſtoris unius curam diſpendant, dum tamen anus ſedula, uel puer adhibeatur cuſtos uagantium, ne obſidijs hominum, aut inſidioſorum animalium diripiantur. Mercari porrò niſi fœcundiſſimas aues non expedit: eæ ſint rubicundæ, uel fuſcæ plumæ, nigriſq; pennis: ac ſi fieri poterit, omnes huius, & ab hoc proximi coloris eligantur. ſin aliter, euitentur albæ, quæ ferè cum ſint molles, ac minus uiuaces, tum ne fœcundæ quidem facilè reperiuntur, atque etiam conſpicuæ, propter quod inſigne candoris ab accipitribus, et aquilis ſæpius abripiuntur. Sint ergo matrices probi coloris, robuſti corporis, quadratæ, pectoroſæ, magnis capitibus, rectis, rutiliſq; criſtulis, albis auribus, & ſub hac ſpecie quàm ampliſſimæ, nec paribus ungulis, generoſiſſi

roſiſſimæq́; creduntur, quæ quinos habent digitos, ſed ita ne cruribus emineant tranſuerſa calcaria. nam quæ hoc uirile gerit inſigne, contumax ad concubitum dedignatur admittere marem, raroq́; fœcunda, etiam cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinaceos mares niſi ſalaciſſimos habere non expedit. atque in his quoq;, ſicut in fœminis, idem color, idemq́; numerus unguium: ſtatus altior quæritur. Sublimes, ſanguineæq́;, nec obliquæ criſtæ: rauidi, uel nigrantes oculi: breuia, & adunca roſtra: maximæ, candidiſſimæq́; aures: paleæ ex rutilo albicantes, quæ uelut incanæ barbæ dependent: iubæ deinde uariæ, uel ex auro flauæ per colla, ceruicesq́; in humeros diffuſæ: tum lata, & muſculoſa pectora, lacertos æquè ſimiles brachijs, alæ tum proceriſſimæ: caudæ duplici ordine ſingulis utrinq; prominentibus pinnis inflexæ: quinetiam uaſta femina & frequenter horrentibus plumis hirta: robuſta cura, nec longa, ſed infeſtis uelut ſudibus nocenter armata. Mores autem quamuis non ad pugnam, neq; ad uictoriæ laudem præparentur, maximè tamen generoſi probantur, ut ſint elati, alacres, uigilaces, & ad ſæpius canendum prompti, nec qui facilè terreantur: nam interdum reſiſtere debent, & protegere coniugalē gregem: quin attollentem minas ſerpētem, uel aliud noxiū animal interficere. Talibus autem maribus quinæ ſingulis fœminæ comparantur: nam Rhodij generis, aut Medici propter grauitatem, neq; patres nimis ſalaces, nec fœcundæ matres, quæ tamen ternæ ſingulis maritantur: & cum pauca oua poſuerunt, inertes ad incubandū, multoq; magis ad excludendū raro fœtus ſuos educant. Itaq; quibus cordi eſt ea genera pro-

pter

pter corporum ſpeciem poßidere, cùm exceperunt oua generoſarum, uulgaribus gallinis ſubijciunt, & ab his excluſi pulli nutriũtur: Tanagrici plerunq; Rhodijs, & Medicis amplitudine pares, non multum moribus à uernaculis diſtant, ſicut & Chalcidici. Omnium tamen horum generum nothi ſunt optimi pulli, quos conceptos ex peregrinis maribus, noſtrates ediderunt. Nam & paternam ſpeciem gerunt, & ſalicitatem fœcunditatemq́; uernaculam retinent. pumiliones, aues niſi quem humilitas earum delectat, nec propter fœcunditatem, nec propter alium reditum nimium probo, tam hercule, quàm nec pugnacem, nec rixoſæ libidinis marem. Nam plerunq; cæteros infeſtat, & non patitur iniri fœminas, cùm ipſe pluribus ſufficere non queat: impedienda eſt itaque procacitas eius ampullaceo corio, quod cùm in orbiculum formatum eſt, media pars eius reſcinditur, & per exciſam partem galli pes inſeritur: eaq́; quaſi compede cohibentur feri mores. Sed, ut propoſui, iam de tutela uniuerſi generis præcipiam.

De gallinarijs conſtituendis. CAP. III.

GAllinaria conſtitui debent partæ uillæ, quæ hybernum ſpectat orientem: iuncta ſint ea furno, uel culinæ, ut ad auem perueniat fumus, qui eſt huic generi præcipuè ſalutaris. Totius autem officinæ, id eſt, ornithonis tres continuæ extruuntur cellæ, quarum, ſicuti dixi, perpetua frons orienti ſit obuerſa. In ea deinde fronte exiguus detur unus omnino aditus mediæ cellæ, quæ ipſa tribus minima eſſe debet in altitudinem, & quoquouerſus pedes ſeptem: in ea ſinguli dextro, læuoq; pariete aditus ad utranque cellam faciendi ſunt, iuncti parieti,

qui

lis ſcandulæ ſimuliter iniungantur, quibus irrepant aues ad requiem nocturnam: maximè autem curabimus, & ut hæc auiaria, & cætera, de quibus mox dicturi ſumus, intrinſecus, & extrinſecus poliantur opere tectorio, ne ad aues ſe les habeant, aut coluber acceſſum, & æquè noxiæ prohibeantur peſtes. Tabulatis inſiſtere dormientem auem non expedit, ne ſuo lædatur ſtercore, quod cùm pedibus uncis adhæſit, podagram creat: ea pernicies ut euitetur, perticæ dolantur in quadrum, ne teres leuitas earũ ſuperſilientem uolucrem non recipiat: conquadratæ deinde foratis duobus aduerſis parietibus induuntur, ita ut tabulato pedalis altitudinis, & inter ſe bipedalis latitudinis ſpatio diſtent: hæc erit cohortalis officinæ diſpoſitio: cæterũ cohors ipſa, per quam uagantur, non tam ſtercore, quàm uligine careat: nam plurimum refert aquam non eſſe in ea niſi uno loco, quam bibant, eamq; mundiſsimam: nam ſtercoroſa pituitam concitat: puram tamen ſeruare non poſsis, niſi clauſam, uaſis in hunc uſum fabricatis: ſunt autem, qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis utiles eſſe ligneos, aut fictiles cõpertum eſt: hi ſuperpoſitis operculis clauduntur, & à lateribus ſuper mediam partem altitudinis per ſpatia palmaria modicis forantur cauis, ita ut auiũ capita poſsint admittere: nam niſi operculis muniantur, quantulumcunq; aquæ, uel ciborum ineſt, pedibus euertitur: ſunt qui à ſuperiore parte foramina ipſis operculis imponant: quod fieri non oportet: nam ſuperſiliens auis proluuie uentris cibos, & aquam conſpurcat.

De cibarijs gallinarum. CAP. IIII.

Cibaria gallinis præbentur optima, pinſitum ordeum,

 & uicia,

& uicia, nec minus cicercula, tum etiam milium, aut panicum: ſed hæc ubi uilitas annonæ permittit: ubi uerò ea eſt carior, excreta tritici minutè commodè dantur: nam per ſe id frumentũ, etiam quibus locis uiliſſimum eſt, non utiliter præbetur, quia obeſt auibus: poteſt etiam lolium decoctum obijci, nec minus furfures modicè à farina excreti, qui ſi nihil habent farris, nõ ſunt idonei, nec tantum appetuntur. Ieiunis cythiſi folia, ſeminaq; maximè probantur, & ſunt huic generi gratiſſima: neque eſt ulla regio, in qua non poßit huius arbuſculæ copia eſſe uel maxima. Vinacea quamuis tolerabiliter paſcant, dari non debent, niſi quibus temporibus anni auis fœtus non edit: nam & partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cùm planè poſt autumnum ceſſant à fœtu, poſſunt hoc cibo ſuſtineri: attamen quæcunq; dabitur eſca per cohortem uagantibus die incipiente, & iam in ueſperum declinante bis diuidenda eſt, ut & mane non protinus à cubili latius euagentur, & ante crepuſculum propter cibi ſpem temporius ad officinam redeant, poßitq; numerus capitum ſæpius recognoſci: nam uolatile pecus facilè paſtoris cuſtodiam decipit. Siccus etiam puluis, & cinis ubicunq; cohortem porticus, uel tectũ protegit, iuxta parietes reponendus eſt, ut ſit, quò aues ſe perfundant: nam his rebus plumam, pinnaſq; emundant: ſi modò credimus Epheſio Heracleto, qui ait ſues cœno, cohortales aues puluere, uel cinere lauari. Gallina poſt primam emitti, & ante horam diei undecimam claudi debet: cuius uagæ cultus hic, quem diximus, erit: nec tamen alius clauſæ, niſi quod ea non emittitur, ſed intra ornithonem ter die paſcitur maiore menſura: nam ſingulis capitibus

584

pitibus quaterni cyathi diurna cibaria ſunt, cum uagis terni, uel bini præbeantur. Habere etiam clauſam oportet amplum ueſtibulum, quò prodeat, & ubi apricetur: idq; ſit retibus munitum, ne aquila, uel accipiter inuolet. quas impenſas, & curas niſi locis, quibus harum rerum uigent precia, non expedit adhiberi. Antiquiſſima eſt autem cum in omnibus pecoribus, tum in hoc fides paſtoris, qui niſi eam domino ſeruat, nullus ornithonis quaſtus uincet impenſas. De tutela *ſatis dictum eſt: nunc reliquum ordinem proſequemur.*

De ſeruandis, & ſupponendis ouis. CAP. V.

C*Onfecta bruma parere ferè id genus auium conſueuit: atq; earum, quæ ſunt fœcundiſſimæ, locis tepidioribus circa* Calen. Ian. *oua edere incipiunt, frigidis autẽ regionibus eodem menſe poſt* Idus. *Sed cibis idoneis fœcunditas earum elicienda eſt, quò maturius partum edant.* Optime *præbetur ad ſatietatem ordeum ſemicoctum: nam & maius facit ouorum incrementum, & frequentiores partus. Sed is cibus quaſi condiendus eſt interiectis cythiſi folijs, ac ſemine eiuſdem, quæ utraque maximè putantur augere fœcunditatem auium.* Modus *autem cibariorum ſit, ut dixi, uagis binorum cyathorum ordei, aliquid tamen admiſcendum erit cythiſi, uel ſi id non fuerit, uiciæ, aut milij. Curæ autem debebit eſſe cuſtodi, cum parturient aues, ut habeant quammundiſſimis paleis conſtrata cubilia, eaq; ſubinde conuerrat, & alia ſtramenta quamrecentiſſima reponat: nam pulicibus, alijsq; ſimilibus animalibus replentur, quæ ſecum affert auis, cum ad idem cubile reuertitur. Aſſiduus autem debet*

eſſe cuſtos, & ſpeculari parietes, quod ſe facere gallinæ teſtantur crebris ſingultibus interiecta uoce acuta. Obſeruare itaq;, dum edant oua, & confeſtim circumire oportebit cubilia, ut quæ nata ſunt recolligantur, notenturq́; quæ quoq; diè ſint edita, ut quamrecentißima ſupponantur glocientibus: ſic enim ruſtici appellant aues eas, quæ uolunt incubare. Cætera uel reponantur, uel ære mutentur. Aptißima porrò ſunt ad excludendum recentißima quæq;. Poſſunt tamen etiam requieta ſupponi, dum ne uetuſtiora ſint, quàm dierum decem. Fere autem, cùm primùm partum conſummauerint, gallinæ incubare cupiunt ab Idibus Ianuarijs, quod facere non omnibus permittendum eſt, quoniam quidem nouellæ magis edendis, quàm excubandis ouis utiliores ſunt. Inhibeturq́; cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta. Veteranas igitur aues ad hanc rem eligi oportebit, quæ iam ſæpius id fecerint, moresq́; earum maximè pernoſci, quoniã aliæ melius excubant, aliæ editos pullos cõmodius educant. At è contrario quædam & ſua, & aliena oua communuunt, atq; conſumunt, quod facientem protinus ſubmouere conueniet. Pulli autem duarum, aut trium auium excluſi, dum adhuc teneri ſunt, ad unam, quæ ſit melior nutrix, transferri debent, ſed primo quoq; die, dum mater ſuos, & alienos propter ſimilitudinem dignoſcere non poteſt. Ueruntamen ſeruare oportet modum: neq; enim debet maior eſſe quàm triginta capitum: negant enim hoc ampliorem gregem poſſe ab una nutriri. Numerus ouorum, quæ ſubijciuntur, impar obſeruatur, nec ſemper idem: nam primo tempore, id eſt menſe Ianuario quindecim, nec unquam plura ſubijci debent, Martio x i x. nec

his pauciora, unum & uiginti Aprili, tota deinde æſtate uſq; in calendas Octobris totidem. Poſteà ſuperuacua eſt huius rei cura, quòd frigoribus excluſi pulli plerunque intereant. Pleriq; tamen etiam ab æſtiuo ſolſtitio non putant bonam pullationem, quòd ab eo tempore etiam ſi facilem educationem habent, iuſtum tamen non capiunt incrementum. Verum ſuburbanis locis, ubi à matre pulli nõ exiguis precijs ueneunt, nec plerunq; intereunt, probanda eſt æſtiua educatio. Semper autem, cum ſupponuntur oua, cõſyderari debet, ut luna creſcente à decima uſque ad quintamdecimam id fiat: nam & ipſa ſuppoſitio per hos ferè dies eſt commodiſſima, & ſic adminiſtrandum eſt, ut rurſus cum excludũtur pulli, luna creſcat. Diebus quibus animantur oua, & in ſpeciem uolucrum conformantur, ter ſeptenis opus eſt gallinaceo generi. At pauonino, & anſerino paulò amplius ter nouenis, quæ ſi quãdo fuerint ſupponenda gallinis, prius eas incubare decẽ diebus fœtibus alienigenis patiemur. Tum demũ ſui generis quatuor oua, nec plura quàm quinq; fouenda recipient. Sed & hæc quammaxima: nã ex puſillis aues minutæ naſcũtur. Cũ deinde quis uolet quãplurimos mares excludi, longiſſima quæq;, & acutiſſima oua ſubijciet, & rurſus cum fœminas, quamrotundiſſima. Supponendi autẽ conſuetudo tradita eſt ab ijs, qui religioſius hæc adminiſtrãt eiuſmodi. Primum quamſecretiſſima cubilia eligunt, ne incubantes matrices ab alijs auibus inquietentur: deinde antequàm conſternant ea, diligenter emundant, paleaſq;, quas ſubſtraturi ſunt, ſulfure, & bitumine, atque ardente teda perluſtrant, & expiatas cubilibus inijciunt,

ita factis cõcauatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiam deſilientibus euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium ſtramenta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus allij capita cum clauis ferreis ſubijciunt: quæ cuncta remedia creduntur eſſe aduerſus tonitrua, quibus uitiantur oua, pulliq́; ſemiformes interimuntur antè, quàm toti partibus ſuis conſumentur. Seruat autem qui ſubijcit, ne ſingula oua in cubili manu componat, ſed totum ouorum numerum in alueolum ligneum conferat: deinde uniuerſum leniter in præparatũ nidum transfundat. Incubãtibus autẽ gallinis iuxtà ponendus eſt cibus, ut ſaturæ ſtudioſius nidis immorentur, né ue longius euagatæ refrigerent oua, quæ quamuis pedibus ipſæ cõuertant, auiarius tamen cum deſilierint matres, circumire debet, ac manu uerſare, ut equaliter calore concepto facilè animentur. Quin etiam ſi qua unguibus læſa, uel fracta ſunt, ut remoueat. Idq́; cum fecerit, die undeuigeſimo animaduertat, an pulli roſtellis oua percuderint, & auſcultetur, ſi pipiant: nã ſæpe propter craßitudinem putaminum erumpere non queunt. Itaque hærentes pullos manu eximere oportebit, & matri fouendos ſubijcere, idq́; non amplius triduo facere: nam poſt unum & uigeſimum diem ſilentia oua carent animalibus: eaq́; remouenda ſunt, ne incubans inani ſpe diutius detineatur effœta. Pullos autem non oportet ſingulos, ut quiſq; natus ſit, tollere, ſed uno die in cubili ſinere cũ matre, & àqua, ciboq́; abſtinere, dum omnes excludantur. Poſtero die, cũ grex fuerit effœtus, hoc modo deponitur. Cribro uitiario, uel etiam loliario, qui iam fuerit in uſu, pulli ſuperponantur; deinde pulegij ſurculis fumigentur:

ea res

ea res uidetur prohibere pituitam, quæ celerrimè teneros interficit. Poſt hæc cauea cum matre claudendi ſunt, & farre ordeaceo cum aqua incocto: uel adoreo farre uino reſperſo modicè alendi: nam maximè cruditas uitanda eſt, & ob hoc tertia die cauea cum matre cõtinendi ſunt, priuſq́;, quàm emittantur ad recentem cibũ, ſinguli tentandi, nequid heſterni habeant in gutture: nam ſi uacua non eſt ingluuies, cruditatem ſignificat, abſtineriq́; debent, dum concoquant. Longius autem non eſt permittendum teneris euagari, ſed circa caueam continendi ſunt, & farina ordeacea paſcendi, dum corroborentur. Cauendumq́; ne à ſerpentibus adflentur, quarum odor tam peſtilens eſt, ut interimat uniuerſos: id uitatur ſæpius incenſo cornu ceruino, uel galbano, uel muliebri capillo: quorum omnium ferè nidoribus prædicta peſtis ſubmouetur. Sed & curandum erit, ut tepidè habeantur: nam nec calorem, nec frigus ſuſtinent. Optimumq́; eſt infra officinam clauſos haberi cum matre, & poſt quadrageſimum diem poteſtatem uagandi fieri. Sed primis quaſi infantiæ diebus pertractandi ſunt, plumulæq́; ſub cauda clunibus detrahendæ, ne ſtercore coinquinatæ dureſcant, & naturalia præcludant. Quod quamuis caueatur, ſæpe tamen euenit, ut aluus exitum non habeat: itaq; pinna pertunditur, & iter digeſtis cibis præbetur. Sed & iam ualidioribus factis, atque ipſis matribus etiam uitanda pituitæ pernicies erit. Quæ ne fiat, mundiſſimis uaſis, & quampuriſſimam præbebimus aquam: nec minus gallinaria, ſemper fumigabimus, & emundata ſtercore liberabimus: quòd ſi tamen peſtis peruaſerit, ſunt qui ſpicas allij tepido madefactas

oleo faucibus infrant. Quidam hominis urina tepida rigant ora, & tandiu comprimunt, dum eas amaritudo cogat per nares emoliri pituitæ nauſeam. Vna quoq;, quam Græci ἀγρίαν σταφύλην uocant, cum cibo miſta prodeſt. Vel eadem pertrita, & cum aqua potui data. Atq; hæc remedia mediocriter laborantibus adhibentur: nam ſi pituita circunuenit oculos, & iam cibos auis reſpuit, ferro reſcinduntur genæ, & coacta ſub oculis ſanies omnis exprimitur; atq; ita paulùm triti ſalis uulneribus infriatur. Id porrò uitium maximè naſcitur cùm frigore, & penuria cibi laborant aues. Item cùm per æſtatem conſiſtens in cohortibus aqua potatur: item cùm ficus, aut uua immatura nec ad ſatietatem permiſſa eſt, quibus ſcilicet cibis abſtinendæ ſunt aues, eosq́; ut faſtidiant efficit, una labruſca de uepribus immatura lecta, quæ cum farre triticeo minuto cocta obijcitur eſurientibus, eiusq́; ſapore offenſæ aues, omnem aſpernantur uuam. Similis ratio eſt etiam caprifici, quæ decocta cum cibo prebetur auibus, & ita fici faſtidium creat. Mox quoq; ſicut in cæteris pecoribus eligenda quæq; optima, & deteriora uendenda: ſeruetur etiam in hoc genere, ut per autumni tempus omnibus annis, cùm fructus earum ceßat, numerus quoque minuatur. Summouebimus autem ueteres, id eſt, quæ trimatum exceſſerunt. Item quæ aut parum fœcundæ, aut parum bonæ nutrices ſunt, & præcipuè quæ oua uel ſua, uel aliena conſumunt. Nec minus, quæ uelut mares cantare, atque etiam calcare cœperunt. Item ſerotini pulli, qui ab ſolſtitio nati capere iuſtum incrementum non potuerunt. In maſculis autem non eadem ratio ſeruabitur, ſed tandiu cuſtodiemus generoſos,

roſos, quandiu fœminā implere potuerint. Nam rarior eſt in his auibus mariti bonitas. Eodem quoque tempore cùm parere deſinent aues, id eſt, ab Idibus Nouembris precioſiores cibi ſubtrahendi ſunt, & uinacea præbenda, quæ ſatis commodè paſcunt adiectis interdū tritici excrementis.

De ouis. CAP. VI.

OVorum quoq; longioris temporis cuſtodia non aliena eſt huic curæ: quæ commodè ſeruantur per hyemem, ſi paleis obruas: æſtate, ſi furfuribus. Quidam prius trito ſale ſex horis adoperiunt: deinde eluunt, atq; ita paleis, aut furfuribus obruunt: nonnulli ſolida, multi etiā freſa faba coaggerant: alij ſalibus integris adoperiunt: alij muria tepefacta durant. Sed omnis ſal quemadmodum non patitur putreſcere, ita minuit oua, nec ſinit plena permanere, quæ res ementem deterret. Itaq; ne in muriam quidem qui dimittunt, integritatem ouorum conſeruant.

De gallinis farciendis. CAP. VII.

PInguem quoq; facere gallinam, quamuis fartoris, non ruſtici ſit officium, tamen quia non ægrè contingit, præcipiendum putaui. Locus ad hanc rem deſyderatur calidus maximè, & minimi luminis, in quo ſingulæ caueis anguſtioribus, uel ſportis incluſæ pendeant aues, ſed ita coarctatæ, ne uerſari poßint. Verùm habeant ex utraque parte foramina. Vnum, quò caput exeratur: alterum, quò cauda, cluneſq́;, ut & cibos capere poßint, & eos digeſtos ſic edere, ne ſtercore coinquinentur. Subſternatur autem mundißima palea, uel molle fœnum, id eſt, cordum. Nam ſi durę cubant, non facilè pingueſcunt. Pluma omnis ę capite, & ſub alis, atq; clunibus detergetur. Illic ne pe-

diculum erect, hic ne ſtercore loca naturalia exulceret. Cibus autem præbetur ordeacea farina, quæ cùm eſt aqua conſperſa, & ſubacta, formantur offæ, quibus aues ſaginantur. Eæ tamen primis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere conſueſcant. Nam cruditas uitanda eſt maximè, tantumq́; præbendum, quantum digerere poßint: neque antè recens admouenda eſt, quàm tentato gutture apparuerit nihil ueteris eſcæ remanſiſſe. Cùm deinde ſatiata eſt auis, paululum depoſita cauea dimittitur, ſed ita ne uagetur, ſed potius, ſiquid eſt, quod eam ſtimulet, aut mordeat, roſtro perſequatur. Hæc enim ferè communis eſt cura farcientium. Nam illi qui uolunt non ſolùm opimas, ſed etiam teneras aueis efficere, mulſca recente aqua prædicti generis farinam conſpergunt, & ita farciunt: nonnulli tribus aquæ partibus unam boni uini miſcent, madefactoq́; triticeo pane obeſant auem, quæ prima luna (quoniam id quoque cuſtodiendum eſt) ſaginari cœpta, uigeſima pergliſcit. Sed ſi faſtidiet cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot iam farturæ proceſſerint: ita tamen, ne tempus omne opimandi quintam & uigeſimam lunam ſuperueniat. Antiquißimum eſt autem maximam quanq; auem lautioribus epulis deſtinare. Sic enim digna merces ſequitur operam, & impenſam.

De palumbis, & columbis farciendis, & columbarijs conſtituendis. CAP. VIII.

HAc eadem ratione palumbos, columbosq́; cellares pinguißimos facere contingit: neq; eſt tamen in columbis farciendis tantus reditus, quantus in educandis. Nam etiam horum poſſeßio non abhorret à cura boni ruſtici.

Sed

Sed id genus minore tutela paſcitur longinquis regionibus,ubi liber egreſſus auibus permittitur, quoniã uel ſummis turribus,uel editiſsimis ædificijs aſsignatas ſedes frequentant patentibus feneſtris, per quas ad requirendos cibos euolitant. Duobus tamen, aut tribus menſibus acceptant condititia cibaria,cæteris ſe ipſas paſcunt ſeminibus agreſtibus. Sed hoc ſuburbanis locis facere non poſsunt, quoniam intercipiuntur uarijs aucupum inſidijs. itaque clauſæ intra tectum paſci debent,nec in plano uillæ loco, nec in frigido, ſed in edito fieri tabulatum oportet, quod aſpiciat hybernum meridiem. Eiusq; parietes, ne iam dicta iteremus,ut in ornithone præcepimus,continuis cubilibus excauentur. uel ſi ita non competit, paxillis adactis tabulæ ſuperponantur, quæ uel loculamenta, quibus nidificent aues,uel fictilia columbaria recipiãt præpoſitis ueſtibulis, per quæ ad cubilia perueniant. Totus autem locus, & ipſæ columbarum cellæ poliri debent albo tectorio, quoniam eo colore præcipuè delectatur hoc genus auium. Nec minus extrinſecus leuigari parietes maxime circa feneſtram,& ea ſit ita poſita,ut maiore parte hyberni diei ſolem admittat, habeatq; appoſitam ſatis amplam caueam retibus emunitam,quæ excludat accipitres,& recipiat egredientes ad apricationem columbas, nec minus in agros emittant matrices, quæ ouis,uel pullis incubant, ne quaſi graui perpetuæ cuſtodiæ ſeruitio contriſtatæ ſeneſcant. Nam cum paulum circa ædificia uolitauerint,exhilaratæ recreantur, & ad fœtus ſuos uegetiores redeunt,propter quos ne longius quidem euagari,aut fugere conantur. Vaſa,quibus aqua præbeatur, ſimilia eſſe debẽt

gallina

gallinarijs, quæ colla bibentium admittant, & cupientes lauari propter anguſtias nõ recipiant. Nam id facere eas nec ouis nec pullis, quibus plerunq; incubant, expedit. Cæterum cibos iuxta parietem conueniet ſpargi, quoniã ferè partes eæ columbarij carent ſtercore. Commodiſsima cibaria putantur uicia, uel eruum, tum etiam lenticula, miliumq́;, & lolium, nec minus excreta tritici, & ſiqua ſunt alia legumina, quibus etiam gallinæ aluntur. Locus autem ſubinde conuerri, & emundari debet. Nam quanto eſt cultior, tanto lætior auis conſpicitur, eaq́; tam faſtidioſa eſt, ut ſæpe ſedes ſuas peroſa, ſi detur euolandi poteſtas, relinquat, quod frequenter in his regionibus, ubi liberos habent egreſſus, accidere ſolet. Id ne fiat uetus eſt Democriti præceptum. Genus accipitris tinunculum uocant ruſtici, qui ferè in ædificijs nidos facit. Eius pulli ſinguli fictilibus ollis conduntur, ſtipatisq́; opercula ſupponuntur, & gypſo lita uaſa in angulis columbarij ſuſpenduntur, quæ res auibus amorem loci ſic conciliat, ne unquam deſerant. Seligendæ uerò ſunt ad educationem neq; uetulæ, nec nimium nouellæ, ſed corporis maximi. Curandumq́; ſi fieri poßit, ut pulli, quemadmodum excluſi ſunt, nunquàm ſeparentur. Nam ferè, ſi ſic maritatæ ſunt, plures educant fœtus. Sin aliter, certè nec alieni generis coniunguntur, ut alexandrinæ, & campanæ. minus enim impares ſuas diligunt, & ideo nec multum ineunt, nec ſæpius fœtant. Plumæ color nõ ſemper, nec omnibus idem probatus eſt: atq; ideo qui ſit optimus, non facile dictu eſt: Albus, qui ubiq; uulgò conſpicitur, à quibuſdam non nimium laudatur, nec tamen uitari debet in ijs, quæ clauſo cõtinentur. Nam

in ua

in uagis maximè eſt improbandus, quòd eũ facilimè ſpecu latur accipiter. Fœcunditas autem, quamuis longè minor ſit, quàm eſt gallinarum, maiorem tamen refert quæſtum. Nam & octies anno pullos educat, ſi eſt bona matrix, & precijs eorum domini complent arcam, ſicut eximius autor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam illis ſeuerioribus ſuis temporibus paria ſingula, millibus ſingulis ſeſtertiorũ ſolita uenire. Nam noſtri pudet ſeculi, ſi credere uolumus, inueniri qui quaternis millibus nummũ binas aues mercentur. Quanquàm uel hos magis tolerabiles putem, qui oblectamenta delitiarum poßidendi, habendiq; cauſa graui ære, & argento penſent, quàm illos, qui ponticũ phaſim, & ſcythica ſtagna Mæotidis eluant. Iam nunc gangeticas, & ægyptias aues temulenter eructant. Poteſt tamen etiam in hoc auiario, ſicut dictum eſt, ſagina exerceri. Nam ſi quæ ſteriles, aut ſordidi coloris interueniunt, ſimiliter ut gallinæ farciuntur. Pulli uerò facilius ſub matribus pingueſcunt, ſi iam firmis, prius quàm ſubuolent, paucas ſubtrahas pinnas, & obteras crura, ut uno loco quieſcant, præbeasq; copioſum cibum parientibus, quo & ſe, & eos abundantius alant. Quidam leuiter obligant crura, quoniam ſi frangãtur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent. Sed nihil iſta res pinguitudinis efficit. Nam dum uincula exerere conantur, non conquieſcunt, & hac quaſi exercitatione corpori nihil adijciunt. Fracta crura non plus quàm bidui, aut ſummum tridui dolorem afferunt, & ſpem tollunt euagandi.

De alendis turturibus. CAP. IX.

Turtu

TVrturum educatio ſuperuacua eſt, quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. A uolatura ita ut capitur, farturæ deſtinatur: eoq; leuiore cura, quàm cæteræ aues ſaginatur, uerùm non omnibus temporibus. Per hyemem, quamuis adhibeatur opera, difficulter gliſcit. Et tamen, quia maior eſt turdi copia, precium turturum minuitur. Rurſus æſtate uel ſua ſponte, dummodo ſit facultas cibi, pingueſcit. nihil enim aliud, quàm obijcitur eſca, ſed præcipuè miliũ, nec quia tritico uel alijs frumentis minus craſſeſcant, uerum quòd ſemine huius maximè delectantur. Hyeme tamẽ offæ panis uino madefactæ, ſicut etiã palumbos, celerius opimãt, quàm cæteri cibi. Receptacula non tanquam columbis, loculamẽta uel cellulæ cauatæ efficiuntur, ſed ad lineam mutili per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, prætentis retibus, quibus prohibeantur uolare, quoniam ſi id faciant, corpori detrahunt. In his autem aſsiduè paſcuntur milio, aut tritico, ſed ea ſemina dari niſi ſicca non oportet. Satiatq; ſemodius cibi in diebus ſingulis uicenos, & centenos turtures. Aqua ſemper recens, & quammundiſsima uaſculis qualibus columbis, atq; gallinis præbetur. Tegeticulæq; mundentur, ne ſtercus urat pedes, quod tamen & id ipſum diligenter reponi debet ad cultus agrorũ arborumq;, ſicut & omnium auium, præterquam nantium. Huius auis ætas ad ſaginam non tam uetus eſt idonea, quàm nouella. Itaque circa meſſem, cum iam confirmata eſt pullities, eligitur.

De turdis educandis. CAP. X.

TVrdis maior opera, & impenſa præbetur, qui omni quidem rure, ſed ſalubrius in eo paſcũtur, in quo capti ſunt.

pti ſunt. Nam difficulter in aliam regionem transferũtur, quia caueis clauſi plurimi deſpondent: quod faciunt etiam cum eodem momento temporis à rete in auiaria coniecti ſunt: itaq; ne id accidat, ueterani debent intermiſceri, qui ab aucupibus in hunc uſum nutriti, quaſi allectores ſint captiuorum, mœſtitiamq; eorum mitigent interuolando. Sic enim cõſueſcent & aquam, & cibos appetere feri, ſi manſuetos id facere uiderint: locum æquè munitum, & apricum, quàm columbi deſyderant, ſed in eo tranſuerſæ perticæ perforatis parietibus aduerſis aptantur, quibus inſideant, cùm ſatiati cibo requieſcere uolunt: eæ perticæ non altius à terra debent ſubleuari, quàm hominis ſtatura patiatur, ut à ſtante contingi poßint: cibi ponuntur ferè partibus his ornithonis, quæ ſuper ſe perticas non habent, quò mundiores permaneant: ſemper autem arida ficus diligenter pinſita, & permiſta polline, præberi debet, tam largè quidem, ut ſuperſit: hanc quidam mandunt, & ita obijciunt. Sed iſtud in maiore numero facere uix expedit, quia nec paruo conducuntur, qui mandant, & ab ijs ipſis aliquantum propter iucunditatem conſumitur: multi uarietatem ciborum, ne unum faſtidiant, præbendam putant: ea eſt cùm obijciuntur myrti, & lentiſci ſemina: item oleaſtri, & ederaceæ baccæ, nec minus arbuti. Ferè enim etiam in agris ab eiuſmodi uolucribus hæc appetunt, quæ in auiarijs quoq; deſidentium detergẽt faſtidia, faciuntq; auidiorem uolaturam, quod maximè expedit. Nam largiore cibo celerius pingueſcit, ſemper tamen etiam canaliculi milio repleti apponuntur, quæ eſt firmißima eſca. Nam illa, quæ ſuprà diximus, pulmentariorum uice dantur: uaſa quibus

recens,

recens,& munda præbeatur aqua,non diſsimilia ſint gallinarijs:hac impenſa,curáq; M. Terentius ternis ſæpe denarijs ſingulos emptitatos eſſe ſignificat auorum temporibus,quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nunc ætatis noſtræ luxuries quotidiana fecit hæc pretia: propter quæ ne ruſticis quidem contemnendus ſit hic reditus. Atque ea genera, quæ intra ſepta uillæ cibantur, ferè perſecuti ſumus: nunc de his dicendum eſt, quibus etiam exitus ad agreſtia pabula dantur.

De pauonibus educandis. CAP. XI.

PAuonum educatio magis urbani patrisfamiliæ,quàm tetrici ruſtici curam poſcit. Sed ne hæc tamen aliena eſt agricolæ captantis undique uoluptates acquirere, quibus ſolitudines ruris eblandiantur. Harum autem decor auium etiam exteros,nedum dominos oblectat:itaque genus alitum nemoroſis,& paruulis inſulis,quales obiacent Italiæ, facilimè continetur. Nam quoniam nec ſublimiter poteſt, nec per longa ſpatia uolitare, tum etiam quia furis,ac noxiorum animalium rapinæ metus non eſt,ſine cuſtode tutò uagatur, maioremq; pabuli partem ſibi acquirit. Fœminæ quidem ſua ſponte tanquam ſeruitio liberatæ ſtudioſius pullos enutriunt; nec curator aliud facere debet, quàm ut diei certo tempore ſigno dato, iuxta uillam gregem conuocet,& exiguum ordei concurrentibus obijciat, ut nec auis eſuriat, & numerus aduenientium recognoſcatur. Sed huius poſſeſsionis rara conditio eſt, quare mediterraneis locis maior adhibenda cura eſt:eáq; ſic adminiſtretur herbidus, ſylueſtriſq; ager planus ſublimi clauditur maceria, cuius tribus lateribus porticus applicantur.

cantur: & in quarto duæ cellæ, ut ſit altera cuſtodis habitatio, atq; altera ſtabulum pauonum: ſub porticibus deinde per ordinem fiunt arundinea ſepta in modum caucarum, qualia columbarij tectis ſuperponuntur: ea ſepta diſtinguuntur uelut clatris intercurrentibus calamis, ita ut ab utroque latere ſingulos aditus habeant. Stabulum autem carere debet uligine, cuius in ſolo per ordinem figuntur breues paxilli, eorumq; partes ſummæ lingulas edolatas habent, quæ tranſuerſis foratis perticis inducantur: hæ porrò quadratæ perticæ eſſe debent, quæ paxillis ſuperponuntur, ut auem recipiant adſilientem: ſed idcirco ſunt exemptiles; ut cùm res exigit, à paxillis deductæ liberum aditum conuerrentibus ſtabulum præbeant. Hoc *genus auium, cùm trimatum expleuit, optimè progenerat: ſiquidem tenerior ætas, aut ſterilis, aut parum fœcunda eſt.* Ma*ſculus pauo gallinaceam ſalacitatem habet, atque ideo quinq; fœminas deſyderat: nam ſi unam, uel alteram fœtam ſæpius compreßit: uixdum concepta in aluo uitiat oua, nec ad partum ſinit perduci, quoniam immatura genitalibus locis excidunt. Vltima parte hyemis concitantibus libidinem cibis utriuſque ſexus accendenda uenus eſt: maximè facit ad hanc rem, ſi fauilla leui torreas fabam, tepidamq; des ieiunis quinto quoque die: nec tamen excedas modum ſex cyathorum in ſingulas aueis: hæc cibaria non omnibus promiſcuè ſpargenda ſunt, ſed in ſingulis ſeptis, quæ arundinibus intexi oportere propoſueram, portione ſeruata quinq; fœminarum, & unius maris ponenda ſunt cibaria, nec minus aqua, quæ ſit idonea potui: quod ubi factum eſt, mares ſine rixa deducuntur in*

ſua quiſq; ſepta cum fœminis, & æqualiter uniuerſus grex paſcitur: nam etiam in hoc genere pugnaces inueniuntur maſculi, qui & à cibo, & à coitu prohibēt minus ualidos, niſi ſint hac ratione ſeparati. Ferè autem locis apricis ineundi cupiditas exercet mares, cùm Fauonij ſpirare cœperunt: id eſt, tempus ab Idib. Februarijs ante Martium menſem. Signa ſunt extimulatæ libidinis, cùm ſemetipſum ueluti mirantem caudæ gemmantibus pinnis protegit: idq; cùm facit, rotare dicitur. Poſt admiſſuræ tempus confeſtim matrices cuſtodiendæ ſunt, ne alibi quàm in ſtabulo fœtus edant, ſæpiusq; digitis loca fœminarum tentanda ſunt: nam in promptu gerunt oua, quibus iam partus appropinquat: itaq; includendæ ſunt enitentes, ne extra clauſum fœtum edant: maximeq; temporibus ijs, quibus parturiunt, pluribus ſtramentis exaggerandum eſt auiarium, quò totius integri fœtus excipiantur: nam ferè pauones, cùm ad nocturnam requiem uenerunt, prædictis perticis inſiſtentes, enituntur oua, quæ quò propius, ac mollius deciderint, illibatam ſeruant integritatē: quotidie ergo diligenter mane temporibus fœturæ ſtabula circumeunda erunt, & iacentia oua colligenda: quæ quanto recentiora gallinis ſubiecta ſunt, tanto commodius excluduntur: idq; fieri maximè patrisfamiliâs ratione conducit: nam fœminæ pauones, quæ non incubant, ter anno ferè partus edunt: at quæ fouent oua, totum tempus fœcunditatis aut excludendis, aut etiam educandis pullis conſumunt. Primus eſt partus quinque ferè ouorum. Secundus quatuor. Tertius aut trium, aut duorum: neq; eſt quod committatur, ut Rhodiæ aues pauoninis incubent, quæ ne ſuos quidem fœtus commodè nutriunt,

nutriunt, ſed ueteres maximè quæq; gallinæ uernaculi generis eligantur: eæq́; nouem diebus à primo lunæ incremento, nouenis ouis incubent, ſintq́; ex his quinq; pauonina, & cætera gallinacei generis. Decimo deinceps die omnia gallinacea ſubtrahantur: & totidem recentia eiuſdem generis ſupponantur, ut trigeſima luna, quæ eſt ferè noua, cum pauoninis excludantur. Sed cuſtodis cura non effugiat obſeruare deſilientem matricem, ſæpiusq́; ad cubile peruenire, & pauonina oua, quæ propter magnitudinem difficilius à gallina mouentur, uerſare manu: idq́; quo diligentius faciat, una pars ouorum notanda eſt atramento, quod ſignum habebit auiarius an à gallina conuerſa ſint. Sed, ut dixi, meminerimus cohortales quammaximas ad hanc rem præparari, quæ ſi mediocris habitus ſunt, non debent amplius quàm terna pauonina, & ſena generis ſui fouere: cum deinde fecerit pullos ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri, & ſubinde qui nati fuerint pauonini ad unam congregari, donec quinque & uiginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, ſimiliter ut gallinacei primo die non amoueantur, poſtero die cum educatrice transferantur in caueam: primisq́; diebus alantur ordeaceo farre uino reſperſo: nec minus ex quolibet frumento cocta pulticula, & refrigerata: poſt paucos deinde dies huic cibo adijciendum erit conciſum porrũ tarentinum, & caſeus mollis uehemẽter expreſſus: nã ſerum nocere pullis manifeſtum eſt. Locuſtæ quoq; pedibus ademptis utiles cibandis pullis habentur, atq; ijs paſci debent uſq; ad ſextum menſem: poſtmodum ſatis eſt ordeum de manu præbere. Poßunt autem poſt quintũ, &

X 2 *trigeſi*

trigeſimum diem quàm nati ſunt, etiam in agro ſatis tutò educi, ſequiturq; grex uelut matrē gallinam ſingultientē: ea cauea clauſa fertur in agrum à paſtore, & emiſſa ligato pede longa linea gallina cuſtoditur, ad quam circumuolant pulli, qui cum ad ſatietatem paſti ſunt, reducuntur in uillam perſequentes, ut dixi, nutricis ſingultus. Satis autem conuenit inter autores, non debere alias gallinas, quæ pullos ſui generis educant, in eodē loco paſci: nā cum conſpexerunt pauoninam prolē, ſuos pullos diligere deſinūt, & immaturos relinquunt, peroſæ uidelicet, quòd nec magnitudine, nec ſpecie pauoni pares ſint: uitia quæ gallinaceo generi nocere ſolent, eadem has aueis infeſtant: ſed nec remedia traduntur alia, quàm quæ gallinaceis adhibentur: nam & pituita, & cruditas, & ſi quæ aliæ ſunt peſtes, iiſdem remedijs, quæ præpoſuimus, prohibentur. Septimum deinde menſem cum exceſſerunt, in ſtabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent includi: ſed erit curandum, ne humi maneant: nam qui ſic cubitant, tollendi ſunt, & ſupra perticas imponendi, ne frigore laborent.

De numidicarum, & ruſticarum gallinarum educatione. CAP. XII.

NVmidicarum eadem eſt ferè, quæ pauonum educatio: cæterum ſylueſtres gallinæ, quæ ruſticæ appellantur, in ſeruitute non fœtant: & ideo nihil de his præcipimus, niſi ut cibus ad ſatietatem præbeatur, quo ſint conuiuiorum epulis aptiores.

De auibus, quas Græci ἀμφίβια, Latini duplicis uitæ appellant. CAP. XIII.

VEnio nunc ad eas aues, quas Græci uocant ἀμφίβια, quia

quia non tantum terreſtria, ſed aquatilia quoq; deſyderãt pabula: nec magis humo, quàm ſtagno cõſueuerunt: eiusq; generis anſer præcipuè ruſticis gratus eſt, quòd nec maximam curam poſcit, & ſolertiorẽ cuſtodiã præbet, quàm canis: nam clangore prodit inſidiantem, ſicut etiam memoria tradidit in obſidione capitolij, cùm aduentu Gallorum uociferatus eſt, canibus ſilentibus: is autem non ubiq; haberi poteſt, ut exiſtimat ueriſsime Celſus, qui ſic ait. Anſer neq; ſine aqua, nec ſine multa herba facilè ſuſtinetur, neq; utilis eſt locis conſitis, quia quicquid tenerũ contingere poteſt, carpit. Sicubi uerò flumen, aut lacus eſt, herbæq; copia, nec minus iuxtà ſatæ fruges, id quoq; genus nutriendũ eſt: quod etiã nos facere cenſemus, non quia magni ſit fructus, ſed quia minimi oneris: attamen præſtat ex ſe pullos, atq; plumã, quam non, ut in ouibus lanam, ſemel demetere, ſed bis anno, uere, & autumno uellere licet. atque ob has quidem cauſas, ſi permittit locorum conditio, uel paucos utiq; oportet educare, ſingulisq; maribus ternas fœminas deſtinare: nam propter grauitatem plureis inire non poſſunt: quinetiam intra cohortem, ut protecti ſint, ſecretis angulis haras facere oportet, in quibus cubitent, & fœtus edant.

De anſeribus educandis, & anſerario conſtituendo. CAP. XIIII.

Qui uerò greges nantium poßidere ſtudent, chenoboſcia conſtituant, quæ tum demum uigebunt, ſi fuerint ordinata ratione tali. Cohors ab omni cætero pecore ſecreta clauditur, alta nouem pedum, maceria, porticibusq; circundata, ita, ut in aliqua parte ſit cella cuſtodis: ſub porticibus

ticibus deinde quadratæ haræ cæmentis, uel etiam laterculis extruũtur: quas ſingulas ſatis eſt habere quoquouerſus pedes ternos, & aditus ſingulos firmis oſtiolis munitos, quia per fœturam diligenter claudi debent, & extra uillam: deinde non longè ab ædificio ſi eſt ſtagnum, uel flumẽ, alia non quæratur aqua: ſin aliter, lacus, piſcinaq́; manu fiant, ut ſint quibus inurinare poßint aues: nam ſine iſto præſidio, non magis, quàm ſine terreno rectè uiuere queunt. Paluſtris quoq;, ſed herbidus ager deſtinetur, atq; alia pabula cõſerantur, ut uicia, trifoliũ, fœnum græcum, ſed præcipuè genus intubi, quod σέρις *Græci appellant: lactucæ quoq; in hunc uſum ſemina uel maximè ſerenda ſunt, quoniam et mollißimũ eſt olus, & libentißime ab his auibus appetitur. Tum etiam pullis utilißima eſt eſca, hæc cum præparata ſunt, curandum eſt, ut mares, fœminæq́; quamamplißimi corporis, & albi coloris eligantur: nam eſt aliud genus uarium, quod à fero mitigatum domeſticum factum eſt: id neq; æquè fœcundũ eſt, nec tam precioſum, propter quod minime nutriendum eſt. Anſeribus admittendis tempus aptißimum eſt à bruma, mox ad pariendum, & ad incubandum à Calen. Martij uſq; ad ſolſtitiũ, quod fit ultima parte menſis Iunij. Ineunt autem non, ut priores aues, de quibus diximus, inſiſtentes humi, nam ferè in flumine, aut piſcinis id faciunt: ſingulæq́; ter anno pariunt, ſi prohibeantur fœtus ſuos excludere, quod magis expedit, quàm quòd ipſæ ſuos foueant: nam & à gallinis melius enutriuntur, & longè maior grex efficitur: pariunt autem ſingulis fœtibus oua, primo quina ſequenti quaterna, nouißimo terna: quem partum nonnulli permittunt*

tunt ipſis matribus educare, quia reliquo tempore anni uacaturæ ſunt à fœtu. Minimè autem concedendum eſt fœminis extra ſeptum parere, ſed cùm uidebuntur ſedē quærere, comprimendæ ſunt, atq; tentandæ: nam ſi appropinquant partus, digito tanguntur oua, quæ ſunt in prima parte locorum genitalium: quam ob rem perduci ad haram debent, includiq; ut fœtum edant: idq́; ſingulis ſemel fециſſe ſatis eſt, quoniam unaquæq; recurrit eôdem, ubi primo peperit: ſed nouiſſimo fœtu cùm uolumus ipſas incubare, notandi erunt uniuſcuiuſq; partus, ut ſuis matribus ſubijciantur, quoniam negatur anſer aliena excudere oua, niſi ſubiecta ſua quoq; habuerit. Supponuntur autem gallinis huius generis oua, ſicut pauonina plurima quinq;, pauciſſima tria: ipſis autem anſeribus pauciſſima VII. plurima XV. Sed cuſtodiri debet, ut ouis ſubijciantur radices urticarum, quò quaſi remedio medicantur, ne noceri poſſit excuſſis anſerculis, quos enecant urticæ, ſi teneros pupugerint: pullis autem formandis, excudendisq́; triginta diebus opus eſt, cùm ſunt frigora: nam tepidis quinq; & uiginti ſatis eſt. Sæpius tamen anſer trigeſimo die naſcitur, atq; is dum exiguus eſt, decem primis diebus paſcitur in hara clauſus cum matre: poſteà cùm ſerenitas permittit, producitur in prata, & ad piſcinas: cauendumq́; eſt, ne aut aculeis urticæ compungatur, aut eſuriens mittatur in paſcuum, ſed antè conciſis intubis, uel lactucæ folijs ſaturetur: nam ſi adhuc parum firmus, & indigens ciborum peruenit in paſcuum, fruticibus, aut ſolidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter, ut collum abrumpat: milium quoque, aut etiam triticum miſtum cum aqua rectè præ-

betur, atq; ubi ſe paulùm confirmauit, in gregem coæqualium compellitur, & ordeo alitur: quod & matricibus præbere non inutile eſt. Pullos autem non expedit plures in ſingulas haras, quàm uicenos adijci, nec rurſus omnino cùm maioribus includi, quoniam ualidior enecat infirmum. Cellas, in quibus incubitant, ſicciſsimas eſſe oportet, ſubſtratasq́; habere paleas, uel ſi eæ non ſunt, gratiſsimum quodq; fœnum: cætera eadem, quæ in alijs generibus pullorum ſeruanda ſunt, ne coluber, ne uipera, ſilesq́;, aut etiam muſtella poſsit aſpirare: quæ ferè pernicies ad internecionem proſternunt teneros. Sunt qui ordeum maceratum incubantibus apponant, nec patiantur matrices ſæpius nidum relinquere: deinde pullis excluſis primis quinq; diebus polentam, uel maceratum far, ſicut pauonibus obijciũt. Nonnulli etiam uiride naſturtium conſectum minutatim cum aqua præbent, eaq́; eis eſt eſca iucundiſsima: mox ubi quatuor menſium ſunt, farturæ maximus quiſq; deſtinatur, quoniam tenera ætas præcipuè habetur ad hanc rem aptiſſima: & eſt facilis harum auium ſagina: nam præter polentam, & pollinem ter die nihil ſanè aliud dari neceſſe eſt, dummodo largè bibendi poteſtas fiat: ne uagandi facultas detur: ſintq́; calido, & tenebroſo loco: quæ res ad creandas adipes multum conferunt: hoc modo duobus menſibus pingueſcunt, & ea propter etiam tenerrima pullities ſæpe XL. diebus redditur opima.

De anatibus, querquedulis, & ſimilibus. CAP. XV.

NEoſſotrophij *cura ſimilis, ſed maior impenſa eſt: nam clauſæ paſcuntur anates, querquedulæ, boſchides,*

des, phalerides, ſimilesq́; uolucres, quæ ſtagna, & paludes rimantur: locus planus eligitur, isq́; munitur ſublimiter pedum quindecim maceria: deinde clatris ſuperpoſitis, uel grandi macula retibus contegitur, ne aut euolandi ſit poteſtas domeſticis auibus, aut aquilis, uel accipitribus inuolandi. Sed ea tota maceries opere tectorio leuigatur extra, intráq́;, ne feles, aut uipera perrepat: media deinde parte neoſſotrophij lacus defoditur in duos pedes altitudinis, ſpatiumq́; longitudini datur, & latitudini quantum loci conditio permittit. Ora lacus ne corrumpantur uiolentia reſtagnantis undæ, quæ ſemper interfluere debet, opere ſignino conſternuntur, eaq́; non in gradus oportet erigi, ſed paulatim cliuo ſubſidere, ut tanquam è littore deſcendatur in aquam. Solum autem ſtagni per circuitum, quod ſit inſtar modi totius duarum partium lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendum eſt, ne poßit herbas euomere, præbeatq́; nantibus aquæ puram ſuperficiem. Media rurſus terrena pars eſſe debet, ut colocaſijs conſeratur, alijsq́; familiaribus aquæ uiridibus, quæ inopacant auium receptacula: ſunt enim quibus cordi eſt uel in ſyluulis tamaricum, aut ſirporum frutetis immorari: nec ob hanc tamen cauſam totus locus ſyluulis occupetur, ſed ut dixi, per circuitum uacet, ut ſine impedimento, cùm apricitate diei geſtiunt aues, nandi uelocitate concertent. Nam quemadmodum deſyderant eſſe ubi irrepant, & ubi delitescentibus fluuiaticis animalibus inſidientur, ita offendun tur, ſi non ſunt libera ſpatia, qua permeent extra lacum. deinde per uicenos undique pedes gramine ripæ ueſtiantur: ſintq́; poſt hunc agri modum circa maceriam, lapide

fabricata, & expolita tectorijs pedalia in quadratum cubilia, quibus nidificent aues: eaq́; contegantur interſitis buxeis, aut myrteis fruticibus, qui non excedant altitudinem parietum: ſtatim deinde perpetuus canaliculus humi depreſſus conſtruatur, per quem quotidie miſti cum aqua cibi decurrant, ſic enim pabulatur id genus auium: gratiſſima eſt & eſca terreſtris leguminis panicum, & milium, necnon & ordeum, ſed ubi copia eſt, etiam glans, ac uinacea præbeantur. Aquatilibus autem cibis, ſi ſit facultas, datur cammarus, & riualis allecula, uel ſiqua ſunt incrementi parui fluuiorum animalia. Tempora cõcubitus eadem quæ cæteri ſylueſtres alites obſeruant Martij, ſequentisq́; menſis, per quos feſtucæ, ſurculiq́; in auiarijs paſſim ſpargendi ſunt, ut colligere poſſint aues, quibus nidos conſtruant: ſed antiquiſſimum eſt, cum quis νησσοτροφεῖον conſtituere uolet, ut prædictarũ auium circa paludes, in quibus plerunq; fœtant, oua colligat, & cohortalibus gallinis ſubijciat: ſic enim excluſi, educatiq́; pulli deponunt ingenia ſylueſtria, clauſiq́; uiuarijs haud dubitanter progenerant. Nam ſi modò captas aues, quæ conſueuere libero uictu, cuſtodiæ tradere uelis, parere cunctantur in ſeruitute. Sed de tutela nantium uolucrum ſatis dictum eſt.

De piſcinis, & piſcibus alendis. CAP. XVI.

VErùm opportunè, dum meminimus aquatilium animalium, ad curam perueniemus piſcium, quorum reditum quamuis alieniſſimũ agricultoribus putem (quid enim tam contrarium excogitare queam, quàm terrenum fluido) tamen non omittam, nam & harum ſtudia rerum maiores noſtri celebrauerunt, adeò quidem, ut etiam dulcibus

cibus aquis marinos clauderent piſces, atque eadem cura mugilem, ſcaurumq́; nutrirent, quæ nunc murena, & lupus educantur. Magni enim æſtimabat uetus illa Romuli, & Numæ ruſtica progenies, ſi urbanæ uitæ comparetur uillatica, nulla parte copiarum defici. quamobrem non ſolum piſcinas, quas ipſi conſtruxerant, frequentabant, ſed etiam quos rerum natura lacus fecerat, conuectis marinis ſeminibus replebant. inde uelinus, inde etiam ſabatinus, & item uulſinenſis, & cimunus lupos, auratasq́; procreauerunt, ac ſiqua ſint alia piſcium genera dulcis undæ tolerantia. Mox iſtam curam ſequens ætas aboleuit, & lautitiæ locupletum maria ipſa, Neptunumq́; clauſerunt. Et iam cum auorum memoria circunfertur M. Philippi (uelut urbaniſſimum, quod erat luxurioſiſſimum) factum, atque dictum. Nam is fortè Caſsini, cum apud hoſpitem cœnaret, appoſitumq́; è uicino flumine lupum deguſtaſſet, atque expuiſſet, improbum factum dicto proſecutus: Peream inquit, niſi piſcem putaui. Hoc igitur periurium multorum ſubtiliorem fecit gulam, doctaq́;, & erudita palata faſtidire docuit fluuialem lupum, niſi quem Tyberis aduerſo torrente defatigaſſet. Itaque Terentius Varro, Nullus eſt, inquit, hoc ſeculo nebulo, ac rhynton, qui non iam ducat, nihil ſua intereſſe, utrum eiuſmodi piſcibus, an ranis frequens habeat uiuarium, Attamen iiſdem temporibus, quibus hanc memorabat Varro luxuriem, maximè laudabatur ſeueritas Catonis, qui nihilo minus & ipſe tutior Luculli grandi ære ſeſtertium milliumquadringentorum piſcinas pupilli ſui uenditabat. Iam enim celebres erant delitiæ popinales, cum ab

mari

*mari deferrentur uiuaria, quorum ſtudioſiſſimi, uelut ante deuictarum gentiū Numantinus, & Iſauricus, ita Sergius Orata, & Licinius Muræna captorum piſcium lætabātur uocabulis. Sed quoniam ſic mores obcalluere, non ut hæc uſitata, uerum ut maximè laudabilia, & honeſta indicarē=tur: nos quoq;, ne uideamur tot iam ſeculorum ſeri ca=ſtigatores, hunc etiam quæſtum uillaticum patrisfamiliâs demonſtrabimus, qui ſiue inſulas, ſiue maritimos agros mercatus, propter exilitatem ſoli, quæ plerunq; littori ui=cina eſt, fructus terræ præcipere non poterit, ex mari re=ditum conſtituat. Huius autem rei quaſi primordium eſt naturam loci contemplari, quo piſcinas*facere conſtitue=ris: non enim omnibus littoribus omne genus piſcium ha=beri poteſt. Limoſa regio planum educat piſcem, uelut ſo lcam, rhombum, paſſerem. Eadem quoq; maximè idonea eſt conchylijs, muribus, & oſtreis, purpurarumq; tum concharum pectunculis, balanis, uel ſphondilis. At arenoſi gurgites planos quidem non peſſime, ſed pelagios melius paſcunt, ut auratas, ac dentices, punicasq;, & indigenas, umbras'ue, uerum conchylijs minus apti. Rurſus optime ſaxoſum mare nominis ſui piſces nutrit, qui ſcilicet, quòd in petris ſtabulētur, ſaxatiles dicti ſunt, ut merulæ, turdiq;, nec minus melanuri. Atque ut littorum, ſic & fretorum differentias noſſe oportet, ne nos alienigeni piſces deci=piant: non enim omni mari poteſt omnis eſſe, ut helops, qui pamphilio profundo, nec alio paſcitur, ut athlantico faber, qui & in noſtro Gadium municipio generoſiſſimis piſcibus adnumeratur, eumq; priſca conſuetudine Zeū ap pellamus, ut Scaurus, qui totius Aſiæ, Græciæq; littoribus*

*facilè.

Sicilia

Sicilia tenus frequentiſsimus exit, nunquàm in liguſticum, nec per Gallias enauit ad hibericum mare. I*taq; ne ſi capti quidem perferantur in noſtra uiuaria, diuturni queãt poſſideri. Sola ex pretioſis piſcibus murena, quamuis tarſenſis, carpathijq́; pelagi, quod eſt ultimum, uernacula, quouis hoſpes freto peregrinum mare ſuſtinet. Sed iam de ſitu piſcinarum dicendum eſt.*

De poſitione piſcinæ. CAP. XVII.

S*Tagnum cenſemus eximiè optimum, quod ſic poſitũ eſt, ut inſequens maris unda priorem ſubmoueat, nec intra conſeptum ſinat remanere ueterem: nanq; id ſimilimum eſt pelago, quod agitatum uentis aſsiduè renouatur, nec concaleſcere poteſt: quoniam gelidum ab imò fluctum reuoluit in partem ſuperiorem.* I*d autem ſtagnũ uel exciditur in petra, cuius rariſsima eſt occaſio, uel in litore conſtruitur opere ſignino. Sed utcunq; fabricatum eſt, ſi ſemper influente gurgite riget, habere debet ſpecus iuxta ſolum.* E*orumq́; alios ſimplices, & rectos, quò ſecedant ſquamoſi greges, alios in cochleã retortos, nec nimis ſpatioſos, in quibus murenæ deliteſcant. Quanquàm nonnullis commiſceri eas cum alterius notæ piſcibus non placet, quia ſi rabie uexantur, quod huic generi uelut canino ſolet accidere, ſæuiſsime perſequuntur ſquamoſos, plurimoſq́; mandendo conſumũt.* I*tineraq́;, ſi loci natura permittit, omni lateri piſcinæ dari conuenit.* F*acilius enim uetus ſubmouetur unda, cum quacunque parte fluctus urget, per aduerſam patet exitus.* H*os autẽ meatus fieri cenſemus per imam conſepti partem. ſi loci ſitus ita cõpetit, ut in ſolo piſcinæ poſita libella ſeptem pedibus ſublimius*

eſſe

eſſe maris æquor oſtendat, nam piſcibus ſtagni hæc in altitudinem gurgitis menſura abunde eſt. Nec dubium, quin quanto magis imo mari uenit unda, tanto ſit frigidior, quod eſt aptiſſimum nantibus. Sin autem locus, ubi uiuarium conſtituere cenſemus, pari libra cum æquore maris eſt, in pedes nouem defodiatur piſcina, & infra duos à ſumma parte cuniculus riui perducatur, curandumq; eſt, ut quamlargiſſimè ueniant, quoniam modus ille aquæ iacentis infra libram maris non aliter exprimitur, quàm ſi maior recentis freti uis inceſſerit. Multi putant in eiuſmodi ſtagnis longos piſcibus receſſus, & fluxuoſos in lateribus ſpecus eſſe fabicandos, quo ſint opaciores æſtuantibus latebræ. Sed, ſi recens mare non ſemper ſtagnum permeat, id facere contrarium eſt. Nam eiuſmodi receptacula nec facilè nouas admittunt aquas, nec niſi difficulter ueteres emittunt: pluſq; nocet putris unda, quàm prodeſt opacitas. Debent tamen ſimiles uelut cellæ parietibus excauari, ut ſint, quæ protegant refugientes ardorem ſolis, & nihilo minus facile, quam conceperint aquam, remittant. Verum meminiſſe oportebit, ut riuis, per quos exundat piſcina, præfigantur ænei foraminibus exiguis cancelli, quibus impediatur fuga piſcium. Si uerò laxitas permittit, è littore ſcopulos, qui præcipuè herbis algæ ueſtiuntur, non erit alienum per ſtagni ſpatia diſponere, & quantum comminiſci ualet hominis ingenium, repræſentare faciem ueri maris, ut clauſi quamminime cuſtodiam ſentiant. hac ratione ſtabulis ordinatis àquatile pecus inducemus. Sitq; nobis antiquiſſimum meminiſſe etiam in fluuiatili negotio, quod in terreno præcipitur, & quid quæque ferat

regio,

regio: neq; enim ſi uelimus, ut in mari nonnunquam conſpeximus, in uiuario multitudinē mulorum paſcere queamus, cùm ſit molliſsimum genus, & ſeruitutis indignantiſsimum. Raro itaque unus, aut alter de multis millibus clauſtra patitur. At contrà frequenter animaduertimus intra ſepta pelagicos greges inertis mugilis, & rapacis lupi. Quare, ut propoſueram, qualitatē littoris noſtri contemplemur, ſi uitemus ſcopulos, an probemus. Turdi complura genera, merulasq́;, & auidas muſtellas, tum etiam ſine macula (nam ſunt & uarij) lupos includemus. Item flutas, quæ maximè probantur, murenas, & ſi quæ ſunt aliæ ſaxatilis notæ, quarum pretia uigent. Nam uile ne captare quidem, nedum alere conducit. Poſſunt iſta eadem genera etiam litoris arenoſi, ſtagnis contineri. Nam quæ limo, cœnoq́; luteſcunt, ut antè iam dixi, conchilijs magis, & iacentibus apta ſunt animalibus. Neque eſt eadem lacus poſitio, quæ recipit cubantes: atq; eadem præbentur cibaria, & proſtratis piſcibus, & erectis: nanque ſoleis, ac rhombis, & ſimilinis animalibus, humilis in duos pedes piſcina deprimitur in ea parte littoris, quæ profluo receſſu nunquàm deſtituitur. Spiſsi deinde clatri marginibus infiguntur, qui ſuper aquam ſemper emineant, etiam cùm maris æſtus intumuerit. Mox præiaciuntur in gyrum moles, ita ut complectantur ſinu ſuo, nec tamen excedant ſtagni modum. Sic enim & maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, & in tranquillo conſiſtens piſcis ſedibus ſuis non exturbatur, neque ipſum uiuarium repletur algarum congerie, quam tempeſtatibus eructat pelagi uiolentia. Oportebit autem nonnullis locis moles intercidi

more

more Mæandri: paruis ſed anguſtis itineribus, quæ quantalibet hyemis ſæuitia mare ſine fructu tranſmittat. Hinc eſca iacentium mollior eſſe debet, quàm ſaxatilium. Nam quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem non poßunt. Itaque præberi conuenit tabenteis halleculas, & ſalibus exeſam chalcidem, putremq́; ſardiniam, nec minus ſcaurorum branchias, uel quicquid inteſtini pelamis, aut lacertus gerit. Tum ſcombri, charchariq́;, & elacatæ uentriculos, & ne per ſingula enumerem ſalſamentorum omnium purgamenta, quæ cetariorum officinis euerrūtur. Nos autem plura nominauimus genera, non quia cuncta cunctis litoribus exeunt, ſed ut ex his aliqua, quorum erit facultas, præbeamus. Facit etiam ex pomis uiridibus adaperta ficus. Et nuces digitis infractæ ſunt dandæ, nec minus elixum molle ſorbum, quiq́; ſunt cibi ſorbilibus proximi, ut mulctra, recens caſeus, ſi loci conditio, uel lactis annona permittit: nulla tamen æquè, quàm prædictæ ſalſuræ pabula commodè dantur, quoniam odorata ſunt: omnis enim iacens piſcis magis naribus eſcam, quàm oculis ueſtigat. Nam dum ſupinus ſemper cubat, ſublimius aſpectat, & ea, quæ in plano ſunt dextra, læuaq́; non facilè peruidet. Itaque cùm ſalſamenta obiecta ſunt, eorum ſequens odorem peruenit ad cibos. Cæteri autem ſaxatiles, aut pelagici ſatis ex his, ſed ex recentibus melius paſcuntur. Nam & halecula modò capta, & cammarus, exiguusq́; gobio, & quiſquis deniq; eſt incrementi minuti piſcis maiorem alit. Siquando tamen hyemis ſæuitia non patitur eius generis eſcam dari, uel ſordidi panis offæ, uel ſiqua ſunt temporis poma conciſa præbentur.

præbentur. Ficus quidem arida ſemper obijcitur, exima ſi ſit (ut Bæticæ, Numidiæq́; regionum) larga. Cæterum illud committi non debet, quod multi faciunt, ut nihil præbeant, quia ſemetipſos etiam diu clauſi tolerare poſſint: nam niſi piſcis domini cibarijs ſaginatur, cùm ad piſcatorium forum perlatus eſt, macies indicat eum non eſſe libero mari captum, ſed de cuſtodia elatum, propter quod plurimum pretio detrahitur. Atq; hæc uillatica paſtio finem præſenti diſputationi faciat, ne immodico uolumine lector fatigetur. Redibimus autem ſequenti exordio ad curam ſylueſtrium pecorum, cultumq́; apum.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

VENIO nunc ad tutelam pecudum ſylueſtrium, & apium educationem, quas & ipſas Publi Siluine uillaticas paſtiones iure dixerim. Siquidem mos antiquus lepuſculis, capreiſq́;, ac ſimilibus feris iuxta uillam plerunque ſubiecta dominicis habitationibus ponebat uiuaria, ut & conſpectu ſuo clauſa uenatio poſſidentis oblectaret oculos, & cùm exegiſſet uſus epularum, uelut è cella promerentur. Apibus quoque dabatur ſedes adhuc noſtra memoria, uel in ipſis uillæ parietibus exciſis, uel in protectis porticibus, ac pomarijs. Quare

quoniam tituli, quẽ ſcripſimus, huic diſputationi ratio red dita eſt, ea nunc quæ propoſuimus ſingula perſequamur.

De uiuarijs faciendis, & includendis pecudibus feris. CAP. I.

FEræ pecudes, ut capreoli, damæq́;, nec minus orygum, ceruorumq́; genera, & aprorũ modò lautitijs, & uoluptatibus dominorũ ſeruiunt, modò quæſtui, ac reditibus. Sed qui uenationem uoluptati ſuæ claudunt, contenti ſunt, utcunq; competit proximus ædificio loci ſitus, munire uiuarium, ſemperq́; de manu cibos, & aquam præbere. Qui uerò quæſtum, reditumq́; deſyderant, cùm eſt uicinum uillæ nemus (id enim refert non procul eſſe ab oculis domini) ſine cunctatione prædictis animalibus deſtinatur. Et ſi naturalis defuit aqua, uel inducitur fluens, uel infoßi lacus ſignino conſternuntur, qui receptam pluuiatilem contineant. Modus ſyluæ pro cuiuſq; facultatibus occupatur, ac ſi lapidis, & operæ uilitas ſuadeat haud dubie cæmentis, & calce formatus circundatur murus. Sin aliter, crudo latere, ac luto conſtructus. Vbi uerò neutrum patrifamiliæ conducit, ratio poſtulat uacerris includi: ſic enim appellatur genus clatrorum: idq́; fabricatur ex robore, quercu, uel ſubere: nam oleæ rara eſt occaſio. Quicquid deniq; ſub iniuria pluuiarum magis diuturnum eſt, pro cõditione regionis ad hunc uſum eligitur. Et ſi ueteris arboris truncus, ſiue ut craßitudo poſtulat, erit fißilis ſtipes, compluribus locis perlatus efforatur, & in circuitu uiuarij certis interuenientibus ſpatijs defixus erigitur, deinde per tranſuerſa laterũ caua tranſmittuntur ramices, qui exitus ferarũ obſerent. Satis eſt autem uacerras inter pedes octonos defigere

figere, ſeriſq; tranſuerſis ita clatrare, ne ſpatiorum laxitas, quæ foraminibus interuenit, pecudi præbeat fugam. Hoc autē modo licet *etiam latiſſimas regiones, tractuſq́; montium claudere, ſicuti* Galliarum, *necnon & in alijs quibuſdam prouincijs locorum uaſtitas patitur: nam & fabricandis ingens eſt uacerris materiæ copia, & cætera in hanc rem feliciter ſuppetunt.* Quippe *crebris fontibus abundat ſolum, quod eſt maximè prædictis generibus ſalutare.* Tum *etiam ſua ſponte pabula feris benigniſſimè ſubminiſtrat, præcipueq́; ſaltus eliguntur, qui & terrenis fœtibus, & arboreis abundant: nam ut graminibus, ita frugibus roburneis opus habent, maximeq́; laudantur, qui ſunt feraciſſimi, querneæ glandis, & ilignea, nec minus* **cerreæ, tum & arbuti, cæterorumq́; pomorum ſylueſtrium, quæ diligentius perſecuti ſumus, cum de cohortalibus pecudibus diſputaremus.* Nam *eadem ferè ſunt pecudum ſylueſtrium pabula, quæ domeſticarum.* Contentus *tamen non debet eſſe diligens paterfamiliâs cibis, quos ſuapte natura terra gignit, ſed temporibus anni, quibus ſyluæ pabulis carent, condita meſſe, clauſis ſuccurrere, ordeoq́; alere, uel adoreo farre, aut faba, plurimumq́; etiam uinaceis, & quicquid denique uiliſſimè conſtiterit dare. idq́; ut intelligant feræ præberi, unam, uel alteram domi manſuefactam conueniet immittere, quæ peruagata totum uiuarium cunctanteis ad obiecta cibaria pecudes perducat.* Nec *ſolum iſtud per hyemis penuriam fieri expedit, ſed cum etiam fœtæ partus ediderint, quo melius educent natos.* Itaque *cuſtos uiuarij frequenter ſpeculari debebit, ſi iam effœtæ ſint, ut manu datis ſuſtineantur,* *acernæ.

frumentis:nec uerò patiendus eſt oryx, aut aper, alius'ue quis ferus ultra quadrimatū ſeneſcere, nam uſq; in hoc tempus capiunt incrementa, poſteà maceſcunt ſenectute, quare dum uiridis ætas pulchritudinem corporis conſeruat ære mutandi ſunt. Ceruus autem compluribus annis ſubſtineri poteſt: nam diu iuuenis poßidetur, quòd æui longioris uitam ſortitus eſt. De minoris autem incremēti animalibus, qualis eſt lepus, hæc præcipimus, ut in ijs uiuarijs, quæ maceria munita ſunt, farraginis, & olerum ferè intubi, lactucæq; ſemina paruulis areolis per diuerſa ſpatia factis inijciantur. Itemq; punicū cicer, uel hoc uernaculum, nec minus ordeum, & cicercula condita ex horreo promantur, & aqua cœleſti macerata obijciantur: nam ſicca non nimis ab lepuſculis appetuntur. Hæc porrò animalia, uel ſimilia his (etiam ſilente me) facile intelligitur, quàm non expediat conferre in id uiuarium, quod uacerris circundatum eſt, ſiquidem propter exiguitatem corporis facile clatris ſubrepunt, & liberos nactæ egreſſus fugam moliuntur.

De apibus. CAP. II.

VEnio nunc ad aluearum curam, de quibus neq; diligentius quicquam præcipi poteſt, quàm ab Higinio iam dictum eſt, nec ornatius, quàm Vergilio, nec elegantius, quàm Celſo. Higinius ueterum autorum placita ſecretis diſperſa monimentis induſtriè collegit. Vergilius poëticis floribus illuminauit. Celſus utriuſq; memorati adhibuit modum. Quare ne attentanda quidem nobis fuit hæc diſputationis materia, niſi quòd cōſummatio ſuſceptæ profeßionis hanc quoq; ſui partem deſyderabat, ne uniuerſitas*

uerſitas inchoati operis noſtri uelut membro aliquo reciſo, mutila, atq; imperfecta conſpiceretur. Atq; ea, quæ Higinius *fabuloſe tradita de originibus apum non intermiſit, poëticæ magis licentiæ, quàm noſtræ fidei conceſſerim. Nec ſanè ruſtico dignum eſt ſciſcitari, fuerit'ne mulier pulcherrima ſpecie* Melliſſa, *quam* Iupiter *in apem conuertit, an (ut Euhemerus poëta dicit) crabronibus, & ſole genitas apes, quas nymphæ* Phryxonides *educauerint, mox Dictæo ſpecu* Iouis *extitiſſe nutrices, eaſq; pabula munere dei ſortitas, quibus ipſæ paruũ educauerant alumnum.* I*ſta enim, quamuis non dedeceant poëtam, ſummatim tamen, & uno tantummodo uerſiculo leuiter attigit* Vergilius, *cum ſic ait:* Pol. miſc. cap

Dictæo cœli regem pauere ſub antro.

Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando & in qua regione primùm natæ ſint. V*trum in* T*heſſalia ſub Ariſtæo, an in inſula Çea, ut ſcribit Euhemerus, an Erichthonij temporibus in monte* Hymeto, *ut* Euthronius, *an Cretæ Saturni temporibus, ut* Nicãder. Non *magis quàm utrum examina, tanquam cætera uidemus animalia, concubitu ſobolem procreent, an hæredẽ generis ſui floribus eligant, quod affirmat noſter* Maro: *& utrum euomant liquorẽ mellis, an alia parte reddant. Hæc enim, & his ſimilia magis ſcrutantiũ rerum naturæ latebras, quàm ruſticorum eſt inquirere. Studioſis quoq; literarũ gratiora ſunt iſta in otio legentibus, quàm negotioſis agricolis, quoniam neq; in opere, neq; in re familiari quicquam iuuant.*

Quot genera ſint apum, & quod ex ijs optimum CAP. III.

QVare reuertamur ad ea, quæ ꝗ ucorum cultoribus magis apta ſunt. Peripateticæ ſectæ conditor Ariſtoteles in ijs libris, quos de animalibus conſcripſit, apũ ſiue examinum genera complura demonſtrat, earumq; alias uaſtas, ſed glomeroſas, eaſdemq; nigras, & hirſutas apeis habent: alias minores quidẽ, ſed æquè rotundas, & infuſci coloris, horridiq; pili. alias magis exiguas, nec tam rotundas, ſed obeſas tamen, & latas coloris meliuſculi, nonnullas minimas, gracilesq;, & acuti aluei ex aureolo, uarias, atq; leues, eiusq; autoritatem ſequens Vergilius maximè probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardenteis auro, & paribus lita corpora guttis, moribus etiam placidis. Nam quanto grandior apis, atq; etiam rotundior, tanto peior. Si uerò ſæuior maximè peßima eſt, ſed tamen iracundia notæ melioris apium facilè delinitur aßiduo interuentu eorum, qui curãt aluearia: nam cum ſæpius tractantur, celerius manſueſcunt. Durantq; ſi diligẽter excultæ ſunt, in annos decem, nec ullum examẽ hanc ætatem poteſt excedere, quamuis in demortuarũ locũ quotannis pullos ſubſtituant. Nam ferè decimo ab internitione anno, gens uniuerſa totius aluei conſumitur. Itaq; ne hoc in toto apiario fiat, ſemper propagãda erit ſoboles, obſeruandumq; uere cum ſe noua profundent examina, ut excipiantur, & domiciliorũ numerus augeatur: nam ſæpe morbis intercipiũtur, quibus quemadmodum mederi oportet, ſuo loco dicetur.

Quales paſtiones, & qui ſitus paſtionum apum eſſe debeat. CAP. IIII.

INterim per has notas, quas iam diximus, probatis apibus deſtinari debent pabulationes: eæq; ſint ſecretißimæ,

mæ, ut & noſter præcipit Maro, uiduæ pecudibus, aprico, & minimè procelloſo cœli ſtatu:

Quò neq; ſit uentis aditus, nam pabula uenti
Ferre domum prohibent: neq; oues, hœdiq; petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgenteis atterat herbas.

Eademq; regio fœcunda ſit fruticis exigui, & maximè thymi, aut origani, tum etiam tymbræ, uel noſtratis cunilæ, quam ſatureiam ruſtici uocant. Poſt hæc frequens ſit incrementi maioris ſurculus, ut roſmarinus, & utraque cythiſus. Eſt enim ſatiua, & altera ſuæ ſpontis, itemq; ſemper uirens pinus, & minor ilex: nam prolixior ab omnibus improbatur. Edere quoq; non propter bonitatem recipiuntur, ſed quia præbent plurimum mellis. Arbores uerò ſunt probatiſsimæ rutila, atq; alba ziziphus, nec minus amaranthus, tum etiam amygdalæ, & perſici, atq; pyri, deniq; pomiferarum pleræq;, ne ſingulis immorer. At ſylueſtrium commodiſsimè faciunt glandifera robora, quin etiam terebinthus, nec diſsimilis huic lentiſcus, & odorata cædrus. At tiliæ ſolæ ex omnibus ſunt nocentes, taxi repudiantur. Mille prætereà ſemina uel crudo ceſpite uirentia, uel ſubacta ſulco, flores amiciſsimos apibus creant, ut ſunt in irriguo ſolo frutices amelli: caules acanthini, ſcapus aſphodeli, gladiolus narciſsi. At in hortenſi lira conſita nitent candida lilia, nec his ſordidiora leucoia, tum punicæ roſæ, luteolæq;, & ſarranæ uiolæ, nec minus cœleſtis numinis hyacinthus, coritius item, ſiculuſq; bulbus croci deponitur, qui coloret, odoretq; mella. Iam uerò notæ uilioris innumerabiles naſcuntur herbæ, cultiſq;, atque

paſcuis regionibus, quæ fauorum ceras exuberant, ut uulgares lapſanæ, nec his pretioſior armoratia, rapiſtriq; olus, & intubi ſylueſtris, ac nigri papaueris flores. Tum agreſtis paſtinaca, & eiuſdẽ nominis edomita, quam Græci σταφυλῖνον uocant. Verùm ex cunctis, quæ propoſui, quæq; omiſi temporis compendia ſequens (nam inexputabilis erat numerus) ſaporis præcipui mella reddit thymus. Thymo deinde proxima tymbra, ſerpillumq;, & origanum. Tertiæ notæ, ſed adhuc generoſæ, marinus ros, & noſtras cunila, quam dixi ſatureiam. Mediocris deinde guſtus amaranthini, ac ziziphi flores, reliquaq;, quæ propoſuimus cibaria: ſed ex omnibus deterrimæ notæ mel habetur nemorenſe, quod ex ſparto, atq; arbuto prouenit: uillaticum, quod naſcitur in oleribus, & ſtercoroſis herbis. Et quoniam ſitum paſtionum, atq; etiam genera pabulorum expoſui, nunc de ipſis receptaculis, & domicilijs examinum loquar.

De ſedibus apum eligendis. CAP. V.

SEdes apibus collocanda eſt contra brumalem meridiem procul à tumultu, & cœtu hominum, ac pecudum, nec calido loco, nec frigido, nam utraque re infeſtantur. Hæc autem ſit ima parte uallis, & ut uacuæ cùm prodeunt pabulatum apes, facilius editioribus aduolent, & collectis utenſilibus, cum onere per procliuia non ægrè deuolent. Si uillæ ſitus ita competit, non eſt dubitandum, quin ædificio iunctum apiarium maceria circundemus, ſed in ea parte, quæ tetris latrinæ, ſterquiliniję;, & balinei libera eſt odoribus. Verùm ſi poſitio repugnabit, nec maxima tamen incommoda congruent, ſic quoque magis expedit, & ſub

& ſub oculis domini eſſe apiarium: ſin autem cuncta fuerint inimica, certè uicina uallis occupetur, quò ſæpius deſcendere non ſit graue poßidenti. Nam res iſta maximam fidem deſiderat; quæ quoniam rariſsima eſt, interuentu domini tutius cuſtoditur: neq; ea curatorem fraudulentum tantum, ſed etiam immundæ ſegnitiæ peroſa eſt: æquè enim dedignatur, ſi minus pure habita eſt, ac ſi tractetur fraudulenter. Sed ubicunque fuerint aluearia, non editiſsimo claudantur muro, qui ſi metu prædonum ſublimior placuerit, tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinem feneſtellis apibus ſit peruius: iungaturq; tugurium, quò & cuſtodes habitent, & condatur inſtrumentum: ſitq; maximè repletum præparatis alueis ad uſum nouorũ examinum, nec minus herbis ſalutaribus, & ſiqua ſunt alia, quæ languentibus adhibentur:

Palmáq; ueſtibulum, aut ingens oleaſter obumbret,
Vt cùm prima noui ducent examina reges,
Vere ſuo, ludetq; fauis emiſſa iuuentus
Vicina inuitet decedere ripa calori,
Obuiaq; hoſpitijs teneat frondentibus arbos.

Tum perennis aqua, ſi eſt facultas, inducatur uel extructo canali manu detur, ſine qua neque faui, neque mella, nec pulli deniq; figurari queunt. Siue igitur, ut dixi, præterfluens unda, uel putealis, canalibus immiſſa fuerit, uirgis, ac lapidibus aggeretur apum cauſa,

Pontibus ut crebris poßint conſiſtere, & alas
Pandere ad æſtiuum ſolem, ſi fortè moranteis
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit Eurus.

Conſeri deinde circa totum apiarium debent arbuſculæ

incrementi parui, maximeq́; propter ſalubritatem. Nam ſunt etiam remedio languentibus cythiſi, tum deinde caſiæ, atq; pini, & roſmarinus, quin etiam cunilæ, & thymi fruti ces: itemq́; uiolarũ, uel quæcũq; utiliter deponi patitur qua litas terræ. Grauis, & tetri odoris non ſolùm uirentia, ſed & quælibet res prohibeantur, ſicuti cancri nidor, cùm eſt ignibus aduſtus, aut odor paluſtri cœni, nec minus uitentur cauæ rupes, aut ualles argutæ, quas Græci ἠχοῦς uocant.

De uaſis aluearum probandis. CAP. VI.

IGitur ordinatis ſedibus, aluearia fabricanda ſunt pro conditione regionis: ſiue illa ferax eſt ſuberis, haud dubitanter utiliſsimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hyeme rigent, nec candent æſtate, ſiue ferulis exuberat, ijs quoq;, cum ſint naturæ corticis ſimiles, è quibus commodè uaſa texuntur. Si neutrum aderit, opere textorio ſalicibus connectuntur: uel ſi nec hæc ſuppetent, ligno cauatæ arboris, aut in tabulas deſectæ fabricabuntur. Deterrima eſt conditio fictilium, quæ & accenduntur æſtatis uaporibus, & gelantur hyemis frigoribus. Reliqua ſunt aluearum genera duo, ut uel ex fimo fingãtur, uel lateribus extruantur: quorum alterum iure damnauit Celſus, quoniam maximè eſt ignibus obnoxium: alterum probauit, quamuis incommodum eius præcipuum non diſsimulauerit, quòd ſi res poſtulet, transferri non poſsit. Itaq; non aſſentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas eſſe aluos: neq; enim ſolùm id repugnat rationibus domini, quòd immobiles ſint, cùm uendere, aut alios agros inſtruere uelit (hoc enim commodum pertinet ad utilitatem ſolius patrisfamiliâs) ſed quòd ipſarum apium cauſa fieri debet, cùm aut morbo, aut*

aut ſterilitate, aut penuria locorum uexatas conueniat in aliam regionem mitti, nec propter prædictam cauſam moueri poterunt. hoc maximè uitandum eſt. Itaq; quamuis doctiſsimi uiri autoritatem reuerebar, tamen ambitione ſubmota, quid ipſe cenſerem, non omiſi. Nam quod maximè mouet Celſum, ne ſint ſtabula uel igni, uel furibus obnoxia, poteſt uitari opere lateritio circunſtructis aluis, ut impediatur rapina prædonis, & contra flammarum uiolentiam protegantur: eaſdemq́;, cum fuerint mouendæ, reſolutis ſtructuræ compagibus, licebit transferre.

Quemadmodum aluei collocandi ſint.

CAP. VII.

SEd quoniam pleriſque uidetur iſtud operoſum, qualiacunq; uaſa placuerint collocari, debebit ſuggeſtus lapideus extendi per totum apiarium in tres pedes altitudinis, totidemq́; craßitudinis, isq́; ſic extructus, diligenter opere tectorio leuigari, ita ne aſcenſus lacertis, aut anguibus, alijs'ue noxijs animalibus præbeatur. ſuperponuntur deinde, ſiue (ut Celſo placet) lateribus facta domicilia, ſiue (ut nobis) aluearia, præterquam à tergo circunſtructa, ſeu quod penè omnium in uſu eſt, qui modo diligenter iſta curant, per ordinem uaſa diſpoſita ligantur, uel laterculis, uel cæmentis, ita ut ſingula binis parietibus anguſtis contineantur, liberæq; frontes utrinq; ſint. Nam & quà procedunt, nonnunquam pateſaciendæ ſunt, & multo magis à tergo, quia ſubinde curantur examina. Sin autē nulli parietes alueis interuenient, ſic tamen collocandæ erunt, ut paulùm altera ab altera diſtet, ne, cum inſpiciuntur ea, quæ in curatione tractantur, hærentem ſibi alteram concu

De cõparandis apibus,& quemadmodũ ſylue=
ſtria examina capiantur. CAP. VIII.

ATque Hæc de pabulationibus, domicilijs, & ſedibus eligendis abunde diximus: quibus prouiſis, ſequitur ut examina deſyderemus. ea porrò uel ære parta, uel gratuita contingunt. Sed quas pretio comparabimus, ſtudioſius prædictis comprobemus notis, & earum frequentiam prius, quàm mercemur, apertis aluearibus conſyderemus. uel ſi non fuerit inſpiciendi facultas, certè id quod contemplari licet, notabimus: ut in ueſtibulo ianuæ complures conſiſtant, et uehemens ſonus intus murmurantium exaudiatur, atque etiam (ſi omnes intra domicilium ſilentes fortè conquieſcant) labris foramini aditus admotis, & inflato ſpiritu ex reſpondente earum ſubito fremitu poterimus æſtimare uel multitudinem, uel paucitatem. Præcipuè autem cuſtodiendum eſt, ut ex uicinia potius, quàm ex peregrinis regionibus petantur, quoniam ſolent cœli nouitate laceſſiri. quod ſi non contingit, ac neceſſe habuerimus longinquis itineribus aduehere, curabimus, ne ſalebris ſolicitentur, optimeq́; noctibus collo portabuntur. Nam diebus requies danda eſt, & infundendi ſunt grati apibus liquores, quibus intra clauſum alantur. Mox cum perlatæ domum fuerint, ſi dies ſuperuenerit, nec aperiri, nec collocari oportebit alueum, niſi ueſperi, ut apes placidæ mane poſt totius noctis requiem egrediantur, ſpeculariq́; debemus ferè triduo, an uniuerſæ ſe profundant. quod cum faciunt, fugã meditantur. Ea remedia, quibus debeant inhiberi, mox præcipiemus. At quæ dono, uel aucupio contingunt, minus ſcrupuloſe probantur, quanquàm nec ſic

quidem

quidem uelim niſi optimas poßidere, cum & impenſam & eandem operam cuſtodis poſtulent bonæ, atq; improbæ. & quod maximè refert, non ſunt degeneres intermiſcendæ, quæ infamēt generoſas. Nam minor fructus mellis reſpondet, cū ſegniora interueniunt examina. Veruntamē quoniam interdū propter conditionē locorum uel mediocre pecus (nam malum nullo quidem modo) parandum eſt, curam ueſtigandis examinibus hac ratione adhibebimus. Vbicunq; ſaltus ſunt idonei, mellifici nihil antiquius, quàm apes, quibus utantur, uicinos eligūt fontes: eos itaq; conuenit plerunq; ab hora ſecunda obſideri, ſpeculariq; quæ turba ſit aquantiū. Nam ſi paucæ admodū circunuolant (niſi tamen complura capita riuorū diductas faciunt rariores) intelligenda eſt earū penuria, propter quam locum quoq; non eſſe mellificū ſuſpicabimur. At ſi commeant frequentes, ſpem quoq; aucupandi examina maiorem faciunt. eaq́; ſic inueniuntur. Primum quàm longè ſint explorandum eſt, præparandumq́; in hanc rem liquida rubrica, qua cum feſtucis illitis contigeris apum terga fontem libantium, commoratus eodem loco facilius redeuntes agnoſcere poteris. At ſi nō tardè id facient, ſcias eas in uicino conſiſtere. Sin autē ſerius, pro moræ tempore æſtimabis diſtantiam loci: ſed cum animaduerteris celeriter redeuntes, ſi non ægrè perſequeris iter uolantiū, ad ſedē perduceris examinis. In ijs autem, quæ longius meare uidebūtur, ſolertior adhibebitur cura, quæ talis eſt. arundinis internodiū cum ſuis articulis exciditur, & terebratur ab latere talea, & per id foramē exiguo melle, uel defruto inſtillato, ponitur iuxta fontem. deinde cum ad odorē dulcis liquoris

quoris complures apes irrepſerũt, tollitur talea, & appoſito foramini pollice non emittitur, niſi una, quæ, cùm euaſit, fugam ſuam demonſtrat obſeruãti, atq; is, dum ſufficit, perſequitur euolantem. Cùm deinde cõſpicere deſijt apem, tum alteram emittit: & ſi eandẽ petit cœli partẽ ueſtigijs prioribus inhæret, & ſi minus aliam quoq;, atq; aliam foramine adaperto patitur egredi, regionemq́; notet, in quam plures reuolent, & eas perſequatur, donec ad latebram perducatur examinis: quòd ſi eſt abditum ſpecu, fumo elicitur, & cùm erupit, æris ſtrepitu coërcetur. Nam ſtatim ſono territum, uel in frutice, uel in editiore ſyluæ fronde conſidet, & à ueſtigatore præparato uaſe reconditur. Sin autem ſedem habet arboris cauæ, & aut extat ramus, quem obtinent, aut ſunt in ipſius arboris trunco, tunc, ſi mediocritas patitur, acutiſſima ſerra, quò celerius id fiat, præciditur primùm ſuperior pars, quæ ab apibus uacat, deinde inferior quatenus uidetur inhabitari: tum reciſus utraq; parte mundo ueſtimento contegitur, quoniam hoc quoq; plurimum refert, ac ſi quibus rimis hiat, illinitur, & ad locum perfertur: relictiſq́; paruis (ut iam dixi) foraminibus, more cæterarum aluorum collocatur. Sed indagatorem conueniet matutina tempora ueſtigandi eligere, ut ſpatium diei habeat, quò exploret commeatus apum: ſæpe enim, ſi ſerius cœpit eas denotare, etiam cùm in propinquo ſunt, iuſtis operum peractis ſe recipiunt, nec remeant ad aquam: quò euenit ut ueſtigator ignoret, quàm longè fonte diſtet examen: ſunt qui per initia ueris apiaſtrũ, atq; (ut ille uates ait) trita meliphilla, & cærinthæ ignobile gramen, aliaſq; colligant ſimiles herbas, quibus id genus animalium delectatur,

delectatur, & ita aluos perfricent, ut odor, & ſuccus uaſi inhæreat: quæ deinde mundata exiguo melle reſpergant, & per nemora non longè à fontibus diſponant, eaq́; cùm repleta ſunt examinibus, domum referant, ſed hoc niſi locis, quibus abundant apes, facere non expedit. Nam ſæpe inania uaſa nacti, qui fortè prætereunt, ſecum auferunt: neq; tamen eſt tanti uacua perdere complura, ut uno, uel altero potiare pleno: at in maiore copia etiam ſi multa intercipiuntur, plus eſt quod in repertis apibus acquiritur. Atq; hæc eſt ratio capiendi ſyluestria examina.

Quemadmodum uernacula examina obſeruantur, & in aluos condantur. CAP. IX.

DEinceps talis altera eſt uernacula retinendi: ſemper quidem cuſtos ſedulè circumire debet alucaria: neq; enim ullum tempus eſt, quo non curam deſyderent, ſed eam poſtulant diligentiorem, cùm uernant & exundant nouis fœtibus, qui niſi curatoris obſidio protinus excepti ſunt, diffugiunt: quippe talis eſt apium natura, ut pariter quæq; plebs generetur cum regibus, qui ubi euolandi uires adepti ſunt, conſortia dedignantur uetuſtiorum, multoq́; magis imperia: quippe cùm rationabili genere mortalium, tum magis egentibus conſilij mutis animalibus nulla ſit regni ſocietas: itaq; noui duces procedunt, cum ſua iuuentute, quæ uno, aut altero die in ipſo domicilij ueſtibulo glomerata conſiſtens, egreſſu ſuo propriæ deſyderium ſedis oſtendit: eaq́; uelut patria contenta eſt, ſi à procuratore protinus aſſignetur. Sin autem defuit cuſtos, uelut iniuria repulſa peregrinam regionem petit: quod ne fiat, boni curatoris eſt uernis temporibus obſeruare alueos in octauam

ferè

ferè dici horam, poſtquàm non temere ſe noua proripiunt agmina, eorumq́; egreſſus regreſſusq; ut diligentius cuſtodiat. Nam quædam ſolent, cùm ſubitò euaſerunt, ſine cunctatione ſe proripere: poterit exploratam fugā præſciſcere ueſpertinis temporibus aurem ſingulis alueis admouendo: ſiquidem ferè antè triduum, quàm eruptionem facturæ ſint, uelut militaria ſigna mouētium tumultus, ac murmur exoritur: ex quo, ut ueriſſimè dicit Vergilius:

Corda licet uulgi præſciſcere, nanq; moranteis
Martius ille æris rauci canor increpat, & uox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.

Itaque maximè obſeruari debet, quæ iſtud faciunt, ut ſiue ad pugnam eruperint (nam inter ſe tanquam ciuilibus bellis, & cum alteris, quaſi cum exteris gentibus prælian tur) ſiue fugæ cauſa ſe proripuerint, præſtò ſit ad utrunq; caſum paratus cuſtos, pugna quidē uel unius inter ſe diſſidentis, uel duorum examinum diſcordantium facilè compeſcitur: nam ut idem ait,

Pulueris exigui iactu compreſſa quieſcit,

Aut mulſo, paſſo'ue, aut alio quouis liquore ſimili reſperſo, uidelicet familiari dulcedine ſæuientium iras mitigante: nam eadem mirè etiam diſſidentes reges conciliant. Sunt enim ſæpe plures unius populi duces, & quaſi procerum ſeditione plebs in partes diducitur; quod frequenter fieri prohibendum eſt, quoniam inteſtino bello totæ gentes con ſumuntur. Itaq; ſi conſtat principibus gratia, manet pax incruenta. Sin autem ſæpius aciem dimicanteis notaueris, duces ſeditionum interficere curabis: dimicantiū uerò prælia prædictis remedijs ſedantur: ac deinde cùm agmen glo=

meratum in proximo frondentis arbuſculæ ramo conſederit, animaduertito, an totum examen in ſpeciem unius uuæ dependeat: idq́; ſignum erit aut unum regem ineſſe, aut certè plures bona fide reconciliatos, quos ſic patieris, dum in ſuum reuolent domicilium: ſin autem duobus, aut etiam compluribus uelut uberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos eſſe, atq; in ijs partibus, quibus maximè uideris apes glome rari, requirere duces debebis: itaq; ſucco prædictarum herbarum, id eſt, meliſſophylli, uel apiaſtri manu illita, ne ad ta ctũ diffugiãt, leuiter inſeres digitos, & diductas apes ſcru taberis, donec autorẽ pugnæ, quem elidere debes, reperias.

Quæ ſit forma regis apum. CAP. X.

SVnt autem ij reges maiores paulò, & oblongi magis quàm cæteræ apes, rectioribus cruribus, ſed minus amplis pinnis, pulchri coloris, & nitidi, leuesq́;, ac ſine pilo, ſine ſpiculo, niſi quis fortè pleniorem quaſi capillum, quem in uentre gerunt, aculeum putet, quo & ipſo tamen ad no cendum non utuntur: quidam etiam infuſci, atq; hirſuti reperiuntur, quorum pro habitu, damnabis ingenium.

Nanq; duæ regum facies, duo corpora gentis.
Alter erit maculis auro ſquallentibus ardens,
Et rutilis clarus ſquamis inſignus, & ore.

Atq; hic maximè probatur, qui eſt melior: nã deterior ſor dido ſputo ſimilis tam fœdus eſt, quàm puluere ab alto
Cùm uenit, & ſicco terrã ſpuit ore uiator. Et, ut idẽ ait,
Deſidia, latamq; trahens inglorius aluum. Omnes *igitur duces notæ deterioris*
Dede neci, melior uacua ſine regnet in aula.

Qui

Qui tamē & ipſe ſpoliandus eſt alis, ubi ſæpius cum examine ſuo conatur eruptione facta profugere: nam uelut quadam compede retinebimus erronem ducem detractis alis, qui fugæ deſtitutus præſidio, finem regni non audet excedere, propter quod ne ditionis quidem ſuæ populo permittit longius euagari.

Quomodo apium paucitas emendetur.

CAP. XI.

SEd nonnunquam necandus eſt, cum uetus alueare numero apum deſtituitur, atq; infrequentia eius aliquo examine replenda eſt. Itaq; cum primo uere in eo uaſe nata eſt pullities, nouus rex eliditur, ut multitudo ſine diſcordia cum parentibus ſuis cōuerſetur: quòd ſi nullā progeniem tulerint faui, duas, uel tres alueorum plebes in unū contribuere licebit, ſed prius reſperſas dulci liquore: tum demum includere, & poſito cibo dum conuerſari conſueſcant, exiguis ſpiramentis relictis triduo ferè clauſas habere. Sunt qui ſeniorem potius regem ſubmoueant, quod eſt contrarium: quippe turba uetuſtior, ſi elidatur uelut quidam ſenatus iunioribus pareat neceſſe eſt, & ſi quæ ſint imperia ualidiorū contumaciter ſpernentes, pœnis, ac mortibus afficiuntur: illud tamen incōmodum iuniori examini ſolet accidere, cum antiquarum apiū relictus à nobis rex ſenectute deficit, quòd tanquam domino mortuo familia nimia licentia diſcordat, cui facilè occurritur, nam ex ijs alueis, quæ plureis habent principes, dux unus eligitur: isq; trāslatus ad eas, quæ ſine imperio ſunt, rector cōſtituitur. Poteſt autem minore moleſtia in ijs domicilijs, quæ aliqua peſte uexantur, paucitas apiū emendari. Nam ubi cognita

eſt clades infrequentis aluei, quos habeat fauos oportet conſyderare:tum deinde ceræ,quæ ſemina pullorum continet, partẽ recidere, in qua regij generis proles animatur:eſt autem facilis conſpectu, quoniam ferè in ipſo fine cerarum uelut papilla uberis apparet eminentior, & laxioris fiſtulæ,quàm ſint reliqua foramina, quibus popularis notæ pulli detinentur.Celſus quidem affirmat in extremis fauis tranſuerſas fiſtulas eſſe, quæ contineant regios pullos.Higinius quoq; autoritatem Græcorum ſequens negat ex uernaculo (ut cæteras apes) fieri ducem, ſed in circuitu fauorum paulo maiora, quàm ſint plebeij ſeminis inueniri recta foramina repleta quaſi ſorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

De condendo examine, & eius fuga inhibenda. CAP. XII.

Est & illa uernaculi examinis cura, ſi fortè prædicto tempore facta eruptione patriam faſtidiens ſedem longiorem,fuga denuntiauit.Id autem ſignificat,cum ſic apis euadit ueſtibulũ,ut nulla intrò reuolet, ſed ſe cõfeſtim leuet ſublimius.Crepitaculis æreis, aut teſtarum plerunq; uulgò iacentium ſonitu terreatur fugiens iuuentus. Eaq;, quæ uel pauida,cum repetierit aluum maternã,& in eius aditu glomerata pependerit,uel ſtatim ſe ad proximã frondem contulerit, protinus cuſtos nouũ loculamentũ in hoc præparatum perliniat intrinſecus prædictis herbis:deinde guttis mellis reſperſum admoueat.Tum manibus, aut etiam trulla congregatas apes recondat. Atq;,uti debet,adhibita cætera cura,diligenter compoſitum, & illitum uas interim patiatur in eodem loco eſſe, dum aduesperaſcat.

Primo

primo deinde crepuſculo transferat, & reponat in ordinem reliquorum aluorum. Oportet autem etiam uacua domicilia collocata in apiarijs habere: nam ſunt nonnulla examina, quæ cum proceſſerint, ſtatim ſedem ſibi quærant in proximo, eandemq́; occupent, quam uacuam repererint. Hæc ferè acquirendarum, ac etiam retinendarũ apium traditur cura.

Remedia apum laborantium morbo.

CAP. XIII.

SEquitur ut morbo, uel peſtilentia laborantibus remedia deſyderētur. Peſtilentiæ rara in apibus pernicies, nec tamen aliud, quàm quod in cætero pecore præcepimus, quid fieri poſſit reperio, niſi ut longius aluci transferantur. Morborum autem facilius in his & cauſæ inſpiciuntur, & inueniuntur medicinæ. Maximus autē annuus carũ labor eſt initio ueris, quo tithymalli floret frutex, & quo ſameram ulmi promunt: nanq; ſicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auidè ueſcuntur poſt hybernam famem, nil alioquin citra ſatietatem, tali nocēte cibo, quo cùm ſe affatim repleuerint, profluuio alui, niſi celeriter ſuccurritur, intereunt: nam & tithymallus maiorum quoq; animalũ uentrem ſoluit, & propriè ulmus apium. Eáq; cauſa eſt, cur in regionibus Italiæ, quæ ſunt eius generis arboribus conſitæ, raro frequentes durent apes. Itaq; ueris principio ſi medicatos cibos præbeas, ijſdem remedijs et prouideri poteſt, ne tali peſte uexentur, & cum iam laborant, ſanari: nam illud quod Higinius maiores ſecutus autores prodidit, ipſe non expertus aſſeuerare non audeo, uolentibus tamen licebit experiri. Siquidem præcipit

apum corpora, quæ cum eiuſmodi peſtis inceßit, ſub fauis aceruatim enectæ reperiuntur, ſicco loco per hyemem repoſita circa æquinoctium uernū, cum clementia diei ſuaſerit, poſt horam tertiam in ſolem proferre, ficulneoq́; cinere obruere. Quo facto, affirmat intra duas horas cum uiuido halitu caloris animatæ ſunt, reſumpto ſpiritu in præparatū uas, ſi obijciatur, irrepere. Nos magis ne intereāt, quæ deinceps dicturi ſumus, ægris examinibus exhibenda cenſemus: nam uel grana mali punici tunſa, & uino amineo conſperſa, uel uuæ paßæ cum rore ſyriaco pari menſura pinſitæ, & auſtero uino inſuccatæ dari debent: uel ſi per ſe iſta fruſtrata ſunt, omnia eadem æquis pōderibus in unum leuigata, et fictili uaſe cum amineo uino inferuefacta, mox etiā refrigerata ligneis canalibus apponi. Nōnulli rorem marinum aqua mulſa decoctum, cum gelauerit, imbricibus infuſum præbent libandum. Quidam bubulā, uel hominis urinam (ſicut Higinius affirmat) alueis apponunt: necnon etiam ille morbus maximè eſt conſpicuus, qui horridas, contractasq́; carpit, cum frequēter aliæ mortuarum corpora domicilijs ſuis efferunt, aliæ intra tecta ut in publico luctu, mœſto ſilentio torpent. Id cum accidit, arundineis infuſi canalibus offeruntur cibi, maximè decocti mellis, & cum galla, uel arida roſa detriti. Galbanum etiā, ut eius odore medicentur, incendi conuenit, paſſoq́;, & defruto uetere feſſas ſuſtinere. Optimè tamen facit amelli radix, cuius eſt frutex luteus, purpureus flos: ea cum uetere amineo uino decocta exprimitur, & ita liquatus eius ſuccus datur. Higinius quidem in eo libro, quem de apibus ſcripſit, Ariſtomachus, inquit, hoc modo ſuccurrendum

rendum laborantibus exiſtimat. Primùm, ut omnes uitioſi faui tollantur, & cibus ex integro recens ponatur: deinde ut fumigentur. Prodeſſe etiam putat apibus uetuſtate corruptis examen nouum cõtribuere, quamuis periculum ſit, ne ſeditione conſumentur, uéruntamen adiecta multitudine lætaturas. Sed ut concordes maneant, earũ apium, quæ ex alio domicilio transferuntur, quaſi peregrinæ plebis ſubmoueri reges debere: nec tamen dubium, quin frequentiſsimorum examinum faui, qui iam maturos habent pullos, transferri, & ſubijci paucioribus debeant, ut tanquam nouæ prolis adoptione domicilia confirmentur, ſed & id cùm fiet, animaduertendum, ut eos fauos ſubijciamus, quorum pulli iam ſedes ſuas adaperiunt, & uelut opercula foraminum obductas ceras erodunt exercentes capita: nam ſi fauos immaturo fœtu tranſtulerimus, emorientur pulli, cùm foueri deſierint. Sæpe etiam uitio, quod Græci φαγέδαιναν uocant, intereunt. Siquidem cùm ſit hæc apium conſuetudo, ut prius tantum cerarum cõfingant, quantum putant explere ſe poſſe, nonnunquàm euenit, ut conſummatis operibus cereis, ut examen conquirendi mellis cauſa longius euagatum ſubitis imbribus, aut turbinibus in ſyluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat: quod ubi factum eſt, reliqua paucitas fauis complendis non ſufficiat, tunc quæ uacuæ cerarum partes computreſcant, & uitijs paulatim ſerpentibus corrupto melle ipſæ quoque apes intereant. Id ne fiat, duo populi coniungi debent, qui poſsint adhuc integras ceras explere: uel ſi non eſt facultas alterius examinis, ipſos fauos antè quàm putreſcant, uacuis partibus acutiſsimo ferro

liberare:nam hoc quoq; refert, ne admotum hebes ferramentum (quia nõ facilè penetret) uehementius impreſſum fauos ſedibus ſuis commoueat. Quod ſi factum eſt, apes domicilium derelinquũt. Eſt & illa cauſa interitus, quòd interdum continuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs, quàm fœtibus ſtudent: itaq; nonnulli, quibus eſt minor harum rerum ſcientia, magnis fructibus delectantur, ignorantes exitium apibus imminere, quoniã & nimio fatigatæ operæ plurimæ pereunt, nec ullis iuuentutis ſupplementis frequentatæ nouiſſimæ reliquæ intereunt: itaq; ſi tale uer inceſſit, ut & prata, & arua floribus abundent, utiliſſimum eſt tertio quoque die aluorum exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non poſſint apes exire, ut ab opere mellifico euocatæ, quoniam ſe non ſperent poſſe ceras omnes liquoribus ſtipare, fœtibus expleant. Atq; hæc ferè ſunt examinum uitio laborantium remedia.

Quid quoquo tempore faciant apes, & quid earum curator facere debeat. CAP. XIII.

DEinceps illa totius anni cura, ut idẽ Higinius commodiſſimè prodidit. Ab æquinoctio primo, quod menſe Martio circa VIII. Calendas Aprilis in octaua parte arietis conficitur, ad exortum uergiliarum dies uerni temporis habentur duodequinquaginta, per hos primùm ait apes curandas eſſe adapertis alueis, ut omnia purgamenta, quæ ſunt hyberno tempore congeſta, eximantur, & ut araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incenſo bubulo fimo, hic enim quaſi quadam cognatione generis maximè eſt apibus aptus. Vermiculi quoque

qui

qui tineæ uocantur, & item papiliones enecandi ſunt. Quæ peſtes plerunq; fauis adhærentes decidunt, ſi fimo medullam bubulam miſceas, & his incenſis, nidorem admoueas. Hac cura per id tempus, quod diximus, examina firmabuntur, eaq́; fortius operibus inſeruient. Verùm maximè cuſtodiendum eſt curatori, qui apes nutrit, cùm aluos tractare debebit, uti pridie caſtus ſit ab rebus uenereis, ne'ue temulentus, nec niſi lotus ad eas accedat, abſtineatq́; ferè ab omnibus redolentibus eſculentis, ut ſunt ſalſamenta, & eorum omnia eliquamina, itemq́; fœtentibus acrimonijs allij, uel ceparũ, cæterarumq́; rerũ ſimilium. Duodequinquageſimo die ab æquinoctio uerno, cùm fit uergiliarum exortus circa v. Idus Maias incipiunt examina uiribus, & numero augeri. Sed & ijſdem diebus intereunt, quæ paucas, & ægras apes habent. Eodemq́; tempore progenerantur in extremis partibus fauorum amplioris magnitudinis fœtus, quàm ſint cæterarum apum, eosq́; nonnulli putant eſſe reges. Verùm quidam Græcorum autores οἴστρους appellant, ab eo, quod exagitent, neq; patiantur examina conquieſcere. Itaq; præcipiunt eos enecari. Ab exortu uergiliarũ ad ſolſtitium, quod fit ultimo menſe Iunio circa octauam partem cancri, ferè examinant alui, quò tempore uehementius cuſtodiri debent, ne nouæ ſoboles diffugiant. Tuncq́; peracto ſolſtitio, uſq; ad ortum caniculæ, qui ferè dies triginta ſunt, pariter frumenta, & faui demetuntur. Sed ij quemadmodum tolli debeant, mox deinde, cùm de confectura mellis præcipiemus. Cæterum hoc eodem tempore progenerari poſſe apes iuuenco perempto, Democritus, & Mago, nec minus Vergilius prodiderunt. Mago quidem

dem uentribus etiam bubulis idem fieri affirmat. Quam rationem diligentius proſequi ſuperuacuũ puto, conſentiens Celſo, qui prudentiſſimè ait, non tanto interitu pecus iſtud admitti, ut ſic requirendum ſit: uerùm hoc tempore, & uſq; in autumni æquinoctium decimo quoq; die alui aperiendæ ſunt, & fumigandæ. Quod cùm ſit moleſtum examinibus, ſaluberrimũ tamen eſſe conuenit. Suffitas deinde, & æſtuantes apes refrigerare oportet, conſperſis uacuis partibus aluorum, & quàm receniſſimi rigoris aqua infuſa: deinde ſiquid ablui non poterit, pinnis aquilæ, uel etiam cuiuslibet uaſtæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Prætereà ut tineæ, ſi apparuerint, euerrantur, papiliones enecentur, qui plerunque inter aluos morantes apibus exitio ſunt. Nam & ceras erodunt, & ſtercore ſuo uermes progenerant, quos aluorum tineas appellamus. Itaque quo tempore maluæ florent, cùm eſt earum maxima multitudo, ſi uas æneum ſimile miliario ueſpere ponatur inter aluos, & in fundum eius lumen aliquod demittatur, undiq; papiliones concurrunt: dumq; circa flammulam uolitant, aduruntur, quod nec facilè ex anguſto ſurſum euolare, nec rurſus longius ab igne poſſunt recedere, cum lateribus æneis circumueniantur, ideoq; propinquo ardore conſumuntur. À canicula ferè poſt diem quinquageſimum arcturus oritur, cum irroratis floribus thymi, & cunilæ, thymbræq;, apes mella conficiunt: idq; optimæ notæ eniteſcit autumni æquinoctio, quod eſt ante Cal. Octobris, cùm octauam partem libræ ſol attigit. Sed inter caniculæ, & arcturi exortum cauendum erit, ne apes intercipiantur uiolentia crabronum, qui ante aluearia plerunq;

obſidiantur

obſidiantur prodeuntibus, Poſt arcturi exortũ circa æqui noctium libræ (ſicut dixi) fauorũ ſecunda eſt exemptio. Ab æquinoctio deinde quod conficitur circa VIII. Cal. Octobris ad Vergiliarũ occaſum diebus XL. & floribus tamaricis, & ſylueſtribus frutetis apes collecta mella cibarijs hyemis reponunt, quibus nihil eſt omnino detrahendum, ne ſæpius iniuria cõtriſtatæ, uelut deſperatione rerũ profugiant. Ab occaſu Vergiliarum ad brumam, quæ ferè conficitur circa VIII. Cal. Ianuarij, in octaua parte capricorni iam recondito melle utũtur examina, eoq́; uſq; ad arcturi exortũ ſuſtinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quæ docet ſolſtitia, & æquinoctia non octauis, ſed primis partibus ſignorum confici. Verum in hac ruris diſciplina ſequor nũc Eudoxi, & Metonis, antiquorumq́; faſtus aſtrologorum, qui ſunt aptati publicis ſacrificijs, quia & notior eſt iſta uetus agricolis concepta opinio. Nec tamẽ Hipparchi ſubtilitas pinguioribus, ut aiunt, ruſticorum literis neceſſaria eſt. Ergo uergiliarũ occaſu primo ſtatim conueniet aperire aluos, & depurgare quicquid immundi eſt, diligentiusq́; curare, quoniam per tempora hyemis nõ expedit mouere, aut patefacere uaſa. Quam ob cauſam dũ adhuc autumni reliquiæ ſunt, apriciſſimo die purgatis domicilijs opercula intus uſq; ad fauos admouenda ſunt, omni uacua parte ſedeis excluſa, quo facilius anguſtiæ cauearum per hyemem concaleſcant. idq́; ſemper faciendum eſt etiam in ijs aluis, quæ paucitate plebis infrequentes ſunt. Quicquid deinde rimarum eſt, aut foraminum luto, & fimo bubulo miſtis illinemus extrinſecus, nec niſi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamuis porticu protecta

protecta uaſa,nihilo minus congeſtu culmorum, & frondium ſupertegemus,quantumq; res patietur à frigore,& tempeſtatibus muniemus.Quidã exemptis interraneis occiſas aues intus includunt, quæ tempore hyberno plumis ſuis deliteſcentibus apibus præbent teporem. Tum etiam ſi ſunt abſumpta cibaria, commodè paſcuntur eſurientes nec niſi oſſa earum relinquunt. Sin autem fauí ſufficient, permanent illibatæ. Nec quamuis amantiſſimas munditiarum offendunt odore ſuo. Melius tamen eſſe nos exiſtimamus tempore hyberno fame laborantibus, ad ipſos aditus in canaliculis uel contuſam, & aqua madefactam ficũ aridam,uel defrutum,aut paſſum præbere. Quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit,ut inſiſtentes apes quaſi per ſyphonẽ ſuccum euocẽt. Vuas etiam paſſas,cum infregerimus,paulùm àqua reſperſas probè dabimus.atq; his cibarijs non ſolũ hyeme,ſed etiam quibus temporibus (ut iam ſuprà dixi)tithymallus, atq; etiã ulmi florebunt, ſuſtinendæ ſunt.Poſt confectam brumam diebus ferè quadraginta quicquid eſt repoſiti mellis (niſi liberalius à curatore relictum ſit)conſumunt,& ſæpe etiã uacuatis ceris uſq; in ortum arcturi,qui eſt ab Idibus Februarijs ieiunæ fauis accubantes torpent more ſerpẽtum,et quiete ſua ſpiritum conſeruant,quem tamen ne amittant,ſi longior fames inceſſerit,optimum eſt per aditum ueſtibuli ſyphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum ſuſtinere,dum arcturi ortus, & hirundinis aduentus commodiores polliceantur futuras tempeſtates. Itaq; poſt hoc tempus,cum diei permittit hilaritas,procedere audent in paſcua.Nam ab æquinoctio uerno ſine cunctatione,iã

paſſim

paſſim uagantur, & idoneos ad fœtum decerpunt flores, atq; intra tecta comportant. Hæc obſeruanda per anni tẽpora diligentiſſimè Higinius *præcipit. Cæterum illa Celſus adijcit, paucis locis eam felicitatẽ ſuppetere, ut apibus alia pabula hyberna, atq; alia præbeantur æſtiua.* I*taque quibus locis poſt ueris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, ſed uernis̄ paſtionibus abſumptis, in ea loca transferri, quæ ſerotinis floribus thymi, & origani, thymbræq; benignius apes alere poſſunt.* Q*uod fieri ait &* A*chaiæ regionibus, ubi transferuntur in atticas paſtiones, &* E*ubœa, & rurſus inſulis* Cycladibus, *cum ex alijs transferũtur* Scyrum, *nec minus in* Sicilia *cum ex reliquis eius partibus in* Hyblam *conferuntur.* I*demq́; ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quæ tanto meliorem qualitatem capiunt, quanto iucundiore ſit materia, cera confecta. Sed ante translationem diligenter alueos inſpicere præcipit, ueteresq́;, & tineoſos, & labantes fauos eximere.* N*ec niſi paucos, & optimos reſeruare, & ſimul etiam ex meliore flore quàm plurimi fiant: eáq; uaſa, quæ quis transferre uelit, non niſi noctibus, & ſine concuſſione portare.*

De melle conficiendo, & quando caſtrari debent alui. CAP. XV.

MOx *uere tranſacto ſequitur, ut dixi, mellis uindemia, propter quam totius anni labor exercetur.* E*ius maturitas intelligitur cum animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod eſt genus amplioris incrementi ſimilimum apis.* E*t, ut ait* V*ergilius, ignauum fucos pecus, & ſine induſtria fauis aſſidens.* N*am neq; alimenta*

congerit,et ab alijs inuecta cõſumit. Veruntamen ad procreationem ſobolis conferre aliquid hi fuci uidentur inſidentes ſeminibus, quibus apes figurantur. Itaq; ad fouendam,et educandam nouã prolem familiarius admittuntur. Excluſis deinde pullis,extra tecta proturbãtur. Et,ut idẽ ait,à præſepibus arcent. Hos quidam præcipiunt in totũ exterminari oportere,quod ego Magoni conſentiẽs faciendum non cenſeo,uerũ ſæuitiæ modũ adhibendum. Nam nec ad occidionẽ gens interimenda eſt,ne apes inertia laborent,quæ cum fuci aliquã partem cibariorũ abſumunt, ſarciendo damna fiunt agiliores,nec rurſus multitudinem prædonum coaleſcere patiendũ eſt,ne uniuerſas opes alienas diripiant.Ergo cum rixam fucorum,et apium ſæpius committi uideris, adapertas aluos inſpicies, ut ſiue ſemipleni faui ſint, differantur:ſiue iam liquore completi, & ſuperpoſitis ceris tanquã operculis obliti demetãtur.Dies uerò caſtrandi ferè matutinus occupandus eſt. neq; enim conuenit æſtu medio exaſperatas apes laceſſiri:duobus ferramentis ad hunc uſum opus eſt ſeſquipedali, uel paulò ampliore menſura factis.quorũ alterum ſit culter oblõgus ex utraq; parte acie lata,uno capite aduncum habens ſcalprum. alterum prima fronte planum,& acutiſſimum,quo melius hoc faui ſuccidantur, illo eradantur, & quicquid ſordidum deciderit,attrahatur.Sed ubi à poſteriore parte nullum ueſtibulum patefactum habuerit alueare,fumũ admouebimus factum galbano,uel arido fimo.Ea porrò uaſe fictili prunis immiſta conduntur. idq; uas anſatum ſimile auguſtæ ollæ figuratur. Ita ut altera pars ſit acutior per quam modico foramine fumus emanet,altera latior,et ore

patulo

patulo, per quam poſſit afflari. Talis olla, cùm eſt aluearì obiecta, ſpiritu admoto fumus ad apes promouetur, quæ confeſtim nidoris impatientes in priorem partẽ domicilij, & interdum extra ueſtibulum ſe conferunt, atq; ubi poteſtas facta eſt liberius inſpiciendi, ferè, ſi duo ſunt examina, duo genera quoq; fauorum inueniũtur. Nam etiam in concordia ſuum quæq; plebs morem figurandi ceras, fingendiq; obſeruat. Sed omnes faui ſemper cauearum tectis, & paululum lateribus adhærentes, dependẽt, ita ne ſolum contingant, quoniã id præbet examinibus iter. Cæterum figura cerarũ talis eſt, qualis & habitus domicilij. Nam & quadrata & rotunda ſpatia, nec minus longa ſuam ſpeciem uelut formæ quædã fauis præbent. Ideoq; non ſemper eiuſdẽ figuræ reperiuntur faui. Sed hi qualeſcunq; ſint, nõ omnes eximantur. Nam priore meſſe, dum adhuc rura paſtionibus abundant, quinta pars fauorũ: poſteriore, cùm iam metuitur hyems, tertia relinquenda eſt. Atq; hic tamen modus non eſt in omnibus regionibus certus, quoniam pro multitudine florum, & ubertate pabuli apibus conſulendum eſt. At ſi ceræ dependentes in longitudinẽ decurrunt, eo ferramẽto, quod eſt ſimile cultro, inſecãdi ſunt faui: deinde ſubiectis duobus brachijs excipiendi, atq; ita promendi. Sin autem tranſuerſi tectis cauearũ inhærent, tunc ſcalprato ferramento eſt opus, ut aduerſa fronte impreſſi deſecentur. Eximi autẽ debent ueteres uel uitioſi, & relinqui maximè integri, ac melle pleni. Et ſi qui tandem pullos continent, ut examini progenerando reſeruentur. Omnis deinde copia fauorum cõferenda eſt in eum locum, in quo mel confi cere uoles, linendaq; ſunt diligenter foramina parietum,

& ſine

& feneſtrarum, nequid ſit apibus peruium, quæ uelut amiſſas opes ſuas pertinaciter ueſtigant, & perſecutæ conſumunt. Itaque ex iiſdem rebus fumus etiam in aditu loci faciendus eſt, qui propulſet intrare tentantes. Caſtratæ deinde alui ſiquæ tranſuerſos fauos in aditu habebunt, conuertendæ erunt, ut alterna uice poſteriores partes ueſtibula fiant. Sic enim proximè cùm caſtrabuntur ueteres potius faui, quàm noui eximentur, ceræq; nouabuntur, quæ tanto deteriores ſunt, quanto uetuſtiores. Quòd ſi fortè aluearia circumſtructa, & immobilia fuerint, curæ erit nobis, ut modò à poſteriore, modò à priore parte caſtrentur: idq; fieri antè dici quintam horam debebit: deinde repeti uel poſt nonam, uel poſtero mane. Sed quotcunq; faui ſunt demiſſi, eodem die, dum tepent, mella conficere conuenit. Saligneus qualus, uel tenui uimine rarius contextus ſaccus inuerſæ metæ ſimilis, qualis eſt, quò uinum liquatur, obſcuro loco ſuſpenditur: in eum deinde carptim congeruntur faui. Sed adhibenda cura eſt, ut ſeparentur eæ partes cerarum, quæ uel pullos habent, uel rubras ſordes: nam ſunt mali ſaporis, & ſucco ſuo mella corrumpũt. Deinde ubi liquatum mel in ſubiectum alueum defluxit, transfertur in uaſa fictilia, quæ paucis diebus aperta ſint, dum muſteus fructus deferueſcat: isq; ſæpius ligula purgandus eſt. Mox deinde fragmina fauorum, quæ in ſacco remanſerunt, retractata exprimuntur. Atque id ſecundæ notæ mel defluit, & ab diligentioribus ſeorſum reponitur, ne quod eſt optimi ſaporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda. CAP. XVI.

C*Eræ fructus, quamuis æris exigui, non tamen omittendus*

tendus eſt, cùm ſit eius uſus ad multa neceſſarius. Expreſ*ſæ fauorum reliquiæ, poſteaquàm diligenter aqua dulci perlutæ ſunt, in uas æneum conijcitur: adiecta deinde aqua liquantur ignibus, quod ubi factum eſt, cera per ſtramenta, uel iuncos defuſa colatur: atque iterum ſimiliter de integro coquitur, & in quas quiſque uoluit formas, aqua prius adiecta, defunditur: eamq́; concretam facilè eſt eximere, quoniam qui ſubeſt humor non patitur formis inhærere. Sed iã conſummata diſputatione de uillaticis pecudibus, atq; paſtionibus, quæ reliqua nobis ruſticarum rerum pars ſupereſt, de cultu hortorum, Publi Siluine, deinceps ita, ut & tibi, & Gallioni noſtro complacuerat, in carmen conferemus.*

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE IN LIBRVM DECIMVM DE CVLTV HORTORVM

PRAEFATIO.

FOENORIS *tui Siluine, quod ſtipulanti ſpoponderam tibi, reliquam penſiunculam percipe.* Nam *ſuperioribus nouem libris hac minus parte debitum, quod nunc perſoluo, reddideram: ſupereſt ergo cultus hortorum inſigniter neglectus quondam ueteribus agricolis, nunc uel celeberrimus: ſiquidem cùm parcior apud priſcos eſſet frugilitas, largior tamẽ pauperibus*

fuit uſus epularum, lactis copia, ferinaq́;, ac domeſticarum pecudum carne, uelut aqua, frumentoq́; ſummis, atq; humilimis uictum tolerantibus. Mox cùm ſequens, & præcipuè noſtra ætas dapibus libidinoſis pretia conſtituerit, cœnæq́; non naturalibus deſyderijs, ſed cenſibus æſtimentur, plebeia paupertas ſummota à pretioſioribus cibis ad uulgares compellitur. Quare cultus hortorum, quoniam & fructus magis in uſu eſt, diligentius nobis, quàm tradiderunt maiores, præcipiendus eſt: isq́; ſicut inſtituerā proſa oratione prioribus ſubnecteretur exordijs, niſi propoſitum meum expugnaſſet frequens poſtulatio tua, quæ peruicit, ut poëticis numeris explerem Georgici carminis omiſſas partes, quas tamen & ipſe Vergilius ſignificauerat, poſteris poſt ſe memoranda relinquere, neq; enim aliter iſtud nobis fuerat audendum, quàm ex uoluntate uatis maximè uenerandi: cuius quaſi numine inſtigante (pigrè ſine dubio propter difficultatem operis, ueruntamen non ſine ſpe proſperi ſucceſſus) aggreſſi ſumus tenuem admodum, & penè uiduatam corpore materiam, quæ tam exilis eſt, ut in conſummatione quidem totius operis annumerari uelut particula poſſit laboris noſtri, per ſe uerò & quaſi ſuis finibus terminata nullo modo ſpecioſe confici. Nam etſi multa ſunt eius quaſi membra, de quibus aliquid poſſumus effari, tamē eadē tam exigua ſunt, ut (quod aiunt Græci) ex incomprehenſibili paruitate arenæ funis effici non poſſit. Quare quicquid eſt iſtud, quod elucubrauimus, propriam ſibi laudem non uendicat, ut boni conſulat, ſi non ſit dedecori prius editis à me ſcriptorum monimentis: ſed iam præfari deſinamus.

DE CVLTV HORTORVM LIBER X.

Hortorum quoq; te cultus Siluine docebo,
Atq; ea, quæ quondā ſpatijs excluſus iniquis,
Cū caneret lætas ſegetes, et munera Bacchi,
Et te magna Pales, nec non cœleſtia mella,
Vergilius nobis poſt ſe memoranda reliquit.
Principio ſedem numeroſo præbeat horto
Pinguis ager putres glebas, reſolutaq; terga
Qui gerit, & foſſus gracileis imitatur arenas.
Atq; habilis natura ſoli, quæ gramine læto,
Parturit, & rutilas ebuli creat uuida baccas.
Nam neq; ſicca placet, nec quæ ſtagnata palude
Perpetitur querulæ ſemper conuitia ranæ.
Tum quæ ſponte ſua frondoſas educat ulmos,
Palmitibusq; feris lætatur, & aſpera ſyluis
Achrados, aut pruni lapidoſis obruta pomis
Gaudet, & iniuſſi conſternitur ubere mali,
Sed negat helleboros, & noxia galbana ſucco,
Nec patitur taxos, nec ſtrenua toxica ſudat,
Quamuis ſemihominis ueſano gramine fœta
Mandagoræ pariat flores, mœſtamq; cicutam,
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æquè,
Terga rubi, ſpiniſq; ferat paliuron acutis.
Vicini quoq; ſint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio ſemper ſitientibus hortis,
Aut fons illachrymet putei non ſede profunda,
Ne grauis hauſturis tendentibus ilia uellat.
Talis humus, uel parietibus, uel ſepibus hirtis

Claudatur,neu ſit pecori,neu peruia furi,
Neu tibi Dædaleæ quærantur munera dextræ,
Nec Polycletea,nec Phradmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur,ſed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen uenerare Ithyphalli
Terribilis membri,medio qui ſemper in horto
Inguinibus puero,prædoni falce minetur.
Ergo agè nunc cultus,& tempora quæq; ſerendis
Seminibus,quæ cura ſatis,quo ſydere primum
Naſcantur flores,Peſtiq; roſaria gemment,
Quo Bachi genus,aut aliena ſtirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos.
Pierides tenui deducite carmine Muſæ.
Oceani ſitiens cum iam canis hauſerit undas,
Et paribus Titan orbem librauerit horis,
Cum ſatur autumnus quaſſans ſua tempora pomis,
Sordidus,& muſto ſpumanteis exprimet uuas,
Tum mihi ferrato uerſetur robore Palæ
Dulcis humus,ſi iam pluuijs defoſſa madebit.
At ſi cruda manet cœlo durata ſereno,
Tum iuſsi ueniant decliui tramite riui,
Terra bibat fonteis,& hiantia compleat ora.
Quòd ſi nec cœli,nec campi competit humor,
Ingeniumq; loci,uel Iuppiter abnegat imbrem,
Expectetur hyems,dum Bacchi gnoſius ardor
Aequore cæruleo celetur,uertice mundi,
Solis & aduerſos metuant Atlantides ortus.
Atq; ubi iam tuto necdum confiſus olympo,
Sed trepidus profugit chelas,& ſpicula Phœbus

Dira

Dira Nepæ,tergoq́; Croti feſtinat equino,
Neſcia plebs generis,matri ne parcite falſæ.
Iſta Prometheæ genitrix fuit altera Cretæ,
Altera nos enixa parens,quo tempore ſæuus
Tellurem ponto merſit Neptunus,& imum
Concutiens barathrum lethæas terruit undas.
Tumq́; ſemel ſtygium regem uidere trementem
Tartara,cum pelagi ſtreperent ſub pondere manes.
Nos fœcunda manus uiduo mortalibus orbe
Progenerat,nos abruptæ tum montibus altis
Deucalioneæ cautes peperere:ſed ecce
Durior,æternusq́; uocat labor:eia agè ſegnes
Pellite nunc ſomnos,& curui uomere dentis
Iam uirideis lacerate comas,iam ſcindite amictus.
Tu grauibus raſtris cunctantia perfode terga,
Tu penitus *clatris eradere uiſcera matris *matris.
Ne dubita,& ſummi frequentia ceſpite miſta
Ponere,quæ canis iaceant urenda pruinis,
Verberibus gelidis,iræq́; obnoxia cauri,
Alliget & ſæuus Boreas,Eurusq́; reſoluat.
Poſt ubi Ryphææ torpentia frigora brumæ
Candidus aprica Zephyrus regelauerit aura,
Sydereoq́; polo cedet lyra merſa profundo,
Veris & aduentum nidis cantarit hirundo.
Rudere tum pingui,ſolido uel ſtercore Aſelli,
Asmenti'ue fimo ſatures ieiunia terræ
Ipſe ferens olitor diductos pondere qualos.
Pabula nec pigeat feſſo præbere nouali
Immundis,quæcunq́; uomit latrina,cloacis,

Denſaq́; iam pluuijs, durataq́; ſumma pruinis
Aequora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis uiuacem ceſpitis herbam
Contundat marræ, uel fracti dente ligonis,
Putria maturi ſoluantur ut ubera campi.
Tunc quoq; trita ſolo ſplendentia ſarcula ſumat,
Anguſtosq́; foros aduerſo limite ducens
Rurſus in obliquum diſtinguat tramite paruo.
Verum ubi iam puro diſcrimine pectita tellus,
Depoſito ſquallore nitens ſua ſemina poſcit,
Pingit & in uarios terreſtria ſydera flores,
Candida leucoia, & flauentia lumina calthæ,
Narciſſiq́; comas, & hiantis ſæua leonis
Ora feri, calathisq́; uirentia lilia canis,
Nec non uel niueos, uel ceruleos hyacinthos.
Tu quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro,
Ponatur uiola, & nimium roſa plena pudoris.
Nunc medica panacem lachryma, ſuccoq́; ſalubri
Glaucea, & profugos uinctura papauera ſomnos
Spargite, quæq́; uiros acuunt, armantq́; puellas.
Iam Megaris ueniant genitalia ſemina bulbi,
*ſcilla. Et quæ *ſicca legit getulis obruta glebis,
Et quæ frugifero ſeritur uicina Priapo,
Excitet ut ueneri tardos eruca maritos.
Iam breue chærophylum, & torpenti grata palato
Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris,
Alliaq́; infractis ſpicis, & olentia latè
Vlpica, quæq́; fabis habilis fabrilia miſcet.
Iam ſiſer, Aſſyrioq́; uenit quæ ſemine radix,

Sectaq́;

Sectáq; præbetur madido ſociata lupino,
Vt Peluſiaci proritet pocula Zythi.
Tempore non alio uili quoq; ſalgama merce
Capparis, & triſtes inulæ, ferulæq; minaces
Plantantur, necnon ſerpentia gramina mentæ.
Et bene odorati flores ſparguntur aneti,
Rutáq; Palladiæ baccæ uictura ſaporem,
Seq; laceſſenti fletum factura ſynapis,
Atq; oleris pulli radix, lachrymoſáq; cepa
Ponitur, & lactis guſtum quæ condiat herba
Deiectura quidem fronti data ſigna fucarum,
Vimq; ſuam idcirco profitetur nomine Graio.
Tum quoq; conſeritur, toto quæ plurima terræ
Orbe uirens pariter plebi, regiq; ſuperbo
Frigoribus caules, & ueri cymata mittit.
Quæ pariunt ueteres ceſpoſo littore Cumæ,
Quæ Marrucini, quæ ſignia monte Lepino,
Pinguis item Capua, & caudinis faucibus horti,
Fontibus & ſtabie celebres, & Veſuia rura,
Doctáq; Parthenope Sebethide roſcida lympha,
Quæ ducis pompeia palus uicina Salinis
Herculeis, uitreóq; ſiler qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymoſa ſtirpe Sabelli,
Et Turni lacus, & pomoſi Tyburis arua,
Brutia quæ tellus, & mater Aritia porri.
Hæc ubi credidimus reſolutæ ſemina terræ,
Aßiduo grauidam cultu, curáq; fouemus,
Vt redeant nobis cumulato fœnore meſſes.
Et primùm moneo largos inducere fontes,

Ne ſitis exurat concepto ſemine partum.
At cùm fœta ſuos nexus adoperta reſoluit,
*aruo. Florida cùm ſoboles materno pullulat*aluo,
Primitijs plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferroq; bicorni
Pectat, & angentem ſulcis exterminet herbam.
At ſi dumoſis poſiti ſunt collibus horti,
Nec ſummo nemoris labuntur uertice riui,
Aggere præpoſito cumulatis area glebis
Emineat, ſicco ut conſueſcat puluere planta,
Nec mutata loco ſiccos exhorreat æſtus.
Mox ubi nubigenæ Phryxi, nec portitor Helles
Signorum, & pecorum princeps caput efferet undis
Alma ſinum tellus iam pandet: adultaq; poſcens
Semina depoſitis cupient ſe nubere plantis,
Inuigilate uiri, tacito nam tempora greſſu
Diffugiunt, nulloq; ſono conuertitur annus.
Flagitat ecce ſuos genitrix mitiſſima fœtus,
Et quos enixa eſt partus iam quærit alendos,
Priuignasq; rogat proles, date nunc ſua matri
Pignora, tempus adeſt, uiridi redimite parentem
Progenie, tu cinge comam, tu diſſere crines.
Nunc apio uiridi criſpetur florida tellus,
Nunc capitis porri longo reſoluta capillo
Lætetur, mollemq; ſinum ſtaphilinus inumbret.
Nunc & odoratæ peregrino munere plantæ
Sicanijs croceæ deſcendant montibus Hyblæ,
Nataq; iam ueniant hilari ſampſuca Canopo,
Et lachrymas imitata tuas Cinereia uirgo,

Sed

Sed melior ſtactis ponatur achaica myrrha,
Et male damnati mœſto qui ſanguine ſurgunt
Aeacij flores, inmortalesq; amaranthi,
Et quos mille parit diues natura colores,
Diſponat plantis olitor, quos ſemine ſeuit.
Nunc ueniat quamuis oculis inimica coramble.
Iamq́; ſalutari properet lactuca ſapore,
Triſtia quæ releuat longi faſtidia morbi.
Altera crebra uiret, fuſco nitet altera crine,
Vtraq; Cæcilij, de nomine dicta Metelli.
Tertia, quæ ſpiſſo, ſed puro uertice pallet,
Hæc ſua Cappadocæ ſeruat cognomina gentis
Et mea, quam generant Tartheſi littore Gades,
Candida uibrato diſcrimine, candida thyrſo eſt.
Cypros item Paphio, quam pingui nutrit in aruo
Punicea depexa coma, ſed lactea crure eſt.
Quot facies, totidem ſunt tempora quanq; ferendi.
Cæciliam primo deponit Aquarius anno,
Cappadocamq́; premit ferali menſe lupercus.
Tuq́; tuis Mauors Tartheſida pange Calendis,
Tuq; ſuis Paphien iterum iam pange Calendis,
Dum cupit, & cupidæ quærit ſe iungere matri,
Et mater facili molliſſima ſubiacet aruo.
Ingenera nunc ſunt genitalia tempora mundi.
Nunc amor ad coitus properat, nunc ſpiritus orbis
Bacchatur Veneri, ſtimuliſq́; Cupidinis actus
Ipſe ſuas adamat partes, & fœtibus implet.
Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum
Ille ſuam Tethyn, hic pellicit Amphitritem.

Et iam cæruleos partus enixa marito
Vtraq; nunc reſerat, pontumq́; natantibus implet.
Maximus ipſe Deûm poſito iam fulmine fallax
Acriſioneos ueteres imitatur amores,
Inq́; ſinus matris uiolento depluit imbre.
Nec genitrix nati nunc aſpernatur amorem,
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus deniq; mundus
Ver agit: hinc hominum, pecudum, uolucrumq́; cupido,
Atq; amor igneſcit menti, ſæuitq́; medullis,
Dum ſatiata Venus fœcundos compleat artus,
Et generet uarias ſoboles, ſemperq́; frequentet
Prole noua mundum, uacuo ne torpeat æuo.
Sed quid ego infreno uolitare per æthera curſu
Paſſus equos audax ſublimi tramite raptos?
Iſta canat maiore Deo, quem Delphica laurus
Impulit, & rerum cauſas, & ſacra mouentem
Orgia naturæ, ſecretaq; fœdera cœli.
Extimulet uatem per Dindyma caſtra Cybelles,
Perq́; Cytheronem, Nyſeaq́; per iuga Bacchi,
Per ſua Parnaſſi, per omiſſa ſilentia Muſis
Pierij nemoris, Bacchea uoce frementem
Delie te Pæan, & te euie euie Pæan,
Me mea Calliope cura leuiore uagantem
Iam reuocat, paruoq́; iubet decurrere gyro,
Et ſecum gracili connectere carmina filo,
Quæ canat inter opus muſa modulante putator
Pendulus arbuſtis, olitor uiridantibus hortis.
Quare agè quod ſequitur, paruo diſcrimine ſulci

Spargan

Spargantur cæcis naſturcia dira colubris,
Indomito male ſana cibo, quas educat aluos,
Et ſatureia thymi referens, tymbræq; ſaporem,
Et tenero cucumis, fragiliq; cucurbita collo.
Hiſpida ponatur cinara, quæ dulcis Iaccho
Potanti ueniat, nec Phœbo grata canenti.
Hæc modò purpureo ſurgit glomerata corymbo,
Myrtiolo modò crine uiret, deflexáq; collo
Nunc adoperta manet, nunc pinea uertice pungit,
Nunc ſimilis calatho, ſpinisq; minantibus horret,
Pallida nonnunquam tortos imitatur achantos.
Mox ubi ſanguineis ſe floribus induit arbos
Punica, quæ rutilo miteſcit tegmine grani,
Tempus haris ſatio, famoſáq; tunc coriandra
Naſcuntur, gracili melantia grata cumino,
Et bacca aſparagi ſpinoſa proſilit herba,
Et malache, prono ſequitur quæ uertice ſolem,
Quæq; tuas audax imitatur Nyſie uiteis,
Nec metuit ſentcis, nam uepribus improba ſurgens
Achrados, indomitasq; bionias alligat alnos.
Nomine tum Graio, ceu littera proxima primæ,
Pangitur in cera docti mucrone magiſtri,
Sic & humo pingui ferratæ cuſpidis ictu
Deprimitur folio uiridis, pede candida, beta.
Quin & odoratis meſſis iam floribus inſtat,
Iam uer purpureum, iam uerſiculoribus anni
Fœtibus alma parens cingi ſua tempora gaudet.
Iam Phrygiæ loti gemmantia lumina promunt,
Et conniuenteis oculos uiolaria ſoluunt,

Oſcitat,

Oſcitat,& leo,& ingenuo confuſa rubore
Virgineas adoperta genas roſa præbet honores
Cœlitibus,templiſq; ſabæum miſcet odorem.
Nunc uos pegaſidum comites acheloidas oro,
Mænaliumq; choros dryadum,nymphasq; napeas,
Quæ colitis nemus Amphryſi,quæ Theſſala tempe,
Quæ iuga Cyllenes, & opaci rura Lycæi,
Antraq; caſtalijs ſemper rorantia guttis,
Et quæ ſicanij flores legiſtis Haleſi,
Cum Cereris proles ueſtris intenta choreis
Aequoris Aethnei uernantia lilia carpſit,
Raptaq;,lethæi coniux mox facta tyranni
Syderibus triſtes umbras, & tartara cœlo
Præpoſuit,ditemq; Ioui,letumq; ſaluti,
Et nunc inferno potitur Proſerpina regno.
Vos quoque iam poſito luctu,mœſtoq; timore
Huc facili greſſu teneras aduertite plantas,
Tellurisq; comas ſacris optate caniſtris.
Hinc nullæ inſidiæ nymphis,non ulla rapina,
Caſta fides nobis colitur,ſanctiq; penates,
Omnia plena iocis,ſecuro plena cachinno,
Plena mero,lætisq; uirent conuiuia pratis.
Nunc uer egelidum,nunc eſt molliſsimus annus,
Dum Phœbus tener,ac tenera decumbere in herba
*Gaudet. *Suadet,& arguto fugientes gramine fontes
Nec rigidos potare iuuat,nec ſole tepenteis.
Iamq; Dioneis redimitur floribus hortus.
Iam roſa miteſcit,Sarrano clarior oſtro.
Nec tam nubifugo Borea Latonia Phœbe

Purpu

Purpureo radiat uultu, nec Syrius ardor
Sic micat, aut rutilus Pyrous, aut ore coruſco
Heſperus, eoo remeat cùm Lucifer ortu,
Nec tam ſydereo fulget Thaumantias arcu,
Quàm nitidis hilares collucent fœtibus horti.
Quare agè uel iubare exorto, iam nocte ſuprema,
Vel cum Phœbus equos in gurgite merſat hibero,
Sic ubi odoratas prætexit amaracus umbras,
Carpite, narciſſiq; comas, ſteriliſq; balauſi.
Et tu, ne Corydonis opes deſpernat Alexis,
Formoſo Nays puero formoſior ipſa
Fer calathis uiolam, & nigro permiſta liguſtro
Balſama cum caſia nectens, croceoſq; corymbos,
Sparge mero Bacchi, nam Bacchus condit odores.
Et uos agreſtes, duro qui pollice molles
Demetitis flores, cano iam uimine textum
Syrpiculum ferrugineis cumulate hyacinthis.
Iam roſa diſtendat contorti ſtamina iunci,
Preſſaq; flammeola rumpatur fiſcina calta,
Mercibus & uernis diues Protunnus abundet,
Et titubante gradu multo madefactus Iaccho
Aere ſinus gerulus plenos grauis urbe reportet.
Sed cum maturæ flauebit meſsis ariſtis,
Atq; diem gemino Titan extenderit aſtro,
Hauſerit & flammis Lærnei brachia Cancri,
Alia cum cepis, cereale papauer aneto
Iungite, dumq; uirent nexos deferte maniplos,
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes
Mercibus exactis, hilareiſq; recurrite in hortos.

Tum

Tum quoq; proſciſſo,riguoq́; inſperſa nouali
Ozima comprimite,& grauibus denſate cylindris,
Exurat ſata ne reſoluti pulueris æſtus,
Paruulus aut pulex irrepens dente laceſſat,
Neu formica rapax populari ſemina poßit.
Nec ſolum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchæ limax,hirſutaq́; campe.
Sed cum iam ualido turgeſcit lurida caule
Braßica,cumq́; tument pallentia robora Betæ,
Mercibus atq; olitor gaudet ſecurus adultis,
Et iam maturis quærit ſupponere falcem,
Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter imbres
Grandine dilapidans,hominumq́;,boumq́; labores,
Sæpe etiam grauidis irrorat peſtifer undis,
Ex quibus infeſtæ Baccho,glaucisq́; ſalictis
Naſcuntur uolucres,ſerpitq; eruca per hortos,
Quos ſuper ingrediens exurit ſemina morſu,
Quæ capitis uiduata coma,ſpoliataq́; nudo
Vertice,trunca iacent triſti conſumpta ueneno.
Hæc ne ruricolæ paterentur monſtra,ſalutis
Ipſa nouas artes uaria experientia rerum,
Et labor oſtendit miſeris,uſusq́; magiſter
Tradidit agricolis,uentos ſedare furentes,
Et tempeſtatem Thuſcis aduertere ſacris.
Hinc mala rubigo uirideis ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur,& extis.
Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aſelli
Tyrrhenus fixiſſe Tages in limite ruris.
Vtq; Iouis magni prohiberet fulmina Tarchon,

Sæpe

Sæpe ſuas ſedes percinxit uitibus albis.
Hinc Amythaonius docuit quæ plurima Chiron,
Nocturnas crucibus uolucres ſuſpendit, & altis
*Culminibus*metuit feralia carmina flere.* *uetuit.
Sed ne dira nouas ſegetes animalia carpent,
Profuit interdum medicantem ſemina pingui
Palladia ſine fruge ſalis conſpergere amurca,
Innatáue laris nigra ſatiare fauilla.
Profuit & plantis latices infundere amaros
Marrubij, multoq́; ſedi contingere ſucco.
At ſi nulla ualet medicina repellere peſtem,
Dardaniæ ueniant artes, nudataq́; plantas
Fœmina, quæ iuſtis tum demum operata iuuentæ
Legibus, obſcœno manat pudibunda cruore,
Sed reſoluta ſinus, reſoluto mœſta capillo,
Ter circum areolas, & ſepem ducitur horti.
Quæ cùm luſtrauit gradiens (mirabile uiſu)
Non aliter quàm decuſſa pluit arbore nimbus,
Vel teretis mali, uel tectæ cortice glandis,
Voluitur ad terram diſtorto corpore campe.
Sic quondam magicis ſopitum cantibus anguem
Vellere Phryxeo delapſum uidit Iolchos.
Sed iam prototomos tempus decidere caules,
Et Tartheſiacos Paphiosq́; reuellere Thyrſos,
Atque apio faſces, & ſecto cingere porro,
Iamq́; eruca ſalax fœcundo prouenit horto.
Lubrica iam lapathos, iam thanni ſponte uireſcunt.
Et ſcylla, hirſuta ſepes nunc horrida ruſco
Prodit, & aſparagi corruda ſimillima filo,

Humidaq́;

Humidaq́; andrachne ſitienteis protegit antes,
Et grauis atriplici conſurgit longa faſelus.
*cilyndri. *Tum modò dependens trichili,modò more *chelidri*
Sole ſub æſtiuo gelidas per graminis umbras
Intortus cucumis,prægnansq́; cucurbita ſerpit.
Vna neq; eſt illis facies: nam ſi tibi cordi
Longior eſt,gracili capitis quæ uertice pendet,
È tenui collo ſemen lege,ſiue globoſi
Corporis,atq; utero nimium quæ uaſta tumeſcit,
Ventre leges medio,ſobolem dabit illa capacem
Naryciæ picis,aut actæi mellis hymeti,
Aut habilem lymphis hamulam,Bacchó'ue lagœnam,
Tum pueros eadem fluuijs innare docebit,
Liuidus ac cucumis grauida qui naſcitur aluo,
Hirtus & ut coluber nodoſo gramine tectus
Ventre cubat flexo,ſemper collectus in orbem,
Noxius exacuit morbos æſtatis iniquæ.
Fœtidus hic ſucco,pingui quoq; ſemine fartus.
At qui ſub trichila manantem repit ad undam,
Labentemq́; ſequens nimio tenuatur amore
Candidus effœtæ tremebundior ubere porcæ.
Mollior infuſo calathis modò lacte gelato,
Dulcis erit,riguoq́; madeſcit luteus aruo,
Et fert auxilium quondam mortalibus ægris.
Cùm canis Erigones flagrans Hyperionis æſtu
Arboreos aperit fœtus,cumulataq́; moris
Candida ſanguineo manat fiſcella cruore,
Tunc præcox bifera deſcendit ab arborere ficus,
Armenijsq́;,& cereolis,prunisq́; damaſci

Stipantur

Stipantur calathi,& pomis quæ barbara Perſis
Miſerat (ut fama eſt) patrijs armata uenenis.
At nunc expoſiti paruo diſcrimine læti
Ambroſios, præbent ſuccos, oblita nocendi.
Quin etiam eiuſdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant miteſcere Perſica malo.
Tempeſtiua manent, quæ maxima Gallia donat,
Frigoribus pigro ueniunt Aſiatica fœtu.
At grauis arcturi ſub ſydere parturit arbos
Liuia, Chalcidicis, & caunis æmula Chijs,
Purpureæq; Chelidoniæ, pingueſq; Mariſcæ,
Et Challiſtrutis roſeo quæ ſemine ridet,
Albaq;, quæ ſeruat flauæ cognomina ceræ,
Sciſſa Libyſca ſimul picto quoq; Lydia tergo.
Quin & Tardipedi ſacris iam rite ſolutis
Nube noua ſeritur, cœli pendentibus undis
Congilis illuſtri mittit quam Nurſia campo,
Quæq; Amiterninis defertur bunias aruis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
Euhius, excultoſq; iubet claudamus ut hortos.
Claudimus, imperioq; tuo paremus agreſtes,
Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
Inter laſciuos Satyros, Panaſq; biformes
Brachia iactantes uetulo marcentia uino.
Et te Mænalium, te Bacchum, teq; Lyæum,
Lenæumq; patrem canimus ſub tecta uocantes,
Ferueat ut lacus, & multo completa falerno
Exudent pingui ſpumantia dolia muſto.
Hactenus aruorum cultus Siluine docebam

Syderei uatis referens præcepta Maronis,
Qui primus ueteres auſus recludere fontes
Aſcræum cecinit Romana per oppida carmen.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER XI.

Quæ intra uillam agi debeant ab homine officio uillicationis præpoſito. CAP. I.

CLAVDIVS *Auguſtalis tam ingenuæ naturæ, quàm eruditionis adoleſcens complurium ſtudiorum & præcipuè agricolationum ſermonibus inſtigatus excudit mihi, cultus hortorum proſa ut oratione componerẽ. Nec me tamẽ fallebat hic euentus rei, cùm prædictam materiam carminis legibus implicarem: ſed tibi Publi Siluine pertinaciter expetenti uerſificationis noſtræ guſtum negare non ſuſtinebam, facturus mox, ſi collibuiſſet, quod nunc aggredior, ut olitoris curam ſubtexerem uillici officijs: quæ quamuis primo rei ruſticæ libro uidebar aliquatenus executus, quoniam tamen eam ſimili deſyderio noſter idem Auguſtalis ſæpius flagitabat, numerum, quem iam quaſi conſummaueram, uoluminũ exceſſi, & hoc undecimum præceptum ruſticationis memoriæ tradidi. Villicum fundo, familiæq; præponi cõuenit ætatis nec primæ, nec ultimæ: nam ſeruitia ſic tirunculum contemnunt, ut ſenem, quoniam ille nondum nouit opera ruris,*

hic

hic exequi iam non poteſt. Atq; hunc adoleſcentia negligentem, ſenectus illum facit pigrum. Media igitur ætas huic officio eſt aptiſsima: poteritq́; ab anno trigeſimo uſque in ſexageſimũ, ſi non interueniãt fortuita corporis uitia, ſatis ualidi fungi muneribus agricolæ. Quiſquis autẽ deſtinabitur huic negotio, ſit oportebit idẽ ſcientiſsimus, robuſtiſsimusq́;, ut edoceat ſubiectos, & ipſe commodè faciat, quæ præcipit: ſiquidem nihil rectè ſine exemplo docetur, aut diſcitur. Præſtatq́; uillicum magiſtrum eſſe operariorum non diſcipulum, cum etiam de patrefamiliâs priſci moris exemplũ Cato dixerit, Male agitur cum domino, quem uillicus docet. Itaq; in œconomico Xenophõtis, quem M. Cicero Latino ſermoni tradidit, uir egregius ille Iſchomacus Athenienſis rogatus à Socrate utrũ ne, ſi res familiaris deſyderaſſet, mercari uillicum tanquam fabrum, an à ſe inſtituere conſueuerit. Ergo uerò inquit ipſe inſtituo. Etenim qui me abſente in meum locum ſubſtituitur, & uicarius meæ diligentiæ ſuccedit, is ea, quæ ego, ſcire debet. Sed hæc nimium priſca, & eius quidem temporis fuit, quo idem Iſchomacus negabat quenquam ruſticari neſcire. Nos autem memores ignorantiæ noſtræ uigentis ſenſus adoleſcentulos, corporisq́; robuſti peritiſſimis agricolis commendemus, quorum monitionibus, uel unus ex multis (nam eſt difficile erudire) non ſolum ruſticationis, ſed imperandi conſequatur ſcientiam. Quidam enim, quamuis operum probatiſsimi artifices, imperitandi parum prudentes, aut ſæuius, aut etiam lenius agendo rem dominorum corrumpunt. Quare, ſicut dixi, docendus, & à pueritia ruſticis operibus educandus, multisq́; prius

experimentis inſpiciendus erit futurus uillicus. Nec ſolum an perdidicerit diſciplinam ruris, ſed an etiam domino fidem, ac beneuolentiam exhibeat, ſine quibus nihil prodeſt uillici ſumma ſcientia. Potiſsimum autem eſt in eo magiſterio ſcire, & æſtimare, quale officium, & qualis labor ſit cuiq; iniungendus: nam nec ualentiſsimus poſſet exequi, quod imperatur, ſi neſciat quid agat: nec peritiſsimus, ſi ſit inualidus. Qualitas itaq; cuiuſq; rei conſyderanda eſt. Quippe aliqua ſunt opera tantummodo uirium tanquam promouendi onera, portandiq́;: aliqua ſociata uiribus, & arti, ut fodiendi, arandiq́;, ſegetes, et prata deſecandi: nonnullis minus uirium, plus artis adhibetur, ſicut putationibus, inſitionibusq́; uineti. Plurimum etiam ſcientia pollet in aliquibus, ut in paſtione pecoris, atq; eiuſdẽ medicina. Quorum omnium officiorũ uillicus, quem iam prius dixi, æſtimator bonus eſſe non poteſt, niſi fuerit etiam peritus, ut in unoquoq; corrigere queat perperam factum: neq; enim ſatis eſt reprehendiſſe peccantem, ſi non doceat recti uiam. Libenter igitur eadẽ loquor, tam docendus eſt futurus uillicus, quàm futurus figulus, aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto expeditiora ſint diſcentibus artificia, quanto minus ampla ſunt. Ruſticationis autem magna, & diffuſa materia eſt, parteſq́; ſi uelimus eius percenſere, uix numero comprehendamus. Quare ſatis admirari nequeo, quod primo ſcriptorum meorũ exordio iure conqueſtus ſum: Cæterarum artium minus uitæ neceſſariarũ repertos antiſtites, agriculturæ neq; diſcipulos, neque præceptores inuentos: niſi magnitudo rei pepererit reuerentiam uel diſcendi, uel profitendi penè immenſam ſcien

625

ſcientiam, cum tamen non ideo turpi deſperatione oportuerit eam negligi. Nā nec oratoria diſciplina deſeritur, quia perfectus orator nuſquam repertus eſt: nec philoſophia, quia nullus conſummatæ ſapientiæ: ſed è contrario plurimi ſemetipſos exhortantur uel aliquas partes earum addiſcere, quamuis uniuerſas percipere non poßint. Etenim quæ probabilis ratio eſt obmuteſcendi, quia nequeas orator eſſe perfectus, aut in ſocordiam compelli, quia deſponderis ſapientiam? Magnæ rei, quantuluncunq; poſſederis, fuiſſe participem, non minima eſt gloria. Quis ergo inquis, docebit futurum uillicum, ſi nullus profeſſor eſt? & ego intelligo difficilimum eſſe ab uno uelut autore cuncta ruſticationis conſequi præcepta. Veruntamen ut uniuerſæ diſciplinæ uix aliquem conſultum, ſic plurimos partiū eius inuenias magiſtros, per quos efficere queas perfectum uillicum: nam & arator reperitur aliquis bonus, & optimus foſſor, aut fœni ſector, nec minus arborator, & uinitor, tum etiā ueterinarius, & probus paſtor, qui ſinguli rationem ſcientiæ ſuæ deſyderanti non ſubtrahant. Igitur complurium agreſtium formatus artibus, qui ſuſceperit officium uillicationis, in primis conuictum domeſticum, multóq; etiam magis externum uitet. Somni, & uini ſit abſtinentißimus, quæ utraque ſunt inimicißima diligentiæ. Nam & ebrioſo cura officij pariter cū memoria ſubtrahitur, & ſomniculoſo plurima effugiunt. Quid enim poteſt aut ipſe agere, aut cuiquam dormiens imperare? Tum etiam ſit à uenereis amoribus auerſus, quibus ſi ſe dediderit, non aliud quicquam poßit cogitare, quàm illud, quod diligit. Nam uitijs eiuſmodi pellectus animus,

nec præmium iucundius, quàm fructum libidinis, nec ſupplicium grauius, quàm fruſtrationẽ cupiditatis exiſtimat. Igitur primus omnium uigilet, famuliamq́; ſemper ad opera cunctantem pro temporibus anni feſtinanter producat, & ſtrenuè ipſe præcedat. Plurimum enim refert colonos à primo mane opus aggredi, nec lentos per otium pigrè procedere. Siquidem Iſchomacus idem ille, Malo inquit unius agilem, atq; induſtriam, quàm decem hominum negligentem, & tardam operam. Quippe plurimum affert mali, ſi operario meretricandi poteſtas fiat: nam ut in itinere conficiendo ſæpe dimidio maturius peruenit is, qui nauiter, & ſine ullis conceſſationibus permeabit, quàm is, qui cum ſit unà profectus umbras arborũ, fonticulorumq́; amœnitatem, uel auræ refrigerationem captauit: ſic in agreſti negotio dici uix poteſt, quid nauus operarius ignauo, & ceſſatore præſtet. Hoc igitur cuſtodire oportet uillicum, ne ſtatim à prima luce familia cunctanter, & languidè procedat, ſed uelut in aliquod prælium cum uigore, alacritate animi procedentem eum tanquam ducẽ ſtrenuè ſequatur, uarijsq́; exhortationibus in opere ipſo exhilaret laborantes. Et interdum tanquam deficienti ſuccurſurus ferramentum auferat parumper, & ipſe fungatur eius officio, moneatq́; ſic fieri debere, ut ab ipſo fortiter ſit effectum. Atq; ubi crepuſculum inceſſerit, neminẽ poſt ſe relinquat, ſed omnes ſubſequatur more optimi paſtoris, qui è grege nullam pecudẽ patitur in agro relinqui. Tum uerò, cum tectũ ſubierit, idẽ faciat, quod ille diligens opilio: nec in domicilio ſuo ſtatim deliteſcat, ſed agat cuiuſq; maximam curam. Siue quis (quod accidit plerunq;) ſauciatus

in ope

in opere noxam ceperit, adhibeat fomenta: ſiue alter languidior eſt, in ualetudinarium confeſtim deducat, & conuenientem ei cæteram curationem adhiberi iubeat. Eorum *uerò, qui rectè ualebunt, non minor habenda erit ratio, ut cibus, & potio ſine fraude à cellarijs præbeatur. Conſueſcatq; ruſticos circa larem domini, focumq́; familiarem ſemper epulari, atq; ipſe in conſpectu eorum ſimiliter epuletur. Sitq́; frugalitatis exemplum, nec niſi ſacris diebus accubans cœnet, feſtosq; ſic agat, ut fortiſsimum quenq;, & frugaliſsimū largitionibus proſequatur, nonnunquam etiam ſuæ menſæ adhibeat, & uelit alijs quoq; honoribus dignari.* Tum *etiā per ferias inſtrumentū ruſticū, ſine quo nullum opus effici poteſt, recognoſcat, & ſæpius inſpiciat ferramenta: eaq́; ſemper duplicia comparet, ac ſubinde refecta cuſtodiat, ne ſi quod in opera uitiatum fuerit, à uicino petendum ſit, quia plus in operis ſeruorum auocandis, quàm in pretio rerum eiuſmodi dependitur.* Cultam, *ueſtitumq́; familiam utiliter magis habeat, quàm delicatè, id eſt, munitam diligenter à frigoribus, & imbribus, quæ utraq; prohibentur optimè pellibus manicatis, & ſagatis cucullis: idq; ſi fiat, omnis penè hyemalis dies in opere tolerari poſsit.* Quare *tam ueſtem ſeruitiorum, quàm, ut dixi, ferramenta bis debebit ſingulis menſibus recenſere: nam frequens recognitio nec impunitatis ſpem, nec peccandi locum præbet.* Itaq; *mancipia uincta, quæ ſunt ergaſtuli, per nomina quotidie citare debebit, atque explorare, ut ſint compedibus diligenter innexa: tum etiam cuſtodiæ ſedes an tuta, & rectè munita ſit: nec ſi quem dominus, aut ipſe uinxerit, ſine iuſſu patrisfamiliæ reſoluat. Sacrificia*

niſi ex præcepto domini facere neſciat: aruſpicem, ſagamq́; ſua ſponte non nouerit, quæ utraq; genera uana ſuperſtitione rudes animos infeſtant. Non urbem, non ullas nundinas niſi uendēdæ, aut emendæ rei neceßariæ cauſa frequentauerit: neq; enim coloniæ ſuæ terminos egredi debet, nec abſentia ſua familiæ ceſſandi, aut delinquendi ſpatium dare. Semitas, nouosq́; limites in agro fieri prohibeat. Hoſpitem niſi ex amicitia domini quàm rarißimè recipiat: ad miniſteria ſua conſeruos non adhibeat. Nec ulli terminos egredi (niſi magna coëgerit neceßitas) permittat. Pecuniam domini neq; in pecore, nec in alijs rebus promercalibus occupet: hæc enim res auocat uillici curam, & eum negotiatorem potius facit, quàm agricolam, nec unquam ſinit eum cum rationibus domini paria facere, ſed ubi æris numeratio exigitur, res pro numis oſtenditur. Itaq; tam iſtud uitare debebit, quàm hercule fugiendū uenandi, aut aucupandi ſtudiū, quibus rebus plurimæ operæ auocantur. Iam illa, quæ etiam in maioribus imperijs difficulter cuſtodiuntur, conſyderare debebit, ne aut crudelius, aut remißius agat cum ſubiectis: ſemperq́; foueat bonos, & ſedulos, parcat etiam minus probis, & ita temperet, ut magis eius uereantur ſeueritatem, quàm ut ſæuitiam deteſtentur. Poteritq́; id cuſtodire, ſi maluerit cauere ne peccet operarius, quàm, cùm peccauerit, ſerò punire. Nulla eſt autē uel nequißimi hominis amplior cuſtodia, quàm quotidiana operis exactio. Nam illud uerum eſt M. Catonis oraculum, Nihil agendo homines male agere diſcunt. Itaq; curabit uillicus, ut iuſta reddantur. Iſtaq́; non ægrè conſequentur, ſi ſemper ſe repræſentauerit. Sic enim & magiſtri ſingulorum

officiorum

officioru͂ diligenter exequentur ſua munia: & familia poſt operis exercitationem fatigata cibo, quietiq́; potius, ac ſomno, quàm maleficijs operam dabit. In uniuerſa porrò uillicatione, ſicut in cætera uita, pretioſiſſimum eſt intelligere quenq́; neſcire ſe quod neſciat, ſemperq́; cupere, quod ignoret addiſcere. Nam etſi multum prodeſt ſcientia, plus tamen obeſt imprudentia, uel negligentia maximè in ruſticatione, cuius diſciplinæ caput ſemel eſt feciſſe quicquid exegerit ratio culturæ. Nam quamuis interdu͂ emendatum ſit perperam factum uel imprudentia, uel negligentia, res tamen ipſa iam domino decoxit. Nec mox in tantu͂ exuberat, ut & iacturam capitis amiſſi reſtituat, & quæſtum reſarciat. Prælabentis uerò temporis fuga quàm ſit inreparabilis, quis dubitet? Eius igitur memor præcipuè ſemper caueat, ne improuidus ab opere uincatur. Res eſt agreſtis inſidioſiſſima cunctanti: quod ipſum expreſſius uetuſtiſſimus autor Heſiodus hoc uerſu ſignificauit,

Αἰεὶ δ᾽ ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄτῃσι παλαίει.

Quare uulgare illud de arborum poſitione ruſticis uſurpatum, Serere ne dubites: id uillicus ad agri totum cultum referri iudicet: credatq́; prætermiſſas non duodecim horas, ſed annum perijſſe, niſi ſua quaq́; die quod inſtat effecerit. Nam cum proprijs penè momentis fieri quicquam debeat, ſi unum opus tardius quàm oporteat peractum ſit, cæteræ quoque, quæ ſequuntur, culturæ, poſt iuſta tempora ſerius adhibentur, omniſq́; turbatus operis ordo ſpem totius anni fruſtratur: quare neceſſaria eſt menſtrui cuiuſque officij monitio ea, quæ pendet ex ratione ſyderum cœli. Nam ut ait Vergilius:

—Tam ſunt arcturi ſydera nobis
Hœdorumq́; dies ſeruandi, & lucidus anguis,
Quàm quibus in patriam uentoſa per æquora uectis
Pontus & oſtriferi fauces tentantur Abidi.

Contra quã obſeruationẽ multis argumentationibus diſſeruiſſe me non inficior in is libris, quos aduerſus aſtrologos compoſueram. Sed illis diſputationibus exigebatur id, quod improbiſſimè Chaldæi pollicentur, ut certis quaſi terminis, ita diebus ſtatis aëris mutationes reſpondeant. In hac autẽ ruris diſciplina non deſyderatur eiuſmodi ſcrupuloſitas, ſed (quod dicitur pingui Minerua) quantũuis utile cotinget uillico tempeſtatis futuræ præſagiũ, ſi perſuaſum habuerit, modò antè, modò pòſt, interdũ etiam ſtato die orientis, uel occidentis competere uim ſyderis. Nam ſatis prouidus erit, cui licebit ante multos dies cauere ſuſpecta tempora.

Quid quocq; menſe faciendum ſit, temporibusq; accommodando opera. CAP. II.

ITaq; præcipiemus quid quoque menſe faciendum ſit, ſic temporibus accommodantes opera ruris, ut permiſerit ſtatus cœli. Cuius uarietatem, mutationemq́;, ſi ex hoc commentario fuerit præmonitus uillicus, aut nunquàm decipietur, aut certè non frequenter: & ne diſcedamus ab optimo uate, qui ait, ille uere nouo terrã proſcindere incipiat. Noui autem ueris principium non ſic obſeruare ruſticus debet, quemadmodum aſtrologus, ut expectet certum diem illum, qui ueris initiũ facere dicitur. Sed aliquid etiã ſumat de parte hyemis, quoniam conſumpta bruma, iam intepeſcit annus, permittitq́; clementior dies opera moliri: poſſunt igitur ab Idibus Ianuarijs (ut principem menſem

ſem Romani anni obſeruet) auſpicari culturarum officia, quorū alia ex priſtinis reſidua conſummabit, atq; alia futuri temporis inchoabit. Satis autem erit per dimidios mēſes exequi quodq; negotiū, quia neq; præfeſtinatum opus nimium immaturè uideri poſſit ante quindecim dies factū, nec rurſus poſt totidem nimiū tardè. Idibus Ianuarijs uentoſa tempeſtas, & incertus ſtatus. XVIII. Cal. Feb. tempeſtas incerta. XVII. Cal. Feb. Sol in Aquarium tranſit, Leo mane incipit occidere, africus, interdū auſter cum pluuia. XVI. Cal. Feb. Cancer deſinit occidere, hyemat. XV. Cal. Febr. Aquarius incipit oriri. uentus africus tempeſtatem ſignificat. XI. Cal. Febr. Fidicula ueſpere occidit, dies pluuius. IX. Calen. Febr. ex occaſu priſtini ſyderis ſignificat tempeſtatem. interdum etiam tempeſtas. VI. Calen. Febr. Leonis quæ eſt in pectore clara ſtella occidit, nonnunquā ſignificatur hyems bipartita. V. Calend. Februar. auſter, aut africus, hyemat, pluuius dies. III. Calen. Februar. delphinus incipit occidere. Item fidicula occidit. Pridie Calend. Februar. eorum, quæ ſuprà ſunt, ſyderum occaſus, tempeſtatem facit, interdum tantummodo ſignificat. Hoc igitur ſemeſtrium, & deinceps ſequentia tempeſtatibus annotatis percenſuimus, quò cautior uillicus (ut iam dixi) uel abſtinere poſſit operibus, uel feſtinationem adhibere. Itaque ab idibus Ianuarijs, quod habetur tempus inter brumā, & aduentum fauonij, ſi maior eſt uineæ, uel arbuſti modus, quicquid ex autumno putationis ſuperfuit, repetendum eſt, ſed ita ne matutinis temporibus uitis ſaucietur, quoniam pruinis, & gelicidijs nocturnis adhuc rigentes materiæ, ferrū reformidant. itaq; dum hæ regelare

ſinun

ſinuntur, uſq; in horam ſecundam, uel tertiam poterunt uepres attenuari, ne incremento ſuo agrum occupent, ſegetes emundari, aceerui uirgarum fieri, ligna deniq; conſici, ut tum demum tepenti iam die putatio adminiſtretur. apricis etiam, & macris, aut aridis locis prata iam purganda, & à pecore ſunt defendenda, ut fœni ſit copia. Siccos quoq;, et pingues agros tempeſtiuũ eſt proſcindere. Nam & uliginoſi, & mediocris habitus ſub æſtate, uere'ue agendi ſunt. Macerrimi uerò, & aridi poſt æſtatem, primo autumno arandi, & ſubinde conſerendi. Sed iugerũ agri pinguis hoc tempore anni commodè duabus operis proſcinditur, quia hybernis pluuijs adhuc madens terra facilẽ cultum ſui præbet. Eodemq; menſe ante Cal. Feb. ſarriendæ ſegetes autumnales, ſiue illæ ſeminis adorei ſunt, quod quidam far uernaculũ uocant, ſeu tritici. Eorumq; tempeſtiua ſarritio eſt, cum enata frumenta quatuor fibrarũ eſſe cœperunt. ordeũ quoq; maturum quibus ſupereſt opera, nunc demum ſarrire debebũt. Sed & faba eandẽ culturam exigit, ſi iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis creuerit: nã prius ſarriuiſſe nimium teneram non expedit. eruũ quidem melius priore menſe, nec tamen improbè hoc ipſo uel proximo ſeremus. Nam Martio nullo modo terræ committendũ eſſe ruſtici præcipiunt: uineæ, quæ ſunt palatæ, et ligatæ rectè iam fodiũtur. ſurculi, qui primi florẽ afferunt, ſtatim circa idus inſerendi ſunt, ut ceraſorũ tuberũ, amygdalarũ, perſicorumq; ridicis, uel etiã palis conficiendis, idoneũ tẽpus eſt, nec minus in ædificia ſuccidere arborem conuenit, ſed utraq; melius fiunt luna decreſcente ab uigeſima uſq; in trigeſimam, quoniam omnis materia ſic

cæſa

cæſa iudicatur carie non infeſtari.Palos una opera cædere & exputatos acuere centum numero potes. Ridicas au=tem querneas,ſiue oleagineas findere,& dedolatas utraq; parte exacuere numero ſexaginta.Item ad lucubrationem ueſpertinā palos decem,uel ridicas quinq; conficere,toti=demq́; per antelucanā lucubrationē. Materies ſi roborea eſt, ab uno fabro dolari ad unguē per quadrata debet pe=dum xx.hæc erit uehis una.Pinus autem v.& xx. pedū æquè ab uno expeditur, quæ & ipſa uehis dicitur: nec minus ulmus,& fraxinus pedum xxx.cupreſſus autē pe=dum xl.tum etiam ſexagenûm pedū abies, atq; populus, ſingulis operis ad unguē quadrantur,atq; omnes hæ men ſuræ ſimiliter uehes appellantur. His etiam diebus maturi agni,& reliqui fœtus pecudū,nec minus maiora quadru=pedia charactere ſignari debent. Cal.Feb.Fidis incipit oc cidere,uentus eurinus, & interdū auſter cū grandine eſt. iii.nonas Feb. Fidis tota,& leo medius occidit,corus,aut ſeptentrio, nonnunquam fauonius. Nonis Feb.mediæ par tes Aquarij oriuntur,uentoſa tempeſtas. vii. Idus Febr. Caliſto ſydus occidit, fauonij ſpirare incipiunt. vi. Idus Febr. uentoſa tempeſtas. iii. Idus Febr. eurus. per hoſce dies locis maritimis, & calidis, & ſiccis prata, uel arua purgātur,& in fœnū ſubmittuntur.Reliquæ partes uinea rum propter brumā,uel frigora omiſſæ,nunc palandæ,& alligandæ ſunt, ne poſteà tumentes gemmæ lædantur, & oculi atterantur. Item uinearum foßio iiſdem locis per=agenda,arbuſtorumq́; ſiue putatio,ſiue alligatio finienda eſt,quorum iuſta certa eſſe non poßunt.Inter nonas dein=de,& idus,pomorum ſeminaria facienda ſunt,& maturæ

plantæ

plantæ de ſeminarijs in ſcrobes transferendæ. Paſtinatio quoq;, quæ menſe Decembri, uel Ianuario cœpta eſt, iam nunc includenda, & uitibus conſerenda eſt. Paſtinatur autem terreni iugerum ita, ut ſolum in altitudinem trium pedum defodiatur operis LXXX. uel in altitudinem dipondij ſemiſsis, operis L. uel ad bipedalium, cui eſt altitudo duorum pedum operis XL. Hæc tamen in agro ſicco ſurculis conſerendis minima paſtinationis menſura eſt. Nam oleribus deponendis poſsit uel ſeſquipedalis altitudo ſatisfacere, quæ plerunq; in ſingula iugera triginta operis conficitur. hoc eodē tempore ſtercoris pars in prata digerenda, pars oleis, & cæteris arboribus inſpergēda. quinetiam uitiaria diligenter facienda, malleolisq; quàm recentiſsimis curioſiſsimè pangenda. Populos & ſalices, & fraxinos, prius quàm frondeant, plantasq́; ulmorum nunc ponere utile eſt, aut antè ſatas nunc exputare, & circūfodere, ac ſummas earum æſtiuas radiculas amputare. Sarmenta quoq; (uineis nondum foſsis) atq; arbuſtorū ramos è ſegetibus, aut rubos, & quicquid deniq; iacens, fodientem, uel alio genere terrā molientem poteſt impedire, nunc egerere, & ad ſepem applicare oportet. Roſaria noua conſerere, uel antiqua curare. Arundineta nunc ponere, uel etiā priſtina colere. Salicta facere, uel deputare, runcare, ac fodere. Geniſtam ſemine, uel plantis in paſtinato, uel etiam ſulco deponere. Trimeſtrium quoq; ſatio non eſt aliena huic tempori, quamuis tepidis regionibus melius adminiſtretur per menſem Ianuarium.

13. Feb. *Idibus Februarijs Sagittarius ueſpere occidit, uehementer hyemat.*
14. *XVI. Cal. Martij ueſpere crater oritur, uenti mutatio.*
15. *quintodecimo Calend.*

*lend. Martij ſol in piſces tranſitũ facit, nonnunquam uen=
toſa tempeſtas. tertiodecimo, & duodecimo Cal. Martij fa
uonius, uel auſter cum grandine, & nimbis. decimo Calen.
Martij Leo deſinit occidere, uenti ſeptentrionales, qui uo
cantur ornithiæ, per dies triginta eſſe ſolent, tum & hirun
do aduenit. IX. Cal. Martij arcturus prima nocte oritur, fri
gidus dies aquilone, uel coro, interdum pluuia. VIII. Cal.
Martij ſagitta crepuſculo incipit oriri, uariæ tempeſtates:
halcyonei dies uocãtur, in Atlantico quidem mari ſumma
tranquillitas notata eſt. VII. Cal. Martij uentoſa tẽpeſtas,
hirundo conſpicitur: per hos dies frigidis locis earũ rerũ,
quas ſuprà ſcripſimus, tempeſtiua eſt adminiſtratio. Locis
autem calidioribus, quamuis ſera, tamen neceſſaria: cæte=
rum malleoli, & uiuiradicis poſitio huius temporis eſſe ui
detur optima. Nec tamen deterior etiam inter Cal. & Idus
ſequentis menſis, utiq; ſi non ſit feruentiſſima regio: ſi ue=
rò etiam magis frigida, uel melior eſt. Inſitio quoq; arbo=
rum, atq; uitium tepidis locis hoc tempore commodè admi
niſtrabitur. Cal. Martij africus, interdum auſter cum gran
dine. VI. Nonas Martij uindemiator apparet, quem Græci
τρυγητῆρα dicunt, ſeptentrionales uenti. IIII. Non. Martij
fauonius, interdum auſter hyemat. Nonis Martij equus ma
ne oritur, flatus aquilonis. III. Idus Martij piſcis aquilo=
nius deſinit oriri, ſeptentrionales uenti. Pridie Idus Mar=
tij argonauis exoritur, fauonius, aut auſter, interdum a=
quilo. His diebus commodè inſtruuntur horti, de qui=
bus ſuo loco dicam ſecretius, ne inter hanc quaſi turbam
operum negligentius olitoris officia deſcripſiſſe uide=
ar, aut nunc ordinem reliquarum culturarum cœptum
interru*

interrupiſſe: Igitur à Cal. Martij eximia eſt uitium putatio uſq; in decimum Calend. Aprilium, ſi tamen ſe gemmæ nōdum moueant: ſurculi quoq; ſilentes ad inſitionem nunc præcipuè, utiliterq; leguntur, & ipſa inſitio uitium, atq; arborum longè nunc eſt optima. Frigidis quoq; locis, & humidis uitium ſatio nunc præcipua eſt, ſed & ficulnea cacumina iam tumentia utiliſſimè ponuntur. Sarritura quoq; frumentorum iteratur egregiè: modios tres una opera rectè ſarrit: prata purgare, & à pecore defendere iam tempeſtiuum eſt: locis quidem calidis, & ſiccis etiam à menſe Ianuario, ut ſuprà diximus, id fieri debet, nam frigidis uel à quinquatribus prata rectè ſubmittuntur. Scrobes omnis generis, quos eris autumno conſiturus, hoc tempore præparare oportebit: eorū quaternarij, hoc eſt quoquouerſus pedum IIII. ſi eſt commodū terrenum, XIIII. ab uno fiunt. Ternarij autē XVIII. Cæterum ad deponendas uites, uel non magni incrementi arbores, ſulcus qui ſit pedum centum & uiginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio ſemiſſe, eumq; ſimiliter una opera efficit. Roſarium ſerotinum perfoſſum, & cultum habere iam tempus eſt. Oleis laborantibus circum radices amurcam, quæ ſalem non habeat, nunc conueniat infundere, maximis ſex congij, mediocribus arboribus urnæ ſatisfaciunt, cæteris æſtimanda erit portio. Sed tamen quæ nihil uitij habuerint, aliquanto lætiores fient, ſi amurca rigentur inſulſa. Nonnulli hoc optimum tempus eſſe ſeminarijs inſtituendis dixerunt. Tum etiam baccas lauri, & myrti, cæterorumq; uiridium ſemina in areolas diſſerere præceperunt: orthociſſos, & ederas ab Idibus Februarij,

uel etiam

*uel etiã Cal. Martijs poni oportere ijdẽ cenſuerunt. Idibus
Mart. nepa incipit occidere, ſignificat tempeſtatẽ. XVII.
Calen. April. nepa occidit, hyemat. XVI. Calend. April. Sol
in Arietem tranſitum facit, fauonius, uel corus. XII. Calen.
April. equus occidit mane, ſeptentrionales uenti. X. Calen.
April. Aries incipit exoriri, pluuius dies, interdum ningit.
IX. & VIII. Calendarum Aprilium, æquinoctium uer=
num tempeſtatem ſignificat. Ab Idibus eadem, quæ ſuprà,
utique peragenda ſunt: optimè autem uliginoſa, & pin=
guia loca nunc demum proſcinduntur : & quæ menſe Ia=
nuario ueruacta fecimus, nunc ultima parte Martij ſunt
iteranda, & ſiquæ pergulæ uitium generoſarum, uel ſiquæ
in agris, aut uepribus ſingulares arbores maritæ à putato=
ribus relictæ ſunt, ante Calend. April. utique deputari de=
bent, poſt quem diem ſera, & infructuoſa fit huiuſmodi
rerum cultura. Milij quoq;, & panici hæc prima ſatio eſt,
quæ peragi debet circa Idus April. utriuſq; ſeminis ſexta=
rij quini ſingula iugera occupant: quinetiam pecus lana=
tum, cæteraq; quadrupedia tempus idoneum eſt caſtran=
di. Locis autem tepidis ab Idibus Februarij uſque in Idus
Aprilis. In locis frigidis ab Idibus Martij uſque in Idus
Maias omnia rectè pecora caſtrantur. Calend. April. nepa
occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Nonas April. fauo=
nius, aut auſter cum grandine, nonnunquam hoc idem pri
die. VIII. Idus April. uergiliæ ueſpere celantur, inter=
dum hyemat. VII. Id. April. & VI. & V. auſtri, & afri=
ci, tempeſtatem ſignificant. IIII. Idus April. Sole oriente,
Libra occidere incipit, interdum tempeſtatem ſignificat.
Pridie Idus April. ſuculæ celantur, hyemat. His diebus lo=*

cis frigidis prima uinearum foſsio utiq; ante Idus peragenda eſt: quæq; menſe Martio poſt confectum æquinoctiũ fieri debuerunt, nunc deniq; quamprimum exequenda ſunt. Fici, uitesq; adhuc rectè inſeruntur: ſeminaria, quæ ſunt antè facta, runcari, & adhuc cõmodè fodiri poſſunt. Oues tarentinæ radice lanaria lauari debent, ut tonſuræ præparentur. Idibus Aprilis, ut ſuprà, libra occidit, hyemat. XVIII. Calend. Maias uentoſa tempeſtas, & imbres, nec hoc conſtante. XV. Calend. Maias ſol in taurum tranſitum facit, pluuiam ſignificat. XIIII. Calend. Maias ſuculæ ſe ueſperi celant, pluuiam ſignificat. XI. Calen. Maias uer bipartitur, pluuia, & nonnunquam grando. X. Calend. Maias uergiliæ cum ſole oriuntur, africus, uel auſter, dies humidus. IX. Calend. Maias prima nocte fidicula apparet, tempeſtatem ſignificat. IIII. Calend. Maias auſter ferè cum pluuia. III. Calen. Maias mane capra exoritur, auſtrinus dies, interdum pluuiæ. Pridie Calen. Maias canis ſe ueſpere celat: tempeſtatem ſignificat. Per hos dies eadem, quæ ſuprà, perſequemur. Poſſuntq;, ſi iam librum remittunt, inſeri oleæ, uel emplaſtrari, cæteræq; pomiferæ arbores eodem emplaſtrationis genere inſeri: ſed & prima pampinatio rectè inchoatur, dum prorepentes oculi digito decuti poſsint: ſiqua præterea in uineis aut foſſor diſturbauit, aut negligentia omiſit, diligens uinitor reſtituere debet, & fracta iuga conſyderare, & reſarcire, aut diſiectos palos reponere, ita ne teneros pampinos explantet: eodem tempore ſecundi fœtus, pecudes ſignari oportet. Calend. Maias hoc biduo ſol unam dicitur tenere particulam. VI. Nonas Maias ſucula cum ſole exoritur,

ſeptentrio

ſeptentrionales uenti. V. *Non. Maias centaurus totus apparet, tempeſtatem ſignificat.* III. *Non. Maias idem ſydus, pluuiã ſignificat. Pridie Nonas Maias nepa medius occidit, tempeſtatem ſignificat. Nonis Maijs uergiliæ exoriuntur mane, fauonius.* VII. *Idus Maias æſtatis initiũ, fauonius, aut corus, interdum etiam pluuia.* VI. *Idus uergiliæ totæ apparent, fauonius, aut corus, interdum & pluuiæ. Tertio Idus Maias fidis mane oritur, ſignificat tempeſtatem. Per hos dies runcandæ ſegetes ſunt, fœniſiciæ inſtituendæ. Bonus operarius prati iugerum deſecat, nec minus mille ducentos manipulos unus obligat, qui ſint ſinguli quaternarum librarum. Arbores quoq; tempus eſt ablequeatas circunfodere & operire: una opera nouellas circunfodiet arbores octuaginta, mediocres* LXV. *magnas quinquaginta: hoc mẽſe ſeminaria omnia crebro fodere oportebit, ſed à Calendis Martijs uſq; in Idus Septembres, omnibus menſibus non ſolum ſeminarijs, ſed etiam nouellis uineis danda foßio eſt. Iiſdem diebus, ubi prægelidum, & pluuium cœlum eſt, oleæ putantur, & emuſcantur. Cæterum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere iſtud oportebit. Primò ab Idibus Octob. uſq; in Idus Decembres, iterum ab idibus Febr. uſque in Idus Martias: ſi tamen arbor librum non remittit, hoc eodem menſe in paſtinato ſeminario nouißima poſitio eſt olearis taleæ, eamq; oportet, cum panxeris, fimo, & cinere miſtis oblinire, & ſuperponere muſcum, ne ſole findatur: ſed hoc idẽ opus melius fiet ultima parte menſis Martij, uel prima menſis April. & cæteris tẽporibus, quibus præcepimus ſeminaria plãtis, uel ramis cõſerere. Idibus Maijs*

Fidis mane exoritur, auſter, aut euronotus, interdum dies humidus. X V I I. *Calen. Iunias idē quod ſuprà.* X V I. & X V. *Cal. Iunias euronotus, uel auſter cum pluuia.* X I I I I *Cal. Iun. ſol in geminos introitum facit,* X I I. *Cal. Iun. ſuculæ exoriuntur, ſeptentrionales uenti, nonnunquā auſter cum pluuia.* X I. & X. *Calend. Iunias arcturus mane occidit, tempeſtatē ſignificat.* V I I I. & V I I. & V I. *Cal. Iun. capra mane exoritur, ſeptentrionales uenti. Ab Idibus uſq; in Calend. Iunias uetera nam uineā priusquàm florere incipiat, iterum fodere oportet, eandemq́;, & cæteras omnes uineas itidem pampinare. Quod ſi ſæpius feceris, puerilis una opera iugerum uineti pampinabit: quibuſdam regionibus oues nunc tondentur, & pecoris nati, aut amiſſi ratio accipitur: item qui lupinum ſtercorandi agri cauſa ſerit, nunc demum aratro ſubuertit. Calen. Iun.* & I I I I. *Non. aquila exoritur, tempeſtas uentoſa, & interdū pluuia.* V I I. *Idus Iun, arcturus occidit, fauonius, aut corus.* I I I I. *Id. Iun. delphinus ueſpere exoritur, fauonius, interdum rorat. His diebus, ſi non opere uicti ſumus, eadem, quæ extremo menſe Maio, facienda ſunt: item omnes arbores fructiferæ circunfoſſæ aggerari debent, ut ante ſolſtitium id opus peractum ſit: quinetiam pro conditione regionis, et cœli terra uel proſcinditur, uel iteratur: eaq́;, ſi eſt difficilis, proſcinditur operis tribus, iteratur duabus, tertiatur una. Lirantur autē iugera duo opera una: at ſi facilis eſt terra, proſcinditur iugerum duabus operis, iteratur una: lirātur una iugera quatuor, cum in ſubacta iā terra latiores porcæ ſulcātur: quæ ratio colligit, ut per autumnū facile poſſint uno iugo, tritici obſeri modij centum.*

centumquinquaginta, cæterorumq́; leguminum modij centum. Iiſdem diebus area trituræ præparanda eſt, ut quæq; res deſecta erit, in eam conferatur. Vinearum quoq; cultus, quibus maior eſt modus, iteratus eſſe debet. Ante ſolſtitium pabulum (ſi facultas eſt) uel nunc, uel etiam ſuperioribus XV. diebus, qui fuerint ante Calen. Iunij, pecori præberi oportet. A Cal. autem Iunijs, ſi iam deficit uiridis herba, uſq; in ultimum autumnũ frondem cæſam præbebimus. Idibus Iunijs calor incipit. XIII. Cal. Iul. ſol introitum in cancro facit, tempeſtatẽ ſignificat. XI. Cal. Iunij anguifer, qui à Græcis dicitur ὀφιοῦχος, mane occidit, tempeſtatem ſignificat. VIII. & VII. & VI. Cal. Iulij ſolſtitium, fauonius, & calor. III. Calen. Iul. uentoſa tempeſtas. His diebus eadem, quæ ſuprà. Sed & uiciam in pabulũ ſecare oportet, priuſquàm ſiliquæ eius durentur, ordeum metere, fabam ſerotinam ducere, fabam maturam conterere, & paleam eius diligenter recondere, ordeum terere, paleaſq́; omneis recondere, aluos caſtrare, quas ſubinde nono quoq;, aut X. die ad Cal. Maias conſyderare, & curare oportet. Nunc autem ſi ſunt pleni, atq; operculati faui demetendi ſunt. Sin autem maiore parte uacant, aut ſine operculis adaperti ſint, nondum eſſe maturos ſignificatur, itaq; mellatio eſt differenda. Quidam in prouincijs tranſmarinis uel hoc, uel ſequente menſe ſe ſama ſerunt. Calen. Iulijs fauonius, uel auſter, & calor. Quarto Non. Iul. corona occidit mane. Pridie Non. Iul. cancer medius occidit, calor. Octauo Idus Iul. capricornus medius occidit. Septimo Id. Iul. cepheus ueſpere exoritur. tempeſtatẽ ſignificat. Sexto Id. Iul. prodromi flare incipiunt.

unt. His diebus eadem, quę ſuprà. Sed & proſciſſum ueruactum optimè nunc iteratur, & ſylueſtris ager decreſcente luna utiliſſimè extirpatur. Idibus Iulijs procyon exoritur mane, tempeſtatē ſignificat. Tertiodecimo Cal. Auguſtas ſol in leonem tranſitum facit, fauonius. Nono Calendas Auguſtas Leonis in pectore clara ſtella exoritur, interdum tempeſtatem ſignificat. Octauo Calen. Auguſtas aquarius incipit occidere clarè, fauonius, uel auſter. Septimo Cal. Auguſtas canicula apparet, caligo æſtuoſa. Sexto Cal. Auguſtas aquila exoritur. IIII. Cal. Auguſtas leonis in pectore claræ ſtellæ exoriuntur, interdum tempeſtatem ſignificat. III. Calen. Auguſtas aquila occidit, ſignificat tempeſtatem. His diebus locis temperatis, & maritimis meſſis conficitur, & intra dies triginta qua deſecta eſt, ſtramenta præciſa in aceruum congeruntur. Iugerum ſtramentorum opera una deſecat, quibus remotis priusquàm ſol acrior exurat terram, omnes arbores, quæ fuerant in ſegete, circunfodere, & adobruere oportet. Item quibus magna ſementis præparatur, nunc debent iterare. Nam de fodiendis, colendisúe nouellis uineis, ſæpius iam dixi nullum eſſe menſem omittendum, donec autumnale æquinoctium cōficiatur. Meminiſſe autem oportebit, ut per hos, & Auguſti menſis dies antelucanis, & ueſpertinis temporibus frondem pecudibus cædamus. Item quaſcunq; uineas culturi ſumus, ne per æſtum, ſed mane uſq; in tertiam, & à decima uſq; in crepuſculum fodiamus. Quibuſdam regionibus ſicut in Cilicia, & Pamphilia hoc menſe ſeſama ſeruntur. Italiæ autē regionibus humidis poſſunt ultimo menſe Iun. ſeri. Quinctiā tempus

eſt ſi

eſt ficulneis arboribus caprificũ ſuſpendere. Quod quidã exiſtimant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut celerius ad maturitatem perueniat. Cal. Auguſti ethesiæ. Pridie Non. *Auguſti leo medius exoritur, tempeſtatem ſignificat.* VII. Idus *Aug. aquarius occidit medius, nebuloſus æſtus.* Pridie Idus *Aug. fidis occidit mane, & autumnus incipit.* His *diebus eadem, quæ ſuprà.* Nonnullis *tamen locis faui demetuntur: qui ſi non ſunt melle repleti, nec operculati, differenda eſt in menſem* Octob. *mellatio.* Idibus Aug. *delphini occaſus tempeſtatem ſignificat.* XIX. *Calen.* Septemb *eiuſdem ſyderis matutinus occaſus tempeſtatem ſignificat.* XIII. *Cal. Septemb. ſol in uirginem tranſitum facit.* Hoc *& ſequenti die tempeſtatem ſignificat, interdũ & tonat.* Hoc *eodem die fidis occidit.* Decimo *Cal. Septẽb. ex eodem ſydere tempeſtas plerunque oritur, & pluuia.* VII. *Cal. Septem. uindemiator exoritur mane, & arcturus incipit occidere, interdum pluuia.* III. *Cal. Septemb. humeri uirginis exoriuntur, ethesiæ deſinunt flare, & interdum hyemat.* Pridie *Cal. Septemb. andromeda ueſperi exoritur, interdum hyemat.* His *quidem diebus arbores ficorum inoculantur, quod genus inſitionis emplaſtratio uocatur.* Idq; *licet uel commodius facere ſuperiore menſe poſt* Idus Iul. *quo tempore etiam aliarum arborum non nulli emplaſtrationem faciunt.* Quibuſdam *locis, ut in* Bæ*tica maritimis regionibus, & in* Africa *uindemia conficitur.* Sed *frigidioribus regionibus pulueratione faciunt, quam uocant ruſtici occationẽ, cùm omnis gleba in uineis refringitur, & reſoluitur in puluerem.* Hoc *eodẽ tempore prius quàm uineæ pulucrentur, ſi perexilis eſt, uel rara*

ipſa uitis, lupini modij tres, uel quatuor in ſingula iugera ſparguntur, & inoccantur, qui, cùm fruticauerint, prima tum foßione conuerſi ſatis bonum ſtercus uineis præbent. Multi etiam, ſi pluuius eſt ſtatus cœli, ſicut ſuburbana regione Italiæ pampinis uitem ſpoliant, ut percoqui fructus poßint, nec putreſcere imbribus. At è contrario locis calidioribus, ut modò nominatis prouincijs, circa uindemiam adumbrantur, uel ſtramentis, uel alijs tegumentis uuæ, ne uentis, aut caloribus exareſcant. Hoc idem tempus eſt aridis uuis, ficiſq; conficiendis, de quibus quemadmodum paſſæ fiant, ſuo loco dicemus, cùm uillicæ perſequemur officia. Filix quoque, aut carex ubicunque naſcitur, Auguſto menſe rectè extirpatur, melius tamen circa Idus Iulias ante caniculæ exortum. Cal. Septemb. calor. Quarto Nonas Septemb. piſcis auſtrinus deſinit occidere, calor. Non. Septembris arcturus exoritur, fauonius, uel corus. VII. Idus Septemb. piſcis aquilonius deſinit occidere, & capra exoritur, tempeſtatem ſignificat. Tertio Idus Septembris fauonius, aut africus, uirgo media exoritur. His diebus locis maritimis, & calidis uindemia, & cætera, quæ ſuprà ſcripta ſunt, commodè adminiſtrantur. Iteratio quoque arationis peracta eſſe debet, ſi ſerius terra proſciſſa eſt. Sin autem celerius, etiam tertiatum ſolum eſſe conuenit. Hoc etiam tempore qui conſueuerũt uina condire, aquam marinam præparant, & aduectam decoquunt: de qua conficienda, cùm uillicæ officia exequar, præcipiam. Idib. Septemb. ex priſtino ſydere nonnunquam tempeſtatẽ ſignificat. XV. Cal. Octob. aructurus exoritur, fauonius, aut africus, interdum eurus, quem quidam uulturnum appellant. XIIII. Calen.

Octobris

Octob. ſpica uirginis exoritur, fauonius, aut corus. XIII. *Cal. Octobris ſol in libram tranſitum facit, crater matutino tempore apparet.* XI. *Calend. Octobris piſces occidunt mane, item Aries occidere incipit, fauonius, aut corus, interdum auſter cum imbribus.* X. *Calen. Octobris argonauis occidit, tempeſtatem ſignificat, interdum etiam pluuiam.* IX. *Calend. Octobris Centaurus incipit mane oriri, tempeſtatem ſignificat, interdum & pluuiam.* VIII. *Cal. Octobris: &* VII. *&* VI. *æquinoctium autumnale pluuiam ſignificat.* V. *Cal. Octobris hœdi exoriuntur, fauonius, nonnunquam auſter cum pluuia.* IIII. *Calen. Octobris* Virgo *deſinit oriri, tempeſtatem ſignificat.* His *diebus uindemiæ pluribus regionibus fiunt, quarum maturitatem alij aliter interpretati ſunt. Quidam cùm uidiſſent partem aliquam uuarum uireſcere, crediderunt tempeſtiuam eſſe uindemiam. quidam cùm coloratas, & perlucidas uuas animaduertiſſent: nonnulli etiam cùm pampinos, ac folia decidere conſyderaſſent: quæ omnia fallacia ſunt, quoniam immaturis uuis omnia eadem poſſunt accidere, propter intemperiem ſolis, aut anni. Itaq; nonnulli guſtu explorare maturitatem tentauerunt, ut ſiue dulcis eſſet ſapor uuæ, ſiue acidus, proinde æſtimarent. Sed & hæc ipſa res habet aliquam fallaciam. Nam quædam genera uuarum nunquàm dulcedinem capiunt propter auſteritatem nimiam. Itaque opportunum eſt (quod nos facimus) ipſam naturalem contemplari maturitatem. naturalis autem maturitas eſt, ſi cùm expreſſeris uinacea, quæ acinis celantur, iam infuſcata, & nonnulla propemodum nigra fuerint. Nam colorem nulla res uinaceis poteſt afferre, niſi naturæ maturi-*

turitas, præſertim cùm ita media parte acinorum ſint, ut & à ſole æſtuante, & à uentis protegatur, humorq́; ipſe non patitur ea percoqui, aut infuſcari, niſi ſuapte natura. Hoc igitur cùm exploratum habuerit uillicus, ſciat uindemiam ſibi eſſe faciendam. Sed antè quàm fructum cogere incipiat, cuncta præparanda erunt ſuperiore (ſi fieri poſſet) menſe. Si minus, certè ut ante quindecim dies dolia partim picata, partim defricata, & diligenter lota marina, uel aqua ſalſa, & rectè ſiccata. Tum & opercula, colaq́;, & cætera, ſine quibus probè confici muſtum non poteſt. Torcularia uerò, & fora diligenter emundata, lotaq́;. Et, ſi res ita exegerit, picata, præparataq́; habeat ligna, quibus defrutum, & ſapam decoquat. Tum etiam ſalem, atque odoramenta, quibus condire uina conſueuerint, multò antè repoſita eſſe oportet. Nec tamē hæc cura totum auocet eum à cætera ruris cultura. Nam & napinæ, itemq́; rapinæ ſiccaneis locis per hos dies fiunt. Farraginaria quoq; pecori futura per hyemem præſidio. Itemq́; ſiliquā, quod ruſtici fœnum græcum uocant, nec minus in pabulum uicia nunc demum conſeruntur. Tum etiam lupini hæc erit præcipua ſatio, quem quidam uel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. Milium, & panicum hoc tempore demetitur, quò faſeolus ad eſcam ſeritur. Nam ad præcipiendum ſemen ultima parte Octobris circa Calendas Nouembris melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeant, poſſit eorum curam, quæ intra uillam facienda ſunt, uillicæ delegare. Ita tamen, ut ipſe conſyderet an rectè facta ſint. Calendis Octobribus, & VI. Non. interdum tempeſtatē ſignificat. Quarto

2. octobris.

Non.

Non. Octobris auriga occidit mane, uirgo deſinit occidere, ſignificat nonnunquam tempeſtatem. III. *Non. Octobris corona incipit exoriri, ſignificat tempeſtatem. Pridie Non. Octobris hœdi oriuntur ueſpere, aries medius occidit. aquilo.* VIII. *Idus Octobris coronæ clara ſtella exoritur.* VI. *Idus Octobris uergiliæ exoriuntur ueſpere, fauonius, & interdum africus cum pluuia. Tertio, & pridie Idus Octobris corona tota mane exoritur, auſter hybernus, et nonnunquam pluuia. Per hos dies frigidis regionibus uindemia, et cætera, quæ ſuprà ſcripta ſunt, fieri ſolẽt. Iiſdemq; regionibus frumẽta matura ſerũtur, et præcipuè far adoreum. Locis etiam opacis triticũ nunc rectè ſeritur. Et quoniam ſementis mentionẽ fecimus, non intempeſtiuè quantum cuiuſq; ſeminis iugerũ agri recipiat referemus. Iugerũ agri recipit tritici modios quatuor, uel quinq;, farris adorei modios nouem, uel decem, ordei modios quinq;, uel ſex, milij, uel panici ſextarios quatuor, uel quinq;, lupini modios octo, uel decẽ, faſeoli modios quatuor, piſi modios tres, uel quatuor, fabæ modios ſex, lentis modiũ unũ, uel paulò amplius, lini ſeminis modios nouem, uel decẽ, cicerculæ modios tres, uel quatuor, ciceris modios duos, uel tres, ſeſami ſextarios quatuor, uel quinq;, uitiæ pabularis modios ſeptem, uel octo, uiciæ ſeminalis modios quinq;, uel ſex, erui modios quatuor, uel quinque, farraginis ordeaceæ modios ſeptẽ, uel octo, ſiliquæ modios ſex, medicæ ſingulos cyathos ſerere oportet in areolis longis pedum denûm, latis pedum quinûm. Canabis grana ſex in pede quadrato ponuntur. Idibus Octobris, & ſequenti biduo interdum tempeſtas, nonnunquam rorat.* XIIII. *Calend.*

Nouem

Nouembris ſol in ſcorpionem tranſitum facit. Tertiodecimo, & duodecimo Calendas Nouẽbris ſolis exortu uergiliæ incipiũt occidere, tempeſtatem ſignificat. Vndecimo Calen. Nouembris tauri cauda occidit, auſter, interdum pluuia. Octauo Calen. Nouembris centaurus exoriri mane deſinit, tempeſtatem ſignificat. Septimo Calend. Nouembris nepæ frons exoritur, tempeſtatẽ ſignificat. Quinto Calendas Nouembris uergiliæ occidunt, hyemat cũ frigore, & gelicidijs. Quarto Calendas Nouembris arcturus ueſpere occidit, uentoſus dies. Tertio Calendas, & pridie Nouembris caßiope incipit occidere, tempeſtatem ſignificat. Per hos dies quæcunque ſemina differri debent, arbuſculæq́; omnis generis rectè ponuntur. Vlmi quoque uitibus rectè maritantur, ipſæq́; uites in arbuſtis, & uineis commodè propagantur. Seminaria runcare, & fodere tempus eſt. Tum etiam arbores ablaqueare, nec minus uineas, eaſdemq́; putare. Itemq́; in arbuſtis uitem deputare. ſeminaria, quæ ſuo tempore pampinata non ſunt, arbuſculæq́; ficorum in ſeminarijs putari, & ad ſingulos ſtylos redigi debent, quæ tamen melius, dum tenera ſunt, per germinationem pampinantur. Sed cum omnia in agricultura ſtrenuè facienda ſint, tum maximè ſementis. Vetus eſt agricolarum prouerbium, Maturam ſationem ſæpe decipere ſolere, ſeram nunquàm, quin mala ſit. Itaque in totum præcipimus: ut quiſque natura locus frigidus erit, is primus conſeratur, ut quiſque calidus, nouiſſimus. Vicia, & faba ſtercorare agrum dicuntur. Lupinum niſi in florem uerteris, nihil agrũ ſtercoraueris. Sed nec ulla res magis uacuis operarijs aut ſeritur, aut conditur. Nam & primis

tempo

temporibus ante aliam ſementim poteſt id obrui, & nouiſsimis poſt coactos fructus tolli. Sementi facta inoccare oportet, quod ſparſeris. Duo iugera tres operæ commodè occabunt, arboresq́;, quæ intereunt, ablaqueabunt, quamuis antiqui ſingulis operis ſingula iugera ſarriri, & occari uelint. quod an rectè fieri poſsit, affirmare non auſim. Eodem tempore foſſas, riuosq́; purgare, et elices, ſulcosq́; aquarios conuenit facere. Iiſdem temporibus ſi ſit, fraxineam, ſi minus, orneam, ſi nec hæc ſit, iligneam frondem bubus rectè præbebimus. Glandis quoque non inutile eſt ſingulis iugis modios ſingulos dare, nec tamen amplius, ne laborent, nec minus diebus XXX. *præbueris.* N*am ſi paucioribus diebus detur (ut ait* Higinius*) per uer ſcabioſi boues fiunt.* G*lans autem paleis immiſcenda eſt, atq; ita bubus apponenda.* T*um etiam ſyluam ſiquis barbaricam, ideſt, conſemineam uelit facere, rectè conſeret glandibus, & cæteris ſeminibus.* T*um et olea diſtringenda eſt, ex qua uelis uiride oleum efficere, quod fit optimũ ex uaria oliua, cum incipit nigreſcere.* N*am acerbum niſi ex alba olea fieri non debet. Calen.* Nouembribus, *& poſtridie caput tauri occidit, pluuiam ſignificat.* III. Non. No*uembris fidicula mane exoritur, hyemat, & pluit.* VIII. Idus Nouembris *idem ſydus totum exoritur, auſter, uel fauonius, hyemat.* VII. I*dus* Nouembris *ſtella clara* Scor*pionis exoritur, ſignificat tempeſtatem, hyemat, uel uulturnus, interdum rorat. Sexto* I*dus* Nouembris *uergiliæ mane occidunt, ſignificat tempeſtatem, hyemat.* Q*uinto* I*dus* Nouembris *hyemis initium, auſter, aut eurus, interdum rorat.* His *diebus uſq; in* I*dus, quæ ſuperiore menſe*

facere

facere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed & propriè hoc obſeruabis,ut pridie,quàm plenilunium ſit,ſi minus certè ipſo plenilunio omnem, quam ſaturus es, fabam uno die ſpargas,ſed poſteà licebit ab auibus,& pecore defenſam obruas.Eamq;,ſi ita competierit lunæ curſus, ante Idūs Nouembris occatam habeas quampinguiſsimo, & nouo loco, ſi minus quàm ſtercoratiſsimo. Satis erit in ſingula iugera uehes ſtercoris comparare numero decem & octo. Vehes autem ſtercoris habet modios octoginta. Ex quo colligitur oportere in denos quoquouerſus pedes, modios quinos ſtercoris ſpargere. Quæ ratio docet uniuerſo iugero ſatisfacere modios M.CCCCXL. Tū etiā conuenit oleas ablaqueare, & ſi ſunt parū fructuoſæ, uel cacuminibus retorridæ frondis,magnis arboribus quaternos modios ſtercoris caprini circumſpergere,in cæteris autem pro magnitudine portionē ſeruare. Eodem tempore uineis ablaqueatis columbinum ſtercus ad ſingulas uites, quod ſit inſtar unius ſextarij, uel urinæ hominis congios, uel alterius generis quaternos ſextarios ſtercoris infundere.Iugerum uinearum in ſenos pedes poſitarū duæ operæ
13. ablaqueant.Idibus Nouembris dies incertus,ſæpius tamen
16. placidus. Sextodecimo Calendas Decembris fidis exoritur
mane, auſter, interdum aquilo magnus. Quintodecimo
17. Calendas Decembris aquilo,interdum auſter cum pluuia.
18. Quartodecimo Calendas Decembris ſol in ſagitarium
tranſitum facit, ſuculæ mane oriuntur, tempeſtatem ſignificat.
20. Duodecimo Calendas Decembris tauri cornua ueſperi occidunt,aquilo frigidus,& pluuia.
21. Vndecimo Calendas Decembris ſucula mane occidit, hyemat. Decimo

Calen

Calendas Decembris lepus occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Septimo Calendas Decembris canicula occidit ſolis ortu, hyemat. Pridie Calendas Decembris totæ ſuculæ occ dunt, fauonius, aut auſter, interdum pluuia. His diebus, quæ præterita erunt, ſuperioribus opera conſequi oportet. Ei ſi non plurimum ſerimus, optimum eſt intra Calendas Decembris ſementem confeciſſe. Sed etiam longis noctibus ad diuturnum tempus aliquid adijciendum eſt. Nam multa ſunt, quæ in lucubratione rectè aguntur. Siue enim uineas poſſidemus, pali, & ridicæ poſſunt dolari, exacuiq́;: ſiue regio ferulæ, uel corticis ferax eſt, apibus aluearia fieri debent: ſiue palmæ ſpartiuæ fœcunda eſt, fiſcinæ, ſportæq́;, ſeu uirgultorum corbes ex uimine. Ac ne cætera nunc perſequar, nulla regio non aliquid affert, quod ad lucubrationem confici poſſit. Nam inertis eſt agricolæ expectare diei breuitatem, præcipuè in ijs regionibus, in quibus brumales dies horarum nouem ſunt, noctesq́; horarum quindecim. Poſſit etiam ſalix deciſa pridie ad lucubrationem expurgari, & ad uitium ligamina præparari. Quæ ſi natura minus lenta eſt, ante dies quindecim præcidenda, & purgata in ſtercore obruenda eſt, ut lenteſcat. Sin autem iampridem cæſa exaruit, in piſcina maceranda eſt. Tum etiam per lucubrationem ferramenta acuere, & ad ea facere, uel facta manubria aptare, quorum optima ſunt ilignea, deinde carpinea. poſt hæc fraxinea. Calendis Decembris dies incertus, ſæpius tamen placidus. Octauo Idus Decembris ſagittarius medius occidit, tempeſtatem ſignificat. Septimo Idus Decembris aquila mane oritur, africus, interdum auſter, irrorat,

xbris. *irrorat.* Tertio *Idus* Decembris *corus,uel ſeptentrio, in-*
*terdum auſter cum pluuia.*His *diebus quæ præterita erunt*
ſuperiore menſe opera peragi debebunt,utiq; in locis tem
peratis, aut calidis : nam frigidis rectè fieri iam non poſ-
13. *ſunt.*Idibus Decembris *ſcorpio totus mane exoritur, hye-*
17. *mat.*Sexto decimo Calendas Ianuarij *ſol in* Capricornum
tranſitum facit,brumale ſolſtitium, ut Hipparcho *placet,*
18. *itaq; tempeſtatem ſæpe ſignificat.* x v. *Calend.Ianuarias*
23. *uentorum commutationem ſignificat.* x.*Calendas Ianua-*
24. *rias capra occidit mane,tempeſtatem ſignificat.* Nono *Ca*
lendas Ianuarias brumale ſolſtitium(ſicut Chaldæi *obſer-*
27. *uant) ſignificat.*Sexto *Calendas Ianuarias delphinus in-*
29. *cipit oriri mane, tempeſtatem ſignificat.* Quarto *Calen-*
30. *das Ianuarias aquila ueſpere occidit,hyemat.* Tertio *Ca-*
lendas Ianuarias canicula ueſpere occidit,tempeſtatem ſi-
31. *gnificat.*Pridie *Calendas Ianuarias tempeſtas uentoſa.*His
diebus qui religioſius rem ruſticam colunt, niſi ſi uinea-
rum cauſa paſtines, negant debere terram ferro commo-
ueri. Itaque quicquid citra id genus effici poteſt, id ab his
comprehenditur,ut olea legatur,& oleum conficiatur, ut
uitis paletur,& capite tenus alligetur, ut iuga uineis im-
ponantur,& capiſtrentur. Cæterum palmare,id eſt,mate
rias alligare hoc tempore non expedit,quia plurimæ pro-
pter rigorem,qui fit ex frigore,franguntur.Poßunt etiam
his diebus ceraſi,& tuberes,& armeniacæ,atq; amygda-
læ,cæteræq; arbores,quæ primæ florent, inſeri commodè.
Januarij. Nonnulli *etiam legumina ſerunt.* Calendis *Ianuarij dies*
*incertus.*Tertio Nonas *Ianuarij* Cancer *occidit,tempeſtas*
*uaria.*Pridie Nonas *Ianuarij media hyems,auſter multus,*
interdum

interdum pluuia. Non. Ianuarijs fidis exoritur mane, tempeſtas uaria. Sexto Idus Ianuarias auſter, interdum fauonius. Quinto Idus Ianu. auſter, interdum imber. Pridie Idus Ianuarias incertus ſtatus cœli. Per hos quoq; dies abſtinēt terrenis operibus religioſiores agricolæ, ita tamen ut ipſis Calen. Ianuarijs auſpicandi cauſa omne genus operis inſtaurent. Cæterum differant terrenam molitionem uſq; in proximam Idus. Sed nec ignorare debebit uillicus, quid uni iugo boum quoquo menſe per ſingulos dies præſtari ſatis ſit. Quare huius quoq; curæ rationem ſubijciemus. Menſe Ianuario paleas cum erui macerati ſextarijs ſex, uel paleas cum cicerculæ freſæ ſemodio, uel frondis corbem pabulatorium modiorum uiginti, uel paleas quantum uelint, & fœni pondo uiginti, uel affatim uiridem frondem ex ilice, uel lauro, uel quod his omnibus præſtat, farraginem ordeaceam dabit ſiccam, Februario menſe idem, Martio idem. Vel ſi opus facturi ſunt, fœni pondo quinquaginta. Aprili frondem querneam, & populneam. Ex Calend. ad Idus, uel paleas, uel fœni pondo quadraginta. Maio pabulum affatim, Iunio ex Calen. frondem affatim, Iulio idem, Auguſto idem, uel paleas ex aruo pondo quinquaginta, Septembri frondem affatim, Octobri frondem, & ficulnea folia, Nouemb. ad Idus frondem, uel folia ficulnea, quæ ſint corbis unius. Ex Idibus glandis modium unum paleis immiſtum, & lupini macerati modium unum paleis immiſtum, uel maturam farraginem. Decemb. frondem aridam, uel paleas cum erui ſemodio macerato, uel lupini, quod ex ſemodio macerato exierit, uel glandis modium unum, ut ſuprà ſcriptum eſt, uel farraginem.

Proſa de cultu hortorum, & herbis hortenſibus. CAP. III.

ET *quoniam percenſuimus opera, quæ ſuis quibusq; temporibus anni uillicum exequi oporteret, memores polliciti noſtri ſubiungemus cultus hortorum, quorum æquè curam ſuſcipere debebit, ut & quotidiani uictus ſui leuet ſumptum, & aduenienti domino præbeat, quod ait poëta, inemptas ruris dapes. Democritus in eo libro, quem Georgicon appellauit, parum prudenter cenſet eos facere, qui hortis extruant monimenta, quòd neq; latere fabricata materies perennare poßit, pluuijs, ac tempeſtatibus plerunque infeſtata, neq; lapides ſupra rei dignitatem poſcat impenſa: ſi uerò amplum modum ſepire quis uelit, patrimonio eſſe opus. Ipſe igitur oſtendam rationem, qua non magna opera hortum ab incurſu hominum, pecudumq; munimus. Vetuſtißimi autores uiuam ſepem ſtructili prætulerunt, quia non ſolùm minorem impenſam deſyderaret, uerumetiam diuturnior immenſis temporibus permaneret: itaq; uepres efficiendi conſitis ſpinis rationem talem reddiderunt. Locus, quem ſepire deſtinaueris, ab æquinoctio autumnali ſimulatque terra maduerit imbribus, circumuallandus eſt duobus ſulcis tripedaneo ſpatio inter ſe diſtantibus: modum altitudinis, & latitudinis eorum abunde eſt eſſe bipedaneum, ſed eos uacuos perbyemare patiemur præparatis ſeminibus, quibus obſerantur: ea ſint uaſtißimarum ſpinarum, maximeq; rubi, & paliuri, & eius, quam Græci uocant κυνόσβατον, nos ſentem canis appellamus. Horum autẽ ruborũ ſemina quammaturißima eligi oportet, & erui moliti farinæ immuſcere: quæ*

etiam

cum eſt aqua conſperſa, illinitur uel nauticis ueteribus funibus, uel quibuslibet alijs reſtibus. ſiccati deinde funiculi reponuntur in tabulato. mox ubi bruma confecta eſt intermiſsis quadraginta diebus circa hirundinis aduentum, cum iam fauonius exoritur, poſt idus Februarij, ſi qua in ſulcis per hyemem conſtitit aqua, exhauritur, reſolutaq; humus, quæ erat autumno regeſta, uſq; ad mediam ſulcorum altitudinem reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in longitudinem per utrunque ſulcum porrecti obruuntur, ſed ita ut non nimium ſupergeſta terra ſemina ſpinarum, quæ inhærent toris funiculorum enaſci poßint: ea ferè circa trigeſimũ diem prorepunt: atq; ubi cœperunt aliquod incrementum habere, ſic inſueſci debent, ut in id ſpatium, quod ſulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autem uirgeam ſepem interponere, quam ſuperſcendant ſentes utriuſq; ſulci, & ſit, quo interdum quaſi adminiculo prius, quàm corroborentur, acquieſcant. Hunc ueprem manifeſtum eſt interimi non poſſe, niſi radicitus effodere uelis: Cæterum etiã poſt ignis iniuriam melius renaſci nulli dubiũ eſt: & hæc quidem claudendi horti ratio maximè eſt antiquis probata. Locum autem prius eligi conueniet, ſi permittit agri ſitus, iuxta uillam præcipuè pinguem, quiq; adueniente riuo, uel ſi non ſit fluens aqua, fonte puteali poßit irrigari. Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidẽ, tum demũ effodiendus eſt, cũ ſol ultimas partes uirginis obtinebit, id eſt menſe Septẽb. ante æquinoctiũ autumnale: ſiquidẽ tunc maximè explorãtur uires fontiũ, cum ex longa ſiccitate æſtatis terra caret humore pluuiali. Prouidendũ eſt autẽ, ne

hortus areæ ſubiaceat, ne per trituram uenti poßint paleas, aut puluerem in eum perferre, nam utraq; ſunt oleribus inimica. Mox ordinandi, paſtinandiq́; ſoli duo ſunt tempora, quoniam duæ quoq; olerum ſationes: nam & autumno, & uere plurima ſeruntur, melius tamen uere riguis locis, quoniam & naſcentis anni clementia excipit prodeuntia ſemina, & ſitis æſtatis reſtinguitur fontibus. At ubi loci natura neq; manu illatam, neque ſuæ ſpontis aquam miniſtrari patitur, nullum quidem aliud auxilium eſt, quàm hyemales pluuiæ. Poteſt tamen etiam in ſiccißimus locis opus cuſtodiri, ſi depreßius paſtinetur ſolum, eiusq; abunde eſt gradum effodere tribus pedibus, ut in quatuor conſurgat regeſtũ. At ubi copia eſt rigandi, ſatis erit non alto bipalio, ideſt minus quàm duos pedes ferramento nouale conuerti. Sed curabimus, ut ager quẽ uere conſeri oportet, autumno circa Calend. Nouemb. paſtinetur: quẽ deinde uelimus autumno inſtituere, menſe Maio conuertemus, ut aut hyemis frigoribus, aut æſtiuis ſolibus & gleba ſoluatur, & radices herbarum necentur: nec multo antè ſtercorare debebimus, & cum ſationis appropinquabit tempus, ante quintũ diem exherbandus erit locus, ſtercorandusq́;, & ita diligenter foßione iterandus, ut fimo terra commiſceatur. Optimum uerò ſtercus eſt ad hunc uſum aſini, quia minimum herbarum creat, proximum uel armenti, uel ouium ſi ſit anno maceratum: nam quod homines faciunt, quamuis habeatur excellentißimũ, non tamen neceſſe eſt adhibere, niſi aut nudæ glareæ, aut ſine ullo robore ſolutißimæ arenæ, cum maior ſcilicet uis alimenti deſyderatur: igitur ſolũ, quod conſerere uere deſtinauę

ſtinauerimus, poſt autumnum patiemur effoſſum iacere brumæ frigoribus, & pruinis inurendum: quippe è contrario ſicut calor æſtatis, ita uis frigoris excoquit terram, fermentatamq́; ſoluit: quare peracta bruma tum demum ſtercus inijcietur, & circa Idus Ianuarias humus refoſſa in areas diuiditur, quæ tamen ſic informandæ ſunt, ut facile runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earum perueniant, ne qui proſequuntur herbas, ſemina procalcare cogantur, ſed potius per ſemitas ingrediantur, & alterna uice dimidias areas eruncent. Hæc, quæ ante ſationem facienda ſunt, dixiſſe abūde eſt. Nunc quid quoque tempore uel colendū, uel ſerendum ſit, præcipiamus, & primum de his generibus loquendum eſt, quæ poſſunt duobus ſeri temporibus, id eſt autumno, & uere. Sunt autem ſemina braſsicæ, & lactucæ, cinaræ, erucæ, naſturcij, coriandri, chærephylli, anethi, paſtinacæ, ſiſeris, papaueris: hæc enim uel circa Calend. Septembres, uel melius ante Calendas Martias Februario ſeruntur. Locis uerò ſiccis, aut tepidis qualia ſunt Calabriæ, & Appuliæ maritima, poſſunt circa Idus Ianuarias terræ committi. Rurſus quæ tantum autumno conſeri debent (ſi tamen uel maritimum, uel apricum agrum incolimus) hæc ferè ſunt, allium, cepæ capitula, ulpicum, ſinapis. Sed etiam nunc quo quidque tempore terræ mandari plerunque conueniat, per menſes digeramus. Ergo poſt Calendas Ianuarias confeſtim rectè ponetur lepidium. Menſe autem Februario uel planta, uel ſemine ruta, atque aſparagus, & iterum cepe ſemen, & porri: nec minus ſi uernum, & æſtiuum fructum uoles habere, ſyriacæ radicis, & rapæ, na-

piq; ſemina obrues:nã allij, & ulpici ultima eſt huius temporis poſitio. At circa Calendas Martij locis apricis licet porrum(ſi iam ingranduit)transferre. Item panacem ultima parte Martij menſis. Deinde circa Calendas Apriles æquè porrum, atq; inulam, & ſerotinam plantam rutæ. Item ut maturius naſcatur cucumis, cucurbita, capparis ſerenda eſt:nam ſemen betæ, cum punicum malum florebit, tum demum optimè ſeritur. Porri autem caput circa Idus Maias tolerabiliter adhuc transfertur. Poſt hoc, nihil ingruente æſtate obrui debet, niſi ſemen apij, ſi tamen rigaturus es, ſic enim optumè per æſtatem prouenit. Cæterum, Auguſto circa uulcanalia tertia ſatio eſt : eaq́; optima radicis, & rapæ, itemq́; napi, & ſiſeris, nec minus oleris atri : atq; hæc ſunt ſationum tempora:nunc de ijs, quæ aliquam curam deſyderant, ſingulis loquar, quæq́; præteriero intelligi oportebit nullã operã poſtulare niſi runcatoris:de qua ſemel hoc dicendum eſt, omni tempore conſulendum eſſe, ut herbæ exterminentur. Vlpicum, quod quidam allium punicum uocant, Græci autem ἀφροσκόροδον appellant, longè maioris eſt incrementi, quàm allium:idq́; circa Calend. Octobris, antè quàm deponatur ex uno capite in plura diuidetur. Habet enim uelut allium plures cohærentes ſpicas, eæq́; cum ſint diuiſæ, liratim ſeri debent, ut in puluinis poſitæ minus infeſtẽtur hyemis aquis, Eſt autem lira ſimilis ei porcæ, quam in ſationibus campeſtribus ruſtici faciunt, ut uliginẽ uitent:ſed hæc in hortis minor eſt facienda, & per ſummam partem eius, id eſt in dorſo inter palmaria ſpatia ſpicæ ulpici, uel allij (nam id quoq; ſimiliter conſeritur) diſponendæ ſunt:ſulci lirarũ inter

 622

inter ſe diſtent ſemipedali ſpatio. Deinde cùm ternas fibras emiſerunt ſpicæ, ſarriantur: nam quò ſæpius id factum eſt, maius ſemina capiunt incrementum: deinde antè quàm caulem faciant, omnem uiridem ſuperficiem intorquere, & in terram proſternere conueniet, quò uaſtiora capita fiant. Regionibus autem pruinoſis neutrum horum per autumnum ſeri debet, nam brumali tempore corrumpuntur: quod ferè menſe Ianuario miteſcit: & idcirco frigidis locis tempus optimum eſt allium, uel ulpicum ponendi circa Idus prædicti menſis: ſed quandocunq; uel conſeremus, uel iam matura in tabulatum reponemus, ſeruabimus in ijs locis, quibus aut obruentur, aut eruentur, ut luna infra terram ſit: nam ſic ſata, & rurſus ſic recondita exiſtimantur, neq; acerrimi ſaporis exiſtere, neq; mandentium halitus inodorare. Multi tamen hæc ante Calend. Ianuarias medijs diebus ſerunt menſe Decembri, ſi cœli tepor, & ſitus terræ permittit. Braßica, cùm v i. foliorum erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido fimo prius illita, & inuoluta tribus algæ tæniolis pangatur: hæc enim res efficit, ut in coctura celerius madeſcat, & uiridem colorem ſine nitro conſeruet. Eſt autem frigidis, & pluuijs regionibus poſitio eius optima poſt Idus Aprilis, cuius depreſſæ plantæ, cùm tenuerint quantum olitoris ratio patitur, ſæpius ſarrita, & ſtercorata melius conualeſcit, plenioriſq; incrementi, & coliculum facit, & cymam: Nonnulli hanc eandem locis apricioribus à Calendis Martijs deponunt: ſed maior pars eius in cymam proſilit, nec poſteà hybernum caulem amplum facit, cùm eſt ſemel deſecta. Poßis autem uel maximos caules bis transferre, idq; ſi

faciaſ,plus ſeminis,& maioris incrementi præbere dicuntur. Lactuca totidem foliorum quot Braßica transferri debet. Locis quidem apricis, & maritimis optimè autumno ponitur,mediterraneis, & frigidis contrà hyeme nõ æquè commodè diſpergitur: ſed & huius quoque radix fimo liniri debet, maioremq́; copiam deſyderat aquæ, ſicq́; ſit tenerioris folij. Sunt autem complura lactucæ genera, quæ ſuo quoq; tempore ſeri oportet: earum, quæ fuſci,& ueluti purpurei,aut etiam uiridis coloris,& criſpi folij uti Cæciliana menſe Ianuar.rectè diſſeritur. At Cappadocia, quæ pallido, & pexo, denſoq́; folio uiret, menſe Februario: quæ deinde candida eſt, & criſpißimi folij, ut in prouincia Bætica eſt finibus Gaditani municipij,menſe Mart. rectè pangitur. Eſt & cyprij generis ex albo rubicunda, leui,& tenerrimo folio,quæ in Idib.April.commodè diſponitur.Ferè tamen aprico cœli ſtatu, quibus locis aquarum copia eſt,penè toto anno lactuca ſeri poteſt: quæ quò tardius caulem faciat, cùm aliquod incrementum habuerit, exiguam teſtam media parte accipiat, eo quaſi onere coërcita in latitudinem ſe diffundit : eadem eſt ratio etiam intybi,niſi quòd hyemem magis ſuſtinet:ideoq́; uel frigidis regionibus proximo autumno ſeri poteſt. Cinaræ ſobolem melius per autumni æquinoctiũ diſponemus, ſemen commodius circa Calendas Martij ſeremus: eiuſq́; plantam circa Calendas Nouemb.deprimemus,& multo cinere ſtercorabimus. Id enim genus ſtercoris huic oleri uidetur aptißimum.Sinape atq; coriandrum,nec minus erucam, & ozimum ita uti ſata ſunt,ſua ſede immota permanent:neq; eſt eorũ cultus alius,quàm ut ſtercorata runcentur.Poſſunt autem

autem non ſolùm autumno, ſed & uere conſeri. Plantæ quoq; ſinapis prima hyeme translatæ plus cymæ uere afferunt. Panax utroq; tempore leui, & ſubacta terra rariſſimè diſſeritur, quo maius incrementum capiat: melius tamen eius uerna ſatio eſt. Porrum ſi ſectiuum facere uelis, denſius ſatum præceperunt priores relinqui: & ita cùm increuerit, ſecari. Sed nos docuit uſus longè melius fieri, ſi differas, & eodem more, quo capitatũ modicis ſpatijs, id eſt, inter quaternos digitos depangas, & cùm conualuerit, deſeces. In eo autem, quod magni capitis efficere uoles, ſeruandum ſit, ut antè quàm translatum deponas, omnes radiculas amputes, & fibrarum ſummas parteis intondeas. Tum teſtulæ, uel conchæ, quaſi ſedes in ſingulis ſubiectæ ſeminibus adobruuntur, ut fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri capitati aſſidua ſarritio, & ſtercoratio eſt. Nec alius tamen ſectiui, niſi quòd toties rigari, & ſtercorari, ſarririq; debet, quoties demetitur. ſemen eius locis calidis menſe Ianuario, frigidis Februario ſeritur: cuius incrementum quò maius fiat, raris linteolis complura grana illigantur, atq; ita obruuntur. Enatum autem in ijs locis, quibus aqua ſubminiſtrari non poteſt, deferri debet circa æquinoctium autumni. At quibus poſſis humorem præbere, menſe Maio rectè transfertur. Apium quoque poſſis plantis ſerere, nec minus ſemine, ſed præcipuè aqua lætatur, & ideo ſecundum fontem cõmodiſſimè ponitur: quòd ſiquis id uelit lati folij facere, quantũ ſeminis poſſint tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas diſpoſitũ releget. Vel ſi criſpæ frondis id fieri maluerit, ſemen eius inditum pilæ, & ſaligneo palo pinſitum, expo-

liatumq́;, ſimiliter in linteolis ligatum obruet. Poteſt etiam circa hanc operam fieri criſpum qualitercunq; ſatum, ſi cùm eſt natum, incrementum eius ſuperuoluto cylindro coërceat. Satio eius eſt optima poſt Idus Maias uſque in ſolſtitium, nam teporem deſyderat. Ferè etiam his diebus ozima ſeruntur, quorum cùm ſemen obrutum eſt, diligenter inculcatur pauicula, uel cylindro. Nam ſi terram ſuſpenſam relinquas, plerunq; corrumpitur. Paſtinaca, & ſiſer, atq; inula conualeſcunt altè paſtinato, & ſtercorato loco, ſed quàm rariſſimè ponenda ſunt, ut maiora capiant incrementa. Inulam uerò interuallo trium pedum ſeri conuenit, quoniam uaſtos facit frutices, & radicibus, ut oculus harundinis ſerpit: nec eſt alius cultus horum omnium, niſi ut ſarritionibus herbæ tollantur. Commodiſſimè autem deponentur prima parte Septembris, uel ultima Auguſti parte. Atrum olus, quod Græcorum quidam uocant, ἱπποσέλινον nonnulli σμύρνιον paſtinato loco ſemine debet conſeri, maximè iuxta maceriam, quoniam & umbra gaudet, & qualicunque conualeſcit loco: idq́; cùm ſemel ſeueris, ſi non totum radicitus tollas, ſed alternos frutices in ſemen ſummittas, æuo manet, paruamq́; ſaritionis exigit culturam. ſeritur à uulcanalibus uſq; in Calendas Septembris, ſed etiam menſe Ianuario menta dulcem deſyderat uliginem, quam ob cauſam iuxta fontem menſe Martio rectè ponitur. Cuius ſi fortè ſemina defecerunt, licet de noualibus ſylueſtre mentaſtrum colligere, atque ita inuerſis cacuminibus diſponere, quæ res feritatem detrahit, atque edomitam reddit. rutam autumno ſemine ſatam menſe Martio differre oportet in apricum, & cinerem aggerare, runcariq́;,

runcariq́;, donec conualeſcat, ne herbis enecetur. ſed uelata manu debebit runcari, quam niſi cōtexeris, pernicioſa naſcuntur ulcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaueris, & prurigo, atque tumor inceſſerit, oleo ſubinde perungito. eiuſdem frutex pluribus annis permanet innoxius, niſi ſi mulier, quæ in menſtruis eſt, contigerit eum, & ob hoc exaruerit. Thymum, & tranſmarina cunila, & ſerpyllum, ſicut priore libro iam retuli, magis aluearia curãtibus, quàm olitoribus ſtudioſè conſeruntur. Sed nos ea cõdimentorum cauſa (nam ſunt quibuſdam eſculentis aptiſſima) non alienũ putamus etiam in hortis habere locũ neq; pinguem, neque ſtercoratum, ſed apricum deſyderant, ut quæ macerrimo ſolo per ſe maritimis plerunq; regionibus naſcuntur. hæ res & ſemine, & plantis circa æquinoctiũ uernum ſeruntur, melius tamen eſt thymi nouellas plantas diſponere, quæ cùm ſubacto ſolo depreſſæ fuerint, ne tarde comprehendant, aridi thymi fruticem contundi oportet. atq; ita pinſito pridie quàm uolueris uti, aqua medicare, quæ cum ſuccũ eius perceperit, depoſitis fruticibus infunditur, donec eos rectè confirmet. Cæterum cunila uiuacior eſt, quàm ut impenſius curanda ſit. Lepidiũ cum ante Cal. Martias habueris diſpoſitum, uelut porrum ſectiuum demetere poteris, rarius tamen. Nam poſt Cal. Nouemb. ſecandũ non erit, quoniã frigoribus uiolatum emoritur, biennio tamen ſufficiet, ſi diligenter ſarritum, & ſtercoratũ fuerit. Multis etiã locis uiuacitatẽ ſuam uſq; in annos decẽ prorogat. Beta florẽti punico malo ſemine obruitur, & ſimulatq; quinq; foliorũ eſt, ut braſſica differtur æſtate, ſi riguus eſt hortus: at ſi ſiccaneus autũno, cum iam pluuiæ inceſſe

inceſſerint, diſponi debebit. chærephyllũ, itemq; olus atriplicis, quod Græci uocant ἀτράφαξιν circa Cal. Octob. obrui oportet non frigidiſsimo loco. Nam ſi regio ſæuas hyemes habet, poſt Idus Februarias ſemine diſſerenda ſunt, ſuáq; de ſede partienda. Papauer, et anethũ eandem habẽt conditionem ſationis, quam chærephyllũ & ἀτράφαξις. Satiui aſparagi, quam corudam ruſtici uocant, ſemina ferè biennio præparantur. ea cum pingui, & ſtercoroſo ſolo poſt Idus Februarias ſic obrueris, ut quantum tres digiti ſeminis comprehendere queunt, ſingulis foſſulis deponas. Ferè poſt quadrageſimum diem inter ſe implicantur, & quaſi unitatẽ faciunt, quas radiculas ſic illigatas, atq; connexas olitores ſpongias appellant. eaſq; poſt quatuor & uiginti menſes in locum apricum, & bene madidum, ſtercoratumq; transferri conuenit. Sulci autẽ inter ſe pedali menſura diſtantes fiunt non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita ſpongiolæ deprimuntur, ut facilè ſuperpoſita terra germinent. ſed in locis ſiccis partibus ſulcorũ imis diſponenda ſunt ſemina, ut tanquã in alueolis maneant. at uliginoſis è contrario in ſummo porcæ dorſo collocanda, ne humore nimio lædãtur. Primo deinde anno, cum ita cõſita ſunt, aſparagũ quem emiſerint, infringi oportet. Nam ſi ab imo uellere uolueris, adhuc teneris, inualidiſq; radiculis tota ſphongiola ſequetur. Reliquis annis non erit decerpẽdus, ſed radicitus uellendus. Nam niſi ita fiat, ſtirpes præfractæ angunt oculos ſphõgiarum, & quaſi excæcãt, nec patiũtur aſparagum emittere. Cæterũ ſtylus, qui nouiſsimè autumnali tempore naſcitur, non omnis eſt tollendus, ſed aliqua pars eius in ſemen ſummittenda

tenda eſt. Deinde cum ſpinam fecerit, collectis ſeminibus ipſis. Scorpiones ita uti ſunt, in ſuo loco perurendi ſunt, & deinde ſulci omnes conſarriendi, herbæq́; eximendæ, mox uel ſtercus, uel cinis inijciendus, ut tota hyeme ſuccus eius pluuijs manans ad radicem perueniat. Vere deinde priusquàm cœperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti eſt, terra commoueatur, ut & facilius ſtylus emicet, & relaxa humo plenioris craßitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno rectè ſeritur, Februario menſe, cum uernum fructũ expectamus, & Auguſto mẽſe circa uulcanalia, cùm maturius. Sed hæc ſatio ſine dubio melior habetur. cura eſt eius, ut terra ſtercorata, & ſubacta obruatur, pòſt ubi cœperit aliquod incrementũ, ſubinde aggeretur. Nam ſi ſuper terrã emerſerit, dura, & fungoſa fiet. Cucumis, & cucurbita, cum copia eſt aquæ, minorem curam deſyderant, nam plurimum iuuantur humore. Sin autem ſicco loco ſeri debuerint, quo rigationem miniſtrari non expediat, menſe Februario ſeſquipedali altitudine ſulci faciendi ſunt. Poſt Idus deinde Martias, quaſi tertia pars altitudinis ſulci ſtramẽtis inditis tegenda, mox ſtercorata terra uſq; in dimidium ſulcum aggerenda, poſitisq́; ſeminibus tam diu eſt aqua præbenda, donec enaſcantur: atque ubi conualeſcere cœperint, adiecta humo incrementa eorum proſequenda ſunt, donec ſulcus coæquetur. Sic exculta ſemina ſine rigatione tota ætate ſatis ualebunt, fructumq́; iucundioris ſaporis, quàm rigua præbebunt. Aquoſis autem locis primo quoq; tempore non tamen ante Cal. Mar. ſemen ponendum eſt, ut deferri poßit æquinoctio confecto. idq́; de media parte cucurbitæ ſemen

inuerſo

inuerſo cacumine ponito,ut fiat incrementi uaſtioris.Nã ſunt ad uſum uaſorum ſatis idoneæ,ſicut alexandrinæ cucurbitæ,cũ exaruerint.At ſi eſculentæ merci præparabis, recto cacumine de collo cucurbitæ ſumptum ſemen ſerendum erit, quod prolixior,& tenuior fructus eius enaſcatur, qui ſcilicet maius cæteris inuenit precium. Sed cuſtodiendum eſt,ut quamminime ad eum locum,in quo uel cucumis,aut cucurbitæ cõſitæ ſunt,mulier admittatur. Nam ferè contactu eius langueſcunt incrementa uirentiũ.ſi uerò etiam in menſtruis fuerit, niſu quoque ſuo nouellos fœtus necabit. Cucumis tener,& iucundiſsimus fit, ſi antè quàm ſeras,ſemen eius lacte maceres. Nonnulli etiam quò dulcior exiſtat,aqua mulſa idem faciunt. Sed qui prematurũ fructum cucumeris habere uolet,confecta bruma ſtercoratam terrã inditam cophynis obſerat, modicumq; præbeat humorem. Deinde cum enata ſemina fuerint, tepidis diebus, & inſolatis iuxta ædificium ſub diuo ponat,ita ut ab omni afflatu protegantur. Cæterum frigoribus,ac tempeſtatibus ſub tectum referat. idq; tandiu faciat, dum æquinoctium uernum conficiatur. poſteà totos cophynos demittat in terram. Sic enim præcoquem fructum habebit. Poßunt etiam,ſi ſit operæprecium, uaſis maioribus rotulæ ſubijci, quo minore labore producantur, & rurſus intra tecta recipiantur. Sed nihilo minus ſpecularibus integi debebunt, ut etiam frigoribus ſerenis diebus tutò producantur ad ſolem. Hac ratione ferè toto anno Tiberio Cæſari cucumis præbebatur. Nos autem leuiore opera iſtud fieri apud Aegyptiæ gentis Dolum Mendeſium legimus, qui præcipit aprico, & ſtercoroſo loco alternis ordinibus

bus ferulas, alternis rubos in hortis conſitas habere: deinde eas confecto æquinoctio paululum infra terram ſecare, & ligneo ſtylo laxatis uel rubi, uel ferulæ medullis ſtercus immittere, atq; ita ſemina cucumeris inſerere, quæ ſcilicet incremento ſuo coëant rubis, & ferulis. Nam ita non ſua, ſed quaſi materna radice aluntur: ſicq; inſitam ſtirpem frigoribus quoque cucumeris præbere fructum. Satio ſecunda eius ſeminis ferè quinquatribus obſeruatur. Capparis plurimis prouincijs ſua ſponte noualibus naſcitur. Sed quibus locis eius inopia eſt, ſi ſerenda fuerit, ſiccum locum deſyderabit. Iſq; debebit antè circundari foßula, quæ repleatur lapidibus, & calce, uel punico luto, ut ſit quaſi quædam lorica, ne poßint eam perrumpere prædicti ſeminis frutices, qui ferè per totum agrum uagantur, niſi munimento aliquo prohibiti ſint. Quod tamen non tantum incommodum eſt (ſubinde enim poſſunt extirpari) quantum quod noxium uirus habent, succoq; ſuo ſterile ſolum reddunt. Cultu aut nullo, aut leuißimo contenta eſt. Quippe quæ res etiam in deſertis agris citra ruſtici operam conualeſcit. Seritur utroque æquinoctio. Cepina magis frequenter ſubactam poſtulat terram, quàm altius conuerſam. Itaque ex Calendis Nouembris proſcindi ſolum debet, ut hyemis frigoribus, & gelicidijs putreſcat, intermißisq; quadraginta diebus, tum demum iterari, & interpoſitis uno, ac uiginti diebus tertiari, ac protinus ſtercorari. Mox bidentibus æqualiter perfoßum in areas diſponi deletis radicibus omnibus. Deinde ad Calendas Februarias ſereno die conueniat ſemina ſpargi, quibus aliquod ſatureiæ ſemen intermi

intermiſcendum erit, ut eam quoq; habeamus. Nam & uiridis eſui eſt iucunda, nec arida inutilis ad pulmentaria condienda. Sed cepina uel ſæpius, certè non minus debet, quàm quater ſarriri. Cuius ſi ſemen excipere uoles, capita maxima generis aſcalonij, quod eſt optimum, menſe Februario diſponito quaternorum, uel etiam quinûm digitorum ſpatijs diſtantia, & cùm cœperint uirere, ne minus ter conſarrito, deinde cùm fecerint caulem, humilioribus quaſi canteriolis interpoſitis rigorem ſtylorum conſeruato. Nam niſi arundines tranſuerſas in modũ iugatæ uineæ crebras diſpoſueris, thalli ceparum uentis proſternentur, totumq; ſemen excutietur, quod ſcilicet non antè legendum eſt, quàm cùm matureſcere cœperit, coloremq; nigrum habere. Sed nec patiendum eſt, ut perareſcat, aut totum decidat, uerùm integri thalli uellendi ſunt, & ſole ſiccandi. Napus, & rapa duas ſationes habent, & eandem culturam, quam raphanus. Melior eſt tamen ſatio menſis Augusti. Iugerum agri quatuor ſextarios ſeminis eorum poſcit, ſed ita ut radicis ſyriacæ ſuper hanc menſuram paulò plus, quàm heminam ſeminis recipiat. Qui æſtate iſta ſeret, caueat, ne propter ſiccitates culex adhuc tenera folia prorepentia conſumat. Id quoq; ut uitetur, puluis etiam, qui ſupra cameram inuenitur, uel etiam fuligo, quæ ſupra focos tectis inhæret, colligi debet: deinde pridie quàm ſatio fiat, commiſceri cum ſeminibus, & aqua conſpergi, ut tota nocte ſuccum trahant. Nam ſic macerata poſtero die rectè ſeruntur. Veteres quidam autores, ut Democritus, præcipiunt, ſemina omnia ſucco herbæ, quæ ſedum appellatur, medicare, eodemq; remedio aduerſus beſtiolas uti,

quod

quod uerũ eſſe nos experientia docuit. Sed frequentius tamen, quoniam eius herbæ minus larga eſt facultas, fuligine, & prædicto puluere utimur, ſatiſq; commode tuemur his incolumitatem plantarũ. Rapæ ſemina Higinius putat poſt trituram iacentibus adhuc in area paleis inſpergi deberi, quoniam fiunt uaſtiora capita, cùm ſubiacens ſoli duritia non patitur in altum deſcendere. Nos iſtud ſæpe fruſtra tentauimus: itaq; rapum, & raphanũ, & napũ melius exiſtimamus ſubacta terra obrui. Seruantq; adhuc antiquorum cõſuetudinem religioſiores agricolæ, qui cùm ea ſerunt, precantur, ut & ſibi, & uicinis naſcantur. Locis frigidis, ubi timor eſt, ne autumnalis ſatio hyemis gelicidijs peruratur, arundinibus humiles canterij fiunt, ijſq; uirgæ tranſuerſæ imponuntur, & uirgis ſtramenta ſupra iaciuntur, & ſic à pruinis ſemina defenduntur. Vbi uerò apricis regionibus poſt pluuias noxia inceſſerunt animalia, quæ à nobis appellantur erucæ, Græcè autem κάμπαι nominantur, uel manu colligi debent, uel matutinis temporibus frutices olerum concuti. Sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, ſi deciderint, non amplius in ſuperiorem partem prorepunt. Id tamen ſuperuacuum eſt facere, ſi ante ſationem ſemina, uti iam prædixi, ſucco herbæ ſedi macerata ſunt: nihil enim ſic medicatis nocent erucæ. Sed Democritus in eo libro, qui Græcè inſcribitur περὶ ἀντιπαθῶν, affirmat has ipſas beſtiolas enecari, ſi mulier, quæ in menſtruis eſt, ſolutis crinibus, & nudo pede unanquanq; areã ter circumeat, poſt hoc enim decidere omnes uermiculos, & ita emori. Hactenus præcipiendum exiſtimaui de cultu hortorum, & officijs uillici, quem quamuis inſtructũ, atq;

eruditū omni opere ruſtico eſſe oportere prima parte huius exordij cenſuerim, quoniā tamen plerunq; euenit, ut eorū quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eaq́; ſæpius ex commentarijs renouanda ſint, omnium librorū meorum argumenta ſubieci, ut cùm res exegiſſet, facilè reperiri poßit, quid in quoq; quærendū, & qualiter quidq; faciendū ſit.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER DVODECIMVS ET VLTIMVS.

VILLICA.

XENOPHON Athenienſis eo libro P. Siluine, qui œconomicus inſcribitur, prodidit maritale cōiugium ſic comparatum eſſe natura, ut nō ſolùm iucūdißima, uerùm etiā utilißima uitæ ſocietas iniretur: quod iam pridem etiā Cicero ait, & ne genus humanū temporis longinquitate occideret, propter hoc marem cum fœmina eſſe coniunctum: deinde ut ex hac eadem ſocietate mortalibus adiutoria ſenectutis, nec minus propugnacula præpararentur, tum etiam cùm uictus, & cultus humanus non uti feris in propatulato, ac ſylueſtribus locis, ſed domi ſub tecto accurandus erat, neceßarium fuit alterutrum, foris & ſub dio eſſe, qui labore, & induſtria compararet, intus qui tectis reconderet, atq; cuſtodiret: ſiquidem uel ruſticari, uel nauigare, uel etiam alio genere negotiari neceſſe erat,

ſe erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cum uero paratæ res ſub tectum eſſent congeſtæ, alium eſſe oportuit, qui & illatas cuſtodiret, & cætera conficeret opera, quæ domi deberent adminiſtrari: nam & fruges, & cætera alimenta terreſtria indigebant tecto, & ouium, cæterarumq; pecudum fœtus, atq; fructus clauſo cuſtodienda erant, nec minus reliqua utenſilia, quibus aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam, & diligentiam ea, quæ propoſuimus, deſyderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi cuſtodiri oporteret iure, ut dixi, à natura comparata eſt opera mulieris ad domeſticam diligentiam, uiri autem ad exercitationem forenſem & extraneam: itaq; uiro calores, & frigora perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis, ac belli, id eſt ruſticationis, & militarium ſtipendiorum diſtribuit. Mulieri deinceps, quòd omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domeſtica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc ſexum cuſtodiæ, & diligentiæ aßignauerat, idcirco timidiorem reddidit, quàm uirilem: nam metus plurimum confert ad diligentiam cuſtodiendi. Quòd autem neceſſe erat foris, & in aperto uictum quærentibus nonnunquam iniuriam propulſare, idcirco uirum, quàm mulierem fecit audaciorem. Quia uerò partis opibus æquè fuit opus memoria, & diligentia, non minorem fœminæ, quàm uiro earum rerum tribuit poſſeßionem. Tum etiam quod ſimplex natura non omneis res commodas amplecti uolebat, idcirco alterum alterius indigere uoluit, quoniam quod alteri deeſt, præſtò plerunque eſt alteri. Hæc in œconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui eum Latinæ

conſuetudini tradidit, non inutiliter diſſeruerunt: nam & apud Græcos, & mox apud Romanos uſq; in patrum noſtrorum memoriam ferè domeſticus labor matronalis fuit, tanquam ad requiem forenſium exercitationum omni cura depoſita patribusfamiliâs intra domeſticos penates ſe recipientibus. Erat enim ſumma reuerentia cum concordia, & diligentia miſta, flagrabatq; mulier pulcherrima diligentiæ æmulatione, ſtudens negotia uiri cura ſua maiora, atq; meliora reddere. Nihil conſpiciebatur in domo diuiduum. Nihil, quod aut maritus, aut fœmina proprium eſſe iuris ſui diceret, ſed in commune conſpirabatur ab utroq;, ut cum forenſibus negotijs, matronalis ſedulitas induſtriæ rationem parem faceret. Itaq; nec uillici quidem, aut uillicæ magna erat opera, cum ipſi domini quotidie negotia ſua reuiſerent, atq; adminiſtrarent. Nunc uerò cũ pleræq; ſic luxu, & inertia defluãt, ut ne lanificij quidem curam ſuſcipere dignentur, ſed domi ſedentes confectas ueſtes faſtidio habeant, peruerſaq; cupidine pretioſiores alias à uiris pelliceant, quæ grandi pecunia, & totis penè cenſibus redimuntur, nihil mirum eſt eaſdem ruris, & inſtrumentorum agreſtium cura grauari, ſordidiſſimumq; negotium ducere paucorũ dierũ tempus in uilla morari. Quam ob cauſam cum in totum non ſolum exoleuerit, ſed etiã occiderit uetus ille matrumfamiliarũ mos Sabinarum, atq; Romanarum, neceſſaria irrepſit uillicæ cura, quæ tueretur officia matronæ: quoniam & uillici quoq; ſucceſſerunt in locum dominorum, qui quondam Priſca conſuetudine non ſolũ coluerant: ſed habitauerant rura. Verum, ne uidear intempeſtiuè cenſorium opus obiurgan

iurgan

iurgandis moribus noſtrorum temporum ſuſcepiſſe, iam nunc officia uillicæ proſequar.

Cura rei domeſticæ, & præcepta, quæ uillica exequi debeat. CAP. I.

EA porrò (ut inſtitutum ordinem teneamus, quem priore uolumine inchoauimus) iuuenis eſſe debet, id eſt non nimium puella, propter eaſdem cauſas, quas de ætate uillici retulimus, integræ quoq; ualetudinis, nec fœdi habitus, nec rurſus pulcherrimi: nam illibatum robur & uigilijs, & alijs ſufficiet laboribus, fœditas faſtidioſum, nimia ſpecies deſidioſum faciet eius contubernalem. Itaq; curandum eſt, ut nec uagum uillicũ, nec auerſum cõtubernio ſuo habeamus, nec rurſus intra tecta deſidem, & complexibus adiacentem fœminam. Sed nec hæc tantum, quæ diximus, in uillica cuſtodienda ſunt. Nam in primis conſyderandum erit, an à uino, ab eſcis, à ſuperſtitionibus, à ſomno, à uiris remotiſſima ſit, & ut cura eã ſubeat, quid meminiſſe, quid in poſterum proſpicere debeat, ut ferè eum morem ſeruet, quem uillico præcepimus, quoniã pleraq; ſimilia eſſe debent in uiro, atq; fœmina, & tam etiam malũ uitare, quàm præmium rectè factorum ſperare. Tum elaborare, ut quàm minimam operam uillicus intra tectum impendat, cui & primo mane cum familia prodeundũ eſt, & crepuſculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen inſtituendo uillicam, domeſticarum rerum uillico remittimus curam, ſed tantummodo laborẽ eius, adiutrice data, leuamus. Cæterum munia, quæ domi capeſſenda, non in totũ muliebri officio relinquẽda ſunt, ſed ita deleganda ei, ut identidem oculis uillici cuſtodiãtur. Sic enim erit di-

ligentior uillica, ſi meminerit ibi eſſe, cui ratio frequenter reddenda ſit: ea porrò perſuaſiſſimum habere debebit, aut in totum, aut certè plurimum domi ſe morari oportere. Tunc quibus aliquid in agro faciendum erit ſeruis, eos foras emittere, quibus autem in uilla quid agendum uidebitur, eos intra parietes continere, atq; animaduertere, ne diuturna ceſſatione fruſtrentur opera. Quæ domum autem inferuntur diligenter inſpicere, ne delibata ſint, & ita explorata, atq; inuiolata recipere, tum ſeparare, quæ conſumenda ſunt, & quæ ſuperfieri poſſunt cuſtodire, ne ſumptus annuus menſtruus fiat. tum ſi quis ex familia cœperit aduerſa ualetudine affici, uidendum erit, ut is quam commodiſſimè miniſtretur. Nam ex huiuſmodi cura naſcitur beneuolentia, nec minus obſequium. Quinetiam fidelius, quàm prius ſeruire ſtudent, qui conualuerint, cum eſt ægris adhibita diligentia.

Quemadmodum tractare debeat penora, ſiue cællaria. CAP. II.

POſt hæc meminiſſe debebit, quæ inferantur, ut idoneis, & ſalubribus locis recondita ſine noxa permaneant. Nihil enim magis curandum eſt, quàm præparare, ubi quidq; reponatur, ut cum opus ſit, promatur: ea loca qualia eſſe debeant, & in primo uolumine, cum uillam conſtitueremus, & in undecimo, cum de officio uillici diſputaremus, iam dicta ſunt. Sed ne nunc quidem demonſtrare breuiter pigebit: nam quod excelſiſſimum eſt conclaue, pretioſiſſima uaſa, & ueſtem deſyderat, quod denique horreum ſiccum, atq; aridũ, frumentis habetur idoneũ, quod frigidũ commodiſſimè uinũ cuſtodit, quod bene

illuſtre

illuſtre fragilem ſupellectilem, atq; ea poſtulat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igitur receptaculis, oportebit ſuo quidq; loco generatim, atq; etiam ſpecialiter nonnulla diſponere: quò facilius, cùm quid expoſtulabit uſus recipere poßit: nam uetus eſt prouerbium, paupertatem certißimam eſſe, cùm alicuius indigeas, uti eo non poſſe, quia ignoretur, ubi proiectum iaceat, quod deſyderatur. Itaq; in re familiari laborioſior eſt negligentia, quàm diligentia. Quis enim dubitet nihil eſſe pulchrius in omni ratione uitæ diſpoſitione, atq; ordine? quod etiam ludicris ſpectaculis licet ſæpe cognoſcere. Nam ubi chorus canentium non ad certos modos, neq; numeris præeuntis magiſtri conſenſit, diſſonum quiddam, ac tumultuoſum audientibus canere uidetur: at ubi certis numeris, ac pedibus uelut facta conſpiratione conſenſit, atq; concinuit, ex eiuſmodi uocum concordia non ſolùm ipſis canentibus amicum quiddam, & dulce reſonat, uerumetiam ſpectantes, audientesq́; lætißima uoluptate permulcentur. Iam uerò in exercitu neq; miles, neq; imperator ſine ordine, ac diſpoſitione quicquam ualeat explicare, cùm armatus inermem, eques peditem, plauſtrum equites, ſi ſint permiſti confundant. Hæc eadem ratio præparationis, atq; ordinis etiam in nauigijs plurimum ualet: nam ubi tempeſtas inceßit, & eſt rite diſpoſita nauis, ſuo quidq; ordine locatum armamentum ſine trepidatione miniſter promit, cùm eſt à gubernatore poſtulatum. Quòd ſi tantum hæc poßunt, uel in theatris, uel in exercitibus, uel etiam in nauigijs, nihil dubium eſt, quin cura uillicæ ordinem, diſpoſitionemq́; rerum, quas reponit, deſyderet. Nam & unumquodque

facilius conſyderatur, cùm eſt aßignatũ ſuo loco, & ſiquid fortè abeſt, ipſe uacuus locus admonet, ut quod deeſt, requiratur. Siquid uerò curari, aut concinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine ſuo recenſetur, de quibus omnibus M. Cic. autoritatẽ Xenophontis ſecutus in œconomico ſic inducit Iſchomachum ſciſcitanti Socrati hæc narrantem.

Diſtributio inſtrumenti, & ſupelle ctilis.

CAP. III.

PRæparatis idoneis locis inſtrumentũ, & ſupellectilem diſtribuere cœpimus: ac primùm ea ſecreuimus, quibus ad res diuinas uti ſolemus, poſteà mundum muliebrem, qui ad dies feſtos comparatur, deinde ad uirilem item dierum ſolennium ornatum, nec minus calciamenta utriq; ſexui conuenientia: tum iam ſeorſum arma, ac tela ſeponebantur, & in altera parte inſtrumenta, quibus ad lanificia utuntur. Pòſt quæ ad cibum conficiendũ uaſa (ut aſſolent) conſtituebantur: inde quæ ad lauationem, quæ ad exornationem, quæ ad menſam quotidianam, atque epulationem pertinerent, exponebantur. Poſteà ex ijs, quibus quotidie utimur, quod menſtruum eſſet ſepoſuimus, quod annuum quoq; in duas partes diuiſimus: nam ſic minus fallit, qui exitus futurus ſit. Hæc poſtquàm omnia ſecreuimus, tum ſuo quæq; loco diſpoſuimus: deinde quibus quotidie ſeruuli utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda, & conficienda pertinent, hæc ipſa ei, qui uti ſolet, tradidimus, & ubi ea ponerent, demonſtrauimus, & ut ſalua eſſent, præcepimus. Quibus autem ad dies feſtos, & ad hoſpitum aduentum utimur, & ad quædam rara negotia, hæc primo tradidimus, & loca ſingulis demonſtrauimus, & cuiq;

& cuiq; ſua annumerauimus, atq; annumerata ipſi exſcripſimus, eumq; admonuimus, ut quodcunq; opus eſſet, ſciret unde daret, & meminiſſet, atq; annotaret quid, & quando, & cui dediſſet, & cùm recepiſſet, ut quidq; ſuo loco reponeret. Igitur hæc nobis ab antiquis per Iſchomachi perſonam præcepta induſtriæ, ac diligentiæ tradiderunt, quæ nunc nos uillicæ demonſtramus. Nec tamen una eius cura eſſe debebit, ut clauſa cuſtodiat, quæ tectis illata receperit, ſed ſubinde recognoſcat, atq; conſyderet, ne aut ſupellex, ueſtis'ue condita ſitu dilabatur, aut fruges, alia'ue utenſilia negligentia, deſidia'ue ſua corrumpantur. Pluuijs uerò diebus, uel cùm frigoribus, aut pruinis mulier ſub dio ruſticum opus obire non poterit, ut ad lanificium reducatur, præparatæ ſint, & pectitæ lanæ, quò facilius iuſta lanificiò perſequi, atq; exigere poßit: nihil enim nocebit, ſi ſibi, atq; actoribus, & alijs in honore ſeruilis ueſtis domi confecta fuerit, quò minus patrisfamiliâs rationes onerentur. Illud uerò etiam in perpetuum cuſtodiendum habebit, ut eos, qui foris ruſticari debebunt, cùm iam è uilla familia proceſſerit, requirat, ac ſiquis (ut euenit) curam contubernalis eius intra tectum tergiuerſans fefellerit, cauſam deſidiæ ſciſcitetur, exploretq; utrum aduerſa ualetudine inhibitus reſtiterit, an pigritia delituerit. Et ſi compererit, uel ſimulantem langorem ſine cunctatione in ualetudinarium deducat: præſtat enim opere fatigatum ſub cuſtodia requieſcere unum, aut alterum diem, quàm preßum nimio labore ueram noxã cõcipere. Deniq; uno loco quàm minimè oportebit eam conſiſtere, neq; enim ſedentaria eius opera eſt, ſed modò ad telam debebit accedere, ac ſiquid

melius ſciat docere: ſi minus, addiſcere ab eo, qui plus intelligat, modò eos, qui cibum familiæ conficiunt, inuiſere: tum etiam culinam, & bubilia, nec minus præſepia mundanda curare. Valetudinaria quoq; uel ſi uacent ab imbecillis, identidem aperire, & immunditijs liberare, ut cùm res exegerit, bene ordinata, & ornata, & ſalubria languentibus præbeantur. Promis quoq;, & cellarijs aliquid attendentibus, aut metuentibus interuenire: nec minus intereſſe paſtoribus in ſtabulis fructum cogentibus, aut fœtus ouium, aliarum'ue pecudum ſubrumantibus: tonſuris uellerum quoq; intereſſe, & lanas etiam diligenter percipere, & uellera ad numerum pecoris recenſere: tum inſiſtere atrienſibus, ut ſupellectilem exponant, & ferramenta deterſa nitidentur, atq; rubigine liberentur. Cæteraq́;, ſi refectionem deſyderant, fabris concinnanda tradantur. Poſtremò his rebus omnibus conſtitutis, nihil hanc arbitror diſtributionem profuturam, niſi, ut iam dixi, uillicus ſæpius, & aliquando tamen dominus, aut matrona conſyderauerit, animaduerteritq́;, ut ordinatio conſtituta conſeruetur. Quod etiam in bene moratis ciuitatibus ſemper eſt obſeruatum, quarum primoribus, atque optimatibus, non ſatis uiſum eſt bonas leges habere, niſi cuſtodes earum diligentiſsimos ciues creaſſent, quos Græci νομοφύλακας appellant. Horum erat officium, eos, qui legibus parêrent, laudibus proſequi, nec minus honoribus: eos autem, qui non parêrent, pœna multare. Quod nunc ſcilicet faciunt, magiſtratus aſsidua iuriſdictione uim legum cuſtodientes. Sed hæc in uniuerſum adminiſtranda tradidiſſe abunde ſit.

Quæ,

Quæ, & qualia uaſa parare debeat penoribus, & ſalgamis condiendis. CAP. IIII.

NVnc de cæteris rebus, quæ omiſſæ erant prioribus libris, quoniam uillicæ reſeruabantur officijs, præcipiemus, & ut aliquis ordo cuſtodiatur, incipiemus à uerno tempore, quoniã uere maturis herbis atq; trimeſtribus conſummatis ſationibus uacua tẽpora iam contingunt, ad ea exequenda, quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum curam non defuiſſe Pœnis, Græciſq; autoribus, atq; etiam Romanis memoria tradidit. Nam & Mago Carthaginiẽſis, & Hamilcar, quos ſecuti uidentur Græcæ gentis non obſcuri ſcriptores Mnaſeas, atq; Paxamus, tum demum noſtri generis, poſtquam à bellis otium fuit, quaſi quoddã tributum uictui humano conferre dedignati non ſunt, ut M. Ambiuius, & Mænas Licinius, tum etiam C. Matius, quibus ſtudium fuit piſtoris, & coci, nec minus cellarij diligentius ſuis præceptis inſtituere. His autem omnibus placuit eum, qui rerum harum officium ſuſceperit, caſtũ eſſe, continentemq; oportere, quoniam totum in eo ſit, ne contrectentur pocula, uel cibi, niſi aut ab impube, aut certè abſtinẽtiſsimo rebus uenereis. quibus ſi fuerit operatus uel uir, uel fœmina, debere eos flumine, aut perenni aqua, prius quàm penora contingãt, ablui. propter quod his neceſſariũ eſſe pueri, uel uirginis miniſteriũ, per quos promantur, quæ uſus poſtulauerit. Poſt hoc præceptũ locũ et uaſa idonea ſalgamus præparari iubent: locũ eſſe debere auerſum à ſole, quàm frigidiſsimũ, et ſicciſsimũ, ne ſitu penora mucorẽ contrahãt. Vaſa autem fictilia, uel uitrea plura potius, quàm ampla, & eorũ alia rectè picata, nõnulla tamen

pura

pura prout conditio cõditurę exegerit. Hæc uaſa dedita opera fieri oportet patẽti ore, & uſq; ad imum æqualia, nec in modum doliorũ formata, ut exemptis ad uſum ſalgamis quicquid ſupereſt æqualiter pondere uſq; ad fundum deprimatur, cum ea res innoxia penora conſeruet, ubi non innatent, ſed ſemper ſint iure ſubmerſa. quod in utero dolij uix fieri poſſet propter inæqualitatem figuræ. maximè autem ad hoc neceſſarium eſſe aceti, & duræ muriæ uſum, quæ utraq; ſic conficiuntur.

Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat. CAP. V.

IN *uini uapidi, ut acre fiat, ſextarios duodequinquaginta, fermenti libram, fici aridæ pondo quadrantẽ, ſalis ſextariũ ſubterito, & ſubtrita cũ quartario mellis aceto diluito, atq; ita in prædictam menſurã adijcito. Quidã ordei toſti ſextarios quatuor, & nuces ardentes iuglandes quadraginta, & mentæ uiridis pondo ſelibram in eandẽ menſurã adijciunt. quidã ferri maſſas exurunt, ita ut ignis ſpeciem habeant, eaſq; in eandem menſuram demittunt. tum etiam exemptis nucleis ipſas nuces pineas uacuas numero quinq;, uel ſex incendunt, & ardentes eòdem demittunt. alij nucibus ſapineis ardentibus idem faciunt.*

Quomodo muria dura fiat. CAP. VI.

M*Vriam duram ſic facito, dolum quàm patentiſſimi oris locato in ea parte uillæ, quæ plurimum ſolis accipit. id doliũ aqua cœleſti repleto, ea eſt enim huic rei aptiſſima, uel ſi non fuerit pluuialis, certè fontana dulciſſimi ſaporis. In eam tum indito ſportam iunceam, uel ſparteam, quæ replenda ſit ſale candido, quò candidior muria fiat,*

fiat: cum ſalem per aliquot dies uidebis liqueſcere, ex eo intelliges nondũ eſſe muriam maturam. Itaq; ſubinde aliũ ſalem tandiu ingeres, donec in ſporta permaneat integer, nec minuatur, quod cũ animaduerteris ſcies habere muriã maturitatem ſuã, & ſi aliam in id uas facere uolueris, hanc in uaſa bene picata diffundes, & opertam in ſole habebis, omnem enim mucorem uis ſolis aufert, & odorem bonum præbet. Eſt aliud muriæ maturæ experimentum. Nam ubi dulcem caſeum demiſeris in eam, ſi peßum ibit, ſcies eſſe adhuc crudam, ſi innatabit, maturam.

Quæ per quatuor anni tempora herbæ, & quomodo condiantur. CAP. VII.

His præparatis circa uernum æquinoctium herbas in uſum colligi, & reponi oportebit, cymam, caulem, capparim, apij coliculos, rutam, oluſatrum cum ſuo caule antè quàm de folliculo exeat, item ferulæ cum coliculo ſilentes, quam tenerrimum florem paſtinacæ agreſtis, uel ſatiuæ cum coliculis, ſilentem florem uitis albæ, & aſparagi, & ruſci, & thanni, & digitelli, & puleij, & nepetæ, & lapſanæ, & battis, & eius coliculum, qui miluinus pes appellatur, quinetiam tenerum coliculum fœniculi. Hæc omnia una conditura commodè ſeruantur, id eſt aceti duas partes, & tertiam duræ muriæ ſi miſcueris. Sed uitis alba, ruſcus, & thannum, & aſparagus, lapſana, & paſtinaca, & nepeta, & battis generatim in alueos cõponuntur, & ſale conſperſa biduo ſub umbra, dum conſudent, reponuntur: deinde ſi tantũ remiſerint humoris, ut ſuo ſibi iure abelui poßint, ſi minus ſuperfuſa dura muria lauantur, & pondere impoſito exprimuntur: tum ſuo quidq; uaſe conditur,

*diditur,& ius,ut ſuprà dixi, quod eſt miſtum duabus partibus aceti,& una muriæ infunditur. fœniculiq; aridi, quod eſt per uindemiã proximo anno lectum ſpiſſamentum imponitur, ita ut herbas deprimat,& ius uſq; in ſummum labrum fideliæ perueniat. Oluſatrum,& ferulam, et fœniculũ cum legeris ſub tecto exponito, dum flacceſcat: deinde folia, et corticem omnem *folliculorum detrahito. Caules ſi fuerint pollice craßiores, arundine ſecato,& in duas partes diuidito. ipſos quoq; flores, ne ſint immodici, diduci, & partiri oportebit, atque ita in uaſa condi. deinde ius, quod ſuprà ſcriptũ eſt, infundi, & paucas radiculas laſeris, quod Græci σίλφιον uocant, adiectas, ita ſpiſſamẽto fœniculi aridi contegi, ut ius ſuperueniat. Cymam caulem, capparim, pedem milui, puleium, digitellum compluribus diebus ſub tecto ſiccari, dum flacceſcat, & tum eodẽ modo condiri conuenit, quo ferulam, rutam, ſatureiam, cunilam. Sunt qui rutam muria tantum dura ſine aceto condiant, deinde, cum uſus exigit, aqua, uel etiam uino abluant, & ſuperfuſo oleo utantur. Hac conditura poſſet cõmodè ſatureia uiridis,& æquè uiridis cunila ſeruari.*

*coliculorum.

Oxygala quomodo fiat. CAP. VIII.

OXygalam ſic facito, ollam nouã ſumito, eamq; iuxta fundum terebrato: deinde cauum, quem feceris ſurculo obturato, & lacte ouillo quàm recentißimo uas repleto, eoq; adijcito uiridiũ condimentorũ faſciculos origani, mentæ, cepe, coriandri. has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum extent. Poſt diem quintum, ſurculum, quo cauum obturaueras, eximito, & ſerum emittito: cum deinde lac cœperit manare, eodem ſurculo cauum obturato,

rato, intermiſſoq; triduo, ita, ut ſuprà dictum eſt, ſerū emittito, & faſciculos condimentorum exemptos abijcito: deinde exiguum aridi thymi, & cunilæ aridæ ſuper lac diſtringito, conciſiq; ſectiui porri quantum uidebitur, adijcito, & permiſceto: mox intermiſſo biduo rurſus ſerū emittito, cauumq; obturato, & ſalis triti, quantum ſatis erit, adijcito, & miſceto, deinde operculo impoſito, & oblinito, non antè aperueris ollam quàm uſus exegerit: ſunt qui ſatiui, uel etiam ſylueſtris lepidij herbam cùm collegerunt, in umbra ſiccent, deinde folia eius abiecto caule die, & nocte muria macerata, expreſſaq; lacti miſceant ſine condimentis, & ſalis quantum ſatis arbitrantur, adijciant: tum cætera, quæ ſuprà præcepimus faciant. Nonnulli *recentia folia lepidij cùm dulci lacte in olla miſcent, & poſt diem tertium quemadmodum præcipimus, ſerum emittunt: deinde compertam ſatureiam uiridem: tum etiam arida ſemina coriandri, atque anethi, & thymi, & apij in unum bene trita adijciunt, ſalemq; bene coctum cribratum permiſcent. Cætera eadem quæ ſuprà faciunt.*

Conditura lactucæ. CAP. IX.

CAules lactucæ ab imo depurgatos eatenus, qua tenera folia uidebuntur, in alueo ſalire oportet, diemq; unum, & noctem ſinere, dum muriam remittant: deinde muria eluere, & expreſſos in cratibus pandere, dum aſsiceſcant: tum ſubſternere anethum aridum, & fœniculum, rutæq; aliquid & porri concidere, atq; ita miſcere: tū ſiccatos coliculos ita componere, ut faſeoli uirides integri interponantur, quos ipſe antè dura muria die, & nocte macerare oportebit: ſimiliterq; aſsiccatos cum faſciculis

lactucarum

lactucarum condi,& ſuperfundi ius quod ſit aceti duarum partium,atq; unius muriæ:deinde arido ſpiſſamento fœniculi ſic comprimi, ut ius ſupernatet: quod ut fiat, is, qui huic officio præerit, ſæpe ſuffundere ius debebit, nec pati ſitire ſalgama, ſed extrinſecus munda ſpongia uaſa pertergere, & aqua fontana quàm recentiſsima refrigerare: ſimili ratione intubum, & cacumina rubi, qua lactucam condire oportet,nec minus thymi & ſatureiæ, & origani,tum etiam armoraciorum cymam. Hæc autem, *quæ ſuprà ſcripta ſunt,uerno tempore componuntur.*

Cepæ,pyrorum,& malorum,cæterorumq; pomorum compoſitio. CAP. X.

NVnc *quæ per æſtatem, circa meſſem, uel etiam exactis iam meſsibus colligi,& reponi debeant, præcipiemus.*Pompeianam,*uel aſcaloniam cepam,uel etiã marſicam ſimplicem,quam uocant unionem ruſtici,eligito: ea eſt autem,quæ non fruticauit, nec habuit ſoboles adhærenteis: hanc prius in ſole ſiccato,deinde ſub umbra refrigeratam ſubſtrato thymo, uel cunila componito in fidelia, & infuſo iure, quod ſit aceti trium partium,& unius muriæ faſciculum cunilæ ſuperponito, ita ut cepa deprimatur, quæ cùm ius combiberit,ſimili miſtura uas ſuppleatur.* Eodem *tempore corna,& pruna onychina, & pruna ſylueſtria,nec minus genera pyrorum,& malorum condiuntur.* Corna,*quibus pro oliuis utamur: item pruna ſylueſtria, & pruna onychina adhuc ſolida, nec maturiſsima legenda ſunt,nec tamẽ nimium cruda, deinde uno die umbra ſiccanda:tum æquis partibus acetum, & ſapa, uel defrutum miſceatur,& infundatur.*Oportebit *autem aliquid*

ſalis

ſalis adijcere, ne uermiculus, aliud'ue animal innaſci poſſit: uerùm cõmodius ſeruantur, ſi duæ partes ſapæ cum aceti una parte miſceantur: pyra dolobelliana, cruſtumina, regia, ueneria, uolema, neuiana, lateritiana, decumana, laurea, mirappia, pruna purpurea, cùm immatura, non tamen percruda legeris, diligenter inſpicito, ut ſint integra ſine uitio, aut uermiculo: tum in fictili picata fidelia componito, & aut paſſo, aut defruto completo, ita ut omne pomũ ſubmerſum ſit, operculo deinde impoſito gypſato. Illud in totum præcipiendũ exiſtimaui, nullum eſſe genus pomi, quod non poßit melle ſeruari: itaq; cùm ſit hæc res interdum ægrotantibus ſalutaris, cenſeo uel pauca poma in melle cuſtodiri, ſed ſeparata generatim: nam ſi commiſceas, alterum ab altero genere corrumpitur, & quoniam opportunè mellis fecimus mentionem, hoc eodem tempore alui caſtrandæ, ac mel conficiendũ, cera facienda eſt: de quibus nono libro iam diximus: nec nunc aliã curam exigimus à uillico, quàm ut adminiſtrantibus interſit, fructumq; cuſtodiat.

De mella facienda, qua in condituris utuntur. CAP. XI.

CAeterum cùm eodem tempore mella, nec minus aqua mulſa in uetuſtatem reponi debeat, meminiſſe oportebit, ut cùm ſecundariũ mel de fauis fuerit exceptũ, ceræ ſtatim minutè reſoluantur, & aqua fontana, uel cœleſti macerentur: expreſſa deinde aqua coletur, & in uas plumbeum defuſa decoquatur, omniſq; ſpurcitia cum ſpumis eximatur: quæ decocta, cùm tam craſſa fuerit quàm defrutum, refrigeretur: & bene picatis lagœnis condatur. Hac quidam mella pro aqua mulſa utuntur, nonnulli etiam

pro defruto in conditura s oliuarum, quibus quidem magis idoneam cenſeo, quod cibarium ſaporem habet, nec poteſt languentibus pro aqua mulſa remedio eſſe, quoniam ſi bibatur, inflationem ſtomachi, & præcordiorum facit: itaq; ſepoſita eſſe, & ad conditura s deſtinata.

De aqua mulſa facienda. CAP. XII.

PEr ſe facienda erit optimo melle aqua mulſa: hæc autem non uno modo componitur: nam quidam multos ante annos cœleſtẽ aquam uaſis includunt, & ſub dio in ſole habent: deinde cùm ſæpius eam in alia uaſa transfuderint, & eliquauerint (nam quoties etiam per longum tempus diffunditur, aliquod craſſamentum, in imo ſimile feci reperitur) ueteris aquæ ſextarium cum libra mellis miſcent: nonnulli tamẽ cùm auſteriorem uolunt efficere guſtum, ſextarium aquæ cum dodrante pondo mellis diluunt, ea portione repletam lagœnam, gypſatamq; patiuntur per caniculæ ortum in ſole quadraginta diebus eſſe, tum demum in tabulatum, quod fumum accipit, reponunt: nonnulli, quibus non fuit curæ cœleſtem inueterare aquam, recentem ſumunt, eamq; uſq; in quartam partem decoquunt: deinde cùm refrixerit, ſiue dulciorem mulſam facere uolunt, duobus aquæ ſextarijs ſextarium mellis permiſcent. Si uerò auſteriorem, ſextario aquæ dodrantem mellis adijciunt, & his portionibus factam in lagœnam diffundunt: eamq;, ut ſuprà dixi, quadraginta diebus inſolatam, poſteà in tabulatum, quod ſuffumigatur, reponunt.

De caſeo in uſus domeſticos ſeruando, & de quibuſdam herbis condiendis. CAP. XIII.

CAſeo uſibus domeſticis præparando, hoc maximè idoneum

idoneum tempus eſt, quo & caſeus ſeri minimum remittit, & ultimo tempore, cum iam exiguum lactis eſt, non tam expedit operas morari ad forum fructibus deferendis, & ſanè ſæpe deportati per æſtum, acore uitiantur: itaq; præſtat eos hoc ipſo tempore in uſum conficere: id autem ut quamoptimè fiat opilionis officium eſt, cui ſeptimo libro præcepta dedimus, quæ ſequi debeat. Sunt etiã quædam herbæ, quas appropinquante uindemia condire poſſis, ut portulaca, & olus cordum, quod quidam ſatiuum battim uocant: hæ herbæ diligenter purgantur, & ſub umbra expanduntur: deinde quarto die ſal in fundis fideliarum ſubſternitur, & ſeparatim unaquæq; earum componitur, acetoq́; infuſo iterum ſal ſuperponitur, nam his herbis muria non conuenit.

De malis, & pyris, in ſole ſiccãdis. CAP. XIIII.

HOc eodem tempore, uel etiã primo menſe Auguſto mala, & pyra dulciſsimi ſaporis mediocriter matura eliguntur, & in duas, uel tres partes arundine, uel oſſeo cultello diuiſa in ſole ponuntur, donec areſcant: eorum ſi eſt multitudo, non minimam partem cibariorum per hyemem ruſtici uindicant: nam pro pulmentario cedit: ſicuti ficus, quæ cum arida ſepoſita eſt, hyemis temporibus ruſticorum cibaria adiuuat.

De ficis aridis. CAP. XV.

EA porrò neq; nimium uieta, neq; immatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die ſolem accipiat: pali autẽ quatuor pedibus inter ſe diſtantes figuntur, et perticis iugantur: factæ deinde in hũc uſum cannæ iugis ſuperponuntur, ita ut duobus pedibus abſint à terra, ne

humorem, quem ferè noctibus remittit humus, trahere poſ ſint: tunc ficus inijcitur, & crates paſtorales culmo, uel carice, uel filice textæ ex utroq; latere ſuper terram planæ diſponuntur, ut cum ſol in occaſum fuerit, erigantur, & inter ſe accliues teſtudineato tecto more tuguriorum inareſcentem ficum à rore, & interdum à pluuia defendant, nam, utraq; res prædictum fructum corrumpit: cum deinde aruerit, in orcas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, ſubiecto tamen arido fœniculo, & iterum uaſis repletis ſuperpoſito, quæ uaſa confeſtim operculare, & oblinire conuenit, & in horreum ſicciſsimum reponi, quo melius ficus perennet. Quidam lectis ficis pediculos adimũt, & in ſole expandunt, cum deinde paulùm ſiccatæ ſunt, antequàm indureſcant in labra fictilia, uel lapidea congerunt eas: tum pedibus lotis in modum farinæ proculcant, & admiſcent torrefacta ſeſama cum aniſo Aegyptio, & ſemine fœniculi, & cymini: hæc cum bene proculcauerint, & totam maſſam comminutæ fici permiſcuerint, modicas offas folijs ficulneis inuolunt, ac religatas iunco, uel quali bet herba offas reponunt in crates, & patiuntur ſiccari: deinde cum peraruerunt, picatis uaſis eas condũt: nõnulli hanc ipſam formã fici orcis ſine pice includunt, & oblita uaſa clibano, uel furno torrefaciũt, quo celerius omnis humor excoquatur, ſiccatã in tabulatũ reponunt, et cũ exegerit uſus, teſtam cõminuunt: nam duratã maſſam fici aliter eximere non poſſunt: alij pinguiſsimam quanq; uiridem ficorum eligunt, & arundine, uel digitis diuiſam dilatant, atq; ita in ſole areſcere patiuntur, quas deinde bene ſic

ne ſiccatas meridianis teporibus, cùm calore ſolis emollitæ ſunt, colligunt: & ut eſt mos Afris, atq; Hiſpanis, inter ſe compoſitas comprimunt in figuram ſtellarum, floſculorumq́;, uel in formam panis redigentes: tum rurſus in ſole aßiccant, & ita in uaſis recondunt.

De uuis paſsis faciendis, & ſorbis ſeruandis. CAP. XVI.

S*Imilem curam uuæ deſyderant, quas dulcißimi ſaporis albas, maximis acinis, nec ſpißis luna decreſcente, ſereno, & ſicco cœlo poſt horam quintam legi oportet, & in tabulas pauliſper porrigi, ne inter ſe pondere ſuo preſſæ collidantur: deinde aheno, uel in olla noua fictili ampla, præparatam lixiuiam cineris ſarmenti calefieri conuenit, quæ cum feruebit exiguum olei quàm optimi adijci, & ita permiſceri: deinde uuas pro magnitudine binas, uel ternas inter ſe colligatas in ahenum feruens demitti, & exiguum pati, dum decolorentur, nec rurſus committere, ut excoquantur, nam quadam moderatione temperamentoq; opus eſt. Cum deinde exemeris, in cratē diſponito rarius quàm ut altera alterā contingat. Poſt tres deinde horas unāquanq; uuā conuertito, nec in eodē ueſtigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur: noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut à rore, uel pluuia tutæ ſint. cum deinde modicè aruerint, in uaſa noua ſine pice operculata, & gypſata, ſicco loco reponito: quidam uuam paſſam folijs ficulneis inuoluunt, & aßiccāt: alij folijs uitigineis, nonnulli plataninis ſemiuietas uuas contegunt, & ita in amphoras recondunt. Sunt qui culmos fabæ exurant, & ex eo, quod cremauerint, cinere*

lixiuiam faciant: deinde in lixiuiæ ſextarios decē ſalis tres cyathos, & olei cyathum adijciant: tum adhibito igne ca leſaciant, & cætera eodē modo adminiſtrent: quòd ſi ui= debitur in aheno parum ineſſe olei: ſubinde quantum ſatis erit adijciatur, quò ſit pinguior, et nitidior uua paſſa. eo= dem tempore ſorba manu lecta curioſe in urceolos pica= tos adijcito, & opercula picata imponito, & gypſo lini= to, tum ſcrobibus bipedaneis ſicco loco intra tectum factis urceolos ita collocato, ut oblita ora corū deorſum ſpectent: deinde terrā congerito, & modicè deſuper calcato: melius eſt autem pluribus ſcrobibus pauciora uaſa diſtātia inter ſe diſponere: nā in exemptione corū dum unum tollis, ſi re liqua commoueris, celeriter ſorba uitiantur: quidam hoc idem pomum etiam in defruto commodè ſeruant, adiecto ſpiſſamento aridi fœniculi, quo deprimantur, ita ſorba, ut ſemper ius ſupernatet, ac nihilominus picata opercula di= ligenter gypſo linunt, ne poſſit ſpiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo. CAP. XVII.

SVnt quædā regiones, in quibus uini, ideoq; etiā aceti penuria eſt: itaq; hoc eodē tempore ficus uiridis quàm maturiſſima legenda eſt, utiq; etiam ſi iam pluuiæ inceſſe runt, & propter imbres in terram decidit, quæ cum ſuble cta eſt, in dolium, uel in amphoras conditur, & ibi ſinitur fermentari: deinde cum exacuit, & remiſit liquorem, quic= quid eſt aceti diligēter colatur, & in uaſa picata bene oli= da diffunditur: hoc primæ notæ acerrimi aceti uſum præ= bet, nec unquā ſitum, aut mucorem cōtrahit, ſi non humi= do loco poſitum eſt: ſunt qui multitudini ſtudētes aquam ficis permiſceant, & ſubinde maturiſſimas ficus recentes

adijciant

adijciāt, & patiantur in eo iure tabeſcere, donec ſatis acris aceti ſapor fiat: poſteà in iunceis fiſcellis, uel ſparteis ſaccis percolant, liquatumq́; acetū inferuefaciant, dum ſpumam, & omnē ſpurcitiā eximant: tum torridi ſalis aliquid adijciant, quæ res prohibet uermiculos, aliáue innaſci animalia.

Quæ præparanda ſint uindemiæ. CAP. XVIII.

QVamuis priore libro, qui inſcribitur uillicus, iam diximus quæ ad uindemiam præparanda ſunt, non tamen alienum eſt etiam uillicæ de iiſdem rebus præcipere, ut intelligat ſuæ curæ eſſe debere quæcunq; ſub tecto adminiſtrantur circa uindemiam. Si ager amplus, aut uineta, aut arbuſta grandia ſunt, perenne fabricandæ decimodiæ, & trimodiæ, & fiſcellæ texendæ, & picandæ: nec minus falculæ, & ungues ferrei quamplurimi parandi, & exacuendi ſunt, ne uindemiator manu diſtringat uuas, & non minima fructus portio diſperſis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoq; fiſcellis aptandi ſunt, & lora trimodijs: tum lacus uinarij, & torcularij, & fora, omniáq; uaſa (ſi uicinum eſt mare) aqua marina, ſi minus, dulci eluenda ſunt, & commundanda, & diligenter aſiccanda, ne humorem habeant. Cella quoq; uinaria omni ſtercore liberanda, & bonis odoribus ſufficienda, nequem redoleat fœtorem, acorem'ue. Tum ſacrificia Libero, Liberæq;, & uaſis preſſorijs quàm ſanctiſſimè, caſtiſſimeq́; facienda, nec per uindemiam ab torculari, aut uinaria cella recedendum eſt, ut omnia, quæ muſtum conficiunt, purè, mundeq; fiant, ne furi locus detur præſentem fructum intercipiendi. Dolia quoq;, & ſeriæ, cæteraq; uaſa antè quadrageſimum uindemiæ diem picanda ſunt, atque aliter ea, quæ

demerſa ſunt humi, aliter quæ ſtant ſupra terram. Nam ea, quæ demerſa ſunt, ferreis lampadibus ardentibus caleſiunt, & cùm picem in fundum deſtillauit, ſublata lampade rutabulo ligneo, & ferrea curuata radula ducitur, quod deſtillauit, aut quod in lateribus hæſit: deinde penicillo detergitur, & feruentiſsima pice infuſa nouo alio rutabulo, & ſcopula picatur. At quæ ſupra terram conſiſtunt, complures dies antè quàm curentur, in ſolem producuntur: deinde cùm ſatis inſolata ſunt, in labra conuertuntur, & ſubiectis paruis tribus lapidibus ſuſpenduntur, atque ita ignis ſubijcitur, & tandiu incenditur, donec ad fundum calor tàm uehemens perueniat, ut appoſita manus patiens eius non ſit: tum dolio in terram demiſſo, & in latus depoſito, pix feruentiſsima infunditur, uolutaturq́;, ut omnes dolij partes linantur. Sed hæc die quieto à uentis fieri debent, ne admoto igne cùm afflauerit uentus, uaſa rumpantur. Sunt autem ſatis ſeſquicullearibus dolijs picis duræ pondo uicenaquina, nec dubium, quin ſi quinta pars picis brutiæ in uniuerſam cocturam adijciatur, utiliſsimum ſit omni, uindemiæ.

De pluribus generibus conditurarum, quibus uinum confirmatur. CAP. XIX.

CVra quoq; adhibenda eſt, ut expreſſum muſtum perenne ſit, aut certè uſque ad uenditionem durabile. Quod quemadmodum fieri debeat, & quibus condituris adiuuari, deinceps ſubijciemus. Quidam partem quartam eius muſti, quod in uaſa plumbea coniecerunt, nõnulli tertiam decoquunt. Nec dubium, quin ad dimidiam ſi quis excoxerit, meliorẽ ſapam facturus ſit, eoq; uſibus utiliorẽ,

adeò

adeò quidem, ut etiam uice defruti, ſapa, muſtum, quod eſt ex ueteribus uineis, condire poſsit. Quæcunq; uini nota ſine condimento ualet perennari, optimam eſſe eam cenſemus, nec omnino quicquam permiſcendum, quo naturalis ſapor eius infuſcetur. Id enim præſtantiſsimum eſt, quod ſuapte natura placere poterit. Ceterū cùm aut regionis uitio, aut nouellarum uinearum muſtum laborabit, eligenda erit pars uineæ (ſi eſt facultas) amineæ, ſi minus, quàm belliſsimi uini, quæq; erit & uetuſtiſsima, & minimè uliginoſa. Tum obſeruabimus decreſcentem lunam, cùm eſt ſub terra, & ſereno, ſiccoq; die uuas quàm maturiſsimas legemus, quibus proculcatis muſtum, quod defluxerit, antè quàm prælo pes eximatur, ſatis de lacu in uaſa defrutaria deferemus, leuiq; primum igne, & tenuibus admodum lignis, quæ gremia ruſtici appellant, fornacem incendemus, ut ex commodo muſtum ferueat. Iſq;, qui præerit huic decoquendo, cola iuncea, uel ſpartea ex crudo, id eſt, non malleato ſparto præparata habeat. Itemq; faſciculos fœniculi fuſtibus illigatos, quos poſsit utiq; ad fundum uaſorum demittere, ut quicquid fecis ſubſederit, exagitet, & in ſummū reducat: tum colis omnem ſpurcitiam, quæ redundarit, expurget. Nec abſiſtat id facere, donec uidebitur eliquatum omni fece muſtum carere: tum ſiue mala cydonia, quæ percocta ſublaturus ſit, ſeu quoſcunque uoluerit conuenientes odores adijciat, & nihilo minus ſubinde fœniculo peragitet, nequid ſubſederit, quod poſſit plumbeum perforare. Cùm deinde iam acriorem potuerit ignem uas ſuſtinere, id eſt, cùm aliqua iam parte muſtū excoctū in ſe feruebit, tum codices, & uaſtiora ligna ſubijciantur

ciantur,ſed ita ne fundum contingant. Quod niſi uitatum fuerit,uel uas ipſum,quod aliquãdo cõtingit,pertundetur. uel ſi id factum non erit,utiq; aduretur muſtum,& amaritudine concepta conditurıs fiet inutile. Oportebit autem antè,quàm muſtum in uaſa defrutaria conijciatur,oleo bono plumbea ipſa intrinſecus imbui,& bene fricari, atque ita muſtum adijci.Ea res non patitur defrutum aduri.

De ſapa,& defruto coquendis. CAP. XX.

QVin etiam diligenter factum defrutũ,ſicut uinũ ſolet aceſcere:quod cùm ita ſit,meminerimus anniculo defruto,cuius iam bonitas explorata eſt,uinum condire: nam uitioſo medicamine fructus, qui perceptus eſt, uitiatur. Ipſa autẽ uaſa,quibus ſapa,aut defrutũ coquitur,plumbea potius quàm ænea eſſe debent. Nam in coctura æruginem remittunt ænea,& medicaminis ſaporẽ uitiant: odores autem uino ferè apti ſunt,qui cũ defruto coquuntur,iris,fœnum Græcũ,ſchœnum:harũ rerum ſingulæ libræ in defrutarium, quod cœperit muſti amphoras nonaginta, cùm iam deferbuerit,& expurgatum erit,tum adijci debent:deinde ſi natura tenue muſtum erit,cùm ad tertiã partẽ fuerit decoctum,ignis ſubtrahendus eſt, & fornax protinus aqua refrigeranda:quod ſi fecerimus,nihilo minus defrutũ infra tertiam partem uaſis conſedit.Sed id quamuis aliquid detrimenti habeat,prodeſt tamen:nam quanto plus decoquitur(ſi modò nõ eſt aduſtum)melius, & ſpiſſius fit. Ex hoc autẽ defruto,quod ſic erit coctum,ſatis eſt ſingulos ſextarios ſingulis amphoris immiſcere. Nam cùm amphoras muſti nonaginta in defrutario decoxeris,ita ut iam exiguum ſuperſit de coctura,quod ſignificat decoctũ ad tertias: tum

demum medicamina adijcito, quæ ſint aut liquida, aut reſinoſa, ideſt picis liquidæ nemeturicæ, cum eam diligenter antè aqua marina decocta perlueris, decem ſextarios. Item reſinæ terebinthinæ ſeſquilibram. Hæc cum adijcies, plumbeum peragitabis, ne aduratur. cum deinde ad tertias ſubſederit coctura, ſubtrahe ignem, & plumbeũ ſubinde agitabis, ut defrutũ, et medicamenta coëant. deinde cum uidebitur mediocriter calere defrutũ, reliqua aromata contuſa, & cribrata paulatim inſperges, et iubebis rutabulo ligneo agitari, quod decoxeris eouſq;, dum defrigeſcit. Quod ſi non ita, ut præcipimus, permuſcueris, ſubſident aromata, & adurentur. Ad prædictũ autem modum muſti adijci debent ij odores, nardi folium, iris illyrica, nardum gallicum, crocum, palma, cyperum, ſchœnum, quorum ſingulorum ſelibræ ſatisfacient. Item myrrhæ quinqunx, calami pondo libram, caſiæ ſelibram, amomi pondo quadrans, croci quincunx, cripæ pampinaceæ librã. Hæc, ut dixi, arida contuſa, & cribrata debent adijci, & his cõmiſceri raſis, quod eſt genus crudæ picis, eaq; quanto eſt uetuſtior, tanto melior habetur. Nam lõgo tempore durior facta, cum eſt contuſa in puluere redigitur, & his medicaminibus admiſcetur. Satis eſt autem prædictis ponderibus ſex libras eius miſceri. Ex hac compoſitione, quantum in ſextarios muſti quadragenos octonos adijciendum ſit incertum eſt, quoniã pro natura uini æſtimari oportet, quod ſatis ſit. Cauendumq; eſt, ne conditus ſapor intelligatur, nã ea res emptorem fugat. Ego tamen, ſi humida fuerit uindemia, trientem, ſi ſicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miſcere ſolitus ſum, ita, ut quatuor urnarum

eſſet

eſſet muſti modus. Vrna autem quatuor & uiginti ſextariorum. Nonnullos agricolas ſingulis amphoris quadrantem medicaminis indidiſſe ſcio, ſed hoc coactos feciſſe propter nimiam infirmitatē uini eiuſmodi, quod uix triginta diebus integrū permanebat. Hoc tamen muſtū ſi ſit lignorum copia, ſatius eſt infrueſacere, & omnē ſpumam cum fecibus expurgare, quo facto decima pars decidet, ſed reliqua perennis erit. At ſi lignorum penuria eſt, marmoris, uel gypſi, quod flos appellatur, uncias ſingulas, itē ad tertias decocti defruti ſextarios binos ſingulis amphoris miſcere oportebit. ea res etiam ſi non in totū perennat, certè uſq; in alteram uindemiam plerunq; uini ſaporem ſeruat.

De defruto, quod adijcitur in uinum ad uetuſtatem. CAP. XXI.

MVſtum quamdulciſſimi ſaporis decoquatur ad tertias, & decoctum, ſicut ſuprà dixi, defrutum uocatur. quod cum defrixit, transfertur in uaſa, & reponitur, ut poſt annū ſit in uſu. Poteſt tamen etiā poſt dies nouē, quàm refrixerit, adijci in uinum, ſed melius eſt, ſi anno requieuerit. Eius defruti ſextarius in duas urnas muſti adijcitur, ſi muſtum ex uineis collinis eſt, ſed ſi ex campeſtribus, tres heminæ adijciuntur. Patimur autem, cū de lacu muſtum ſublatum eſt, biduo deferueſcere, & purgari. Tertio die defrutum adijcimus. deinde interpoſito biduo, cum id muſtum pariter cū defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadijcitur in binas urnas ligula cumulata, uel menſura ſemunciæ bene plenæ ſalis cocti, & triti. Sal autem quācandidiſſimus conijcitur in urceo fictili ſine pice, qui urceus, cū recipit ſalem, diligenter totus oblinitur luto paleato,

*leato, et ita igni admouetur, ac tandiu iam torretur, quandiu ſtrepitum edit. cum ſilere cœpit, finem habet coctur*æ*. Prætereà fœnum græcum maceratur in uino uetere per triduum, deinde eximitur, & in furno ſiccatur, uel in ſole: idq́; cum eſt aridum factum, molitur, & ex eo molito poſt ſalituram muſti cochlear cumulatum, uel ſimile genus poculi eius, qui eſt quarta pars cyathi, adijcitur in binas urnas: deinde cum iam perfectè muſtum deferbuit, & conſtitit, tantundem gypſi floris miſcemus, quantũ ſalis adieceramus: atq; ita poſtero die purgamus dolium, & nutritum uinum operimus, atq; oblinimus.* Hac conditura Co*lumella patruus meus illuſtris agricola uti ſolitus eſt in ijs fundis, in quibus paluſtres uineas habebat. Sed idem, cum collina uina condiebat, aquam ſalſam decoctam ad tertias pro ſale adhijciebat: ea porrò facit ſine dubio maiorem menſuram, & odoris melioris, ſed periculum habet, ne uitietur uinum, ſi male cocta ſit aqua. Sumitur autem hæc, ut iam dixeram, quamlongiſſimè à littore.* Nam *liquidior, et purior eſt, quantum altiore mari hauſta eſt.* Eam *ſiquis (ut Columella faciebat) reponet, poſt triennium in alia uaſa eliquatam transfundat.* Deinde *poſt alterum triennium decoquat uſq; ad partem tertiam, longè meliorem habebit conditurami uini.* Nec *ullum periculum erit, ne uina uitientur. Satis eſt autem ſextarios ſingulos adijcere ſalſæ, eosq́; in binas muſti urnas, quamuis multi etiam binos immiſceant, nonnulli etiam ternos ſextarios: idq́; ego facere non recuſem, ſi genus uini tantum ualeat, ut aquæ ſalſæ non intelligatur ſapor.* Itaq; *diligens paterfamiliâs, cũ parauerit fundũ, ſtatim prima uindemia tres aut qua-*

tuor

tuor notas conditurę totidem amphoris muſti experie-tur, ut exploratum habeat quantum plurimum ſalſę uinum, quod fecerit, ſine offenſa guſtus pati poßit.

Picis liquidæ alterum medicamen, quo muſtum condias. CAP. XXII.

P*Icis liquidę nemeturicę metretam adde in labrum, aut in alueum, & in eodem infundito cineris lixiuię congios duos, deinde permiſceto ſpatha lignea. cum requieuerit, eliquato lixiuiam. deinde iterum tantundẽ lixiuię addito, eodem pacto permiſceto, & eliquato. Tertio quoq; idem facito. Cinis autem odorẽ picis aufert, & eluit ſpurcitiã. Poſt eodem addito picis brutię, ſi minus, alterius quàm purißimę quinq; libras. Hęc minutè concidito, & admiſceto pici nemeturicę. Tum aquę marinę quamuetuſtißimę, ſi erit, ſi minus, ad tertiã partem recentis aquę marinę decoctę congios duos iniicito. Apertum labrum ſinito in ſole per caniculę ortũ, & ſpatha lignea permiſceto quàm ſæpißimè, uſq; eò, dum ea, quę addideris, in pice colliqueſcant, & unitas fiat. Noctibus autem labrum operire cõueniet, ne irroretur. Deinde cum aqua marina, quam addideris, ſole conſumpta uidebitur, ſub tectum uas totũ ferre curabis. Huius autem medicaminis quidam pondo quadrantem in ſextarios XLVIII. miſcere ſoliti ſunt, & hac conditura cõtenti eſſe. Alij cyathos tres eius medicamenti adijciunt in totidẽ ſextarios, quot ſuprà diximus.*

De pice, qua utuntur Allobroges ad conditu ram uini picati. CAP. XXIII.

P*Ix corticata appellatur, qua utuntur ad condituras Allobroges. Ea ſic conficitur, ut dura ſit, & quanto*

facta

facta eſt uetuſtior,eo melior in uſu eſt. Nam omni lentore miſſo facilius in puluerem reſoluitur,atq; cribratur. Hanc ergo cõteri,& cribrari oportet, deinde cùm bis muſtũ deferbuerit,quod plerunq; eſt intra quartum diem, quàm de lacu ſublatum eſt,diligenter manibus expurgatur.Et tunc demum prædictæ picis ſextans, & ſemuncia in ſextarios quinque, & quinquaginta adijcitur, & rutabulo ligneo permiſcetur,nec poſteà tangitur, dum conferueſcat: quod tamen non amplius diebus quatuordecim à conditura patiendum eſt. Nam oportebit poſt hunc numerum dierum confeſtim uinum emundare, & ſiquid fecis aut labris uaſorum,aut lateribus inhæſit,eradi,ac ſuffricari, & protinus operculis impoſitis oblini. At ſi ex eadem pice totam uindemiam condire uolueris, ita ne guſtus picati uini poſſit intelligi, ſat erit eidem picis ſex ſcrupula in ſextarios quinq; & quadraginta:tum demum miſcere,cum muſtum deferbuerit,& feces expurgatæ fuerint, oportebit, atque ſalis decocti,contritiq; ſemunciam in eundem modum muſti adijcere. Nec ſolum huic notæ uini ſal adhibendus eſt, uerùm, ſi fieri poßit,in omnibus regionibus omne genus uindemiæ hoc ipſo pondere ſaliendum eſt:nam ea res mucorem uino ineſſe non patitur.

De pice nemeturica ad conditurás. CAP. XXIIII.

PIx nemeturica in Liguria conficitur. Ea deinde ut fiat cõditùris idonea,aqua marina quàm longißimè à littore de pelago ſumenda eſt,atq; in dimidiam partẽ decoquenda,quæ cùm in tantum refrixerit,quantum ne cõtacta corpus urat,partem aliquã eius,quæ ſatis uidebitur, prædictæ pici immiſcemus, & diligenter lignea ſpatha, uel

etiam

etiam manu peragitabimus,ut ſiquid ineſt uitij eluatur: deinde patiemur picem conſidere,& cùm ſiderit,aquam eliquabimus: poſteà bis, aut ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tandiu lauabimus,& ſubigemus eam,donec rutila fiat: tum eliquatam in ſole quatuordecim diebus patiemur eſſe, ut quiſquis ex aqua humor remanſit, aßiccetur, noctibus autem uas tegendum erit,ne irroretur. Cùm hoc modo picem præparauerimus, & uina, cùm iam bis deferbuerint, condire uoluerimus, in muſti ſextarios octo & quadraginta, cyathos duos picis prædictæ ſic adijciemus. Ex ea menſura, quam condituri ſumus, ſextarios duos muſti ſumere oportebit: deinde ex his ſextarijs in picis ſextantem paulatim muſtum infundere, & manu tanquam mulſum ſubigere, quò facilius coëat. Sed ubi toti duo ſextarij cum pice coierint, & quaſi unitatem fecerint, tum eoſdem in id uas,unde ſumpſeramus,perfundere, & ut permiſceatur medicamen,rutabulo ligneo peragitare conueniet.

De aqua ſalſa, uel muria ad uina condienda.

CAP. XXV.

QVoniam quidam, immo etiã ferè omnes Græci aqua ſalſa,uel muria muſtum condiunt,eam quoque partem curæ non omittendam putaui. In mediterraneo, quò non eſt facilis aquæ marinæ inuectio, ſic erit ad condituras conficienda muria. Huic rei uel maximè eſt idonea cœleſtis aqua,ſi minus,ex fonte liquidißimo profluens. Harũ ergo alterutram curabis quamplurimam, & quamoptimis uaſis conditam ante quinquennium in ſole ponere: deinde cùm computruerit, tandiu pati,donec ad priſtinum modum perueniat. Quod cùm factum fuerit,alia uaſa habeto,

beto, & in ea ſenſim aquam eliquato, donec ad fecem perueniàs, ſemper enim in requieta aqua craſſamen aliquod in imo reperitur. Sic curata cùm fuerit, in modum deſruti ad tertias decoquenda eſt; adijciuntur autem in aquæ dulcis ſextarios quinquaginta, ſalis ſextarius, & mellis optimi unus ſextarius: hæc pariter decoqui, & omnem ſpurcitiam expurgari oportet: deinde cùm refrixerit, tum quantumcunq; humoris eſt, tantum in amphoram muſti portionem adijci. Quòd ſi ager maritimus eſt, ſilentibus uentis de alto quàm quietiſsimo mari ſumenda eſt aqua, & in tertiam partem decoquenda, adiectis, ſi uidebitur, aliquibus aromatis ex ijs, quæ ſuprà retuli, ut ſit odoratior uini curatio. Muſtum autem antè, quàm de lacu tollas, uaſa rore marino, uel lauro, uel myrto ſuffumigato, & largè repleto, ut in efferueſcendo uinum ſe bene purget. Poſteà uaſa nucibus pineis ſuffricato: quod uinum uolueris dulcius eſſe, poſtero die, quod auſterius quinto die, quàm ſuſtuleris, condire oportebit, & ita ſupplere, & oblinire uaſa. Nonnulli etiam ſuffumigatis ſerijs prius condituram addunt, & ita muſtum infundunt.

Remedia aceſcentis uini. CAP. XXVI.

IN *quo agro uinum aceſcere ſolet, curandum eſt, ut cùm uuam legeris, & calcaueris prius, quàm uinacea torculis exprimantur, muſtũ in corbem defundas, & aquæ dulcis puteanæ ex eodem agro partem decimam adijcias, & coquas, donec ea aqua, quã adieceris, decocta ſit. Poſteà cùm refrixerit, in̄ uaſa defundas, & operias, & oblinas: ita diutius durabit, & detrimenti nihil fiet. Melius eſt, ſi ueterem ſeruatam cõpluribus annis aquã addideris, longeq;*

etiam manu peragitabimus,ut ſi quid ineſt uitij eluatur: deinde patiemur picem conſidere, & cùm ſiderit, aquam eliquabimus: poſteà bis, aut ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tandiu lauabimus, & ſubigemus eam, donec rutila fiat: tum eliquatam in ſole quatuordecim diebus patiemur eſſe, ut quiſquis ex aqua humor remanſit, aſsiccetur, noctibus autem uas tegendum erit, ne irroretur. Cùm hoc modo picem præparauerimus, & uina, cùm iam bis deferbuerint, condire uoluerimus, in muſti ſextarios octo & quadraginta, cyathos duos picis prædictæ ſic adijciemus. Ex ea menſura, quam condituri ſumus, ſextarios duos muſti ſumere oportebit: deinde ex his ſextarijs in picis ſextantem paulatim muſtum infundere, & manu tanquam mulſum ſubigere, quò facilius coëat. Sed ubi toti duo ſextarij cum pice coierint, & quaſi unitatem fecerint, tum eoſdem in id uas, unde ſumpſeramus, perfundere, & ut permiſceatur medicamen, rutabulo ligneo peragitare conueniet.

De aqua ſalſa, uel muria ad uina condienda.

CAP. XXV.

QVoniam quidam, immo etiã ferè omnes Græci aqua ſalſa, uel muria muſtum condiunt, eam quoque partem curæ non omittendam putaui. In mediterraneo, quò non eſt facilis aquæ marinæ inuectio, ſic erit ad conditur as conficienda muria. Huic rei uel maximè eſt idonea cœleſtis aqua, ſi minus, ex fonte liquidiſsimo profluens. Harũ ergo alterutram curabis quamplurimam, & quamoptimis uaſis conditam ante quinquennium in ſole ponere: deinde cùm computruerit, tandiu pati, donec ad priſtinum modum perueniat. Quod cùm factum fuerit, alia uaſa habeto,

beto, & in ea ſenſim aquam eliquato, donec ad fecem perueniás, ſemper enim in requieta aqua craſſamen aliquod in imo reperitur. Sic curata cùm fuerit, in modum deſruti ad tertias decoquenda eſt: adijciuntur autem in aquæ dulcis ſextarios quinquaginta, ſalis ſextarius, & mellis optimi unus ſextarius: hæc pariter decoqui, & omnem ſpurcitiam expurgari oportet: deinde cùm refrixerit, tum quantumcunq; humoris eſt, tantum in amphoram muſti portionem adijci. Quòd ſi ager maritimus eſt, ſilentibus uentis de alto quàm quietiſsimo mari ſumenda eſt aqua, & in tertiam partem decoquenda, adiectis, ſi uidebitur, aliquibus aromatis ex ijs, quæ ſuprà retuli, ut ſit odoratior uini curatio. Muſtum autem antè, quàm de lacu tollas, uaſa rore marino, uel lauro, uel myrto ſuffumigato, & largè repleto, ut in efferueſcendo uinum ſe bene purget. Poſteà uaſa nucibus pineis ſuffricato: quod uinum uolueris dulcius eſſe, poſtero die, quod auſterius quinto die, quàm ſuſtuleris, condire oportebit, & ita ſupplere, & oblinire uaſa. Nonnulli etiam ſuffumigatis ſerijs prius conditurам addunt, & ita muſtum infundunt.

Remedia aceſcentis uini. CAP. XXVI.

IN quo agro uinum aceſcere ſolet, curandum eſt, ut cùm uuam legeris, & calcaueris prius, quàm uinacea torculis exprimantur, muſtũ in corbem defundas, & aquæ dulcis puteanæ ex eodem agro partem decimam adijcias, & coquas, donec ea aqua, quã adieceris, decocta ſit. Poſteà cùm refrixerit, in uaſa defundas, & operias, & oblinas: ita diutius durabit, & detrimenti nihil fiet. Melius eſt, ſi ueterem ſeruatam cõpluribus annis aquã addideris, longeq;

melius,ſi aquæ nihil addideris, & decimam muſti decoxeris,frigidumq; in uas tranſtuleris, & ſi in ſextarios VII. *muſti heminam gypſi miſcueris,poſteaquàm decoctum refrixerit.*Reliquum *muſtum,quod in uinaccis fuerit expreſſum,primo quoq; tempore abſumito,aut ære cõmutato.*

De uino dulci faciendo. CAP. XXVII.

V*Inum dulce ſic facere oportet.* Vu*as legito, in ſole per triduum expandito, quarto die meridiano tempore calidas uuas proculcato,muſtũ lixiuum(hoc eſt, antequàm prælo preſſum ſit, quod in lacum muſti fluxerit) tollito,cùm deferbuerit in ſextarios quinquaginta irim bene pinſitam nec plus unciæ pondere addito, uinum à fecibus eliquatum diffundito: hoc uinum erit ſuaue, firmum, corpori ſalubre.*

De alijs ſalubribus condíturarum generibus. CAP. XXVIII.

A*Lia medicaminum genera uini conditur is, & firmitati aptiſſima ſic facito.*Irim *quàmcandidiſſimam pinſito, fœnum græcum uetere uino macerato,deinde in ſole exponito,aut in furno,ut ſiceeſcat: tum commolito minutiſſimè.* Item *odoramenta trita, id eſt, irim cribratam, quæ ſit inſtar pondo quincuncem,& trientem,fœni græci pondo quincuncem & trientem, ſchœni pondo quincuncẽ in unum permiſceto:tum in ſerias ſingulas, quæ ſint amphorarum ſeptenûm addito medicaminis pondo unciam, & ſcrupula octo gypſi.*Cùm *ex locis paluſtribus muſtum erit, in ſingulas ternas heminas,cùm de nouellis uineis erit,ſextarium, cùm de ueteribus & locis ſiccis, heminas ſingulas adijcito.*Tertio *die quam calcaueris cõdituram infundito,*

ſed

ſed antequàm condias muſti aliquantum in ſeriam de ſeria transferto, ne in condiendo cum medicamento efferueſcat, & fluat. Sic autem curatum gypſum, & medicamentum, in labello permiſceto, quantum ſerijs ſingulis fuerit neceſſarium, idq; medicamentū muſto diluito, & ipſa ad ſerias addito, & permiſceto: cum defrrbuerit, ſtatim repleto, & oblinito. Omne uinum cum condieris, nolito ſtatim diffundere, ſed ſinito in dolijs quieſcere: poſteà cum de dolijs, aut de ſerijs diffundere uoles, uere florente roſa defecatum quamlimpidiſsimum in uaſa bene picata, & pura transferto: ſi in uetuſtatem ſeruare uoles, in cado duarum urnarum quamoptimi uini ſextarium, aut fecis generoſæ recentis ſextarios tres addito: aut ſi uaſa recentia, ex quibus uinum exemptum ſit, habebis, in ea confundito. Si horum quid feceris, multo melius, & firmius erit uinum, etiam ſi bonos odores addideris, omnem malum odorem, & ſaporem prohibueris: nam nulla res, alienum odorem celerius ad ſe ducit, quàm uinum.

Quemadmodum muſtū ſemper dulce tanquam recens permaneat. CAP. XXIX.

MVſtum ut ſemper dulce tanquam recēs permaneat, ſic facito. Antequàm prælo uinacea ſubijciātur de lacu quamrecentiſsimum addito muſtum in amphoram nouam, eamq́; oblinito, & impicato diligenter, ne quicquam aquæ introire poſsit: tunc in piſcinam frigidæ, & dulcis aquæ totā amphorā mergito, ita nequa pars extet, deinde poſt dies XL. eximito, ſic uſq; in annum dulce permanebit.

Optima uini curatio, & remedia languentis uini. CAP. XXX.

AB eo tempore, quo primũ dolia operculaueris: uſq; ad æquinoctium uernum ſemel in diebus XXXVI, *uinũ curare ſatis eſt, poſt æquinoctium uernum bis: aut ſi uinum florere incipiet, ſæpius curare oportebit: ne flos eius peßum eat, & ſaporem uitiet. Quanto maior æſtus erit, eo ſæpius conuenit uinũ nutriri, refrigerariq;, & uentilari: nam quandiu bene frigidũ erit, tandiu rectè manebit. Labra uel fauces doliorum ſemper ſuffricari nucibus pineis oportebit, quoties uinũ curabitur: ſiqua uina erunt duriora, aut minus bona, quod agri uitio, aut tempeſtate ſit factũ, ſumito fecẽ uini boni, & panes facito, & in ſole arefacito, & coquito in igne: poſteà terito, et pondo quadrantẽ amphoris ſingulis infricato, & oblinito, bonũ fiet.*

Siquod animal in muſtum ceciderit, & interierit, remedia. CAP. XXXI.

SI quod animal in muſtum ceciderit, & interierit, uti ſerpens, aut mus, ſorex'ue, ne mali odoris uinum faciat, ita ut repertum corpus fuerit, id igne aduratur: cinisq; eius in uas, quò deciderat, frigidus infundatur, atq; rutabulo ligneo permiſceatur: ea res erit remedio.

Vinum ex Marrubio. CAP. XXXII.

VInum Marrubij multi utile putant ad omnia inteſtina uitia, et maximè ad tußim. Cum uindemiã facies, Marrubij caules teneros, maximè de locis incultis, & macris legito, eosq; in ſole ſiccato: deinde faſciculos facito, & tomice palmea, aut iuncea ligato, & in ſeriã mittito, ita ut uinculũ extet: in muſti dulcis ſext. C C. *Marrubij libras* VIII. *adijcito, ut ſimul cũ muſto deferueſcat: poſteà eximito Marrubiũ, et purgatũ uinũ diligenter oblinito.*

Vinum

Vinum ſcylliten. CAP. XXXIII.

VInum ſcylliten ad concoquendum, & ad corpus reficiendũ, itemq́; ad ueterem tuſſim, & ad ſtomachum hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta quàm uinũ uoles uindemiare ſcyllam legito, eamq́; ſecato quàm tenuiſſimè, ſicut raphani radicem, taleolasq́; ſectas ſuſpende in umbra, ut adſiccentur: deinde cum aridæ erunt, in muſti aminei ſextarios XLVIII. ſcyllæ aridæ adde pondo libram, eamq́; ineſſe patere diebus XXX. poſteà eximito, & defæcatum uinum in amphoras binas adijcito. Alij ſcribunt in muſti ſextarios XLVIII. ſcyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adijci oportere, quod & ipſum non improbo: alij hoc ipſum ſcyllæ põdus, quod ſuprà dixi, in aceti duas urnas adijciunt, & per XL. dies ineſſe patiuntur.

De aceto ſcyllitico. CAP. XXXIIII.

QVi ſcylliticum acetum facere uolunt, decem bambatæ in tres amphoras muſti mitis, aceti acris congium, aut duplum, ſi non eſt acre, & in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmũ, id eſt ad quartas, aut ſi non dulce muſtum, ad tertias diſpumetur: ſed muſtum deſubmaſſa, & limpidum ſit.

Vinum abſynthiten, & hyſſopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo facias. CAP. XXXV.

VInum abſynthiten, & hyſſopiten, & abrotoniten, & thymuten, & maratriten, & glyciriziten ſic condire oportet. Pontici abſynthij pondo librã cũ muſti ſextarijs IIII. decoque uſq; ad quartas: reliquum quod erit,

id frigidũ adde in muſti aminei urnã:idem ex reliquis rebus, quæ ſupraſcripta ſunt, facito:poſſunt etiã pulei aridi tres libræ cum congio muſti ad terras decoqui,& cũ refrixerit liquor,exẽpto pulcio in urnã muſti adijci:idq́; mox tußientibus per hyemem rectè datur:uocaturq́; uini nota gleconites.

De muſto tortiuo. CAP. XXXVI.

M*Vſtum tortiuũ eſt,quod poſt primã preſſurã uinaceorum circumciſo pede exprimitur:id muſtũ conijcies in amphoram nouam,& implebis ad ſummum:tum adijcies ramulos roriſmarini aridi lino colligatos,& patieris unà deferueſcere per dies ſeptem:deinde eximes ramulorum faſciculum, et purgatũ diligẽter uinũ gypſabis: ſat erit autem roriſmarini ſeſquilibrã in duas urnas muſti adijcere:hoc uino poſt duos mẽſes poßis pro remedio uti.*

Vinum ſimile græco facere. CAP. XXXVII.

V*Vas præcoquas quàmmaturißimas legito, easq́; per triduum in ſole ſiccato, quarto die calcato,& muſtum, quod nihil habeat ex tortiuo, conijcito in ſeriam, diligenterq́; curato,ut cum deferbuerit, fæces expurgentur : deinde quinto die cum purgaueris muſtum, ſalis cocti,& cribrati duos ſextarios, uel quod eſt minimum, adijcito unum ſextarium in ſextarios muſti* XLIX. *Quidam etiam defruti ſextariũ miſcent:nonnulli etiã duos adijciũt, ſi exiſtimant uini notam parum eſſe firmam.*

Vinum myrtiten quomodo facias. CAP. XXXVIII.

V*Inum myrtiten ad tormina, & ad alui proluuiem, & ad imbecillum ſtomachum ſic facito.* Duo *ſunt genera myrti,quorum alterum eſt nigrum, alterũ album.*

Nigri generis baccæ, cùm ſunt maturæ legũtur, & ſemina earũ eximuntur, atq; ipſæ ſine ſeminibus in ſole ſiccantur, & in fictili fidelia ſicco loco reponuntur: deinde per uindemiam ex uetere arbuſto, uel ſi id non eſt, ex uetuſtiſsimis uineis amineæ bene maturæ uuæ ſole calido leguntur, & ex his muſtum adijcitur in ſeriam, & ſtatim primo die antè, quàm id ferueat, baccæ myrti, quæ fuerant repoſitæ, diligenter conteruntur, & totidem earum libræ contuſarum appenduntur, quot amphoræ condiri debent: tum exiguum muſti ſumitur ex ea ſeria, quam medicaturi ſumus, & tanquam farina conſpergitur, quicquid contuſum, & appenſum eſt: poſt hæc complures ex ea maſſulæ fiunt: & ita per latera ſeriæ in muſtum demittuntur, ne altera offa ſuper alteram perueniat: cùm deinde bis muſtum deferbuerit, & bis curatum eſt, rurſus eodem modo, & tantundem ponderis baccæ, ſicut ſuprà dixi, contunditur: nec iam ut prius maſſulæ fiunt, ſed in labello muſtum de eadem ſeria ſumitur, prædicto ponderi permiſcetur, ſic ut ſit inſtar iuris craſsi, quod cùm eſt permiſtum, in eandẽ ſeriam confunditur, & rutabulo ligneo peragitatur: deinde poſt nonum diem quàm id factum eſt, uinum purgatur, & ſcopulis aridæ myrti ſeria ſuffriatur, operculumq; ſuperimponitur, nequid eò decidat. Hoc facto, poſt ſeptimum diem rurſus uinum purgatur, & in amphoras bene picatas, & bene olidas diffunditur: ſed curandum eſt, ut cùm diffundis, liquidũ, & ſine fece diffundas. Vinum aliud myrtiten, ſic temperato: mel atticum ter inferuere facito, & toties diſpumato: uel ſi atticum non habueris, quàm optimum mel eligito, & quater, uel quinquies diſpumato: nam

quanto eſt deterius,tanto plus habet ſpurcitiæ : cùm deinde mel refrixerit,baccas albi generis myrti quàm maturiſſimas legito,& perfricato, ita ne interiora ſemina conteras : mox fiſcello ligneo incluſas exprimito , ſuccumq́; earum,qui ſit ſextariorum ſex cum mellis decocti ſextario im miſceto,&, in lagunculam diffuſum oblinito:ſed hoc menſe Decembri fieri debebit , quo ferè tempore matura ſunt myrti ſemina:cuſtodiendumq́; erit,ut antè,quàm baccæ legantur, ſi fieri poteſt,ſeptem diebus , ſin autem ne minus triduum ſerenum fuerit, aut certè non pluerit , & ne rorulentæ legantur cauendum:multi nigram,uel albam myr ti baccam,cùm iam maturuit,diſtringunt,& duabus horis eam cùm paululum in umbra expoſitam ſiccauerunt,perterunt ita , ut quantum fieri poteſt , interiora ſemina integra permaneant:tum per lineum fiſcum,quod pertriuerant,exprimunt,& per colum iunceum liquatum ſuccum lagunculis bene picatis condunt , neq; melle , neq; alia re ulla immiſta:hic liquor non tam eſt durabilis, ſed quandiu ſine noxa manet, utilior eſt ad ualetudinem quàm alterius myrtei notæ cõpoſitio.Sunt qui hunc ipſum expreſſum ſuc cum,ſi ſit eius copioſior facultas,in tertiã partẽ decoquant, & refrigeratum picatis lagunculis condant:ſic confectum diutius permanet:ſed quod nõ decoxeris:poterit innoxium durare biennio,ſi modò mundè,& diligenter id feceris.

Paſſum quemadmodum fiat. CAP. XXXIX

P*Aſſum optimum ſic fieri Mago præcipit , ut & ipſe feci.Vuam præcoquem bene maturã legere,acina arida,aut uitioſa reijcere,furcas,uel palos,qui cannas ſuſtineant,inter quaternos pedes figere,& perticis iugare.Tum inſuper*

inſuper cannas ponere, & in ſole pandere uuas, & noctibus tegere, ne irrorentur. Cùm deinde exaruerint, acina decerpere, & in dolium, aut in ſeriam conijcere, eôdē muſtum quamoptimum, ſic ut grana ſubmerſa ſint, adijcere: ubi combiberint uuæ, ſeq́; impleuerint, ſexto die in fiſcellam conferre, & prælo premere, paſſumq́; tollere. Poſteà uinaceos calcare adiecto recentiſſimo muſto, quod ex alijs uuis factum fuerit, quas per triduum inſolaueris: tum permiſcere, & ſubactam briſam prælo ſubijcere, paſſumq́; ſecundarium ſtatim uaſis oblinitis includere, ne fiat auſterius: deinde poſt uiginti, uel triginta dies, cùm deferbuerit, in alia uaſa deliquare, & confeſtim opercula gypſare, & pelliculare. Paſſum ſi ex uua apiana facere uolueris, uuam apianam integram legito, acina corrupta purgato, & ſecernito. Poſteà in perticis ſuſpendito, perticæ uti ſemper in ſole ſint facito: ubi ſatis corrugata erunt acina demito, & ſine ſcipionibus in dolium conijcito, pedibusq́; bene calcato: ubi unum tabulatum feceris, uinum uetus conſpergito, poſteà alterū ſupercalcato, & item uinum conſpergito: eodem modo tertium calcato, & infuſo uino ita ſuperponito, ut ſupernatet, & ſinito dies quinq;: poſteà pedibus proculcato, & in fiſcina noua uuas premito. Quidam aquam cœleſtem ueterem ad hunc uſum præparant, & ad tertias decoquunt: deinde cùm ſic uuas, ut ſuprà ſcriptum eſt, paſſas fecerunt, decoctam aquam pro uino adijciunt, & cætera ſimiliter adminiſtrant: hoc ubi lignorum copia eſt, uiliſſimè conſtat, & eſt in uſu uel dulcius, quàm ſuperiores notæ paſſi.

Lora optima quomodo fiat. CAP. XL.

QVantum uini uno die feceris, eius partem decimam quot metretas efficiat conſyderato, & totidem metretas aquæ dulcis in uinacea, ſed quibus unius diei uinum expreſſum erit, addito: eodem & ſpumas defruti, ſiue ſapæ, & fecem ex lacu confundito, & permiſceto, eamq́; introitam macerari una nocte ſinito, poſtero die pedibus proculcato, & ſic permiſtam prælo ſubijcito: quod deinde fluxerit, aut dolijs, aut amphoris condito, & cùm deferbuerit, obturato. Commodius autem ſeruatur in amphoris. Hanc ipſam loram M. Columella ex aqua uetere faciebat, & nonnunquam plus biennio innoxiam ſeruabat.

Muſtum lixiuum quomodo fiat. CAP. XLI.

MVſtum lixiuum de lacu ſtatim tollito: hoc autẽ erit, quod diſtillauerit antè, quàm nimium calcetur uua. Sed de arbuſtiuo genere, quod ſicco die legeris id facito, conijcies in urnam muſti mellis optimi pondo x. & diligenter permiſtũ recondes in lagœna, eamq́; protinus gypſabis, iubebisq́; in tabulato reponi, ſi plus uolueris facere, pro portione qua ſuprà mel adijcies: poſt trigeſimum & alterum diem lagœnam aperire oportebit, & in aliud uas muſtum eliquatum oblinire, atq; in furnum reponere. Conditura ex cydoneis fit hoc modo. In cacabo figuli nouo, uel in ſtagneo coquitur muſti arbuſtiui aminei urna, & mala cydonea grandia expurgata uiginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica uocantur, & ſorba non permitia diuiſa exemptis ſeminibus, quæ ſint inſtar ſextariorum trium. Hæc ita coquuntur, ut omnia poma deliquescant cum muſto, & ſit puer, qui ſpatha lignea, uel arundine permiſceat poma, ne poßint aduri: deinde cùm fuerint

rint decocta, ut non multum iuris ſuperſit, refrigerantur, & percolantur, eáq;, quæ in colo ſubſiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterum in ſuo ſibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquuntur, donec craſſamen in modum fecis exiſtat. prius tamen quàm de igne medicamentum tollatur, tres heminæ roris ſyriaci contriti, & cribrati ſuper omnia adijciuntur, & ſpatha permiſcentur, ut coëant cum cæteris. Tum refrigeratum medicamentum adijcitur in uas fictile nouum picatum, idq; gypſatum altè ſuſpenditur, ne pallorem trahat.

De caſeo condendo. CAP. XLII.

CAſei aridi ouilli proximi anni fruſta ampla facito, & in picato uaſe componito: tum optimi generis muſto adimpleto, ita ut ſuperueniat, & ſit ius aliquanto copioſius, quàm caſeus. Nam caſeus cōbibit, & fit uitioſus, niſi muſtum ſemper ſupernatet. uas autem, cum impleueris, ſtatim gypſabis: deinde poſt dies XX. licebit aperiri, & uti qua uoles adhibita conditura, eſt autem etiam per ſe non iniucundus.

Vuæ ollares quemadmodum cōponantur, & ſeruentur. CAP. XLIII.

VVas bumaſtos, uel duracinas, uel purpureas cū deſecueris à uite, continuò pediculos earū impicato dura pice. deinde labellū fictile nouum impleto paleis quàm ſicciſsimis cribratis, ut ſine puluere ſint, & ita uuas ſuperponito: tum labello adoperito, & circumlinito luto paleato, atq; ita in tabulato ſicciſsimo compoſita labra paleis ſiccis obruito. Omnis autem uua ſine noxa ſeruari poteſt, ſi luna decreſcente, & ſereno cœlo poſt horam quartam, cum

iam

iam inſolata eſt, nec roris quicquam habet, uiti detrahatur. Sed ignis in proximo decumano fiat, ut pix ferueat, in qua pediculi uuarum ſtatim demittantur. In doliũ bene *picatum defruti amphoram conijcito, deinde transſuerſos fuſtes ſpiſſe arctato, ita ut defrutum non contingant: tum ſuperponito fictiles nouas patinas, & in his ſic uuam diſponito, ut altera alteram non contingat: tum opercula patinis imponito, & linito. deinde alterum tabulatum, & tertium, & quandiu magnitudo patitur dolij ſimiliter inſtruito, & eadem ratione uuas componito. deinde picatũ operculum dolij defruto largè linito, & impoſitũ cinere obturato. nonnulli adiecto defruto contenti ſunt tranſuerſas perticas arctare, & ex his uuas ita ſuſpendere, ne defrutũ contingant. deinde operculum impoſitum oblinire. quidam uuas cũ ita, ut ſuprà dixi, legerunt, doliola noua ſine pice in ſole ſiccant. deinde cum ea in umbra refrigerauerunt, furfures ordeaceos adijciunt, & uuas ita ſuperponunt, ut altera alterã non comprimat: tum generis eiuſdem furfures infundunt, & alterum tabulatũ uuarum eodem modo collocant. idq́; faciunt uſq; dum doliũ alternis furfuribus, & uuis compleant. mox opercula impoſita linunt, & uuas ſicciſſimo, frigidiſſimoq́; tabulato reponunt. quidam eadem ratione arida populnea, uel abiegna ſcobe uirides uuas cuſtodiunt. nonnulli ſicco flore gypſi obruunt uuas, quas non nimium maturas uitibus detraxerunt. Alij cum legerũt uuã, ſiqua ſunt in ea uitioſa grana forficibus amputant, atq; ita in horreo ſuſpendunt, in quo triticum ſuppoſitum eſt. Sed hæc ratio rugoſa facit acina, & penè tam dulcia quàm eſt uua paſſa.* Marcus *Columella*

mella patruus meus ex ea creta, qua fiunt amphoræ, lata uaſa in modum patinarum fieri iubebat:eaq́; intrinſecus, & exterius craſſe picari:quæ cum præparauerat,tum demum purpureas, & bumaſtos, & numiſianas, & duracinas uuas legi præcipiebat, pediculosq́; earum ſine mora in feruentem picem demitti, & in prædictis patinis ſeparatim ſui cuiuſq; generis ita componi,ne uuæ inter ſe contingerent. poſt hoc opercula ſuperponi, & oblini craſſo gypſo:tum demum pice dura,quæ igni liquata eſſet,ſic picari,nequis humor tranſire poſſet. tota deinde uaſa in aqua fontana, uel ciſternina ponderibus impoſitis mergi. Nec ullam partem earum pati extare. ſic optimè ſeruatur uua. Sed cum eſt exempta,niſi eo die conſumitur, aceſcit. Nihil eſt tamen certius,quàm uaſa fictilia facere, quæ ſingulas uuas laxè recipiant. Ea debent quatuor anſas habere,quibus illigata uiti dependeant.itemq́; opercula eorum ſic formari,ut media diuiſa ſint,ut cum ſuſpenſa uaſa ſingulas uuas receperint, ex utroq; latere appoſiti operculi duæ partes coëant, & contegant uuas. & hæc uaſa, & opercula extrinſecus,& intra diligenter picata eſſe debebunt.deinde cum contexerũt uuas,luto paleato multo adoperiri,ſed uuæ dependẽtes à matre ſic in pultarios condi debebunt,ne quæ partes uaſa contingant.Tẽpus autẽ,quo includi debet, id ferè eſt,quo adhuc ſiccitatibus,& ſereno cœlo craſſa,uariaq́; ſunt acina.Illud in totũ maximè præcipimus,ne in eodẽ loco mala, & uuæ cõponantur, néue in uicino,unde odor malorũ poßit ad eas peruenire.Nam huiuſmodi halitu celeriter acina corrumpuntur.& tamen cuſtodiendorum pomorum rationes, quas retulimus, non

omnes

omnes omnibus regionibus aptæ ſunt, ſed pro conditione locorū, & natura uuarum aliæ alijs conueniunt. antiqui plerunq; ſircitulas & uenuculas, & maiores amineas, & gallicas, quæq; maiores, & duri, & rari acini erant, uaſis condebant. nunc autem circa urbē maximè ad hunc uſum numiſianæ probantur. hæc ſereno cœlo, cū iam ſol in rorem ſuſtulit, quarta, uel quinta hora (ſi modò luna decreſcat, & ſub terris eſt) modicè maturæ lectiſsimæ leguntur. deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alteram collidat: tum demum ſub tectum referuntur, & arida, uel uitioſa grana forficibus amputantur, & cum paululum ſub umbra refrixerint, ternæ, aut etiam quaternæ pro capacitate uaſorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter pice obturantur, ne humorem tranſmittant: tum uinaceorum pes bene prælo expreſſus proruitur, & modicè ſeparatis ſcipionibus, reſolutaq; intrita folliculorum in dolio ſubſternitur. & deorſum uerſus ſpectantes ollæ cōponuntur, ita diſtantes, ut interculcari poßint uinacea, quæ cum diligenter conſpiſſata primum tabulatū fecerunt, aliæ ollæ eodem modo componuntur, expleturq; ſecundum tabulatum. deinde ſimiliter dolium completur tabulatis ollarum, ſpiſſeq; uinaceis inculcantur. mox uſq; ad ſummum labrū uinaceæ condenſantur, & ſtatim operculo ſuperpoſito cinere in modum gypſi temperato dolium linitur. Monēdus tamen erit, qui uaſa empturus eſt, ne bibulas, aut male coctas ollas emat. Nam utraq; res trāſmiſſo humore uitiat uuam. quinetiam oportebit, cum ad uſum promūtur ollæ, tota ſingula tabulata detrahi. Nam conſpiſſata uinacea, ſi ſemel mota ſunt, celeriter aceſcunt, & uuas corrumpunt.

Mala

Mala granata quemadmodum ſeruentur.

CAP. XLIIII.

SEquuntur uindemiam rerum autumnalium compoſitiones, quæ & ipſæ curā uillicæ diſtendunt. Nec ignoro plurima in hunc librum non eſſe collata, quæ C. Matius diligentiſſimè perſecutus eſt. Illi enim propoſitum fuit urbanas mēſas, & lauta conuiuia inſtruere. Libros tres edidit, quos inſcripſit nominibus coci, & cetarij, & ſalgamarij: nobis tamen abunde ſunt ea, quæ ex facili ruſticæ ſimplicitati non magna impenſa poſſunt contingere. Vti ſunt in primis omnium generum mala. Quidam, ut à granatis incipiam, pediculos punicorum, ſicuti ſunt, in arborem torquent, ne pluuijs mala rumpantur, & hiantia diſpereant, eáq; ad maiores ramos religant, ut immota permaneant: deinde ſparteis reſtibus arborem cludunt, ne aut coruis, aut cornicibus, alijs'ue auibus pomum laceretur: nonnulli uaſcula fictilia dependentibus malis aptant, & illita luto paleato arboribus hærere patiuntur: alij fœno, uel culmo ſingula inuoluunt, & inſuper luto paleato craſſe linunt, atque ita maioribus ramis illigant, ne ut dixi, uento commoueantur. Sed hæc omnia, ut dixi, ſereno cœlo adminiſtrari ſine rore debent: quæ tamen aut facienda non ſunt, quia lædantur arbuſculæ: aut certè non continuis annis uſurpanda, præſertim cùm liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia cuſtodire. Nam & ſub tecto foſſulæ tripedaneæ ſicciſſimo loco fiunt: eóq; cùm aliquantum terræ minutæ repoſitum eſt, infiguntur ſambuci ramuli: deinde ſereno cœlo granata leguntur cum ſuis pediculis, & ſambuco inſeruntur, quoniam ſambucus

tam

tam apertam, & laxam medullam habet, ut facilè malorum pediculos recipiat. Sed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis à terra abſint, & ne inter ſe poma contingant. Tum factæ ſcrobi operculum imponitur, & paleato luto circumlinitur, eáq; humo, quæ fuerat egeſta, ſuperaggeretur. Hoc idem in dolio fieri poteſt, ſiue quis uolet reſolutam terram uſque ad dimidium uas elicere, ſeu, quod quidam malunt, fluuialem arenam cæteráq; eadem ratione peragere. Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinam uehementer calefieri, & in ea mala granata lino, ſparto'ue illigata paulùm demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in ſole ſiccari, poſteà loco frigido ſuſpendi, & cùm res exegerit, una nocte, & poſtero die uſq; in eam horam, qua fuerit utendum, aqua frigida dulci macerari. Sed & idem autor eſt, creta figulari bene ſubacta recentia mala craſſe illinire, & cùm argilla exaruit, frigido loco ſuſpendere. Mox cùm exegerit uſus, in aquam demittere, & cretam reſoluere. Hæc ratio tanquam recentiſsimum pomum cuſtodit: idem iubet Mago in urceo nouo fictili ſubſternere ſcobem populneam, uel iligneam, & ita diſponere, ut ſcobs inter ſe calcari poſsit. Deinde facto primo tabulato rurſus ſcobem ſubſternere, & ſimiliter mala diſponere, donec urceus impleatur, qui cum fuerit repletus, operculum imponere, & craſſo luto diligenter oblinire. Omne autem pomum, quod in uetuſtatem reponitur, cum pediculis ſuis legendum eſt, ſed ſi ſine arboris noxa fieri poſsit, etiam cum ramulis. Nam ea res plurimum ad perennitatem confert. Multi cum ramulis ſuis arbori detrahunt, & creta figulari cùm diligenter mala obruerunt, in

ſole

ſole ſiccant: deinde ſi qua rimam creta facit, luto linunt, & aßiccata frigido loco ſuſpendunt.

Mala orbiculata, ſeſtiana, melimela, & alia genera quomodo ſeruantur. CAP. XLV.

MVlti eadem ratione, qua granata, in ſcrobibus, uel dolijs ſeruant cydonea. Nonnulli *folijs ficulneis illigant, deinde cretam figularē cū amurca ſubigunt, & ea linunt mala, quæ cùm ſiccata ſunt, in tabulato frigido loco, & ſicco reponunt.* Nonnulli *hæc eadem in patinas nouas ſicco gypſo ita obruunt, ut altera altera non contingant: nihil tamen certius, aut melius experti ſumus, quàm ut cydonea maturißima integra ſine macula, & ſereno cœlo decreſcente luna legantur, & in lagœna noua, quæ ſit patentißimi oris deterſa lanugine, quæ malis ineſt, compunantur leuiter, & laxè, ne collidi poßint: deinde cùm ad fauces uſq; fuerint compoſita, uimineis ſurculis ſic tranſuerſis arctentur, ut modicè mala comprimant, nec patiantur ea cùm acceperint liquorē, ſubleuari: tum quamoptimo, & liquidißimo melle uas uſq; ad ſummū ita repleatur, ut pomum ſubmerſum ſit: hæc ratio non ſolùm ipſa mala cuſtodit, ſed etiam liquorē mulſei ſaporis præbet, qui ſine noxa poßit interdum dari febricitantibus, iſq; uocatur melimeli: ſed cauendum eſt, ne quæ in melle cuſtodire uolueris, immatura mala condantur, quoniā cruda ſi lecta ſunt, ita indureſcant, ut uſui nō ſint: illud uerò, quod multi faciunt, ut ea diuidant oſſeo cultro, & ſemina eximant, quod putent ex eis pomum uitiari, ſuperuacuū eſt, ſed ratio, quam nunc docui, adeò quidē certa eſt, ut etiam ſi uermiculus ineſt, nō amplius tamen corrumpantur mala, cùm prædictum*

liquorẽ acceperint:nam ea mellis eſt natura,ut coërceat uitia,nec ſerpere ea patiatur,qua ex cauſa etiam exanimum corpus hominis per annos plurimos innoxium conſeruat: itaq; poſſunt alia genera malorũ ſicuti orbiculata, ſeſtiana, melimela, matiana hoc liquore cuſtodiri, ſed quia uidentur in melle dulciora fieri ſic condita,nec proprium ſaporem conſeruare,arculæ fagineæ,uel etiam tiliacæ, quales ſunt,in quibus ueſtimenta forenſia conduntur, huic rei paulò ampliores præparari debent,eæq; in tabulato frigidiſsimo,& ſicciſsimo loco,quò neq; fumus,neq; teter perueniat odor, collocantur:deinde ſubſtrata prædicta poma ſic componi,ut floſculi ſurſum,pediculi deorſum ſpectent, quemadmodum etiã in arbore nata ſunt, & ne inter ſe alterum ab altero contingatur.Ita obſeruandũ eſt,ut unumquodq; genus ſeparatim proprijs arculis reponatur: nam cùm unà clauſa ſunt diuerſa genera, inter ſe diſcordant, & celerius uitiantur. Propter quod etiam conſeminalium uinearum,nõ tam eſt firmum uinum,quàm ſi per ſe ſyncerum amineum,uel apianum, aut etiam ſcinum condideris: uerùm ſic,ut prædixi,cùm diligenter mala fuerint cõpoſita operculis arcularũ cõtegantur,& ut luto paleato linantur opercula, ne introire ſpiritus poſſit: atq; ea ipſa nonnulli ſicut in alijs generibus, ut ſuprà iam diximus, populnea quidam,etiam abiegna ſcobe interpoſita,mala cuſtodiunt. Hæc tamen poma nõ matura, ſed acerbiſsima legi debent.

De conditura inulæ. CAP. XLVI.

I*Nulæ conditura ſic fiet,cùm eius radicem menſe Octob. (quò maximè matura eſt) è terra erueris, aſpero linteolo, uel etiam cilicio detergito quicquid arenæ inhærebit:*

bit:deinde acutiſsimo cultello ſummatim eradito, & quæ plenior radicula fuerit, pro modo craſsitudinis in duas, uel plures partes digiti longitudine diffindito:deinde ex aceto modicè in cacabo æneo coquito, ita ne taleolæ inuri poſsint. Poſt *hæc in umbra triduo ſiccētur, & ita in fideliam picatam recondantur, adiecto paſſo, uel defruto, quod ſupernatet, ſpiſſamentoq; cunilæ impoſito contectū uas pelliculetur.* Alia *inulæ cōditura.* Cū *radices eius raſeris,taleolas,ut ſuprà,facito,& in umbra triduo,uel etiam quatriduo ſiccato:deinde ſiccatas in uaſis ſine pice,interiecta cunila cōijcito,cunila impoſita,ſex partibus aceti una pars ſapæ miſceatur cū hemina ſalis cocti, ut hoc iure, macerentur taleolæ,donec quàm minimū amaritudinis reſpiant.* Poſteà *exemptæ iterum ſiccentur per dies quinq; in umbra:tum craſsamentum uini fæculenti,nec minus, ſi ſit, mulſi,& utriuſq; eorum quartam partē boni defruti confundito in ollam,quæ cum inferbuerit, taleolas inulæ adijcito,& ſtatim ab igne remoueto, ac rudicula lignea peragitato, donec perfectè refrigeſcăt.* Poſteà *transfundito in fideliam picatam,operculo tegito,tumq; pelliculato.* Tertia *eiuſdē inulæ conditura.* Cum *radiculas diligenter eraſeris, minutè conciſas in muria dura macerato, donec amaritudinem dimittant : deinde effuſa muria ſorba quàm optima, & maturiſsima ſemine detracto contere, & cum inula miſce, tum ſiue paſſum, ſeu quàm optimum defrutum adijcito,& uas obturato.* Quidam,*cum condiuerunt inulam,muriaq; macerauerunt,exſiccant,& malis cydoneis tritis, quæ in defruto, uel melle decoxerant, miſcent, atque ita ſuperfundunt paſſum, uel defrutum, & uas*

operculatum pelliculant.

Sampſa quemadmodum fiat.

CAP. XLVII.

ACerbam pauſeam menſe Septembri, uel Octobri, dū adhuc uindemia eſt, contunde, & aqua calida paululum maceratam exprime, fœniculiq; ſeminibus, & lentiſci cum cocto ſale modicè permiſtam recōde in fideliā, & muſtū quàm recentiſsimū infunde. Tum faſciculum uiridis fœniculi ſuperpoſitum merge, ut oliuæ premantur, & ius ſuperemineat. Sic curata oliua tertio die poßis uti. Albam pauſeam, uel orchitem, uel radiolum, uel regiam dum contundes, primū quanq;, ne decoloretur, in frigidam muriā demerge, cuius cum tantum paratæ habueris, quantū ſatis fuerit implendæ amphoræ, fœniculi aridi faſciculum ſubſterne in imo: deinde uiridis fœniculi ſemina, & lentiſci diſtricta, & purgata in urceolo habeto: tum exemptam de muria oliuā exprimito, & permiſtam prædictis ſeminibus in uas adijcito: deinde, cum ad fauces peruenerit eius, fœniculi aridi faſciculos ſuperponito, & ita recentis muſti duas partes, & unam duræ muriæ permiſtas adijcito. Hac conditura compoſitis oliuis toto anno commodè uteris. Quidam oliuam non contundunt, ſed acuta arundine inſecant, idq; operoſius quidē, ſed melius eſt, quia hæc candidior eſt oliua, quàm ea, quæ ex contuſione liuorem contrahit. Alij ſiue contuderint, ſiue inſecuerint oliuas, modico ſale cocto, & prædictis ſeminibus immiſcent: deinde ſapam, uel paſſum, uel ſi eſt facultas, mellā infundunt. Mella autem quomodo fiat paulò antè hoc ipſo libro præcepimus. Cætera omnia ſimiliter adminiſtrant. Poſias oliuas,

uel

uel regias ſine macula quàm candidiſsimas manu diſtrictas eligito:deinde ſubſtrato fœniculo arido in amphoram conijcito,intermiſtis ſeminibus lentiſci, nec minus fœniculi,& cum ad fauces uas repleueris,adijcito muriam duram:tum ſpiſſamento facto de arundinum folijs,oliuam premito, ut infra ius merſa ſit:et iterum infundito muriã duram, dum ad ſummum amphoræ labrũ perueniat. At hæc oliua per ſe parum iucunda eſt,ſed ad eas conditura s,quæ lautioribus menſis adhibentur,idonea maximè eſt:nam cũ res exigit,de amphora promitur,et contuſa recipit quãcunq; uolueris conditurã. Pleriq; tamen ſectiuum porrũ,et rutam cum apio tenero,& mentam minutè cõcidunt,& contuſis oliuis miſcent,deinde exiguũ aceti piperati,& pluſculum mellis,aut mulſi adijciunt, oleoq; uiridi irrorant, atq; ita faſciculo apij uiridis contegitur. Quidã ſic lectæ oliuæ in modios ſingulos ternas heminas ſalis permiſcent,& adiectis ſeminibus lentiſci,fœniculoq; ſubſtrato amphorã uſq; ad fauces replent oliuis:deinde aceto non acerrimo infundunt,& cum iam penè amphoram impleuerunt, fœniculi ſpiſſamento deprimunt baccam,& rurſus acetum uſq; ad ſummum labrũ adijciunt. Poſteà quadrageſimo die omne ius defundũt,& ſapæ,uel defruti tres partes cum aceti una permiſcent,& amphoram replent. Eſt & illa probata compoſitio,ut cum muria dura pauſea alba maturuerit,omne ius defundatur, & immiſtis duabus partibus defruti, cum aceti una,repleatur amphora.Eadẽ conditura poſſet etiam regia componi,uel orchita. Quidam unam partem muriæ,et duas aceti miſcent,eoq; iure oliuas poſeas colymbadas faciunt:quibus ſi per ſe quis uti uelit, ſatis iucundas

experietur, quamuis & hæ cũ exeunt de muria, conditu-ram qualẽcunq; recipere poſſunt. Oliuæ *poſeæ, cũ iam de-colorantur, antequàm miteſcant, cum petiolo leguntur, & oleo quã optimo ſeruantur.* Hæc *maximè nota etiã poſt annum repræſentat uiridem ſaporem oliuarum.* Nonnulli *etiam cum de oleo exemerũt, trito ſale aſperſas pro nouis apponunt.* Eſt *& illud conditura genus, quod in ciuitati-bus* Græcis *plerunq; uſurpatur, idq; uocãt epityrũ.* Oliua *pauſea, uel orchita cùm primùm ex albo decoloratur, fitq; luteola, ſereno cœlo manu diſtringitur, & in uannis uno die ſub umbra expanditur: & ſiqui adhærent pediculi, fo-liaq;, aut ſurculi leguntur: poſtero die cribratur, & nouo fiſco incluſa prælo ſupponitur, uehementerq; premitur, ut exudet quantuluncunq; habet amurcæ.* Patimur *autẽ nõ-nunquam tota nocte, & poſtero die pondere preſſam bac-cam uelut exaniari, tum reſolutis corticulis eximimus eam, & in ſingulos modios oliuæ triti ſalis cocti ſingulos ſexta-rios infundimus: itemq; lentiſci ſemen, rutæq;, & fœniculi folia ſub umbra ſiccata, quæ uti ſatis uidentur conciſa mi-nutè, admiſcemus, patimurq; horis tribus, dum aliquatenus bacca ſalem combibat: tum ſuperfundimus boni ſaporis o-leum, ita ut obruat oliuam, & fœniculi aridi faſciculũ de-primimus, ita ut ius ſupernatet.* Huic *autẽ conditura uaſa noua fictilia ſine pice præparantur: quæ ne poßint oleum ſorbere, tanquam oliuariæ metretæ imbuuntur liquamine, tum demum & aßiccãtur.* Sequitur *autem frigus hyemis, per quod oliuitas, ſicut uindemia, curam uillicæ repetit.*

Nigræ oliuæ conditura. CAP. XLVIII.

PRius *itaq; (quoniam inchoauimus) de conditutis oli-*

uarum præcipiemus, ac ſtatim conficiendi olei rationē ſubijciemus. Pauſeæ baccæ, uel orchitæ nonnullis regionibus etiam næuiæ cõuiuiorum epulis præparantur. Has igitur, cùm iam nigruerint, nec adhuc tamen permaturæ fuerint, ſereno cœlo diſtringere manu conuenit, lectasq́; cribrare, & ſecernere, quæcunq; maculoſæ, ſeu uitioſæ, minoris'ue incrementi uidebuntur: deinde in ſingulos modios oliuæ ſalis integri ternas heminas adijcere, & in uimineos qualos confundere ſuperpoſito copioſo ſale, ita uti oliuas contegat, ſicq́; triginta dies pati conſudaſcere, atq; omnem amurcam extillare, poſteà in alueum diffundere, mundaq́; ſpongia ſalem, ne permaneat, detergere: tum in uas adijcere, & ſapa, uel defruto amphoram replere ſuperpoſito ſpiſſamento aridi fœniculi, quod oliuam deprimat. Pleriq; tamen tres partes defruti, aut mellis, & unã miſcent aceti, aliqui duas partes, & unam aceti, & eo, quo condiunt, iure. Quidam, cùm oliuam nigram legerũt, eadem portione, qua ſuprà, ſaliunt, & ſic collocant in qualis, ut immiſtis ſeminibus lentiſci alterna tabulata oliuarum, & ſalis uſq; in ſummum cõponunt: deinde poſt quadraginta dies cùm oliua quicquid habuit amurcæ exſudauit, in alueũ defundũt, & cribratam ſeparant ab ſeminibus lentiſci, ſpongiaq́; detergent, nequid adhæreat ſalis: tum in amphorã cõfundunt adiecto defruto, uel ſapa, uel etiam melle, ſi eſt copia, cæteraq́; ſimiliter faciunt. In ſingulos modios oliuæ ſingulos ſextarios maturi ſeminis aniſi, lentiſciq́;, & ternos cyathos ſeminis fœniculi: ſi id nõ eſt, ipſum fœniculum conciſum quantum ſatis uidebitur, adijci oportet: deinde in ſingulis modijs oliuarum ſalis cocti, & non moliti ternas he-

minas admiſceri, & ita in amphoris condi, eaś; faſciculis fœniculi obturari, & quotidie per terram uolutari: deinde tertio quoq; aut quarto die quicquid amurcæ ineſt mitti. Poſt x L. *dies in alueum diffundi, & à ſale tantummodo ſeparari, ſic ne ſpongia detergeantur oliuæ, ſed ita ut erunt exemptæ, maſſulis ſalis miſtis in amphoram condantur, & ſpiſsamentis impoſitis ad uſus in cellam reponantur.* M*aturam oliuam in ſtatura factam colymbadẽ, de muria tollito, ſpongia tergito: deinde canna uiridi ſcindito duobus, uel tribus locis, & triduo in aceto habeto, quarto die ſpõgia extergito, in urceum, aut cacabum nouũ mittito ſubſtrato apio & modica ruta. Cõciſis deinde pleno uaſe oliuis immitte defrutũ uſq; ad os.* L*auri turiones in hoc uſu mittito, ut oliuas deprimant: poſt dies uiginti utere.*

Sirapa quomodo fiat. CAP. XLIX.

O*Liua nigra maturiſsima ſereno cœlo legitur, eaś; ſub umbra uno die in cannis porrigitur, & quæcunq; eſt uitioſa bacca, ſeparatur.* I*tem ſiqui adhæſerãt pediculi, adimuntur, foliaś;, & ſurculi, quicunq; ſunt intermiſti, eximuntur. Poſtero die diligẽter cribratur, ut ſiquid ineſt ſtercoris ſeparetur: deinde intrita oliua nouo fiſco includitur, & prælo ſubijcitur, ut tota nocte exprimatur.* P*oſtero die inijcitur quammundiſsimis molis ſuſpenſis, ne nucleus frangatur.* E*t cùm eſt in ſampſam redacta, tunc ſal coctus, tritusq; manu permiſcetur cũ cæteris aridis condimentis.* H*æc autem ſunt, carenũ, cyminum, ſemen fœniculi, aniſum ægyptium.* S*at erit autem totidẽ heminas ſalis adijcere, quot ſunt modij oliuarũ, & oleum ſuperfundere, ne exareſcat.* I*dq; fieri debebit, quotieſcunq; uidebitur aſsiccari.*

Nec

Nec dubium eſt, quin optimi ſaporis ſit, quæ ex oliua poſsia facta eſt. Cæterum ſupra duos menſes ſapor eius non permanet integer. Videntur autem alia genera huic rei magis eſſe idonea, ſicut liciniæ, & culmineæ. Veruntamen habetur præcipua in hos uſus olea calabrica, quam quidam propter ſimilitudinem oleaſtellum uocant.

Oleum quemadmodum fiat. CAP. L.

M*Edia eſt oliuitas plerunq; initium menſis Decembris. Nam & ante hoc tempus acerbum oleum conficitur, quod uocatur æſtiuũ, & circa hunc menſem uiride premitur, deinde poſteà maturũ. Sed acerbum oleum facere patrisfamiliâs rationibus nõ conducit, quoniã exiguum fluit, niſi bacca tempeſtatibus in terrã decidit, & neceſſe eſt eam ſublegere, ne à domeſticis pecudibus, feris'ue conſumatur. Viridis autem notæ conficere uel maximè expedit, cùm & ſatis fluit, & pretio penè duplicat domini redditũ. Sed ſi uaſta ſunt olineta, neceſſe eſt, ut aliqua pars eorum maturo fructui reſeruetur. Locus autem in quo confici oleum debeat, etiam diſcriptus eſt priore uolumine. Pauca tamen ad rem pertinentia commemoranda ſunt, quæ prius omiſeram. Tabulatum, quò feratur olea, neceſſarium eſt, quamuis præceptum habeamus, ut uniuſcuiuſq; diei fructus molis, & prælo ſtatim ſubijciatur. Veruntamen quia interdum immodica multitudo baccæ torculariorũ uincit laborẽ (ſi labor eſt) eſſe oportet penſile horreum, quò imponãtur fructus, idq; tabulatum ſimile eſſe debet granario, & habere lacuſculos tam multos, quàm poſtulabit modus oliuæ, ut ſeparetur, & ſeorſum reponatur uniuſcuiuſq; diei coactura. Horum lacuſculorum ſolum lapide, uel tegulis oportet*

conſterni, & ita decliue fieri, ut celeriter omnis humor per canales, aut fiſtulas defluat. Nam eſt inimiciſsima oleo amurca, quæ ſi remanſit in bacca saporē olei corrūpit. Itaq; cùm lacus, quemadmodum diximus, extruxeris, aſſerculos inter ſe diſtantes ſemipedalibus ſpatijs ſuprà ſolū ponito, & cannas diligenter ſpiſsè textas inijcito, ita ut ne baccam tranſmittere queant, & oliuæ pondus poſsint ſuſtinere. Iuxta omnes autem lacuſculos, ea parte, qua defluet amurca, ſub ipſis fiſtulis in modum foſſularum concauum pauimentum, uel cauū lapidem eſſe oportebit, in quo conſiſtat, & unde exhauriri poſsit quicquid defluxerit. Prætereà lacus, uel dolia præparata ſub tecto habere oportebit, quæ ſeorſum recipiant ſui cuiuſq; generis amurcam, ſiue quæ ſyncera defluxerit, ſiue etiā quæ ſalem receperit: nam utraq; uſibus plurimis idonea eſt. Oleo autē conficiēdo molæ utiliores ſunt, quàm trapetū: trapetū, quàm canalis, & ſolea. Molæ quàm facilimā patiuntur adminiſtrationē: quoniam pro magnitudine baccarū uel ſubmitti, uel etiā eleuari poſſunt, ne nucleus, qui saporē olei uitiat, cōfringatur. Rurſus trapetum plus operis: faciliusq́;, quàm ſolea, & canalis efficit. Eſt & organum erectæ tribulæ ſimile, quod tudicula uocatur: idq́; non incommodè opus efficit, niſi quòd frequenter uitiatur, & ſi baccæ pluſculum ingeſſeris, impeditur. Pro conditione tamen, & regionū conſuetudine prædictæ machinæ exercentur. Sed eſt optima molarū, tum etiā trapeti. Hæc antè, quàm de oleo cōficiendo diſſererem, præfari neceſſe habui. Nunc ad ipſam rem ueniendum eſt, quanquàm multa omiſſa ſint, quæ ſicut ante uindemiam, ſic ante oliuitatem præparanda ſunt, tanquàm lignorū copia, quæ multò antè

tò antè apportanda eſt, ne cum res deſyderauerit, operæ auocentur. Tum ſcalæ, corbulæ, decẽmodiæ, trimodiæ ſatoriæ, quibus diſtricta bacca ſuſcipitur, fiſci, funes canabini, & ſpartei, conchæ ferreæ, quibus depletur oleũ, opercula, quibus uaſa olearia conteguntur, ſpongiæ maiores, & minores, urcei, quibus oleũ progeritur, canneæ tegetes, quibus oliua excipitur, & ſiqua ſunt alia, quæ nunc memoriã meam refugiunt. Hæc omnia, & multò plura eſſe debent, quoniam in uſu depereunt, & pauciora fiunt, quorum ſiquid ſuo tẽpore defuerit, opus intermittitur. Sed iam quod pollicitus ſum exequar. Cùm primùm baccæ uariare cœperint, & iam quædã nigræ fuerint, plures tamen albæ ſereno cœlo manibus diſtringi oliuam oportebit, et ſubſtratis tegetibus, aut cannis cribrari, & purgari. Tum diligenter mundatam protinus in torcular deferri, et integram in fiſcinis nouis includi, prælisq́; ſubijci, ut quantũ poßit paulisper exprimatur. Poſteà reſolutis corticulis emolliri debebunt, adiectis binis ſextarijs integri ſalis in ſingulos modios. Et aut regulis, ſi conſuetudo erit regionis, aut certè nouis fiſcinis ſampſæ exprimi. Quod deinde primum deflu xerit in rotundum labrum (nam id melius eſt, quàm plumbeum quadratum, uel ſtructile gemellar) protinus capulator depleat, & in fictilia labra huic uſui præparata defundat. Sint autem in cella olearia tres labrorum ordines, ut unus primæ notæ, id eſt primæ preſſuræ oleũ recipiat, alter ſecundæ, tertius tertiæ. Nam plurimum refert non miſcere iterationem, multoq́; minus tertiationem cum prima preſſura, quoniam longè melioris ſaporis eſt, quòd minore ui præli, quaſi lixiuium defluxerit. cum deinde

paulu

paululum in labris primis conſtiterit oleum, eliquare id
capulator in ſecunda labra debebit, & deinde in ſequen=
tia uſq; ad ultima. Nam quanto ſæpius translatione ipſa
uĕtilatur,& quaſi exercetur,tanto fit liquidius,& amur=
ca liberatur. Sat erit autem in ſingulis ordinibus tricena
componi labra,niſi uaſta fuerint oliueta,& maiorem nu=
merum deſyderauerint.Quòd ſi frigoribus oleum cum a=
murca cōgelabitur, pluſculo ſale cocto utiq; utendū erit.
Ea res reſoluit oleum,& ſeparat ab omni uitio.Neq; ue=
rendum eſt,ne ſalſum fiat. Nam quantumcunq; adieceris
ſalis,nihilominus ſaporem non recipit oleum.Solet autem
ne ſic quidem reſolui, cum maiora frigora inceſſerunt,
itaq; nitrum torretur, & contritum inſpergitur,& com=
miſcetur. Ea res eliquat amurcam. Quidam,quamuis dili
gentes olearij baccam integrā prælo non ſubijciunt, quòd
exiſtimant aliquid olei deperire. Nam cum præli pondus
accepit, non ſola exprimitur amurca, ſed & aliquid ſecū
pinguitudinis attrahit. Illud autem in totum præcipien=
dum habeo, ut neq; fumus, neq; fuligo quandiu uiride o=
leum conficitur,in torcular admittatur, aut in cellam olea
riam. Nam eſt utraq; res inimica huic rei,peritiſſimiq; o=
learij uix patiuntur ad unam lucernam opus fieri. Qua=
propter ad eum ſtatum cœli & torcular, & cella olearia
conſtituenda eſt,qui maximè à frigidis uentis auerſus eſt,
quoniam minime uapor ignis deſyderatur. Dolia autem,
& ſeriæ, in quibus oleum reponitur,non tantum eo tem=
pore curanda ſunt, cum fructus neceſſitas cogit, ſed ubi
fuerint à mercatore uacuata,confeſtim uillica debet adhi=
bere curā, ut ſi quæ fæces, aut amurcæ in fundis uaſorum
ſubſede

ſubſederint, ſtatim emundentur, & non calidiſsima lixiuia, ne uaſa ceram remittant, ſed ſemel, atq; iterum eluentur, deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur, & ſæpius eluãtur, atq; ita ſpõgia omnis humor aſsiccetur. Sunt qui cretam figularẽ in modũ liquidæ fecis aqua reſoluant, & cum uaſa lauerint, hoc quaſi liure intrinſecus oblinant, & patiantur areſcere. Poſteà cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca, deinde aqua uaſa perluunt, & aſsiccant, tum conſyderant nunquid ceram nouam dolia deſyderent. Nam ferè ſexta quaq; oliuitate cerari oportere antiqui dixerũt, quod fieri poſſe non intelligo. Nam quemadmodum noua uaſa ſi calefiant, liquidam ceram facilè recipiant, ſic uetera non crediderim propter olei ſuccum, ceraturam pati. Quam tamen & ipſam ceraturã noſtrorum temporum agricolæ repudiauerunt, exiſtimaueruntq́; ſatius eſſe noua dolia liquida gũmi perlucre, ſiccataq́; ſuffumigare alba cera, ne pallorem capiant. Eamq́; ſuffitionem ſemper faciendam iudicant quotieſcunq; uel noua, uel uetera uaſa curantur, & oleo nouo præparantur. Multi cum ſemel noua dolia, uel ſerias craſſa gummi liuerunt, una in perpetuum gummitione contenti ſunt. Et ſanè quæ ſemel oleum teſta combibit, alteram gummitionem non recipit. Reſpuit enim olei pinguitudo talem materiam, qualis eſt gummis. Poſt menſem Decembrem circa Calendas Ianuarias eadem ratione, qua ſuperius, diſtringenda erit olea, & ſtatim exprimenda. Nam ſi repoſita in tabulatum fuerit, celeriter concaleſcet, quoniam hyemalibus pluuijs amurcæ plus concipit, quæ eſt contraria huic rei. Cauendum eſt itaq;, ne ex ea fiat oleum cibariũ quod

uno

uno modo uitari poterit, ſi protinus illata de agro bacca commolita, & expreſſa erit, quæ ſic adminiſtrata fuerit, ut ſuprà diximus. Pleriq; agricolarum crediderunt, ſi ſub tecto bacca deponatur, oleum in tabulato creſcere, quod tam falſum eſt, quàm in area frumenta creſcere: idq; mendacium uetus ille Porcius Cato ſic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuam, minoremq; fieri. Propter quod cum facti unius menſuram ruſticus ſub tecto repoſuerit, & poſt multos dies eam molere uoluerit, oblitus prioris menſuræ quã intulerat, ex alio aceruo ſimiliter ſepoſito quantum cuiq; menſuræ defuit ſupplet. Eoq; facto uidetur plus olei quieta, quàm recens bacca reddere, cum longè plures modios acceperit. Attamen ſi id maximè uerũ eſſet, nihilo minus ex pretio uiridis olei plus quàm multitudine mali contrahitur, quod & Cato dixit. Et ſic quidem quicquid ponderis, aut menſuræ oleo accedit, ſi portionem uelis in factum adiectæ baccæ computare, non prouentum, ſed detrimentum ſenties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam, primo quoque tempore commolere, prælo q; ſubijcere. Nec ignoro etiam cibarium oleum eſſe faciendum. Nam ubi exeſa uermiculis oliua decidit, uel tempeſtatibus, & pluuijs in lutum defluxit, ad præſidium aquæ calidæ decurritur, ahenumq; calefieri debet, ut immundæ baccæ eluantur. Sed id non feruẽtiſsima fieri oportet, uerũ modicè calida, quò cõmodior guſtus olei fiat: nam ſi excoctus eſt etiam uermiculorũ, cæterarumq; immunditiarum ſaporem trahit. Sed cum fuerit oliua elota, reliqua, ſicut ſuprà præcepimus, fieri debebunt. Fiſcis autẽ non ijſdem improbum & cibariũ oleum premi oportebit. Nam

ueteres

ueteres ad caducam oliuam, noua autem ordinario aptari oleo, ſemperq́; cùm expreſſerint facta ſtatim feruentiſſima debent aqua bis, aut ter elui: deinde ſi ſit profluens, impoſitis lapidibus, ut pondere preſſi detineantur immergi: uel ſi nec flumen eſt, in lacu, aut piſcina quampuriſſimæ aquæ macerari, & poſteà uirgis uerberari, ut ſordes, fecesq́; decidant, & iterum elui, ſiccariq́;.

De oleo gleucino. CAP. LI.

QVamuis non erat huius temporis olei gleucini compoſitio, tamen huic parti uoluminis reſeruata eſt, ne parum opportunè uini conditionibus interponeretur: hac autem ratione confici debet. Vas oleariũ quàmmaximũ, & aut nouum, aut certè bene ſolidũ præparari oportet: deinde per uindemiam muſti quamoptimi generis, & quàm recentiſſimi ſextarios ſexaginta cùm olei pondo octoginta in id confundi: tum aromata non cribrata, ſed ne minutè quidem contuſa, uerùm leuiter confracta in reticulum iunceũ, aut lineum adijci, & ita cum ſaxi ponduſculo in olei, atq; muſti partem demitti. Sin autem ijs portionibus penſata, quas infrà ſubijcimus, calami, ſchœni, cardomomi, xilobalſami, corticis de palma fœni græci uetere uino macerati, & poſteà ſiccati, atq; etiam torrefacti, iunci radicis, tum etiã iridis græcæ, nec minus aniſi ægyptij pari pondere, id eſt, uniuſcuiuſq; libram, & quadrantem, ut ſuprà diximus, reticulo incluſa demittito, & metretam linito: poſt ſeptimum diem, aut nonum per ſe metretæ ſiquid fecis, aut ſpurcitiæ faucibus inhærebit, manu eximito, & detergito: deinde oleum eliquato, nouisq́; uaſis recõdito, mox reticulũ eximito, & aromata in pila quãmundiſſimè cõtundito, tritaq́; in

eandem

ſaueris, cocto ſale, nec nimium minuto, ſed ſuſpenſa mola infracto diligenter ſalito, & maximè in eas partes, quibus oſſa relicta ſunt, largum ſalem infarcito, compoſitisq; ſupra tabulatum tergoribus, aut fruſtis uaſta pondera imponito, ut exanietur. Tertio die pondera remoueto, & manibus diligenter ſalſuram fricato, eamq; cùm uoles reponere, minuto, & trito ſale aſpergito, atq; ita reponito: nec deſieris eius quotidie ſalſuram fricare, donec matura ſit: quòd ſi ſerenitas fuerit ijs diebus: quibus perfricatur caro, patieris eam ſale conſperſam eſſe nouem diebus: at ſi nubilum, aut pluuiæ, undecima, uel duodecima die ad lacum ſalſuram deferri oportebit, & ſalem prius excuti, dein de aqua dulci diligenter perlui: necubi ſal inhæreat, & paululum aßiccatam in carnario ſuſpendi, quò modicus fumus perueniat, qui ſiquid humoris adhuc continetur, ſiccare eum poßit. Hæc ſalſura luna decreſcente maximè per brumam, ſed etiam menſe Februario ante Idus commodè fiet. Eſt & alia ſalſura, quæ etiam locis calidis omni tempore anni poteſt uſurpari, quæ talis eſt. Cùm ab aqua pridie ſues prohibiti ſunt, poſtero die mactantur, & uel aqua candente, uel ex tenuibus lignis flammula facta glabrantur (nam utroq; modo pili detrahuntur) caro in libraria fruſta conciditur: deinde in ſeriam ſubſternitur ſal coctum, ſed modicè (ut ſuprà diximus) infractum deinde offulæ carnis ſpiſſè componuntur, & alternis ſal ingeritur: ſed cùm ad fauces ſeriæ peruentum eſt, ſale reliqua pars replet ur, & impoſitis ponderibus in uas comprimitur: eáq; caro ſemper conſeruatur, & tanquam ſalſamentum in muria ſua permanet.

Rapa, & napos quemadmodum condias. CAP. LIIII.

RAporum quàm rotundißima ſumito,eaq́;, ſi ſunt lutoſa,detergito,& ſummam cutem nouacula decerpito:deinde(ſicut conſueuerunt Salgamarij) decußatim ferramento lunato incidito.Sed caueto, ne uſq; ad imũ præcidas rapum.Tum ſalẽ inter inciſuras raporum non nimium minutum aſpergito,& rapa in alueo, aut ſeria cõponito, & ſale pluſculo aſperſa triduo ſinito,dum exudẽt:poſt tertiam diem mediam fibram rapi guſtato,ſi receperit ſalem. Deinde cùm uidebitur ſatis recepiſſe, exemptis omnibus, ſingula ſuo ſibi iure eluito:uel ſi non multum liquoris fuerit, muriam duram adijcito, & ita eluito : & poſteà in quadratam ciſtam uimineam,quæ neq; ſpißè, ſolidè tamen, & craßis uiminibus contexta ſit,rapa componito : deinde ſic aptatam tabulam ſuperponito, ut uſque ad fundum,ſi res exigat, intra ciſtam deprimi poßint. Cum autem eam tabulam ſic aptaueris: grauia pondera ſuperponito,& ſinito nocte tota, & uno die ſiccari. Tum in dolio picato fictili,uel in uitreo componito,& ſic infundito ſinapi, & aceto, ut à iure contegantur.Napi quoq;, ſed integri, ſi minuti ſunt,maiores autem inſecti, eodem iure, quo rapa condiri poſſunt:ſed curandum eſt,ut hæc utraq; antequàm caulem,aut cymam faciant, dum ſunt tenera, componantur. Napos minutos integros, aut rurſus amplos in tres, aut quatuor partes diuiſos in uas conijcito, & aceto infundito,ſalis quoq; cocti unum ſextarium in congium aceti adijcito:poſt trigeſimum diem uti poteris.

Sinapim quemadmodum facias. CAP. LV.

Semen

SEmen ſinapis diligenter purgato,& cribrato:deinde aqua frigida eluito,& cum fuerit bene lotum,duabus horis in aqua ſinito: Poſteà tollito, & manibus expreſſum in mortarium nouum, aut bene emundatum conijcito,& piſtillis conterito,cum contritum fuerit,totam intritam ad medium mortariũ contrahito,et comprimito manu plana:deinde cum compreſſeris, ſcarificato, & impoſitis paucis carbonibus uiuis aquam nitratam ſuffundito, ut omnem amaritudinem eius,& pallorem exaniet:deinde ſtatim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur. Poſt hoc album acre acetum adijcito,& piſtillo permiſceto,colatoq́;. Hoc ius ad rapa condienda optimè facit. Cæterũ ſi uelis ad uſum conuiuiorũ præparare,cũ exanieris ſinapi, nucleos pineos quamrecentiſſimos,et amygdalũ adijcito, diligenterq́; cõterito infuſo aceto. Cætera,ut ſuprà dixi,facito. Hoc ſinapi ad embammata non ſolum idoneo,ſed etiã ſpecioſo uteris:nam eſt candoris eximij,ſi ſit curioſe factũ.

Oleris atri, & ſiſeris radicem quemadmodum condias CAP. LVI.

PRiuſquàm olus atrum coliculum agat, radicem eius exerito menſe Ianuario,uel etiam Februario,& diligenter defricato, nequid terreni habeat,& in aceto,& ſale componito:deinde poſt diem trigeſimum eximito,& corticem eius delibratum abijcito. Cæterum medullã eius conciſam in fideliam uitream, uel nouam fictilem conijcito, & adijcito ius, quod ſicut infrà ſcriptum eſt fieri debebit. Sumito mentam,& uuam paſſam,& exiguam cepã aridam,eamq́; cum torrido farre, & exiguo melle ſubterito:quæ cũ fuerit bene trita,ſapæ, uel defruti duas partes,

& aceti unam permiſceto:atq; ita in eãdem fideliam con fundito,eamq́; operculo contectam pelliculato:cum dein=de uti uoles, cum ſuo iure conciſas radiculas promito, & oleum adijcito : hoc ipſo tempore ſiſeris radicem poteris eadẽ ratione,qua ſuprà condire:ſed cum exegerit uſus,exi mes de fidelia, & oxymelli,cum exiguo oleo ſuperfunde.

Moretum oxyporũ,uel ut alij,oxygarũ quem=admodũ componas. CAP. LVII.

ADdito in mortarium *ſaturciam, mentam, rutam,co=riandrum, apium, porrum ſectiuum, aut ſi non erit uiridem cepam:folia lactucæ, folia erucæ, thymum uiride, uel nepetam,tum etiam uiride puleium,& caſeum recen=tem,& ſalſum:ea omnia pariter conterito, acetiq́; pipe=rati exiguũ permiſceto,Hanc miſturã cum in catillo cõpo=ſueris,oleum ſuperfundito. Cum uiridia, quæ ſuprà dicta ſunt,contriueris,nuces iuglandes purgatas quantum ſatis uidebitur,inſerito,acetiq́; piperati exiguũ permiſceto,& oleũ infundito.Seſamũ leuiter torrefactũ cum ijs uiridibus, quæ ſuprà dicta ſunt,cõterito. Item aceti piperati exiguũ permiſceto,cui ſuprà oleũ ſuperfundito. Caſeum gallicũ, uel cuiuſcunq; notæ uolueris minutatim concidito, & con terito,nucleosq́; pineos,ſi eorũ copia fuerit,ſi minus,nu=ces auellanas torrefactas adempta cute, uel amygdalas æ=què ſupra condimẽta pariter miſceto, acetiq́; piperati exi guum adijcito,& permiſceto, cõpoſitumq́; oleo ſuperfun dito.Si condimẽta uiridia non erunt, puleium aridum,uel thymum, uel origanum, aut aridam ſaturciam cum caſeo conterito,acetumq́; piperatum, & oleũ adijcito. Poſſunt tamen hæc arida,ſi reliquorũ non ſit poteſtas,etiã ſingu=la ca*

la caſeo miſceri. Piperis albi ſi ſit, ſi minus, nigri unciæ tres, apij ſeminis unciæ duæ, laſeris radicis, quod σίλφιον Græci uocant, ſeſcunciam, caſei ſextantē. Hæc contuſa & cribrata melli permiſceto, & in olla noua ſeruato: deinde cum exegerit uſus, quantulumcunq; ex eo uidebitur aceto, & garo diluito. Liguſtici unciam, paſſæ uuæ detractis uinaceis ſextantem, piperis albi, uel nigri quadrantē. Hæc, ſi maiorē impenſam uitabis, poſsunt melli admiſceri, & ita ſeruari: at ſi pretioſius oxyporū facere uoles, hæc eadem cum ſuperiore compoſitione miſcebis, & ita in uſum repones: quòd ſi etiam cum laſer non habueris, pro ſilphio, mellis adijcies pondo ſemunciam.

CLauſulam peracti operis mei P. Siluine non alienum puto indicem lecturis, ſi modò fuerint, qui dignentur iſta cognoſcere: nihil dubitaſſe me penè infinita eſſe, quæ potuerint huic inſeri materiæ: uerùm ea, quæ maximè uidebantur neceſſaria, memoriæ tradenda cenſuiſſe: nec tamen canis natura dedit cunctarum rerum prudentiam: nam etiam quicunque ſunt habiti mortalium ſapientiſsimi, multa ſciſſe dicuntur, non omnia.

rit diligentiam: tum etiam quod ex longinquo petitur, parum familiariter noſtro ſolo uenit, propter quod difficilius conualeſcit alienũ exteræ regionis. Optimum *eſt itaque eodem agro, quò uitem diſpoſiturus es, uel certè uicino facere ſeminarium: idq́; multum refert loci natura.* Nam *ſi colles uineis, uel arbuſtis occupaturus es, prouidendum eſt, ut ſicciſsimo loco fiat ſeminariũ, & iam quaſi ab incunabulis uitis exiguo aſſueſcat humori: aliter cùm transtuleris de humido in aridum locum, uiduata priſtino alimento deficiet: at ſi campeſtres, & uliginoſos agros poſsidebis, proderit quoq; ſeminariũ ſimili loco facere, & uitem largo conſueſcere humori: nanq; exilis, cùm in aquoſum agrũ transfertur, utcunq; putreſcit: ipſum autẽ agrum, quem ſeminario deſtinaueris planum, & ſuccoſum, ſat erit bipalio uertere: quod uocant ruſtici ſeſtertiũ, ea repaſtinatio altitudinis habet plus ſeſquipede, minus tamen quàm duos pedes.* Eiuſmodi *bipalio iugerum agri uertitur operis quinquaginta.* Collem *autẽ, & cliuum modum iugeri continentem, ſi ne minus duobus pedibus altè repaſtinabis operis ſexaginta: uel ſi eodẽ loco, quo uineam ordinaturus es, facere uoles ſeminariũ, tribus pedibus altè repaſtinabis iugerum operis octoginta: ita tamẽ ſi neq; lapis, neq; tophus, aut alia materia difficilior interuenerit: quæ res quot operas abſumat, parum certum eſt.* Nos *autem de terreno loquimur.*

Qualia ſemina, & quando legas. CAP. II.

PEracta *repaſtinatione, menſe Februario, uel prima parte Martij ſemina legito: ſunt autem optima, quæ de uitibus notatis legũtur.* Nam *cui cordi eſt bona ſeminaria facere, circa uindemiam uites, quæ & magnũ, & incor*

ruptum fructum ad maturitatem perduxerint, rubrica cum aceto (ne pluuijs abluatur) permiſta denotat, nec hoc uno tantummodo anno facit, ſed continuis tribus, uel pluribus uindemijs eaſdem uites inſpicit: an perſeuerent eſſe fœcundæ. Sic enim manifeſtum eſt generoſitate uitium, non anni ubertate fructum prouenire. Si compluribus uindemijs eundem tenorem ſeruarint, ex eiuſmodi uitibus lecta ſemina multum, bonumq́; uinum præbebunt: nanq; qualiſcunque generis uuæ, quæ incorruptæ ad maturitatem proueniunt, longè melioris ſaporis uinum faciunt, quàm quæ præripiuntur æſtu, aut alia de cauſa.

Quemadmodum ſemina eligas, & de habitu terræ. CAP. III.

SEmina autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis, minutisq́; uinaceis, dulci ſapore. Optima habentur à lumbis: ſecũda ab humeris: tertia ſumma in uite lecta, quæ celerrimè cõprehendunt, & ſunt feraciora, ſed & quàm celerrimè ſeneſcunt. Pampinaria ſarmenta deponi non placet: quia ſterilia ſunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis præcoques uites ſerito raris acinis, breuibus nodis imbecillas: nam tali generi uitium eiuſmodi ager aptus eſt. Locis aridis, & macris, & ſiccis uitem ſere natura feracem, & ualidam, crebriſq́; acinis, quod ſi pingui agro ualidas uites depoſueris, pampinis magis eluxuriabuntur, & qualencunq; fructum tulerint, ad maturitatẽ nõ perducent. Rurſus imbecillæ exili agro celeriter deficient, exiguumq́; fructum dabunt. Vnumquodque genus uitium ſeparatim ſerito: ita ſuo quodque tempore putabis, & uindemiabis. Semina nouella cum uetere ſarmento depoſita citò comprehen

comprehendunt, & ualenter creſcunt, ſed celeriter ſeneſcunt: at quæ uetere ſarmento panguntur, tardius conualeſcunt, ſed tardius deficiunt: ſemina quàm recentiſsima terræ mandare conuenit. Si tamen mora interuenerit, quò minus ſtatim ſerantur, quàm diligentiſsimè obrui tota oportet eo loco, unde neq; pluuias, neq; uentos ſentire poſsint: plantaria facito ab exoriente, & à decima luna, & à uigeſima. Hæc melior eſt uitibus ſatio. Sed cùm ſeris, frigidos uentos uitato. Mallcolũ ſic deponito: uirgam malleolarem non amplius, quàm ſex gemmarũ eſſe conuenit, ita tamen ſunt, ſi breuia internodia habent: cuius imam partẽ, quam in terram demiſſurus es, acutiſsima falce iuxta nodum, ſic ne gemmam lædas, rotunda plaga amputato, & ſtatim fimo bubulo linito: tum in terram bene paſtinatam, & ſtercoratam rectum ſarmentum defigito, ita ne minus quatuor gemmæ abſcondantur. Pedale quoquouerſus ſpatium ſat erit inter ſemina relinqui: cùm comprehenderint, identidem pampinentur, ne plura ſarmenta quàm debent, enutriant. Item quàm ſæpiſsimè fodiantur: ferro ne tangantur. Vigeſimo & quarto menſe reſecentur: poſt trigeſimum, & ſextũ menſem transferantur. In agro requieto uineam ponito. Nam ubi uinea fuerit, quod citius decimo anno ſeueris: ægrius comprehendet, nec unquam roborabitur. Agrũ antè, quàm uineis obſeras, explorato qualis ſaporis ſit, talem enim etiam guſtus uini præbebit. Sapor autem (ſicuti primo docuimus uolumine) comprehendetur, ſi terrã aqua diluas, & cùm colaueris, tum demum aquam deguſtes: aptiſsima uitibus terra eſt arenoſa, ſub qua conſiſtit dulcis humor: probus conſimilis ager cui ſubeſt tophus. Aequè utilis cõgeſta, & mota terra.

684

Interdum etiam ſcrobibus deponitur, ſed ut dixi, repaſti= nabitur iugerum in altitudinem pedũ trium operis octo= ginta. Sulcum autem terrenum pedum duorum altum, & longũ ſeptuaginta, una opera effodit. Scrobes ternarios, ideſt quoquouerſus pedum trium, una opera facit XVIII. *Vel ſicui cordi eſt laxius uites ponere, ſcrobes quaterna= rios, ideſt quoquouerſus pedum quaternum una, opera* XII. *facit. Vel bipedaneos quoquouerſus una opera* XX. *effodit. Curandum autem eſt, ut locis aridis, & cliuoſis al= tius uites deponantur, quàm ſi humidis, & planis. Item ſi ſcrobibus, aut ſulſis uineam poſituri erimus, optimũ erit, ante annum ſcrobes, uel ſulcos facere. Vinea, quæ angu= ſtiſsimè conſeritur, quoquouerſus quinq; pedũ ſpatio in= terpoſito ponitur, laxius uerò inter pedes* VII. *uel* VIII. *Sed quæ rariſsimè (ut etiã facile arari poſsit) inter denos pedes conſtituitur. Hæc poſitio uinearum modum ſine du bio agri maiorem occupat, ſed ualẽtiſsima, & fructuoſiſsi ma eſt. Cum ſemina depones, imum ſcrobem, uel ſulcũ bi= dentibus fodito, mollemq; reddito. Vitem, quam ponis, fac ut ad orientem ſpectet adminiculo religata. In imo ſcro= be lapides circa pondo quinq; ita ponito, ne uitẽ premãt, ſed tamen iuxta radices ſint. Præterea poſt hæc uineaceæ heminã uuæ albæ in nigra, uuæ nigræ in alba ponito, atq; ita ſcrobem, uel ſulcũ cum ſtercorata terra ad medium cõ= pleto. Triennio deinde proximo paulatim ſcrobem, uel ſul cum uſq; in ſummum completo. ſic uites conſueſcent radi= ces deorſum agere. Spatium autem radicibus, quà repant, lapides præbent, & hyeme aquam repellũt, æſtate humo= rem præbent uineaceæ, quæ & radices agere cogunt.*

Quoniam

Quoniam præcepimus quemadmodum uites ponendæ ſint, nunc culturam earum docebimus.

Quemadmodū uites coli debeant. CAP. V.

VIneam nouellam omneis gemmas agere ſinito, ſimul atq; pampinus inſtar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, & duas materias relinquito, alteram, quam uitis conſtituendæ cauſa ſubmittas, alteram ſubſidio habeas, ſi forte illa ordinaria interierit: hanc ruſtici cuſtodem uocant: proximo deinde anno, cum putabis uitē, meliorem unā uirgam relinquito. tertio anno uitem, in quam formam uoles, dum tenera eſt, componito. Si iugatam erimus facturi, unam materiā ſubmittito, ita ut duas gemmas, quæ ſunt proximæ à terra, falce acuta radas, ne poßint germinare, deinde tres ſequentes relinquas, reliquā partem uirgæ amputes. Sin autem uitem in ſe conſiſtere uoles, ſicuti arbori brachia ſubmitti patieris, & dabis operam, ut in orbem quàm rectißimè formetur. Nam præterquàm quòd ſpeciē habet ſic compoſita, tum etiā minus laborat, cum undiq; uelut æquilibrio ſtabilita in ſe requieſcit. Sat erit autē, cùm primò brachia ſubmittentur, ſingulas gemmas ſingulis ſarmentis relinqui, ne protinus onere grauetur. Poſt hanc putationem lectis ſarmentis, bidētibus altè, & æqualiter uineam fodito uel, ſi ita latè diſpoſita erit, arato. Ab Idibus Octobris ablaqueare incipito, ante brumam ablaqueatam habeto. Per brumam uitem ne colito, niſi ſi uoles eas radices, quæ in ablaqueatione apparebūt, perſequi: tum demū optimè amputabis, ſed ita ne codicē lædas, ſed potius inſtar digiti unius à matre relinquas, & ita radicem reſeces. Nam quæ propius abraditur, præterquàm

terquàm quòd uulnus uiti præbet, eoq́; nocet, tum etiam de ipſa cicatrice plures radices prorepunt. Itaq; *optimum eſt exiguam partem relinqui, atq; ita ſummas partes, quas æſtiuas ruſtici appellant, reſecare, quæ ſic reſectæ inoleſcunt: nec ultrà uitibus obſunt.* Poßunt *etiam ſoboles per brumã cædi, eò magis quòd frigoribus extirpatæ minus recreantur.* Peracta *ablaqueationẽ ante brumã tertio quoq; anno macerati ſtercoris, ne minus ſextarijs binis ad radices uitiũ poſuiſſe conueniet, præterquàm columbinũ, quo ſiquid amplius, quàm heminam poſueris, uiti nocebit.* Poſt *brumam deinde ablaqueationẽ circunfodito.* Ante *æquinoctium uernum, quod eſt* Octauo Cal. April. *ablaqueationẽ adæquato.* Poſt Idus Aprilis *terram ad uitẽ aggerato, æſtate deinde quàm potes ſæpißimè occato.* Iugerum *uineæ quinq; operis ablaqueatur, quinq; foditur, tribus occatur.* Iugerũ *ualentis, & iam conſtitutæ uineæ quatuor operis putatur, ſex alligatur.* Arbuſto *nihil eiuſmodi poteſt aptè finiri, quoniã inæqualitas arborũ non patitur operis iuſta comprehendi.* Quibuſdã *placet uitem proximo anno translatam non putare, ſequenti deinde anno purgare, & unam uirgã, quam ſubmittamus, ad tertiam gemmam reſecare: tertio deinde, ſi uitis rectè cõualuerit, una plus gemma ſubmittere: quarto duas gẽmas proximæ putationi adijcere, atq; ita quinto demum anno uitem iugare.* Hũc *eundem ordinem culturæ nos quoq; experti comprobauimus.*

De reſecanda uinea uetere, & propaganda. CAP. VI.

VEterem *uineam ſi in ſummo radices habebit, reſecare nolito: alioquin etiam nouella uinea, quæ ex reſectio*

reſectione enata fuerit, uim inutilem habebit, ſumma parte terræ natantibus radicibus, quamobrem neq; fructum uberem percipies, & nihilo minus celeriter conſeneſcet. Eiuſmodi itaq; uinea, ſi non aridos in corpore habet truncos, & flecti poteſt. factis ſulcis optimè ſternitur, atq; ita renouellatur. Sin autem eo uſq; exaruit, ut curuari non poſsit, primo anno ſummatim, ita ne radices eruas, aut lædas, ablaqueato, & ſtercus ad radices addito, atq; ita putato, ut paucas, & certas materias relinquas, & fodias diligenter, & ſæpius pampines, ne omnino ſuperuacua ſarmenta nutriat. Sic exculta, firmas & longas materias creabit, quas ſequenti anno ſcrobibus inter ordines factis propagabis: ac deinde per trienniũ pòſt dum conualeſcet ſæpius fodies, matrĕq; ipſam enecabis, nihil in poſterũ proſpiciens ei, quam ſublaturus es. In poſtremum annum matrem radicitus tolles, atq; ita nouellam uineam ordinabis. Sin autem uetus uinea duntaxat generis boni radices in alto ſitas habebit, ita ut ablaqueatæ non conſpiciantur, eã uineam circa Cal. Martias antè quàm reſeces ablaqueato, & protinus cũ altè ablaqueaueris, reſecato. Quatuor digitos ab radicibus truncum relinquito, & ſi fieri poterit, iuxta aliquem nodum ſerrula deſecato, & plagam acutiſsimo ferro deleuato, deinde minutam terram mediocriter ſtercoratam ita ſuperponito, ut adobruto trunco ne minus tres digiti terræ ſuper plaga ſint. Hoc iccirco ne ſole inareſcat, & ut melius materias det ex percepto humore, quem terra præbet: at quæ mali generis, & infructuoſa uinea eſt, ſummaſq; partes & mucidas, & exeſas habet, ſi radices eius ſatis altè poſitæ ſunt, optimè inſeretur

ita ut

ita ut ablaqueata, & nudata pars ima ſecundum terram ſic amputetur, ne cum aggerata fuerit, ſupra terram extet.

De propagatione. CAP. VII.

PRopagationum genera tria ſunt in uſu maximè: unũ, quò uirga edita à matre ſulco committitur: alterum, quò ipſa mater proſternitur, atq; in pluréis palos per ſuas uirgas diuiditur. Tertium, quò uitis ſcinditur in duas, uel tres partes, ſi diuerſis ordinibus diducenda eſt. Hoc *genus tardiſsimè conualeſcit, quia uitis diuiſa medullam amittit.*Et *quoniã genera propoſuimus, unũquodq; qualiter faciendum ſit, demonſtremus.*V*irgam cùm à matre in terram deprimere uoles, ſcrobẽ quoquouerſus quatuor pedum facito ita, ut propago non lædatur alterius radicibus.* Deinde *quatuor gemmas, quæ in imum ſcrobẽ perueniant, relinquito, ut ex ijs radices citentur, reliquam partẽ, quæ continens matri eſt, abradito, ne ſuperuacua ſarmenta procreet.*Diuerſæ *autem, quæ ſupra terram extare debent, ne paßus fueris plus, quàm duas, aut ut maximè tres gemmas habere.* Reliquas, *quæ in terram abſconduntur, exceptis quatuor imis, ſic abradas, ne in ſummo radices uitis citet: hoc modo propagata celeriter conualeſcet, & tertio anno à matre ſeparabitur.*Sin *autẽ ipſam uitem ſternere uoles, iuxta radicẽ ita, ne ipſam lædas, curioſè fodito, & uitem ita ſupplantato, ne radicẽ abrumpas: cùm eam ſtraueris, & uideris quouſq; poßit pertingere, ſulcum facies unum, in quem uitem integram demittas: deinde ex eo ſulco, quaſi ramos foßarum facies, per quos uti quæq; uirga poſtulauerit, propagetur, atq; ita terra adoperies.*Sin *autem uitis exiguam materiam habebit, & in diuerſos ordines diducenda*

cenda erit, neq; aliter potuerit palos, ad quos perducitur pertingere, quàm ut diffluat, curabis, ut quàm acutiſſima falce ab ea parte, qua bifurca eſt, findas, & eodem ferro acuto plagam emendes, ſicubi inæqualiter findi uidebitur: ſic diducta poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis eſt etiam illa propagatio, quam nos reperimus, ſi quando in ordinem uitis deeſt, neq; eſt tam procera uirga, quæ cùm in imum ſcrobem demiſſa fuerit, retorqueri, & erigi ſupra terram poſſit. Breuitatem ne reformidaueris, ſed qualencunque uirgam, cuius cacumen in imum ſcrobẽ peruenit, deprimito, & obruito: deinde gemmas, quæ ſecundum ipſam matrem ſunt, ſubmittito, ut materias à ſuperiore parte citent. Tum demum poſt trienniũ à matre amputato, & ad ſuum palũ eam partẽ, quam à matre præcideris, reducito, & caput uitis facito. Propagi[illegible]is ſcrobem ne minus triennio paulatim completo: ſumma[illegible]dices præcidito: crebrò fodito.

De inſitionibus fructuoſis, quæ uites fœcund[illegible] faciunt. CAP. VIII.

CVm uitem inſerere uoles, optimi generis ſarmenta fructuaria tum, cùm gemmas agere incipient, uento auſtro à matre præcidito. Sarmentum, quod inſeris, de ſumma uite ſit rotundum, bonis, crebriſq; nodis. Tres deinde nodos integerrimos relinquito infra tertiam gemmam ex utraq; parte duorum digitorum ſpatium in modum cunei tenuiſſimè ſcapello acuto, ita ne medullam lædas, adradito. Vitem deinde, quam inſiturus es reſecato, & plagam leuato, atq; ita findito, & paratos ſurculos in fiſſuram demittito, eatenus qua adraſi ſunt, ita ut cortex ſurculi corticem uitis æqualiter contingat quicquid inſerueris uiti,

diligenter

diligenter libro ligato, atq; luto ſubacto paleato oblinito, operitoq; plagam, & ita alligato, ne aqua, uentuſue penetrare poſsit: deinde ſupra lutum muſcum imponito, & ita deligato: ea res præbet humorem, nec inareſcere ſinit: infra inſitionem, & alligaturam falce acuta leuiter uitem uulnerato ex utraq; parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quàm ex inſitione ipſa abundet: nocet enim nimius humor, nec patitur ſurculos inſertos comprehendere. Quibuſdam antiquorum terebrari uitem placet, atq; ita leuiter adraſos ſurculos demitti. Sed nos meliore ratione hoc idem fecimus: nam antiqua terebra ſcobē facit, propter hoc urit eam partem, quam perforat: peruſta autem perraro unquam cōprehendit inſertos ſurculos. Nos rurſus terebram, quam gallicam dicimus, huic inſitioni aptauimus: ea excauat, nec urit, quod non ſcobem, ſed ramenta facit. Itaq; cauatū foramen cùm purgauimus, undiq; adraſos ſurculos inſerimus, atq; ita circūlinimus. Talis inſitio facilimè conualeſcit. Igitur ſecundum æquinoctiū perfectam uitiū inſitionem habeto, humida loca, de uua alba: ſicca, de nigra inſerito. Infructuoſas uites fœcundas ſic facito. Vites, quæ exiguū dant fructum, aceto acri cū cinere rigato, ipſumq; codicem eodem cinere linito. At ſiquæ fructum, quem oſtendunt, ad maturitatē nō perducunt, ſed priusquàm miteſcant uuæ, inareſcunt, hoc modo emendabuntur, cùm ſcipiones amplitudinem acini habuerint, radice tenus uitem præcidito, plagam acri aceto pariter, ac lotio ueteri permiſta terra linito, eodemq; radices rigato, ſæpe fodito. Hæc materias citant, uuæq; ſuccum perferunt.

Vt uua cōplura genera acinorū habeat. CAP. IX.

Eſt etiã genus inſitionis, quod uuas tales creat, in quibus uarij generis, colorisq; reperiuntur acini. Hoc autem ratione tali efficitur: quatuor, uel quinq;, ſiue etiam plures uoles, uirgas diuerſi generis ſumito, easq; diligenter, & æqualiter compoſitas colligato, deinde in tubulum fictilem, uel cornu arctè inſerito, ita ut aliquantum extent ab utraq; parte, easq; partes, quæ extabunt reſoluito, in ſcrobem deinde imponito, & terra ſtercorata, obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cùm inter ſe uirgæ cohæſerint, poſt biennium, aut triennium, facta iam unitate, diſſolues tubulum, & circa medium ferè crus, ubi maximè uidebuntur coiſſe, uitem ſerra præcidito, & plagam leuato, terramq; minutam aggerato, ita ut tribus digitis altè plagam operiat, ex eo codice cùm egerit coles, duos optimos ſubmittito, reliquos deijcito, ſic uuæ naſcentur, quales propoſuimus. Vt autem uuæ ſine uinaceis naſcantur, malleolum ſcindito ita, ne gemmæ lædantur, medullamq; omnem eradito, tum demum in ſe compoſitum colligato, ſic ne gemmas allidas, atq; ita terra ſtercorata deponito, & rigato: cùm coles agere cœperit, ſæpe, & altè refodito. Adulta uitis tales uuas ſine uinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes. CAP. X.

Vindemia facta ſtatim putare incipito ferramentis q̃ optimis, & acutiſſimis, ita plagæ leues fient, neque in uite aqua conſiſtere poterit, quæ ſimulatq; immorata eſt, corrumpit uitẽ, uermesq;, & alia creat animalia, quæ materiam excedunt: plagas autem rotundas facito: nam celerius cicatricem ducunt. Sarmenta lata, uetera, male nata, contorta, omnia hæc præcidito: nouella, & fructuaria

& inter

& interdum ſobolē idoneam, ſi iam ſuperficies parum ualebit, ſubmittito, brachiaq; conſeruato: quamcelerrime poteris putationem perficito: arida, & uetera, falce quæ amputari nō poſſunt, acuta dolabra abradito: in agro macro, & ſicco uineam imbecillam à bruma amputato: quam partem non deputaueris, circa Calend. Februa. repetito: ab Idibus Decemb. ad Idus Ianuarias ferro tangi uitem, & arborem non conuenit. Cum uitē putabis, inter duas gemmas ſecato: nam ſi iuxta ipſam gemmā ſecueris, laborabit, nec materiam citabit. Cicatrix autem ſemper deorſum ſpectet, ita neq; aqua, neq; ſole laborabit, humorēq; rectè capiet: in agro craſſo, ualidáq; uinea plures gemmas, & palmas relinquito, in exili pauciores. Sicubi in uite brachium deſyderabis, falce acuta ſemel, aut bis eo loco altè inſtar digiti mucrone ferito. Brachium quamuis longum caue totum tollas, niſi totum aruerit: uineam nouellam ante brumam ablaqueatam habeto, ut omnes imbres, limumq́; concipiat. Vites, arboresq́;, quò citius ablaqueaueris, erūt ualentiores. Sed quæcunq; in cliuis erunt poſitæ, ita ablaqueandæ ſunt, ut à ſuperiore parte ſecundum codicem lacuſculi fiant, ab inferiore autē puluinuli altiores excitentur, quo plus aquæ, limiq; contineant. Vinea uetus neq; ablaqueanda eſt, ne radices, quas in ſummo habet, inareſcant, neq; aranda, ne radices abrumpantur. Bidentibus ſæpe, & altè fodito æqualiter, & ſtercore, uel palea conſpergito ſolum ante brumam, uel cum circum ipſam uitem ſummatim ablaqueaueris, ſtercorato.

De pampinatione. CAP. XI.

VIneam quàm bene putare, tam diligenter pampinare

utile eſt, nam & materiæ, quæ fructum habent, melius con ualeſcunt, & putatio ſequentis anni expeditius, tum etiam uitis minus cicatricoſa fit, quoniã quod uiride, et tenerum decerpitur, protinus conualeſcit. Super hæc quoq; melius uuæ matureſcunt ante dies decem, quàm uinea florere incipit, pampinatam habeto: quicquid ſuperuacui enatum fuerit, tollito: quod in cacumine, aut in brachijs natũ erit, decerpito, duntaxat quæ uuã non habebunt. Cacumina uirgarum, ne luxurientur, demutilato. Vuas, quæ meridiem, aut occidentẽ ſpectabũt ne perurantur ſuo ſibi pãpino tegito.

De foſſura. CAP. XII.

SImulatq; uua uariari cœperit, fodito tertiam foſſuram, & cum iam matureſcet, ante meridiẽ priusquàm calere incipiet, et cum deſierit, poſt meridiẽ fodito, puluereḿq; excitato: ea res & à ſole, & à nebula maximè uuam defendit. Lutulentam terrã neq; arare, neq; fodere oportet, quia ualde dureſcit, & finditur. Bidentibus terram uertere utilius eſt, quàm aratro. Bidens æqualiter totam terram uertit: aratrum præterquàm quòd ſcamna facit, tum etiam boues, qui arant, aliquantulum uirgarum, & interdum totas uites frangunt. Finis autem fodiendi uineã nullus eſt, nam quanto ſæpius foderis, tanto uberiorem fructum reperies.

Ne rubigo uineam uexet. CAP. XIII.

PAlearum aceruos inter ordines uerno tempore poſitos habeto in uinea: cum frigus contra tẽporis conſuetudinem intellexeris, omneis aceruos incendito, ita fumus nebulam, & rubiginem remouebit.

Ne formica uitẽ aſcendat. CAP. XIIII.

LVpinum terito, & cum fracibus miſceto, eoq; imam linea

linea uitem circumlinito: uel bitumen cum oleo coquito, eo quoq; imas uites tangito, formicæ non exedent.

Ne ſorices, aut uolucra uitem lædat. CAP. XV.

V*ites, quæ ſecundū ædificia ſunt, à ſoricibus, aut muribus infeſtantur: id ne fiat plenam lunam obſeruabimus, cum erit in ſigno leonis, uel ſcorpionis, uel ſagittarij, uel tauri, & noctu ad lunā putabimus. Genus eſt animalis, uolucra appellatur, id ferè prærodit teneros adhuc pampinos, & uuas: quod ne fiat, falces, quibus uineam putaueris, peracta putatione ſanguine urſino linito: uel ſi pellem fibri habueris, in ipſa putatione quoties falcem acueris, ea pelle aciē detergito, atq; ita putare incipito. Quoniam de uineis abunde diximus de arbuſtis præcipiamus.*

De arbuſtis. CAP. XVI.

V*Item maximè opulus alit, deinde ulmus, deinde fraxinus. Opulus quoniam frondem non idoneā habet, à pleriſq; improbatur. Vlmus autem, quam atiniam uocant ruſtici, generoſiſſima eſt, & lætiſſima, multamq; frondem habet, eaq; maximè ſerenda eſt locis pinguibus, uel etiam mediocribus: ſed ſi aſpera, & ſiticuloſa loca arboribus obſerenda erunt, neq; opulus, neq; ulmus tam idoneæ ſunt quàm orni: eæ ſylueſtres fraxini ſunt paulò latioribus tamē folijs quàm cæteræ fraxini, nec deteriorem frondem, quàm ulmi præſtant. Capræ quidem, et oues libentius etiā hanc frondē appetunt. Igitur qui arbuſtū cōſtituere uolēt, ante annū quàm deponāt arbores, ſcrobes faciāt quatuor pedū quoquouerſus, deinde circa Cal. Mart. in eandē ſcrobē ulmū, et opulū, uel fraxinū deponant, ut ſi ulmus defece*

rit, opulus, uel fraxinus locũ obtineant: ſi autẽ utraq; uixe rint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbuſtum inter quadragenos pedes diſpoſitũ eſſe conuenit: ſic enim & ipſæ arbores, & appoſitæ uites melius conualeſcent, fructumq; meliorẽ dabunt. Segetes etiam, quæ in eo erunt, minus umbra laborabunt: arborẽ, quam depoſueris, ſæpius circunfodito, quò celerius adoleſcat, & citra trienniũ ferro ne tetigeris. Completis ſex & triginta menſibus ad reci piendã uitem formabis, & ſuperuacuos ramos amputabis, alterna brachia in modum ſcalarum relinquens, alternisq; annis, ſexto anno, ſi iam firma uidebitur, maritabis hoc mo do: ab ipſo arboris crure pedale ſpatiũ intermittito, deinde ſulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in dupondium, & ſemiſſem latũ cum feceris, patiere minime duobus menſibus eum tẽpeſtatibus uerberari: tum demũ circa Cal. Martias uitem, de ſeminario, ne minorẽ quidem decem pedũ ſternito, & adminiculato, arboriq; iungito: eam proximo anno ne putaueris, tertio uerò ad unam uirgã re digito, paucasq; gemmas relinquito, ne antequàm inualue rit, in altitudinem repat: deinde ubi amplũ incrementũ ha buerit, per omnia arboris tabulata diſponito eius materias, ita tamen ne uitẽ oneres, ſed certa, & robuſtiſſima flagella ſubmittas, arbuſtiuam uitem quàm putare, tam alligare dili genter oportet: nam in ea fructus maximè uis conſiſtit, diutiusq; perennat, quæ firmis toris & idoneis locis religata eſt: itaq; omnibus annis conuenit ſubſequi putationẽ, ita ut tori renouentur, & uitis per idoneos ramos diſponatur.

De oliuetis. CAP. XVII.

OLea maximè collibus ſiccis, & argiloſis gaudet, at humidis

humidis campis, & pinguibus lætas frondes ſine fructu aſfert. Melius autem truncis quàm plantis oliuetũ conſtituitur. Magoni autẽ placet ſiccis locis oliuam, aut mox poſt æquinoctium ſeri, aut ante brumam. Noſtræ ætatis agricolæ ferè uernum tempus circa Calen. Maias ſeruant. Oportet autem ſcrobem oleæ quoquouerſus pedes quaternos patêre, in imum ſcrobem lapidem, glareamq́; abijcere, deinde ſuper terram quatuor digitorum inijcere, tum arbuſculam depónere ita rectam, ut quod à ſcrobe extiterit, in medium ſit: arbuſculam autem à tempeſtatibus tueri diligenter oportet adminiculando, & terræ, quæ in ſcrobe reponitur, ſtercora immiſcendo. Oleam decet inter ſexagenos pedes diſponi, ut ſpatium in latitudinem creſcendi habeat: nam quæ in proceritatem extenduntur, euanidæ fiunt, parumq́; fructus ferunt. Optima eſt olea liciniana, pauſia ſecunda oleo, eſcæ orchis. Sunt & regiæ, & radij, quæ neque ſpecie, neq; oleo ſunt tam gratæ, quàm quas ſuprà diximus. Si oleam poſueris eo loco, unde quercus effoßa eſt, morietur, ideo quòd uermes quidam ſunt, qui in radice quercus naſcuntur, & educantur, ijq́; maximè ſemina oleæ conſumunt: ſi in olea unus ramus aliquanto cæteris lætior eſt, niſi eum recideris, arbor tota fiet retorrida. Omnes arbuſculas prius quàm transferantur, rubrica notare cõuenit, ut cùm ſerentur, eaſdẽ cœli partes aſpiciant, quas etiam in ſeminario conſpexerant, alioquin frigore, uel calore laborabunt ab ijs partibus, quas præter conſuetudinem ſub alio tractu expoſitas habuerint.

De pomario conſtituendo. CAP. XVIII.

PRiuſquàm pomarium conſtituas, quàm magnum

habere uoles circummunito maceria, aut foſſa, ita ut non ſolùm pecori, ſed ne homini quidem tranſitus ſit, niſi per oſtium, dum adoleſcant ſemina: nam ſi prius cacumina manu perfracta, aut à pecore præroſa fuerint, quàm adoleſcant, in perpetuum corrumpuntur. Generatim autem arbores diſponere utilius, maximè ne imbecillæ à ualentioribus premantur, quæ nec uiribus, nec magnitudine ſunt pares, neq; pariter creſcunt: terra quæ uitibus apta eſt, eadem quoq; utilis eſt arboribus.

De ſcrobibus faciendis. CAP. XIX.

ANte annum, quàm pomaria diſponere uoles, ſcrobes fodito, ita ſole, pluuiaq́; macerabuntur, & quod poſueris citò comprehendet. Sed ſi quo anno ſcrobes feceris etiam ſemina ponere uoles, minimum ante duos menſes fodito ſcrobes, poſteà ſtramentis eos completo, & incendito. Quò latiores, potentioresq́; ſcrobes feceris, eò lætiores erunt, uberioresq́; fructus. Scrobs clibano ſimilis eſſe debet, imus quàm ſummus patentior, ut laxius radices euagentur, ac minus frigoris hyeme, minusq́; æſtate uaporis per anguſtum os terræ admittant. Tum etiam cliuoſis locis terra, quæ in eum congeſta eſt, pluuijs non abluitur. Arbores paribus interuallis ſerito, ut cùm creuerint, ſpatium habeant, quò ramos extendant: nam ſi ſpiſſè poſueris, neque infrà quicquam ſerere poteris: nec ſic ipſæ fructuoſæ erunt, niſi eas interraſeris. Itaq; placet inter ordines quadragenos pedes, minimumq́; tricenos relinqui uerſuris.

Quomodo ſemina legas. CAP. XX.

SEmina lege, ne minus craſſa, quàm manubriũ eſt bidentis, recta, leuia, procera, ſine ulceribus, integro libro: ea bene,

ea bene, & celeriter comprehendunt. Semina ſi ex arboribus ſumes, de ijs potiſſimum ſumito, quæ omnibus annis bonos, & uberes ferunt fructus. Obſeruabis autem ab humeris, qui ſunt contra ſolem orientem, ut eoſdem decerpas. Si cum radice plantam poſueris, incrementum eius futurum, quod & cæteris, quas ſeueris, arboribus. Arbos inſita fructuoſior eſt, quàm quæ inſita non eſt, id eſt, quàm quæ cum ramis, aut plantis ponitur. Priusquàm arbuſculas transferas rubrica, uel alia qualibet re ſignato, ut iiſdẽ uentis, quibus antè ſteterunt, conſtituas eas, curamq; adhibeto, ut ab ſuperiore, & ſicciore, & exiliore in planiorẽ, humidiorem, pinguiorẽ agrum transferas. Semina trifurca maximè ponito: ea extent ſupra terram tribus pedibus. In eodem ſcrobe, ſi duas, aut tres arbuſculas ponere uoles, curato ne inter ſe contingant. Nam ita uermibus interimuntur. Cùm ſemina depones, dextra, ac ſiniſtra ſingulis, uſq; in imum ſcrobem faſciculos ſarmentorum brachij humani craſſitudine deponito, ita ut ſupra terram paululũ extent, per quos æſtate paruo labore aquam radicibus ſubminiſtres. Arbores, aut radicata ſemina autumno ſerito circa Idus Octob. Taleas, & ramos uere antè, quàm germinare arbores incipiant, deponito. Sed ne tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imum ſcrobem taleam lentiſci, ita ut cacumen eius deorſum ſpectet, obruito.

Quando ficus ſerenda ſit. CAP. XXI.

Ficum frigoribus ne ſerito: loca aprica, calculoſa, glareoſa, interdum & ſaxoſa amat. Eiuſmodi agro citò conualeſcit, ſi ſcrobes amplos, & idoneos feceris. Ficorum genera etiam ſi ſapore, & habitu differunt, tamen uno

modo,ſed diſpari differentia agri ſeruntur. Locis frigidis, & autumni temporibus aquoſis,præcoques ſerito,ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hybernas ſerotinas ſerito. At ſi uoles ficum quamuis non natura ſeram facere, cùm groſſuli minuti erunt,fructũ decutito. Iterũ alterũ edet fructum,& in hyemem ſeram differet maturitatẽ. Nonnunquam etiam,cùm frondere cœperint arbores,cacumina fici acutiſſimo ferramẽto ſumma amputare prodeſt. Sic firmiores arbores, & feraciores fiunt: ſemper proderit ſimulac folia agere cœperit ficus,rubricam amurca diluere,& cùm ſtercore humano ad radicem infundere: ea res efficit uberiorem fructum,& farctum fici ſpecioſius,& plenius.

De nuce ſerenda. CAP. XXII.

N*Vcem græcã ſerito arcturi ſigno,uel circa Cal. Feb. quæ pruinã neſcit. Agrum calidũ,durũ,& ſiccũ deſyderat. Nam in locis diuerſis natura eiuſmodi ſi poſueris nucem,protinus putreſcet. Antè quàm nucẽ deponas,in aqua mulſa,nec nimis dulci macerato,ita iucundioris ſaporis fructum,cùm adoleuerit,præbebit,& interim melius,atq; celerius naſcetur. Ternas nuces in trigonũ ſtatuito,parsq́; acutior inferior ſit, quia inde radices mittit, nuxq́; à nuce minimè palmo abſit, & anceps ad fauonium ſpectet. Omnis nux unam radicem mittit,& ſimplici ſtylo prorepit. Cùm ad ſcrobis ſolũ radix peruenit, duritia humi coërcita recuruatur,& extenſa in modũ ramorũ alias radices emittit. Nucem græcam,& auellanam tarentinam hoc modo facere poteris. In quo ſcrobe deſtinaueris nucem ſerere, terram minutam in modum ſemipedis ponito,ibiq́; ſemen ferulæ repangito. Cùm ferula fuerit enata, eam findito, & in*

medullam

medullam eius ſine putamine nucem græcam, uel auellanã abſcondito, & ita adobruito: hoc ante Cal. Mart. facito. uel etiam inter Nonas, *&* Idus *Martias.* Hoc eodem tẽpo*re iuglandem, & pineam, & caſtaneam ſerere oportet.*

De malo punico ſerendo. CAP. XXIII.

MAlum punicum uere uſq; in Cal. Apriles rectè ſeritur. Quod ſi acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore ſuillo, & humano, & lotio humano ueteri radices rigato: ea res & fertilem arborem reddet, & primitiuos annos fructum uinoſum, poſteà uerò etiam dulcem, & apyrenũ facit. Nos exiguum admodum laſer cyrenaicũ uino diluimus, & ita cacumina arboris ſumma obleuimus, ea res emendauit acorẽ malorum. Mala punica ne rumpantur in arbore, remedio ſunt lapides tres, ſi cum ſeres arborem, ad radicem ipſam collo caueris. At ſi iam arborem ſatam habueris, ſcyllam ſecundum radices arboris ſerito: alio modo cũ iam matura mala fuerint, antè quàm rumpantur, peciolos, quibus pendent, intorqueto. Eo modo ſeruabuntur etiam anno toto.*

De pyro. CAP. XXIIII.

PYros autumno ante brumã ſerito, ita ut minime dies quinq; & uiginti ad brumam ſuperſint, quæ ut ſint feraces, cum iam adoleuerint, altè ablaqueato, & iuxta ipſam radicem truncum findito, & in fiſſuram cuneum pineum tedæ adijcito, & ibi relinquito: deinde obruta ablaqueatione cinerem ſupra terram ſpargito.

De malis ſerendis. CAP. XXV.

MAla æſtiua cydonea, ſorba, pruna, poſt mediã hyemẽ uſq; in Idus Fe. ſerito. Morũ ab Idib. Fe. uſq; in

æquino

æquinoctium uernum rectè ſeres. Siliquam græcam, quam quidam κεράτιον uocant, deinde perſicum ante brumā per autumnum ſerito. Amygdala, ſi parum feracia erunt, perforatam arborem lapidem adigito. Ita librū arboris inoleſcere ſinito. Omnium autem generum ramos circa Cal. Mar. in hortis, ubi & ſubacta & ſtercorata terra eſt, per puluinos arearum diſponere conuenit: deinde cum creuerint, danda eſt opera, ut dum teneros ramulos habent, ueluti pampinentur, & ad unum ſtylum primo anno ſemina redigantur: & cùm autumnus inceſſerit, antequàm frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expediet: et ita craſſis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habēt, quaſi pileolos induere, atq; ita à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Poſt quartum & uigeſimū deinde menſem, ſiue transferre, & diſponere in ordinem uoles, ſeu inſerere, ſatis tutò utrunq; facies.

De inſitione arborum. CAP. XXVI.

O*Mnis ſurculus omni arbori inſeri poteſt, ſi non eſt ei, cui inſeritur, diſsimilis cortice: ſi uerò fructū etiam eodem tempore fert, ſine ullo ſcrupulo optimè inſeritur. Tria autē genera inſitionū antiqui tradiderunt. Vnum, quod reſecta, et fiſſa arbore recipit inſertos ſurculos: Alterum, quod reſecta inter librum, & materiem admittit ſemina, quæ utraq; genera uerni temporis ſunt: Tertiū, quod ipſas gemmas, cum exiguo cortice in partem ſui delibratam recipit, quam uocant agricolæ emplaſtrationem. Hoc genus æſtatis eſt. Quarum inſitionum rationem cum tradiderimus, à nobis quoq; repertam aliā docebimus. Omnes arbores ſimulatq; gemmas agere cœperint, Luna creſcēte*

inſerito

693

inſerito, oliuam autem circa æquinoctium uernum uſq; in Idus Aprilis. Ex *qua arbore inſerere uoles, & ſurculos ad inſitionẽ ſumpturus es, uideto ut ſit tenera, & ferax, nodiſq; crebris.* Et *cùm primùm germina tumebunt de ramulis anniculis, qui ſolis ortum ſpectabunt, & integri erunt, eos legito.* Craſſitudine *minimi digiti ſurculi ſint biſulci.* Arborem, *quam inſerere uoles, ſerra diligenter exſecato ea parte, quæ maximè nitida, & ſine cicatrice eſt. dabiſq; operam, ne librum lędas.* Cum *deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato : deinde cuneum ferreum, uel oſſeum inter corticem, & materiem, ne minus digitos tres: ſed leniter demittito, ne lędas, aut rũpas corticem.* Poſteà *ſurculos, quos inſerere uoles, falce acuta ab una parte eradito tam altè quàm cuneum demiſiſti, ſed ita ne medullam, ne'ue alterius partis corticem lędas: ubi ſurculos paratos habueris, cuneum uellito : ſtatimq; ſurculos demittito in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticẽ, & materiem facta ſunt.* Ea *autem fine, qua adraſeris, ſurculos demittito ita, ut ſex digitis de arbore extent.* In *una autem arbore duos, aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternûm digitorum inter eos ſit ſpatium.* Pro *arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito.* Cum *omnes ſurculos, quos arbor patietur, demiſeris, libro ulmi, uel uimine arborem aſtringito: poſteà palcato luto bene ſubacto oblinito totam plagam, & ſpatium, quod eſt inter ſurculos uſq; eò, ut duobus digitis inſita extent : ſupra lutum muſcum imponito, & ita alligato, ne pluuia dilabatur.* Si *puſillam arborẽ inſerere uoles, iuxta terram abſcindito, ita ut ſexquipedẽ à terra extet.* Cũ *deinde abſcideris,*

plagam

plagam diligenter leuato, & mediũ truncum acuto ſcalpro modicè findito, ita ut fiſſura trium digitorũ ſit. In eam deinde cuneum quoad patietur, inſerito, & ſurculos ex utraq; parte adraſos demittito, ita ut librum ſeminis libro arboris æqualem facias: cum ſurculos diligenter aptaueris, cuneum uellito: deinde arborem, ut ſuprà dixi, alligato, & oblinito: dein terrã circa arborẽ aggerato uſq; ad ipſum inſitum: ea res à uento, & calore maximè tuebitur. Tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſsimum, non omni generi idoneum eſt: & ferè eæ recipiunt talem inſitionem, quæ humidum, ſuccoſumq́;, & ualidum librum habent, ſicuti ficus: Nam & lactis plurimum remittit, & corticem robuſtam habet: optimè itaq; ea inſeritur tali ratione. Ex qua arbore inſerere uoles, in ea quæſito nouellos, & nitidos ramos: in his deinde obſeruato gemmam, quæ bene apparebit, certamq́; ſpem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circunſignato, ut medio gemma ſit, & ita acuto ſcalpello circũcidito, delibratoq́; diligenter, ne gemmam lædas: deinde ex qua arbore inſerere uoles, in ea nitidiſsimum ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem circuncidito, & materiem delibrato, et in eam partem, quam nudaueras, gemmam hanc, quam ex altera arbore ſumpſeras, aptato ita, ut emplaſtrum circunciſæ parti conueniat: ubi hæc feceris, circa gemmam bene uincito, ita ne ledas: deinde commiſſuras, & uincula luto oblinito ſpatio relicto, qua gemma liberè germinet. Materia, quã inſeueris, ſi ſobolẽ, uel ſuperiores ramos habebit, omnia præcidito, nequid ſit, quo poſsit ſuccus euocari, aut cui magis, quàm inſito ſeruiat. Poſt unum & uigeſimum diem ſoluito emplaſtrum

plaſtrum. Hoc genere etiam optimè olea inſeritur. Quartum illud genus inſitionis iam docuimus, cùm de uitibus diſputauimus: itaq; ſuperuacuum eſt hoc loco repetere iam traditam rationem terebrationis.

Quòd omnium generum ſurculi, omnibus arboribus inſeri poſsint. CAP. XXVII.

SEd cùm antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborē inſeri, & illam quaſi finitionem, qua nos paulò antè uſi ſumus, ueluti quandam legem ſanxerint, eos tantū ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, & fructu conſimiles ijs arboribus, quibus inſeruntur, exiſtimauimus errorem huius opinionis diſcutiendum, tradendamq́; poſteris rationem, qua poſsit omne genus ſurculi, omni generi arboris inſeri: quod ne longiori exordio legentes fatigemus, unum quaſi exemplū ſubijciemus, qua ſimilitudine quiſq; quod genus uolet omni arbori poterit inſerere. Scrobem quoquouerſus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami oleæ poſsint eam contingere: in ſcrobem deinde fici arbuſculam deponito, diligentiamq́; adhibeto, ut robuſta, & nitida fiat. Poſt triennium, aut quinquennium, cùm iam ſatis amplum incrementum cœperit, ramum oliuæ, qui uidebitur nitidiſsimus deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa: atque ita amputatis cæteris ramulis, ea tantū cacumina, quæ inſerere uoles, relinquito: tum arborem fici detruncato: plagamq́; leuato, & mediam cuneo findito. Cacumina deinde oliuæ ſicuti matri inhærent, utraq; parte adradito, & ita fiſſuræ fici aptato, cuneumq́; eximito, & diligēter colligato, ne qua ui reuellantur. Sic interpoſito triennio coaleſcet

ficus

ficus oliuæ : & tum demum quarto anno , cùm bene coie- rint, uelut propagines , ramulos oliuæ à matre reſecabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inſeritur.

De cythiſo. CAP. XXVIII.

CYthiſum , quem Græci aut * ζίας, aut * χαρίκην , aut * τρυφώδην uocant , quamplurimum habere expedit, quod gallinis,apibus,ouibus,capris quoq;, & omni gene- ri pecudum utiliſsimus eſt,quod ex eo citò pingueſcit , & lactis plurimum præbet ouibus:tum etiam quod octo men- ſibus uiridi eo pabulo uti , & poſteà arido poſsis. Præte- reà in quolibet agro , quamuis macerrimo celeriter com- prehendit,omnemq; iniuriam ſine noxa patitur. Mulieres quidem , ſi lactis inopia premuntur , cythiſum aridum in aquam macerari oportet,cùm tota nocte permaduerit:po- ſtero die expreſsi ſucci ternas heminas permiſceri modico uino,atq; ita potandum dari,ſic & ipſæ ualebunt, & pue ri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythiſi uel autumno circa Idus Octob. uel uere fieri poteſt. Cùm terram bene ſubegeris,in modum horti areas facito , ibiq; uelut ocymum ſemen cythiſi autumno ſerito : plantas de- inde uere diſponito,ut inter ſe quoquouerſus quatuor pe- dum ſpatio diſtent.Si ſemen non habueris , cacumina cy- thiſorum uere diſponito. Stercoratam terram circa agge- rato:ſi pluuia non inceſſerit, rigato x v.proximis diebus: ſimul ac nouam frondem agere cœperit,ſarrito. Poſt tri- ennium deinde cædito,& pecori præbeto. Equo abunde eſt uiridis pondo x v.boui pondo x x. cæteriſq; pecudi- bus pro portione uirium.Poteſt autem etiam circa Septem brem ramis ſeri. Aridum ſi dabis,exiguum dato, quoniam maiores

maiores uires habet, priusq; aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto. Cythiſum, quod aridum facere uoles, circa menſem Septembris, cùm ſemen eius grandeſcere incipiet, cædito. Paucis deinde horis, dum flacceſcat, in ſole habeto: deinde in umbra adſiccato, & ita condito.

De ſalice, & geniſta, & arundine.

CAP. XXIX.

SAlicem, & geniſtam creſcente luna uere circa Calendas Martias ſerito. Salix humida loca deſyderat, geniſta etiam ſicca, utraq; tamen circa uineam opportunè ſeruntur, quoniam palmitibus idonea præbent uincula. Arundo optimè ſeritur, quos alij bulbos, alij oculos uocant. Simul atq; terram bipalio repaſtinaueris, radicem arundinis acuta falce præſectam impendenti pluuia diſponito. Sunt qui arundines integras ſternant, quoniam ex omnibus nodis ſatæ arundines emittunt, ſed ferè hoc genus euanidam, exilemq;, & humilem arundinem affert. Melior itaq; ſatio eſt ea, quam prius demonſtrauimus. Placet autem omnibus annis ſimulac arundinem cæcideris, locum altè, & æqualiter fodere, atq; ita rigare.

De uiola, & roſa. CAP. XXX.

VIolam qui facturus eſt, terram ſtercoratam, & repaſtinatam minimum altè pedem in puluinos redigat. Atque ita plantas hornotinas ſcrobiculis pedalibus factis ante Cal. Mart. diſpoſitas habeat. Semen autem uiolæ ſicut olerũ in areis duobus temporibus ſeritur uere, uel autumno. Colitur autem eo modo, quo & cætera olera, ut runcetur, ut ſarriatur, ut interdum etiã rigetur. Roſam fruticibus, ac ſurculis diſponi per ſurculos pedales cõuenit per

idem tempus, quo & uiola. Sed omnibus annis ſodiri ante Calen. Mart. & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.

FINIS.

INDEX OMNIVM

FERE' QVAE IN HISCE COLVmellæ libris ſcitu digna reperiuntur.

A

Ablaqueanda uinea quãdo 143. & 171
Actor 33. Actus 180
Adoreum 54
Africanæ gallinæ 300
Agna quid 180
Agricultores 4
Albuclis 93
Ambulationes 26
Amerina ſalix 174
Ametyſthos 9
Amineæ uites 90. & 109
Amygdala 217. & 524
Amurca 213. & 76
Amurca oleo inimica 490
Anates 328
Anguifer ſydus 405
Anetum 428
Andromeda 407
Anſer 325
Apes 340. & 341
Apes Iouis nutrices 371
Apes ut reuiuiſcant 358
Apes quomodo à pugna cõpeſcantur 353
Apiana uua 473. & 92
Apium 425
Apium peſtilentia 357
Apium pulli 342
Apium fugam exploratam præſcire 353
Apiarium 344
Ἀποκατάστασι 103
Apothecæ 27. & 30
Apyrenum 523
Aquila exoritur 65. 404
occidit 406
Aquæ bonitas 18
Arator bonus 38
Arbor inſita melior 521

Arbo

Arborum tranſlatio 521
Arborator 389
Arbuſculæ omnes quomodo transferendæ 519
Arborum inſitio tempeſtiua 524. & 520. *translatio* 521
Arbuſtiuum 506
Arbuſtum 517
Arbutus 209
Arcturus qũ occidat 407
Area 30
Areæ 421
Argilla 116
Arietis exortus 401
Arietes 268
Argitis 93
Argonauis occidit 409
Arietum habitus 269
Armoracia 448
Arundinetum 176. & 398
Arundo 176
As 162
Aſinus, Aſellus 266
Ἀσφάλαθον 243
Aſparagi ſatiui 428
Aſsis angularis 188
Ἀτράφαξις 442
Atrienſes 442
Auara uitis 94
Aues quo tempore parere deſinant 313
Auellana 216
Auenæ ſatio 69
Aurigæ occaſus 411
Autumnalis putatio 145

B

Balneæ 30
Balnearia 26
Bambatæ 469
Battis ſatiuus 451
Beta 428
Bidens 516
Bigemmis 194
Blattæ lucifugæ 348
Boum cura 229
Boum medicinæ 232
Boues quales parandi 225
Boues inter arandum quomodo diſponẽdi 48. & 49
Boues ab opere quomodo curandi 48. 49
Brachia uitis 161
Brachiatæ uineæ 194
Branchiæ 336
Braßicæ ſatio 241
Briſa 473
Brutia pix 442

Brumæ tempus 363
Brumæ tempore uitis non colenda 508
Bubilia 27
Bubulci ſtatura 38
Buculus 226
Bulbi ſatio 529
Bumaſti uites 89

C

Cacabus 474
Cadus 467
C, Matius rei ruſticæ ſcriptor 479
Cæſonianũ præceptũ 21
Calabrica olea 489
Calameta 167
Calcare 312
Caliſto ſydus occidit 397
Cammarus 336
Campeſtris,& collina uua 99
Campus 42
Candis 490
Candida lactuca 424
Candoſocci 196
Candelas ſebare 86
Canicula apparet 406
Canum genera 294
Canis uillaticus 295
Canum admiſſura,& partus 297. cibaria ibid. quo modo appellandi, ibidem
Cana 292
Cannabis 66
Canterioli 432
Canterius 146,& 433
Capi ſemimares 300
Capillamenta ſeminũ 145
Capillorũ cõcinnatores 4
Capparis 431
Capiſterium 59
Caper optimus 292
Caprarum partus 284
Capra ſydus exoritur 402
Caprarum morbi, earundẽ remedia 285
Capreolus ferramentũ 483
Caprarij officium 285
Capitatum porrum 425
Capulator 491
Capitatæ uineæ 194
Caput uitis 108
Carex 408
Carpinus 207
Caſeale 77
Caſei faciendi ratio 286
Caſeus Gallicus 500
Caſeus quõ ſeruetur 450

Caßia

Caſsiope occidit 412
Caſtratio ouium 283
Caſtaneta caluеſcere 177
Catulorum cura 297
Catulo facere 86
Caudarum canũ caſtratio 298
Cellæ 27
Centaurus apparet 403. & 409
Centuria quid 181
Centones 36
Cera ex quibus floribus fiat 365. & quomodo conficiatur 367
Κεράμος 524
Ceparum genera, & quõ reponantur 448
Cepa Aſcalonia, & Pompeia 448
Ceuæ 260
Chalcis 336
Charcari 633
Charcata 191
Cherephyllum 428
Cibarium oleum 494
Cicera 70
Cicercula 65. & 70
Cicer arietinum 66
Ciconia quid 121
Cydonia 481. & 521
Cidonioꝝ cõditura 474
Cynaræ ſatio 424
Cythiſi ſatio 221
Claſſes 39
Claui 241
Claui in ouibus 80
Cochlear 461
Cœleſtis aqua optima 24
Cœnationes 26
Colere quid 43
Colliquiæ 55
Colliria 255
Collis 42
Color aruorum 46
Cocolubes quid 92
Columbarum color qui melior 317
Columbarum ſagina 319
Columbæ ne ſedes mutent 316
Columbinum ſtercus 76
Coloni indigenæ 32
Colus 472
Colymbades 485
Conchæ ferreæ 491
Conſeminales uineæ 482
Conſigillo 233

Coniugij maritalis inſtitutio 434
Contubernalis mulier 34
Cornelius Celſus 14
Corbis 231
Corbulæ 491
Coruda 428
Coriago 240
Cordum olus 451
Coriandri ſatio 421
Corna 248
Coronæ 242
Corona ſydus cœleſte exoritur 411. Eadem occidit 405
Corporis membra, eorumq́; officia 110
Corticatæ picis uſus
Cortinale 29
Crater ſydus cœleſte apparet 409
Κρεμαστῆρες 261
Cretoſa humus 116
Creta cimolia 244
Cruſtumia pira 217
Cubitor bos quomodo emendandus 228
Cuculli ſagati 35. & 391
Cucumis 429
Cucurbita 429
Cunila bubula 240
Cunila quæ et Satureia 343
Culina 25
Culex 432
Cuneati agri forma 184
Curgulio 125
Cura ruſticationis apud antiquos Romanos gloriæ fuit 6
Curius Dentatus 20
Cuſtos quid 508
Cuſtos palmes quō ſubmittendus 162

D

Dactyli 89
Decacuminare 142
Decēmodiæ 455. & 491
Decuriæ 39
Decußare 122. & 160
Defrutum quō fiat 460
Delibrare 160. & 201
Delphini occaſus 407
Denſæ glabræq́; ſues 10
Diabetes 108
Diradiari 206
Diſrarari 176
Diſtichum ordeum 60
Dodrante tertiari 52

Dolæ

Dolabra 49
Dolus Mēdeſius 28. et 430
Dracantion 95
Δρακὼ 295
Duramina 156
Dulce uinum quō fiat 466

E

Effœtum ſolum 3
Effœminatorum geſtus 7
Elices qui 55
Embammata 499
Emarcus uitis genus 94
Emplaſtratio 218. & 524
Emuſcare oleas 403
Epitomis circunſcribere 14
Epicharmus 270
Epiphora 245
Equa ut marē patiatur quid agendum 253
Equi quomodo ad admiſſuram ſaginandi 253
Equorum indoles & forma 255
Equorum cura, & medicina 256
Ergaſtularij 37
Eruncare 421
Eruum 69. & 230
Etheſiæ uenti 407
Exoſſare 385
Examina apum ſylueſtria quū inueniantur 350
Euhemerus 341

F

Fabæ 62
Faba an occanda ibidem
Faba an ſarrienda 71
Fabalia 63
Falculæ 465
Falcis figura 165
Far 54
Farrago 69
Fauonius 85
Ferijs quid agricolæ, quidq; nō facere liceat 85
Febris ſigna 237
Fermentare terram 43
Ficus qñ ſerēda 215. & 521
Ficus ſerotinæ 522
Fici aridæ 451
Ficus ut aſpernētur aues 312
Ficorum genera 215
Ficedula 413
Fidis ſydus cœleſte occidit 507
Filix 408
Filicis extirpatio 408
Fiſcellæ 45.

Fiſci 491
Flagellum quid 108
Focaneus palmes 161. & 206
Fœneratio 5
Fœni ſiccandi modus 82
Fœnum græcum 69
Fœminæ uillicæ 32
Formicæ ne uitibus noceāt 517
Frigus terrā excoquit 421
Fronde qua,& quando utendum 231
Fructuariæ partes 27
Fructuarius quis 204
Frutetoſi tractus 45
Frutex 502
Fuligo 432
Fumarium 29

G

Galaticum ordeum 60
Gallinarum genera 300
Gallinaceus mas qualis eſſe debeat 302
Gallinæ albæ uitandæ 301
Gallinaria inſula 300
Gemella uitis 91
Gemellar 491
Glarea,& calculus 116
Glechonites uinum 470
Glocire 300
Græcum, & Tarentinum pecus 275
Graminis extirpatio 140
Grandeſcere frumenta in horreo 84
Granata poma 474
Granata mala quō ſeruentur, & quomodo de ijs fiat uinum 479
Gremia ligna 417
Groſſuli 522
Grumi 81
Gummitio 493

H

Halcyonei dies 399
Halicaſtrum 54
Haræ quō cōſtruendæ 290
Helueolæ uites 93
Heluenaciæ uites 94
Hedera 343
Hexagonij agri forma 187
Higinius 14
Hinnus 263
Hippomanes 244
Hornotinæ uirgæ 203
Hœdi ſydus cœleſte exoritur 409

Horreum

Horreum 27. 438
Horreum penſile 29
Ὑπποσκύαμος 265
Ὑπποσέλινον 426
Hyſſopitis uinum 469

I

Ianitores 5
Illiteratus uillicus 34
Incilia 212
Inerticula uitis 94
Inoculatio, & Emplaſtratio 507
Interordinia 192
Indicia frumentariæ terræ 47
Inodorare 423
Inſitionũ uaria genera 624
Inulæ ſatio 426. Eius conditura 482
Inſitio arborum 218. 524
Inſitio uitis 169
Intybi ſatio 424. Eius conditura 448
Inula 426
Italia unde dicta 224
Iter commodum 18
Iterati, tertiatiq; agri 50
Iugata uinea 506
Iugarius 27
Iugerum quot operis colatur 70. Quot modios ſeminum poſtulet 56. Eius forma & partes 183
Iulius Atticus 14
Iulius Græcinus 14
Iumenta unde dicta 223
Iuſta 52

L

Labellum 467
Laborioſior eſt negligẽtia quàm diligentia 439
Lactuca 424
Lactucæ genera 424
Lacuſculi 489. 516
Laconica 7
Lacubus diſtinguere granaria 28
Lacus uinarij & torcularij 455
Laſerpitium 247
Lanata aminea 91
Leguminum genera 54
Leguminum ſatio 54
Legumina agros ſtercorantia 75. Et quæ obſint agris ibidem
Lepidij ſatio 427
Liber & Libera dij 455

Libella 122
Libra ſydus cœleſte occidit 402
Liciniana iugera 20
Lentis ſatio 64
Lignatio 23
Linum 65
Lira 52. 422
Lirari 404
Loci uitia 157
Loræ confectio 474
Lumbrici: cõtra lumbricos uitulorum remedia 250
Lupinum 54. 71. 79
Luna infra terram 423
Luxurioſa uitis 155

M

Macies & languor mulaſrũ quomodo curetur 265
Machina 264
Magiſtri pecoris 38
Mali punici ſatio 216. 523
Mala punica ne rumpãtur in arbore 523
Malorũ genera uaria 217
Malleolus quid 102
Malleoli depoſitio 505
Malleolorum numerus & electio 101
Marina lactuca 242
Marſica cepæ. quæ et Vnio 448
Maritale coniugium 434
Maßulæ 471
Materia, palmitis genus 206
Maritare ſtatumina uidua 157
Melampedis doctrina in pecoris cultu 11
Meleagrides gallinæ 300
Mel ſecundarium 449
Mella qd, & quõ fiat 449
Mel nemorenſe 344
Mellatio 405
Melliſſa 341
Melimeli quid 481
Mel coërcet uitia 482
Mendeſius Aegyptius 281. & 430
Mentaſtrum 426
Menſtruoſa mulier fœtui fruticibusq; nociua 430
Menta 426
Mentigo 282
Merula 335
Mergi 84. & 196
Mergis purgare, & propagare

pagare 137
Meſsis tempus 84
Meuaniæ boues 104
Militaris uia 24
Miluinus pes 445
Myrti genera 470.*et* 471
Mnaſeas ſcriptor Græcus 443
Modus in rebus 19
Molæ 490
Mons 42
Mons tranſuerſus ſulcandus 52
Mororum ſatio 217
Mula 264
Mulas parere ĩ Africa 264
Mularum morbi & remedia 265
Mulſa aqua quõ fiat 450
Mus araneus 243
Murinus color 263
Muriæ confectio 464
Muria dura quõ fiat 444
Mulieris officia 435
Muſcus in uite 160
Muſtella 135
Muſtum lixiuum 466
Muſtum quõ fiat 456.*Quõ condiatur* 462. *Et quõ ſemp dulce maneat* 467
Mutilus aries 269

N

Næuius Pollio Romanus uir longiſsimus 104
Napus 66. 432. 498
Natrix 25
Negligentia quàm diligentia laborioſior 439
Nemeturica pix 462 *et* 463
Nepæ ſyderis cœleſtis occaſus 401
Nepotes 141
Nomentanæ 92
Nomina optima non appellando fieri mala 32
Nubilarium 31
Nundinarum conuentus 8
Numidicæ gallinæ 327
Nux Græca 522
Nux auellana 522

O

Occatio 407
Oculorum uitia quomodo ſanentur 246
Odores uino apti 458
Offulæ carnis 497
Olearum genera 208
Oliuarum ſeminaria quomodo facienda 209
Olearius 492

Oleum 29
Oliuitas 13. 489
Oleum quomodo fiat 489
Oleum amurca corrumpitur 490
Olìueti ſtercoratio 212
Oleaſtellum 489
Olus atrum 426. Eius conditura 499
Olus cordum 451
Olerum ſationes 420
Olympionicæ equæ 106
Onychina pruna 448
Operculati faui 405
Operculare 452
Ὀφιοῦχος 405
Opimare 314
Opulus 207. 517
Ordeũ hexaſtichon & Cãtherinum 60
Orchis 208
Ornithiæ uenti 399
Orni 617
Ornus 207
Orthociſſos 400
Oſtigo 282
Orthogonij agri forma 185
Oues ne ſcabræ fiant 278
Ouis pulmonaria quomodo curanda 281
Ouium paſcua 267
Oues quales emendæ 270
Ouium natura, pabulum, et curatura 270. 271. 272. 273
Oues ſi paſcua faſtidiãt 274
Ouilia ne à ſerpentibus infeſtentur 277
Oua quæ, quando, & quot ſupponenda 309
Oua ut diu integra ſeruentur 313
Oua ſale minuuntur 313
Oua pauonina & anſerina 309
Oxygala quõ fiat 446
Oxyporum, ſiue Oxygarũ quomodo cõponatur 500
Ozimum 426

P

Pabulorum genera 54
Paleæ 230
Paluſtris aqua peſtilens 24
Palmare quid 416
Palumborum ſagina 314
Palmipedalis 129
Palmitum longitudo 164
Pali 137

Panis ex milio 61
Pampinaria ſarmenta 504
Pampinarium 109
Pampini 128
Pampinatio 141. & 515
Pampinator 168
Pampinandi modus 195
Pampinarius palmes 159. & 204
Panax 425
Pangendi ratio optima 128
Papaueris ſatio. 428
Papiliones quomodo necentur, ne apibus noceāt 362
Paridius Veterenſis 139
Paßus quid 180
Paſſum quomodo fiat 472
Paſſa uua quō fiant 453
Paſtinaca 426
Paſtinum quid 127
Paſtinandi ſoli modus 118. 123. 125. 398
Patrisfamiliâs uilliciq́; officium 390
Pauo mas 321
Pauonum educatio 320
Paxamus autor Græ. 443
Pecunia & Peculium 224
Pecudum ſtercus 76
Pecuarius canis 296
Pecus aquatile 334
Pedanda quō uinea 146
Pedamen quid 165. 173
Pidicularis herba 258
Pelagij piſces 332
Pellis fibri 517
Pelles manicatæ 34. 398
Pendula loca 81
Penſile horreum 489
Perſonata herba 243
Perticæ 174
Perticalis ſalix 175
Pes 180
Phaſeli ſatio 62
Phryxonides 341
Pyrorū uaria genera 217
Pyri ſatio 217
Pyra generoſißima 217
Picanda quō ſint dolia 455
Picatum uinum quomodo fiat 463
Piſcis aquilonius ſignum cœleſte 399
Piſcis auſtrinus, ſydus cœleſte 408
Piſces pelagij, & piſces plani 332
Piſces ſaxatiles 332

Piſi ſatio 62
Piſcinæ, lacuſq; memorabiles 331
Plagæ uitis 160
Planicies 80
Plumarum anſerum uulſura bis in anno fit 325
Pluuialis aqua ſaluberrima 23
Porculator quis 10. Eius officium 291
Pollex in uinea 156
Poma cũ pediculis legenda, ſi in uetuſtatem reponere uelis 480
Pomariũ quõ inſtituẽdũ 213
Porca quid 180
Porrum ſectiuum 425
Portulaca 451
Poſia oliua, & Regia 484
Pratum quaſi paratum 79
Prata quõ fiant ex aruo ibi. Quomodo colantur 80
Prati ſitu obducti remedia 81
Prodromi uenti flare incipiunt 406
Procyũ ſydus exoritur 406
Promercales res 35
Promi & cellarij 442
Propagationũ genera 511
Proſtrata uinea 196
Pruni ſatio 217
Pſythiæ uites 94
Ptiſana 54
Pullicies 318
Pulla terra 9
Pulmonariæ 293
Pularij 477
Puluratio 407
Puluinuli 515
Pupinia 21
Puſula quid 281
Putandi tempus 144
Putatio 144
Putatoris officium 151
Puteus quando effodiendus 419

Q

Quadrans 182
Quadrati agri forma 182
Quercus 209

R

Racemarij 128
Rudicata ſemina 521
Radula 456
Rami arborum quomodo diſponendi 524

Ranæ, linguæ uitium 236
Rapa 66
Raporum conditura 498
Raphanus 429
Raripilum 10
Raſsis, picis genus 459
Recraſtinari 84
Regelari 25
Rei ruſticæ ſcriptores græci 13. *Latini* 15
Repaſtinatæ uineæ 127
Ridica 146
Reſtibilis uinea 115. 127
Robuſta frumenta 58
Roſa 529
Roſaria 399
Roſarium ſerotinum 400
Rotare quid 322
Rotundi agri forma 185
Rubrica 9. & 62
Rubigo ne uineam uexet 516
Rumpotinum, & Rumpotinetum 206. & 207
Runcandum quando 70
Ruſtica auis 300
Ruſticæ uillæ partes 26
Ruta 426
Rutabulum 463

S

Sabina ſalix 174
Sabulo, onis 116
Sabuloſa loca quomodo ſtercoranda 79
Sacer ignis 281
Sacra certamina 106
Sagitta quid 113. & 126
Salgamum quomodo condiendum 443
Salix 174. 207
Salictum 175. 398
Salitura 461
Salientes riui in uillam perducendi 28
Salinandum pecus 233
Salutator mercenarius 5
Salſa amaraq́; terra peſsima 89
Salubritas cœli in agro potiſsimum 17
Sampſa quomodo fiat 484 & 488
Sanguinalis herba 239
Sanguinaria herba 282
Santonica herba 250
Sapa quõ coquatur 458
Sapore bonitatem ſoli dignoſci 46

Sapor

Sapor terræ quomodo deprehendatur 505
Sationis tempora 421
Satio autumnalis potiſsima 57
Satoria trimodia 58
Satureia 431
Satureiæ conditura 448
Scabies 279
Scalæ 491
Scamnum quid ruſticis 48
Scyllæ ſatio 523
σκυτάλη 243
Scylliticum uinum 469
Scylliticum acetum ibidem
Scrobs ne ſimilis ſit alueo 146
Scrobs oleæ 519
Scrobes ternarij & quaternarij 400
Scrobs arborũ ſerẽdarũ 214
Scrobibus uineta quomodo ponenda 118
Scrofa 288
Scrupulum 181
Sedum quid 58. & 432
Sementis prima 57
Semicircularis, & maioris ſemicirculo agri forma 186
Semina quomodo deponenda 215
Semina trifurca 521
Seminum genera, & differentiæ 53
Semina inter quinos, ſenos, ſeptenos, & ternos pedes &c. 187. 188. 189
Seminandi tempus 55
Semina quõ legenda 520
Seminarium arborum 137. 214
Seminarijs uitium prouincias non uti 123. Eorum cura 137
Sentis canis 418
Semis 182
Semuncia 181
Sepes uiua 418
Serendi tempora 421
Serere ne dubita 393
Seris, σέρις, 326
Serotini pulli 312
Serpentum afflatus quibus noxius 311
Serpillum 427
Serui quales ad uillam eligendi 35
Seſamorum ſatio 65

Seſquiopera 73
Seſtertium 503
Sextans 182
Siccaneus locus 43.80.174
Sicilicus 181
Siligo, et eius ſatio 53. et 59
Siliqua græca 69.217
Silex uitibus amicus 116
Σίλφιον 446.501
Symonianum trifoliũ 243
Sinapis ſatio 424
Sinapi quõ facias 499
Syri 29
Sirapa quõ fiant 488
Siſer 426. *Conditura eiuſdem* 499
Σμύρνιον 426
Solſtitium quando fiat 361
Sophortiæ uites 94
Solum uitibus aptum 506
Solſtitialis ſpina 80
Sorba 217.523
Sorices ne uitẽ lædant 517
Spadones, ſurculi 111
Spatha lignea 462
Spica Virginis, ſydus cœleſte, exoritur 409
Spionicus 133
Spionia dapſilis 94
Spongiæ 428.491
Spogiolæ 428
Squamoſi greges 333
Stabula 27
Stercus uetuſtũ non probari 76, *Et ibidem de generibus ſtercoris*
Sterquilinia 30
Stercus auium optimũ 76
Stella 166
Stercoranda quomodo ſit terra exilis 53
Sterile ſenium 31
Stiua 195
Stratæ uites 191
Subluuies, & *Intertrigo* 289
Suppuratio 239
Suburbanũ prædium commodiſſimum 16
Succularum occaſus 401
Earundem ortus 404
Suffragines 242
Surcularis terra 115
Surculorũ poſitio 125
Surculi inſerendi modus, & an omne ſurculorum genus inſeratur 218
De ſuibus & eorum medicinis

nis 288
Sues impatientiſſimæ famus, atq; ob id ſcrofæ aliqñ fœtus ſuos mandũt 294
Suile 291
Tabulata 200
Tabulatum 489
Taleæ 174
Taleæ, & rami quando deponendi 521
Taleolæ 126
Tarentinũ pecus 9
Tarentina nux 216
Tauri forma 246
Tellus cõmunis parens 3
Terebra, et terebratio 173
Terebra Gallica 513
Terrarum ſpecies uariæ 9
Terreni genera tria. 42
Thaſiæ uites 94
Thalli ceparum 432
Thymum 427
Thymiten uinum 469
Τιθύμαλλος 242
Tineæ aruorum 362
Tinũculus, accipitri genus (316
Tofus 157
Tonſuræ ouiũ tẽpus 277
Torculariæ cellæ poſitio 29
Torminum remedia 235
Traduces 205.172
Trapetum 409
Triãgularis agri forma 185
Tribus undæ dictæ 181
Tribula & traha 84
Trifurca ſemina 521
Trimeſtre ſemẽ 53.58. 399
Trigemmis ſurculus 129
Tripedaneæ uuæ 90
Triquetri agri forma 184
Trimodiæ 455.491
Tritici ſatio 55
Triticũ omne in loco uliginoſo poſt tertiã ſationem cõuertitur in ſiliginẽ 59 & 60
Tritura granorum quõ facienda 84
Tudicula 490
Turdi 335
Tuſſis remedia 468.ca.32
V
Vaccæ forma, admiſſura, partus, fœtura, paſtus 247
Vacerræ quid 338
Valetudo bona corp. 117
Varia terra uaricoſáq; 51
Vbertas ſoli potiſſima 17. cap. 3
Vennuculum far 54

Ventilare uinum 468
Venucula uitis 90
Vepres ut efficias 418
Veruactum crudum 50
Vergiliarũ occaſus 55. Earum exortus 402
Viatores qui 8
Viciæ ſatio 68
Vicinitas bona in uilla neceſſaria 18. & 19
Viæ commoditas ad uillam multum refert 18
Villæ poſitio 26
Villicus qualis eligẽdus 33
Villaticus canis 295
Viminalis ſalix 175
Viminum cura 173. cap. 30
Vinariæ cellæ poſitio 28
Vindemiæ præparãda 455
Vindemia quõ putãda 514
Vinearum uberrimus reditus 95
Vinea res infirma, iniuriæ impatiens 138
Vineæ uetus nec ablaqueanda, nec aranda 517
Vineæ quando palãdæ 397
Vinea per autumnum ablaqueãda 142 Ablaqueata quomodo putanda 143
Vineæ quomodo in hortulos diuidendæ 152 Ac de reliqua uinearũ cura per totum librum tertium & quartum
Vinitoris officiũ 158. ca. 24
Vini acentis, durioris, languentis, remedia 468. cap. 30
Vini flos ibidem
Vinũ quibus condituris confirmetur 456
Virginis humeri exoriuntur 407
Viri negotia 435
Viſulæ 93
Vitis inſerendæ ratio 169. 512
Vitiũ alligandarũ cura 153
Vites præcoques 88
Vitis ad orientẽ ſpectet 507
Vitiariũ quomodo fiat 101
Vites non ſtercorandæ 79
Vitis fœcunditas quomodo exploranda 103. cap. 7. Et quomodo infœcunda fructuoſa reddatur 513
Vitibus quod ſolum eligendum

dam 104. 114. 505
Vitium ſemina qualia eli=genda 404. & 505
Vites ad eſcam 89
Vites ſi luxuriãt ſine fruge 155
Vites per brumam non co=lendæ 508
Vites ne à ſoricibus, formi=cis, rubigine infeſtentur 517
Vitium genera 90. 91. & 506. *cap. 4. reliqua de ui tibus quæ in uinea, & uua.*
Viuiradix quo tẽpore trãſ=ferenda 149
Vligini quomodo medendũ 50. 58
Vlmus Attinea 197. 517
Vlmi ſatio 198
Vlmorum genera 197
Vlmariũ quomodo fiat 197
Vlpicum 422
Vmbratilis mora 16
Vncia 181
Vnciariæ uuæ 90
Vngues annotini 160
Volucra ne uitẽ lædat 517
Vrbana uilla & eius ædifi=catio 26
Vrina hominis ſurculis a=pta 76
Vrticam anſerculos necare 327
Vſus & experientia domi=nantur in artibus 15
Vuæ duracinæ, purpureæ, bumaſti, dactili, rhodiæ, libycæ, cerauniæ 89
Vuæ ſtephanitæ, tripeda=neæ, unciariæ, cydonitæ, uenuculæ, numeſianæ, a=mineæ 90
Vua quando legenda 475. & 476
Vuæ ollares quomodo ſer=uentur 475
Vuas ut aſpernentur aues 312
Vuæ complura genera aci=norum habentes 514
Vuæ ſine uineaceis ibidem
V: [illegible]ialia 422
Vulturnus 195

FINIS.